

mokányos havasi románoktól viselt; mocănesc, specific mocañilor; von den rumänischen Gebirgsbewohnern getragen. 1811: Szirb Lupa visel ujj bőr mokányos fejr harisnyát, szürke ujj czondrát [DLt 527 nyomt. kl]. 1815: egy mokányos fekete Süveg [DLt 893 ua.]. 1817: Személyes Leirása Also Járából el szokott Hesdetzán Farkas Pétrének Közep termetű, zómók visel mokányos bő öltözetet [T; TLt 1779 Lázár Antal szb kezével].

mokányosan mokány módon; mocănește, in felul mocañilor; nach der bei rumänischen Gebirgsbewohnern gewohnten Weise. 1802: Bingyila Jákob, Nemes Thorda Vármegei Füleházi mokányosan körül nyírott Haju [DLt nyomt. kl].

mokány ökör havasi ökör; bou mocănesc; Alpenochse. 1815–1816: Betski Lajos Patai cserébe adott egy ökröt, és 25 Vf. Toldást Pumnule Alexanak két mokán ökr(ért) [Torda; TVLt Vásári jk]. 1817: (Hesdetzán Farkas Petre) el szokéskor vitt el magával két mokány ökröket, és egy fél viseltes vasas Szekéret [TLt 1779 Lázár Antal szb kezével. - "A.Járából (TA)]. 1834: (Vett) M.Öri Kozma Juontol Kolosvari Kemény Istvan 2 mokany ökröt -- barna -- 124 Rf [Torda; TVLt Vásári jk].

mokányság havasi románság; mocăime; rumänische Gebirgsbevölkerung/bewohnerschaft. 1785: A mult őszel két esztendeje mult mikor Sebesvárrá Malomb(an) jártam sok Lovas Mokányságot találtam [M.nagyszombor K; KLev. Anna Soproni cons. Georgii Ugron (40) vall.]. 1788: A Bontzidai Udvarbiro egy Asztag Árpát ki ad Csépleni a Kalotaszegi Mokányságnak tizenegyet [Solymos K; BfN].

mokány tehén havasi tehén; vacă mocănească; Alpenkuh. 1823: Egy fekete vén mokány tehén [DLt nyomt. kl]. 1825: a Marháimból ugj annyira ki pusztultam, hogj egj Lovatskámnał egjebem nints, mivel a mult esztendőbe volt két Mokány Tehenemet a Portio, terhes Élet adásáért, és a gabona nem létiért kéntelen voltam el adni [TLt Közig. ir. 1470 Vutka Ilia Sztjopu foly. a tisztséghez].

mokány tinó havasi tinó; junc mocănesc; Alpenjunc-ochse. 1809: kitsin szarvu mokány tinó [Dés; DLt 83].

mókás tréfás; șagălnic, poznaș; spaßig, witzig. Án. 1674: Mokas kutya [EM XLIX, 535].

mókázik tréfál; a glumi; spaßen, scherzen. 1881: Czakó Jóskaival találkoztam Józsi mókázik, mint mindennel a világon [PLev. 91 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mókus veveritű; Eichhörnchen. 1710 k.: (A vízből) az inas az én lábamon kikapaszzkodék az ágra, és azon mint a mókus kifut szörnyű megjedt tolvajkiáltással | Jó üdeig volt nálam, sok beszéd és conversatióknk után mondá Béli szavával: Nemrégen szabadultunk, de ha magunkra gondot nem viselünk ... az utolsó tévelygés gonoszabb léssen az elsőnél; mert ha még egyszer úgy kezekbe esünk, bizony nem tartanak úgy, mint a mókust az ablakban, hanem mint a hálóba akadott medvén vagy farkason, elébb adnak minél hamarébb [BÖn. 568, 695. — "Kálnoki Bálint]. 1736: A mókusnak diora ... den. 48 [Kv/Szentbenedek SzD; Ks 72/53].

Án. 1674: Mokus (vizsla) [EM XLIX, 535]. 1899: Mokus (tehen) [Körtvélyfája MT; LLt].

moldon gyapjűszövet; stofă de lână; Wollstoff. 1788/1791: G. Kornis István ur eő Nga vásárlásai 10. Sing Moldont Mf. 9 [Mv; Ks 73/55]. 1796: 1/4 Sing feir moldán [Mv; Told. 74]. 1798: igértém egy Ujjas komodlit Flanerből azaz Moldomból pantlikába szegve [Banyica K; IB. Gombos István kezével. — "A fráj fizetésébe]. 1801: 14 sing Moldony 8 Rf 24 xr [Déva; Ks 120. III. 7]. 1813: 8 1/2 sing moldony [Mv; DE 3]. 1831: Noritsán Bogdán boltjában "találtató „Portekák nemei": Moldon, Kortony, Gyöls, Fejtő, Sztremetura [Marosludas TA; TLt Közig. ir. ad Nr 1315 Alsó Csernátóni Zámblér Ferenc szb kezével]. 1838: Szoknya három, egy Moldon, egy spanyolet és egy viseltes [Szentimre MT; BalLev. Balog Klára kel.]. 1840: Egy Léki szederjes moldonból de roz [Dés; DLt 1590]. 1860: 6 1/2 s(ing) moldon béllésnek ... f 3/152 [Kv; Újf. 1].

Szk: csikos ~. 1794: (Vett) 6 sing Csikos moldont Rf 4 [Mv; DE 3].

moldon kaput szövetcabát; haină din stofă de lână; Wolljacke/mantel. 1811: egy Moldon kaputat Csináltattam [Búzásbesenyő KK; KCsl 1]. 1823: Avatag Moldon kaput [Nsz; DobLev. V/1080. 6a Demény György hagy.].

moldon lájbli szövetsmellény; vestă din stofă de lână; Wollweste/leibchen. 1791: szürke sűjtásos moldon Leiblit fejr Gombokkal visel [DLt nyomt. kl]. 1792: visel hammo szín moldon Leiblit [DLt ua.]. 1819: egy viseltes fejr Moldon lájbli [Kv; Pk 3].

moldon posztó gyapjűposztó; stofă de lână; Wollstoff/tuch. 1838: Tordai Nagy Sára aszszony ... a kopatz kő katedrára ajándékozott egy darab sárga moldon posztot, hogy a Papok kezeik ne fázzanak [HBEk].

moldon szoknya szövetszoknya; fustă din stofă de lână; Wollrock. 1793: Egy Moldon Szoknya Saklistól együt [M.köblös SzD; RLt Kolosi Krisztina kel.].

moldovai, moldvai I. mn 1. Moldvában lakó/működő; din Moldova; in der Moldau wohnhaft/tätig. 1552: ez ellweth mikor az Moduay vayda ennyre iuth, hath mindenkor bee iuuth, es soha karnnekkwel ky nem menth [LevT I, 95 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferenc Batori Andráss erdélyi vajdához Tordáról]. 1570: Kazas Albert palottkхай, hity zerent vallya, hogy Mykor Az Moldoway olahok ky Jeottek volt ez orzagba, Az kor hozot (!) volt Silvester Thakach hazahoz oltalamra Az falw kehlyet [M.palatka K; TJK III/2. 163]. 1593: die 7 8bris gazdalkottam az Modwai kovetnek [Kv; Szám. 5/XXI. 46]. 1595: 5. die 7bris Patohazy Jstwan lowat attak volt az Moldoway Vaidane azzoni zakacchia ala [Kv; i.h. 6/XVI. 23]. 1606: Azt tudom hogy mikor az Molduay had ki Jeott vala ... az Akkorj penz zedesbe de(n) 6 adott vala [Uszt 20/10 Michael Farkaslakj de Zentkiraly vall.]. 1622: engemet Becz Palne az moldouaj Santa Peter Vaidahoz kuldot [BLt 3 Martinus li(ter)atus de Kozmas* (50) pp vall. — "Cs]. 1635: Ez leüelünk p(rae)sentalo két molduaj Calugierek kuldutának es vettének tizenhet szamu Barmokat Haggiuk bekeüel boczassa [BesztLt 103 I. Rákóczi György a beszt-i főbíróhoz]. 1658: a molduvai vajda is kierrezett a Barczára [ETA I, 168 NSz]. 1697:

Léven mű előttünk két Moldovai Olahok mind kettőnek neve Ola Simon nagyobb és külsőbb szoval különböztetven egy mástól [Kilyén Hsz; LLt]. 1710 k.: bėjóvének a tatár chám, moldvai, havasalföldi vajdák, kozákság Erdélybe [BÖN. 552]. 1737: Moldovai követek mikor vissza jöttek Racz Balaz uramnit voltak [Kvh; Bogáts 13].

2. Moldvából való/származó; care este originar din Moldova; aus der Moldau stammend, Moldauer. 1614: Farkas Miklos Molduay fy, Incze Jakab sellere, olah [Bodos Hsz; UszLt VI. 56. 197] | Moldua Janos Molduay fy, Mate Deak sellere [Százajta Hsz; BethU 216] | Borda keotó Andras Moldvaj" [Száltelek MT; UszLt VI. 56. — 'Jb]. 1637: Látám azt hoi az Vas Geörgi Uram Czigányi alá iővenek az Moldovay Cziganyok szállására ot oszton eőszve veszének [Noszolyi SzD; WassLt Agoston Janosne Katha Aszszony (40) vall.]. 1644: Varga Istuan Moldovai [Mv; MvLt 291. 415a]. 1673: Lőnek kezesek mű előttünk Kis Sármason lakó, Molduvaj ifiu legenyért Moldován Lupuljért, hogy el nem bujdosik [Szászssombor SzD; RLt O. 5]. 1699: Markuly Vonyának ... az Apja s mégh jobb Apja is, Praedecessorim(na)k jobbgyi voltak, Modovai emberek [Palatka K; SLt Al. 17 Palotkai István P. Horváth Miklóshoz]. 1700: Moldovai Sánta Péter nevű oláh, ki mostan all Csik Székb(en) Mindszentben lakik kinek obli-gálta volt magát, és ki jobbgya lett volna [BálLt 85].

Szn. 1453: Blasius Moldvay [Kv; TT 1882. 530]. 1567: Emericus Moldovai [Kv; TJK III/1. 80]. 1589: Stephanus literatus Moldway [Dés; DLt 228]. 1591: Moldovay Janos [Kv; Szám. 5/1. 60]. 1592: Moldouai Gieorgi [Kv; TJK V/1. 222]. 1598: Moldway Gieorgi [Kv; TJK VI/1. 199]. 1602: Moldovai Miklós szab. [Szentdomokos Cs; SzO V, 220] | Moldovaj Janos szab. [Százajta Hsz; i.h. 216]. 1614: Molduay Janos pp [Bánkfa Cs; BethU 427] | Moldvaj Peter zs [Taploca Cs; i.h. 472]. 1637: Moldouai Marto(n) [Mv; MvLt 291. 119a]. 1642: Molduvaj Georgy [Dob.; Ks 42. F]. 1655: Moldvai Andrasne [SzJk 78]. 1680: Modovai Gergely. Modovai István. Modovai Janos [A.boldog-asszonyfa U; UszLt X. 78]. 1681: Moldovai János [Vacsárcsi Cs; CsVh 104]. 1694: az Gerebenesi" Falus biro Moldovai Jeremiás [MbK 75a. — "TA]. 1711: Moldovaj Georgy [Sővényfa KK; MbK 106]. 1737: Moldvai Todor [uo. MbK VI/4]. 1760: Grof Bánffy Diénes Ur Ő Nsga Molduvai Vasziily Fugitivus Jobbágya [RLt O. 4]. 1791: Mod Vai (!) György [Torockó; TLev. 5/7].

3. Moldvához tartozó; care aparține de Moldova; zur Moldau gehörig. 1642: az elebbi kismetek azon peres hauasok felől ualo fassioit lattam hogy ugy fatealtak hogy az uiznek felen innet Erdely felől moldouai biradalom nem volt az elöt hanem Erdeljehez biratot es kismetek hatara volt [Sőfva BN; BesztLt 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz]. 1710: A moldovai havasokra vűnek, ott is egynehányszor akarták fejemet venni [CsH 369]. 1722: Esztelneken" jővének mű előnk(b)en) Moldvaj Dormánfalvi két Iffiu Legény egy testvérek, Kosztándi és Simion nevűek és obli-gálák magukot Nmzts Krakaj Bóldisár U(ra)m(na)k örökös Jobbágyasgra [LLt. — "Hsz]. 1755: ezen moldovai határal még ütköző Gaz Ráz., és Kapra nevezetű havasok [Gyszm; EHA]. 1774: Az Kászón Szeki Határ nap kelet felől Az Molduvaj határral conterminalódik [Kászónjakabfa Cs; JHb sub K. I/29].

4. moldvai tulajdonú; care este in posesiunea moldovenilor; in moldauischem Besitz/Eigentum. 1726: az harminczadon által a moldovai marháknak behajtása ... oly

nagy kárt téssen székünkbeli lakosinknak, hogy azok miá semmi marhai az hazánkfiainak nem distraháltathatnak [SzO VII, 32 Cszs, Gysz és Ksz a gub-hoz]. 1820: A Sz. Ujfalusi Határban páscuall Moldvai ökrök egyben gyűlt Taxája [Szászújfalú NK; MúzBf]. 1822: hány Csoport Moldovai Marhák mehettek Désen keresztül [Dés; DLt az 1823. évi iratok közt].

5. Moldvában (ki)tenyésztett; care a fost crescut in Moldova; in der Moldau gezüchtet. 1860–1861: Disznó minden faluban sok van, az ugynevezett serviai fejer, chinai fekete, szalontai veres kajla fűlő gyakoribb, ritkábbak a kevés szőrű angol és a moldovai fajok [Benkő, Mszlsm. 11].

Szk: ~ (fő)ló. 1621: Jeđue Zekely Georgi masod maguall uizen Vrunknak egy Moldouai feő Louat [Kv; Szám. 15b/LX. 21]. 1713: vett egy Moldovai Barna Szőrű mettczett lovatt cum florenib(us) negyven [Bodola Hsz; BLt I István András (64) jb vall.]. * ~ gyermeklő. 1687: enis szep két moldvai Gyermekek louat vettem [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez O.láposról (SzD)] * ~ juh. 1662: mindenféle apró és öreg majorságokat, barmot, ménest, moldvai széles és lapos farkú szép juhokat nagy bőven szerezetett és szaporitott vala [SKr 200] * ~ paripa. 1644/1785: hagyom Zacharias Sigmond Ur(amna)k az Moldovai paripámat, az szederjes galléros szép kaphtánnal bélétt mentémet [BfN Kémeri Huszti Menyhárt erdélyi főharmincados végr. átirásban].

6. Moldvában termesztett, moldvai fajta; care a fost cultivat in Moldova; in der Moldau angebaut. Szk: ~ körtvélyfa. 1786: (Pusztított ki) egy Nagy Termő Moldovai Körtvély fát [Backamadaras MT; CsS] * ~ török búza. 1745: 23 Xbris Csepeltettem az Konyha híjáról moldovai Török buzat [Erked K; LLt].

7. Moldvában gyártott; care a fost făcut in Moldova; in der Moldau erzeugt/hergestellt. 1704: ma vöttem kezemhez ez az tökéletlen ötvöstől az moldovai szerszámot, 26 lott léven benne, az árát is megadtam, lottjáért 28 pénzt [WIN I, 155].

Szk: ~ pipa. 1791: 50 Debretzeni veress pipa. 400 Moldvai veres pipa. 550 Moldovoi pipo [Mv; MvLev. Bárdosi György boltbeli portékái között].

8. ~ oláh arany Moldvában használt pénzérme; monedă de aur care a circulat in Moldova; in der Moldau benützte Goldmünze. 1756: azok közt volt akkor az öt száz forintos arany is egy más Moldvui Oláh arannyal edgyütt [Kv; Mk IX Vall. 131].

9. ~ jegy moldvai tulajdonjegy; semn de proprietate folosit de moldoveni; moldauisches Eigentumszeichen. 1819: egy vén herélt fako Ló bal tomporáján Moldovai jegy vagon [DLt 731 nyomt. kl].

10. kb. Moldvára vonatkozó; care se referă la Moldova; auf die Moldau bezüglich. 1653: Ez országban Bethlen Gábor gubernatornak az öcséset Bethlen Istvánt hagyta vala itt nagy békével voltak; de a moldovai dolog miá igen nagy félelemben vala az ország [ETA I, 125 NSz] | Isten kegyelmessegből az Moldauai állapotok(na)k le csendesítésiben valo faradozásunk ekkedigh Szerezeltetvén Országunk keőzőnséges Gyulesit sokára halasztani nem akarjuk [WassLt fej.]. 1659: Az moldovai dolog felől is mit értett Kegyelmed? [TML I, 452 Rhédei Ferenc fej. Teleki Mihályhoz].

11. ~ fogság Moldvában eltöltött fogság; prizonierat (petrecut) in Moldova; in der Moldau verbrachte Gefangenschaft. 1598: Thűdo(m) hogy az en eoche(m)mel egyt

ieöüenek megh az molduai fogsagbül Simo Janos [UstT 13/37 Michael Lazar de Taplocha" pp vall. — *Cs].

II. *fn* 1. moldvai lakos; moldovean; Bewohner in der Moldan. 1606: Az minemü károk Gyirgyóban lötenek az moldovaiaktul. Anno 1605 Jeremia Iovon pakulár több társaival vittek el Szentmiklosrol kilenczet félszáz juhat [Brasó; Veress, Doc. VII, 310]. 1614: Betegh Balinhot az Moldujak fel akariak akasztanj adossagert Peter Deak valta megh zal(ogon) [Menaság Cs; BethU 431]. 1755: (A Lázár) Familia Emberei a Molduvaiaktól soha se haboritattak edig nem is praetendáltak mind hogy a Koszoru kő pataka tartatott a két ország között köz határnak [Gyszm; EHA]. 1757: a Kótsár Tamasek házat egykor ki jöven az Molduvaiak el égeték [Gyszm; DE 3]. 1781: a Molduvaiak miánn Sok bajoskodásunk volt [uo.; i.h.].

2. moldvai katonaság; armata moldovenească; moldaui-sches Militär. 1574: Koznar pal Jday harynnay Janos Jobbagya Ezt walla hog mykor az moldwayak beztercet meg zalottak vala, akkor apamwal erkedre fwtottwnk wala [Erked K; LLt Fasc. 29]. 1610: Decemberben takarodék számtalan sok nép Magyarországból Erdélybe az fejedelem, Báthori Gábor mellé, segítségre az moldvaiak ellen [Kv; KvE 141 SB]. 1658: Az Gaudi uram oficérit mind itt látom inkább. Beszterczéről is jünek tatárak, moldavaiak be segítségre [TML I, 303–4 Barcsai Gáspár Teleki Mihályhoz].

moldován I. *mn* moldvai származású; moldovean; aus der Moldau stammend. Szn. 1673: Moldován Lupulj [Szász-sombor SzD; RLt O. 5]. 1747: Moldován Todor [Küküllővár KK; Ks 112 Vegyes ir.]. 1757: Moldovány Makaria [TL Teleki Ádám költségnaplója 131a]. 1767: Moldován Juvon [Betlenszmiklós KK; BK]. 1792: Moldován János [Drassó AF; TSb 24]. 1813: Moldován Gábor [F.berekszó Sz; BfR III, 12/9]. 1852: Moldován János [Dés; RkHak 137].

II. *fn* 1. moldvai lakos; moldovean; Bewohner in der Moldau. 1589: és az moldoványok is azt ott meglátták volna [EOE III, 268. — "A hadsereget].

2. Moldvából származó ember; persoană originară din Moldova; aus der Moldau stammender Mensch. 1637: Radul Ispannak vadnak ez faluba(n) harom jobbagy N. 3. ket-teit halaltul ualtotta megh pe(n)zen a' mint referallia, harmadik Egy Moldoua(n), maga keotötte magát neki [A.vist F; UC 14/42. 150].

moldovás Szn. 1582: Moldowas Mathene [Kv; Tjk IV/1. 83]. 1608: Moldowas Istwan [Kv; Tjk VII/1. 225]. 1632: Moldúuas Istúan [Kv; Tjk VIII/2. 264].

Esetleg a "Moldovát járt" jel. jöhet számításba.

moldvai l. moldovai

moleisztáció zaklatás, háborgatás; molestare, deranjare; Störung, Belästigung. 1718: midön látom ö H(e)r(cegsé-)g(éne)k nagy kárát kötelessége(m) aszt tartya hogi Ur(am) kg(dne)k mint Principalisomnak insinualjam; melljhez képest molestatiomról kgdtól alázatosan veniatís kerek [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

moleisztál zaklat/háborgat vkit vmivel; a deranja pe cineva cu ceva; jn mit etw. belästigen/molestieren. 1618: kérem, Nagyságod kegyelmesen megbocsássa, hogy azféle apróság-gal is molestálom Nagyságodat [BTN² 122]. 1629: Balogh

Istuan az porozlo p(ro)testala azon hogy miuel Weres Georgyne az eo leankajanak az ujat az aitoval el cziptette es meg mankitotta, noha most Weres Gyeorgy szolga tarsa leue(n) erette nem molestallya suo tempore mind az altal nem negligallya [Kv; Tjk VII/3. 175]. 1712: Noha el hiszem unalmas Klm(e)dnél Levelem; mindazáltal ha Klm(e)d jól tézsi s meg gondollya bizony semmiben sem Culpalhat hogy klm(e)det irásommal molestálni kenszeritettem [Ádamos KK; JHbK VI/1 gr. Mikes Mihály gr. Csáki Istvánhoz]. 1742: Arrol pedig hogy Postán bätorkodtunk Ngodat molestálni alázatosan követyük [Kovászna Hsz; ApLt 4 M.Sándor Deák Apor Péterhez].

moleisztálás zaklatás, háborgatás; deranjare; Belästigung, Molesté. 1667: Kegyelmed, lelkem Uram Öcsém megbocsásson, mert látja Isten, úgy megnyugodtam az Kegyelmed atyafiúságában, tudom, ez molestálásomat nem veszi nehéz néven [TML IV, 186 Vér Mihály Teleki Mihályhoz].

moleisztáltatik zaklattatik, háborgattatik; a fi deranjat; belästigt/molestiert werden. 1740: Székelyhidi al(ia)s Gönczi István atyánkfia, bizonyos Summa pénzél lévén ados, Tktes Ntzes Kaczka Vajda Gábor atyánkfian(a)k melly-n(e)k p(rae)stálása végett, Sok izbenis molestáltatott a' Tktes Nms Tanács | ne molestáltassék a Tktes Nms Tanács és Universitas, a' Nms Mészáros Czehtől [Dés; Jk 337b, 540b]. 1744: a Mlgs Reg Gubernium a Miklosvár széki Kösségtől sok izben molestaltatván, ob varia ipsorum praetensa gravamina gratiose committalt volt Háromszék-(ne)k, hogy a Szegénység ereje felett ne terheltessek [Hsz; INyR].

moleisztia teher, kellemetlenség; povară, neplăcere; Last, Unannehmlichkeiten. 1618: Ennek előtte, Kegyelmes uram, Nagyságod kegyelmességéből vita durante conferált volt nekem az vásárhelyi bordézmából két öreg hordó bort. Minthogy talám azmég szolgám haza talál menni, el fog az szüret érkezni: ha Nagyságodnak molestiájára nem lenne, csak az egyik esztendőre mégis az előtt való Nagyságod kegyelmességéből házam népe sustentálására conferálna azon vásárhelyi dézmaborban akár csak két hordóval [BTN² 122]. 1718: Chehis imponala Horanczki(na)k szorossa(n) hogi már hatra maradt kevés idejét igen tisztességesse(n) folytassa es vegezze el szabadulasaig ha molestálna, mind Urat s, Aszszonyat, s mind az Beczulletes Chehet, oly példás molestiával mint eddig, vagi el hagia annál inkább, az B. Che előtt meg csapattassek [Kv; ACJk 108]. 1734: Hogi molestiájára ne lettenek volna az ... Urfiak a N. Mlgs Urnak, azt senki nem tagadhattya [Kv; TKI Andreas Huszti (34) vall.]. 1742: ezen az Úton Perlekedés, annak molestiaja, s arra való költség, abból származható irigység és gyűlölség praescindaltassék [JHb XXXV/35 Jósika Ágnes kérése]. — L. még KemÖn. 100.

moleisztum baj, kellemetlenség; necaz, neplăcere; Übel, Unannehmlichkeiten. 1662: Gyulai Ferenc molestuma, Váradból búcsúzik [SKr 477–8 Tartalomjelző fejezetcíméből].

moleisztus alkalmatlan, terhes; incomod, inoportun; ungeeignet, lästig. 1670: Bánffy Dienes uramnak a kegyelmének nem akarván hosszas írásommal molestus lennem, kérem Kegyelmedet, ő kegyelmével comunicálja s szóljon szívesen is [TML V, 401 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]

Drinápolyból]. 1718: midőn látom ő H(e)r(cegsé)g(éne)k nagy kárát, ha szinte molestus vagiokis, de kötelessége(m) ... aszt tartya hogj Ur(am) kg(dnek) mint Principalisomnak ... insinualjam [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

moliál fondorkodik; a unelti; intrigieren. 1605: Amy az haromsagos Attiafiaknak indulattioakat illethy: Tettcet hogy biro Vram minden haladek nekwl az Jdes Vraimban zamoson gywtessen be, es affeleket hywattasson akik hwtel valo keotelessegek ellen c(on)tra receptam religigionem Ciuitatis wgyekeznek moliálny [Kv; TanJk I/1. 529]. 1657: (Ellenségeim) az ifiú fejedelemmél bészínlették magokat, ottan mindjárt kezdettek ellenem practicálni, s az fejedelmet ijeszteni, hogy sietne az vitézlő rendet magához esküdtetni, mert hazaérkezvén fognék valamit moliálni ellene [KemÖn. 303].

molidva papi pénzbeli járandóság; bani ce se dau preotului de câtre enoriași; Priesterbezüge/gehalt. 1746: Az Csatani Tisztltis Praedicatornak Sallariuma determináltott e szerint. Imo Minden Gazda ember tartozik fél véka málét adni 2do Molidvájért minden Gazda ember Denar. 6 [Dés; DLt Liber Inventationis 17]. 1756: mi halotuk, hogy ő Felsége olyan kegyelmesen parancsolt volna az mi vallásunk iránt, hogy szabadosan ug ki ki az maga vallását meg tarthatya és az uniora nem erőltettettek, arra nézve most Dobráról fogva Boitzáig mind így csináltak Pástott, Molidvát [Dragomir, Ist. desr. I, 155].

moliál enyhít; a atenua/ușura; mildern. 1710 k.: Egyszer azt izenē: a pátensben írjuk meg, hogy az anyák hasából is kihasogattatja a gyermekeket Így moderálám vagy moliálám: a terheseknek sem léssen kedvezés [BÖn. 966].

molnár 1. morar; Müller. 1570: Az Molnar azt Monta neky hogy ky tyztwilion onnath, Mert senkynek Nem eorlenē az nap [Kv; Tjk III/2. 104]. 1584: Ezeon Meg Mondatot keolchyeget keoltotte(m) en Magamra es az Molnarokra tezen 45 d [Kv; Szám. 3/XIII. 16]. 1591 k.: ez Fazakas Lukachnak az Eösy Attiais molnarok voltak senki Jobbagy nem voltak [UszT]. 1647: Vagion az Kwkeolleon egy io Uy Malom Az Vamia Tiz vekabol egy; Ennek negyed része az Molnare Ezen kwl az molnarnak minden hetre egy egy veka buzaja jar, Ebed veakanak hyak [Királyfva KK; BK]. 1717: a kik valami nehezen bé ejthetik is magokat az vasárhelyi malmokban őrleni ... a' várn(on) kívül discretiót kell adni az monarnak és ug ha valami nagj nehezen őrlhet [Berz. 13. II/33]. 1731: a Malom Proventussának tertialitassa a Molnár, a malom porral szokott venni a Molnar gyertyát és fadgyat [Kászónjakabfva Cs; BCs]. 1736: Az monar Tüzelőházaban belepven az ajtaját tanaltuk joformaban [Szentlélek Hsz; HSzjP]. 1753: regen onszolom azon hogy tegyünk idegeny Molnarakat [Lőrincfva MT; SLt XLIV. 13 Suki László Gálfalvi Ádámhozi]. 1763: a' szebeni Urak Molnárákkal a' Vízét mérték meg, mennyire fogna fel nőni, hogj a' Falunak karára ne lenne [Szecsel Szb; JHb Lupe Masán (50) jb vall.]. 1782/1799: A' mi a' Buza Vámolás dolgát illeti eddig az ő Nagyságok Malmába a' Molnárok egy kupát vettek egy véka gabonából [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 380].

Szn. 1453: Andreas Molnar [Kv; TT 1882. 528]. 1470: Martinus Molnar Jobagio [Ks]. 1482: Michael Molnar jb. Blasio Molnar jb [M.zsuk K; TelO II, 148]. 1553: Matheus

Molnar iudex [Makkai, SzDPuszt. 49]. 1554: Molnar gewrgh. Molnar gergely [Kv; Szám. I/IV. 11]. 1567: Georgius molnar [Kv; Tjk III/1. 8]. 1570: Vrsula Molnar Boldyzarne [Kv; TanJk III/2. 34]. 1577: monar sylljester jb [Légen K; JHBK XIIIb. 36]. 1590: Molnar Antal Mikeffaly [UszT]. 1591: Keresztúrfoluaban molnokis valo melyben molnar Keleme(n) valo molnar [UszT]. 1600: Molnar Istwan az Jspotalybely Molnar [Kv; Tjk VI/1. 521]. 1602: Molnár Peter jb [Szentsimon Cs; SzO V, 234]. 1613: Monar istua(n) jb. Monar tamas jb [M.valkó K; Ks 42. E]. 1632: Monar Peter. Monar Janos [Mv; MvLt 290. 92a]. 1637: Hauselfeoldy Molnar Janos [Csicsó Cs; BálLt 41]. 1640: Molnar Miklos Malom mester az Uy Malomba [Hidegszamos K; GyU 61]. 1689: Monar Andras [Nagykászón Cs; BCs]. 1697: Csatari Jstvanne Molnar Judith [Dés; Jk 248]. 1735: Tordai Monar Ferencz [Torda; Tjkt I. 92]. 1761: Molnár János [Szászsván KK; BK]. 1770: Monár János. Monar Samuel [Dés; DFaz. 41–2]. 1777: Monár Mária [Majos MT; Told. 35]. 1826: Monár Mihály [Kv; KCJk 112a]. 1837: Monár Judit [Kvh; HSzjP]. 1840: Monar Ferencz [Torockó; Bosla].

Hn. 1692: Molnár réti (r) [Vajdasztván MT; EHA]. 1839: Molnár Hegyi Szőlő [Tasnád Sz; EHA]. 1850 k.: a monárba (sz) [Aranyosrákos TA; EHA].

Szk: esküdt ~. 1603: Keorispatakban az Kysmód üisen walo jaro lizteleo molnomot ismet Vyobban In Anno 1602 ki foglaltak kezembeol en nekem pedig esküt molnaro(m) wolt benne [UszT 17/11] * hites ~. 1569: En kegelmetheeket Megh thalaltham ... az en wram Jobbagya felwl. Monar Leorynch felwl ky Az En wramnak hytheos es keotheles Molnara vol (!) [Nagysajó BN; BesztLt 62 Lucas Horwath Domby Gergeoly beszt-i bíróhoz]. 1657: percipialtam az hűteos Molnar által Vam Buzat, Cub. N(o) 24./13 [Borberek AF; WassLt Perc. 3] * jobbagy ~. 1781: kurták lévén az ágasok alá ereszkedtenek. Mely két ágasok helyet a' Joszág más két ágasokat tett a' kövek alatt való Medveket mind a' Jobbagy Molnárok építették [Mihálcfva AF; Eszt-Mk] * konvencionátus ~. 1787: Somlyá Stefán mostani Convecionatus molnár [Kajántó K; KmUlev. 2] * konvenció ~. 1849: Sánta Vaszi Conventios Molnária lévén Cseh Joseff Urnak ... okozott a' Malomba kárt 1105 PFr. 37 xr [Héjasfva NK; CsZ] * köteles ~ → hites ~ * német ~. 1595: meg hagyta a Biro Wram hogy ismeg Daarat czynaltassak az Nemet Molnarral [Kv; Szám. 6/XVIIa. 207 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1600: Az Boerok el me(n)the vitan, tudom hogy iarth az malom, halott(am) aztis hogy az nemet molnar waras zamara iartatta [UszT 15/266 Bogdan Janos Farczadi, zabad zekely vall.] * zsellér ~. 1678: Druca al(ia)s Porfyros Janos nekemis kinallia valo magát jobbagiul akkoris hogy cziak váláljam fel az aránt valo bajat én kérdezém a' Gorbojakat hogi miczioda legini lehet eők aszt mondák hogi edgi idegen jövevény sellér molnar(na)k Mostoha fia [Kide K; RLt I Henczes György ns vall.]. — L. még a faragómolnár címszót.

2. jelzői haszn-ban kn v. vn + kn előtt v. után; attributiv, inaintea sau după prenumele sau numele și prenumele unei persoane; in attributivem Gebrauch vor od. nach Vornamen od. Zunamen + Vornamen: 'ua.; idem' 1647: hallam hogy Peter molnar szida az falu erzeokeot s raiok is tamada [HSzj falu-örző al.]. 1670: Bokor István monár [Ditró Cs; LLt Fasc. 67]. 1681: Molnar Jonasco Jon ... Ez molnar az Ur malmaban [Hátszeg; VhU 135–6]. 1728: Voncsa Lupus

monár [Dés; DLt Liber Inventationis]. 1826: felperes Székely Anna törvénybe szolítja molnár Csíki Andrást [F. r. ákos U; RSzF 257].

molnár-almafa almafajtája; un soi de măr; Art Apfel. 1732: gyümölcs hozó fák series szerént ezek: három Seljem almafa három tanjér almafa, három Molnár almafa [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.].

molnárember molnármaster; morar; Müller. 1719: Kőrös Halmagyi Tamás Péter nevű Molnar ember minekünk kezét bé adván remenkedett azon, hogy ez mostani szűk időb(en) az Ur eő kglme vegye bé az Szilvasi malmaba(n) molnárságra [Császári SzD; WassLt].

molnárház casa morarului; Müllerhaus. 1591: Tudo(m) egy molnat Benedek Gerebnek Kerezturfalua vegeben vala egy molnar hazis ott [UstT]. 1656: Ezen keő malomnak also es felseő reszeben vagjon, ket rendbeli molnar ház [Fog.; UF II, 156]. 1731: Vagjon ezen Molnár Háznak edgy kis kamarája [Kászonjakabfva Cs; BCs]. 1772: vagyon Építve kised Malom, és Molnár Házokkal edgyüt Fenyő Bornafákból a Falu Patakára alkalmas munkával [Tusnád Cs; BethKt Mikes conscr.]. 1786: aestimaltattak mind azt Valami azon Malomnál (talál)tatott A Molnár Ház mely Teglából fa Talpra Van építve [Aphida K; RLt O. 2]. 1831: a' Molnár ház, uj ajtaja fa zárral, vas retesszel [Mezőbánd MT; TGsz 50]. — L. még UF II, 158, 177, 747.

molnárházacska căsuța morarului; Müllerhäuschen. 1688: az malomb(a) menvén vagyon job kéz felől egy molnár házacska | azon molnár házacskanakis horgas kolcsal nyílo deszka ajtaja [Csicsógyörgyfva SzD; BK]. 1722: Az Udvarház kertén kívül vagyon malom Az ut felől való oldaláb(an) molnár házotska alkalmas [Algyógy H; Born. XXIXa. 8 Bornemisza János conscr. 3]. 1759: Vagyon az udvarház arányáb(an) Molnár házacska [Lázárfva Cs; BLt 9].

molnári szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: ~ ház molnárház; casa morarului; Müllerhaus. 1824: A' Molnári Ház ablakai puszták, csupán a' Kementze végénél lévő kis ablakon vagyon lantorna [Nyárádszibenedek MT; Told. 37] * ~ hivatal molnárság; morárit; Müllerei. 1719: Tamás Peter mi előttünk erős hűtél meg esküvék, hogy azon molnári hivatalba(n) melyb(en) az Ur eő kglme Constituálta igaz hűséggel szolgál [Császári SzD; WassLt] * ~ mesterség 'ua.; idem' 1687: Koszta Hircsoca ... molnár léven, mint molnár azon molnári mestersegevel elt, es járt egyik malombul másik(an) [Dragus F; Szád. Petru Muntyán (60) jb vall.].

molnárinas ucenic de morar; Müllerlehrling/bursche. 1573: Demeter Molnar Inas azt vallia hogy Eyel volt az hagi az filep Janosne fely akar volt Eotteny az garatba, De az leany Nem hatta hane(m) Bwzastwl ely tazította [Kv; TJK III/3. 293]. 1731: Csatani Ralzos Kira Monar Inas léven fejeről nem tartozik Portiozni [Dés; Jk 426b]. 1763: a Malom Mester ott nem léven a Molnár Inasok mind aluttk [Fületeike KK; Ks 18/LXXXVIII. 5]. 1764: En a Malom Mesternek is hallottam veszekedésit tavaly Martzival a ... Molnár inassal [Kóród KK; Ks 19/I. 6].

molnárkodás molnárként való működés; morárit; Müller-táitgeit. 1757: Molnárkodásom kétt izben teszen ött eszten-dőkött [Szentmihály Cs; Sándor conscr.]. 1808: Serbenázt Pétrének mig ezen So Aknai Malomban Monáraskodott semmi ... Tolvajságát nem tudom Ugy hasonloképpen a több Malmakban való Molnárkadása alkalmatosságával praevaricált é vagy Nem azt se tudom [Sóakna MT; Born. G. IX. 3 Oltyán Lup (56) vall.].

molnárkodik molnármasterséget folytat; a practica meseria de morar, a se ocupa cu moráritul; Müllerei treiben. 1640: Koman Sztoie p. h. Maga szekeli földere ment molnárkodik szeliei p.h. [UF I, 742]. 1687: Koszta Hircsoca ... járt egyik malombul másik(an) egy molnárkodot az mal-mokban [Dragus F; Szád. Petru Muntyán (60) jb vall.]. 1706: Moldovan Demeter öreg ember az Püspök malma-b(an) molnárkodik [Hodák MT; Born. G. VII. 4]. 1750: Bethlenből ketten szoktók el Ketskés Peter Maramaros Vármegyéb(en) Sajon lakik ottan Molnárkodik [Ks 14. XXXIV. 10]. 1764: Darabán György el szokván Bonchidáról, úgy hallottuk, hogy Maros székben molnárkodik [BfN Bánfi Farkas conscr.]. 1770: Péter Kapjonb(an) és Bontzidán, s másutt is imitt amott Molnárkodván Zilahon holt osztán meg [Szásznyires SzD; Ks 30. 28]. 1771: azon Malomba még a' Nagi Atyámis molnárkodott [Királyfva KK; JHb LXVII/170].

molnárkodó molnármasterséget folytató; care se ocupă cu moráritul; Müllerei treibend. 1770: mostan molnárkodó Nyíri András [Szásznyires SzD; Ks 30. 28].

molnár kötőfejsze molnár favágó fejsze; topor (special) folosit de morar; Müller(holz)axt. 1745: (A vádlott) egy Molnár János nevű idegen és szegény molnár Mester ember(ne)k nagy Molnár Kötő fejszjét el lopta [Torda; TJKT II. 21].

molnárláb köemelő szerszám; unealtă de ridicat pietre; Steinhebwerkzeug. 1721: Molnar lab vagy kü emelő nro 1 [BfN Gyalui cs. malomkellékek közt]. 1731: (A malomban) ván két káva és két molnár láb [Kászonimpérfva Cs; JHb Inv. I/25 sub K] | Vagyon a Kászon Vízén edgy fellyül Csapo két kövű malom van két lisztelő valuis fenyő deszkából való, eszközök: Két vas Csákán és két molnár láb [Kászonjakabfva Cs; BCs]. 1793: Egy pár monár labb [Farág K; Told. 19].

molnárlegény calfă de morar; Müllergeselle. 1570: Nagy hitre kerdette Taligas Janosne az Molnar legent mykor Thordara Mennek volt hogy Megh Mongia ha vetkezet vele* [Kv; TJK III/2. 103. — "Ti. a városból ilyen vád alapján kivert Rengeo Annával]. 1585: Catalin Farkas Lukachne vallia ez Molnar Legenyheöz semmit Nem latta(m) [Kv; TJK IV/1. 507]. 1629: Az melj molnar Legenj ugy mint Bandi ot en nallam volt taualj az Lagy szemre valo keweres-ker volt ot [Kv; TJK VII/3. 23]. 1759: az új Molnár leginyeket bé eskütötte Biró uram ... áldomásba hozattunk 2 kupa bort árra 15 xr [Kvh; HSzjp]. 1763: a Malom Mester valami tanulatlan Molnár legényeket hagyott itt [Fületeike KK; Ks 18/LXXXVIII. 5]. 1764: Malam Mester volt az idén Álgya; ugy szintén Molnár leginyek az edgyik Paskuly, a másik pedig Márton [Kóród KK; Ks 19/I. 6hoz]. 1783: vigyázzan magára azan Molnár Legény [Kisfalud MT; Berz.

13. VII/22]. 1851: a' malomba volt molnár legént meg szollította [Dés; DLt 87].

molnárlegénykedik molnárlegényként dolgozik; a fi calfá de morar; als Müllergeselle tätig sein. 1771: eő Nagysága Adámosi Malmába sokáig Molnár Legénkedtem elsőben [Ádámos KK; JHb XX/26. 8]. 1772: Én Motzok Togier ezen Malomban három esztendeig Molnár legénykedtem [uo.; JHb LXVII/291].

molnármester morar; Müllermeister. 1585: Czhyntaltata(m) ket hal tarto ladat Eőreget az var alat valo Molnar mesterrel fwrez dezka me(n)t rea az kettőre 17 tezen f l [Kv; Szám. 3/XXII. 76–7]. 1586: Eo kgmek Legh elsőben Niultanak annak az Instructionak Censuraiahoz melliet az zam weweo vrain, teob feő vrainmal rendeltene volt, az Malom biraknak gond viselek feol, es Molnarok, taligások Jeowedelmekreol, Melj instructio myerthogy mind az Malom Biraknak s mind a Molnaroknak panazolkodasa altal, telliessegl meg Nem ereosseodhetek, Eo kgmek varosul, egy bizonios es reowid napra halasztottak, az Instructionak iobbadon valo meg igazitasat vgy hogy mind az malom birak vrain s mind az Molnar Mesterek meg maradassanak mellette [Kv; TanJk I/1. 28]. 1621: Nyreo Janos ment az baboczj' erdeore az molnar mesterrel [Kv; Szám. 15b/LX. 227. — *Bábocz (K) határán lévő]. 1632: Vagion az Uarosban egy malom az Uamianak két reszett az uarban percipialliak az harmadik quartatt az varos, az Negiedik a' Molnar mestereke [Fog; UC 14/38 Urb. 110]. 1652: Molnar Mathe Molnar Mester [Türe K; GyU 95]. 1774: A Malmokbul Malom porbol, Molnar Mesterek Taxájából vanyolokból mennyit prosperáltak? [Mocs K; KS gub. vk].

molnár mesterember molnármester; morar; Müllermeister. 1745: (A vádlott) egy Molnár János nevű idegen és szegény molnár Mester ember(ne)k nagy Molnár Kötő fejszét el lopta [Torda; TJk II. 21]. 1770: Szekeres János jóvevény Molnar Mester Ember [Dés; RkAk 15].

molnárné a molnár felesége; sojje de morar, morărită; Frau des Müllers. 1573: Marta Zekel Andrasne Azt vallia hogy tawaly Nyarba vit volt az vranak Enny az Eottwes Istwanne Maioraba kwldy az vra vyzert, hogi megen volt latot egy rako(t) ganen, tehat egi zeoldbelj ember vl es az Molnarne [Kv; TJk III/3. 86a]. 1740: ott őrlöttem a kerdőb(en) forgo Malomb(an) haricskát, a Molnárné a mérczét ragadván a Malomház(an) ki fut [Papolic Hsz; SzentkGy Temerde Andrasné Kata (24) jb vall.]. 1748: jóllehet szándékomban vala azon Molnárnéval az Kalitkát meg ültetni, mind azon által az Mlgs Sogor Vr(am) respectussa előttem forogván az említett detentát el bocsáttattam [Somlyó Cs; ApLt I gr. Kálnoki Ferenc lev.]. 1823: Nmes Csernátóni Samuel Uram most nem régiben is tsak nem Szomszédomban Iako Molnárnéra Silimon Szijára réa ment volt [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez Vészi János (44) ns vall.]. 1826: a Felperes török buzáját a molnárné segellette a vallára felvenni [F.rákos U; Falujk 137 Barabás Áron pap-not. kezével]. 1827: a molnárnét kénszergették hogy az Urát adna elé [Szind TA; Mészköi lev.].

Szk: német ~. 1747: meg betegedvén Josziv mig betegskedet az Német Molnárné látogatta es p(ro)curalta [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

molnároskodik molnármesterséget folytat; a se ocupa cu morăritul, a practica meseria de morar; Müllerei treiben. 1688: Opra Popelka ... Felső Ucsán Molnároskodik [Szkozei F; ÁLt Urb. 22]. 1722: (A) Malamb(an) Molnároskadik ezen Jozságbéli Jobbági Molnár András [Zágon Hsz; SzentkZs]. 1742: a Fiscus Malmaban laktam ott Molnaroskottam itt az Faluban [Bányabükk TA; JHb XIII/15 Nyág Von (60) vall.]. 1748: Amiolta Argyelán Joszival barom pasztoroskodtam se azoltais miolta molnároskodik, semmi gonosságát nem tudom [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1778: Hatzegán Abrám Fia Bényén Molnároskadik ugy kérette volt fel Bethlen Gergely Ur ő Nagysága Benyeről [O.tornyos AF; BK and 465 Besnj Szép (70) jb vall.]. 1794: egy Hidvégi Molnár a' Városi Malomban Molnároskodik [Marossztkirály MT; Berz. 6. 51. S. 74]. 1808: Serbenázt Pétrének mig ezen So Aknai Malomban Monáráskadott semmi ... Talvajságát nem tudom [Sóakna MT; Born. G. IX. 3 Oltyán Lup (36) vall.].

molnárpálca vargá de morar; Müllerstab/stock. 1798: Egi Esztergába metzet molnár páltza [Bodola Hsz; BLt].

molnárpogácsa lepénykenyér; piinișoară; Müllersladen. 1625: Jo reggel, minek előtte vrunk eő felge meg Indult volna, kesztettem vtra valot, es kezhezis Attam az eő felge parancziolattia szerint Fejer kenieret nro: 10 molnar pogacziat nro: 40 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 101].

molnár-rész molnárjárándóság; parte ce i se cuvine morarului; Müllergehalt/bezüge. 1765: a' szombati Vám-(na)k Perceptori világossan affirmályak hogy nem többet hanem Mónár részen kívül 58 vékát percipialtak mellyből monár rész 14 véka | Az malom por jól lehet nem egészen assumaltathatik az vám közé de minthogy az kövek(ne)k vágásakar az vámbol szokták meg tisztítani az Malmakat (: lévén a' rovások szerint malom por Met. 84 :) mellyből immediate pro percepto a' molnár részelt egy(gy)ütt met 42 [Köröd KK; Ks 18. Cl. 5]. 1774: Az Papp Telki két kövű Patak Malambol jött Tavaj vámb Molnár Részen kívül 4 kövű Buza, és két Véka Török buza [Paptelke SzD/Mocs K; KS Conscr.] | a' két patak Malom bé hozhat Malom porral edgyütt esztendőnként Molnár részen kívül Négy Száz véka gabonát [Szentdemeter U; LLt Vall. 37–8]. 1776: Most 8. Esztendeje ... 380. véka gabonát bé attam egy esztendő alatt Molnár részen kívül [Székelyszállás U; LLt Vall. 166]. 1795: A Molnár részt elegyítette a Gázdáké közé, nem lehetett nemis volt szokásban [A.rákos NK; Borb.].

molnárság 1. molnármesterség; morărit; Müllerei. 1652: Hollo Lazlo ... Molnarsagaval szolgal [Asszonyfara TA; GyU 141]. 1671: Ha kik Kővár védéki Fiscalis jóságot birnak, és onnét afféle Fiscalis jobbágysokat, magok öjszóságokba szállítottanak vag' telepítettek ... az olyanok viszsza szállítsanak excipialtván ha kik udvarbéli szolgaságra, vagy molnárságra hozattanak [CC 81–2]. 1767: Báts János peng Molnárságot tanulván az fia is Farkas Molnár, ugi az onokájais [Hatolyka Hsz; HSzjp Juditha Bakk (76) pp vall.]. 1788: Hatzegán Abrám faragást tanulni ment volt-el gyermek korában, a' Benyei Malomba, es ottan addig tanulgatatt mig a Molnárságot meg tanulta [O.tordos AF; BK ad 465 Besuj Lúp (70) jb vall.].

Szk: ~on lakik. 1592: az mi olta esmerte Tot Mihalt, mindenkor az Molnarsagon lakott [Baca SzD/Dés; DLt

235] * ~ra megy molnár mesterségre adja magát. 1592: Tot Janos ket fia Mathe es Mihaly ... attokat el hagyuan Molnarsagra mentenek [A.gyékényes SzD/Dés; DLt].

2. molnári állás; funcție de morar; Müllerstelle. 1640: Kosztandin Hegies p.h. Az Koman Hegies megh halvan Szekcsőre ment molnarsagra [UF I, 728]. 1719: Kőrös Halmagyi Tamás Péter remenkedett azon, hogy az Ur eö kglime vegye bé az Szilvási malmaba(n) mólnárságra [Császári SzD; WassLt]. 1760: az omlásallyi Molnár 6. forinttal vett egy Farkas bőrt, melyet is Sárpataki Uramnak ajándékozott azért, hogy a' Molnárságot el ne' veszesse [Bethlen SzD; BK. Emericus Ersek (35) jöb vall.].

Szk: ~ra konstituál vkit. 1719: Vass Dániel Ur(am) exturbálván más molnárát az malomból Tamás Pétert helyében molnárságra Constituálta [Császári SzD; WassLt].

3. vki molnárkodásának ideje; timpul in care cineva practică meseria de morar; js Zeit der Müllerei. 1700: Iuon Szurdul sive Siket a Csernai Malomban molnár lévén, azonn Molnarságában Nehai Csonokosi Balint uram Circiter nyolczvan veka buzaig tette s marasztalta adossá [Rusor H; Szer. Joannes Pap de Maczesd (40) ns vall.].

molnár-szekerce topor/secur de morar; Mülleraxt/beil. 1627: Ket molnar szekerche nielnel kwl, Vyak f — d 40 [Kv; RDL I. 134].

molnár-zár ? fazár; závor de lemn; Holzschloß. 1694: Njilik onnet a' Malom házra, fa sarkas és hevederes félszer Ajtó. Molnar Zárjaval egjgütt [Sebesel AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb. — "A tornáról].

molnos 1. mn 1. malmos (birtok); (proprietate) cu moară; (Besitz/Gut) mit Mühle. 1579: Kenzerittetwen hogy egj feó Molnos örekségwnket kellett meg valtanwnk Zoltanban" az Nemes czeryek vitaliustol, es ennek ez örökségnek valtsagabalj zuksegnkert Adank Lazlo papnak egy pwzta wles helyet [Uzon Hsz; Kp I. — "Hsz].

2. malmot birtokló; care deține/posedă o moară; Mühle besitzend. Szn. 1570: Molnos Myhal [Kv; Tjk III/2. 190]. 1573: Molnos mihal [Kv; Tjk III/3. 210a]. 1583: molnos Ambr(us) [Kv; Szám. 3/XI. 19]. 1593: Monos Janosne [Kv; Szám. 5/XXI. 34]. 1597: Molnos Peter [UzT 12/131]. 1602: Molnos Tamás szab [Nagyajta Hsz; SzO V, 212]. 1604: molnos Ferench [UzT 18/126]. 1608: Molnos Ianosne [Kv; Tjk VII/1. 223]. 1614: Molnos Demeter [Hatolyka ne [Kv; BethU 356] | Molnos Thamas pp [Nagyajta Hsz; i.h. Hsz; 1739: Molnos Kús Anna [Bözöd U; Ethn. XXIV, 85]. 1781: Molnos Imre Uram [Bözödújfalú U; Pf]. 1809: M. Andrásfalvi Tekéntes Molnos Péter Vr Fia Molnos Ignátz [UzT ComGub. 1731].

Szk: ~ ember malmos gazda. 1776: Tugyae a Tanu nyilván és bizonyosan hogj nemes Udvarhely Szekben Etéd kozott lévő also malomban os monos ember volt Etédén Iako Király Ferentz ... igaz össe Után maradott monos ember volté vagj nem Edes Atya s Atyánakis Atya nem volté azon Malomhoz os monos ember Vagi volt neveze meg a tanu bizonyosan [Nkf vk] | Az Atyais os monos ember volt [Etéd U; Nkf].

3. malomhoz tartozó; care aparține de o moară; zur Mühle gehörig. Hn. 1575: Molnosto [Gyeke K; EHA]. 1592/1633: Molnos Tho Gattyán felywl [uo.; Ks 90]. 1596: Molnos Tho Mellett [Melegföldvár SzD; SLt DE. 8]. XVII.

sz. v.: A Kásban a' monos To mellett (sz) [Mezőbánd MT; EHA]. 1725: az Mónos Tonál (sz) [Kolozs, EHA].

Szk: ~ halastó. 1652: Az Falu alat Colosvar feleöl egy teolteót molnos halas Tho melyben Czompo es Czuka terem [Kajántó K; GyU 126] * ~ tó. 1546: az degy" hatharon vagyon keeth molnos thoo Egyketh hyak also thoonak, az masyk azon fellyül wagon az fálw melleth [Panot^b; DanielO 5-6. — "Dég KK. Panad KK].

II. fn malmosgazda; proprietar de moară; Mühlenbesitzer. 1776: Tudom aztis hogj az Exponens ata él amaga részét, mert én is meg akartam venni de a monosok meg nem engedék [Etéd U; Nkf].

E címszót vö. a malmos címszóval.

moloch-bálvány idoolul moloh; Moloch-Abgott/Götze. 1662: Negyedik vétek: a bűn eszközeinek kigondolása, felállítás, és a másoktól, ámbár rosszabbaktól, találtattaknak is bevétele, ezt cselekedte Manasse: Általvivé (azaz megégeté) az ő fiait a tűzön a moloch-bálványnak tiszteletére [SKr 704].

moly molie; Motte. 1592: Harminczkilencz deögh brwt, kit elis zagatott volt megh molis éott volt megh, attuk el f 2/57 [Kv; Szám. 5/XIV. 384 Eppel Péter sp kezével]. 1645: dolomant is rakogattunk, hogj az molj megh ne egje [Fehérpatak Mm; LLt Fasc. 120]. 1658: Szebenben mentem be hogj az Bálpataki Ur(am) Egigyet massat, meg latogassam hogj molitol kár ne legyen benne [Borberek AF; WassLt Perc. 51]. 1679: Csavaltalan fekete, Gyapias Juh bőr nro 28 Ezeket az moly kezdette vesztegetni [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 62]. 1681: Kecze, öz, Juh bőr ez egi rakason veszett, már az moly ighen el vesztegette | Aszszony Háza Vagyo(n) ezen házban nest torkából álló darab bállés Nro 2 Csávált vidra bőr, mellyek(ne)k egyikét mint hogj a moly igen vesztegette, most a' szűcsnél vagyo(n) [Vh; VhU 533, 537-8]. 1756: Molyoktól meg ett készített nyúl Bőr 5 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 13]. 1803: egy fátyol Abrosz el lengetegülvén 's a' mójtól meg emésztetvén szemfedelül ajándékozottatott Musnai Mosesné meg halálózásával [Szókefva KK; UnVjk]. 1823: Egy kitöltött Hattyu, melyett a' Moj meg ette [Nsz; DobLev. V/1080 Demény György hagy. 2a].

molyette molyrágta; mincat de molii; mottenzerfressen. 1628: Egy viselt Zederiez moly éotte Dolomanj [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 11]. 1652: Csavált régi hitván moly ötte juh és barány bőr. N. 100 Hitván moly ötte irha N. 10 [Görgény MT; Törzs]. 1669: Rosz moly ötte hasi barány bőrök No 6 [Fog.; Ut]. 1677: Moly ötte barány bőrök vadnak no 9 [A.komána F; Ut]. 1681: Moly ette, szakadozott nyers öz bőr Nro 2 [Vh; VhU 556]. 1733: Edgj Viseltes mente, moj ette [Marossztkirály AF; Told. 2]. 1787: Két hitván moj ette kutsma [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 7]. 1790: Barat Szin szór Lojbbi moj ette Nro 1 [Sv; Ks]. 1832: Négy özbőrek kikészítetlen, kettő jo, kettő moj ette [Sáromberke MT; TSb 26]. — L. még FogE 161, 173; UF II, 454, 705.

molyos 1. molyrágta; mincat de molii; mottig. 1681: Szilágiból hozott Lovász mesterek Ladaja Nro 1 Ebb(en): Ústók nyomtato poszto kápa Nro 2 (: ighen viseltes, molyos ... :) [Vh; VhU 554]. 1691: Molyós barány bőr nrő 7 [Beszt.; Ut].

2. molyférgetes; plin de molii; mit Motten. 1648: Regi molyos hariczka kasa vagyon cub. 2 [Fog.; RákGlr. 524]. 1678: Régi molyos korpa vagyon jelen Cub 200 [Radnót KK; Ut].

molyvesztegette molyrágtá; mincat de molii; mottenzerfressen. 1679: moly vesztegette csavatlant borz bőr nro. 3 | Nest Farkal premezett, moly vesztegette veres fajlandis poszto süvegh nro 1 | moly vesztegette, Czavatlant, gypjas feje Juh bőr nro 3 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 11, 79, 83]. 1681: Moly vesztegette Teve szór kecze Nro 1 [Vh; VhU 538]. 1756: Elöttem meg nyitván egy ládat láttam több moj vesztegette vilis Materiakit darabokban [Sáromberke MT; TSb 21].

momentum 1. pillanat; moment; Moment, Augenblick. 1761: Az osztozás Inchoatiojától fogva ezen momentumig semmi fenyegetőzést Mielős Exponens Ur eő Ngatol nem hallattam [Branyicska H; JHb XXXV/45. 11].

2. (fontos) dolog/ügy; lucrú (important); (wichtige) Sache/Angelegenheit. 1704: Annakfelette az is benne vala a memorialisban, hogy ha olyan nagy momentumok lehetnek abban az ő írásában, amint director uram mondatja az evocatióban, talán nem is volna tutum azt ily közönségesse tenni [WIN I, 120].

momentumú jelentőségű; de o anumită importanță; von Bedeutung. 1713: valamikor nehezebb és nagyobb momentumu difficultas orialodik, igen Szükséges, hogy bizonyos helyet és időt rendelvén, oda többeket is az értelmesebb Politicus es Ecclesiasticus Szemelyek közül hívassanak [Kv; REkL]. 1772: nem-is investigáltam, sem a' petsétett, sem a' Subscriptiot, ingyen sem supponálván aszt, hogy ily nagy momentumu dologban ő Excellentiájok más subscriptioját és más petsétyt tettek volna azon Testamentumra [Drág K; TSb 21]. 1791: minden aprólékos és kissébb momentumu dolgoknak el igazítások véget plenum Consistoriumot egybe gyűjteni mind szükségtelen mind bajos [Kv; SRE 214]. 1793: El végeztetett hogy valamikor nagyobb momentumu dolgok adják elő magokat, minden Consistorialis Szemelyek bé hivattassanak [Kv; SRE 293].

monachalis szerzetesi; monahal, cölugäresc; mönchisch, Mönchs-. 1784: A clerus dolga is igen alászállott. Semmiféle szerzetesnek többnek lenni nem szabad, a monachalis élet módját egészen el akarják törölni [Rette 423].

monachus szerzetes; monah, cölugär; Mönch. 1779: Kolozsvárt a Király utcára menő sikátor szegeletin ezek az haszontalan paniperda minorita monachusok, elhagyván a szentpéteri templomnál való residentiájokat, minthogy egy kisség félre volt, két házat magokévá tettek [Rette 403].

monarcha 1. uralkodó; monarh, suveran; Monarch. 1662: ha még most is Rákóczi fejedelem kimenne az országbul, egy török sem menne Erdélyre, de ha ki nem menne, felke-restetnék valahol lenne, s a két monarcha között aligha Erdély fel nem osztatnék [SKr 506]. 1663: oly két monarcha között forognak ezen dolgok, egyik is a másiknak megcsalni magát könnyen nem hagyja [TML II, 488 Teleki Mihály Lónyay Annához]. 1675: én nemzetem dolgait, csak ne legyen nemzetem oppressiójával, uramhoz s hazámhoz való kötelességem sérelmével ... jó szívvél segítem. Meg

tudom gondolni azt is, mit kívánjon oly nagy hírű felséges monarchának méltósága [TML VII, 71 ua. Csáki Istvánhoz]. 1710 k.: én Istenem! tanuljon énrajtam a te házadnak minden tagja, szolgálja ebben a hazában, hogy akármicsoda tiszta szívvél, buzgósággal szolgáljon is a világi monarchának, de csak az légyen jutalm, ami énnékem [BIm. 995]. 1788: ha Felséges Urunk Kégyes szemével a Földnek Suhadása miat ezekben való károsodássomat meg látná, Mint Kégyes Monárcha bizonyossá tévszem magamat s engemet Segitene enyi sok Károsodássom között is [TKI Br. Dioszegi Sigmond kezével].

2. Isten; Dumnezeu; Gott. 1811: óh Égi Testek' Monárkája, Hogy e' napnak légyen illendő pompája [ÁrÉ 117].

monarchia birodalom; monarhie; Monarchie. 1672: az hatalmas monarchia is, az kinek igája alá Isten bennünket vetett, minden erejével és sokaságával az szomszéd nemzet ellen felhúzta fegyverét Kameniczet obsideálván kevés napok alatt vette kezéhez [TML VI, 288 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1710: A francia király ... nemcsak a spanyol koronát, hanem az egész Impériumot is magának akarja vala foglalni s universális monarchiát erigálni [CsH 161]. 1710 k.: megemésztí az üdö nemcsak az embereket, hanem azoknak minden munkájokat is, még amelyekben hírt, nevet, örökkévalóságot kerestek is, monarchiákat, nagy impériumokat, városokat és rettenetes nagy épületeket [BÖn. 457].

Szk: magyar ~. 1797/1812: a lus Regium ... a Magyar Monárchia fel állása előtt a Nemzett Jussa volt [SLt évr.].

monarchiai monarchisztikus; monarhic; monarchisch. 1662: a Héli pap és a Sámuel idejében a magános fejedelemségű igazgatás vétetik elé, a Saul, Kis fia választatván a királyságra, és utána a Dávid király magánosan való monarchiai uralkodása [SKr 71].

monarchika egyeduralmi; monarhic; monarchisch, autokratisch. 1662: A tudósok ilylen igazgatásnak formáit háromat állítanak: aristokratikát ... demokratikát és monarchikát, midőn egy magános fő kezében vagyon a hatalom, és annak tetszése s akarataja szerint megyen végbe, az ország igazgatása, mint régen a római birodalomban voltak a dictátorok [SKr 69–70].

monasztéria monostor, kolostor; mănăstire; Kloster. A monasztéria. 1658: Grammatik uagyon nr. 3. Egygyik házasa, a' ketteje nőtelen ... Az 3-dik Aszszoniunk eő Nga jobbágysa fia, s az Dragusi monasztériában lakik [UF II, 198]. 1678: Csáki ... úgy ment Bukurestre Sorbán vajdához, holott is a' vajda a' maga monasztériájában lappangtatta [Veress, Doc. XI, 180]. 1712: el mentünk ... az örményesi Monasterián alol az valye funaczuluj nevű helybén [Septér K; EHA]. 1714: Annak utána idővel erkölcselensége miatt gyanóba esik a nagyobb tanító kalugyer, elszökik, az utána való meghal, a sok deák eloszlik, a monasztéria kezd romlani pusztulni [Deda MT; MúzBf Gabriel Szile (68) vall.]. a nagyobb kalugyer elszökik ... nem lesz kinek tartani a monasztériát, a sok oláh deák észleled [uo.; i.h. Pásk Vojnicza (80) vall.]. 1779: Ezen helyet ajándékba adta volt egy Bohanyitza nevű Monasztériából Molduából ki jött Kalugyer Gárgyán Néhai Groff Lázár Ferenzt Ur eő Ngnak [Alfalu Cs; LLt Csáky-per 540. L.6]. 1783: a' Monasteria alatt vagyon még edgy Törökbuza föld. [Szamosfva K;

EHA]. 1829: Fuszujka termet a Monasztéria Felet [A.detre-hem TA; Born. F. IIa].

B. *monasztéria, monasztiria*. 1682: Hallottam a kalugyeri-től Achaus uramnak, hogy a monasteriában voltam, hogy törökül szitkozódta [EOE XVII, 301 Acacius Josephát kaluger vladika elleni vall-ból]. 1712: a' Monasteria mellett lévő nagy vadon erdő(en) az hegy oldalban tiszta nyers erdőből fogott egy darab Szőlő hegyet, és maga ki is irtotta s Szőlővelis beültette [O.németi BN; EHA]. 1714: Dumitru Bara Fejérvárat az Monasztériában lakott [Preszáka AF; Mk III. Reg. Preszáka LXIII. 1466 Jon Lapadat (70) j b vall.]. 1716: Kendermezei Possessiojából Boros jenői Korda Sigmund Urnak ezen örökös ide alá való és és örökösön szolgáló jobbágyok a fugalitak ... Thoma Vaszyli Füzessen az Monasztiriában [Kendermező SzD; Bfr II. 81/3]. 1757: a' Hangi Monasztéria Jegumenny Kiriboiz (!) ki jött vala, s Gaz rez (!) és Káprát az a' Jegumen adta volt [Gyszim; DE 3 Andreas Pápa (44) zs vall.]. 1760: Vojka Zaharie Nms Fejér Vármegyében a' Remetei Monasztériában a' mint hallottunk (me)g holt egy Fiával [Runk TA; Szentkgy]. 1765: Tudom hogy Tavaly azon Monasteriánál lévő Gyümöltsest a falu egészen bé kertelte [Szász-banyika K; Bfr A. XXI Rusz Gyermán (25) j b vall.].

C. *manasztéria, manasztiria*. 1699: ket Szekerén vitet el benne* a manasztiriahoz [Rücs TA; KvAKKt 344. — "Ti. a fát]. 1742: kezdé Dán Durdsat szidni káramolni, mondván baszam lelkedett, keresztedet, Evangeliamodott és Manasztiradat [Bulzest H; Ks 111 Vegyes ir.]. 1752: Lupuj most két esztendeje Szoloveszturi Manasztériában volt [Körtvélykapu TA; IB. Kotor Juana Providi Szkridon Pintye Consors (32) vall.]. 1784: Ilia Popa el szöket oláh Országba, ugy hallatik, hogy ottan a Manasztériában volna [Vizakna AF; Mk IV. 35. 42 St. Lengyel senior (62) vall.]. 1801: ezen Nagy Nyulasi határon vagyon egy Manasteria vagy Szarándok (!) Valo helyi a hol volt egy Templom is [Nagynyulas K; DLev. 5].

D. *monasztérium*. 1792: méltóztatott elő Felsége Kegyelesen megengedni, hogy azon Témplom mellette való Kő Házzal által engedtessek, ugy mint azon által hogy mellette lévő régi meg romlott Monasztérium el hanyattassék [Kv; AnIIIn III, 572 gub.]. 1801: a Romano Catholica Graeci Ritus Unita Ecclesia, avagyis a régi mod és szokás szerént a Monasterium Az Oláh Monasztéria felől [Nagynyulas K; DLev. 5].

E. *monasztéria*. 1682: Az mi maga hivatalja iránt az mi kglis Urunktól ő ngátol impetiriált Confirmatiót illeti vagy de praesenti adja elő, vagy ... hozassa elő addig pedig az monasteriában legyen [EOE XVII, 304 Az erdélyi oláh püspök elítélte].

Hn. 1773: a Monasztéria Hegyin (sz) [Maroshéviz MT; EHA]. 1780: a Monasztéria Eszákjában (sz). Monasztéria alatt (sz) [Oroszfája K; EHA]. 1783: Az Erdő megett a' Monasztéria alatt (sz). a' Monasztéria alatt (sz) [Szamosfva K; EHA]. 1795: A Monasterianál [Déda MT; EHA]. 1826-1827: a' Monasztéria alatt (sz) [uo; EHA]. 1829: a Koki* Határon lévő Monasteria nevű Erdőmet Gyümöltősömet Szabadoson használhassa [Born. IXb. 89. — "TA].

Szk: ~ba áll szerzetes lesz. 1714: Mihaille Morár penig ugi hallotam hogj Aczintson az Monasztériában (a) állott volna [Preszáka AF; Mk III. LXIII. 1466 Vasylie Kindye (35) j b vall.]. * oláh ~. 1726: elmentem nemes Közép Szolnok v(ár)megyében Kóvár Vidéken a Nagy Somkuti határbán lévő oláh monasztériánál való Buda János Vram házához [Nagysomkút Szt; TKI Somkuti Buttján Simon

hűtös szolgáló bíró aláírásával]. 1730: ide való Dombi Jobbágyok voltak, ugymint Gallya Vaszillia, ki is Mikolai Oláh Monasteriában Kalugyer [Meződomb K; TKI Pörkár Kosztin (40) zs vall.].

mond 1. közöl, tudtul ad vmit; a spune/zice; sagen. 1542: walamyth eg helen mond, myhelen kylepyk masherre, nynch eg makzem thewkellesseg benne [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. ispánjához és Fog. vára urához]. 1570: Katalin Kalmar Illesne* zabo Balinthne lgh zolt valakinek, Te azzon kinek Mondad ezt Igh felelt neky Neked Mondam [Kv; Tjk III/2. 191. — "Valja]. 1592: Zeoch Miklosne Anna Azzoni, Zakach ferenczne Anna, Borsaj Peterne Margit azzoni valliak ... által kezdé coelni az fiat Mihali es siratni kezdé, latuk hogi mingiart megh veritekezek az Inas, monduk mys hogi keozel volna az gilko-sa az Inasnak [Kv; Tjk V/1. 210]. 1609: aztis hallotta(m) bech Imrehteol, eon magatol hogy montan* hogj megh ueotem ezt is^b [Szentgyörgy Cs; BLt Mattias Janos (40) zent martoni lofeó ember vall. — "Erről az igealakról I. NyM 197. *Ti. a tanorokot]. 1686: hallám hogy hijja vala ki Gáspárt, mondan jer ki ördöghatta lelkü bajra [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVII/15]. 1692: ollyantis mondott hogj halallal veret az kalodaban [Cofva Hsz; HSzjP]. 1796: Sze-gény Istoknak 2 Gyermeké meg halván nem hagytam hogy az uranak megirassa azt mondám hogy en meg irtam [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1846: A Ttes Praefectus Ur, Csánba létünkör, az arendátort, azt monda azért nem veszi kurtán, ne hogy meg ijedve-holmijét el költöztessé [Budatelke K; Born. F. IIIa L. Luka György lev.].

Szk: ~ani ~. 1712: mondani, mondata nekem hogj el Jüt bekesege én hozám [Mikesásza KK; MúzRadák] * becsü-lettel legyen ~va. 1716: becsülettel legjen monda, az szükség szekre montha hogy mégjen [Nagyida K; Told. 22]. 1812: a' Nagy Aszszony a Legényeket arra erőltette, hogy a' vas kalánt hevítették meg, hogy bcsülettel legjen monda a szemérem Testét égessék meg [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersebeth (44) grófi mosóné vall.]. * egy sum-mában ~. 1619: mikor derék tractám volt Görcsi Mehmet pasa urammal, főképpen magam adtam okot arra Jenőre nézve, hogy ha valami contemptust hozhatnék az hajdúkra; de egy summába monda, ezektől contemptusokat nem tapasztalhattam [BTN² 294] * egy szóval ~. 1618: Mi állapotban voltam nemcsak én, hanem mindnyájan Kamuti urammal, egy szóval monda nekünk kevés, azvagy semmi dolga nem tetszett [BTN² 118] * hír ~ani. 1657: a széke-lyekben mintegy két ezernyi útra indulának" Molduva felé azokat levágák, megdülák és foszták, és csak számos jöheté hír mondani vazu [ETA I, 163 NSz. — "II. Rákóczi György szerencsétlen végű lengyelországi hadjáratából] * hogj jobban ~jam. 1896: Ezzel a biztossággal megyünk a gyűlésbe, hogj jobban mondjam, az engedelmetekkel [PLev. 179 Petelei István Jakab Ödönhöz] * jó hírt ~. 1751: Hallo haj Göndör bátya Mit beszél Isten Angyala Ha mit beszél ha ugy volna Valoba jo hirt mondana [Hétfalu Br; EM LI, 123 betl. játék] * jót ~ vkinek. 1697: hogj jót mondotam neki azt engemet nem szeretett [Kotormány Cs; CsJk 2-3 Peter Janos (37) vall.]. * követséget ~. 1618: monda az pasa ... Én megírom, hogy te* az hatalmas császár kívánságára és az uradnak ígertire semmit egyet sem szót-lal, követséget nem mondotál, azért az mivel idejöttél, ugyan azonnal elmehetsz [BTN² 96. — "Ti. Kamuti Farkas főkövet] * magában ~ vmit. 1574: Katalin Zatzmary Ianosne

Egebet Nem hallot hane(m) Zalay Istvan ... Mongia Magaba hogi Meg fogtatom az or kwrwat [Kv; Tjk III/3. 371]. 1598: Nehez Mathias valija ... egykor kezde mondanj magaban Pazthor Jstwan* [Kv; Tjk V/1. 254. — *Köv. a nyil.]. 1710: Én ülék paripára s mondam magamban [BÖN. 736] * olya(n)t ~ vkinek, hogy 1634: megh busita Czikor Georgy, de bizony olliant mondok, hogy az migh el, nyeghet vtanna [Mv; MvLt 291. 12a]. 1639: Szekely Istua(n) ... azt mondotta neki, hogi halgasson ne szoltasson vele, mert olliat mondok hogi mind eltigh megh banod [Mv; i.h. 183b] * öröm ~ ani. 1604/1675: Bodor Balas' vala pro-catorator Bernald Miklósnak, engem küldöt vala haza eöröm mondan [A.csernátón Hsz; HSzJP Gaal Gergely Lo fü Dálnoki vall.] * panaszt ~. 1573: az mj wraink Jgen fenyegetenek wala hog senkinek semjt ne szolyonk. Es valakinek panaszt ne mongionk mert minket nagban Eytetek ty ha walakinak panaszt mondotok [O.bikal K; KCs] * sub rosa ~ vmit titokban közöl vmit. 1704: a bellicus secretarius is sub rosa mondotta volna egy magyarnak, hogy Pekri uram egy levelet írván a generálnak, azt írta, hogy eddig úgy írt mint ellenségének, de már úgy ír, mint barátjának [WIN I, 198]. 1828: én a Hadnagy Urnak sub rosa egy dolgott mondanék [Dés; DLt 87/1829] * szem(é)be ~ vkinek vmit. 1570: Jwlya Themeswary Gergeline Ezt wallya hogy ... hallota azt hogy firthatyak volt chigan esthwannet hogy Te hasitad megh az pap keonteset, es coys Latta az hasitast Rayta, Es hallota hogy Borgias Mathias zembe Mongya volt Neky hogi Te dolgoz Mert az kestis Lattam nalad [Kv; Tjk III/2. 59]. 1637/1821: (Torockai jobbágyaink) Gondviselő Szolgáinknak szemekben egynehányszor mondták. Ha akarnak, el mennek dolgunkra, ha nem akarnak, nem mennek [Torockó; TLev. 8/1] * szeméremmel legyen ~ va. 1716: szeméremmel légyen mondva, az szemérem testit, maga kezében ruhában hordozta [Nagyida K; Told. 22] * szemtől szembe ~. 1771: Ersekujvári Mihályné Aszszonyom Diszno Dinyenyéjt Imbrefi Szóts Ferentz a Betlen kertből lopva maga házához vitte, utánna is ment vala szemem láttára Ersekujvári Mihályné Aszszonyom, és az monda szemtől szembe ... ő kíménék, az én Diszno Dinyenyémet miért hozta el kend ... hírem nélkül [Dés; DLt 321. 25a Anna Széki cons. Mich. László (48) ns vall.] * tisztességgel legyen ~ va. 1803: nem nyughatik ez a Viga az én Léányomtól hogy tisztességgel légyen mondva sánta pítsájúnak mondotta [Aranyosrákos TA; Borb.] * tréfában/tréfából ~ vmit. 1584: Iffiw Ianos vallia Nem tudom ha Trefaba Montaye ezt* Keodme(n) Ianosne vagy bizoniaba maga felől [Kv; Tjk IV/1. 369. — *Azt, hogy terhes]. 1631: ő csak trefaba mon-dotta, hogj utanna menniunk [Mv; MvLt 290. 236a]. 1820: tréfából mondam: tám pálinkát adsz azért hívusz [Várfva TA; JHb 48 Buszujok Anna Matzdóci Szamuiláné (70) vall.] * újságot ~. 1632: az szolgáló leanio(m) monda hogi Uram újsagot mondok Berkeszine Szeöcz Mihály özöuze öölelkeztek [Mv; MvLt 290. 80b]. 1847: Egyebeket mint írák Jósi megpletykál, ha kell újságokat is mond [Kv; Pk 7] * vki szavával ~ vmit. 1557: Kegelmetek híge megh Zowat az mjt mj zonkwal mond [Apanagyfalu SzD; BesztLt Blasius mjko et franciscus appaffy Gregorius Timar beszt-i bíróhoz]. 1612: Ezeken kwwlis penigh valamit mi szonkal mondan Kamúthj Balas Uram Kegyelmeteknek, minde-nekben Zoúának engedelmesek leüen azt czielekedgietek [Kv; PLPr 49 fej.].

Sz. 1741: itt telik bē mongy igazat s bē török a fejed [Ké-ménd H; Ks 101 Zejk István lev.].

2. kiejt/mond; a spune/pronunța; aussprechen, sagen. 1568: Anna Consors Michaelis Babochy ... fassa e(st) in hunc modu(m) vgy hallottam az Kómyúes Lőrincne zóleye-be hogj zola Zabo Janos, Zarom az testamentom leüelbe es az Testamentomba, Ezt penyg tyzerys monda egymás vtan [Kv; Tjk III/1. 171]. 1584: Keomiwes Janosne Es Eotweos Peterne Anna valiak vitte ez ket vallo az eotweos peter giermeket ez vargane Annianak mongiak meg neki hogj Nem alhatik hanem eyel Nappal Niughatatlant volt, Monda erre Catalin azony No Im meg tanitlak mith mively, Ezt cheleked vgmond te Eotweos peterne, hogj Ally esthwe kesen eg terneo fa alá, Es oth mond* ezt haromzor* [Kv; Tjk IV/1. 194a. — *A címszónak ez az előfordulása tartozik ehhez a jel-hez. *Köv. a varázsszöv.]. 1749: (A kicsi Gyuri) jobban tanuljon. ha Isten eltet. meg latom ha tuggya mondaní Apo [Buzd AF; Ks Mikó Ferenc feleségéhez].

Szk: ezeket/ilyen szó(ka)t ~ (ja). 1756: hűsz ujadon uj kőrmőczi Aranyak voltak tizen kettőt bé takara egy darab papirosba, 's bé veté az ágy alá, ilyen szót mondván, buzeránkó [Kv; Mk IX Vall. 40]. 1759: Providus Marosann Gavrilla ... Fülünk hallottára ezeket a szokot a monda* [Árpástó SzD; BK. — *Köv. egy r. nyelvű mondat] * ezt csak kétszer se ~ d. 1813: Sogor! ezt tsak kétszer se mond; mert bizonyoson el nem Szvenvedem [Dés; DLt 71/1814] * füle hallására/hallatára ~ vmit. 1735: Az Atrix. Aszszony-(na)k Szemellye szerint elő állásakor File hallására monda Nehaj Attya Gáll István ura(m) hogj az szőlőből részit ki adta [Dés; Jk 171b]. 1798/1800: fülem hallattára azt mondotta* [Torda; KVAKKt Mss 363. — *Köv. a nyil.] * igen ~. 1626: hallek zidkozodast az molnart igen zidgia Boczkor Matthiast (!), igen mongia hogi ieoy keözelebb giikos esse kurua [Szentgyörgy Cs; BLt 3] * ily szóval ~. 1733: hallottam az Falusiaktól, hogy mondották illy szóval talám a széna körül maradtót volna tűz, és a széna is a miatt éget el [Árapatak Hsz; BLt 7 Bota Ráduly (40) jb vall.] * maga nyelvél ~ vmit. 1617: More Boldisar maga nieliuel azt monda hogi az Battia ha mi barmot vitt Bradi Menyhartol azokból rezt nem keuan [Abrudbánya; Törzs] * majd ~ vmit. 1710 k.: Igenis, úgymond, az ilyen özevgy-asszony siralmából csinálják a templomot? adok majd mondom mit [BÖN. 891] * vmilyen szót ~. 1752: Gocsmán László egy pár piros Csizmát igire* csak mongyak s szólyak valami böstelenségre valo szótt Benkő Anna aszszonynak de én arra aszt felelém hogj ha meg csepegetnének sem mondanék [Altörja Hsz; HSzJP Catarina Sándor Consors Andrae Vizi (19) pp vall.].

Sz. 1667: Tövissi uram fizetése kevesebb. Hiszem ha bē állhatnak, ennyi barátja tud tisztességes fizetést szerzeni, de elsőben az árkon által kell ugrani, úgy kell hoptot mondaní [TML IV, 104 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. alanyi ragozású formában; in conjugare care indicá/arátá (numai) subiectul; in subjektiver Beugung: (igy) szól; a spune (in felul următor); (in dieser Weise) sprechen. 1568: Barbara vxoris Casparis Jaxit iur(ata) fassa est, hogj eo ezt hallotta, mikor Jmar a per meg volt, haza megien volt gergel deak hegedwlué, es hogj Andras Kato meg hallia, mond hogj lhol az en hegedosom [Kv; Tjk III/1. 236]. 1573: Zekel Andras azt vallia hogj Eccher Megen haza-hoz agostonnak, tezen Zo bezedeket kato felél, Mond hogj vgian Bozorkan az [Kv; Tjk III/3. 87]. 1602: mikor En haza Jöttem volna az mezőről mondok hogj meg fogtak olah Istwant [UszT 16/65 Lőrincz Janos chieherdfalwi lofw Ember vall.]. 1631: Latta(m) azt az Kerekes Marton felesé-

get hogi az tűzhelien sugorog vala, s meghen monda(m) hogi bezzegh szintelen vagj jo menieczke mondok [Mv; MvLt 290. 231a]. 1636: mondot Polgar Istvan, hogy lopot márha, de ezt szinte az Kükülleo mellol hoztak [Mv; i.h. 291. 71a]. 1724: három versenis jött hozzánk Néhai Czeglé-di Szabo Mihályné Aszszonjom, s mond, hogi tégiük magunkéva az meg irt házat [Ne; DobLev. I/106. 8 Anna Balog rel. nob. quond(am) Martini Dobolyi (50) vall.]. 1736: Ha valaki az időben az szakállát leberetváltatta, nem beretváltatta az haját is egyszersmind, az csúf volt, olyat mondot nekí, az kit szégyenek ki írni [MetTr 350].

Szk: *úgy ~*. 1568: Vincencivs literatus fassus est, in hunc modu(m) ... Jta dixisset, Johannes brassai hazuch vg mond, bestye agebul benne [Kv; Tjk III/1. 213]. 1592: Nagi Janos vallia: Ammikor halala teortent Kotro Mihali fiának, reggel az zeoleobe kapalog vala hogi halla(m) az Jajgatast, jai jai vgymond [Kv; Tjk V/1. 215]. 1602: Boldis Jakabne Marta azzonj vallia Hallottam vgmond, hogy te vitez mihaline, eoehenek, rakananak mondotta [Kv; Tjk VI/1. 659].

4. rendsz tbsz 3. szem-ű alakban; la pers. a 3-a pl.; in Mz 3. Ps beszél, hangoztat; a spune/vorbi; reden. 1568: Barbara Georgy szekeres consors iur(ata) fassa e(st) mond feyerwary Durko, az mongiak hogy vatszy peter chywkat hozot en hozzam, es en foztem meg [Kv; Tjk III/1. 226]. 1640: Dobrul Pais p(uszta) h(azhelye) sellerul most Ztoika Muntan benne az el mult eoszel mongiak bele szallat [Bráza F; UC 14/48. 87]. 1667: Székely Mojzes, azt mondják, hogy ordával főzti a kását s a val él [TML IV, 250 Székely László Teleki Mihályhoz]. 1676: A havasalföldi vajda hétfőn indult meg táborostól; Druzinkóra mondják hogy mennek [TML VII, 263 Nemes János ua-hoz]. 1804: mondgyak a fején láttzott egy hojpadás egyébb kékség vagy vak ütes nem láttzatott [KLev.].

Szk: *amint/úgy ~ják* amint/úgy beszélük. 1797: Az kotsi kerekeket a Vártzai Molnár mind eddig el nem készíté, s talám őszig sem készíti el mivel a mint mongyák ujra le betegedett volna [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1817 k.: Getzi Mínyának a' kovás fia én utánna jártom, ugy mondgyak az emberek hogy örökre el butuzott az apjától, 's világot vett a' nyakába [Héderfája KK; IB. Veress István vall.]. * (amint/úgy) szokták ~ani. XVIII. sz. eleje: (: a mint Szokták mondani, a Kancza vemhezi a Lovat s az Abrak az Anya :) [JHb 17/10 lótarási ut.]. 1790: Szokták mondani a' hol vékonyabb a tzerma ott szakad el [Sztrezakercsesora F; TL. Wessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez]. 1879: Tegnap éjjel Tavaszinál voltunk Ittunk és pletykáltunk Ki is voltunk merülve — de úgy szokták mondani, hogy „pompásan mulattunk” [PLev. 38 Petelei István Jakab Ödönhez] * a világ ~ vmit. 1672: az én jó kegyelmes urammal s kegyelmes asszonyommal ó nagyságokkal tavaly így járek, mint most Kegeymeddel, melyet ez világ mondot volna is, alig hihettem volna el magammal [TML VI, 191 Naláczai István Teleki Mihályhoz].

5. (törvény előtt) kijelent/állít vmit; a declara/afirma ceva (in fața instanței); (vor Gericht) behaupten. 1583/1584: Hün eo Kgme azt mongia hogy varmegien Nem tytotwk Azt Mongywk az Ellen, hogy megh volt Annak Az Tilalma [Újfalú K; Ks 42. B. 9]. 1588: Az factum eset ... Az perechyeny Reten ... melyet si juris esetet, Azt mondanok, hogy Semmynemő Juris Remediummal nem prolongalhatta [Somlyó Sz; WLt]. 1590: az melj kerted fen vagion az orszagh vta feleol az en vtamban, azt mo(n)dom hogy hatal-

massul kertelted oda az en wtamat megh kewano(m) szabadulni az kegtek teorweniteol az foglalasert [UszT].

Szk: *élő nyelvél ~*. 1807 k.: Székely Mihály Uram azt monda nekünk ... az Unakámnak Testálok kett hold Szanto Foldeket hetven hét Forintokban, hogy hozzám látott betegségemben vizet hordat és adott a melly ebbéli Testamentumat az Eskettető Anna Galfalvi Mari Aszszony is élő nyelvél mondván, nem bánam helyben hagyom [Sinfva TA; Borb. II Fodor István (50) a szék assz. vall.]. * *igasságát ~ja hozzá*. 1597: Almási Bertalan (?) Matę Nagy Lenart Boldisart hitta nemy nyl feőledeknek megh zantasaert, kit az I chak Anyba val hogy zimborafa volt masnak s Annak zantottak megh, eő semmi igassagat ne(m) mondja hosza [UszT 12/120] * *közét ~ja vmihez*. 1568: Valamy kozet mondanaya az ereokseghez [Rigmány MT; LLt 87/1]. 1590: az melj erdőt ennek előtte az Szőlő Berczin Birtanak ... Ahoz ennek vtanna semmj közöket, Igassagokatt es Birodalmokat ne mongák [Jobbágyfa MT; BálLt 89]. 1600: az Wargiasiaknak az vtnak az al felit hagyak, az fel feldhez eők sem mo(n)tak semmi keozeket [Almás U; EHA]. 1651: soha sem maga sem maraduanja az Eoreokseghez ez napsaghtol foghua keozit nem mondja [Msz; BálLt 49] * *maga képeben ~ vmit*. 1595: Az Jobbagyomat ... megh sebesíték, Azert: En maga(m) kepebe azt mondo(m) halal Akarasnak terhe(n) vadnak singulatim [UszT 10/99] * *vérségét ~ja vmihez*. 1610: az én peresim mongiak verseket az megh neuezet eőreókshghhez de az ne(m) eleg okadas mert en teőlle(m) teőrueni nelkwl keőlt el [i.h. 4/30].

6. vall, vallomásban elmond/állít vmit; a declara/relata ceva; in Erklärung/Aussage sagen/behaupten. 1570: Anna Aztalos Jmrehne hithy zeren vallya, hogy latot dolgot egebet Nem Thwd Zabo Janosnehoz Mondany [Kv; Tjk III/2. 35–6]. 1572: Theolceres Janos azt vallya hogi semmy gonozt Nem tud Mondani keomyes gergne feleol [Kv; Tjk III/3. 6]. 1583: Dorothea Chizar Balinthe, vallia monda Az leany, Im Nem tudom mit Mondatnak vele(m) ezek, vgian Nem mondhatok egiebet hane(m) ha Azt mondom Amit lattam [Kv; Tjk IV/1. 126]. 1633: Pall Deak Vram az minapi Czirkalaskor firtatott bennünkeot, hogy Nagy Thamas Vramott vadolliuk, de mi nekünk nem volt egiebett enel mit mondanunk [A.komána F; Szád. Bukur Ronczia vall.]. 1657: A dicit. Halmi Janos az feleségem felől ilyen rut dolgot mondot; hogy az feleségem a feleséget Galambfalvi Ferencznek el akarta kereteni [Szjk 81]. 1755: ennek előtte Circiter husz esztendővel két Cancelista által inqvíráltattván a' dézmás tetőn Néhai Groff Kornis István Ur eő Exllja, Légenből-is citáltanak volt egy öreg Aszszont meg eskették, s examinálták ki is azt felelte mondonék bizony de nem szabad, mivel az ur Szilvási Uram meg tiltotta [Nagygye/Légen K; Ks K. 80]. 1793: Birtokosságokra nézt, mondanak ugyan a' Fatensek egy néhány Sessiot, de azok ezen temérdek Producenseknek* magok lakásokra sem elég [Mv; A Zabolai Hadnagy familia prod. pere tábl. (Mt). — "A produkciós pernek valóban rengeteg szereplője van].

Szk: *bizonyosan ~*. 1725: azt tudgyuk nyilván es bizonyoson mondani* [TKI 7 szilágycsei jb vall. — "Köv. a vall.]. * *bizonyost ~*. 1763: Mányika luon minemő excessusokat patralt légyen én arra Semmi bizonyast nem tudok mondani [A.preszáka AF; Mk V. VII/1. 55 Sztán Drágus (29) jb vall.]. 1801: én arról Semmi bizonyost mondani nem tudok meg felejtkezvén rolla [F.szócs SzD; TKI Nobilis Burzo Alexa aluj Logyin (70) vall.]. * *hallomásból ~*. 1759: Halla-

másból tudom azt mondani hogy régentén ezen csegelly az Néhai Alb Tyiron ház helye után való örökség volt [Nagysomkút Szt; TL. Buttyán Togyer (70) ns vall.] * *hallomást* ~. 1810: tsak hallamást mond nem pedig szemmel latott és tudatt dolgot [KLev.] * *hite szerint* ~. 1632: Ez kis faluczkból az el mult két ezteendő alatt, az mint hiték szerent mongiak az gabonának szwkuolta miat heten futot-tanak el [UC 14/38 Kománai Urb. 143] * *hitet* ~ (vmiről). 1675: az Czigányné azt feleli hogy ha az Német hitet mér mondani azon, hogy ő tölle az hét tallert el lopta az Czigányné fizesse meg [Kv; TJK XII/1. 71]. 1705: Deliberatum Telegdi Borbély Jánosné Bakai Susánna, Uraval egjütt a jövő pénteken mondjon hitet rolla, hogi kilencz forint volt a satskoba(n), mikor Dosa Mihálné el kapta a honya alol [Dés; Jk 350a]. 1799: tudják* az Exponens Urnak akkori Czéldjei-is, és készek lesznek hitet mondani rolla [Ne; DobLev. IV/811. — "A zálogügyletet] * *jót/rosszat* ~ *vki felől*. 1783: nem léven járatos az ő Nsga Udvarában, se jót, se rosszat nem tudok ő Nsga felől mondani [Perecsen Sz; IB. Steph. Gergely (47) jb vall.] * *kérdés-re/kérdőpontra* ~ vallató kérdésre válaszol. 1843: A kérdőpontokra általában csak annyit tudok mondani, hogy hallottam, miszerént egy Varga Katalin nevű asszony jár a három faluk dolgában | Tizenharmadik Zsurka Iuon Iuj Dumitru bucsum-pojényi közlakos, mintegy 45 éves, disunitus, ház-as, négygyermekes, szeliden kikérdezettvén mond a kérdésekre általánosán" [VKP 91, 116. — "Köv. a vall.] * *nyilván* ~ → *bizonyosan* ~ * *nyilván* ~. 1650: egy szentgyorgy napia(n) oda ment tvzert akor nem gianoual szola hanem niluat monda [UszT 8/64. 37a] * *tud ~ani vmit vkiről* tud vallani vmit vkiről. 1570: Igartho ferenchne Margith hithy zerent vallya hogy ew semy Latot dolgot Nem Thwd Mandany, hallomnak eleget hallot [Kv; TJK III/2. 32]. 1629: En most sem tudok egyebet mondani annal az mit az eleot megh monddottam mikor az A. ideztetesere vallottam [Kv; TJK VII/3. 48] * *vki ellen* ~ vki ellen vall/nyilatkozik. 1730: valamikett tavaly s az iden ellenem monddattak megh bizonyított, Emberrel, I(ste)nnel hogy bizony hazugsagh volt [Abosfva KK; Ks 83 Bako Iosef lev.]. 1772: az I. Groffné Férje kevantá Gondviselőmet ajándékkal arra venni, hogi ellenem mondgjan, s cselekedgiek a' maga hasznára [Kük.; JHb LXVII/228]. 1820: Opra Gavrilát Drégán Janosné onszolta arra, hogy mondana a Bároné ellen, de engem senki sem onszolt [Aranyosrákos TA; JHb 48 Ballos Nasztászia, Opra Juon felesége (20) majorosné vall.].

7. vmivel vádol vkit, vmilyen vádoló szóval illet vkit; a acuza pe cineva cu ceva; anklagen/schuldigen. 1593: Ezth mondo(m) az aly pereshez kj ennekem az eleoth ez el multu ideokbe hytwes felessegem wala [UszT]. 1633: Engemetis firtatott Pall Deak, hogy mongiak Nagy Thamas Vramra, hogy vadolliam, de ennekem nem volt mit mondanom [A.komána F; Szád. Opra Morariul (65) vall.]. | Aztis tudom hogy Pall Deak Vram Eröltette az embereket, hogy Nagy Thamas Vramra az mi ninczenis mindent mondgjanak [F.venice F; i.h. Sztan Paszerey (45) vall.].

Szk: ~ *hozza/vkihez vmit* vádol vkit vmivel. 1570: Ereos Jakabne Anna, hithy zerent vallya hogy ew semmyt Nem lathot az leanhöz Chyapiar palne orsolya, ezt vallya hogy ew sem latast sem latomast nem Twd hozza Mondany [Kv; TJK III/2. 87]. 1592: en orr ne(m) vagiok valamiyél jambor zokta othalmazni tiztesseget enis kez vagiok otalmaznom, hogy ezt mo(n)dotta hozza(m) megh holt diomert fel ne(m) vette(m) volna [UszT]. 1600: arra az aztagra az J ...

rea me(n)t tulajdon hatalmawal, kiert az A. Kapitan vra(m) kepe eleibe hitta az Alperest, Mivelhogy penigh se(m) eo maga se(m) p(ro)katora iele(n) nem wolt wgy tecczik az teörwenynek hogy valamit az A. hozza mo(n)d, azon marad erte, az kis hatalomnak terhin [i.h. 15/200] * *árulónak* ~ *vkit*. 1555: Ha valakit kurva fiának, árulónak, hitetlennek mondanak ha a más fél meg bizonyítja, hogy ő hozzája büntelen monddotta, eleven díján, az az tizenharmad forinton marad [Szu; SzO II, 121] * *étetőnek* ~ *vkit*. 1602: Wajda Andrasne Klara czitaltatta wolt boier martonet, Tiztesse(g) dolgaert, miert hogy Éttetőnek monta, es az al peres miert zemelie zerint Jelen ne(m) wolt az fel peres holt díjat keressy hogi ötöt Etetőnek monddotta [UszT 16/90] * *gyilkosnak* ~ *vkit*. 1606: az mikor az habórúsag uta(n) Benko Istua(n) Testame(n)tómöt tön. Nagy Feren-czet Benkő Istua(n), Gjilkosnak mo(n)da es az Leainat (!) Ilonat Gilkos felnek [UszT 20/107 Antal Benedek vall.] * *hamisnak* ~ *vkit*. 1590: Thudom aztis hogy az vegezes lewelben Jgy vala hogy kj megh hamisitana az Eskwtteket tehat mi okon mondacz engemet hamisnak monda Chiomortan Janos ezert mondlak hogy Nem Igazan felettel [i.h.] * *hatalmasnak* ~ *vkit*. 1596: Kis auas alljabol yzette(m) volth be hat eokret Nagy Peter el vette embere(m) kezebeöl

Az el vett hat eokret bechyeuel keuano(m) meg. Az el veteletet hatalmasnak mo(n)do(m) [i.h. 11/31–2] * *hitetlennek* ~ *vkit* → *árulónak* ~ *vkit* * *kikapó személynek* ~ *vkit*. 1799: Híjába mondgyák hát, azon Tanúk a' Panaszlót, ilyen, s, amolyan ki-kapó Személynek [Dés; DLt] * *kurvasfiának* ~ *vkit* → *árulónak* ~ *vkit* * *lopónak* ~ *vkit*. 1558: mywel hogy Thwry Gewrgh az warosth, Byro wramoth Lopotnak montha Azerth az perth kewnyewrewghwen ew felsegének yde keryek hogy yth legyen tewrwen abba [Kv; TanJk V/1. 47] * *orgazdának/ornak* ~ *vkit*. 1590: Boldi Georg monto Zabo Istwannak hogy mind addig orgazdanak mondlak meg magadat megh nem tisztított [Kv; TJK V/1. 50]. 1598: Zekely Mihalyne Ersebet Azzonj vally: Thwdom azt hogy az chehben zidalmaztak ereossen egy mast hwztak vonthak, ornak monddottak egy mast [Kv; TJK VI/1. 252] * *társnak* ~ *vkit* büntársnak mond. 1598: mely Zemelyekhez mostis azt mongiuk az giano mellet hogy ha az orzagh teoruennie zerinth megh Nem mentik magokat, hatt tarsnak mongiuk [Alparét SzD; Ks].

8. vmilyen vádat emel vki ellen; a ridica acuza contra cuiva, a acuza pe cineva; gegen jn Anklage erheben. Szk: *halál-akarást* ~ gyilkossági szándékkal vádol vkit. 1598: Megh ertette(m) az Actrix Acquisitioiat, Ahol azt mo(n)dgia hogi hazara mente(m) volna ottojgo(n) vereketem volna, hatalmat(is), diat (is) keouete raita(m), halál akarast is mond [UszT 13/27] * *hatalmat* ~ *vkihez hatalmaskodással vádol vkit*. 1570: Nehay cznyek gergelne: Ersebet azzony felelety: Ezerth Ideztem ty klgtek Eleyben ez Paloczky Janost ez cznyek balinthot hogy az el mult wdqkben hatalmawal harom fertaly zolometh el Merette: kynek az törwenthwl ha az törweny Mondanaya hatalmalth Mondanek hozzayok Erte [Kv; TJK III/2. 166d]. 1590: Az mas dologbolis hogy feoldemeth el jarta, minden chowa Ellen kilemb kilemb hatalmalth mondok hoszaia [UszT] * *a hatalomnak terhét ~ja vkihez*. 1596: Mj penig azkor, az Wrunk eo felsege hadaban voltunk, eo it hon maradoth wgy hatalmaskodoth, mely hatalmaskodasert si Juris az hatalomnak terhét mongya hozzaia [i.h. 11/69] * *méltatlan fogságnak terhét mondja vkihez*. 1569/1571: Ez ellen Erdely lenartne azzoniom prokator által ezt felele ... ha kinek az en

zolgam myt vetett en teorwent teottem volna feleolle, de hogy ezt nem Miweltetek így fogtatok megh azt mongywk hogy nem mihelhettetek volna, az myltatlan fogsagnak terhet Mongywk kigyelmetekhez [Dés/Székelyvásárhely; SLt XY. 24] * *a nagy hatalmat -ja vkihez nagyobb hatalmaskodással vádol vkit. 1595: Az decreto(m) tartasa szerent haszmarra Jövesedert felesége(m) el uitledert az nagy hatalmat mondom hozad [UszT 10/96] * a nagy hatalomnak/major potenciának terhet -ja vkihez 'ua'. 1592: kazaltak megh ez megh newezet szena Retemnek eggik Rezet az nagy hatalomnak terhet mondom hozzá az szenat beoczywewel kiwano(m) megh [UszT]. 1600: si iuris az Inuasioert es hazamo(n) walo hatalmaskodasert az maior potentianak terhit mondom hozzaia [i.h. 15/79].*

9. vmilyen (pénz)büntetést kíván kiszabni vkire; a pretinde/cere sá fie amendat cu o anumită sumă de bani; igrandeine (Geld)strafe zuzumessen wünschen. 1592: Adygh werthe palchayawal az Zegen iffiw inassath el Annyra hogy wgya(n) az feoldre le wonttha az feoldre le wonassaert hwszon negy Gyatth mondok hoza erethe [UszT].

10. (vádra) felel/felhoz vmit; a răspunde (la o acuzație); auf Beschuldigung etw. vorbringen. 1588: Ahol azt mongia Az In causam Attractus, hogy en legittime Tutrixnak nem irathattam volna magamat, meritt Bathory Chaspar Az en fiam legittime aetatis volna, et per hoc condescensat varna, Ez ellen azt mondom*, hogy Semmikeppen nem Condescendal [Somlyó Sz; WLt. — "A címszónak ez az előfordulása tartozik ehhez a jel-hez]. 1590: Az hol azt mondok hogy my az waros Jozagat nem az waros haznara hanem az my haznunkra keoltetthwk volna, azrolis azt mongiuik* hogy my azt nem tuggyk hogy az waros Jozagath my az my haznunkra keoltetothük volna [Szu; UszT. — "A címszónak ez az előfordulása tartozik ehhez a jel-hez].

11. (vmilyen határozatot/törvényt) hoz; a pronunța, a formula/exprima in cuvinte; (igrandeine Bestimmung/Gesetz) fassen, bringen. Szk: *deliberációt ~. 1711: I(ste)n és jo Lelkünk Isméreti nekünk dictálta Deliberatiót mondotunk [Csikszere; Born. XXXIX. 50] * ítéletet ~. 1792: a ki rendelt Birák Urak annyira nem mentenek, hogy e már Munkában lévő Causát ki dolgozzák és Törvényesen végképpen terminállyák s ítéletet mondanak [Ne; DobLev. IV/704] * szentenciát ~ (vkire) ítéletet hoz vki ellen. 1570: Az Tanachbely vrain Erreh Jilyen Theorwent Teottek hogy az mynt Be hozzak az Alperes Byzonsagy, kyk az Byrak vrain eleot Nem voltak mykor Az Alperesre Sentientat Montak Mywel hogy Az Alperes Zeoleye gepwyen ky Jewt Es otth vagassal vagy wtessel zebesitette az felyperest, Rayta Maradot az 20 f hatalmon [Kv; Tjk III/2. 48] * *törvényt ~. 1569: hytta wola Buday Margyt azzony Nehay Nagy Palne es Kerestelj Balas az Ew attyokffyat Buday Gergelt az kyalj Tablayara es az Ew Rezek Jozagot kywantak Buday Gergeltewel es az kyalj Tablayarol ky halaztottak wolt Gywlay Myhaly Eleyben hogy az Tabla Terhewel meg lassa, es Terwynt Mongyon Nekyk [Diós K; JHbK XLIV/13]. 1599: Myerthogy az birak vrain megh teorwent nem prounciantanak Tetczjk azert hogy az biraknak teorwent kel mondaniok [Kv; Tjk VI/1. 335].**

12. *a törvény -ja* a törvény előírja/megszabja; legea spune/stabilește; das Gesetz schreibt vor/setting fest. 1570: Nehay czynek gergelne: Ersebet azzony felelety: mynd fel peres procuratora által Ezerth Ideztem ty kgltek Eleyben az Paloczky Janosth es czynek balinthot hogy az el Multh

wdokban hatalmawal harom fertaly zölometh el Merette; kynek az törwenhwl ha az törweny Mondanaya hatalmath Mondanek hozzayok Erte [Kv; Tjk III/2. 166d]. 1597: Biro Mihalne Magdolna wallia hallam hogi Teolcheres Leo- rincz azt monda hogi soha nem engedý hogi arra meny- nye(n) az viz feye fen allattaigh hanem ha az teorweny mongia [Kv; Tjk VI/1. 79].

13. (meg)fogad; a făgădui (solemn); (an)geloben. Szk: *becsületére/lelkére ~. 1801: hogy kik voltak a garáznások és veszekedés kezdők Lelkemre mondom most is meg különböztetni nem tudom [Szucság K; RKA]. 1832: De azt betsületemre, és Lelkemre mondom — hogy nem hiszem, hogy egyenesebb igazabb, és szorgalmasabb Lélekkel vihesse mint en* [Torda; IB. Demény János tt lev. — "A gazdaság vezetését] * esküvésére ~. 1557: Masyk walló Alberth pap Borsarol Ezth walla az ew conscienciayara mykor az yo azzonyomoth az Wr Isthen halaira Bethegye- the Engemethys Be hywatha, ees azth kewana az Betegh azzonyallath, hogy en yrnem megh az Testamentomoth Wgyan ezen eskewesemre mondom hogy ah (!) mynd mon- dotta az Betegh azzon, Wgy Jrtham [Borsa/Szentmárton- macskás K; SLt St. 5] * esküvéssel ~ vmit. 1596: azt pedig úgyan esküjessel mo(n)gia uala, úgy hogy Isten eótet úgy segellye [UszT 10/73] * *fejedelmi hitére ~. 1632: ha többé panasz jü reám, fejedelmi hütemre mondom, hogy az bírók- ban vagy esküttekben akasztatak fel [Udvarfva MT; Barabás, SzO 366–7] * (igaz/nagy) hitére ~ vmit. 1594: Zegedi Mihali vallia mikor Giulai Mihalt rafogta volna ha eo dolga volna, hitre monta hogi nem eo dolga [Kv; Tjk V/1. 477]. 1711: mond Gegő Péter nagy hütire nem fegyverkedni jötem hanem gratiat akartam nyerni [Madaras Cs; Born. XXXIX. 50 Balas Tamas (22) jb vall.]. 1724: Ersök monta**

Uram igaz hitemre mondom, h(ogy) Pekri a Szolgálójá- nak lábát tartatta velem, és úgy vitte véghez Szolgálójával rendkívül való dolgát [M.királyfa KK; BK. Thóldalagi Gábor (23) vall.]. * *hitel ~ vmit. 1662: Nem általlja öke- gelme írni: hittel mondotuk volna, harminc- vagy negy- venezer tallérunknál több nem volna [SKr 464]. 1668: az feleségeis egyszer el idegenedet tölle ... s hűtel mondta hogy eo felesége soh sém lesze(n) töbörde de ugya(n) most is felesége [Szűv; Born. XXXIX. 5 Majus Márton (40) vall.]. 1672: az I. mondotta volna az At jobbágy(na)k, és hittel mondotta volna hogy nyakon kötvé viteti el innet az At [Kv; Tjk XI. 219] * *Istenre ~. 1584: Zeoch Imreh al(ias)s Kis, vallia ... Ez Nyreo Markos az Meszaros Matias fia, Akarwan el venny ez Mostani feleséget hat ellent akar tartany benne Zeoch Giarfas, En hozza Menek es Mondek Neky Myert tartasz ellent benne, Monda Giarfas vra(m) Myert Ne tartanak ha az Attia enneke(m) ver zeren valo Attiamfia Ne(m) Akarom hogy a' Marczona Bestie el vegie, mer Is- tenre mondom hogy Atthiamfia [Kv; Tjk IV/1. 329] * *paroldjára ~ vmit. 1818: Fő Ispányi Parulámra mondom: hogy az Executio ki nem fog vitetni [H; Ks 111 Vegyes ir.].***

14. állít vmit vkiről/vmiről; a afirma/spune ceva despre cineva/ceva; etw. von jm/einer Sache behaupten. 1557: borgan vagion valamy jobagwnk kit Kegelmetek azt mongya hogy kegylmeteke mj penygh azt mongwk hogy myenk [Apanagyfalu SzD; BesztLt 16 Blasius Miko és Franciscus Appaffi Gregorius Timar beszt-i bíróhoz]. 1574: Annak felette ammely ket Zantho feoldet mondott horwatt gergely hogy birt volna elek wram az zechy feoldeon horwatt ger- gelyet, azokoty megh ereztette Elek wram horwatt Ger-

gelynek [Somlyó Sz; Wlt]. 1586: Chetneky Christoff vallia, Pesthy Janos chak teoreo ewzstó Mondot, de hogy hitwant mondot volna, Ne(m) hallotta(m) Rezesnek sem Mondotta [Kv; Tjk IV/1. 614]. 1655: ha eó kglme Csepreghi Mihály Uram ezt cselekszi, hogy soha elő nem vészi azt a levelet, én ő kglmevel megh egyezvén megh követem így, megh bocsásson Kglđ Edes Csepreghi Uram, a' mitt mondotam s cselekettem az bizony nem úgy vagyon [Kv; ChartTr II. 896 Petrus Lázár al(ja)s Örmény de Dios (45) ns vall.]. 1657: Azt mondod Este lelek kurua fia hogi en rontottam be ekkor, ekkor (!) az hazad aytaiat. Dobos Georgi monda: Azt mondom kopasz este lelek [Szentmárton MT; Berz. 12. 92/127]. 1737: örökös Jobbagyi szolgálattal szolgálták mindetig, de ha ab antiquo őstől mondot ő örökös Jobbagyi lettek volna ő Ngakk, bizonyosan nem merjük mondani [BfN Kidei cs.]. 1794: Minden azt mondja, hogy Ester az én Leányom volna [Koronka MT; Told. 42/12]. 1809: Dersben a Strásak egy Lengyel embert fogtak el amint maga mongya hogy itt kering Erdellybe 4. Hetektől fogva [Derzs U; UszLT ComGub. 1658 Lukátsffi István Dullo nyil.].

Szk: *gonoszt* ~ (vki felől/vki után). 1600: Puelacher Istwan vallya eo neky ladayat ez fogoly legeny fel teorte, minthogy akkor biro valek, vthannays bochyattottam vala Zebeny Georgyeot de nem talalt rea, seot ahwn thudakozot feleolles, mindenoott gonozot mondotanak feleolle [Kv; Tjk VI/1. 400]. 1646: ha mit ketek ezekben es ezeken kiullis uelunk czelekezik, azt megh zolgaliuk telles életünkben; hahun pedig mit nem cselekezikis ketek, azert is soha gonozt ketek utan nem mondu(n)k [Bádok K; JHb III/72] * *gyanúra/gyanival* ~. 1629: Aszonyom nem monta igyenesen hogy Bakos Istvan dolga leot volna, hanem hogy oda gyanakodik az eo hazához reaja, gyanuwal monta [Kv; Tjk VII/3. 22]. 1772: Te Vlád Juon gyanura mondadé, Vagy bizonyosan, amit mondál [Erdőalja KK; Ks 66. 45. 17k] * *igazat* ~. 1573: Herman Jacob Azt vallia hogi Mongia volt Molnar Marton leorinchnek Imar ketzeris hittalak ky az zeolebe hogi ely IgazicchwK Egimas keozt az Zeoleo dolgat, de Eccher sem vehettelek rea hogy el jeoy Mond Leorinch Bezzeg engemet eccher sem hittal, Nem mondas abba Igazat hogi oda Nem Mernek Menny [Kv; Tjk III/3. 261]. 1629: miért edes aszonjom eőregh ember vagy s nem mondasz igazat [Mv; MvLt 290. 160a] * *vhány forintnak* ~. 1568: Sebastianus Boldis, iur(atu)s fassus e(st), Ezt lattam hogy danchy orban penzt ada Temeswary Mihálnak, de en bizonyal ne(m) tudom meny volt, ok, huzon keth forintnak mondat [Kv; Tjk III/1. 187] * *vkít/vmit vhol* ~ *lenni*. 1558: Jéwe En hozzam Kendy Anthal Jobagya Seres Myhal. ki mongya egh fyath o kneel fogwa lenny es walamy wetekérth tartathny [BesztLt 20 Fr. de Kend a beszti-bíróhoz]. 1608/1610: Az mj penigh Az Ezöst myet nezj Aszt zalagha monda Lennj [M.gyerőmonostor K; JHbK LVII/49] * *vmennyinek* ~ (lenni). 1570: mykor az Mwstot Be hozta volna szok versenges vtan megh Mertek es 37 veder leot, de Dabo tamasne 38nak Mongya volt lenny [Kv; Tjk III/2. 2] * *vminek/vmilyennek* ~ *vkít/vmit vminek/vmilyennek* minősít/nevez vkít/vmit. 1592: Azert kegielmes Vruunk azt kiwanniwk egész Eotwessegh, ez országban hogy Elseóban myndenewth valok elegendedeó Mester remeket chinallianak^a mygh ezt nem chielekedik my Kontaroknak mongiuk mynd azokat kyk ezt nem chielekedik [Kv; ÖCLev. — *Köv. a részl.]. Jut eszembe hogi az ewzsteot pliknek mongia vala kire monda Nimeti Istuan neki, na(m) az eleot neke(m) comorlasnak mondota vala [Kv; Tjk V/1.

246]. 1688: harmadnap az pénzt kezünkhöz akarván venni, hat az edgyik Tüsszút elő nem adhattak elveszet(ne)k mondgyák [Dés; Jk]. 1724: job, hogy jámbornak mondgyanak, mint huzo vononak [AplT 2 Apor Péter feleségéhez Nyújtódról (Hsz)].

15. vki tulajdonában levőnek állít; a spune/afirma cá ceva apartine cuiva; behaupten, daß etw. in js Besitz ist. 1568: a mely földet Kowach balas öunek mond az Kolosy Gaspare [Kv; Tjk III/1. 222]. 1570: Sofia azzon pesthy Zabo Lw kachne ezt vallya, hogy egy nap az korba mykor Zabo Balinthnenak Marhaya ely vezet volt Mege oda hozzaya Zeoch Imrehne, Es Mond neky Jo Jlona azzon Lasd Jol megh ha Tyednek Mondod az gywreot [Kv; Tjk III/2. 65]. 1590: ha az Jgaz latok az hatarat el jariak, es eőwenek mongiak az feöldnek valamj reszet, az mith rajta talal annak az terhe vigie el [UszT]. 1600: Dancz Mihaly fassus est ... ha megh eskeottettek volnais eowenek montuk volna [Kv; Tjk VI/1. 407]. 1767: kurutiaban Pojana Sakuluj nevezetű kaszálót Kretsun Ignat birta de vissza Jóvén kurutziabol egy Bátyam magáénak mandotta [Gyurkapataka SzD; JHbK LV/28. 17].

16. vmilyen szóval becsmérel/gyaláz/szidalmaz vkit; a spune cuiva/despre cineva cá este ...; über jn lästern, jn schmähen. Szk: *cafrangnak* ~. 1840: aztat Hunczfutnak, Kurvának, czafrangnak mondotta [Kv; DLt 1008] * *hunczfutnak* ~ → *cafrangnak* ~ * *koldusnak* ~ *vkít*. 1567: Helena, ancilla se audisse homo Colosien(sis) ita vituperasset Vrsulam, Nemes besthye kurua, el otottad az wradat de ha meg kaphatom byzonya a bwdosbe tethetem Mast mondotok kuldosnak de thy wadtok azok [Kv; Tjk III/1. 126] * *kurvának* ~ → *cafrangnak* ~ * *sánta picsájúnak* ~ *vkít*. 1803: nem nyughatik ez a' Viga az én Léányomtól hogy tisztességgel légyen mondva sánta pítsájúnak mondotta [Aranyosrákos TA; Borb.]. * *varnak* ~ *vkít*. 1789: engemet Varnak mondotál s az én Hazamnál az mig élek addig az ki engemet Varnak tart nem lakik [Tarcsafva U; Pf].

17. *ellene* ~ a. tiltakozik vmi ellen; a protesta împotriva unui lucru; gegen etw. Protest erheben. 1550: ennek ellene mondot kemyn Janos, hog' mywel walkaj fyw volna [Nagykapus K; MNy XXIV. 292 Melchior Czyde de Nag' kapus jb vall.]. 1561: My cereny gaspar es zalay gaspar kechety menihart Agywk emlekezetre ez my leuleunknek rendyben hogy eli menenk Az peres feöldre es ky hyuatok az soofalui^a espant es gerebeket az peres feöldre es my megíkerdeok Ewket hogy ha mondanak ellene anak az rez feöldnek mert my az kyalry nemetyeket beleye jktattuk es bene hagyjuk Azert senky ellene ne(m) monda sem tiltá myeleuttunk [BesztLt 21. — *BN]. 1578: mykor my Lazar Leorinczetth Alard Ferencz rez Jozagaban Bozza-zegben bele akartuk volna Statualny, myndyarasth es legottan Ellene monda [Jobbagyva MT; BálLt 79]. 1606: Tudo(m) hül uagio(n) az a hely de en ne(m) latta(m) marhaioikt ott, de mikor Giulafi Lestar el iktatta uala oroz hegy kepeben ellene mo(n)dottunk vala az Vtnak az kilseő felenek, de Koro(n)d feleő valo felenek ne(m) mo(n)dottunk, mert Koro(n)di hatarnak hallottam s tuttam lennj [UszT 20/74 Brütamus (!) Zabo de Orozhegi (50) lib. vall.]. 1769: én^a azon helyről valo Contractusnak semmi szín és praetextus alatt ellene nem mondat nem Contractalok s helybe hagyam [Küküllővár KK; MbK IX. 37. — *MBándi Kováts Susánna]. — b. megtagad vmit; a refuza ceva; verweigern. 1786: Senkit se tudok nemis halhattam az

Thoroczkai Lakosak közül hogy az Felseges Királlyi Végzésnek hirdetése után ellene mondatt volna az Uraság Szolgálatyának [Torockó; TLev. 4/13. 17]. — c. visszavon vmit; a retrage cele spuse, a retracta (ceva); zurückziehen. 1629: Az mikor penigh Borbely Ferencz megh nehezedet vala, menek oda hozzaya, s kerdem hogi ha tett e Testamentomot, s monda hogi tet de ige(n) megh uetkezet, hanem küldjem oda Szabo Dauitot az uta(n) monda ennekem Szabo Dauit hogy ellene mondott az Testamentomnak s megis hatta hogy megh ne irjak [Mv; MvLt 290. 159a]. — d. ellentmond vminek; a contrazice, a nu se potrivei; widersprechen. 1764: azon Fatens meg eskettetvien nem mindekenben azon nyomon fateal, söt két Positióban egészen ellene mond fassiojanak [Torda; TJkT V. 206].

18. kérdez; a intreba; fragen. 1568: Anna Relicta gregory zabo fassa e(st) Egy Jngeth es gatyat hozza hozam, az gathya Merő veres vala meg mossam es mondek hogy myre hogy Jgy Czelekezel bizon meg ver az isten, Es erre Monda feyerwary Im(re) My bestyeth tehetek, ha ream futnak [Kv; TJk III/1. 173]. 1612/1613: mondam vgigione Anna, monda bizoni ugi vagion az [Fellak SzD; KJ]. 1631: mondgja vala Koczis Mihalyne hogi te feőzele az katonaknak giőmberes, riskasat, verminel Czirket kukrejt peczeniet, ugi mond, nem főztem am mint te ugimond [Mv; MvLt 290. 232a].

19. válaszol; a răspunde; antworten. 1570: Az Borbel Marton Suplicatioyara eo K. Azt Mongiak hogy az Myne-mw helt kewan azt is lassak megh [Kv; TanJk V/3. 17a]. 1572: Az gombos keonergerse feleol eo k. varoswl azt Mongiak hogi az Tawaly hazbert fl 4 Megh vegek rayta [Kv; i.h. 60b]. 1667: Most utolszor penigh hogy ott valánk kérdek Szeots Mihálytól, ha az eo szeoleje e nagyobb, avagy a Monostori Uramé, monda hogy avar nagyobb a mennyit a Diofan alol épitettem az szeoleo végéig [Kv; RDL I. 148e Johannes Brassai jur. centum vir et oculator Colosvariensis (61) vall.]. 1711: kirdük az szekeresektől hova valok mondak Sz: egyedik [Góc SzD; WassLt Nagy Ferencz jud. nobilium (33) vall.]. 1744: Száraz Ajtai Bartha János azt kerde ha Posta Lovon vagyunké, mondek magunk Lovainkon vagyunk [Bölon Hsz; INyR Gazdag György Mediocris (45) ns vall.]. 1746: Maga sem tagadgya az J. hogy meg nem kérdezte volt az A. hogy ha mi hibaja vagyon az fen forgo lonak ne denegallya hane(m), mondgja meg igaza(n) melyre az el ado fel nem egyebet mondott, hane(m) aszt hogy nezze meg jól ha láté hibát benne vagy sem [Torda; TJkT III. 104]. 1800: kerdem etteteké va(la)mit, melyre mondanok mióta it vagyunk Semit sem [Zágor KK; Ks 67. 47. 27].

20. (figyelmeztetően) hangsúlyoz; a accentua (ca avertisment); (mahnend) betonen. 1590: my mindenkor azt mon-túk hogy az mint az registrumban wacion azon kepen feöl Jgazittassa" [Szu; UszT. — "A bírő]. 1599: Reisz Andras Lucas Rodner es Radnothy Istwan valljak my ereos-se(n) monduk neky" hogy Jol megh lassa mith chelekezyk [Kv; TJk VI/1. 347. — "Az örökhagyónak]. 1659: a Barcsai szovának úgy higgyetek, én azt mondom, hogy javatokra forduljon, mert vajki sok mesterséget tud ő [TML I, 319 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

21. éneket előad, elénekel; a zice/cinta; singen. 1585: Marta Vekony Istuane valia, Ez ersebet leany Vala, es Az Gazdaya hon nem vala, Egykor keason estwe hat valamy leghenkek vadnak Az leannal, ot vala Az zekel ferencz leania is es hat viragh eneket Mondnak [Kv; TJk IV/1.

506]. 1638: latek egi legent hogi ot ben iszik uala az Aszion-nial az Aszion az szerelem eneket mondotta [Mv; MvLt 291. 143a]. 1697: Voltunk az comédiab(an), kit is az felséges császárné Sz(ent) Leopold octávájára czináltatot(t). Olaszul volt az actio, mind ének(k)el mondot(t)ák [AIN 148]. 1811: Mikor az Ur rátk ily' ditsó ortzát vet, E' kegyes Atyának hálákat adjatok, És hármás Szent! Szent! Éneket mondjatok [ÁrÉ 172]. 1823–1830: A tanítványaim harmóniás búcsúzó éneket mondtak a Kollégiumban [FogE 133].

22. (szertartást/vallásos szöveget) elmond/énekel; a spune/cinta (un text religios); (Zeremonie/religiösen) Text vorseprechen singen. Szk: asztaláldást ~. XVI. sz. v.: Ebéd előtt avagy vacsora előtt aytatosan minden ember mondgyan asztaláldást [Hsz; Barabás, SzO 349] * főpásztori áldást ~. 1816: (A) Püspök Fő Pásztori Áldást és Atyai onszolást monda [Ikland MT; UNVjk 245] * háláadást ~. 1653: Mi egymást nagy örömmel látók, és az Úrnak nagy háláadást mondánk, hogy ő szent felsége e sok számtalan gyever közül békével meghozott szegény czellánkba [ETA I, 139 NSz] * (szent)misét ~ misét celebrál. 1594: 22 die May kildette Vrünk, az Álfansüst Eo Nodsaga popiat, es az Doctoratt, Az kewethóza, hogi Miüel ez az vrunk popya, Mysset Mondyan az kewetnek, Az Missett Mondotta pedig az kewetnek Az Darabass Janoss hazanal [Kv; Szám. 6/VIII. 78 Caspar Semel sp kezével. — "A florenciai követ]. 1736: egy minorita missionarius Fogaras városában Boér István háznál el kezdette mondani az szent misét, melyet megtudván az öreg Teleki Mihály, megizeni Apor István-nak, misét ne mondasson, mert bizony megcsapatja az papját [MetTr 441] * Te Deum laudamust ~. 1702: ha jól considerálná kldl á dolgot, bizony te Deum laudamust kellene mondani ha ugyan olly jo Attyafiánál volna az á pénz, mint én [Ádamos KK; ApLt 5 Mikes Mihály Apor Péterhez]. 1724: örömben bizony tegnap mindgyart Te Deum Laudamust mondek az Templomban [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből].

23. (leckét) felmond; a spune (lectia); (Lektion) auf-sagen. 1804: Délelőtt jo letzkét mondtam a Grammatikából [Dés; KMN 5]. 1807: dél előtt szegényetske Repetitiot mondtam | Letzkét tanultam a Mathesist elől kezdettem harmadszor, de sovány Letzkét mondtam belőlle dél előtt szintén ebédig mind tanultam még sem tudtam egy betsületes Letzkét mondani [Dés; KMN 174, 220].

24. tolba mond, diktál; a dicta; diktieren. 1557: Masyk walló Alberth pap Borsarol Ezt walla en walek Swky mes-ther, ees mykor az yo azzonyomoth az Wr Jsthen halalra Bethegeythe Engemethys Be hywatha, ees azth kewana az Bethegh azzonallath, hogy en yrnam megh az Testamen-toomoth ... ah (!) mynd mondtotta az Betegh azzon, Wgy yrtham [Borsa/Szentmártonmacskás K; SLt ST. 5].

25. ír, írásba foglal; a scrie/spune; schreiben, schriftlich verfassen. 1662: Azt mondja Salamon, hogy aki jóért gonosszal fizet, nem távozik el a gonosz annak házából [SKR 703]. 1774: Azt mondja ugyan Szent Pál a zsidókhoz írt levél 6-dik részének 4–6-dik versében, hogy akik egyszer megvilágosítottak, ha elesnek, hogy megtérés által ismét újítottassanak, lehetetlen [RettE 339]. 1844: az előttem fel olvasott káptalanbeli írás ... hasonlólag azt mondgja [Szász-fenes K; KmULev. 1 Szigárho Mitruj (60) col. vall.].

Szk: amint feljebb/fennebb/ide fel ~. 1631: enis ahoz kepest az mint ide fel mondam libere akarok ioszagomban disponalni [Nagyteremi KK; JHB XXI/1. 2 Sükösd György

végr.). 1748: Minekelötte Szilágyi, alias Lakatos János ur(am) Assessorságra fellépetett a' mint felyeb is mondám N(eme)ssi szabattással elő ember volt [Somlyó Sz; TKI Franciscus Tidrik (67) jurassor vall.]. 1820: Ezen szolgálátok pedig mikor és mi moddal hozattatak bé, a' mint fennebbis mondok nem tudgyuk [MvLev. Usz-i úrbéri összeírás Cziráky conscr. 2].

26. köszön, vmilyen formában köszönt vkit; a saluta, a rosti o formulá de salut; grüßen. Szk: *jó éjszakát* ~. 1820: én gondolom hogy hoszszason fog folyni a' discursus jó éjtszakát mondék, s elmenék Házmához [Aranyosrákos TA; JHb 48 Groza Marisko Luka Monujné (50) zs. vall.] * *jó reggelt* ~. 1787: Dragomér István is azonnal bé jöve s jó regvelt monda nekem [Martonfva Hsz; HSzJP Popa Juon Toma (40) gkel. vall.] * *szolgálatát ~ja vkinek*. 1583: Orsolia Theoreok Martonne ... valia ... monda ... monda enneke(m) balas kowachne Menny el vere(m) Ilona Ke(n)di Janoshoz mond zolgalomatot eo kegyelmének [Kv; TJK IV/1. 155. — "A leány]. 1661: Az páternek ő kegyelmének is én szómml mondia szolgálomatot Kegyelmed [TML II, 78 Bethlen Elek Teleki Mihályhoz]. 1662: Kérem szeretettel, Szentpáliné asszonyomnak ő kegyelmének mondia szolgálomatot [TML II, 249 Rédei Ferenc ua-hoz].

27. *úrnak ~ vkit* úrnak szólít, uraz; a se adresa cuiva cu domnule; jn Herrn nennen. 1736: Régen az tanács urakon és nagyságos urakon kívül azért haragusznak vala meg ha úrnak mondják vala: ma nézd meg, egy elévaló városi ember is ha úrnak nem mondog, feldúzza az orrát [MetTr 357].

28. jósol, jövendől; a proroci; wahrsagen. 1657: az jövendő mondtó senki nem kárhoztatja, ha jót, ha gonoszt mond is [TML I, 63 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz].

29. hírül hoz, jelent; a raporta; Nachricht bringen, berichten. 1679: Lengyelország felől az lengyelek között nagy dissensiót mondanak az királyválasztás felett [TML VIII, 454 Teleki Mihály a fej-hez]. 1739: Media, Káransebes, és Orsova Tájékan feles Törököt mondogtak ugyan mind azon által még edig semi ütkезetyek az még ottan voltam nem volt [Ks 89 Kornis Antal lev.].

30. említi; a minti; erwähnen. 1764: arra nem emlékezem, hogy valaholot mondogta volna lakását [Bözöd U; Pf].

31. *orvosságot ~* orvosságot ajánl; a recomanda un medicament; Arznei empfehlen. 1583: Orsolia Theoreok Martonne valia ... haza Jeowe Az leány es monda ... monda ennekem Kendj Ianos Menny el Ilona es mongiad balas Kowachnenak hogy mongion Orwossagot ennekem Mert ha Orwossagot Nem mond ennekem es valami vezedelem teortinik semmiuel meg Nem eri hanem az feyewel [Kv; TJK IV/1. 151].

32. *szabadnak ~* (inast) felszabadít; a elibera (un ucenic); (Lehrling) frei machen/erklären. 1825: a Betsülletes Céh meg egyezéséből Földesy István Ő kme Rátz Gábort ki is az maga apródi esztendeit ki töltvén szabadnak mondogta légyen [Kv; FésCJk 21].

33. *~ani* mondhatni, úgyszólván; cum s-ar zice, așa zicind; man kann sagen, sozusagen. 1696: Itt uram úgy vigyáztunk hogy az ő Nga Jóságába(n) remenségünk felett az egy fűvön kívül mondani semmi kárt nem vallatunk volna [Balászfva AF; BK. Veniczai Sándor Bethlen Gergelyhez]. 1761: In mense Iunii holt meg ítélőmester Endes Miklós úr is, aki is nem volt amaz cifra, piperés, taszlis ember hanem a mostani világhoz képest mondani paraszatos, de értelmes, okos, jó törvénytudó s amellet emberséges ember [RettE 122–3].

34. *vkinek/vmilyennek ~ja magát vkinek/vminek* nevezi/vmilyennek minősíti magát; a se declara ca fiind cineva/ceva; sich irgendwie nennen/qualifizieren. 1570: Akarwan eo K. varoswl az harom vrainthwl Indultatot haborgastis leh zallitany Az harom vrainis az Bekeseghez kesnek^a Mongiak Magokat lenny es az pertis leh thenny [Kv; TanJk V/3. 20b. — "Olv.: késznek]. 1597: Jgiarto Simon wallia

Viczey Ersebetet az Atiafiak io akaratitokból Marthon deak vramnak engedek tartany, mierthogi kewantais teoleok feo atyafinak mondwa(n) magát [Kv; TJK VI/1. 64]. 1606: Dancz Istok (: ki tizen negi eszte(n)dosnek mo(n)gia magát :) [Kv; TJK VII/1. 25] | hozzá(m) ieőue be egik ki medeserinek monda magát [UszT 20/227]. 1614: Kiljen Marton Ez oljian mikor hadba készülnek akkor Jobbaginak mongia magát, mikor valaki póról vele Nemes embernek [Ménés MT; BethU 39]. 1704: (Az elfogott kuruc) Tasnádi embernek mondia magát [Kv; KvE 289 SzF]. 1752: János István ... Dészázára házásodván hogy le szállának a' Kurucz világkor a' katonaságból oda hozzánk telepedik még el-sőbb(en) Jánosnak, ezután Istvánnak mondogta magát [Dészáza Sz; Ks 101]. 1766: A szegény bátyám, Rettégi István uram is, mikor halálos betegségében feküdt, kihoztat volt nagykesőn a felesége. Akkor hetven esztendősen mondogta magát [RettE 203].

○ Szk: a *kulpát vkire ~ja* a vétke vkire hártja; a pune ceva in circa cuiva, a da vina pe cineva; die Sünde jm aufbürden/auf jn abwälzen. 1763: A mi az egés után valo Circumstantiakat nézi, azután egjmás szemire hánták sőt Boros Miska a Culpát egeszzen Farkas Josira mondogta, amazis tudván maga vétke nem tagadazta [Torda; TJKt V. 154] * *okát ~ja vminek* okát adja vminek; a motiva/argumenta ceva; begründen. 1780: Hogy ha pedig a Méltóságos A. Vr résziről exhibeált Inquisitoriakbeli Fatensek Fassioi Curiose meg fontoltatnak többet ponderálnak mint Sem az I. Vr Inquisitoriájában lévő Fatensek Fassioi, mert ezek azt subinferálják hogy a Mlgős Plebanus Vr többet bir, tudományoknak okát nem mondják [BSz; JHbK LIV/25. 18] * *szabaddá ~ vkit* tisztségéből felment vkit; a demite/destitui pe cineva; jn des Amtes entheben. 1699: Töttek új hadnagyot n(emzets) Rainer Márton uram helyén, ki is elbűcsűzván és így szabaddá mondván mind a gubernátor önagysága, Bánffí György mostani főkapitány, úgy választottak új hadnagyot [Kv; KvE 271 SzF] * a természet ~ja kb. a természet mutatja; natura aratá; die Natur zeigt. 1710 k.: Egy órában kezdet az első vagy egy, közepe 30. vége a 60. minuta. A magyarok szokták mondani: feleközepe; jól mondják, mert azt más is úgy mondia, mert a természet maga mondia [BÖN. 460–1] * *vmihez ~va* vmihez mérve/illően; pe măsura a ceva; einer Sache angemessen. 1759: Csizmákat minden ember maga lábához mondogva csináltat [RettE 89].

Ha. 1587: mondog [Kv; TJK IV/1. 614 Sophia Varga Jacabne vall.]. 1670: mondog [Szentimre MT; RLt 1 Petri Szilágyi cons. Margarita Nagy vall.]. 1573: Mondaz [Kv; TJK III/3. 268]. 1590: mondaz [Szu; UszT]. 1568: mond [Kv; TJK III/1. 214]. 1573: Mond [Kv; TJK III/3. 116 Anna Zaz Imrehne vall.]. 1634: monda(n)ak [Mv; MvLt 291. 8b]. 1768: mondonok [Uzon Hsz; Kp IV. 250 Joannes Tana (48) pp vall.]. 1772: mondanak [Kük; JHb LXVII. 245]. — 1593: mo(n)dom [UszT]. 1758/1792: mondam [Fejér m.; KGy]. 1772: mondam [K; CsV]. 1798: mondam [Adámos KK; JHb XIX. 58]. 1542: Mongia [Fog; LevT I, 20 Oláh Balas és Mottnok Lajos lev.]. 1569: mongia [Mezőbánd

MT; Vlt 7/692 Lukachy pap vall.). 1734: mondgia [Moha NK; Ks 99 Nagy Boldisár lev.]. 1559: mongywk [Kv; KvLt II/16]. 1588/1589: mongiuK [Somlyó Sz; Wlt]. 1555: mongiak [BesztLt 24 Christophorus arros officialis castri deserti Chichio lev.]. 1570: Mongyak [Kv; TanJk V/3. 9a]. 1708: mongjak [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. — 1808: mondatt [DetreheM TA; Ks 65. 44. 11 Kemény Ignác lev.]. 1843: mondatt [Bágyon TA; KLev.]. — 1753: mondattom [Erdőalja KK; Ks 38. X. 9]. 1778: mondattam [Csicsómi-hályfa SzD; LLt 34/16]. 1794: mondattam [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1796: mondottam [Ilencfva MT; DLev. 4. XLA.]. 1808: mondattam [F.detreheM TA; Ks 65. 44. 11]. 1683: mondottalak [Dés; Jk]. 1590: mondatat [UszT]. 1544: montha [Szászszombor SzD; MNy XXXVI, 52]. 1568: montta [Kv; Tjk III/1. 168 Michael deak vall.]. 1589: montta [Szu; UszT]. 1632: mondotá [BLt 3 Csobod Peter Kozmasi* (50) pp vall.]. — *Cs. 1641: mondatá [Mv; MvLt 291. 288a]. 1716: mondatá [Nagyida K; Told. 22]. 1728: mondatá [F.Árpás F; TKI BB. XIII/15 Mathe Pamp (!) (40) jb vall.]. 1728: mondatá [Sövényfa KK; MbK]. 1733: mondatá [Hévíz NK; JHbT]. 1746: mondatá [Szentgyed SzD; WassLt Kezan Alexandru (36) zs vall.]. 1755: mondatá [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1813: mandatta [Mv; CsS]. 1818: mondatá [M.fráta K; KLev.]. 1824: mondatá [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1835: mondatá [Vaja MT; Told. 9]. 1592: montak [UszT]. 1697: mondották [Kotormány Cs; CsJk 12 Imreh Istvánné Katalin (19) vall.]. 1711: mondoták [Szárhegy Cs; Wlt Petrus Becze (53) jb vall.]. 1735: mondaták [Szentgyed SzD; WassLt Köteles Illés (50) zs vall.]. 1789: mondaták [Abosfva KK; GyL]. 1801 k.: mondaták [M.fráta K; KLev.]. 1802: mondaták [Aranyosrákos TA; Borb.]. — 1573: mondek [Kv; Tjk III/3. 160 Katalin azony Takas (!) andrasne vall.]. 1585: Mondek [UszT Kisffaludi Kecheti Caspar ffew ember vall.]. 1634: mondek [Mv; MvLt 291. 30b]. 1705: (én) mondák [WIN I, 648]. 1771: mondek [Madaras MT; BK. Bartha Ersok Kovacs Sigmond felesége (35) lib. vall.]. 1592: Mondal [UszT]. 1768: (ök) mondonok [Uzon Hsz; Kp IV. 250]. — 1602: mondam [Kv; Tjk VI/1. 616 Tvthery Istwan heoteos zolga vall.]. 1750: mondád [Kál MT; Berz. 12. 92. 61]. 1561: monda [Ráton Sz; BálLt 78]. 1580: monda [M.palatka K; JHbK XIII. 29]. 1680: monda [Göröcsfva Cs; CsVh 83 Joannes Balás de Görösfalva (38) pp vall.]. 1686: monda [Sámsond MT; Berz. 14. XVII. 15]. 1728: manda [Sövényfa KK; MbK]. 1807: mondá [Sinfva TA; Borb. II Fülep Mihály (49) ns vall.]. 1590: monduk [Kv; Tjk V/1. 27]. 1744: (mi) mondok [Záh TA; Told. 26]. 1770: mondok [Dombó KK; JHb LXVII/155]. 1561: (ök) mondak [Ráton Sz; BálLt 78]. 1604: (ök) mondak [UszT 18/176]. 1747: mondák [Desakna SzD; Ks 27. XVII b.]. — 1590: mongia vala [UszT]. 1592: mongia vala [Kv; Tjk V/1. 228 Vince Tamasne, Katalin vall.]. 1633: mondgia vala [Mv; MvLt 290. 133a]. 1763: mongya vala [Nagyida K; Told. 9]. 1582: Mongiak vala [Kv; Tjk IV/1. 6 Catherina consors Thomę vall.]. — 1629: montad vala [Kv; Tjk VII/3. 106]. — 1573: Mond volt [Kv; Tjk III/3. 68]. — 1570: Mongya volt [Kv; Tjk III/2. 90 Zabo Thamasne Margit vall.]. — 1739: mondotam volt [Bözöd U; Ethn. XXIV, 86 Diós Mihály (40) pp vall.]. || 1828: mondanék [Dés; DLt 87/1829]. — 1572: Montad volna [Kv; Tjk III/3. 43 Kwts Jacobne Marta vall.]. 1573: Monta volna [Kv; Tjk III/3. 111 Anna Zéch Peterne vall.]. 1735: mondatá volna [Császári SzD; WassLt Ferencz Peter (45) vall.]. 1752: mondotta volna [Diósad Sz;

Wlt Elekes Benedek (27) ns vall.]. 1754: mondatá volna [Mezősámsond MT; Berz. 14/XIX. 11]. 1755: mondatá volna [Nagygyeke K; Ks 80]. 1763: mandatta volna [Köröd KK; Ks CII. 18] || 1792: Mondgyan [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1724: mondgyanak [Nyújtód Hsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. — 1844: mondjam [Dés; DLt 1247]. 1583: (te) mond [Kv; Tjk IV/1. 126 Margit Pal Deakne vall.]. || 1624: mondany [Mihályfva KK; JHb XXIII/6]. 1625: mondani [UszT 180a]. 1627: mondani [Nagyernye MT; BálLt 82]. 1767: mandani [Búrjánosóbuada K; JHbK LVI/512] | mondani [Betlensztmiklós KK; BK. Kádár György (20) jb vall.]. 1823: mondanni [KLev.]. || 1756: mondván [Drágavilma SzD; TKI]. 1765: mondván [Bala MT; Ks 14. XXXV]. 1798: mondva [Torockósztyörgy TA; DobLev. III/613]. 1820: mondván [Aranyosrákos TA; JHb 48 Opra Juon (25) majoros vall.].

monda mendemonda, szóbeszéd; vorbá, zvon; Gerede. 1783: a Szabo Mihályné leányát miért nem tilták ki a Templomból, melyre Tiszteletes Uram megint felele tsak mondára ki nem tilthatyuk [Uzon Hsz; HSzJP Franciscus Szabo de Felső Csernáton (42) Ludi magister Ecclesiae Reformatae Uzoniensis vall.].

mondandó 1. közlendő; care trebuie comunicat; mitzuteilend. 1667: Bizonyos mind az két hazának jóvára és csendességére tartozó dolgok felől való beszélgetésre küldtük ki nemzetes Széki Teleki Mihály kovári főkapitány hívünket Kóvárba és arra Kegyelmetek felé; Kegyelmedet azért kérjük, az aránt mondando szavainak adjon teljes hitel [TML IV; 183 fej-i „Credentia” másolata]. 1670: az levél mellett mondandó dolgokat magam Kegyelmednek élő nyelvemmel meg fogom mondani [TML V, 124 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ vagyok közölni szándékozom. 1678: két vagy három credentiát is kellene Kgldk urunkkal az maga kezevel iratni, hogy az mit én nekiek urunk nevével mondandó vagyok, higgyék el [TML VIII, 126 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz].

2. celebrálandó; care urmează să fie celebrat; zelebrirend. 1811: Itt én pallérkodom Isten fizesséért, 'S utánmam mondandó két három Miséért [ÁrÉ 52].

mondanivaló közölnivaló; de spus/zis; Mitzuteilende(s). 1843: a' Türi Fogadosnak ... elégge meg mondottam a' mondanivalot [Veresegyháza AF; DobLev. V/1245]. 1879: Várom, hogy jöjj, Ödön. Éktelen sok mondanivalóm van [PLev. 56 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mondás 1. kijelentés; declarație, afirmație; Aussage, Äußerung. 1570: Zekel Thamas vallia hogy More Janostwl hallotta az Fodor Estwan zeoleyebe hogy zabadon keozeskedet Rengeo Annual ... Mykor megh Jeottek volna az zeolebeol, Es az vallo felesége Rea kerdetta ha eo Mondassa Megh Tagatta hogi Nem eo Monta [Kv; Tjk III/2. 102a]. 1590: (Az inctus) azt mondotta hogi en Ghalambfalvj Peter az feier aghar farka Alatt tartom hitemet Az mondasert holt dyomo(n) szollok hozzá. Ezt ha tagadna megh Bizonytom hogy eo mondassa [UszT]. 1596: Nagj Georgi nem vgi veotte ezeben az en mondasomat az Mint en mondotam az dolgot [Radnótfája MT; BálLt 1]. 1651: Engemet feniegettek Ambrus Ferenczneiek illien feniegetesuel az után az mondas után, hogy senkinek ne mondgiám, az

tollok hallott dolgot [Cssh; CsÁlt 27. I/16. Mindszenti Tanko Istuane Kata, Sz mihali Sandor Peter Ura(m) Jobbagia vall.]. 1682: mely mondatat ha tagadna (: kit nem remellek :) kész lesznek Docealni [Dés; Jk]. 1702: azt az ket Ezer forintot négyven Ezer forintnak mondotta kglmed Háromszéken, mind azon által én azt csak iffiu ember mondasának tartom [Ádamos KK; ApLt 5 Mikes Mihály Apor Péterhez]. 1846: Virág László el nevette magát a' Darvas mondasára [Dés; DLt 530/1847. 23].

2. közmondás, szólás; proverb, zicalá; Sprichwort, Spruch. 1632: Sok gondolkodasom utannis elegseges valasz tetelem lehetne az Kd leuelere chiak amaz regi mondas: uert uiszen ueretlent [Kv; Ks 41. D. 21 Lad. Bornemisza lev.]. 1672: Forgács Sigmondné mondasá: Jobb szólnak, mint szánjanak [TML VI, 245 Keczer Menyhért és Szepesi Pál Teleki Mihályhoz]. 1696: az Régi mondas szerint: meg holt az Gyermekek el költ az komaság [Monostorszeg SzD; Ks 11. XLVI. 12 Budai Zsigmond Gyóróffi Györgyhöz]. 1724: magam is hallottam egy időb(en) ama régi fontos mondas: Kezes fizess" [Algyógy H; BK Miss. 1182. — "Keszített jö kezesire vonatkoztatva]. 1764: mint hogy régi mondas: Jo atyafi a Kas Buza, Senki nem gondolhatta olyan nagy Gazda Urrol, hogy egy ilyen atyafiaért ne sajnálalt volna annyi költséget tétetni [Középlak K; BfR]. 1811: Nem tartom e' mondasát eléggé meg-főttnek: Hogy szabad hazudni a' meszszírói jöttek [ÁrÉ 92].

Szk: igaz ~. 1723: Itt Telik bé, az igaz mondas: Verd viszsza veretlen [Hátszeg H; Ks 83 Csulay Imre lev.] * jelles/tréfás ~. 1777: (Vida szolgabíró) aktáit, jeles tréfás mondasit, ha voltak, ha nem, versekbe szedvén Kolumbán kinyomtatatta Károlyban [RettE 381–2] * közönséges ~. 1619: ez világon közönséges mondas, hogy: Jaj annak az országnak, kinek gyermekek ura vagyon" [BTN² 265. — "Ézsaiás prófétaból vett mondas, amelyet Báthory István mint kormányzasi irányelvet mondott ki Zsigmond öccse uralomra kerülésekor].

3. (főként bibliai és római eredetű) szállóige, szentencia; dictio, maximá, sententiá; geflügeltes Wort, Sentenz (hauptsächlich biblischen und römischen Ursprungs). 1561: Miert hogy ezt nem chak ieles embereknék peldaiból es mondasiból lattiwk tisztességesnek es hasznosnak lenni hanem meg' az istennek paroncholattya is mwattatya hog' mynden tarsasagba Mertekletes es io rendtartással valo elet oriztesseg' (!) meg [Kv; ÖCART.]. 1619: Itt is igaz sententia az szent Dávid mondasá, hogy: Jobb Isten kezébe esni, hogynem mint ellenség kezébe [BTN² 215]. 1662: senki kedvéért, parancsolatjáért, fenyegetéséért gonosz ne cselekedjünk, igen előttünk viselvén üdvöztöknék ama nagy mondasát: Ne féljete azoktul, kik a testet ölhetik meg" [SKR 718. — "Folyt. az idézet]. 1700: A' törvényben helyes mondas: Qui prior est tempore potior est Jure [Dés; Jk 316b]. 1710 k.: (A becsületet és jó hírnevet) keresd ott, ahol, és abban, amiben vagyon, és amint a féldeák s félmagyar mondas tanít: Ubi non est, ott ne keresd, hanem az ő helyén, ott pedig igen szorgalmasan | (Keresztúri Pál) igen reá vigyázott ama mondasra: Omnia sponte fluant, absit violentia rebus [BÖN. 425, 534].

Szk: bölcs ~. 1636: bölcs Salamonhoz illendő bölts mondas az mellyet az ő Példa beszédinek 16. részében írva hagyott" [ÖGr Aj. 5. — "Köv. az idézet]. 1710 k.: ide illik ama bölcs mondasá Salamonnak Aki áldja az ő barátját beszédével, jó reggel felkelvén, átkozás gyanánt vagyon annak [BÖN. 417].

4. szitkozódás; vorbe de ocară; Verwünschung, Geflüche. 1770: (Az inctus) az öregség gyűlésben haszontalan eskűvel, ördögatta disznószülette mondasával es nagy zajgásával az ottan levőket nagyon megsértette [Dés; DFaz. 28].

5. vallomás; márturie; Aussage, Geständnis. 1607: az Egi megh Sente(n)tjazzatot leani keűwl czjak edgik bizonsagis semmi bizoniosat ... Nem bizoniot, Az is penigh Vnūs Testis nullus Testis, kjualkeppe(n) kinzas es Vallatas keozbe(n) Valo Mondasa [Mv; MvLt 290. 7a].

6. állítás; afirmație; Behauptung. 1841: egy jukat mutatnak a pásztorok, és amelybe ők mondasok szerént törött volna el a tsiko lába [Dés; DLt 1541. 10a]. 1848: Továbbá Varga Katalin azt mondas, hogy a felgyűlt pénzél megyen egyenesen Bécsbe, s mondasá szerint járt is ott [VKp 240].

7. szabadon ~ (inas)felszabadítás; eliberare (a unui ucenic); (Lehrling)Befreiung. 1651: Mideon azert ideiet ki teoltotte volna, azon szabadon mondas nélkül, es Tanuló leuel nélkül ment el az Varosrol" [Kv; ÖCJk. — "Az inas].

8. megnevezés; denumire; Benennung. 1724: Rusz alias Haffrik Mihály felől ezt tudom mondani egy bátya alatt szűlte Mihályt, Bábát sem kapánk hamar ha nem egy Omlás allyi öreg ember lévén ott rabul azal vágatok el a köldöket és a volt az olá mondas szerint a Mosaja [Kiskájón SzD; BK Kiskájoni lev. Ollar Iuon (80) jö vall.] | Rusz alias Hafrik Mihálynak az Anya bé jó az Atyám házab(a) egy kis csecs szopo Gyermekesckével a Karján, és kérdi az Anyam hol vettet menyecske ezen kis Gyermekek és arra felel az Aszony én ezt villámal kaptam az olá mondas szerint, és tudom hogy Fatyu Gyermekek volt [Nagykájón SzD; i.h. Czermure Iuon (46) jö vall.].

mondát 1. közöltet; a transmite/comunica prin cineva; mitteilen lassen. 1582: velem ezt mondata Farkas Mihálynak Jo fiam Farkas Mihály en az mynth hazasithatom az en leaniomat Annat ved Io Newen [Lécfa Hsz; HszjP]. 1619: soha nagyságod sem kételkedhetik benne, hogy más volna az uramnak is a szíve, azmit énáltalam mondat [BTN² 197].

2. leírat (írásban közöltet); a dispune să comunice ceva în scris; abschreiben (schriftlich mitteilen) lassen. 1704: az is benne vala a memorialisban, hogy ha olyan nagy momentumok lehetnek abban az ő írásában, amint director uram mondatja az evocatióban, talán nem is volna tutum azt ily közönségesse tenni [WIN I, 120].

3. vmilyen vallomást tétet vkivel; a face să spună ceva ca martor; durch jn irgendeine Aussage tun/machen lassen. 1583: Dorotthea Chizar Balintne vallia Az leant en Zorais fogtam vala, S monda Az leany Im Nem tudom mit Mondatnak vele(m) ezek, vgian Nem mondhatok egiebet hane(m) ha Azt mondom Amit lattam [Kv; TJK IV/1. 126].

4. hitet ~ vkivel megeskettet; a face să depună jurământul; beedigen lassen. 1796: ötsem uram ha én a' világ Papját mind öszve gyűjtettetem volna nagyobb hitet azok sem mondatnak volna velem, mind én ked előtt, és ketek előtt mind én a' midőn átok alatt meg esküttem néki, és őis nékem [Ilencfa MT; DLev. 4. XLA].

5. misét ~ misét celebráltat; a dispune să fie celebrat o liturghie; Messe zelebrieren lassen. 1736: Apor István maga mellé vett vala egy minorita missionarius, igen szent és alázatos embert ... Fogaras városában Boér István házánál el kezdte mondani az szent misét, melyet meg tudván az öreg Teleki Mihály, megizeni Apor Istvánnak misét ne mondasson, mert bizony megcsapatja az papját [MetTr 441].

mondathat vmilyen vallomást tétethet vkivel; a putea face să spună ceva ca martor; durch jn irgendeine Aussage machen lassen können. 1628 u.: az Leanzot mint affele roz Leanzot verben öletesselis feniegetuen, halaltol valo feltelen olliát mondathatott velle a kit eo akart [SzJk 31].

mondathatik vminek/vmilyennek minősíttethetik/nevezetethetik; a putea fi calificat/numit ...; irgendwie qualifiziert/genannt werden können. 1710 k.: a bűn, noha sem test, sem lélek, és így semminek mondathatnék; de nem is az, hanem a törvénynek általhágása [BÖn. 440]. 1720/1811: a Gyermekek között pedig vagyon egy Fiatska, aki acquirensnek mondathatik, mivel kilentz Esztendő [Szotyör Hsz; Borb. II]. 1748: vagyon egy darab Alldodialis Erdő mint egy Kerék erdőnek mondathatik [Koronka MT; EHA]. 1756: találtat sugo formák, melyek éppen nem mondathatnak sugonak* mivel iszappal tele [Kanta Hsz; HSzjP. — "Sugónak a folyó sebes és igen sekély szakaszát nevezik]. 1764: vagyon egy fiatal Alma fa mely metanak mondathatik [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 6].

mondatik 1. közöltetik, tudtul adatik; a fi comunicat; mitgeteilt werden. 1843: A Varga Katalin szájából semmit sem hallottam, hanem egykor a vármegyebíróhoz menvén, ott mondatott, miszerint ezen asszony a faluknak úrbéri dolguk igazításában jár [Járása céljának a mondatik, hogy a három faluk kiváltságlevelét vigye fel öfelségihez és pereljen a királyi fiscussal [VKp 84, 87–8].

2. vki/vmi felől vmi állítatik; a fi afirmat (ceva) despre cineva/ceva; etw. von jm/etw. behauptet werden. 1670: az captiva felől hallatik, és mondatik rettenetes l(ste)n és világi emberek elle(n) valo gonosz czelekedeti, hogy tudnylik odo, kőteo, varaslo bűös bajos [Kv; TanJk II/1. 769]. 1681/1748: Ez is a Pusztza Pettendi, de már most Szantsali határban lenni mondatik [Balázsfa AF; EHA]. 1694: A Káposzta kert nevű hegy(en) vagion egy szőlő Tizenkét ember kapalo(na)k lenni mondatik [Borberek AF; BfR]. 1730: De mivel Huszti Mihály Ur(am) már hosszas údtól fogvást, nehéz betegségben sindik, a' mely nyavalyáját hogy ne mondassék ez általis öregbíteni, nem prosequathtya [Kv; Tjk XV/7. 92]. 1783: Hallom hogy a mult ősszel innét elveszvé Nanya Szávának Blága Györgynek, Blága Thodor-nak és Pastinának Négy Kamta Lovai az okért Beresztelki Pap Flora nevű ember vett volna ugyan a meg nevezet Károsoktól erre a Nanya Makavéjra Kalákat s innét mondatik hogy Nanya Makavéj által Károsodtak volna el azok a lovak [Faragó K; GyL]. 1807: A mely Jozság mondatik hogy vásároltatott volna Székely Ferentztől, annak az Inhaerens Summájából sem participalodhatik a Leány [Ara-nyosrákos TA; Borb. II].

3. vmilyen vádoló szóval illetetik; a fi invinuit că ...; mit irgendeinem Anschuldigungswort bedacht werden. Szk: *mondálynak* ~. 1587: Mordalnak mondatott Eottweos Andras, bizonicha meg hogy eo Nem olli(n) ember, es azt a' Newezetet Nem Erdemly [Kv; TanJk I/1. 57].

4. vkire vmi rámondatik, vki ellen vmi (be)jelentetik; a se spune despre cineva că este ...; jm etw. angehängt werden. 1605: az Celmestereket minden Chelbelit, az kikre oly szertelenség mondatik, hyuatassa ő kmk és Adhortalya őket [Kv; TanJk I/1. 538].

5. vminek/vmilyennek minősíttetik; a fi calificat într-un anumit fel; irgendwie qualifiziert werden. 1596: minnlajan emberek vagiunk, es az vitek vgian tulajdonsagnak monda-

tik bennwnk [Kv; Szám. 6/XXIX. 182 Bachi Tamas sp kezével]. 1640: Ezt tudom az Biró Pálné dolgában; hogy immár harmadidejűnek mondatik [Mv; MvL 291. 233 átirásban]. 1676: az fejedelem és az kik ő nagyságával egyet értettek meg fogásában, azok mind vétkesnek mondatnak [TML VII, 293 Haller János Teleki Mihályhoz. — "A Béli Páléban]. 1704: votumunkért rebelliseknek pronunciatván, holott mindenünket elhagytuk az öfelsége hűségéért Mégis mikor meritumot várnánk, akkor rebelliseknek mondatunk [WIN I, 136].

6. vminek nevezetik; a fi numit/denumit; irgendwie genannt werden. 1553: My Intetők Az Nagysagod Parancholyatwal Az Solyomkun valo Reth felew, ky Nagybercznek Mondatik [Solyomkó K; KCs]. 1677: A Gyilkosságnak casussában az a' régenten bé-jöt, 's keresztynséghez nem illendő szokás, mely miat a' holt test sok ideig-föld színén tartatot, ugymint a' mely mondatot tetémre valo hívásnak, és vgyan akkor valo hit fel-adásnak mind ezek a Székelység közzül in perpetuum tollaltatnak [AC 239]. 1679: 5dik Ház. Ez most Czejk, avagi Fegiveres háznaks mondatik [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 42]. 1710 k.: a te Szent Igédben megemészto tűznek mondatol [BIm. 1036]. 1764/1766: vagion egy kitsin motsaros vagy vizes helyetske a Conscriptioba nagy Motsárnak mondatik [Karácsonfa MT; Told. 76]. 1752: minden Jobbágy es sellér Gazda ember ad Esztendőnként az Uraság számára 5 % öt tyukot aprostol (: mely Karátson tyukjának mondatik :) [Somkút Sz; JHbB 247]. 1785: Fa töres nevű erdönkben a gypün alet a mely resz szerent Gothart orotasa erdejenekis mondatik [Körispatak U; EHA].

7. *szabadnak* ~ felszabadított inasnak nyilvánítatik; (despre un ucenic) a fi eliberat/calificat; zum ausgleirnten Lehrling erklärt werden. 1834: a Betsülletes Czéh Conesusából (!) az Apród esztendeit ki töltvén Simon Jófes szabadnak mondatott [Kv; FésCjk 33].

mondatlan szó nélkül; fără să le spună cineva, fără nici un cuvint; ohne ein Wort. 1595: Sas Jakabot külttem az Cedulaual 65: Varos kopiaiert: Mellyeket Biro W. kj osztotta velem Azzonyunk ő feleibene hogy menenek: Az Wraim penig mondotlan haza ne(m) kezdenek hoznj: Biro W. hagyasabol d 12 És ugj birsag alatt hoztak meg benne [Kv; Szám. 6/XVIIa. 314 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

Szk: *egy szó* ~. 1583: ez Juhos Miklos chak fel kele es Semy Jacobot veletle(n) agion wthę eg serleggel eg Zo mondatla(n) vg wthe [Kv; Tjk IV/1. 169].

mondató mondatott, nevezetett; care este numit/denumit; gesagt/genannt. 1690 k.: midőn az Hommobriens (!) Fejedelem(ne)k edj Companiaja be szállott volna Gerlara nagj kenszerítő szűksegtől viseltetven, ketelenség alatt kellett, az Varmegje(ne)k hodoitság(na)k mondato reszeből is keves Élést hajtatnom | a Hodoitság(na)k mondato Faluk jobban vonszak masoknal a lepelet(!) [Uti].

mondattott említettett; care a fost amintit/pomenit; erwähnt. 1710 k.: abban a tanács kimenését tiltó decretumban megíratott, hogy a követseget ő felsége kegyelmesen elvárja; avagy inkább amaz Rabutintól mondatott 300 arany a követseget elfelejtet [BÖn. 872].

mondattathat vallomásban elmondathat; a putea face să spună ca martor; in der Aussage hersagen lassen können.

1583: Jlona, Zamoskeozy Peter leania vallia, Engemet ez Gergel kowachne erre kenzergetet mikor az el mult Napokban az Toromban tartanak vala ... en theneked gratiat hozok chak Mond es vald ezt^a de en vele(m) Ne(m) mondattathatta [Kv; Tjk IV/1. 147. — *Köv. a szöv.].

mondattathatik 1. állittathatik; a putea fi afirmat; behauptet werden können. 1769: ezen régi által járon aloli a' Patak a' retre nem ki fokadni, hanem 'a réten fojni mondattathatik [Apahida K; JHbK XLII/24].

2. vminek minősíthetetik; a putea fi calificat; qualifiziert werden können. 1710 k.: az orcám, nyakam, torkom, combjaim, tomporám szép húsosak, teljesek voltak, úgyhogy az sem testesség és kövérség, ösztövérségnek vagy szikkadt szárazságnak nem mondattathatott [BÖn. 492]. 1737: Motson régi ős örökös Ház helyek Nro 85 találtatnak az egész Faluban s azokon kívül többek nem is találtathatnak a' kik ős örökös helyek(ne)k mondattathatnának [Mocs K; JHbK LIX/26. 4–5]. 1748: mind az ket Inctusok Tökés Mihály és Márton az Actrix Asz(szony)t diffamálták, iteratis vicib(us) boszorkánnak p(ro)nuntiálván ... az Actrix Asz(szo)ny boszorkánnak de jure nem mondattathatik [Torda; Tjkt III. 204].

mondattatik vmilyen ítélet hozattatik (vki ellen); a fi pronunťat o anumită sentință (impotriva cuiva); irgendein Urteil (gegen jn) gefällt werden. 1804: Az All-peres Rabok önként tett megvállalásokkal magokon annyit segítettének is, hogy ellenek elég kegyelmes ítélet mondattatott [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. 1827: ezen osztályos ügy, a Szokszor tisztelt Törvényes Derék Szék eleiben fel hatván és ottan benne a' mult 1799dik Esztendőben Martius 7-én Meg jobbito Ítélet (: Reformatorium Deliberatum :) mondattatván [Erdősztygyörgy MT/Mv; Tsb 51].

mondhat 1. közölhet, tudtul adhat; a putea spune/comunica; mitteilen können. 1619: Ügy találók jobbnak, hogy az fordításban azt^a kihagyassuk. Melyet meg is cselekedtünk azvégre, hogy szóval-bátorsággal azt mondassuk az vezérnek, hogy az követ útban vagon [BTN² 346 — *Az előzőkben említett clausulát]. 1810: (A sertéseket) a Kis Hágó allyához közelebb lévő Kalongyák közül is térítették meg elégszer, melyről a Csovások többet mondhatnak [Dés; DLt 82]. 1819: a' mit ... hallomásból szolhatok azokat mondhatom [Kv; Pk]. 1820: Azt is kérdezték az Ifjú Báronét láttamé társalkadni a Báro betegsége alatt másokkal mint hogi azt mondattam, hogy nem láttam azt mondták nekem, hogy en felek a Báronétol azért nem mondanak meg holmit, — En azt mondan é nem félek, de ha nem láttam nem mondhatok semmit [Aranyosrákos TA; JHb 48 Opra Juon (28) majoros vall.].

Szk: szemébe ~. 1843: Bottyán Márton azt állíta, hogy már most ő a Battyának aztat szemibe nem mondhattya, mivel előbbeni vallamását is csak félelemből tette [Bágyon TA; KLev.].

2. hangoztathat; a putea spune (fără șovăială); betonen können. 1710 k.: A szörnyű tanulás, és az Isten háza és közönséges jó miatt való buzgó szorgalmatoskodás betegíté^a száraz betegségbe, melyben is semmit sem kedvezvén az erős lélek az erőtelen testnek, ki kellett menni belőle hogy az égben mondhasa igazán és örökké^b [BÖn. 555. — *Apáczai Csere Jánost. ^bKöv. az idézet].

3. (törvény előtt) kijelenthet/állíthat vmit; a putea afirma/declara ceva (in fața instanței); etw. (vor Gericht) äußern/behaupten können. 1592: ez vtannis az dominiumot exercealni akaro(m), mind addegh az migh lehet, Azzert En hozza(m) Ezbeol Ne(m) felelelhettel volna aliud est ha azt mondhatnád hogy Ennekeom ot Birodalmo(m) soha ne(m) volt [UszT]. 1600: Hol peniglen azth mongya Berze Mihaly, hogy eo neki Zent Imrehen attiafiastol eoştol marat iozagha volna, Mies tuggiuk hogy wolt, de ne(m) mondhattia eo kegme, hogy hatalmasul foglaltuk volna el [i.h.].

Szk: közét ~ja vmihez. 1586: soha senki ő küvüllök semmi közit hozzá^a ne mondhasa [A.csernáton Hsz; SzO V, 140. — *A birtokhoz]. 1690: En Nemes Belső Szolnak Varmegyeb(en) Szelecsken lako Vasas Laszlo adom mindenek(ne)k tudtara az kik(ne)k illik hogy Leven egy közös Hoszu Istvan nevű Jobbagy mellýrül mind az szegeny Aszonyom Anyamat az szeginy Sarkadi Ferencz Uram tisztessgesen meg elegitette Ugy hogy sem ő kegyelme sem mi Gyermeki közit ne mondhasass hozzája [Borb. I] *vérségét ~ja vmihez. 1671: Nemellyek oda vad(na)k, eletek feleől semmi hir nem leuen, egieb versegekett nem mondhattua(n) hozzayok hanem hogy azon eőreőkegek(ne)k, jo akaroja volna [Borb. I].

4. vallhat, vallomásban elmondhat; a putea mărturisi; gestehen können. 1574: Orsolia az Zemetburo Benedek Annnya Azt vallia hogy azt Mondhatia feleole^a ez fele dolgában zemyre kelleo Tint az haztaien es azon kywl haborsag zerzeo volt [Kv; Tjk III/3. 392c. — *Mazas peter felől]. 1583: Dorothea Chizar Balinthne, vallia ... monda Az leany Nem mondhatok egiebet hane(m) ha Azt mondom Amit lattam [Kv; Tjk IV/1. 126]. 1597: Lakatos Mihaly^a Chizar Peterne feleol azt mondhatom hogi lattam azt hogi egi Chizar legeny kenegeti fogdossa wala giortia wilagnal [Kv; Tjk VI/1. 72. — *Vallja]. 1640: Bíró Pálné felől nem mondhatok semmit [Mv; MvLt 291. 233 átirásban]. 1647: Az Incta protestala hogi eo nem impvra persona azért azt ő feleölle nem mondhatna^a [SzJk 66. — *Az actor]. 1724: Pap Dávidné Asz(o)ny(o)m és Házában lakó testvér Nénje pers. Nobiles Annor(um) 36 és 40. Egyebet kgemetek(ne)k ne(m) mondhatunk, hanem ezt: hogy a Pekri Fer(enc) Ur(am) kurvás és hamis életé(ne)k elég rút hire van [Mezőbánd MT; MbK].

Szk: hallomásból ~. 1794: mondhatom hallomásból, hogy ... 8. Svábok voltanak hozattva a' plánerozásra [Kölpény MT; BKG Samuel Szoboszlai ns vall.] *hallomást ~. 1777: sokszor itt jártomb(an) tél tul valo hallomást mondhatnék, de minthogy bizonyost nem tudok, tsak el halgatom [Körtvélyes SzD; JHb LVIII. 28] *hite után ~. 1810: annyit mondhatok hűtöm után [Dés; DLt 82] *kérdésre ~. 1584: erre a' keresde azt mondhatom hogy betegh valek^a [Kv; Tjk IV/1. 268. — *Folyt. a vall.]. 1737: A kérdésre már harmadszor eskűvén meg ezt mondhatom; hogy midőn Pap Gabor ... Gliga Szimeonal ... őszve szollalkozott én ott nem volta(m) [Gáncs/Rettg SzD; TKI Ruz Szimeon (32) jb vall.].

5. vmivel vádolhat, vmilyen vádoló szóval illethet vkit; a putea acuza pe cineva cu ceva; jn einer Sache beschuldigen können. Szk: hamisnak ~ vkit. 1590 k.: Engemet ebbeol hamisnak nem mondhas [Szu; UszT] *vétkesnek ~. 1704: a projektort is lellem sérelme nélkül vétkesnek mondhatom [WIN I, 184] *vkihez ~ vmit vmivel vádolhat vkit. 1570: Chinek gergelne ersebet azzon mikor Engomet Palochky Janosth elew Idezot volna az w zoleie felewly ky En nalam

zalogba volt zent gergy hegyen Buchwiet kouetj vala raytam az Zolonek es az hatalmassagnak terhet, ezt felelem w ellene, hogy ezt w En hozzam Nem mo(n)dhatna [Kv; TJK III/2. 166b].

6. vmilyen vádat emelhet vki ellen; a putea ridica acuza contra cuiva; irgendeine Anklage gegen jn erheben können. **Szk:** *terhet ~*. 1592: miért hogy telliesseggel keszedhez weotted az feoldeket s birod terhetis mondhattnek de nem mondok hanem czjak az feoldeket kewano(m) megh [UszT].

7. állíthat; a putea afirma; behaupten können. 1572: foglalásra kel Hynnya farkas wramoth ... Metalistes kel wele Jamunk Ne mondhasa azt hogy prescribalt [Gyf; BesztLt 3737 Lucas Pistakj Gr. Daum besz-i bíróhoz]. 1767: eők ketten a sok Magyar Legényektől el akarván venni az Hege-düst, Tudom hogy ebből kezdették eők ketten a verekedést, melynek mondhatom hogy minden kezdő oka Kis Vaszília volt [Betlensztmiklós KK; BK]. 1776: Popa Györgyről mondhatom azt hogy eleitől fogva kártekonyska Ember-(ne)k tapasztaltam lenni [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1799: hogy azon már most bé fogva lévő darab helyi foglalás volna, azt nem mondhatom [Gyéressztkirály TA; Ks 89]. 1807: Engemet tsak a' Feleségem tudott hogy Meredgyon lappangok de azt nem mondhatom senkiről hogy dugat-tak volna [KLev.].

Szk: *bizonyosan ~*. 1746: Mint hogi a' viz egibe szaggatta a' Méltóságos Gróff Csáki Sigmondné Aszszonyom eő Nagisága, és a' Méltóságos Gróff Zabolai Mikes István ur eő Nagisága .. széna füvek egjbe folyó közhatarát bizonyos-on nem mondhatom, hogi azon ér viz egészen mostan jár a Mikola rész széna füven [Dombó KK; JHb XIX/6] * *bizonyost ~*. 1662: Törös János, hogi a fejedelem vissza-fordulásáról császárnak bizonyost mondhatna a Fehérhegyen ugyan a fejedelem táborával jött vala vissza [SKr 275] * *gonoszt ~ vki felől*. 1574: Darochy Boldisar Azt vallia hogy Margit Ereoszen feddeodik volt hogi Eo lambor senky hozza semmyt gonoszt ne(m) Mondhat [Kv; TJK III/3. 363e] * *hitelesen ~*. 1819: Rakosi Boldisárné Ifiasz-zonyonak ép erős, egészséges és meg ért gyermeke született legyen, hitelesen mondhatom ... a' gyermek(ne)k körmei épek és egészségesek voltak [Kv; Pk 2] * *vminek/vmilyennek ~ vkit/vmit* vminek/vmilyennek minősíthet/nevezhet vkit/vmit. 1596: Azt pedigh az feoldet Orban ferench eősteól marattianak mo(n)dhattia [UszT 10/74]. 1681: aszt az heljt az' kis tornáczt két oldalában ragasztatott darab tornácznak mondhatni [CsVh 90]. 1761: ha idegen Testamentum szerént involválodott volna a jószág(an) eő ipso nem mondhatnak haeres(ne)k vagy successornak [Oroszfalu Hsz; BLev.]. 1803: szánto fölgyeitis tudom az Tkts Expo-nens aszszonynak, de azok közzüll kevesett mondhatok csak jótskáknakis [Márkod MT; BetLt 5 Emericus Kováts (63) ns vall.]. 1825: Gyarapitonak nem mondhatom, mert a' mint mondám mindeniből ki pusztult [Bala MT; Told. 21].

8. *vkienek/vki számára ~ vkienek/vki tulajdonában levőnek* állíthat vmit; a putea afirma despre ceva că este în proprietatea cuiva; etw. als in js Besitz Befindliches behaupten können. 1592: mely helyet ... tw magatkok nem mondhatok tieteknek [UszT]. 1592/1593: Damakos Dienes ... nem tudgia ki zamara mondhasa azt az porondot, ha Deesi, vagy Benedekj mert az Zamos foljas hely volt mind eltigh [Szentmargita SzD; Ks]. 1600: (Azt a helyet) semmi keppe(n) tiednek nem mo(n)dhad [UszT 15/57].

9. szidalommal szólhat vkihez; a putea spune ocări (către cineva); zu jm mit Beschimpfung sprechen können. 1591: Nagi Sofia vallia Jeoue ki Santa Jstuanne, es monda, te kurua feleségw Tot Jstuan Jeoue ki Tot Jstuanis, monda, ezt halliatok ezt ne(m) mondhatnad neke(m), mert ha az voltis ki veotte(m) beleolle [Kv; TJK V/1. 153]. 1597: fulo lorincz-ne katalin dersy Így zidot ektelen szitkokal kuruaazot mely en kurua nem uagyok sem uoltam ez gialazatos szitkokat en hozzam nem mondhatta uolna mert en Jambornak tudom magamat [UszT 12/26].

10. *ellene ~ tiltakozhatik; a putea protesta; gegen jn/etw.* Einspruch erheben können. 1619: Monda ismét: Nem mondhatok ellene, immár azmi eddig lőtt, légyen, hanem az faluk holdoltatása felől írjunk az uradnak, igazítsa el [BTN² 238].

11. válaszolhat; a putea răspunde; antworten können. 1593: Bornemizza Tamasne, Cata Azzoni vallia: Menenk be Bachi Tamasneual az toroniba az leaniokhoz, Es kerdem miért mentek volna ez gonoz chelekedetre, Mondanak mit mondhatnank jo azzonio(m) ez mostani ezwnkel ne(m) chelekettwk volna [Kv; TJK V/1. 347].

12. vkinek szemére hányhat; a putea reproşa cuiva ceva; jm etw. vorwerfen können. 1629: mikor veghen (!) mene az dologh^a haynaltajban mindgiarast mw cleolunk az perre menek az ket felek, mert ne(m) akara Istvan Deak Uram hogi megh ne perellienek Azert hogi neki ne mondhasak az Atyafiak hogy pernelkül ment az compositiona [Msz; Borb. I. — *Az említett jószágból való rész kiadása].

13. meghatározhat, meg tud határozni; a putea determina; bestimmen können. 1748: egyébis elég maradtott, de mennyiségeket nem mondhatom | számokot nem mondhatom [Torda; Borb.].

14. éneket előadhat, elénekelhet; a putea prezenta un cîntec; singen können. 1658/1741: Siralmason monhad eneket Ajton | Siralmas éneket mondhatod Sylágságh [EM XXXVI, 145–6 Köröspataki B. János hist.].

15. *áldást ~ áldó imát imádkozhat; a putea binecuvînta/ blagoslovi; Segen(gebet) sagen können*. 1678: hadd mondhasanak áldást az mű maradváink is ő kegyelmének és az ő kegyelme maradváinak [TML VIII, 377 Lázár István Teleki Mihályhoz].

16. *jót ~ kb. áldhat, hálát adhat; a putea binecuvînta/ preamări in semn de recunoştinţă; segnen können*. 1646: en az Istenertis azon kerem kegtetek, hogy most ep es egesse-ges állapottiaban tegyen oly io rendelest es igazitast keoz-tunk, hogy ... ha Isten bennunk hatreb marazt, leheessünk mys háladok kegtetekhez mondhasunk lotis ketek utan [Bádok K; JHb III/27 Kézdi-polyáni Veres István atyjához]. 1664: amaz nyavalyás Szőlösök is dolgát mindenképpen állits(d) jó karban, hogy jóvendőben magadnak s marade-kodnak mondhasson jót utánnatok [TML III, 34 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

17. (az írásból) kiolvashat; a putea descifra (citind); herauslesen können. 1751: Hamar hivd bé a Papokot Régi tudos Doktorokot Szollits hozzám nagy elméket Lássuk erről ok mit tudnak Az írásból mit mondhatnak [Hétfalu Br; EM LI, 125 betl. játék].

18. *~ni* ügyszólván; ca să zic așa, cum s-ar zice; sozu-sagen. 1664: Kegyelmed nálammál tiznél jobban tudja az erdélyi dolgot, ily körül lévén vétetve az hatalmas nem-zettül, kinek már mennyiszor lett az attul való elszakadása miatt romlása, pusztulása, úgy, hogy azt mondhatni, csak az galléra maradt kezünkben [TML III, 90 Teleki Mihály

Kászonyi Mártonhoz]. 1767: talám irigtségből Cselekette é a ki azen tiltást vagy manthatni ujitást kezdette? [K; JHbK LVII/5 vk]. 1820: egy mást közt Consulalodván, mondhatni több része az Communitásnak abban határozta meg az mivelés dolgát hogy az kinek három napi vereje vagyon futasson egy egy müre három ágas vasat [Torockó; TLev. 9/44]. 1834: a Tiszt ezt ilyen meg részegedett, inkább mondhatni örült állapottal, harmad napig mint a' meg sértett orosz lány úgy kiabálta, hogy a szomszédtság még ejtze se tudott tőle nyugodni [Bögöz U; IB. Bentzedi Sándor ref. pap lev.]. 1861: éppen mikor a' hivek a' Templomból jöttek ki O.fenesen mondhatni tűz tengerbe léptek [Gyalu K; Rak 64].

19. *vminek ~ja magát* vminek nevezheti magát; a se putea declara (ca fiind) ceva; sich als irgendwas nennen können. 1701: mikor penig az Inas az négy Esztendőt töltötte volna, az Ura vagy az Mester ötöt az Becsületes Céh előtt fel szabadítsa, akkor osztán az Inas elsőben a Legények Attyához mennyen, és ott két hétig dolgozzék, míg az alat egy Betsületes Mester tanálkozik az ki néki dolgot adgyon, és úgy az után Mester legénynek mondhattya magát [Kv; PosztCART. 7].

◊ *Szk: Isten ~ja* kb. Isten a megmondhatója; numai Dumnezeu poate spune/ști; weiß der Himmel. 1657: a bán Barcsai Ákos maga is egykor Tordáról ijedében futamlo-felett vett vala melylyel Isten mondhatja micsoda nagy rémülést tett vala minden városokon és várakban [ETA I, 162 NSz] * *okát ~ja vminek* okát adhatja vminek; a putea aduce ca argument/explicație; einer Sache den Grund angeben können. 1618: Én nem ígérhetem s nem is adhatom, mert az én uram azt az én számba nem adta. Kinek ilyen okát mondhatom? [BTN² 95. — "Köv. a részl.] * *okot ~ vmihez* indokolhat vmit; a putea motiva; etw. begründen können. 1656: A partialis ne(m) engedí Széki Miklos(na)k Siboi predikator(na)k B. Varallyara valo menetelet I. mert bősületes Atyankfianak Ratz kövi Peternek removealtatásaval lenne, kihez semi okot ne(m) mondhatnak [SzJk 80].

mondhatás kb. előadóképesség; capacitate oratorică; Vortragskunst. 1772: Ma temettetik a szegény esperestünk, Beregszászi Mózes uram, Désen. Ez szép tudományú és igen igen promptus a mondhatásban [RettE 275].

mondhatatlan 1. el/kimondhatatlan; de nespus; unaussagbar. 1662: Soha, bár adta volna az Úristen, soha ne láthatk volna szemekink szegény hazánkknak, édes nemzetünknek ily megbecsülhetetlen kárát ne mondhatatlan romlását! [SKr 320]. 1762: a víz igen sok károkat tézen 40 kalongja buzajok el károsodik Szenajok, török buzajok és egiég buzajok becsülhetetlen vagyis mondhatatlan károkkal [Marossztygyörgy MT; Ks 67. 48. 31].

2. *ellene ~ cáfolhatatlan; incontestabil, care nu poate fi combătut/contestat; unwiderlegbar*. 1772: akkor azon eő Excellenciája Adámosi Malma fennebb állatt mint most, ennek pedig hogy most alattabb áll, ellene mondhatatlan oka, vagi hogy le szállították, vagi hogy le süllyedett [Kük.; JHb LXVII/244].

mondhatatlanul szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: *ellene ~ megcáfolhatatlanul; incontestabil, care nu poate fi combătut/contestat; unwiderlegbar*. 1772: ha azert ezen factumát ~ az I. Groffnének Malmom azon állapottjával egiben veti valaki, hogy míg Malmát az I. Groffné nem

építette volt, mostan álló két also kerekeim forgattak jobban kijő ellene mondhatatlanul maga factumából, hogy malmom veszedelme egjedül malmátol vagjon [Kük.; JHb LXVII/228. — "Ti. az új malom építését].

mondható vminek nevezhető; care poate fi numit/denumit; sagbar, nennbar. 1657: kétezer emberrel az puszt mezőben én, az ellenség pedig sáncban vár és város mellett, csak az kis víz, és ott s akkori száraz időben csak pataknek mondható Nitra vize lévén köztünk [KemÖn. 238].

mondikálás kb. pletykálkodás; birfeală, clevetire; Klat-scherei. 1805: a mondikálás soha szokásom nem volt [WIN I, 571].

mondó vmit elmondó/közlő személy; persoana care spune/comunică ceva; etw. sagende Person, Erzähler. 1592: Ha pedyg az mondo az kire en foktam walamy tagadast tenne, Tudomant tezek az ellenes kez wagyok biszonittano(m) [UszT]. 1710 k.: Tudom én, úgymond, miért tett ő oda annyi aranyat; hogy mihelyt akarja, fordíthassa a ködmönt. Én Apornak az aranyat megmondám, mondóját és mondását elhallgatván [BÖN. 967].

Szn. 1614: Mondo Istva(n) zs [Szentimre Cs; BethU 450].

Szk: a ~ra fog a közlőre hivatkozik. 1595 u.: A hol ezt mo(n)dja hogy En azt mo(n)dotta(m) volna, Egy veka búzat vett volna el, Az menyre az en zom volt, Azt en ne(m) tagadhato(m), de en neke(m) mas monda, s mon-dora fogok, Bikafalui molnarra En nekem az Zouaua(m) mo(n)dottak, s abból a zobol zoltam a' mit zoltam [UszT] * *igazabb ~*. 1674: látom, sem bölcsebbet, sem igazabb mondót, sem vitézebbet nem ismer magánál [TML VI, 563 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

mondogál mondogat; a spune mereu; wiederholt sagen. 1676: Mihály uram azt mondogálja, ha az nyers fán megessett nem régen, az aszúf(án) hamarébb meg esik [TML VII, 141 Nalácsi István és Székely László Teleki Mihályhoz].

mondogat többször mond; a spune in repetate rinduri/mereu; öfters sagen. 1678: Bizony szép motivák, elég ratiók valának, miket mondogaték salválván conscientiamat mind ő nagysága és Nalácsi uram előtt [TML VIII, 73 Kapi György Teleki Mihályhoz]. 1838–1845: belleget: „mondogat, megpendít valamit” [MNyTK 107].

mondott I. *mn* 1. kiejtett/mondott; (care a fost) spus; rostit; ausgesprochen/gesagt. 1679: én nem hittem azokat a Kgd felől^a mondott, irt szókat [TML VIII, 497 Teleki Mihály Wesselényi Pálhoz. — "Az előbbieken részletezett]. 1771: De kijő az actoria pars lelatoriájából hogy Veres Ábrahám mondott szavai szerint, hogy az volt a megtalált pénz 24 nímet forint, 3-rom peták és egy 10 krajcáros [M.hermány U; RSZF 267].

2. *vkhez intézett; rostit in fața cuiva; an jn gerichtet*. 1847: Végezetre a korcsomárlásra nézve Varga Katalin azt rendelte az emberekhez mondott beszédében, hogy minden ember vihet italokat a maga házához [VKp 272].

3. (fennebb) megnevezett; care a fost indicat (mai înainte); (oben) genannt. 1768: Ispány lokához tartozo széna rétemet Miksa László ur(am), s maga legitimus suc-

cesorinak 50 aranyig zalagban vettem olly Conditio alatt obligálam azan fellyebb mandott széna rétemet, hagy akár mikar ... visza váltani akarnám kezünkhez batsatani tartozék [Nsz; DobLev. II/399. 1a B. Josika Imre kapitány aláírásával]. 1772: a meg nevezet katonától kérdezősködvén mi baja lett volna a mondot Mosessel hasonló képpen iteralta [Dés; DLt 321. 72a].

4. (fennebb) említett; care a fost amintit/pomenit (mai înainte); (oben) erwähnt. 1772: othon nem létemben egy fekete matskának a nyakára egy csomóban kötven holmit Györfiné a pinczémben bé vetette ezek után egy Aknai Aszszonyt hivatván a Feleségem maga gyógyítására, kinekis mutatvan a mondot Matska nyakára kötözött Czelengeket Babonasagokat, az, azt javalla hogy ezt a Matskát ugy mond, tegye kend azon szemet középibe, és gyujtsák meg [Dés; DLt 321]. 1847: a szabad korszomárlásra nézve végezetre Varga Katalin a mondot alkalommal azt rendelte vagy mondogatta az embereknek, hogy minden ember annyi italt vihet házához, amennyi az ő háza népe szükségére elegendes [VKp 226].

5. (korábban) kifejtett/részletezett; care a fost exprimat (mai înainte); (früher) dargelegt. 1676: Kegyelmed lehet bizonyságom, én ő kegyelmek jóakarója voltam, vagyok most is és Fejérváratl Kegyelmetek előtt mondotl opinióm-ban vagyok [TML VII, 307 Teleki Mihály Nemes János-hoz].

6. *ellene* ~ (vkivel) szemben elhangzott; care a fost rostit/invocat (impotriva cuiva); gegen jn laut/hörbar geworden. 1781: az inctus csak visszavetette az *ellene* mondotl szókat [Árkos Hsz; RSzF 273].

7. birt. szr-os alakban; cu suffix posesiv; mit possessiver Personalendung: vkitől elmondott/előadott; care a fost spus/prezentat de cineva; von jm vorgetragen. 1602: Az Birak Wraim mondogta törünnyet ő kk Tanacszul helylen hattak [Kv; Tjk VI/1. 583].

II. fn 1. a (fentebb) megnevezett személy; persoana care a fost amintită (mai înainte); Obengenannte(r). 1820: Minthogy én Kertsedi voltam 's vagyok a mondogtak(na)k magok viseletekről semmi bizonyost mondanl nem tudok [Aranyosrákos TA; JHb 48 Gál Juliánna (24) főző vall.].

2. az említett dolog; lucrul amintit; das Obengenannte. 1820: ezen mondogtakat pedig tsudamba sokaknak beszéllet-m [uo.; i.h. Groza Marisko Luka Monujné (50) zs vall.]. 1832: amidőn valakiről valami rosszat költnek, és mondog-nak — bátor nemis hiszi az ember mégis marad abból valami bényomás az emberben 's egy kis kétséget szül arra: hogy hát ha igaz a mondotból valami — 's mikor megint hazudnak valamit az előbbenihez — mely akkor össze kaptcsolodva, egy valóságos kétségeskedő szinte ugy hi-szemet szül [Torda; IB. Demény János tt lev.].

mondogként vki mondogása szerint; conform spuselor cuiva; nach js Äußerung. 1669: az szók mind jök s maga ajánlási embernek, de az fővezér mondogtaként, hon az levél? mert ő levél nélkül semmit sem ad [TML IV, 613 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1672: Szalaman mondogtaként az mely ember megintetik, az megtartatik az veszedelemtől [TML VI, 270 ua. ua-hoz].

monéta 1. pénzérme; monedá; Geldmünze. 1608: Ezen Inventariomban, vagion Emlekezet, Aranj Taller, appro penz, fillier, es Egiebb monetak felől [Kv; RDL I. 83]. 1655: 28. Darab monetak nyomnak Tall. 6 1/4 [Kv; RDL I. 29] |

Macskáson Iako Decsej Bálinth adot nekem kölcsön száz aranyokat mivel nekem az monetára szükségem volt el váltottam [Kv; CartTr II. 890 Steph. Rázmány senior (36) ötvös vall.]. 1677: Senki ez Országban semmi féle monetát Ország és Fejedelem consensusa nélkül cudaltatni ne mérésszellyen [AC 137]. 1756: elegyes arany vala a' zatskó-ban, nagyobb és kisebb moneták [Kv; Mk IX Vall. 123]. 1765: Cserei Mihály Ur(am) a tájban néha néha feles pénzeket váltatot velem az ado pénzből, azok penig ritka Moneták voltak Ferdinand, Leopold, Joseph és Károly Csaszarak(na)k Tallérai [Bölon Hsz; Eszt-Mk Cserei lev.].

Szk: *hamis* ~. 1769: öszve téven az igaz Ara(n)nyal Jol meg ismerszik azon hamis Moneta [UszLt XIII. 97] * *igaz jó* ~. 1631: Hogi ha penigh valamellik feoldet megh Ganeznak, walameddigh az Gane szer, udgj mint tizen negj eztendő el nem telik, Addigh megh ne walthassa Santa Peter, s Successori, Hanem el teluen az megh irt tizen negj eztendő, es az uta(n) az megh irt 25 Eot forintot kez penzül igaz io monetauul le teuen Apor Lazar wra(m)nak wdj Successorinak, Santa Peter wdj Successori Tartozzek Apor Lazar wramis es eo kegi(elve)nek Successori per es patuar nélkül kezekbeöl az megh irt feoldeket ki bocziatani [Csz; IB] * *jó elkélhető/elkelő* ~. 1677: Az Országban el-keelő monetakon hogy marháját adhassa minden rend, annak módgya szerint válthassa-is, azoknak meg-külböbz-tetése nélkül, meg-engedtessek [AC 248]. 1724: Jóvenek mi előnkben Karai Lakosok az egész falu képi(en) és kérének az említett Mlts Groff Vrtol hetven Magyar forintot esztendeig kölcsön dolog fejiben, ugy hogy esztendő illyenkor, ha meg akarja ő Nsgá Venni a' Summált tartozzanak jo el kelhető Monetaul ő Nga(na)k meg adni addig valo Várakozásért minden forintrol egy egy nyári napi dologst Sarloval ... adgyanak [Szamosfva K; Ks 25. B. 2] * *jó/jőféle* ~. 1677: Aranyak, tallérnak, dutkának, és egyéb jo féle monetanak váltása, és az Országbol ki-vitele meg nem tiltathatik | Arany, Tallér, dutka, 's egyéb jo moneta váltása, helyes ratiokból fel-szabadittatik [AC 62, 251]. 1696: Arannjas ezüst Marhak(na)k s jóféle Monetaknak Divisioja következik [Mv; MbK 80. 5]. 1769: Valakik titkon ez országból nagy és jo féle Monetákat idegen országra vinni találtatnak, 30 darab monetáknak ki vitelire szabadtatnak, de azon felyül kinél töb találtatik confiscáltatik [UszLt XIII. 97a] * *jó pondusú* ~. 1636: fogadom ő keglminek ... azt az kilencz száz uert aranyokat, es ket száz Tallerokat, ighaz io pondussz monetaul ez iouő közelik karacson napiaira egyszersmind fogyatkozás nélkül megh adni [Kv/Göröcsön Sz; JHbK XLV/28] * *tizenkét krajcáros* ~. 1807: 1802-ik Esztendőben Mlgős Torotzkai Sándor Ur azt kezdette hirdetni Torotzko Sz:Györgyen, hogy a tizenkét Krautzáros akkori Monetáknak járása meg Szünik ezen okból akinek aféle pénze volna váltóna fel, mert kárt fog valani benne [Torockó; TLt Bir. ir. Torockói jb-ok perei földesuraikkal] * *uzulúli* ~. 1640: pacifice birhassa ő kegmé mind addiglan meglen ő kk az harmincz egy forintott usualis monetaul megh nem adgia [M.köblös SzD; Becski]. 1659: mi előttünk alkuvanak meg, az specificált Jozzag(na)k el zalagositassa felől, Ket száz igaz mertekő Aranjabk(an) ha mas fele usualis monetával kenálnak meg az Jozzagért ne tartozzanak ő kglmek leválni [Dés; Ks 20. XIII. 9]. 1660: Recognoscalom ez írásom által, hogy Nemzetes Boer Sigmond Vram administralt kezemben az mi Kegyelmes Vr(un)k hadai fizetésekre az őt forintos Summa Pénzbeol az Ur Tekentetes Barcsai Andras Vram

parancsolattyaából száz tizen hat forintot negyven nyolcz Penzt usualis monetaul [Szád. St. Dobolyi mpia]. 1701: tartozunk jo es usuális Monetával ... eő Ngok Successorait contentálni [Gyf; JHb XLVIII] * *vert* ~. 1688: Ennékem Oly modo(n) sem(m)i fele vert Monetam ninczen, mert Engemet a Sok Modnelkül valo epitesz megh emesztet [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.].

2. pénzem; specie de monedă; Münzsorte. 1629: tartozik az J. megh fizetni mostani monetaul integre ha penigh nem, tehat az akkori penznek mostani valora szerint tartozik excontentalnj az At ad 15. diem [Kv; Tjk VII/3. 188]. 1730: majd mindenféle Monetak(na)k iterata ac reiterata devalvatioi és sok rendbeliek(ne)k depositioi az én G(ene)ralis Perceptorsálgomban estenek [Kv; Szám. 56/XIX. 27].

3. (ékszer) érem; medalion; (Schmuck) Medaille. 1655: Egy Aranj lantzotzka egy moneta raita Ar: 13 [Kv; RDL I. 29]. 1798/1821: Egy ugy nevezett Forgáts pártá öv Lántzával s azon lévő Monetával együtt az ezüstyé 11 próbás [Kv; Pk 5]. 1816: Egy ónos Bokáj kanna ónbol való fedelének felső felén a Passarovitzai Békesség emlékezetére vert monéta formáját mutató öntés vagyon [UnVjk 19–20].

4. (tanulmányi eredményért nyert) érem; medalie; (für den Studienerfolg gewonnene) Medaille. 1804: Geografiát nem tanultam Délután hasonloképpen ment a dolog akkor sem voltam jobb ember, nem kaptam monetát | Dél előtt jotskán tudtam a Letzkét Monetát érdemeltem [Dés; KMN 12, 14]. 1805: a Rector jo tzedulát adott, ha egész nap jo lészek a Monetátis el kapom kaptam [Dés; KMN 68].

mongorló l. mángorló

monó 1. kb. egyedülálló, magányos; singuratic; alleinstehend, einsam. 1670: Az jenei törökök valami mono törökkel felgyülekezhvén, Halmágyot és más egy Lésza nevű falut elrablottanak [TML V, 20 a feje. Teleki Mihályhoz].

2. ? Hn. XVII. sz. v.: az Mono halma [Nagyiklód SzD; EHA].

monói a Monó (Sz) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Monó/Minău; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Monó. 1. Monón lévő, Monóhoz tartozó; din Monó, care aparține de Monó; in Monó befindlich, zu Monó gehörig. 1712: A monai Eccl(esi)a [SzVjk 99]. 1740: Dézmáját Conferálták e' Monai R. Ecclesianak [Monó Sz; EHA].

Hn. 1641: Az Monay szóleo alatt [Árdó Sz; GyK X. 30/8] | Monay Czarina mellett [Sülelmed Sz; EHA]. 1718: az Monai Ut [uo.; EHA]. 1718/XVIII. sz.: Monai Szóló hegy [Monó Sz; Berz. 7. 68/1]. 1762: A Monoi Ut mellett (sz). A Monai oldalon (sz) [Árdó Sz; EHA]. 1823: A Monai határban (sz) [Monó Sz; EHA].

2. Monón lakó/működő; din Monó, care locuiește in Monó; in Monó wohnhaft/tätig. 1771: Gyulai István, Monai vacans Mester" [Monó Sz; BfR. — "Aláírásban].

3. származásra utaló jelzőként; ca atribut, indicind locul de origine al unei persoane; als auf die Abstammung hinweisendes Attribut. 1676/XVIII. sz. eleje: Monai Sára Bálint [SzVjk 201].

Szn. 1713: Monai András [Dés; DLt 493]. 1758: Monai József [Kv; SRE 190]. 1817: Monai Josef [Dés; RKAk 140]. 1826: Monai Sámuel [Dés; DLt]. 1853: Monai Jozsef [Dés; RHAK 48].

monorál serkent; a zori/urgenta; aneifern/spornen. 1664: Én is, kegyelmes Uram 26. Decembris megindulok Addig is itt a dolgokat monorálni, siettetni nem szünöm [TML III, 331 Teleki Mihály Rottal Jánoshoz].

monostor 1. kolostor; mănăstire; Kloster. 1564: (János Zsigmond) fejevári monostorból a bálványokat mind kiontotta vala [ETA I, 22 BS]. 1588: Mikor Jakczy Boldisar Sombori Lazlonak ada az falwt en biro valem az vtanis voltam hogy meg oztok az falut ket rezet Somborinak harmadik rezet Jakczy boldisarnak, akkor az Drullyaban Sombori Zam(ar)a Semit az vr nem adoth hanem az monostort az falwnak engedi miwel hogy oth falwth akarnak vala cizinálni [Zsákfa Sz; WLt Mich. Talas jb vall.]. 1648: az moldovai vajda öccse egy monostort építettett az havas közbe mi hozzánk közelebb való helyen, hogy sem mint Moldova országához [Gyszm; Veress.Doc. X, 212 a gergyaiak panasza].

2. a km-i monostor felé vezető; care duce spre mănăstirea din Kolozsmonostor; nach dem Kloster in Kolozsmonostor führend. Hn. a. Monostor kapu. 1586: 24 Martj az Monostor kapwn valo egik lakatot meg Czinalgattak kiteol attam —/10 [Kv; Szám. 3/XXIV. 14]. 1591: Az keozegoek nek az kyk Monostor kapwhoz keowett zegtenek attam f 1 d 75 | Keozego Jstwannak hogy padimontomozott Monostor kapuban attam egy Napra f — d 32 [Kv; i.h. 5/X. 20, 21]. 1708: Végeztetett hogy minden héten két két iffiu Mester ember rend szerent az Hársfára vigyazzon Monostor kapu elöt s az Piatzonnis mivel az Cehnek igen nagy kara forog benne [Kv; ACJk 54]. — b. Monostor uca. 1568: Franciscus Korchiolas fassus est, hogy Az mely borokat En ky vontattam volt fenesy Mihalnak, Mikor az gywlas Monostor vcyaba vala, akor ennek Fenesy Mihal fizetett, szpoh balast en ne(m) lattam [Kv; Tjk III/1. 241]. 1597: 2 Die Ianuari Jeouenek 18 Zabad haidük Mako feleol meliek hozanak egi sebes Teoreok rabat kit keuelol Monostor vtzaban Giogytanak meg [Kv; Szám. 7/XII. 7 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1824: Szabad Kiralyi Kolos vár Várossa hostattyába Külső Monostor uttzában [BLt].

monostori¹ kolostori; din mănăstire; von dem Kloster. 1595: Thouabba jeouenek hozzam az Moldaiczay monostory calugerek panazolkodanak, hogy nemy nemeo haus myath kegyelmetekkel nagy veszekedések vagion [Hurm. XII, 66 Kornis Gáspár Beszt. városához Jászvásárból (Iasi)].

monostori² a (Gyerő)monostor (K) v. (Kolozs)monostor tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului (Gyerő)monostor/Minăstireni sau (Kolozs)monostor/Cluj-Mănăstir; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON (Gyerő)monostor od. (Kolozs)monostor. 1. mn 1. Gyerőmonostorhoz tartozó; care aparține de Gyerőmonostor; zu Gyerőmonostor gehörig. 1562: Agyanak ... Az Monosthory haztwl zaz Johoth, harminceth Baranth. Negy Eökróth, harom wnó barmoth ... Tizenegy Menes Lowath, ketteynek chitkoya legen [K; KP]. 1740: a monostori Határban vogion edgy darab marha legeltető Havas [M.gyerőmonostor K; EHA].

Hn. 1737: A Monostori utra jároban (sz) [Bh; KHn 13]. 2. Kolozsmonostorhoz tartozó; care aparține de Kolozsmonostor; zu Kolozsmonostor gehörig. 1587: Regeleo hettfeó wtan walo Kedden weottem az Zeginyek zamara az

Monostory Erdeon Egy Darab Erdeotth f. 8 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 1 Zabo György isp. m. kezével]. 1596: Biro vram kwldi Zabo martont 4 louon zekeren, hogi az drabantokat az Monostori Bwkre miert hog' valami latrok tamattanak volt fel, es hogi azokat megh fogiak [Kv; i.h. 6/XXIX. 26 Bachi Tamas sp kezével]. 1631: Olyan szörnyű temérdek jég volt, hogy az szentgyörgyhegyi pallót is elvitte volt az fenesi és az monostori pallókat is elvitte akkor [Kv; KvE 162 SB]. 1650: az tizedet az monostori templumhoz beszoaltassak [Kv; JHb III/7]. 1725: Taxaban adott karolly madarakat a Monostori havasan lakik [LLt 36/10]. 1814: Már tsak az Monostori daminiumnak vagyak ados [Sárd AF; KmUlev. 3 Szilágyi Ádám lev.]. 1844: Ezen hely hol mostan vagyunk mindég a Monostori helységhez kellet hogy tartozzan [Szászfenek K; KmUlev. 1 Urszuly Gligor (60) col. vall.].

3. Kolozsmonostoron élő/lakó; din Kolozsmonostor; in Kolozsmonostor lebend/wohnhafft. 1573: Georbe Gergely Monostory azt vallia hogy Twgia zallast Tartot valkay georgy Zeoch Balasnal [Kv; Tjk III/3. 92]. 1592: Olah Balas Monostori 2. zeker keò hozas f 0 d 92 [Kv; Szám. 5/XIV. 177 Eppel Péter sp kezével]. 1598: Zambo Petertwl monostori kwzegetwl weotem 12 zeker boto keowet f 3 [Kv; i.h. 8/III. 8]. 1600: Az Monostori Agiagh birotol hogi az Agiagot megh keouettwk es az kik vagtak Auual egygyvt Attam d. 18 [Kv; i.h. 9/XIII. Damakos Máté isp. m. kezével].

Szn. 1665: Monostori Janos [Kv; ÖCjk]. 1667: Monostorj Istua(n) [Kv; RDL I. 148].

II. fn 1. Gyerómonostor lakosa; locuitor din Gyerómonostor; Einwohner von Gyerómonostor. 1550: onnat' walkora be haytottak az barmot es à mynt az paztortol értötte ket Baranth nywzatoth volt megh walkay Miklos belöle az monostoriak az Nomasrol barmoth haytottak be erőtte az ket baranerth es tehenet nywztak megh erthe [Zsobok/Damos K; MNy XXIV. 290 Ambrosios Bocj de Sobok jb vall. — "A Cylla mezőről" | nag' sok szer barmot örizöth az Cylla mezőn de akkor egieembe eltek az walkayak es az monostoryak aszt az hawasth [Szászfenek/Damos K; i.h. 292]. 1732: Noha mi ezen két Monostoriak(na)k Marhájokbéli facultásokat, consignáltuk, de a' dög szinte most keménykedik rajtok [Gyerómonostor K; Told. 11/67].

2. Kolozsmonostor lakosa; locuitor din Kolozsmonostor; Einwohner von Kolozsmonostor. 1586: 4 Julj az ket akasztot olahot ket ember monostoriak vagtak le es elis temettek —/40 [Kv; Szám. 3/XXIV. 28]. 1640: Vagion hatarok de Egy darab Erdejek vagion mellyet Kamuthi Farkas idejeben az Urok keozre hagiott volt, de most az Fenesiek elik azt az Erdeot, ha penig az Monostoriak az fenesi Erdeore mennek meg Nem engedik melyet igen difficultalnak az Monostoriak [Km; GyU 48].

monostor-kapubeli a Monostor-kapuban szolgáló; care este de serviciu la Monostor-kapu; an dem Monostor-Tor dienend. 1587: 2 septem: Az monostor kapubeli hetes hazaban az kemenchieie le bomlot vala vitettem haro(m) szeke agiagot —/40 [Kv; Szám. 3/XXX. 25 Seres István sp kezével]. 1598: Mohj Georgj monostorkapubeli darabant vallja [Kv; Tjk V/1. 250]. 1621: Az egez eztendóbe(n) minde(n) fele Eppitesekhez az meny Lecz Zeget, Zaru Zeget Es hiazó Zeget veottwnk Jgy keouettezik ... Monostor kapu

beli Ferencz Czigantol sendel Zeget 9. Ezert es 7 Zazat ... d 22 [Kv; Szám. 15b/IV. 29].

monostor utcai 1. a Monostor utcában található; care se găsește la strada Monostor; in der Monostor-Straße befindlich. 1577: az Monostor vczay fertaliba az vtokba sok fogiatkozas vagion hogi az Nagy Sarbol az kochyis elig mehet ky [Kv; TanJk V/13. 150a]. 1594: Az monostor vczai ku Hidatt Bonttattuk fell miért Hogi Be szakadott valla Egi darab Hellien az Bollttja [Kv; Szám. 5/XXIV. 20]. 1597: fizettem egi Lang fogoert zakmari Janosnak melliet Chinaltak az Monostor vtzai kapukeozben, az Matias hazaban f d 15 [Kv; i.h. 7/XII. 33 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1599: Peter Papne orsolia ... vallya Annorum 97 Razman Adam eleteben vewek azt az Monostor vchay hazat [Kv; Tjk VI/1. 383].

2. a Monostor utcában lakó; care locuiește în strada Monostor; in der Monostor-Straße wohnhaft. 1587: Az mikor az Monostor vczay embert megh eoltek volt, valtottunk egy vallato parancholatot d. 40 [Kv; Szám. 3/XXXII. 10].

monstrancia szentségtartó; chivot, monstrantă; Monstranz. 1573: Kalmar Istwan azt vallia latta hogy puskar Mwnstranciat hozot eleh, ki zep ezwt aranas volt [Kv; Tjk III/3. 170]. 1634: Az mi Templumhoz valo ezkeozim vadnak, mindenfele kepek, Casulak, Monstrantia, kehely, Ampolnak, es mind effelek egyebek [WassLt Wass János végr.]. 1655: Egy kis munstrantia — M — p. 21 [Kv; RDL I. 29]. 1730: a kóródj" Templomhoz valo ezüst mű ... Egy nagy Monstrantia [Kv; Ks 15. LVIII. — "KKJ. 1751: E szerint Vadnak a' Templóm Egygyetmásj. Monstrántia I [Kóród KK; Ks 20/X]. 1768: Ötves István Deák a kiadott kehely pohár helyet Czéh hire nélkül égj kisedd Monstrantiát mutatott be [Kv; ÖCjk]. 1796: A Templomban találtato mobiliák ... Rézből valo monstrantia meg aranyazva I [Tresztia H; Ks 115 Vegyes ir.]. 1823: Egy aranyazott ezüst régi monstrantia ez ritkaság [Szentbenedek SzD; Ks 38. V Clenodia fam.].

monstrancia-vívó szentségtartó-hordozó; (persoană) care duce/poartă chivotul/monstranța în timpul unei procesiuni; Monstranz tragend. 1736: Nem vala más semmi egyéb processiót járnunk az városban ben szabad, hanem husvét előtt való szombaton este nyolcz óraker resurreciókor az Vágner Házáig csak épen az kütig mégis az monstrantiavívó pátert az más valláson lévőek meghajigálták kövel, fával [MetTr 433–4].

monstrum 1. szörnyeteg; monst; Monstrum, Ungeheuer. 1710 k.: midőn a nyavalyás, erőtlén fejedelmet Béli dire felindították, engem is mellé rántának a vádiban, es azt állíták hogy én a kománai berekben harminc lovassal lestem a fejedelmet, hogy magát, feleségét, leányát, Náláczit, Székely Lászlót levágassam. Úr Isten, te Isten vagy, nem ember, azért nem nyílt meg a föld alattok, ez ördögtől is szeméremmel kimondható monstrum alatt! [BÖn. 674–5].

2. furcsaság, csodadolog; ciudățenie; Wundersache, Merkwürdigkeit. 1619: Az jancsár aga maga személye szerint szörnyőn cifrán felöltözött jancsársággal, szulákokkal, csebecsiákkal, az sok külömb-külfömbféle monstrumokkal [BTN² 268].

montúr műszaki katona; artillerist; technischer Soldat. 1738: az Haracz Regimentiből egy Officér jött Montírokkal [Harasztos TA; Ks 99 Orbán Elek lev.].

montulin kelmefajta; un fel de stofă; Art Stoff/Textil. 1829: Szenkovits Kájétán boltyaból 20 Sing Sziles vászony Rf. 7 xr. 30 10 Sing Montulin ... Rf. 22 [Kv; SLt XLI].

montúr l. mundér

monumentum 1. emlékmű; monument; Monument, Denkmal. 1580: Az my az Magyar irast illety Az hydo(n) vegeztek eo kegmek hogy zazulis vgya(n) Azon igekel forogak megh az varas keolchyege(n). Azonkeppe(n) egie keozonseges Monume(n)tumoko(n) ha egyik Nemzetnek nielwe otth vagio(n) Az massyke is legie(n) otth [Kv; TanJk V/3. 228a]. 1710 k.: Az Istent és magát is nem ismerő, és azért nem hívó lélek az örökkévalóságra nem vágya, és teste halála után valókról nem szorgalmatoskodnék, ha Istentől adatott természete szerint halhatatlan nem volna; nem igyekeznék könyvekben, monumentumokban, épületekben, híriben, nevében valahogy, de csak élni [BÖn. 433]. 1823–1830: Paedagogium is híres vagyon itten*, melyet egy Francke nevű pap állított volt fel, kinek az ott való kertben monumentuma is vagyon emelve [FogE 192. — "Halléban].

2. síremlék; monument funerar; Grab(denk)mal. 1653: (Bethlen Gábor) Eltemették pedig die 10 januarii a gyulafejevári templomba nagy solemnitással, kinek a gubernator^a Lengyelországból oly koporsót és falba rakni való monumentumot hozata, hogy Erdélyben olyan soha nem láttott senkitől [ETA I. 142–3 NSz. — "A fej. öccse, I. Bethlen István]. 1684: Az monámentum chinálásáért az Kolosvári Asztalos(na)k f 18 [Utl]. 1710 k.: Hol vagynak az aegyptusi pyramisok ... Diána templomi Szent István, Imre, László koporsói, monumentumi, csontjai? [BÖn. 458]. 1762: Temettettem a szegény sógor uramat a dési templomba Mósa László uram írta a monumentumára ezt a szép epitaphiumot [RettE 137–8].

Szk: *sír felett való* ~. 1709: Kezdettem az sír felett való monumentum csináltatásához [SzZs 764].

3. emléktárgy; obiect care evocă amintirea cuiva; Erinnerungsstück. 1823–1830: Amely házban született*, azt Luther-háznak nevezik ... benne vagynak a Luther és Melancthon monumentumai, vagyis inkább képei [FogE 205. — "Luther Márton].

4. (irat) lényeges/emlékezetre méltó része; partea esențială (a unor documente); wesentlicher/denkwürdiger Teil (eines Schriftstückes). 1710 k.: Öszvegyülénk elvágzók Szász János fogatását és megpereltetését. A sok szó leírásra nem méltó, az actáknak monumentumait, NB-it írom le [BÖn. 946].

monumentumi síremlékre való; pentru monument funerar; für ein Grabdenkmal. 1657: Legált pedig* külön temetésére és monumentumi epitaphiumra is külön való nagy summát [KemÖn. 101. — "Bethlen Gábor].

mony 1. tojás; ou; Ei. 1620 k.: Az gyöngy semmi nem egyéb állat, hanem csak az csigáknak az monya [BTN² 416].

2. here; testicul; Hode | szeméremtest; organ genital bărbătesc; Scham. 1591: Vary Gergelne Anna vallia ... Így

zola Balas kowachnenak Kechkemetine, Eregy eregy, Az Nenedis feyerdine ky vonta Chizar Tamasnak az Monjath | Grúz Jstvanne, Orsolia Azzoni vallia ezt hallotta(m) zayabol feyerdi Balintnenak ky Akartam ketsegemet venny ha vagion Monja Chizar Tamasnak, Mert Kiraly vczaj Judit Azzonj azt mondotta Neke(m) hogy semmie Ninch, de en vgia(n) meg fogtam, s vagion Monja [Kv; Tjk V/1. 113–4]. 1638: Az Szöcz Mihali Inassatolis hallottam hogi oys uelle paraznalkodot maga kerkedek uellé hogi Vincze Istua(n) is oda Erkezet akor tai(t) es ijetteben el akarta hadni de az Aszion meg fogta az moniat nem Erestette addigh el meg dolgat el nem egezte [Mv; MvLt 291. 143b]. 1697: Hallottam asztis Peter deakné Asszonyomnak az szájából, hogy az Pap monya igen erős állat [Kotormány Cs; CsJk 2–3 Peter János (37) vall.] | Hallottam attol Asszonytól (igy!) az ki eo kegyelmétől kérdezte melyk jobb, az Papé vagy az Deaké, arra aszt mondotta Peter Deakne, hogj bizony job az Deak monya, mert ő mind az kettőt probalta [uo.; i.h. 5 György Albert (30) pp vall.].

Szk: *~a fogdosó*. 1591: Catalin varga Georgine vallia, Chizar Tamas Monya fogdosó Bestie hires Curwanak zida feierdinet Az Eotweosne [Kv; Tjk V/1. 113].

3. szitk. 1653: Nagodnak alazatoszan jelentem mostansagh nemelj napokb(an) itt Enjeden lako Debreczenj Nyer-ges Janos nevű Nemes ember minemű rut illetlen diffamatioval illette, iduezült Meszaros Peter Uramat az var megie felőlis iljkeppen szoluan, hogi soha hadat nem ver; herelt lo monja kurua valaga [Ne; KemLev. 1391 Feődész Mihajl mpria].

4. a harang nyelve; limba clopotului; Glockenschwengel/hammer. 1581: 24 february veottem az kysz harangnak kyknek (!) az halatnak chyengetnek egy szyat az harang monyanak d. 12 [Kv; Szám. 3/IV. 14]. 1585: Mikor az nagharang monia el teoret wala kuldettuk azt Torozkora, attunk Molnar Istwannak egy Zekeresnek f 0. d. 21 [Kv; i.h. 3/XIX. 36].

◇ Hn. 1578/XVII. sz. köz.: az Chipkes higianal az Monyak mellet (k) [Kide K; BHn 86]. 1714: az Keresztmony oldalon (sz) [Középlak K; KHn 294].

monyator juhászbojtár; ciobănaș, ciobănel; Schäferknecht. 1725: meghalván az atyánk az mostoha anyám négy fiai ... itt* lakának ok is a kurucz világkor kuruczkodának, az öcsem János ide jöven hozzám, nállam lón és pásztorkodék s munyátorom is lón [Szentsimon Cs; SándorO 268. — "Csikszentsimonon]. 1766: parantsolá nékem az Ur, hogy mennék fel Lapiásba és a' munatort a' ki az nap a Juhokkal volt hid előmben [Sszgy; HSzjP Sándor Sztojka (64) jő vall.]. 1838–1845: „Manyator (ezen) román „szótól: mine-tor 'hajcsár'” juhászok mellett segéd suhanc, bojtárfiú” [MNYTK 107].

monyivonás szeméremtest-mutogatás; arătarea ostentativă a organului genital bărbătesc; Schamzeigen. 1591: Vary Gergelne Anna vallia ... Így zola Balas kowachnenak Kechkemetine, Eregy eregy, Az Nenedis feyerdine ky vonta Chizar Tamasnak az Monjath Borbara Zabo Balasne vallia Azont Az monj kj Vonast zorongatast, de zitkot ne(m) hallotta(m) [Kv; Tjk V/1. 113].

monyó ?' Szn. 1482: Michaele Monyo [M.zsuk K; TelO II, 148].

Hn. 1732: a Monyo Halmán alol [Nagyiklód SzD; EHA].

monyók monyos, hím; mascul; Männchen. 1757: Egy pár kiketz^a, az egyik monyok a' másik szillyes, 4.5 ez(ten)dösök [Pusztaszatmiklós TA; Berz. 3. 1/9. — *Ökör].

Szn. 1581: Kysz Monyok Antal [Kv; Szám. 3/IV. 17].

monyos 1. hím; mascul; männlich. 1588: Az zekeresek keönyeorgettenek, hogy kancza lowakat senkinek Ne lenne zabad ez hatarban Tartanj, mert Izoniw kara lenne leottis az Monias lowaknak miatta, hogy vittak felette [Kv; TanJk 1/1. 70]. 1634: meg elegjte Nagy Borjukkall ugy mint egy Barna, mas egy fejer szeoke, Harmad egy fejer Belcz Monjas es egy fekete Vnecz taualy Nyarj [Jobbágyfa MT; BálLt 1]. 1636: ket monias borju [Mezőbánd MT; MbK]. 1638: Negj esztendos monios cziko no. 2 [A.porumbák F; UF I. 666] az mult Niarban hozot egy io monias Paripat [Mv; MvLt 291. 129b]. 1640: Az Hat Szekeres kanczaimat Monjas lovalimatis hagio(m) az fele(se)ge(mne)k [Msz; Törzs. Vajai Daczo István végr.]. 1649: veöttem ... egi Barna monyas Louat f 5 D 55 [Kv; Szám. 26/VII. 542]. 1670: egy jo és szép ötöd fű monyos Tatár ló [Bodola Hsz; BLt]. 1687: 3 Taval borju kettei ünő, egi monyas [Kál MT; Berz. 2 41/95]. 1731: egy monyas bornyu [Kórispatak U; Pf]. 1833: (Adott el) Ponorí Letyerna Juonutz egy piros peit monyos Rf. 29 [Torda; TVLt Köz. ir. 149].

2. gúny tőkös; cu testicule atirnaté; mit Beutel/Gehänge. 1729: Tzú monyos, tzú fakó; jertek zabot enni! [Kv; Pat. gúnyversben a vargákra von.].

3. ? Hn. 1688: az Monyos Kut vegiben (k) [Csapó KK; EHA]. — Esetleg a 'gémeskút' jel-re gondolhatunk.

monyszorongatás szeméremtest-fogdosás; pipáirea organel genitale; Betasten/Befingern der Scham. 1591: Jloná Keoreossy Peterne^a, ezt hallotta(m) hogy fejezidinek zemere vete az Eotweosne az Mony szorongatást [Kv; Tjk V/1. 115. — *Vallja]. — L. még *monykivonás* al.

monytekerő szeméremtest-csavaró; care răsucește organele genitale ale cuiva; Scham drehend. 1761: Zabo Miklos Catalin vallia. Igy zola Az Eotweosne vgia(n) Annak mondom a' Curwanak Annak az Mony tekereonek, ky Az Chizar Thamas farkat megh tekerj [Kv; Tjk V/1. 113].

mor 1. kemény selyem női ruhaanyag; moar; harter Seidenstoff der Frauenkleidung. 1761: Egy Melly tartónak valo Lazur szín Mor [Koronka MT; Told. 8 Friti Fekete Klára össz.]. 1770: 3 1/2 Sing Szederjes Mor [Gyf; Berz. 7. 69/1]. 1782: Fekete Morból három rend ezüst frantzia tsipkevel keszített váll [A.balásfva BN; LLt]. 1788: 3. Sing fekete Mor, az állás mia meg petsétesült [Mv; TSb 47]. 1823–1830: Gálaszoknyájok a régebbi úriasszonyoknak morból (igen kemény selyem matéria), virágos varrott matériából állott [FogE 65].

2. morból készült; fűcut din moar; aus mor-Material verfertigt. 1789: egy szederjes mór közepű kitsin paplan fél viseltes [LLt]. 1831: 1 veress Moor varattas selyem Paplany közép [Mv; MvLev.].

morál ige 1. időzik; a zäbovi; verweilen. 1703: die 21 Augusti virradólag verték fel Somlyót ... valami 180 rác circiter és másfél száz német lovas. Ezek, amint referáltak, morálván erdön, ezen az említett napra virradólag verték fel Somlyót [Kv; KvE 277 SzF].

2. járkal; a umbala; herumgehen. 1552: most minden toelchergyártoné selem ruhába morál [HeltDial. G. 8b].

morál *fn* erkölcsan; morálá; Moral, Sittenlehre. 1823–1830: Három esztendő alatt a délutáni órákon 4 órától fogva ötig tanította^a az Eccl. historiát, morált és Conc. methodust | az akadémián a morált hallgatván, akkor hallottam iszonyodással azon bűnnek^b magyarázatát [FogE 140, 155. — *Basa István. ^aA szodomiának].

Szk: *filozófiai* ~. 1823–1830: Csernátóni V. Sámuelről délelőtt nyolc órától fogva kilencig hallgattam logikát, metafizikát, filozófiai morált, fizikát [FogE 140] * *teológiai* ~. 1823–1830: Professzoroktól leckéket hallgattam Basa Istvántól dogmatikát, teológiai morált, Ecclesiastica historiát és Concionandi methodust [FogE 139].

morális erkölcsi; moral; moralisch, sittlich. 1710 k.: mikor osztán azon túl mégyen a nyelv már akkor kezd szenvedni, megilletetni az, akiről a szó vagyon, amint a szőlők órála jól avagy rosszul szólnak ... És így innét jöttek már a világba bé ezek a szók és az embereknek morális vagy civilis qualitasi: jó vagy rossz hírnév, gyalázat, rágalmazás, szidás, vádlás vagy dicséret, becsület, méltóság [BÖn. 410–1]. 1827: Gergeljfi Borbék Ihmre Falunkból el szókótt, el bodorgott és az ujj Esztendő első ejtzakáján jött ujira Falunkban, és most itt vagyon közöttünk, lappang, tartván ... mi attól, hogy ezen Vad indulattal vezetettett Ember forteljos Cselekedetei naponként rosszabbat fognak szólni, kéntelenítettünk Ujjból esedezni Méltoztatnak ... ezen minden morális Characteret magáról le vetkezett Embertől ... menté tenni [Nagylyak AF; DobLev. V/1125].

morális filozófia erkölcsfilozófia; filozofie morală; Moralphilosophie. 1710 k.: A moralis philosophia a civile jus, jurisprudentia de justo et injusto, poenis et praemiis irattatt tractálnak, de nem elégségesek [BÖn. 469]. 1823–1830: Platnérnél (Medicus) hallgattam morális philosophiát, ez Lipsiában a leg híreseb professzor volt akkor [FogE 190].

moráló tartózkodó; care stă/locuiește la ...; verweilend, sich aufhaltend. 1773: Maros Németiben moralo Provid(us) Martin Paszk egy lopás által el veszet ókrének bört Jakobnál találta [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. 1775: Kis Oklason moráló Alékszándru Krisánnak vagyon kaszáloja [Kisoklos H; BK sub nro 303].

morált (vhol) lakott; care a locuit la ...; gewohnt. 1756: Midőn Bentzentzi Possessionaria Portiojában morált s már meg öletett Keregut György nevezetű Jobbágya ugjan a Bentzentzi describált határban ... meg öletett ... mellyiktől öletett meg? [H; BK Misc. 1143 vk].

moratórium haladék; moratorium; Aufschub. 1709: Doctor Kolosvari Pal és a Város között az adosság iránt fenn forgho Controversia revidualtatván determinaltatott ugy hogi az penz belj adosságok(na)k Interestét meg fizetvén az Város sine Controversia várakozzék az Creditor az Capitaléért az már kiadatott Moratorium szerént [KvLt I/197 a gub. Nsz-ből].

more dac, konokság; incăpătinare; Trotz, Dickköpfigkeit. 1796: Tusa Josef ... a Béresnek morcát össze szidta, és a

tenyerivel Nyakan vágta [Fodorháza K; Rlt Franc. Jakab de Középlak (42) ns vall.].

mord komor, mogorva; ursuz, morocános; mürrisch, grimmig. 1758: Udvar Istvánné maga természete szerint tréfás, tisztességes dolgokban magát vidámul alkalmaztató betűletes Asz(on)y ember nemis volt szokása hogy ember-séges emberek(ne)k mord kedvel, dördürral szólyon, és beszélyen [Betlensztniklós KK; BK].

Szk: ~ *nézésű*. 1840: Ruzs Todor mórd *nézésű* [DLt 891 nyomt. kl] * ~ *tekintetű*. 1829: Gyalai Pálkás vagy Sztán Gyurka barátságatlan, jozan korában szotalan, alamuszta, és mord tekintetű | Andorka Joseff ... jozankorában alamuszta, és mord tekintetű; ittas korában káromkodo [DLt 758, 1042 ua.].

mordabbul mogorvábban, komorabban; mai morocános; grimmiger. 1710 k.: Embert mordabbul nézni soha nem láttam, mint a fejedelmet ezen az ebédén, az egy pohár köszönésen kívül (azt is erővel) egy szót sem szólott Beldinek s nékem [BÖn. 681].

mordály I. *fn* 1. (kiszélesedő csövű gránátvető) pisztoly; pistol de tip vechi; (Granatwerfer) Pistole | (kiszélesedő csövű) puska; flintá cu țevă scurtă; Gewehr/Flinte (mit sich verbreiterndem Lauf). 1591: Zablak III. Mordály* es egieb puska V [Kv; AggmL A. 53. — "E szóval kezdődően végig kihűzva]. 1743: Pár puska Négy. Mordály I [O.fenes K; JHBK XXIX/28]. 1790: Flinta Tokkal 2 Stutz 1 Pistol 1 Kis Mordály pár I [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. 1796: Egy pár mordályt vettem Jantsonak 5x [ETF 182. 72 Gyarmati Sámuel felj.].

Szk: *rezes* ~. 1760: Edgy Pár Rezes Mordály [Mv; TGSz].

2. martalóc, gyújtogató, gyilkos; ucigaș, asasin; Mörder. 1573: Pocz Iános Azt vallia hagi haza fele Megen volt Latta hagi ellenbe ballagnak volt Zabo gérgi es chisar Iános, Azomba hallot zozatot de az Emberet ne(m) latta ky zol, Ezt Monta Ty Mordaliok [Kv; Tjk III/3. 209]. 1574: Andras Lakatos Myklos Inassa Azt vallia hogy az Mely estwe egybe haborodot volt Lakatos Istwan ferdeos kelemennel Latta hagi egy zablya volt Lakatos Istwan kezeben, hallota hagi Illemodon zydia volt Kelemt, Mordal esse lelek meg lacchyk az ky Mordal | Dorothea Zigarto Georgine Azt vallia hagi Zent Istwan Napian volt hagi ... Mond az vra lassan Zomsed ha lambor vagi Ne gazolkodial bezededel Azomba erkezyk Lakatos Istwan es meg Ragadia Es ky veszy az kardot kezebeol Mond neky, Lam Mordaly vagi Bestie Lam Meg lested volt az Zegeny Embert [Kv; i.h. 316b, 318].

Szk: ~nak *mond*. 1587: talattattak volna olyak az Záz Vraim keozzwl kik ... Illien keppen referalak az eo be Me-neseknek okat Elseoben az Also Tanachot megh kerdettek volna ha constalna eo eleotteok, hogy Eotweos Andrast az Zék zynin Mordalnak monta volna valaky [Kv; TanJk I/1. 51]. 1590: ez Al peres ... Mordal'nak es Arwl-onak mondott | Aztis tudo(m) hogy Medesery Antal kouacz-ba(n) vere az kest es mordalynek mo(n)jak erette [UszT].

II. *mn* gyilkoló, kegyetlen; de ucigaș, nemilos; mörderisch, unbarmherzig. Szk: ~ *cselkedet*. 1597: Constal az factum hagi egienese(n) az eorizeokra tamadwa(n) az Magistratust sertette megh Ezokon nem stlhat az gratia, hanem teczik az teorwennek hagi illien mordaly chelekedetiért holot egienesen az Magistratust impetalta megh

kel erette halny [Kv; Tjk VI/1. 53] * ~ *égető* kegyetlen gyújtogató. 1710: Meghala a római császárné, Claudia Felicitas. Erdélyre penig Magyarországból mordály égetők bocsáttatnak, kik felesen eloszolván az országban, falukon, városokon gyújtogatni kezdenek [CsH 124] * ~ *ember*. 1599: Chehy Alberth Barnasyb vallya ... Páztor Jstwan egy kewes vartatwan Ferencznek hata mege alwan hozza hwza hogy eosse Kadar Gergeljel egygeott fogwk megh. (monda) Kadar Gergely neky mostan lathom hogy ember nem vagy, hanem mordaly ember, h(ogy el) akarod veztenj az legent [Kv; Tjk VI/1. 253] * ~ *gyűlölség*. 1724: Tudgyaé az Tanu hagi denotált Nalácz László ur(am) és Pasko Sigmund uramék között valamely mordály gyűlölség viszsza vonás és haragtartás lótt volna ...? [Fejér m.; BK sub nr. 984 vk] | én Soha nem tudtam s nemis hallottam eő kglmek között Semmi mordály gyűlölséget vagy irigységet [i.h. Gabriel Szegedi de Hidegviz* (32) ns vall. — "NK].

mordálycső puska; țevă de pușcă/flintă; Gewehrlauf. 1797: Egy Mordály tső [M.igen AF; DobLev. IV/777. 9]. 1805: Egy virágosonn metzett aczél Spanyol Spadé; négy mordály csővel [Mv; TGSz 52].

mordályképpen gyilkos módon; asemena unui ucigaș; mörderlich. 1593: Olbrich Janos vallia: Mikoron Hozzu Jstuanall Innank leoue oda Simon es garazdalkodni kezde velwnk ... jntem rolla hagi ne garazdalkodnek, hane(m) menne dolgara ... mikor igi vezekednenek ... Simon egi keouet kapa, es mordalikeppen vgi hagita zata Mihalt hagi mingiart le essek [Kv; Tjk V/1. 367]. 1638: ki fűta Czismagia Istua(n) az maga hazabul mezitelen szabliaual, es mordalykeppen ugy uaga megh Szűcz Janost [Dés; DLt 402].

mordályocska (gránátvető) pisztolyocska; pistol de tip vechi; (Granatwerfer) kleine Pistole. 1754: Egy pár rezes kápájú kised kis Mordajotska [Nsz; Told. 19].

mordálypisztoly (gránátvető) pisztoly; pistol de tip vechi; (Granatwerfer) Pistole. 1838: a derekába kötött gyűjszőjéből ki húzta volna a mordály pistolyát [K; KLev.].

mordálypuska kiszélesedő csövű puska; flintă cu țevă scurtă; Gewehr/Flinte mit sich verbreiterndem Lauf. 1582: Igiarto Simontull weott eg' mordall puskatt adatta meg Byro Vra(m) az arrat f 4 [Kv; Szám. 3/VIII. 48]. 1584: Fides (!) Ricta Ambrosy Balk fassa est hogy mint egy het orakorba vala hogy eoewe zolalkozek a' Borbely legeny Daroczy Bol-disarral ezt monda Boldisar, vagion vgmond meg egy Mordal Puskam, de en semmy hazra valo hagitast ne(m) lattam [Kv; Tjk IV/1. 334]. 1594: Kis Demeter vallia Ghedeo Peter megh zolita az Drabantot Jstwant min-gyarast ragada Mordaly puskaikat es Akara leonj [Kv; Tjk V/1. 468]. 1595: enge(m) chioma Georgyet altal akart leonj mordaly puskauel egy Balas neuy zolgaja | az Alperek Zanth zandekkel ... Jeottek egy hazamra ... Az haznak ajtaiath mordaly puskauel altal leottek [UszT 10/65. 10/99]. 1597: hoztam vala 4 Lora reouid puskat es Egy Mordaly puskat mind Tokostul [Kv; Szám. 7/XII. 18 Flstich Lórin sp kezével]. 1602: Azon napo(n) egy mordaly puskat es egy palastot hoza az hazba az Actor felesége [UszT 16/72 Georgius Antal de felső bodogh aszonfalua judex juratus vall.]. 1648: a falon egy régi mordály puska [Komána F; UF I, 928].

Szk: *vasagyu* ~. 1585: Egy vas Agyw mordalpuska f l d 50 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 4.] * *vasas* ~. 1611: Egi roz zam-zerj, es egi kws vasos mordaljpuska [Kv; RDL I. 88].

mordályság 1. vizsaly, vizsalykodás; vjrbá, zizanie, discordie; Streit, Zwistigkeit. 1573: Thomas feyr, et Agneta Rta Erasmi Mezaros fassi sunt ezis hallottak feyr tamasnetol hogy Monta volna Adam Istwa(n) Jm rea(m) hoza az Anya(m) a Battyamot, de felek hogy Mordarsag esyk egezen keoztwnk [Kv; Tjk III/3. 198b]. 1724: Semmi mordályságot, gyűlölséget vissza vonást, haragtartást az Utrumban specificált két személyek között nem tudok [Mihályfva NK; BK sub nr. 984 Lad. Tordaj (35) ns vall.].

2. kb. gyilkos szándék; intenja de a ucide; mörderische Absicht. 1584: eleo jeowe ketteo a' Drabantokba ez georgy Mas tarsaual, Az Tarsa Meljbe vthe Sardit vgian mordalsagal [Kv; Tjk IV/1. 348]. 1598: Dienes Pal Bachba Coloswar megiebe lako wallia. Latam az zememmel hogy Trúcza Peter az fogoly Bachy Thot Jstwant egi bottal agion ewte az darabos Janos kochiomaia(n) eggiet sem zolt egykis az masiknak, hane(m) az sebes legie(n) weztegh ewl wala egi padon, az olah hatul kerewle egi padra alla fel s vgi ewte mordalisaggal agion [Kv; Tjk V/1. 204].

3. vérontás, öldöklés; vársare de singe; Blutvergießen, Mörderei. 1613: 27 Octobris Szilasi János és Ladányi Gergely megölék Báthori Gábort Várad mellett, rút mordálysággal, mezítelen hagyván [Kv; Kve 147 SB].

Szk: *a ~ból megmenekedik* gyilkosság gyanúja alól mentesül. 1598: Tetzik minekeonk az bizonisagokból hogy nagy suspicio Sarkeozyhez, hogy teolle eshetet az kes gyakas, ezert Sarkeozy Janos megh eskeodgyek azon, hogy nem az eo kezeteol, es kesiteol eset az gyakas, ha meg eskeozik hat Sarkeozy az mordalsyagbol megh menekedik es igy zall az kessel valo gyakas az hegedeos Janchira ez okon hogy eo megh kerkedet velle 1gy az mordalsyagnak Pénaja az hegedeoseon lezen Miwelhogy penigh az verekben egyenleokeppen taglottak, valamyre erkezik az zappanos legenj serelmejezt, borbelynak fizetesert, keolchyegeert, ezeket harman tartoznak megh fizetnj. Az hegedeos keoleon vizontagh az mordalsyagnak terhet viselny [Kv; Tjk V/1. 163] * *a ~nak terhét viseli* → *a ~ból megmenekedik* * ~ *pónája* vérbírság. 1598: 1gy zall az kessel valo gyakas az hegedeos Janchira ez okon hogy eo megh kerkedet velle 1gy az mordalsyagnak pénaja az hegedeoseon lezen [Kv; Tjk V/1. 163. — A teljesebb szöve. l. fennebb].

mordályul álnokul; mifeleste, in chip mīrsav; heuchlerisch. 1597: az meltatlan halalert ew is erdeme zerint lakkolion, vgi hogy az Actor Nagi Gal Ianos septimo se az orzagh teorwenye zerint luralion hogy az eo attia fianak Nagy Gal Matthenak ezen Sarkeozy Janos kezeteol zantandekbol mordaliul teortent es leot halala | Constal az factum hogy Nagi Benedeket is eyeli ideobe ex insidsy mordaliul megh fütamwa(n) arczúl vagta [Kv; Tjk VI/1. 32, 53].

mordia szítik mordizomadta; drácie; mordio. Szk: ~ *teremtetete*. 1744: hallottam tóllók morgyia Teremtetet Diszno Teremtetet [Mv; Told. 27]. 1783: az Apját szidta karomolta morgyiom Teremtetetével [Udvarfva MT; i.h. 44/54].

mordság komorság, zordság; atitudine morocănoasă, ursuzenie; Morosität, Dusterkeit. 1670: Ádámot tovább én

bizony nem tartom, elunván, nagy mordságát és panasztát [TML V, 389 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1761: Die 13 Septemb(ris) Noha a' Kolosvári Tekintetes Magistratus, Tordai Annát, Deák János Feleséget justificálta Deák János mindazonál(ta) igen nagy idegenséggel és mordsággal viselvén magát Feleségéhez tetszett a' Venerabile Consistoriumnak, hogy őket külön vesse a' következő Gergely Papa Napi Partialisig [Kv; SRE 201. — *Márc. 12].

móre 1. cigány; tigan; Zigeuner. 1585: mikoron Chionkara fel Jutank, latam hogy vagi harom More egi Bercezen fen Alnak vala es vgj kemlegettenek vala [M.valkó K; KP]. 1599: Zentmiklossy Gergely vallja hallottam gyakorlattossággal Zakal Benedek zajából hogy my eleotteonk morenak olahnak mondotta Seres Jstwan vramat [Kv; Tjk VI/1. 337]. 1690: Gusi az Kis Istvan moreja az Lupujnit valo gyermek ighnat (?) [Aranyosrákos TA; Borb. I]. 1805: az Uraság szánto Ekéji mellett pallérkodott egész szántás idején s ott verte s kergette az Eke mellett szánto morékat [Farnas K; KLev.].

Szk: *juhász* ~. 1592: Ez a' Tot Mihaly leot le az Erdeorwl az Tulkos Janos eori ember fyawal, es az Juhaz Morett az Eori hatarba megh fogtak, Eorbe fogua be vittik volt [A.kosály SzD; DLt 235] * *oláh* ~. 1742: Gál János Uram penig oláh morékat és valami Czigány purdékat Béréseknek fogadván azok á dirib darab Bérések panaszkodtakis hogy meg nem adta [Kv; AggmLt C. 12. — *Ti. ígért járandóságukat].

2. jelzői haszn-ban; atributiv; in attributivem Gebrauch: cigány, cigány származású; tiganesc, de tigan; Zigeuner. 1742: idegen more Béréseket állítván szüntelen szántatott vetetett és kereskedett [Kv; AggmLt C. 12. — *A szezerekhez, ekékhez].

Szk: *oláh ~ beste*. 1599: Chyzar Ferencz vallya hallottam Zakal Benedekteol hogy mongya vala, Jm en ezt mind amaz olah more bestieol erdemlem hogy anny beochyeoletem sem leon hogy el bochyasson [Kv; Tjk VI/1. 337].

Szn. 1568: Ambrosi More [Kv; Tjk III/1. 188]. 1569: Demetrius More jb [Kv; i.h. 250]. 1570: More Janos [Kv; Tjk III/2. 107]. 1602: Móre Péter lófó [Dánfva Cs; SzO V, 222]. 1603: Móre Mihály [Sóváradya MT; i.h. 247]. 1614: More Peter pp [Dánfva Cs; BethU 474] | More Marthon ppix [Polyán Hsz; i.h. 324] | More Gergelj pp. More Györgi jb [Szentbenedek MT; i.h. 82] | More Miklos zs [Füle U; i.h. 102]. 1683: more borka [Borb.]. 1687 k.: More Márton [Backamadaras MT; MMatr. 101].

morecska cigánygyermek; copil de tigan, puradel; Zigeunerkind. 1589: Hallottam bizonnial ki zemiel latta egi Moreczka ki vgia(n) en zolgam volt [Dés; DLt 226]. 1592: meegh egyczyer mikor ez vallo luhaz volt akkoron az Juhtul haza menth es hagiolt egy Morechikak az Juhtual [Dés; DLt 235].

móres szokás, erkölcs; cuviință, decență; Brauch, Sitte. 1870 k./1914: Mores: régi szokás, erkölcs. Minden kornak meg volt a maga jellemző morese, ugy a külvilágban, mint az iskolai életben. Az idősebbek a hozzájuk nem alkalmazkodó ifjabbakhoz így szóltak: majd megtanítunk mi moresef az ósók szokásaira „more patrio” szóval hivatkoztak [MvÉrt. 27].

Sz. 1870 k./1914: majd megtanítunk mi moresre! [i.h. — A teljesebb szöveget l. fennebb].

morgás 1. mély hang; miriit, miriialá; Gebrumme/knurre. 1671: Láttam macska és Ember majmot Latta(m) csudalatos comediát, alakokkal, mellyet jádzattattak, és azoknak tánczát, hallotta(m) morgásokat, szollásokat [PatN 50a].

2. zsörtölődés; bodogánálá, bombánálá; Gegreine, Keiferei. 1574: Bor Ianosne azt vallia hoga vtannok leot az dayka es Ereossen zérgetet hoga Be Bochatnak, de eo (!) Nem bochatak es ely Ment Nagy Morgással [Kv; Tjk III/3. 369c]. 1579: Az 17 Jüly pop (!) Andras Jóue hozam postan Nagyon fedődýk vala hog syessenek az loal el kel menny zydgya vala az legeneket nag morgással wala mek (!) unam morgassat vg vltetem le es Enny Inna adek | Az 7 Aügüsti chanady Andras posta wolt es ő Naga leuele wolt Nala hamar Enny kere nag morgással vg adek neky d. 6 [Kv; Szám. I/XVIII. 25, 31]. 1609: Vacziorara az Vrnk kohniaria 18 Tiukmoniat kerenek 4 Eytel Eczetet Nagi Morgással [Kv; i.h. 12b/IV. 378–9]. 1621: Niolez kuczisnak viulag sok morgasokra attam Hust lib. — Ab. 16 [Kv; i.h. 15b/LX. 103]. 1703: Trifó Jó vala s hajtya vala a Libbez János Juhait s morgolódik vala mint reszeg ember Libbez János Fiais Péter akkor Jó vala ... monda hogy mit morgasz ... csak olya tartom morgásodat mint a szart [O.solymos KK; SLt AQ. 24 Balonoz (?) Simon (26) jb vall.]. 1729: az Tisztartó irtozatos morgással meg szidá magát, Annyát [ApLt 3 Gabriel Barthos de Karatna (28) ns vall.].

3. zúgolódás, elégedetlenkedés; cirtelá, murmur/protest de nemulműire; Murren, Unzufriedenheit. 1710 k.: haragból ... még csak jobbágyát is másnak meg nem verettem, az egy Érsek György, Bethlen Farkas jobbágyán kívül, nagy, engem becstelentő morgásáért [BÖn. 498].

4. ? Hn. 1672: az morgásban (sz) [Mezősámsond MT; EHA].

morgó 1. zúgolódó, elégedetlenkedő; cirtitor, care se aratá mereu nemulműit; mürrisch, unzufrieden. 1663: Az új gyalogokat, hogy Nagyságod elbocsátotta, nem bánom, sőt akarom, mert együddől fogva nem szolgálak, hanem morgó társak voltak [TML II, 493 Teleki Mihály Lónyai Annához]. 1668: Egy rossz jancsár aga lévén kajmekám Váradban Az sebesvári kapitánra ... rút morgó levelet ír [TML IV, 286 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1811: Mikor fejed' lepi az ősz haj zuzmora, 'S Az ifjabbak előtt unalmas dór-dura, Minden bakatelért morrogó 'simbelés, 'S A' katzér életet követett gyengülés, El-jőnek ezek a' vénség' unalmi, És körül vesznek a' halál' fájdalmi [ÁrÉ 110].

2. veszekedés; certáret, gilcevitor; streitsüchtig. 1631: el hagia oztá(n) Kovacz Giörgy Halom Katat s el mene mert igen morgo volt Kata, mindeltigh morgat vele hoga nem dolgozot [Mv; MvLt 290. 58b].

3. ? Hn. 1594: az morgo mezeoben [Gyf]. 1658: Az Morgo Ret szeliben (k) [Mv]. 1749: az morgo Nevü helybül [Fejérd K; Szentk. Liszkai János (40) udv. jb-bíró vall.]. 1758: A Morgoban (szó) [Ketesd K]. 1767: A Morgon lévő Porondos [Mv; MvHn]. 1768: a Morgo völgyben [Gyalu K] | Morgo uttzabéli Jozság [Etéd U]. 1773: A Morgo Sorkán (sz) [Szárhegy Cs]. 1776: Morgo Hegyene szélső Táblájáb(an) [Nagypacal Sz]. 1799: Morgo nevü keringő felett [Mv; MvHn]. 1835: A Morgon az ország utra rugo egy Törökbuza föld [Gyf]. 1854: A' Morgo megett (sz) [M.kecel

Sz]. — L. még KHn 24, 62. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

morgódik morgolódik; a mormái/bombáni; brummen, murmeln. 1593: váltig morgodot magaban [Szentegyházalóháfalu U; OfLev.].

morgolódás zsörtölődés, veszekedés; bodogánire; Gegreine, Streit. 1629: Uarbéli Mathene monda balog Giörgjnenek, hoga oh te Istentelen aszony miért mondog azt, nem Istennek hiue vagi hanem eördeoghnek tagia vagi ezek az morgolodások mind az uczan voltanak [Mv; MvLt 290. 142b]. 1635: Az kezdetire morgolodasanak ne(m) erkeztem, de azt hallam hoga Notariusne azzony(om)at meghazuttola Aztatlos Marthonne [Mv; i.h. 291. 53a]. 1701: Borbely Janos Vr(am) Asszonya(na)k szavat s parancsolattyat minden veszekedés és morgolódás nélkül megfogadgya [Kv; Ks]. 1712: mikor község magá munkáját elvégezi elsőben ... mint ha njakon kötte hoznak ugj jo, atkozodasal, morgolodasal dolgozik [Ksz; BCs]. 1783: azon kevés számból álló Dézma név alatt való vasakat némellyek, ha a' rosszából és salakjából, nagy ügyel, és morgolodással meg adjákis, de masok Vas helyett embereinkre Fejszét fognak [Torockó; Thor. XX/5. 44].

morgolódik 1. zsörtölódik, veszekedik; a bodogáni; greinen, sich streiten. 1597: Ebydre Czorotokon bweben kellet Gaazdalkodnünk mint hoy (!) az elot walo waczoranis felledte (!) igen Morgolodanak hogy keweset Adnank az konyhara | Az Nimet Gialog hadnagy eszen hadnagnak az 5. szolgaiat widte louass Thamass 3 loüan szerin huniadig ebbenis Negy lw kellet volna Mert Nagy Terhek wolt Neheszen widte el Morgolodanak hogy el nem wihety de nem talalank akkor 4. loüast ... f 1/50 [Kv; Szám. 7/XIV. 16, 81 Masass Thamas sp kezével]. 1626: hallom hoga morgolodik vala Boczkor Mathiással [Szentgyörgy Cs; BLt]. 1633: Az Azzoni hoga az legeni morgolodik uala az hazba(n) mondgja uala nek Pal meni ki az hazból, mert ki verlek az asaggal [Mv; MvLt 290. 135a/2]. 1634: halla(m) hoga oda ki Georgy és Bakos Andrasne morgolodnak [Mv; i.h. 291. 7a]. 1703: Trifó Jó vala s hajtya vala a Libbez János Juhait s morgolódik vala mint reszeg ember hoga nem marad meg a vetése [O.solymos KK; SLt AQ. 24 Balonoz Simon (26) jb vall.]. 1715: ő Szent Felsége ellen káromkodott ... irtozato keppen szitkozodott, morgolódott [Vaja MT; VH]. 1745: Csimponjer David ... haza menvén vas villát vet keziben azzal morgolodot [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.].

2. elégedetlenkedik; a murmura, a-şi manifesta zgomotos nemulműirea; unzufrieden sein. 1662: Az szegény hajdúk vévén eszkebe, hoga a dolog, amint ők reménylenék, sokkal különben volna ... háborgani, zúgolódni kezdenek s morgolódni is [SKr 539].

morgolódó zsörtölődő, veszekedő; gilcevitor; greinend, streitend. 1785 k.: Mérges, morgolódó és durczás is Borka. Mikor megharagszik, megdagad a torka [EM XX, 503 Balás-kódex].

morggyermek szerezcsen gyermek; copil de maur; Mohrenkind. 1823–1830: Más házban vagyon az Anatomisches Kabinét, ahol üvegekben, spirituszban sok mohr-gyermek

kek, emberfő, kéz és különb-különb állatok vagynak [FogE 185].

möring jegyajándék; cadou de logodnă; Braut/Verlobungsgeschenk. 1837: én B. Josika Imre minekutánna kedves Feleségem Gingeli Annába azon tulajdonokat fell is találtam, a mellyeket egy jo feleségbe reményleni lehet, tökéletesen el határozottam magamat abban, hogy adgyak nekie egy 60 — hatvan ezer Conventios Rhenens forintból allo Moringot [Torda; TLt Köz. ir. 438/1844 Br. Jósika Imre sk kötelezése].

möringol jegyajándékot ad; a da cadou de logodnă; Braut/Verlobungsgeschenk geben. 1779: a Henter Ádám úr fia, Antal elmátkásította a gr. Nemes János úr leányát, minekutána a Kornis Ferenc Geréb Zsuzsi híres nemesleány feleségétől való leányát elmátkásítván hitesek is voltak, (de) gr. Lázár Jankó, egynehány ezer forintnak elköltése után, kezéről elütötte volna. De Nemes János azt praetendálta, hogy möringoljon a mátkájának bizonyos ezer forintokat [RetE 406].

möringos jegyajándékre vonatkozó; referitor la cadou de logodnă; auf das Braut/Verlobungsgeschenk bezüglic. 1843: Elfelejtkezett ... a' Migos Báro Ur^a arrólis, hogy az Exponens aszszonyinak 1831k Esztendő December 23kán adott Moringos kötelezésibe Szt-Mihálytelki Jozságnak el adásába csak is azon tisztá feltételek mellett edgyezett meg a Bároné, hogy legalább az A.Lonai Jozság tisztába hozodgyék [Torda; TLt Köz. ir. 438/1844. — "Jósika Imre].

mor karsztéli morból készült fűző; corset de moar; aus dem Textil mor verfertigt Korsett/Korselett. 1788: Fekete mor karsztéli mejjtartójával együtt viseltes [Mv; TSB 47].

mor köntös morból készült köntös; rochie de moar; aus dem Textil mor verfertigt Kleid/Gewand. 1777: Mohr köntös-is egy [Nsz; JHbB 406 gr. Bethlen Rozália kel.]. 1824: Egy viseltes sellyem újjas Moor köntös atlatz Strafokál [Fugad AF; HG Mara lev.].

mor lájbi morból készült mellény; vestă/jiletcă de moar; aus dem Textil mor verfertigte Weste/Leibchen. 1802: Egy Bolha szín Nagy öreg Moor Lajbi körülötté lévő fél arany paszomántal [Ne; DobLev. IV/858 3b].

mor matéria mor anyag; moar; mor-Stoff. 1758: Egy Galamb szín forma fejérségű Sellyem Móhr matéria Szoknya ... hozzá való vállával edjűtt [Nsz; TSB 21].

mor mellrevaló morból készült mellrevaló; vestă/jiletcă de moar; aus dem Textil mor verfertigt Leibchen. 1772: Egy Nyuszt Karmantyuból, Egy Selyem Mor melyre valóból Négy Surtzból Egy Lepedő hajtásból Egy Kamuka Fő-kötőből ... álló protékáimmal edgyütt hagyom és Legalom Tks Radnotfái Nagy Sigmond Uram ó Kglme kezében [Kv; KvRLt IV. 32/6].

mormog a mormái/bombáni; murmeln, murren. 1827: hallotta ötet nagyon részeg lévén ezt mormogni magában, hogy a' Papot meg veri [Nyérce K; KLev. Kimpján Irina (14) vall.].

morog 1. zsörtölődik, veszekedik; a bodogáni, a se certa/circoti; greinen, sich streiten. 1567: Anna Rlta Pauli Eothwos fassa est Magdalena dixisset Ez e a io leany a' ky el rantottha a laytrat az en Anyam alol eleg ebol thanitottad hogy el ranchia öreg ember alol a laytrath, Ac Zarkane veru(m) respondisset Quod teged tanitottak ebol Tunc filia Magdalena En Maid Meg fogom az foltos gereznath raytad Es ky tollak Thalam Chak Morgani Jottel ide [Kv; Tjk III/1. 94]. 1583: Barbara Kassay Kolmar Tamasne vallia Meg zolitom az Jlonaleant S monda, Ne morogy en velem, Mert amit en mondotta(m) meg bizonytom [Kv; Tjk IV/1. 157]. 1590: Varga Georgy monda zabo Lenartnak Tars eszez lelek mit morogz en velem [Kv; Tjk V/1. 4]. 1609: Vrunck Kohnjajara Vaczior(ara) attam Zalonnat Niolec fontot fokhagimat, peterszeljmet, Zeornjen morgottak malaczert [Kv; Szám. 12b/IV. 190]. 1631: el hagia oza(n) Kovacz Giörgy Halom Katat s el mene mert igen margo volt Kata, mindeltigh morgat vele hogy nem dolgozot [Mv; MvLt 290. 58b]. 1632: beszélgettek az emberek hogyi eleget morgottak eggiwt es ismegh megh bekeltek eggiwt ötök ittak [Mv; i.h. 95b]. 1703: a Libbez János Fiais Péter akkor Jó vala Szent Mártonból monda hogy mit morgasz látod hogy nem lártam en a Juhokkal, most Jövök az Ur dolgarol [O.solyomos KK; SLt AQ. 24 Balonoz Simon (26) jb vall.]. 1763: itt Kopár helyen kereskedik, tsak morogion Varga Pál [Nsz; Told. 33/22].

Szk: *dörög* ~. 1780: A vén Aszszony (: az vén Aszszony-nak természeti njavallyajok szerint :) dörög morog [Betlensztmiklós KK; BK. Bodo Zsigmond tt lev.] * *hereg* ~. 1710 k.: Amit a szász és a két német akar, az lesz; a magyar és székely commissarius csak váz, hergenek, morganak [BÖn. 930]. 1736: Haza vivén az uj feleséget az uj házas ember, ott is harmad napig vigan voltanak, tánczoltak; akkor, harmad napon az vendégek elmentenek, az uj házasok úgy éltenek, az mint lehetett, ritkán igen jól csendesen talám többet heregve, morova, koczódva [MetTr 392].

2. mormog; a mormái/bombáni; murmeln. 1629: lattam hogy Jadzottak egymással, hallottam aztis hogy szidtak egymast morgottak ha egymashoz kaptak [Kv; Tjk VII/3. 147].

3. nyög, nyögdecse; a geme; stöhnen, wimmern. 1843: a' Fogadoház ajtójába érve, láttam Pekárikot a' ház fölgyén elnyulva morogva fetrengeni [Dés; DLt 586. 21].

moról a Moró (SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Moró/Morău; mit dem Ableitungssuffix -i gebildet Form des ON Moró. I. *mn* Morón lakó/működő; din Moró; in Moró wohnhaft/tätig. 1846: Esztényi, Morai, Tótóri, Onaki K.Jenői Falusi Birák [M.köblös SzD; RLt].

II. *fn* Moró lakosa; locuitor din Moró; Einwohner von Moró. 1594: Balaszin Janos ... Barla Opra Hagymas Mathe ... Morayak [RLt O]. 1847: Moraiak Szotelkiek A. Tókiek [Dob.; BetLt 3].

morotva holtág; braț mort; toter Flußarm. 1662: egy nagy ármádát még a Tisza jegén Tokajnál Rakomazhoz általszállítván és azt a falun kívül napkelet felől, délről a Tisza morotvájátul fogva éjszakra által a folyó Tiszára nagy erős sáncba vivén ... a hadakat nagyon szaporítják s oda gyűjtik vala [SKr 138].

morozítás halogatás, késedelmeskedés; tărăgănare, tergiversare; Aufschub, Säumigkeit. 1710 k.: nagyobb buzgóság-

gal és attentióval kellett volna a tölem Istennek fogadott dézma kiadására gondot viselnem, és nem kellett volna, csak tiszteltem bizonom, és morositasomnak s úte-véte conjecturalis computusimmal talán néha meg is csonkítanom [BÖn. 893]. 1777: Az emberek között levő peres ügyekben csak mindkét fél meghallgatása és szembesítése után morositas nélkül ítéljen [BfN gr. Bánffy György ut. gyalui gondvnek]. 1788: Nem morosításból tselekedtem azért, hogy Joszágaím Conscriptioját nem vitettem véghez [Branyicska H; JHb XXXI/26]. 1802: Ezen Executiót Méltóságos Petrityevity Horvát Miklos vr magára nem várta, mivel még 1801-ben 27k Augustusban a' Triumphans Méltóságos Aszszonyt ó Ngát admoneáltatta volt az iránt, hogy az el vágat Gáttra nézve Executio nélkül is a' Deliberatumnak, egészen minden morosittas nélkül eleget téssen [T; BLt 12 Végla Horváth Gáspár szb kezével]. 1804: azon ki nem bósátott Jok morosítás büntetésivel, és költség, fáradság meg fordítása mellett ki ítéltettenek [Mv; DobLev. IV/872. la tábl.].

morózus 1. mogorva; morocános, ursuz; mürrisch, moros. 1657: Az említett helyen lételünk alatt történének ilyen dolgok is: 1. Hogy midőn tractálnának az német főtisztek arról, hogy reánk jönének és megharcolnának, ne bajoskodnának az mi fáradságunkkal és nyughatatlankodásunkkal, az morosus general Gécz azt felelte: örömet cselekedném, úgymond, de nem tudok mit mívelni nekik, mert éjjel-nappal lovaik nyeregben vannak [KemÖn. 242].

2. halogató, késlekedő; de aminare/tergiversare; hinauschiebend, sich verspätend. 1765: Az Executiók alkalmazóságával, az Executiókra tett költségekkel néha néha bizony az ilylanokis agraváltattak, akik magok competitiójokat bé fizették volt, nem tsak a morosusok [Kisened AF; Eszt-Mk Vall. 299]. 1790: ha én éppen Morosus lettem volna is a' residua Summanak depuratiojában, ugy is nem a' lesz vala a' Törvenyes ut es mod, hogi a' Nemes Captalan engemet Contractusam mellet valo Jóságaimbol ki rekeszszen [Radnót KK; DobLev. III/678]. 1807: esztendő alatt a 860 ~ nyoltzszáz hatvan Rforintokat le fizettyük és ha Ebbe hátra állók és morosusok lennének tehát akkor eztet exequaltathassa [Kv; Somb. II]. 1807/1808: Továbbá a' mi a' praetendált ususfructust, költséget, fáradságot illeti, mint hogy a' Praetens Fiu ... morosus nem volt, és a Divisionak ennyiben valo Rectificatioját önként admittalta, usus fructus, ugy költség és fáradság is nem ítéltetik [Asz; Borb. II].

3. fukar; avar; geizig. 1722: Kgltek akármely rendbéli morosus Creditorok ellenis a' Szegenységet protegállyá, és manuteneállyá [Ks 18/XLIII a gub. Kv-ról].

morózuskodik késedelmeskedik, halogat; a intirzia, a amina mereu; sich verzögern/verspäten. 1778: eők se moroszkodnak az penz fel vetele es az Motsi jóság ki eresztésében [Séptér K; JHbK XLVIII/10]. 1780: Morosus Mive-sekről és Szolgákról. Amely Gazdának Szegődett Mivesse, és fogadott Szolgáia, mindenkor maga (i)dejében, a Munkára el nem mégyen, hanem gazdájával Veszekedik, morosuskodik, és a' Mives olyan Vasat nem készített, a' millyent Gazdája kíván, az illyen Mivest és Szolgát a' gazda minden kedvezés nélkül a' Biráknak deferállyá, 's igaznak találván a' dolgot, a' morosus Miest és Szolgát toties quoties három forintig büntessék [Torockó; TLev. 9a].

mor öv morból készült öv; cordon de moar; aus dem Textil mor verfertiger Gürtel. 1834: Egy fejár moor öv* [TLt

Praes. ir. 1062 özv. br. Kemény Simonné elveszett ingóságainak lajstr. — *Fels-ből kiemelve].

morselyem kemény selyem női ruhaanyag; moar; mor-Stoff (aus hartem Seidenfaden verfertigt). Szk: ~ *kantus* morselyem köpenyeg. 1788: Egy hamu szín mor selyem kantus [Mv; TSb 47] * ~ *melrevaló* morselyem mellény. 1798: adott a kezembe árulni egy kék színű mor Selyem. Nyestes mejre valot | egy kik színű mor seljem mejre valo festett nyestel [Dés; DLT] * ~ *szoknya*. 1798: Egy Gyöngy szín mor Selyem szoknya [Dés; DLT].

morszín sötétlila; violet inchis; dunkellila. 1798: én is vettem meg ... egy kék virágos mor szín Selyem, de meg szakadozott mejre valot [Dés; DLT].

mor szoknya morból készült szoknya; fustá de moar; aus mor-Stoff verfertiger Rock. 1761: Karmasin s Narants szín pántlikas Mor szoknya [Koronka MT; Told. 8]. 1762/1763: Egy rendbéli Gyöngy Szín Moor Szoknya rosa Szín Sujtással [Hsz; Ks 23. XXIIb]. 1768: egy fekete Mor Szoknya [Cintos AF; KGy] | Kék pántlikás Mór szoknya vállastol [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes köntösei].

mortificium keserítés, búsítás; intristare, mihnire; Erbitterung, Betrübung. 1823: Ha Édes Atyám Uramék 'Sigmond napját egésséggel, és a' mennyire azon Tolvaj által tett mortificiumok engedik, örömmel tölthetik, azon köz örömhöz én is hozzá ragasztom alázatos fiui tisztelettel elegyített örömemet [Ne; DobLev. V/1077]. 1847: Aniko asszony mortificiumait, dőgségét, becstelen száját, makrantzosságát nem vala képes tovább ki állánunk [Kv; Pk 7].

mortifikáció kellemetlenség, baj; neplácere, necaz; Unan-nehmlichkeiten, Übel. 1676: ha az ember amoveálni akarja tisztí mellől, nekünk úgy tetszik, hogy efféle mortificatiókkal leszen meg [TML VII, 172 Nalácz István és Székely László Teleki Mihályhoz]. 1711: bizony, nagy mortificatióink voltak miattok* [CsH 457. — *A kurucok miatt]. 1718: Az Brassai Magazinumban az 400. köblöt bé küldöttem noha két uttal, mert az elsőbeni administrationkban elég mortificationok volt [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1751: efféle dolgairól Vándorék(na)k az egész Falu tehet tanobizonyosságot mivel kevés számban vagynak azok a' kik kegyetlen veréseket vérontásokat vagi egjéb terhes mortificatiokat ezektől nem szenvedtenek [Balázstelke KK; IB. Michael Rempier (60) jb vall.]. 1789: Nem kétlem tudva vagyon a Tekintetes Nemes Magistratus előtt tegnap éjtszaka minemű violentiát tett házaman Titt Benedek Ferentz Vram eddig is felelte sok mortificatiót szenvedtem ő kegyelmétől, hát ezután minden rosszszat el követne rajtam [Ne; DobLev. III/661. la Száento Drusiánna néhai Magyarosi Beniámin özvegye a nagyenyedi tanácsához].

mortifikál 1. zaklat; a deranja; stören, belästigen. 1703: ki fogtatta, kötöztette meg, ki santzoltatta, és mortificálta eőket [O.magura SzD/Kóvár Szt; Told. 24]. 1708: Néb Márto(n) Ur(am) Mester Társunk, sok alkalmatlansággal mortificálva(n) az B. Chéhit ... teczett az B. Che(ne)k p(ro) exemplo alior(um) es az maga továbbá valo maga meg tartoztatására nézve helyibol ... ammovealtatik [Kv; ACJK 67]. 1724: Mar tudom pro 8bri a militia esmét fog mortificálni az szenáért [Verese gyháza AF; Ks 95 Borsaj N. Pál

lev.]. 1751: Kik fenyegetik Buda Gligort azzal, hogi az kertit le vágják, s nevezetesen egyébélis mivel kik fenyegetik s mortificallják ...? [Kük.; Ks 17/LXXXI. 18 vk]. 1763: az I. éjjel más complex tarsaival edgjütt az sokadalom idejen lár-maztak, kiáltoztak más emberseges emberek házára réa mentek, azokat mortificáltak [Torda; TJKt V. 178]. 1769: szüntelen mortificalta földes urat [Nagyercse MT; Told. 3a]. 1840: engemet ez által hurtzolni, és mortificálni igyekeznek [Dés; DLt 972]. — L. még RSzF 166.

2. ~ja magát emésztí magát; a se consuma; sich (ab)grämen/verzehren. 1669: Magam pénzemet adtam az fizető mesternek, apránként adogasson, az ki kér tülle, mintha maga pénzéből adná Csak Isten mutasson tisztességes módot benne, én soha bizony nem mortificáлом magamat [TML IV, 418 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

mortifikált zaklattat; a face să fie deranjat; stören/belästigen lassen. 1671: megláthatja Kegyelmed, Kapi uram az asszonnyal is mint mortificáltat az én sok szolgálatomért [TML V, 468 Nalácz István Teleki Mihályhoz].

mortifikáltatás zaklattatás; deranjare, incomodare; Belästigung. 1738: instálók alázatosan a T: Ns Tanáts(na)k, Istenesen considerálván Kglmetek elébbi mortifikáltatásomat, imponálja Serfőző Vr(am)nak hogy supersédálljon [Torda; TJKt I. 170]. 1748: azt izente Eltető Ferentz Ur(am) hogi ne vexállya a Sellere el tartásával a Méltóságos Exponens Ur ... melyre azt felele a Tit. Exponens Ur Törvény uttyán kívül nem vexállya, hanem rendes Törvény uttyán; Mortificáltatásáért igenis prosequálni meg nem Szünöm [Dob.; WassLt vk].

mortifikáltatik 1. zaklattatik; a fi deranjat; gestört/belästigt werden. 1718: a Szegénység is a későn való dispositiok(na)k ai adása miatt ne mortificáltassék [ApLt I gub. egy-i meghívó]. 1796: Bátyám uram, nem mondomtamé én azt kednek, hogy a' halogatásba soha semmi jo nem volt, mert ha ked azt eddig véghez vitte volna, ked ma ilyenekkel nem mortificáltatnék [Ilencfva MT; DLev. 4]. 1828: A' mi sajnosabb azt se tudhatom mi módon informáltatott a Mlgs Ur, az Uj Plenipotentiarius Urnak miket Committalt légyen, hogy minden nap újabb újabb praetensiokkal mortificáltatom [Martonfva Hsz; BetLt 1].

2. érvénytelenítetik; a fi anulat; ungültig gemacht werden. 1613 k.: Nem akarúan patialni hogy az nehaj iffiabik Witzei Gaspar meg maradtott aruainak Peternek Ver szerint valo igazsaga, és öröksege benne mortificaltassek Ugy kellett az idegen Emptort az meg mondot haznak emptioiatul és dominiúmatol, nagy somma penszel el vettem [Kv; PolgK 138 ifj. Heltai Gáspár not. kezével]. 1793 k.: az Alperesek ... azt allegállják, mint ha négy rendbeli Protestatiojokkal mortificaltatott volna a mi Processusunk [T; DobLev. IV/730. 3a]. 1796: Híjába reprodukja itten az All Peres Ur azon Leveleit mert valamint ezen Levelek által a' Torotzkaik elébbeni szabadságok mortificaltatott, ugy ezen Levelekis az 1791béli Novellaris Articulus szerint, nem tsak mortificaltattak, hanem egészen el töröltettek a' Personalis Jobbágságról szollo minden Haza Törvényeivel együtt [Mv; TLev. 5/16 Transm. 34 tábl.].

morva morva származású ember; morav; mährischer Mensch. 1823–1830: Ezek a morvák igen dolgos emberek,

két kisdéd füstös veres ökrökkel sőt egy lóval is szántanak, mint az ausztriaiak is | Ezt az univerzitást IV. Károly császár négy nemzetre osztotta volt: első a cseh, hová számláltattak a morvák, magyarok és tótok, második a lengyel és litvai, harmadik a bavarai, negyedik a sachseniai [FogE 175–6. — "A prágait].

Szk: paraszt ~. 1823–1830: A paraszt cseheknek s morváknek öltözetjek térdig érő bőrnadrág s bőrkaput [FogE 175].

morvai 1. Morvaországból való/származó; din Moravia; aus Mähren stammend. 1652: Lakatos Georgy Moruai Lakatosok fele itt hazasult meg [Gyalu K; GyU 117]. 1657: Bécsben érkezvén, engemet vendégségbe híva Hofkirker nevű ürember ki Erdélyben is lakék, midőn exuláltak vala őket, sok morvai, slésiai, csehországi herceg és ürembereket | ez" midőn már az fejedelmet az fulladozás igen háborgatná commendála neki egy morvai doctor embert, ki római császárnak is ordinarius medicusa vala [KemÖn. 54, 93–4. — "Bercsényi Imre].

Szn. 1823: Morvai Péter [Dés; DLt].

Szk: ~ had. 1657: Bécs alját is nyargalták", sőt ugyan meg is szállották morvai hadakkal és némely slésiai rebellis hercegekkel [KemÖn. 33. — "Bethlen Gábor hadai].

2. Morvaországban gyártott; fűcút/fabricat in Moravia; in Mähren erzeugt. Szk: ~ gerezna morvaországi prém. 1589: Egy feyer Morvaj Grezna f. 16 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 34–5]. 1599: Chany János Hozot Bechy Marhatt ... 12000 Jglay Siueget 60//—25 Murway gereznat 5// | Balogh Mihaly Hozot 2700. Posony Siueget 13/50 10. Murway gereznat ... 2// [Kv; Szám. 8/XIV. 2, 6 Hj]. 1614: Pozto Ruhazat keöuetkezy Vagio(n) Egi muruaj ket ret gerezna vyselt bechultek f. 4 d. 33 [Kv; RDL I. 95]. 1629: uala egy hitua(n) moruaj gerezna az aszonnak [Mv; MvLt 290. 159a] * ~ hátgerezna morvaországi hátprem. 1599: Bodony Mihaly Hozot Bechy Marhatt ... 20. Murway Hat gereznat —/124. 42 fl [Kv; Szám. 8/XIV. 43 Hj] * ~ kapocs. 1599: Bodony Mihaly Hozot Bechy Marhatt ... Muruay kapsott 1//26 [Kv; i.h. 8/XIV. 43 Hj] * ~ (köz)fedél morvaországi (közönséges) főködtő. 1620: Fedelekreül es Ruhakrul. Zaz eörehg Moruay fedelteül f 2 ./. Zaz keöz Moruay fedelteül f 1 [Kv; KvLt II/69 TectTr 15]. 1688: Egy Eörég Murvai fedeltől f 3//00. Egy köz Murvaj fedeltől f 1//50 Egy poroszt fedeltől f —//75 [BfR Vect.] * ~ posztó. 1599: Bodony Mihaly Hozot Bechy Marhatt ... 26. Veg Murway poztot 25//20 [Kv; Szám. 8/XIV. 43 Hj]. 1630: Jgaz Gaspar Hozatot Eperiesreol 16. vegh muruaj poztot tt f 3 d 20 [Kv; i.h. 18b/IV. 53].

3. morvaországi fajta; specie din Moravia; mährische Rasse/Sorte. Szk: ~ jerkebárány. 1679: Ez idei Jerke bárány nro 485 Tavalyi Morvai Jerke bárány nro 5 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 122] * ~ jerkebáránybör → ~ kosbör * ~ juh. 1648: Murvai juhok száma Gyaluban Eörehg ellő juh vagion ... no. 430* [Gyalu K; RákGlr. 538. — "Folyt. a fels.]. 1652: Balog Janos Paztor az moruai Juhok mellett [Hidegzsamos K; GyU 113]. 1679: Morvai fejer Juh gypja no 15 | morvai meddő örehg Juh nro 12 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 11, 122] * ~ juh-bör. 1679: Csavalt ... Morvai fejer Juh bör nro 2 [uo.; i.h. 12] * ~ kos. 1679: Morvai örehg Kos nro 12. Morvai Tavalyi kos nro 3 [uo.; i.h. 123] * ~ kosbárány. 1679: Tavalyi Morvai Kos Bárány nro. 2 [uo.; i.h. 123] * ~ kosbör. 1679: Döggel esett morvai Tavalyi Kos es Jerke bárány bör nro 7 [uo.; i.h. 147–8].

mor váll mor anyagból készült váll; brasieră de moar; aus dem Stoff mor verfertigt Leibchen. 1761: egy Lazur szín Mor váll [Koronka MT; Told. 8]. 1770: Virágos Kék mor váll ezüst kötessel jo gazdagon bé hányva [M.andrásfva U; EMLt]. 1789: Egy veres mórval ezüst Kötéssel, három rendivel [T; LLt].

morványos ?' Hn. 1648: az morványos alat (sz) [Hid-almas K; EHA].

morvás szitk. 1752: réam jöven Lóhátan Boér Samuel Vram, és irtoztato képpen Káromkodván ellenem Morvás teremtetével a' Pistáját nékem tartotta vala [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29 Kalucz János (23) jb vall.].

morvaul morva nyelven; in limba moravă; in mährischer Sprache. 1807: Morvaul beszéll, németül roszszul, és töredzeve [DLt 673 nyomt. kl].

morzsa parányi; färimă; winzig. 1710 k.: a föld megszámlálhatatlan morzsa fővenyesséknek egybefoglaltatott halma vagy golyóbsa [BÖn. 448].

morzsalék 1. töredék-darabka; firimtură; Krume, Krümchen. 1627: Adtanak ő keglmek* mi kezünkben Viaszat huszonnégy darabot, valami morzsalékot [Mv; EM XVIII, 400. — "A szabó céh tagjai].

2. átv parányi darabka; bucățică mică, farimă; Winzigeit, kleinwinziges Stück. 1668: midön ő nagyságok sok ízben igit kegyelmességének rajtam való virágzását várnám, hogy ily kicsin dologban is ő nagyságok kegyelmességeknak morzsalékját megtagadják, mit várhatok s mit remélhetek nagyobb, sőt megígirt kegyelmességeknak megmutatásában? [TML IV, 342 Baló László Teleki Mihályhoz].

◊ Szn. 1725: Morsalek Márton [Kv; Szám. 54/I. 76].

morzsol (apránként) lemos/morzsol; a spăla, a roade pămîntul (încetul cu încetul); (nach und nach) wegschwemmen. 1692: a Maros sok üdöktül fogva a Körtvelyfaj* határból nagy darabot Morsolt es hordot ezen rétnek melleje [BáIlt 90. — "MT].

morzsoldogál dörzsölget; a freca incontinuu; wiederholt reiben. 1642: Márton deákné anyja megesküdt hitivel azt vallja: Én soha semmi gonoszságot nem láttam Szávánéhoz, hanem azt láttam, hogy Filepnek, az ki szolgájuk vala, annak a kezét fogdosta s morzsoldogálta az kezében [Mv; MvLt 291. 352 átirásban].

mos 1. (ruhaneműt) kimos; a spăla (rufele); (Wäsche) (aus)waschen. 1584: Ersebet Nagy Janosne Anna Leorincz kowachne", Ez hagiöneul elég esmeretesk voltunk, de Jgaz Munkaiaual elt, hazoknalis laktunk, Ruhát Mos az sok lambernek [Kv; TJK IV/1. 365. — "Vallja]. 1592: Molnar Thamasne, Anna azzoni ... vallia. Mosok vala Jo reggel az Zamoson, es latam hagi Kotro Mihal egi Ingben hazatol ele ballagh [Kv; TJK V/1. 212]. 1629: Borbely Ferencznek mostam haz elkeözött, feualiat agi feőteöl valot, mit a felett [Mv; MvLt 290. 163a]. 1633: Latam hagi az leannak veres az inge az Legennekis az szwre veres vala az Legeni monda az Leannak hagi mossa megh az inget kit az Lean mosais de iol nem moshatta le [Mv; i.h. 132b]. 1725: eleget dolgozot, mosot és szapulot ruhákat [M.valkó K; Szentk. II].

1772: Az ablaka alat menven Tit Zilahi István Uramnak a Szamosra mosni hallottam Zilahi Istvánne Aszszony ezt monda az Urának már meg kopaszthattya a Csirkét mert meg foráztam az eb ágyából születet kurváját [Dés; DLt 321. 59a Catherina Egyed (40) ns vall.]. 1784: az elmúlt télen véket tsinálván a' Fejér nyikora a' marháinak hogy iganak, oda mene Andrási Pálné, hogy mosson, s monda az Exponens, onnat bizony mennyen el mosni, mert ha ott mos, nem isznak a' marhái [Malomfva U; Pf].

Szk: fonal ~ni. 1777: fonal Mosni Voltam Szabo Pálnéval [Sárvásár K; KLev.] * gúnya ~ni. 1803: midön volnék a Baló Tamás kapuja előtt valo Csorgon Gunya mosni [Aranyosrákos TA; Borb.].

2. ~ reá/vkire mossa/rendben tartja vki holmiját; a spăla cuiva (rufele); js Wäsche besorgen, für jn waschen. 1704: adtam egy zlotot a kocsisnének, aki mos a legényekre [WIN I, 95]. 1777: A' Lunkán Vonul Felesége ... mind éjjel, mind nappal Sokat járta a' Flora Kosztán Házát; mivel ... ő mosott réajok, Tehenekett ő Fejte, beteg lévén a' Flora Kosztán Felesége [Sajóudvarhely SzD; KS. Flora Jakob (25) jb vall.].

3. (emberi testet/testrészt) le/megmos; a spăla (cuiva corpul/o parte a corpului); (Körper/Körperteil) abwaschen. 1567: Agatha vxor francisci Seres, se audisse Quod ita dixisse vxor Valentini ad Dorotheam Toothazy Hallode ha en Nem Mosom az en vra(m) labath Jowel te Mosd a fazat Kozos Kurua Nagsegew [Kv; TJK III/1. 92]. 1572: A főzettel Mossa a fayadalmas helt es Az kapczat kösse rea [Kv; TJK III/3. 86e]. 1584: Sophia Nagy Leorinczne vallia pulacher Jstvanet Mossa vala az Mosso Azzony [Kv; TJK IV/1. 233]. 1632: mikor Melegh Andrasne megh hala ... az az kiczinj melegh Girkó rea marada eo tartotta, czöcz szopo koratul fogua, mosta dajkat tartot neki [Mv; MvLt 290. 74b]. 1641: ez a borbely Istua(n) sokszor mosta az en felemetis [A.jára TA; Thor. XVI/7]. 1697: Voltam az császármál", akkor mosta a kuldusok lábait szép ceremoniával [AJN 153. — "Bécsben]. 1803: mikor a' Kender ton Kender asztotaskor lettenek volna Komjátszeginé Aszszonyom megtámadta Fodor Sigmondnet és azt monda te zöld béka, Kék béka tsak nézek a' mitt nézek mert ugy mosnálóok a' Toban hogy soha ki nem másznál onnan [Aranyosrákos TA; Borb.].

Szk: fejet ~. 1573: Orsolia Kis Zeoch Imrehne, Azt vallia hogy Egykort Ment volt Borbel Balintne latogatny Betegsegeben, Azonba hagi oda lwtat volna az Betegseg ely wteote es hagi otth lelné ely led hagi meg hal, Az vra feyet Moz volt, eo hia hagi oda Menneh mert meg halna felesége [Kv; TJK III/3. 114] * fő ~ni. 1587: Pwnkeostre attam az harom beres legénynek es az Jnasnak feo Mosny d. 8 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 12 Zabo György isp. m. kezével].

4. tedörzsöl/mos; a spăla/freca (cu ceva); abreiben/waschen. 1783: Tanko Andrist ... ugi meg üte egi faval, hogy mingiárt el csék és mint egi holt oljan lén ... mi Aszszonyojukul rajta kapánk es hertelen mosni kezdők szappanyos palinkával [Lengyelfva U; Ben.].

5. (sebet) kimos/fertőtleníti; a spăla/dezinfecta (o rană); (Wunde) auswaschen/desinfizieren. XVII. sz. eleje: Orbantzrol valo Oruassagh az Zent ilonazzonj Fwet vidzeletuel Törie eözue es aual mossa es reais kösse meggiogul [Kv; TJK X/2. 1]. 1644: elegh niüues volt az szegeni Aszony aztis monda szegeny hagi huniort s bolonditot feöznek, aval mossak az sebett [Mv; MvLt 291. 421b].

6. ló lába ~ni ló lábát kenetetni; pentru a fricționa/freca picioarele calului; das Bein des Pferdes schmieren. 1621: Az

Lonak Labay mosni vayra attam) d 5 [Kv; Szám. 15b/XI. 151]. 1625: Vr(un)k fekete louaj laba mosnj Vaj: 1/2 Ejt. [Kv; i.h. 16/XXXV. 73].

7. *kendert* ~ *kendert áztat*; a topi cinepa; (Hanf) rotten/rösten. 1840: Bölény^a ... Gyalagassai Kendert mostak [Born. G. XXIVb. — "MT"].

8. *búzá* ~ *búzá mosással tisztít*; a spála griul; Weizen waschen. 1855: A jobbágy felesége Buzát rostál, szemel és mos [ÚjFE 181].

9. *birkát/gyapjút* ~ a spála oile/lina; Schaf/Wolle waschen. 1840: Górgény ... Gyalagassai Gyapjat mostak | Kintesa^a Gyalagassai Birkákat Mostak és Nyirtak^b [Born. XXIVb. — "MT. ^bMájus 31-én].

10. (edényt) elmos, mosogat; a spála (vasele); (Geschirr) abwaschen/spülen. 1757: Két Tál mosni valo üstök [Jobbágyfa MT; Bállt 71].

11. lemos/tisztít; a spála/curăta; abwaschen/putzen. 1582: Margith Zeoch Imrehne vallia, Egor leowe hozzam fekete Iacabne hoza tiz forintot hog 'Dioot vegywnk velle, De Annyera pinizes vala Az penz hogy Mas naps mind mostak, De megis az Ember harmadfel frtot nem veot vala el benne oly ige(n) pinizes vala [Kv; Tjk IV/1. 101]. 1664: eczet nélkül az vár nem lehet, mivel az ágyukat, ha eczet nélkül, eczettel szokták mosni, hívósíteni [TML III, 105 Boldai Márton Teleki Mihályhoz]. 1751: Vándor Juon két vagj három ejtel bort megh ivék, midőn az bor árrát akarná fizetni, három Tallért ki vete részegen mondan, ezen Tallerokat ma mostam és szárazstattam megh van, stekelke KK; IB. Georg. Rempler (40) jb vall.]. 1823–1830: egy reggel azt mondja nekem Elek úrfi^a, hogy a kicsiny kocsi viszik a Szamosra mosni [FogE 158. — "Bethlen Elek].

12. mosással aranyat termel, aranyászik; a spála nisipurile aurifere; Gold schlämmen/waschen. 1710: Kolosvárról menék Zalaknára ... onnan Abrudbányára, ott experiáltam, mint mossák az aranyat, és azután kéneseben foglalván, úgy vizik a váltóházban fiscus számára [CsH 295]. 1757/1758: ezen Stompnak az Valuja a mint láczik a Jerugā(a) szolgál, és mikor mosnak rajta meg tojitya a vizet [Abrudbánya; Szer. Botár Jancsi (67) vall.].

13. (víz földet) elhord/mos; (despre riuri) a spála/roade pământul; ab/weg/fortschwemmen/spülen. 1598: akkor pe-nigh egi eolleis kewllieb wala az vt ahol most vagion de az foliam mind bellieb bellieb mosta az feoldet, az vtis wgi zakadot vtanna [Kv; Tjk V/1. 195]. 1728: Néhai boldog emlékeztű Vr Naláci István Vr idejéb(en), a' Marosnak emereje a' mi határunkat naponként mosta, emésztette [Perkász H; BK sub nro. 137]. 1746: (A) Küküllőből ki szakadtott ér viz az Aszszony eő Nagjsága széna fűv helyéből is szakasztott ki, és most is mossa azon széna fűv helyét [Ádamos KK; JHb XIX/6]. 1756: az iffiu Máté Juon részt á viz mossa, és eddigis kárt tett benne [Újbárest H; Ks 62/3]. 1762: egy darab berketskett mosat a Viz de ugyan tsak a Körtéféji Határból mosat, ha mosat [Körtéféfája MT; Bállt 87]. 1770: a miolta itt a Malmat alább eresztették ... az olta a parondat derekasint mossa az Adamosi Silip alol [Királyfa KK; JHb LXVII. 108]. 1805: a' Szamos ezen részből igen sokat elmosatt, s most-is szüntelen mossa [Dés; DLT az 1825. évi iratok közt].

Sz. 1791: lassu viz partot mos [LLt 19/17 Gyujtó Sándor alispán lev.].

14. (víz földet) odahord/mos; (despre riuri/suvoaie) a-l lua și a-l duce cu sine; hinschwemmen. 1582: Azzu patak

alatt az mell Bachi Hatar Domb wagian mellyet az Pap falúi patak mosott B. V. H. weottem Domokos Balintull 20 karott p(ro) d 29 [Kv; Szám. 3/VIII. 42]. 1592/1593: Ha az Christoff Vram Molnaban eorleótenekis az eorleók, zabadon rea bochtattak az eorleo barmoth: Ha az Rethi Malomban eorleóttek, azokis zabadon Jartattak barmokat rajta, Az zent Benedeky Chyordais zabadon dillet rajtha, Az keoz porond volt mind eltigh, vagy túl mosta az martot az viz, vagy Innet, de minden feleól teólteótte az feowiny haniás azt az porondot [Szásznyres SzD; Ks]. 1725: Ha az Olt viszsza térne a' régi folyására ha mosásképpen el mosná az Vgraiaknak mosná [Hévíz NK; JHbT]. 1759: azon kívül töb Kémendi Posesoraknak is feles földyek volt a mellyeket a Maros vize azon Szigethez mosott [Kéménd H; JHb XXXIII/14. 7].

15. (víz) kimos/váj; (despre riuri) a spála/minca/sápa; (Wasser) ausschwemmen. 1597: 7 february Korcolias Istűan ment az waros Tawara Negied Magawal az Gaton igen Nagy wermet Mosot wolt az wyz [Kv; Szám. 7/XIV. 5 Th. Masass sp kezével]. 1763: régen a' Szamos itt folyván, hogy osztán magának más felé mosot árkot holot most foj hát ez a' hely most a' holt Szamos helje [Széplak Sz; Ks 92]. 1782: a' mellette le folyo Patak szórnyű Arkot mosot [Nagyrapolt H; JHb XXXI/21. 15]. 1819: also Fordulo határbán Szőlőhegy Nevezető helyben a Zápor Nagy Arkot mosot [Körispatak U; EHA].

16. kb. körülfolj; a scălda/uda/spála; umfließen. 1812: melynek^a also бүтү végét a' maros vizének edgyik aga mossa [Mv; Lok. — "Ti. földnek]. 1860: A Nagy-Nyárad Maros-zék keleti szélét mossa a Kis-Küküllővel együtt fél szigeteket alkotva [Benkő, Mszlsm. 6].

17. *nyelvét ~sa rajta* köszörüli a nyelvét vkin, pletykál vkit; a ințepa cu limba, a birfi pe cineva; seine/ihre Zunge an ihm/ihr wetzen. 1654: itt Nagos Ur(am) az Natak Udvaraba(n) ighen sok nyelve moso ros emberek vadnak kik azzal mostak nyelveket az személy előtt kiti I(ste)n nekem poroncziait volná már, hagi Natak mindenemett el vetette tólem: es ez szokrá megh kezdett nyavalyas tólem idegedni [Gerend TA; KemLev. 1427 Maxaj István lev.]. 1659: én bizony, jó Fiam elig várnám, hogy bárcsak az esküvésed lenne meg mátkáddal, hogy egyik is, másik is az nyelvét rajtad ne mosná [TML I, 377 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1666: Hallom ugyan én is, mivel mossák sokak nyelveket, de meglátja Nagyságod, legfeljebb két hetek alatt mindazoknak hírei füstben mennek [TML III, 601 Teleki Mihály Lónyai Annához].

mósa bába; moasă; Hebamme. 1724: Rusz alias Haffrik Mihály Annyát el hozák Bethlen váráb(a) a Tömlőczben egjszer vajudni kezdé és egi bástya alatt szűlte Mihályt, Bábát sem kapánk hamar ha nem egi Omlás allyi öreg ember lévén ott rabul azal vágatok el a köldöket és a volt az olá mondas szerint a Mosaja [Kiskájon SzD; BK Kiskájoni lev. Ollár luon (80) jb vall.]. 1831: Hallodé Vonutz ... ki volt a Gyermekek szűlésbe Mosája Feleségednek? | Mosája a Feleségemnek tanult Bába Aszszony Isztrátyi Demeterné volt [Dés; DLT 332. 11]. 1835: keresztelttem Dion N: Sárközi Istvánnak ... Josefát Mosája a Diosi oláh Papné [Burjánosóbuda K; RAK 52]. 1838: Gál Jánosnak és felesége Bot Ilonának Keresztelttem Kis Annát^(t) mosája Pásztorné [Szucság K; RAK 103]. 1842: Keresztelttem ... Both Jánosnak Kos Ersébetnek György(öt) ... Mosája Pásztorné [uo.; RAK 114].

mosadék 1. (szennyes) mosólé; spáláturá, láturi; (schmutziges) Spülwasser. 1575: Volt Ennek eleoteis Emlekezet az Borbeliok Mosadeka feleol Mykkeppen vcara vtban ky Eontyk [Kv; TanJk V/3. 528b].

2. mosogatóvíz; zoaie, apá murdará; Wasch/Spülwasser. 1825: a' Nsgod Lako Curiáján lévő Konyhárol az Uttza felől eső kő falon keresztül lévő Canalison a' Mosadék ezen város uttájára valo ki folyásának szünete nintsen [Dés; DLt 626].

mosás 1. spálat; Waschen. 1595: Az Darabos Ianos szolgáló Leannyinak mosasokert, seprősekerth, futasasokert, Attam ... d 8 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 180 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1701: Ha idegen Posztócsináló Mester Legén jöne, az ki itt városunkban maradni annál inkább az Betsületes Céhbén állani akarna az melly Legénynek penig fizetése légyen edgy vég szövéstől huszon négy pénz egy fonat vetéstől öt pénz, egy fél végnek festeni valo fatsarásától egy Polturat, edgy fél végnek valo mosástól három pénz [Kv; PosztCart. 21]. 1823–1830: másnap délelőtt ezen konvenciót hozza be hozzám a praefectus: Anno 1795 — fogadtam meg Fogarasi Sámuel Ökelmet Elek^a mellé, kinek is ígertem a következő fizetést, úgy mint ... Az útbán is hónapjára Bécstől fogva tíz Rhft, melyből Ökime is mosásért és kosztért fizetni tartozik [FogE 143. — "Bethlen Elek]. 1848: Két főköti mosásért 40 xrt adott [Kv; Végr.].

2. megmosás; spálare, spálat; Abwaschen. 1584: a' víz-be(n) Lugot chinalwan a' feyet Mossa volt, es a' Mosasba Az zeme fayni kezd [Kv; TJK IV/1. 247]. 1796: Gal Ferentz a' Léannyak az alfele mosására egy fertály palinkát is küldött [Szucság K; RKA].

3. lemosás/mosdatás; spálat; Abwaschen. 1609: Az hamas louak zwgiweok (!) mosasara adtam 1 1/2 Eytel Eczetet [Kv; Szám. 12b/IV. 337]. 1790: Az Juhokis éjjel nap-pal a mezon vagynak, és még ollyon jól élnek, hogy talam a kövérség mián nagyon el tölték ruhvel, noha elég dohányt vesztegetek mosásokra [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. A pulykafiai mosására Seprő Palinka [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.]. 1798: Török Dohányis volt ültetve s aztán Rühös Juhok mosására meg főzettem egy néhány versen [Mezőbodon TA; IB].

4. (búza) mosással való tisztítása; spálare (a grülüi); (Weizen) Reinigung durch Waschen. 1807: El-tsépelvén Gabonáját, vizsgálly-meg a' mag között nintsen-e Bolond-buza? ha lészen, azt karélás által, mint a' Taklást tisztítsa-ki, mellyet mosás által-is meg-lehet, leg-bizonyosabb tisztítás mindazonáltal a' Szemelés [DLt 73 nyomt. kl]. 1814: azon bolondito-buzáról írott munkája Galler nevű híres és tudos Protomedicusnak azt jegyzi meg, hogy azon, melyet sem rostálással, sem mosás által nem lehet tökéletesen a jó féle gabona közül ki választani, hanem csak szemelés-sel [Dés; DLt 1014].

5. aranymosás; spálarea nisipurilor aurifere; Gold(sand)-waschen. 1757: Találátik a' folyo vizekben is igen szép arany, mellyet többire a Bányász Czigányok szoktak keresni és mosogatni tsak annyival különbözik ennek keresése s mosása, hogy az Aranyász Czigányok nem téznek fotakat deszkájokra, hanem azokat sűrűn meg rovádzollyák és az ollyan rovádzatokban meg ülepíedik s meg marad az Arany [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

6. odamosás/hordás; teren format prin aluviuni; Hinschwemmen/spülen. 1568: my witha az wen galthoey Ger-

gel megh holth Az vltatwl fogwa mynd Jmre deak Byrtha Az oztro mellet valo Maros mosást [Gáldtő AF; JHb XXIX/28]. 1746: azon meg nevezett Szigett a' Marús mosá-sa [Algyógy H; Born. Vegyes X. 12]. 1765/1770: Ezen mosás által szaporodott, vagy gyült Rétecskében Jármí Judith Aszszony nem bir [Széplak KK; SLt évr. Transm.]. 1769: Tudgyaé a' Tanu Hogy Gorbátyai és Guraszádi határok között Lá Szálka din Szusz la prund nevű helyet a Marus szomszédságában, mellyet a' Marus lassan mosásá-val hagyott a' Sztrétyei határból, eleitől fogva ki bírta? [H; BK sub nr. 260 vk]. 1812: Hogy az Öblögetés vagyis Víz mosása után szaporodott berek az ujj Berekkel mennyi ideig lehetett egy azt meg nem határozhatom [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 25a Vajda Czigány Juon (60) col. vall.]. 1844: ezen felső Bereknek mostoni Szamosfelöllyi felső büttje képezetett a' Szamosfolyo vize általi mosás által [Km; KmULev. I Opra Vaszilika (41) col. vall.].

Szk: ~t tesz. 1769: a Maros Vize a Sztrétyei határból Gorbátya és Guraszádi határ felé jó darab mosást tett volna [Gorbátya H; BK sub nr. 260 Margita Lázár (68) zst vall.]. 1844: A Monostori határban a' Szamos vize most közelebbrol csuf mosásokat tett [Szászzenes K; KmULev. I Gál Moisza (70) col. vall.].

7. kimosás/vájás; spálare, sápare; Herauschwemmen. 1765/1770: változtatván a' Küküllő mosás által folyamatya helyit, egészen ezen földre, a' mosásból hagyott tul felől három öll földet legalábbis [Széplak KK; SLt évr. Transm. 175–6].

mosásképpen (földet) elsodorva/öblögetve; (despre riuri) spáлинд, sáпінд; (Boden) wegschwemmend/wegspülend. 1725: Ha az Olt viszza térne a régi folyására ha mosásképpen el mosná az Vgraiaknak mosná, de ha el Szakasztana által mehetne utánna az aszszony^a [Hévíz NK; JHbT. — "Ti. akkor a maga birtoka maradna].

mosat 1. megmosat; a pune pe cineva să spele ceva; waschen lassen. 1591: Kouacz Gergeli vallia Mikor fejemet mosatnam Barbeli Balintnal ennek eleotte ugimint ket holnap, valami zayt hallana oda be a hazba [Kv; TJK V/1. 82]. 1593: Georgi, Eottues Marton Jnassa, vallia tudom hagi kezeneot adott Lukachnak az Azzonj. Lattam hagi labatis mosatta Lukachnak az Azzoni egi leankauál [Kv; i.h. 333]. 1602: Thomas Lakatos fassus est hoc modo Az Lakatos legenj Sandor nallam teolte vala ky aprod eztendeiet az en batyamnak penze vagio(n) Lakatos Adamnal, megis hatta neky hogy mikor neke(m) zwkse-ge(m) leze(n), ket penzt, harmat, keriek teolle, feóm mosatni mire, de megh se(m) ad [Kv; TJK VI/1. 639]. 1629: mikor az a chyate leot akkor Borbely Mihálnal fejemet mosatom vala [Kv; TJK VII/3. 30]. 1710 k.: Láborat minden héten mosattam [BÖn. 522].

Szk: fejét ~. 1573: Barbel Ianos Azt vallia hagi vagion ket Eztendeie mykor egy iflyu legeny kek dolmanba Ment volna hozza feiet Mossatny [Kv; TJK III/3. 191] * fõ ~ni. 1629: Latta(m) neha neha mikor feő mosatni hazához mente(m) Borbeli Ferencznek hagi volt valami keves haz ezkeőze s mwszere [Mv; MvLt 290. 167].

2. (gyógyítás céljából) lemosat; a dispune să fie spălat (cu scopul therapeutic); (zwecks Heilung) abwaschen lassen. 1721: Szempeteri tarka Gyermek lo első és hatulso labat nagyon santitya ide ugy hoztak az olta mosatom az labat par lugal szina murvat is főzeték [Szentpál K; TKI Mihály

Deák lev.]. 1795: A Feje igen erőssen el lévén gebbedve, a' Doctor Praescriptiója szerint valo Füveknek Levével napontként sok izben maga szemei előtt mosatta, fűsültette [Mv; Told. 47].

3. (edényt) elmosat; a dispune sã fie spãlat (vasele); (Geschirr) abwaschen lassen. 1595: Azzú Matheneuál mosottam az Oh Taalakat, melyek Tasnadra voltak d 3 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 146 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

4. (búzá) mosással tisztítat; a dispune sã fie spãlat (griul); (Weizen) durch Waschen/Spülen reinigen lassen. 1797: Fejérnek valo búzá mosattam a koltsárral eddig elé 16 vékát mely meg szemelve nintsen [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

mosatás 1. megmosatás; spãlare, spãlat; Abwaschen. 1587: Hwsuettra attam az harom beres legenyekeknek es az Jnasnak feyek Mosatassara d. 8 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 12 Zabo György isp. m. kezével]. 1595: Az Zemet bjronak adot feye mosatassara es Jo forgolodassara pallersagara d 3 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 242 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. gabonamosatás; spãlatul cerealelor; Kornwaschen. 1832: Ha én a cselédek gabonája takarítását eztendeig úgy vinném, mint ahogy most parantsoltatik (: hozzá járulván még a mosatás is melyel sok elapad :) úgy minden bizonytal ezendő végével ott lennék — hogy egy xr fizetést sem kaphatnék ki [Torda; IB. Demény János tt nyil.].

mosatlan 1. megmosatlan; nespãlat; ungewaschen. 1593: Hallottam Balintol mo(n)dotta hogy mikor Szwkeóbeól kj megien, keze mosatlan kj ne(m) megien, hyret hadgia ott [Uz27].

2. elmosatlan; nespãlat; unabgewaschen. 1823–1830: mikor a mosatlan tányérokot vittem ki, az enyémet felül tévén, a tornácón végigmenve ettem futva [FogE 91].

3. kimosatlan (gyapjú); (línã) nespãlat(ã); (Wolle) nicht ausgewaschen. 1679: mosatlan, fejer Juh gyapju nro 4 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 81].

4. tisztítatlan, (búza/köles); (griul/mei) nespãlat, necurãt; (Weizen/Hirse) ungereiniget. 1682: Vagion szemzen szedet buza Cub 10// mosot buza Cub 46// mosatlan buza eleje Cub 182 Kasa(na)k valo mosotlan tisza kólös Cub 42 [A.porumbák F; UtI] | Vagion ... mosot buza Cub 46 // mosatlan buza eleje Cub 182 [Fog.; UtI].

◊ Hn. 1804: Mosatlan fű (k) [Balla Sz; EHA].

mosató szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: pok-róc ~ kültü ványoló kölyű; dírstã, piuã; Tuchwalke. 1726: Egy pokroczo mosato ... kültü nro 5 [Szarhegy Cs; LLt].

mosattat 1. kimosat; a da la spãlat; auswaschen lassen. 1794: az Groffé Aszszony ezeket Sãrival a' Frajjával varratta, vele mosattatta Simittatta, keménylittette [Koronka MT; Told. 42/1].

2. lemosat; a dispune sã fie spãlat; abwaschen lassen. 1702: az ki rúhes agarak vadnak ot az peczér inassal mosatad meg ... ha dohãny nintsen vétes bűdös követ agy nékiek s mikor meleg van akor kenyek és minden harmad nap mosatad [Ks 96 Kornis István feleségéhez].

mosattatik (víztől) elhordatik/sodortatik; a fi spãlat/sãpat/mincat; weg/fortgeschwemmt werden. 1820: a' part meg súvadozván, a' víz által lassanként mosattatott [Dés; DLt].

mosdás (étkezés előtti) kézmosás; spãlatul miinilor (inaitea mesei); (vor der Mahlzeit) Hände waschen. 1705: A mosdás után az asztalhoz leülénk [WIN I, 411].

mosdat (étkezés előtt) kezet mosat; a dispune spãlatul miinilor (inaitea mesei); (vor der Mahlzeit) Hände waschen lassen. 1657: Ez* mellett nagy emberek valának, fejedelmi személyek, azok közt az mostani svéciai király is; de azért mind őtöle hallgatnak vala, noha az méltóság azoknak is megadatik vala, annyira, hogy asztalhoz is ülvé néhányat közülök előtte mosdat vala és ültet vala [KemÖn. 276–7. — *Torstenson svéd tábornok]. 1710: már annyira ment vala a gyűlölség a főrendek között, hogy ebédre sem hihatták egymást, nem tudván, melyiket kell közülök elsőben mosdatni vagy a főhelyre ültetni, mindenik első akarván lenni [CsH 318].

mosdatlan megmosdatlan; nespãlat; ungewaschen. Szn. 1621: Moszdatlan Mihaj [Kv; Szám. 15b/LX. 146].

mosdatlanul átv szennyesen; necuviincios, murdar, trivial; schmutzig. 1752: Joseph Urfi fertelmes, mocskos, minden illetlen terminusokkal telyes Levelet küld azt írja egy Periodussáb(an) his verbis elég mosdatlanul, hogy Benkő Anna nem alább való válagból suppent, mint Kereszturi Kriska, ha nem álhattya, meg mutattya [Torja Hsz; ApLt 3 St. Apor Péterhez].

mosdik 1. (étkezés előtt) kezet mos; a se spãla pe miini (inaitea mesei); (vor der Mahlzeit) Hände waschen. 1736: Akkor nem vala az a mostani fertelmes praecedentia-kivánás, azért is az kit megkénált az gazda hogy mosdjék az meg másokat kezdett kénálni, hogy mosdjék, uram kegyelmeitek; sokszor addig kénálkodtak, hogy: bizony nem mosdom, uram kegyelmed előtt hogy az étek is elhült [MetTr 324].

Szk: asztalhoz ~. 1672: Mihók igen nyargalódzik az székel; immár asztalhoz is tud mosdani [TML VI, 188 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

2. mosakodik; a se spãla; sich waschen. 1578: Ha az kezében esik az közweny es Meg dagad. Wegy Rosa pogachat es zeekfwuet az az camanillat es saliat, fozzek Meg borban, Mosgiek aban, Ne vyzben, es meg gyogwl [Nsz; MKsz 1896. 379].

mosdó mosdótál; lighean; Waschschüssel | mosdóasztal; lavabou; Waschtisch. 1583: Bonciday Gergely Vramat vitte volt Feyerwarra az Kwpackal es Mosdowal Benessy Balas Negy lowan attam Feyeruarigh neky f. 3 d 50 [Kv; Szám. 4/1. 10]. 1584: Zabo Miklos, Es Szeöch Peter valliak, Min ket ketten kere Bakj pal hogy Mennenk Balassy Gergely-heöz, es aminemeöz ewest marhay kj vesztenek volna az eo Beör Zepetebeöl azokat teorwennelkwl Adna megh Illie(n) ewst marhakat Newez vala wgy mint Serlegeket, Mosdot, poharakot [Kv; Tjk IV/1. 197]. 1628/1635: Egi mosdo medenczestol, maga czjmere rajta [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen inv.]. 1637/1639: Egy mosdohoz valo cziffra on korso [Kv; RDL 1. 111]. 1644: Karsaj Ferencz, Karsaj Miklos, es Karsaj Anna jovait marhait gondviselesónk alat, ugy mint: ket ezer Araniat ... egy öregh öze iaro aranias serleghet, Egi mosdot korsostol melj marhakat hagyott Karsai Uram gondviselesónk alat [LLt]. 1668: Egy kerekded merön Arannias Korso, Mos-

dostol. Mas viseltes le kopot Araniu Mosdo Korsostol [Mk Kapi György inv.]. 1788: Egy mosdo Hollitsi edény tálostol [Mv; Tsb 47 gr. Rhédei Zsigmondné br. Wesselényi Kata hagy.].

Szk: *labas* ~. 1589: A haz szuksegere valo Egyetmas aprolek vetel. Vöttem Egy labas Mosdot f. d. 12 [Kv; Szám. 4/XI. 43]. 1636: Vagyon egy labas mosdo [Siménfva U; JHb Inv.]. * *ládás* ~. 1615: Egi io ladas mosdo f 2 [Kv; RDL I. 97 Juncck András kezével]. * *török* ~. 1614: Jutot nekik egi Teöreök mosdo [Kv; i.h. 96a]. 1615: Egi Teöreögh Mosdo f — d. 25 [Kv; i.h. 97].

Sz. 1760: egy verset tanultam: Ha szeretsz, szeretlek én is; A milyen a Kendő, olyan a' mosdó [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám aláírásával].

mosdó almárium mosdószekrény; dulăpior pentru spălat; Waschkasten. 1849: 3 fioku mosdo almárium 60 Rft [Görgeysztimre MT; Born. G. XXIVd].

mosdóasztal lavoar, lavabou; Waschtisch. 1823–1830: volt ... az hálósobában egy ágy dunyhával vagy paplannal egy mosdóasztal mosdóedényekkel [FogE 225].

mosdócsésze (étkezésnél használt) mosdó edény; lighenas (fólosit in timpul mesei); (beim Essen gebrauchter) Waschtöpf. 1736: Az csatlón háttul az úr felől állott az csatlós, más felől, az asszony felől az inas, annak az nyakában volt az úr mosdó aranyos csészeje, az orczatörülövel [MetTr 369].

mosdócska kis mosdó; lighenas; Wachtöpfchen/schüsselchen. 1615: Egi Teörreödeözeöt Sarga mosdochka f — d. 12 [Kv; RDL I. 97 Juncck András kezével]. XVIII. sz. eleje: Egi Szöllő Gerezes forma leueliuel ezüsből formált Mosdócska [Berz. 17. XII].

mosdódik 1. mosakodik; a se spála; sich waschen. 1749: az Urak most erkeződvén" ki mosodik ki öltöződik ki nyukszik [ApLt 2 László András lev. — "Nsz-be].

2. (étkezés előtt) kezét mos; a se spála pe miini (inaintea mesei); (vor der Mahlzeit) Hände waschen. 1736: az mikor az ebéd kész volt az vendég rendre mosdódván, leültnek, az étket elhozták [MetTr 390].

mosdóedény lighean, vas de spălat; Waschbecken/schüssel. 1823–1830: az hálósobában egy mosdóasztal mosdóedényekkel [FogE 225].

mosdóibrik mosdóshoz való korsószerű edény; ibric întrebuințat la spălat, ibric pentru apă de spălat; Waschtöpf/beck. 1687: Egy mosdo Ibriket [Déva; Szer.].

mosdókanna mosdókancsó; cană pentru apă de spălat; Waschkrug. 1846: Egy kised rendű hermeli (!) szín füles mosdo kanna [SLT 17].

mosdókorsó mosdóvíznek való korsó; urciore pentru apă de spălat; Waschkrug. 1595: Egy mosdo korsó medenches-teol Araniazot az kj niom Awagy ponderal M. 13 p. 11 [Zsombor K; SL. Sombori László reg.]. 1681: mosdo Medenczét mosdo korsostul [Somlyó Cs; LLt Fasc. 120]. 1711: Két öreg on táll edgj on Tanyer edgj mosdo korsó [ApLt 5 Apor Péter inv.]. 1736: az pohárszéken állot-

tanak ezüst aranyas vagy csak tiszta ezüst mosdókorsók és mosdó-medenczék [MetTr 383].

Szk: *aranyos* ~. 1683: Egy aranyos mosdo korsó medenczestül [Utl]. * *kakasnyakas* ~. 1717: Egy kakasnyakas ezüst mosdókorsó [DanielAd. 97]. * *részcsöves* ~. 1629: Egy réz ciwés mosdo korsó ér tt f l d 50 [Kv; RDL I. 143]. * *trébelyezett* ~. 1715: egi Trebeljezet mosdo korsó Gira 2 Lott 11 [Bfr].

Vö. az ezüst-, ón- és réz-mosdókorsó címszóval.

mosdó-korsócska kis mosdókorsó; urcioreș de spălat; Waschkrüglein. 1732: Egy ezüst kis mosdo korsócska [Ks 11 Kornis Zsigmond lelt.].

mosdókorsó-tok mosdókorsó-tartó; toc/teacă pentru urciore întrebuințat la spălat; Waschkrughalter. 1625: az Asztalosok czinaltanak tiz mosdo korsó tokot adua(n) f. 10/50 | tiz mosdo medencze s tiz mosdo korsó tokokhoz vetettünk eoregh vasakat | Fizetenenk Varga Mester Vrajm(na)k, teolleok Vetetue(n) Vrunck eo felsege zamara ... Medencze es mosdo Tokoknak, boritanj Tizenegy szattjant ... 34. Jt valo Czerzet beort [Kv; Szám. 16/XXVII. 2–3, 16/XXXV. 154].

mosdómedence mosdótál; lighean; Waschsüssel. 1562: Az Ezwstth Aranyrwl walo ozlas, Ezek keth Aranyas kwpa Egy Mosdo Medenche, hath gyra Es hath Nehezek benne [KP]. 1637/1639: Egi Eöreggh mosdo medencze korsóiaual egjütt aestim(altuk) f 2 [Kv; RDL I. 111]. 1648: Egy örögh mosdo medencze korsostol Nr 1 [Mk Kapi Klára kel. 5]. 1681: mosdo Medenczét mosdo korsostul [Somlyó Cs; LLt Fasc. 120]. 1705: ugyanabban a ládában találunk egy, pogány pénz és mosdómedencét korsóstul [WIN I. 561]. 1736: az pohárszéken állottanak ezüst aranyas vagy csak tiszta ezüst mosdókorsók és mosdómedenczék [MetTr 383]. 1768: Mosdo Medentze Mosdojaval [Mezősztyörgy K; Ks 23. XXIIb].

Szk: *ezüst-aranyos* ~. 1736: rendet állván, az völegény részire ment egy pohárnok az nagy ezüstös aranyas korsóval és kendővel, más pengi ment az nagy ezüst és aranyas mosdó medenczével [MetTr 382]. * *ezüst-aranyos virágos (trébellelt)* ~. 1697: Ezüst aranyas virágos trébellelt mosdo medencze [Szentmargita SzD; KGy]. 1733: Egi ezüst aranyas virágos mosdo medencze [Hr]. * *kvodlibetbe való* ~. 1821: Van egy kvodlibetbe való mosdo medentze [Veres-egyháza AF; Told. 19]. * *pogánypénzes* ~. 1717 k.: Egy Pogány pénzes mosdo medentze [MNY XXXVIII. 304]. * *ónos* ~ → *török* ~ * *török* ~. 1627: Egy Onos veres teöreok mosdo medencze aestim: f. 1 [Kv; RDL I. 133].

Vö. a bokály-, ezüst-, ón- és réz-mosdómedence címszóval.

mosdómedencéske lighenas; Waschbecklein. 1793: egy kis mosdo csipkés szelű medentzetske [TL Conscr.].

mosdómedence-tok mosdótáltartó; suport pentru lighean; Waschsüsselhalter. 1625: tiz mosdo medencze s tiz mosdo korsó tokokhoz vetettünk eoregh vasakat [Kv; Szám. 16/XXVII. 3].

mosdó sajtár mosdásra használt kisebb dézsa; doniță/cofă pentru apă de spălat; Waschzuberchen/kübelchen. 1743: Mosdo Sajtár [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158].

mosdószappan sápun de toaletă; Waschseife. 1640: Andoni Andrásné Zsuzska asszony ... fassa est: Hallottam Szász Péternétől, hogy egy darab mosdószappant lopott volt el tőle [Mv; MvLt 291. 233 átírásban].

mosdószék mosdóállvány; suport pentru lighean; Waschgestell/stuhl. 1650: Czinaltam egy mosdo szeket [Kv; ACJK 60b].

mosdótál lighean; Waschsüssel/becken. 1835: Egy kívül fekete belül fejjel lackirozott mosdo Tál [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. 1848: Ovális Mosdotál 2 [Szászkerked K; LLt].

mosdótartó-szék mosdóállvány; suport pentru lighean; Waschgestell/tisch. XVIII. sz. eleje: Vagyon egy mosdo tarto szek [Kv; LLt Fasc. 71].

mosdótok mosdótartó; teacă pentru lighean; Waschsüßelhalter. 1625: tiz medencze es tiz mosdo s az egy kristaly üveg toknak megh borításara vetettünk veres beoreoket No 56 [Kv; Szám. 16/XXVII. 2]. 1732: Találtunk ... egy szép mesterségesen csinált festékes bor hűttő vagj mosdó tokot [Ks 40. XXVIIIc].

mosdóvíz 1. apă de spălat; Waschwasser. 1589: Mydeore ozton haza menenk, mosdo vizet kire megh mosdek [Dés; DLt 226].

2. kézmósó víz; apă de spălat pe miini; Handwaschwasser. 1736: Mikor osztán rendet állottanak, az pohárnok eléállott az mosdó vízzel és kendővel [MetTr 324].

moshat 1. mosást elvégezhet; a putea spăla; waschen können. 1732: Grabaricsné Aszszonjom Rádics Borbara Aszszonjt meg fogtata, és én kezem alá küldötte az holot magát ugj procuralhata mint tetczet, főzhetet, magára moshatot az én tüzemnél egész Szabadcsága volt [Kv; MvRKLev.].

2. (víz) elhordhat/sodorhat; (despre riuri) a putea săpa/spăla/duce cu sine; wegschwemmen/strömen können. 1768: spăla/duce cu sine; wegschwemmen/strömen können. 1768: (A) Láb Földök(ne)k hasznára vagon az ujj gát, ez okból, hogy most nem moshottya azonn Földöket a víz olly sebess folyásával, mint ez előtt [Abafája MT; Told. Huszár lev. 17a].

mosia 1. birtok; mosje; Gut, Besizung. 1715: az én Apám is mivel Bethlen Gergelynek két hetet szolgáltunk esztendőtt által Gyogjra vonzott inkább, és az kérdésben lévő oldalon írtási lévén (: mint hogj mostis vagion ott Mosiám :) Bethlen Gergelynek ada magát Sellérül [Lupsa TA; WH. Kosok luon (70) jb vall.]. 1727: Mint hógj az fel Gyogy Teritoriumb(an) Mókán nevű helyb(en) levő Rétet in fatie lóczi Csúnkán Jüön meg bizonyta hét öreg emberek hiteket letevéen hógj az Cóntróversziáb(an) levő rét magéje Csúnkán Jüóné, Azért Teczet az Törvénynek, hógj azok az hét öreg emberek ... nyomják ki az rétnek határát ... és Csúnkán Jüón is eskügyék meg azon hógj az Apja mosiája [Benedik AF; WH]. 1744: A Lunka Kinyipe helységetskét Gánya Petru birta s háza volt ott, de igaz dolog hogy n(em) volt régi mosia ott [Nagyalmás H; BK sub nro 181 Szidera Filip (58) jb vall.]. 1745: Vagyon a' mi Mosiánk után való egymás mellett lévő két darab Szóló [Boroskrakkó AF; BfR dobozolt anyag VI]. 1751: Opra Biris alias Csizmás felől tudom mondani bizonyosan, hogj

Msgrs Gróff Boros Jenő Székely László Ur(na)k és az Ó Nsga Msgrs Praedecessorinak ... Alamorí Jóságokhoz tartozo ős örökös Jobbágyok volt, Mosiájok s Lakó házok volt az ő szüleinek Alamoronn [Alamor AF; BfN VII/3 Mihaila Szabó (55) „csizmás” vall.]. 1758: Antal Gábor és Laboncz Petru ketten együt osztozo Vér Attyaffiak volta-nak tulajdon mosiajokot ketten egyenlő két részre fel osztva birták [Nyárló Sz; Mk III. XXIV/464]. 1760: az elébb circumscribált Mosiának éppen az felit cedalák s által adák [Runk TA; Ks 89 Vall. 8].

Szk: igaz ~. 1731: Nem tudom hogj igaz Mosiájok lött volna az Mik Familia(na)k Torda Vilman hanem az Falu földibül szakasztottak nékiek [Ilondapataka SzD; TKI Babucz Vaszi (60) vall.] * örökös ~. 1754: Tudgyuk aztis hogj az kérdésben forgo retett (!) Nehai Popa Marjánnak eörökös mosiája volt [Gyertyános TA; Thor. 21/18].

2. házhely, telek; lot/loc de casă; Hausgrund | lakóház; casă de locuit; Wohnhaus. 1665: Mi a' mi olta ra emle-kezőnk Radul Vladot, es az apjat Vlád Muntjánult Velünk együt Boer Sigmund Ur(am) jobbágyanak tuttuk, de Radul az felesége mosiájara mene Lakni Desánban [Récse F; Szád. Jonas Pavel (30) jb és Chriztian Pavel (40) vall.]. 1756: Juon György fiával egy kenyéren vagon mind az ötön pedig egy Mosián laknak [Bos H; JHb LXX/59]. 1759: a' Falu közepe táján Kosbuk Juon Rusz Györgynek meg mutatta a' maga Mosiáját így szolván néki: Láddé Györgye ez az én Mosiám [A.ilosva SzD; SLt 24. J. 3]. 1763: A Falu-nak leg felső vegiben egy egész pusztá Sessio, mely hajdon volt a Bukur Kis Mosiája [Hortobágyva SzB; Born. XXIa 19 néhai Hortobágyi Gergely György conscr. 32]. 1768: az Emberek el vezettek engemet az régi mosiájához, vagyis lako hazához, és meg mutogották én nekem [Katona K; Born. XL. 80 Kotsis Todor (40) zs vall.]. 1775/1781: adunk minden mosia után egy egy tyukat tiz tiz tojást [Nagyalmás H; JHb LXXI/3. 428]. 1780: hallottam az Olasz Ur Jobbágyától Jákob Bujkától, hogj az ő Mosiája után valo földeket a Gyalmai határon el vették [Gyalmár H; BK ad nro 450 Turdesán Petru (60) lib. vall.]. 1797: Tudom bizonyon hogj itten Csombordon Ezen következendő régi Moseák, sessiok vagynak [Csombord AF; CU III/2. 18]. 1808: Kiszo Juonnak Solymason olyan jo Háza, mosiája volt, hogj az egész falub(an) ma sints jobb [Szászkerked K; LLt]. 1816: Minthogy elégtelenek vagytok arra hogj a Mostani Mosiátok után Competalo Szolgalatott meg tegyetek; tehát a Motsi Tisztem ... oljan Lako heljet rendel néktek, a mely után eső Szolgalatott el hordozhassátok [Mocs K; Eszt-Mk Cserei lev.].

3. örökség; moštenire; Erbschaft. 1746: Tudom azt hogj az Surds Toma apja Surds Mihailas birta, ugj hallottam mindenkor hogj nékik mosiájok az említett Rét [Runk TA; SzentGy Sztratya Nyikula (50) jb vall.]. 1760: Tudom hogj ezen Tiszlye, alias Rekitze nevű hely a' Vákai Határhoz tartozik a nevezett Trifesztye nevezetű emberek tartottanak, 's tartanak just hozzá, mint Mosiájokhoz való jure Successorio, Elehjekhez birott helyhez [Lunka H; TL. Dávid Péter (60) jb vall.].

mosiájú szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: egész ~ egész birtokú; cu moşie întreagă; von ganzem Landgut. 1829: a' Ménes hágo meget egy darab határja F. Zsuk-nak Köteleni Határhoz szakasztatván, itten minden egész Mosiaju ember vesztet 3 Földetskét [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

moslák 1. disznóeledel; látni; Tränke, Schlempe. 1590: Teglas Adam vallia az Chete Mátene húga mond hogy ot kun az eb igen niallia az moslekoth mondnak otben, had niallia [Kv; TJK V/1. 48]. 1744: Ignát alias Sándru Petru^a az Uráság Miklós nevű pakulárnak (!) lévén falunkban egy néhány darab Sertésse azon Pakulár arra kért, hogy egyszer mászszor moslékkal tartanám ökö, s ad Két malatztot énnékem [Kersec H; Ks LXII/13. — "Replikál]. 1766: Constal fenyegetoczeze az Inak az A. ur ellen, ugy a dolognak történt léte, hogy a sertes el dögölvén, az A. ur károsított, továbbá két fatensek referallyak az Inek ditsekédésit, hogy ő étette volna meg meleg moslékkal [Torda; TJKt V. 334]. 1768: Mosléknak valo Hordo 1 [Mezősztygyörgy K; Ks 23. XXIIb]. 1787: Egy Mosléknak valo kád Dr 50 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 6].

2. konyhai szennyvíz; zoaie, spālātūrā; Küchenschmutzwasser. 1584: Marta Jstwa(n) deakne Zolgaloia vallia Arczul eotteotte az Moslekal Andras Katalinth Balasy gergely [Kv; TJK IV/1. 196]. 1656: Ezen var piaczarol megien az Teömlecz Bastia mellett egi hoszu csatorna meljen holmi moslekott szoktanak az var arkara ki boczattani | Ezen konjhabol szolgal ki, egi valu, meljen moslekott szoktanak ki önteni [UF II, 141, 161]. 1743: Tapasztalunk illjen alkalmatlanságotis, hogy néméllyek Hazánk lakósi közötti éppen szokásba veték hogy a' szemetet, gazt, Moslékot házok elejében az Uttzára szoktanak sepreni 's ki hánni masok bántásokra [Torockó; TLev. 10/1]. 1767: Groff Kornis Antalné az esső vizet es moslékot a Magunk minden napi élő Kutunkra bocsáttatta [Kv; Ks 11. XLVI. 46]. 1772: Ugy hallottam Tit Zilahiné Aszszonyomtól hogy égy Léányt az Ura mellet kapván égy ágyban fekünni forro moslékkal meg forázta azon személyt [Dés; DLt 321. 53b Anna Nemes rel. vid. Nob. Michael Tot vall.].

moslák-bor hamisított bor; vin falsificat, poşircă; gefälschter Wein. 1843: moslák bornak se lehet nevezni ki önteni valo nagyon rossz és egésségtelen [Dés; DLt 664].

moslákmerő kártya disznóeledelt merítő kanna; cană de scos látni; Tränkeschöpfkanne. 1790: Egy moslák merő Kártya [Mv; MvLev. Cimbálmós Ferencné hagy. 2]. 1836: egy moslák merő kis kártya [M.péterlaka MT; TGsz 18].

moslékos I. fn 1. moslékoscseber; ciubăr pentru látni; Tränkeheber. 1630: monda(m) neki mint volt akkor dolog, s monda hogj ki ment az aito(n) s mindgiart haniatta esset s onnat fel keölt s az masik aitora ment, s ugj let oza(n), az giermek az kis leany azt mondotta volna hogj egi nap allot az moslékosba(n). De akkoris mikor en vele beszéllek azt monda hogj halua let a giermek [Mv; MvLt 290. 191a].

2. becsm kb. mocsok ember; lepädātūrā, om de nimic; Mistvieh. 1775: (Domokos Ferenc) haszontalan ember, kit némelyek Nemokosnak, némelyek pedig Moslékosnak hívnak [RettE 360].

II. mn becsm de nimic; Mist-. 1629: Balogh Anna igen gonosz mergw Azzonj minketis Moslekos Diznoknak hiu [Kv; TJK VII/3. 91].

moslékoscseber mosléktartó faedény; ciubăr pentru látni; hölzerner Tränkeopf. 1594: Az Also Maior haz vduaran vajo(n) ... Moslekos chjeöbeör ... No. 1 [Somlyó Sz; UC

78/7. 9–10]. 1630: mikor megh fogokis az leany megh valla hogy eö teöle valo az giermek, s eö maga meczete el az keoldeoketis a moslekos czeberben vetette s ot allot egi ideigh [Mv; MvLt 290. 193a]. 1648: egi moslékos czeber [Komána F; UF I, 931]. 1679: Moslekos Cseber nro 1 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 115]. 1724: egy moslékos tseber [Koronka MT; Told. 29/12]. 1745: Moslékos cseber Nro 1 [Marossztkirály AF; i.h. 18]. 1765: vit el Egy moslekas Csebert [Ilencfva MT; DLev. 2. IXB. 13]. 1788: égy moslékos Cseber [Mv; TSb 47]. 1849: Egy moslékos tseber [Somkerék SzD; Ks 73/55].

moslékosdésza moslékos faedény; vas de lemn pentru látni, ştiob; hölzerner Tränkeheber. 1679: Moslekos désa nro 2 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 67].

moslékoshordó butoi pentru látni; Tränkefaß. 1780: A Velnitzében Moslékos nagy hordo 1 [Bethlen SzD; BK].

mosnyág öregember; moşneag; Alte(r), Greis. 1736: Pasuly Hazab(an) meg holt mosnyág juha 11 [Pusztakamarás K; Told. 44].

Hn. 1802/1839: Az Mosnyág Kutján felyül (sz) [Mezőbánd MT; EHA].

mosnyán részes szabadparaszt; moşnean, răzeş (járán liber care-şi cultivă propriul pământ); anteilhabender Freibauer. 1761: Amint fellyebb is meg iratott, valakik a már le irt kalyibások közül magok vagy Antecessorok a denotált Esküteknek emlékeztetektől fogva mind a Törtsvári Territoriumon laktanak, azok általunk Inventátorok által Jobbágyoknak, vagy is Mosnyánoknak irattak [Törtsvár F; BrÁlt Conscr. Dom. Törtsvár 106. — Binder Pál kijegyzése].

mosó I. mn 1. mosáshoz való/szolgáló; intrebuintă la spălat; zum Waschen dienend. Szk: búzát ~ cseber. 1838: A Szitáló malomba buza ászitato nagy tölgf fa láda égy búzát moso cseber egy, búzát moso szita és rosta [Km; KmULev. 2] * búzát ~ rosta/szita → búzát ~ cseber.

2. mosható; lavabil, care se poate spăla; waschbar. 1856: 3 vég Stráfos moso galland [Kv; KCsl 11].

3. aranyászo; care se ocupă cu spălatul nisipului aurifer; Gold waschend. 1756 k.: A Folyásokon hurkával moso Bányászok, vgy azokis kik uj Stompat építettek szabad vizre ha derék vizen valo Stompok(na)k közönséges vagy meleg vizét ellopnák vagy a' Stompak árkat elrontának. 12 for. bírságban incurrályla(na)k [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

4. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: nyelve ~ pletykálkodó, rágalmaszó; birfitor, clevetitor; klatschend, schmähend. 1650: (Az alperes) Keczetben azzal diffamalt szidalmazot hogy en nyelve moso bestie fattia vetet híres kurua uagiok [Uzst 14a]. 1654: itt Nagos Ura(m) az Natak Udvaraba(n) ighen sok nyelve moso rosz emberek vadnak [Gerend TA; KemLev. 1427 Maxaj István lev. — A teljesebb szöveg mos 17. al.] * nyelvet ~ 'ua.; idem' 1665: Oh vajha sok ki való járásomban annyit beszélgethettem volna, mint némely uraimmal, kiknek az mint, ha Kegyelmednek úgy ki nyilatkoztathattam volna szívemet, most talám nem szenvedném némely nyelveket mosó uraimnak alkalmatlan beszédeket [TML III, 453 Teleki Mihály Gyulaffi Lászlóhoz].

◊ Szn. 1614: Moso Janos [Mája MT; BethU 85]. 1694: Moso Marton [Jobbágyfa MT; BálLt 50].

◊ Hn. 1622: Mosó rihben [Csicsókókeresztúr SzD; SzDMon. II, 424]. 1643: Mosórüh [uo.; i.h.]. 1671: az Moso reten (k) [Méra K; KHn 240]. 1689: moso reth ősuenje mellet [Csókfa MT; EHA]. 1754: A Mosó Réten levő Kis Rét [Szucság K; KHn 254]. 1805: A' Moso helljnél (sz) [Magyarókerke K; KHn 93]. 1821: Mosó Révnel [Makfa MT; EHA].

II. f. 1. mosóné; spálátoreasá; Waschfrau. 1585: A Feye-delem it leteben Fa alma (!) Myhaly vytte az mossokat 4 louou f. 1 d. 50 Vayda Janos vytte az Swtöket 4 louo(n) f. 1 d. 50 [Kv; Szám. 3/XXII. 26]. 1588: 2 Louou vittek Bathory Istwan Mosoyt Tordara Portekayauul egyetembe attam f. — d. 50 [Kv; i.h. 4/III. 51]. 1590: Georgy Schnyder 4 Loual vity Az mossokat fytettem f. 1 [Kv; i.h. 4/XV. 23]. 1595: Janos Deak vitte Azzoniunk Mosoyat Gialuba [Kv; i.h. 6/XVI. 148]. 1597: Azzoniunk eo felsege Mikor innen a' Varasbol Vy Varba ment Vittek ezek eggiemasat Mossokat, Swteoket, Komornykokat poharnokokat es egieb partekiait [Kv; i.h. 7/XII. 42 Filtisch Lörinc sp kezével]. 1609: (Attam) Azzoniunk Mosojnak Hust lib. 4 [Kv; i.h. 12b/IV. 242].

2. beteg/halottmosó; persoană care se ocupă cu spălarea bolnavilor/morților; Kranken/Totenwäscher. 1584: Sophia Nagy Leorinczne vallia pulacher Jstwannet Mossa vala az Mosso Azzony, Zabo Martonneis kery vala, ketszeris zolita az Mosso azont, mert nehezen varia vala Azonba Juta be Az Mosso Es kery vala hogy le wilyón es meg mos-sa, De azt felele Ebet mos vgmond, Amely ebet ez eleót mostal mostis azont Mos de senkit Ne(m) Newezet | Az feredes Marton vallia Zabo Martonne ezt monda A' Mossonak, Amely ebet vgmond ez eleot mostal mostis azt mosd [Kv; TJK IV/1. 233–4].

3. ? 1665/1754: Következik itt már a' Mester Legény Papjának, két kereszt-Apjának, Harangozójának, Mosojának nevék [Kv; ACart. 26]. — A tréfás legényavató szertartás egyik szereplőjének nevére vonatkozhat.

mosóasszony 1. mosóné; spálátoreasá; Waschfrau. 1674: Kemény Jánosné Aszsz(onyo)m Eo Nga moso Aszszonyát captiváltattuk terhes állapattal vádoltatván, adtunk az város szolgájának d 6 [Kv; Szám. 34/L. 20] | Hetfűn adtam ki az Mosó Aszszony (!) négy rud Szappant vólt benne nyólcz font. libr. nr. 8 [Uti]. 1685: Egy Erzsébet nevű moso asszony [Kv; Dica XXX. 15]. 1699: az édes Anyja mostan az eo Nagók moso Aszszonyok [Ózd AF; Berz. 17b]. 1730: Az Moso Aszszonnak három holnapok (!) Flor 3 d 75 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV]. 1734: Tudom hogi az Aszszony az Urfiak mellett olyan Aszszony embereket tartatt, hogi husz, harmincz forintokat is meg adott egjnek, a mell(ett) szolgálat, moso Aszszonyt [Szentpál K; TKI]. Maria Keresi Ladislai Hegedűs rel. vidua (50) jőb vall.]. 1772: két hitván Lepedőt Csákiné Nevezetű moso Aszszonynak ajándékozott, a' mellyek-is leg fellyebb jo Lélek szerént két máriásnál többet nem értek [Drág K; TSB 21].

2. beteg/halottmosó asszony; femeie care se ocupă cu spălarea bolnavilor/morților; Kranken/Totenwäscherin. 1584: Sophia Nagy Leorinczne vallia ... pulacher Jstwannet Mossa vala az Mosso Azzony [Kv; TJK IV/1. 233]. 1820: mondám a' Moso Aszszonyak: Nem hiába hogi a' Báro Kurvás volt, mert volt mivel [Várfva TA; JHb 48 Bíró Zsigmond (49) hűtes assz. vall.].

mosócseber ciubăr pentru spălat rufe; Waschzuber. 1652: Egy kis moso Cseber [Görgény MT; Törzs].

mosódik (partész) elmosódik/hordódik; a fi săpat/spălat (și du) de apă; (Uferteil) weg/fortgeschwemmt werden. 1765/1770: Ezen mosás által szaparodot, vagy gyúlt Rétecskében Jármí Judith Aszszony nem bir, holot a' melly Simén rész Tanorokból mosodot és gyúlt, azon Tanoroknak harmad része eő Kegyelmeje | Melly darabb földet a' Si-mény rész Tanorokból szagatván a' Küküllő által mosott tulso Martyához harmadrész annak utánna az eő Klgrne Rétyekhez mosodott [Széplak KK; SLt évr. Transm. 177]. 1789: ragasztott a víz ezen ... földéhez egy darab köve-szes helyet, de a koránt sem a Balás István Vizen tull lé-vő földéből mosodott ide [Árpástó SzD; CsV]. 1812: ezen Viz folyamattya mellett lévő régi Berekhez, az belső Be-rek apránként lassan lassan szaparodott és mosodott [Ká-p-talan AF; DobLev. IV/943. 15b Togyer Demján (42) jőb vall.].

mosogat 1. (ruhaneműt) kimos; a spăla (rufe); (Wäsche) auswaschen. 1591: az gyermeket kwitek wala egy nagy cheberrel az kuthoz, es az cheberben volt az Annia Inge azt zegeni leanka ot mosogatta [Kv; TJK V/1. 55 Segeswary Marton vall.]. 1597: Borbely Adam fassús est az Cehben vete az Inasnak Petjnek zemere Borbely Balas: hogi Iffiu Borbely Peternek ő keritete volna az Azzont. Bor-bely Peter monda hogi ő az Inas lelket az ő maga lelkere veszji, hogi soha sem(m)it ne(m) tūdott az Inas az dolog-ba(n) hane(m) hogi ő tőle küldet oda mosogatni Inget [Kv; TJK V/1. 128].

2. (gyermeket) mosdat, rendben tart; a spăla (copilul); (Kind) waschen, in Ordnung halten. 1632: mikor Melegh Andrasne megh hala az az kiczin meleg Girkó rea marada eő tartotta, czöcz szopó koratul fogua megh ma-gam is ferezette(m) mosogatta(m) azt az gyermeket [Mv; MvLt 290. 74b].

3. (gyógyító céllal emberi testet/testrészt) lemosogat/öb-lítget; a spăla (cu scopul therapeutic corpul/o parte a corpul-ui cuiva); (zwecks Heilung menschlichen Körper/Körper-teil) abwaschen. 1743/1747: aszt kerdezi vala az Ur töllem ha kenegetneké a ketek falujáb(an) valakit popiommal, aszt felelem hogi Popiommal nem kenegetnek, hanem tudok olyas Embert az kit szapanyos Eget bor(r)al mosogatnak minden Nap [Szentgyed SzD; WassLt Paulus Szabó de Zilah (55) ns vall.]. 1759: az Gyermekek azon reszkető ke-zecskéit Feleségem Kánforos Spiritussal mosogatván tegnap semmi olyas felettébb valo nagy változása nem volt az Gyermekeknek [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.]. 1765: ugy meg verette eőket hogi alig tudtak haza jöni, Krisán Thóma vagy két hétig magával jó tehetetlen volt a veretés miatt a Felesége mind szappanyos pálinkával mosogatta a helyit [Marosszitimre AF; Eszt-Mk Vall. 21]. 1783: Tanko Andrist ... ugi meg üte egj faval, hogi mingiárt el esék és mint egy holt oljan lén mi Aszszonjokul rajta kapánk és hertelen mosni kezdők szappanos palinkával, s addig moso-gatok hogi egj kevesse könnyebbedek az gyermek [Lengyel-fva U; Ben.] | az en Fi(a)mot Tanko Andrist Lengyenfalván Balint Janosnál szolgálatba(n) laktaban Lengjenfalvi Bar-talis Antal verte volt meg ... mingiarast az Aszszonyok rajta kapának és mosogatni kezdék szappanyos palinkával [Malomfva U; Ben. Catharina Salfalvi Martini Tanko relicta (50) ex Malomfalva vall.].

Szk: *a vérből ~.* 1755: Látám hogy Panitne Kallos Kata az uton féljul mint egy hol (!) ugy fekűt, véresén, és égy Czigányné mosogattya vala az vérből [Nagydevecser SzD; WLt Kolosvári Josephne Baroczi Debora (30) ns vall.].

4. (babonáskodásból vmilyen főzettel) öblöget; a spála/clāti (cu decoct); (aus Zauberei mit irgendeinem Sud) spülen. 1614: Jut eze(m)ben hogy eztis bizonyly hallottam hogy az Azzony Dengeleghine Zemere(m) testet, keökeny leuel mosogatta gonoz veghre, tudni illik fertelmesseghre [Nsz; Vlt 53/5267 Cyprianus Seyler (21) udv. muzsikuss vall.].

5. (sebes állatot) lemosogat/kenetet; a spála/unge (rana unui animal); (verwundetes Tier) abspülen/schmieren. 1592: 8 die Decem(bris) Jutanak az Teöreökeök hozatam nekik Giortiat Mert azon eyel egettek az lowokat mosogattak [Kv; Szám. 5/XIV. 181 Eppel Péter sp kezével]. 1621: Az Theoreok keöuetek ket Theoreok loat itt hagiuan, melliet az Chiaszar Vrunk(na) eo Flgenek kwideot uolna, ayandekon, de az hozzu vtnak myatta megh hituankozua(n), es az Labok mind felsebeseden az Sarnak myatta Keretessy (!) Jakab velle bannion es az Labat mosogasa, es kenney [Kv; i.h. 15b/XI. 105]. 1649: Az mezon leuen az Posta Louak, es az hatok, Oldalok, igen Sebessek leuen, ueöttem esmet egi eöreg h fazakat, hagi az leginyek Lapukot főzuen benne mosogassak az hatokat f — D 5 [Kv; i.h. 26/VI. 539].

Szk: *sebes háta ~ni.* 1649: Az Posta Louak sebes hata es oldala mosogatni ueöttem egi for. zappa(n)t [Kv; i.h. 528].

6. (edényt) elmosogat; a spála (vasele); (Geschirr) abwaschen. 1629: az uduaron ot mosogatok vala enis [Kv; Tjk VII/3]. 1633: Kouacz Janos az feleségemet sokszor probalta es parznasagha es oda jeöuen az gazdam Azzonit p(ro)baluan mideon mosogatna az gazda(m) Azzoni fel niült az felseo ingh alat es megh fogta az fonat [Mv; MvLt 290. 131b]. 1642: egy estve mosogatók, s az mosogatóvizet vöm ki az uccára [Mv; i.h. 291. 349]. 1725: Mint hogj már a Barcsai János ur(am) szakacsá el szókótt volt ketelenítettünk ő kglmek számára főző Aszszonyt fogadni ... Ezen főző Aszszony mellett ugjan Csak szolgálattott kellett tartanunk, a ki Szapult, es p(rae)benda Cipzot stótt s mosogattott, Kinek fizetése ... Flor. 8 Den. 63 1/2 [K; TKL]. 1823–1830: nem mindenkor lévén cselédje, sokszor mosogattam is [FogE 91].

7. aranyat mos; a spála nisipurile aurifere; Goldsand spülen/waschen. 1757: Taláitatik a' folyo vizekbenis, mint a' Marosban, Aranyosban, és más patakokban szerte széllyel, a' Szamosbanis igen szép arany, melyet többire a' Bányász Czigányok szoktak keresni, és mosogatni [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

8. (partot) rendre elsodor; (despre riuri) a spála/sápa incetul cu incetul; (Ufer) nach und nach weg/fortschwemmen/spülen. 1844: ezen Berekhezis a' Szóllók alatt lévő Sodoritból apránként mosogattott a' Szamosfolyo vize [Km; KmULev. I Kosztin Györgye (57) col. vall.] | Székely István a' Felső Berekben ... már régen kaszálgat és mivel a' Szamos kaszálo helyét aprándként mosagotta, itten a' hely pedig tágosodott ... öis ide által járagatván, a' helyet ... irtogatta és kaszálgatott [Szászfenes K; i.h. Longán Zaharia (60) col. vall.].

9. vall 1656: Jesus Christusnak ő Szent felsegenek, szent vére mosogattia, az en ondok sebeimet [Ádamos KK; BálLt 93].

mosogatás 1. (ruha)mosás; spálat(ul rufelor); (Wäsche) Waschen. 1587: ot letunkben" Gaszdanak haza nepenek Mosogatasert —/60 [Kv; Szám. 3/XXX. 15 Seres István sp kezével. — "Fejérvárt]. 1598: Balogdi farkas wallya. Amnemew zerenchetlensegh es nyawalia az zegeny Zekeli Andrason volt, nyawaliaiban eginhanizor mentem hozza, nagi zitkozodassal panazolkodot nyawalias hagi az rokony keozzewl sohol chiak egi attia fia sinchen, hanem ... betegsegeben mosogatasbol agiwetesbeol mibeol fodor Gergeline volt mellette [Kv; Tjk V/1. 123].

2. (edény)elmosás; spálatul vasesor; (Geschirr) Abwaschen. 1679: Mosogatáshoz valo, Lábas tölgi fa Dása nro 15 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 94]. 1680: ezen Pitvarban egi Paraszt Pad Szék, az közepi valu formára vajt ugjan ott egy katlan, melybe mosogásra valo vizet szoktak mellegiteni [A.porumbák F; ÁLt Inv. 17].

mosogatóasztal edénymosó asztal; masă pentru spálatul vasesor; Abwaschtisch. 1758: Csatlós mosogató Asztal 3 [Branyicska H; JHb 109/151].

mosogatócseber edénymosó cseber; ciubăr de spálat vase; Abwaschzuber. 1681: Sütő Ház. Pitvara Vagyo(n) ezen pitvarba(n) Mosogato Cseber Nro 1 [Vh; VhU 519]. 1693: Fa Edenyek Divisioja Egy mosogato cseber Mihoknak [Ne; DobLev. I/38. 11]. 1697: mentünk az Konyhára ... Ebben vagion ... Mosogato cseber nro 1 [Borberek AF; Mk Urb. 2]. 1725: (A) Sütő házban(e) egi Mosogato Cseber [Beresztelke MT; Eszt-Mk Inv. 6]. 1755: Nagy vendely 1 mosogato Cseber 1 [Buza SzD; LLt B]. 1756: avatag mosogató Cseber 1 [Branyicska H; JHb XXXV/35]. 1761: Tser fábol valo mosogato Cseber Nro 1 [Spring AF; JHb XXIII/31. 37]. 1813: Masagato Cseber 1 [Veresegyháza AF; Told. 18].

Szk: *lábás ~.* 1679: Lábas mosogato Cseber nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 115]. 1797: Mosogato lábás Cseber 1 [Köbölkút K; CU]. 1848: Három mosogató Lábas Cseber 50 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

mosogatódézsza edénymosó dézsza; ciubăr de spálat vase; Abwaschzuber. 1816: Egy rongyos mosogato Dása [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

mosogatótekenő mosóteknő; albie/covată de spálat; Waschtrog. 1594: Az Somlioy maior hazban ... Mosoghato tekeneő vagion No. 2 [Somlyó Sz; UC 78/7]. 1648: Egy szappanozo. Masik mosogato tekeneő [Komána F; UF I. 931]. 1669: Egy kis mosogato tekenyő [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. 1685 e.: Hasatt mosogato tekeneő Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 7]. 1699: az Eczetes hazba Mosogato tekenő Nrő 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1765: Mosogato Tekenő 1 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 8].

mosogatóvíz edénymosó víz; apă de spálat vase; Abwaschwasser. 1642: Én egyebet nem tudok az dologban, hanem egy estve mosogatók, s az mosogatóvizet vöm ki az uccára, s hallám, hogy erősen sirnak-rínak ott Kapusinál az gyermekek, s odafele menék [Mv; MvLt 291. 349–51 átírásban]. 1679: Első Sütő Ház ... Mosogato viz hevető katlan [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 64].

mosoház spálatorie; Waschhaus. 1679: Moso Ház. Ez az Kis Udvaro(n) mindyárt az első Sütő ház mellet vagy(n) [Uzdizspéter K; TL. Bajomi János inv. 65]. 1681: Moso ház oldala sövényes, tapaszos [Hátszeg; VhU 600]. 1740: ezen Udvarról bé menven az Moso Hazban, mely haz előtt tanáltatt egy szep Tornaczoska [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32]. 1742: Pálosan^a az udvarházban találtattott edgy fedél alatt nyoltz Ház, edgy nagy Palota, és edgy Mósó Ház [Ks 10. XL. 19. — "NK"]. 1832: A' Moso Ház Ebben találtattak Egy nagy állás, melyen a' Grofné Asszony ő Nsga Etzetjei állanak [Sáromberke MT; TSb 26]. 1847: Van ezen telken egy mosoház sísza fedél alatt [F.árpás F; TSb 46]. 1848: Mosoház Két nagy Gunyát öszveszedő asztal 10 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

mosolygás mosoly; zímбет, suris; Lächeln. 1657: csak mosolygással mulatám az dolgot [KemÖn. 193]. 1678: Oly embereknek mutathatja kgd ezen levelemet, tudom ki fűtöléssel, ki főcsóválással fogja ezen dolgot érteni, ki mosolygással tézsen ítéletet s feleletet felőle [TML VIII, 228 Teleki Mihály Nalánczi Istvánhoz]. 1787: Midőn szegeny Qvartejamra meg érkezém, meg látám Mártont, melyen meg útközém és nem tudám örvengyek é vagy szomorkogyam, midőn Aszszony Anyamnak egy mosajgasából minden jot hozek ki [Kackó Szd; Kp II. 27 Újfalvi Sámuel Máthéné Újfalvi Kriszínához].

Szk: szerencse ~a. 1662: A szerencsének első tekintetében, mosolygásában való nagy magahitség és bizodalom s az egy embernek hirtelen való káros rossz tanácsa illy kárt tett vala [SKr 79–80].

mosolygású szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: farkas ~ kb. viczorgó; rinjitor; fletschend. 1811: Schmidt Márton fekete szeg, fekete borzos haju kedvetlen te-kéntetü, Farkas mosolygásu [DLt 749 nyomt. kl].

mosolygó mosolygós; zimbitor; lächelnd. 1661: Szent Páliné asszonyommal, az én édes, kedves, köszvényes lábú, szépen mosolygó, piros ajaku szerelmes nénémme egy-mást soha el ne hagyjátok [TML II, 177 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithhoz]. 1747: Ezzel adgya Isten hogy hamar időn csokolhassam meg mosolygo Szajadot [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez].

Szn. 1573: Anna Mossolgo ferenchne [Kv; Tjk III/3. 192].

Hn. 1716: A mosolygo nagy szőlömet gyeptől fogtam [M.királyfa KK; EHA]. 1781: A' Mosolygo szőlő alatt való gyept [uo.; EHA] | Mosolygo (sző) [uo.; EHA].

Szk: ~ beszédű. 1788: 12 Esztendő Fiu tsak magyarul beszél, mosolygó beszédű [DLt nyomt. kl] * ~ haragú. 1710 k.: Sziatok nélkül lévő, halovány, hallgató, mosolygó haragú embertől Isten oltalmazzon minden keresztyén felebarátomat [BÖn. 498] * ~ száju. 1811: Merinkós György nyirett fekete bajszu, mosojgo száju, vidám tekintetü [DLt 84 nyomt. kl].

mosolygó alma 1. almafajta; un soi de mere; Art Apfel. 1749: holmi Havadtői és Bezedi emberek hoztanak volt affe Zöld és Mosolygo almakat vekaját 1 Marjason s 3 Sustakon adtak [Torda; Pf]. 1811: Vagyon csengő alma Van mosojgó alma [ÁrÉ 32]. 1841: Téli alma Mosojgo alma Muskotáj alma [Kisilye MT; LLt].

2. mosolygó almafa; un soi de măr; Art Apfelbaum. 1625 u./1687: Az Adorján völgyében a' hoszszu borozd-

b(an) adtanak a' Mihály fiak 8. gyümöls fakat az also borozdaban 2. mosolygo alma [MMatr. 159]. 1643 k./1687: Vadasdi Varga János Praedikátor számára hagyott egy szép oltoványt ki is mosolygo alma [Vadasd MT; i.h. 152]. 1687 k.: Az Orótványb(an) Suba Mihály rétib(en) adott Tórók Péter egy mosolygo almát templomé [Geges MT; i.h. 174]. 1687 u.: A' csorgo árokjánál a két hold föld végiben vagy(n) két oltovány egyik piros kórtóvély, másik mosolygo alma [Bede MT; i.h. 150]. XIX. sz. eleje: Bodo Mosojgo Alma Nro. 3 [Keménytelke TA; IB].

mosolygó almafa egy fajta almafa; un soi de măr; Art Apfelbaum. 1660: Ferencz Márton hagyott egy mosolygo alma fát a Templomhoz [Havadt MT; MMatr. 168]. 1679: Az szőlő fön is tudok egy mosolygo alma fat [Vadasd MT; Told. 41]. 1697: Sipos István egy alma fa mosolygo alma fa leven az írotványba aztis hagyta Templom szamara [Sóvár MT; MMatr. 210]. 1710: Tsokfalvi^a határon egy Alma-fa vagyon zálagban Killyen Andráséknál két véka buzáért, ez is mosolygo alma fa [CsS. — "MT"]. 1721 u.: a Siko tserében ez a ketto mosolygo alma fa [Atosfva MT; MMatr. 183]. 1766: ki veven két fat egy mind egy mosolgo almafat es magonkot almafat [Malomfva U; Ben.]. 1786: A Kurta nevű orotványabol Kadar György vagat ki egy Mosolygo alma fát [Backamadaras MT; CsS]. 1796: Sz(ent) Imrei Szabo Josefnek a Néhai édes Attya Szabo Mihálj oltott volt ennek előtte való időben a Sz. Imrei Also határon egy Mosoljgo Alma fát [KGy].

Szk: oltott ~. 1795: azon borozdának az also véginél egy otot mosolygo alma fa vala [Rigmány MT; LLt 84/8].

mosolygóalma-fiatal mosolygóalma-csemete; puietul acestui soi de măr; Pflanzling einer Art Apfelbaum. 1638: Nagy István hagyta^a egy mosolygo alma fiatalat [Havadt MT; MMatr. 168. — "A templomnak].

mosolyodás mosolygás; zímбет, suris; Lächeln. 1593: Ersebet, Zabo Balas zolgaloia valia hagi egikor Jstuan kouachne wl vala az so eorle mellett, es Caspar kouachis előtte al vala es az kouachnenak aiakat pittirgeti vala, az Azzoni peneg azt mongia vala Caspar kouachnak, Edes lelkem ne(m) tagadhatod hagi rezed nem volna ez giermekben mert mind zeme zaia orra mosoliodasa ollian mint neked [Kv; Tjk V/1. 379].

mosolyodik 1. mosolyog; a zímби/suride; lächeln. 1582: En mo(n)dek Cassaj Kalamar Tamasnenak it wolt hegedws Mihalne mikor hasas wolt Eo penig mosoliodok azzonj (!), hagi en azt mondam, Eo penig firtatnj kezde az nemet Mihal leaniat [Kv; Tjk IV/1. 59h Iso Amburusne Anna azzonj vall.].

2. elmosolyodik; a începe să zîmbească; zu lächeln anfangen. 1619: kérem én nagyságotat, hogy hitre adja nékem nagyságod, hadd veressem karóba az ebet^a. Arra mosolyodék^b, s mondá, hogy: Azt nem mivelhetem, de meghallod, hogy bizony éhhel öletem ott meg az latrot [BTN² 238. — "Gombos András híres tolvajt. ^aA vezér].

mosolyog 1. a zímби; lächeln. 1570: Kis Marton Katalin ... valia hogy Eccher az Sywlmos Torol Jeo volt Latta hogy az Keozepwchan egyik zeren Zabo Janosne egy leannyal fely Jeo volt, Masik zeren penigh Eotthues Demeter, Es az azzon Mosoligh volt Eotthues Demeterre [Kv; Tjk III/2.

34]. 1629: Keopeczy Daniel ... Nyireo Ferenczel tarsalkodot eoze, en mondek neky vegyetek engemis keozitekb(e), mosolyga aual el valank [Kv; Tjk VII/3. 107]. 1724: Mikesné Aszszonyom csak félen kezdett beszélni mosolyogva [Darlac KK; ApLt 2 gr. Haller János Apor Péterhez]. 1762: reggel voltam a szegény bátyám Rettégi István uramnál azelőtt pedig, hogy a lélek kiszakadott belőle, az egyik kezének megmozdításával beszélgett, de egyebet nem értettek, hanem ezen szót: „omnia”, melyet mintegy mosolyogva mondott [RettE 134–5]. 1823–1830: Erre én semmit sem szóltam, nagy szégyennel kimentem az házból, amikor engemet a grófné mosolyogva küldött ki, mert mikor jobban haragult, akkor mosolygott [FogE 158].

Szk: egymás szemébe ~. 1699: láttam hogy egy más Szerniben mosolygottak Suttogtak, bugtak, beszélgettek ketten [Hr].

2. kb. virul; a inflori; blühen, gedeihen. 1811: Meg hevül az idő, Nyári napok jönnek, Indulnak fuvási a' Déli szellőnek, Oh mint mosolyognak minden fák nevei Égy mást köszönetik gyenge meghajtással, 'S mintégy tsokolódnak lassu susogással [ArÉ 55].

3. reménysugár ~ feléje átv rámosolyog a remény; a avea o rază de speranță; die Hoffnung lächelt ihm zu. 1854: Balsorsunk sebére írt, a' jövőre biztatást nem nyújt a' búskomor jelen: a borúlt láthatárról reménysugár nem mosolyg felénk [ÜjfE 3].

mosóné mosónő; spălătoareasă; Waschfrau. 1789: Mosoné 2/30 [WLT Cserei Heléna jk 30a]. 1793: A Mosonék(na)k Rf. 1 x 12 [H; Ks LVII/53b]. 1816: Volt Mosoné Nagy Ilonkának 40 Rf. [Kv; Born. IV. 41]. 1849: kifiztettem a volt fogadosné és mosonéját összesen 24. frt 52. xrt ezüstben [Kv; Végr. Vall. 8]. 1867: Kosztra fizetek holnapjára 7 frintot mosonénak egy évre 6 fl [Pf Pálffy György apjához, Pálffy Lajoshoz Kv-ról].

mosópad sulykoló pad; capră de spălat; Schlegel/Waschbank. 1706: vitt el egy gyalog padot, ket hus vagho padot, egy moso padot [Kórispatak U; Pf]. 1812: Egy Moso Pad x 13 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 3].

mosószek sulykoló szék; scaun folosit la spălarea rufelor cu mai de bătut; Schlegel/Waschstuhl. 1679: Tölgy deszka moso szek nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 112]. 1787: Két moso szek [Mv; MvLev. Csizsár György hagy. 10]. 1820: Egy moso szek [Mv; Told. 22]. 1833: A Cseléd ház Moso szek egy [Katona K; Ks 73/55 Kornis János lelt.].

mosott 1. kimosott; spălat; ausgewaschen. 1636: mosot falka fonal, kender, lennel Elegy nyomnak Eggiwt libr. 12 1/2 [Kv; RDL I. 109]. 1679: mosot fejer Juh gyapja nro 9 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 81]. 1789: vettem kezemhez Mosott fátol keszenöt, német köntöshez valo taszlít 4. kettő mosott, s egy mosott elő ruha [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. 1824: mosatt fonal [Fugad AF; HG Mara lev.]. 1826: Egy rongyos mosott sellyem keszenő [Koronka K; Told. 19]. 1829: Juh Gyapju nem maradván Pénzen vásároltatott Zsiros 120 Mázsza 58 font Pénzen elkölt lefűsült 1 Mázsza 40 font ... Meg maradtott mosot mely két annyi Zsirosból jött ki 16 Mázsza 95 font [BLt 12 kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

2. mosással megtisztított (gabona); (cerealé) curățate prin spălare; (Getreide) durch Waschen gereinigt. 1680:

Masodik szuszekben mosot buza Cub 12/1/3 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 20]. 1683: Szemen szedet buza Sax Cub. 25// Mosot buza Sax Cub. 34 [Görgény MT; UtI]. 1684: Mosot Kóles Cub 10// — Kőzőnséges Kólos Cub 168// [Fog.; UtI] | Az Kastelyban mosot Buza Sax Cub nrő 20 [Radnő KK; UtI]. 1690: mosot Buza Sax Cub 1 [BK Kentelki inv. 4]. 1717: Négy középszerű székely szuszék ... edjikeben vagon Fejérnek valo mosott buza metr. 23 [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 2]. 1736: Temetési alkalmatosságra állítottak fejérnek valo mosott, háromszor rostált búzát metr. 50 [Földvár TA; CU XIII/1. 289]. 1832: Mert enem^a kitsiny dolog végben vinni — hogy télireis elég mosott Buza legyen anyi Cselédnek! [Torda; IB. Demény János tt lev. — "Olv.: e nem].

mosóvályú ?' Hn. 1822: Kutfő berkibe a' moso vállu mellett (k) [Győrővásárhely K; KHn 156].

most 1. (éppen) ebben a percben/időpontban; (chiar) acum, în momentul acesta; jetzt (in dieser Minute). 1552: hirunk ith mosth egeb nichen, hanem a mith ez elweth vallo leuelwnkben irtunk valla Modua fellwl [Torda; LevT I, 94 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferencz Báthori András-hoz]. 1578: Monda erre az Anna Frusinazonnak, Jo fiam Ne haborgas engem most [Torda/Boldoc TA; Thor. V/14]. 1593: Kowach Balint vallia ... Az Ajto eleot Anna Vincenek a' Niakara chynghelodek, es monda, ha most el Megy ez en hazamtol bar teobzeor ide Ne leoj, ide se tekinch [Kv; Tjk V/1. 423]. 1637: Eötueös Janosne kerde batiamat hogj no Pal mester megh is azon szoban vagye az kibe(n) ez esue (!) valai, s monda batia(m) hogy en mostis abba(n) [Mv; MvLt 291. 109b]. 1701: az melly ember Deák Uramekkel volt látván hogj az en léányom az kerteken mégyen fél monda Ti Tagodgjátok hogy itt nincsenek s ihon az Felesegek most fut ki az kerten [Keresztényalmás H; Szer. Luka Kirána (80) jv vall.]. 1757: ezen föld az meljen most állunk és hűtlünk az Kornyéltelki határb(an) vagon [Gálfa KK; Ks 66. 45. 17f]. 1809: Halottam Nagy lármát ... hogy azt kialtoztak jertek Mert Kestkes (!) Mihalj az Apjat meg ölte Most az Annyát öli [Rava U; UszLt ComGub. 1602].

Szk: ~ (az) ideje. 1663: Most az ideje, Nagyságtok serénkedjék [TML II, 473 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. 1689: értem hogy kgld Janos Deákot oskolaba küldötte, azt nem banom hogy Kgld tanítottatya mert most ideie [Nagykászton Cs; BCs] * éppen ~. 1749: Gergelly Ur(am) ... éppen most dörgöli maga magát az Tűz előtt [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. 1780: Sokakat láttam ottan innya, es haza hordani az Bort onnéd, de éppen most nem gűn Eszemben kik voltanak legyen [Déva; Ks 113 Vegyes ir.].

2. jelenleg, a jelenben; în prezent, la ora actuală; gegenwärtig. 1552/1567: az Jozag nem chyak eoewe hanem batthae es eoehye ostatlanok vagywnk eok most ew felesége zolgalattyaban vadnak Munkachyan [Pókafva AF; JHb XXVI/33]. 1573: Dorottya nehai Nerges Ianosne azt vallia hogj Keore Janos az Attyatwl Marat hazat es egeb eorekseget attá ely ... mellyet most felesége Byr, kyert eo Igenis feddet rea hogj Eositwl es attyatwl marat hazat agia ely [Kv; Tjk III/3. 48]. 1578: Az Mezarossok dolgarol eo kegmek voxot kerdwe(n) ... egez warassul wegeztek hogj amint ez elót a waras El wegezte é dolgot ... a zerenat akaryak mostis hogj az hus arulasba procedallyanak [Kv;

TanJk V/3. 162a]. 1590: Actor Paulus Georgifi Zallitam az pert az megh holt Peterfi Janossal az felesége Vrsula Aszo(n)ra ki most Kysmeoden Biro Miklos felesége [UszT]. 1615: Becz Palnera szalla az uta(n) Mate Peter, most az fia Balas Benedeket szolgallia, oda Kotte magat [BLt 3 Zent Martoni] Kovacz Bartalis (35) ns vall. — "Cs]. 1717: A Károly Fejervári szölv felöl tudakozodtam. a déákok most is dolgoztatták [Buzásbocsárd AF; BfR Sigmond János lev.]. 1750: Régentén a Törvényfa ott volté a hol most, vagy pedig alább Szemerja felé? [Sszgy; HSzJP vk]. 1770: Az Erdőt szabadoson eltük s eljűk mostis [A.várca Sz; IB].

Szk: *akkor is ~ is. 1715: a Völgiben volt valami darab Lunka (: kaszáló :) a mellj akkoris, mostis Mogosnak hivatott [Ponor TA; WH. Pracze Flora (64) jb vall.] * akkor is nem ~ sem. 1665: úgy el vesztet vala az ut hogy akkoris el nem járhattak ot s most sem járhatnak annyra el vesztette az malom arkabol ki foljo viz [Jobbágyfa MT; Bállt 50].*

3. mostanában, mostanság; in zilele noastre, acum; heutzutage. 1599: ne(m) tudo(m) az egy zallasoknal teobbet az lengelfaluiaknak de abba ne(m) szallottak most [UszT 14/10 Damianus Thamas de Bogartfalua (60) lib. vall.]. 1638: enneke(m) Mostoha Aniam volt az Aszon, mostis el iü hozzam tiz, husz penzert kölczon kerni [Mv; MvLt 291. 144b]. 1724: Hallom aztis, h(ogy) mostis sokszor hēje hujaznak, tantzol(na)k [M.királyfa KK; BK. Moldovanj Bukur (40) falusbíró vall.]. 1736: Ha megláthatnád, mennyi mocskos levelet irnak most egymásra Bécsben akkor bizony elhinnéd, hogy igazat írok | Nem vala abban az időben annyi emberszólás mint most, hanem az trefában igen gyönyörködtek asztalnál [MetTr 360, 362]. 1741: Vagyon két darab Erdős most kézdven épülgétni [Mocs K; JHbK XLIX/25]. 1743: a Dombai rétét ennek előtte kaszalgatták most pedig a' fűz fa fel kezdette nőni meg iszopolattot és el veszet [Sövényfa KK; JHbK XXVIII/9]. 1759: Abán kívül más posztból való köpenyeget talán Apaffi Mihály fejedelem sem viselt, de most ugyan alávaló ember, akinek fejjé aba-köpenyege vagyon [RettE 90]. 1775/1781: most tsak kolbász forma asztagokot rakatnak [Máda H; JHb LXXI/3. 385].

4. ez alkalommal, ezúttal; de data aceasta; diessmal. 1542: egebeketh hyzem myndenth meg írthanak. En mosth thebeth nem irok k. Isten tarcha meg k. nag sok eztendeeg egessegben [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. ispánjához és Fog. vára urához]. 1560: Thy keg: ket: ennek elletyes embérom altal meg leltam vala, fekető (!) Barlabas altal az Borgoy Dyzo tyzedlese felél, Azert mastys kerem thy keg: hogy keg: mynd az keg: izogat az mynd a' myenket eg' arant tyzedellye [Apanagyfalu SzD; BesztLt 41 Myko Balas lev.]. 1569: Azert kgdet mostis kerem es Intemis tisztem zeren ez w felge jobagyath kgmed elegyesse meg az w hyty zerenh [Görgény MT; BesztLt 81 G. Aknay prov. Arcis georgen a beszt-i bírőhoz]. 1580: Az pallerok felöl wegeztek hogy az also tanachy mostis az terhet wegje fel es wysyellen eo kegme az palleroknak walaasztasa gondot [Kv; TanJk V/3. 209b]. 1662: többet most erről nem írhatok [TML II, 340 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1710: En uram most töb panaszt nem írhatok mert megh elég volna szazra. hagioim csak akora mikor l(ste)n kgdel szembe jutat [Kászónújfalú Cs; BCs]. 1780: Invitálását kedves Néném Aszsz(on)ya)k látom de ugyan bé mehetesem iránt én is bizonyost most nem írhatok

[Szava K; RLt O. 1 Sombori László Gyárfásné Salánki Sárához]. 1829: Mostis bátorokdmat a' T(ekintet)es Sogor Urékhoz folyamodni [Asszonynépe AF; DobLev. V/1154 Zabolai Pál Kökösi Dobolyi Sigmondhoz].

5. nemrégiben; de curind, nu de mult; unlängst. 1568: most bornemizane meg fogatta az haydúkah hogy meg lessek feyerwary durkoth es az orat ayakastol el metedgiek [Kv; TJk III/1. 228]. 1594: Vagion Egi Thoo kin egi Malom uolt harom kerekeuel, de most az Arviz minden Gattiat el zagatta [Goroszló Sz; UC 113/5. 34]. 1632: Opra Badilla most zallot ide [Szesczior F; UC 14/38. 90]. 1677: attam Husz most jüt uj Gyalogok(na)k egy hopenzeket f. 60 [Utl]. 1709: a kérdőben forgo kertet most ebben a zene bonas kurucz vilagban kerteltek oda [F.csernátón Hsz; HSzJP Bod Daniel (50) ns vall.]. 1762: azon belöl a hol most az Mgs Groff Bethlen Miklos ur eő Exja pappiros malma epittett [Virágosberek SzD; Hlt XXIV. 6]. 1838: egy darabatska most le vágott Erdő hely [Mezőnagyacsán TA; TGsz 35].

Szk: *~ közelebb(ről). 1752: a' most közelebb elfölyt őszszel a' kert hitványotska volt [Abosfa KK; Ks 8. XXIX. 29]. 1777: János már fel serdült iffiu most közelebb kelvén ki a' Collégiumból [Cintos AF; KGy]. 1814: a' Gróf Ur ő Nagysága itten most közelebről jo Istálót igazittattot az el senyvedett heljet [Banyica K; BfR 117/1 Botos Puntya alias Szuts (56) prov. vall.] * ~ legközelebb. 1732: most legh közeleb ki fordulván minden lovaiból egy jo Török Paripaját ajándékozta Székely Elek Uram eo keglémének [Kilyén Hsz; LLt] * ~ nemrég(en)/nemrégiben. 1738: Latam itt az uczán hogy most nem regen Nagy Gyuri meg fogta vala Kirilla Vonul(na)k az melyén az ingét s' ott vonakod(na)k vala [Galac BN; WLt Oltyan Flore (46) sz vall.]. 1748: az Felesége házát most nem rég tornáczottatá s fedeté meg náddal Ferenczi Ur(am) [Torda; Borb.]. 1757: túl az bükkön találtam egy embert ... azt mondgya, az Blága Demeter fia is Vonul, most nem régib(en) itt járt [Mutos Sz; WLt Pap János Honorabilis Pap Sándor fia (20) vall.] * ~ újabban. 1625: most ujabban semienj falua Zjentetire uolt Galamfaluának, hagi rea tartozzanak az toruenire [UszT 175a]. 1763: Nevezet szerént nem tudok egyet is most ujabban kik erdőltek [Zágon Hsz; Szentk. Andr. Elekes (35) pp vall.] * ~ újantában. 1801: A most újantába átotatt Malam árka [Gernyeszeg MT; TLt] * ~ utolban. 1831: egy elsőbe adtam nékie 15 Rft árta portékát De most utojba vásárlott 214 Rft és 25 xrokra [A.jára TA; TLt Közig. ir. 403 Dávid Jakab örmény kereskedő nyil.] * ~ utolszor. 1710: ezt a napolyi resz jószágot eő Nga, most, utolször Kabos Sandor Uramis, csak, Türelem szerint birtak, az napolyi Uramék, engedelmeiből [Csepögömacskás K; JHb III/74] * csak ~ 1772: a' mint csak most a' mult napokban látám, az edgik also kerék csak alig vászazrog vala [Adámos KK; JHb LXVII. 296]. 1806: Vagyon egy jo nagy Csür mely fa ágasakan ál sövény oldalú, két nagy Csürsájja tsak most ujra szalmával fedett [Szászkerék K; LLt].*

6. a legközelebbi jövőben, ezután; in der nächsten Zukunft, nachher. 1572: Az vr megh írta hogy az keo mywes Jeone fel az varba mywelyn; ha oth myweth talal Kegmed kwlgie Aratas vthan fel. Ha penig vgyan nem akar Egyebeth benne Thenny hanem most akar el Jeony kegmed vgyan az keówekkal Eggewth kwlgie fel [Görgény MT; BesztLt 3680 Blasius Tholdalagy prouiosor in Georgeny lev.] 1686/1696: mivel most gyűlésis lészen ...

Feiervárat, oda hozván I(ste)n Kket, akkor azon materialol beszélhetü(n)k [Harasztos TA; JHbK XXXII/30 Felvinczi Zsigmond lev.]. 1721: én mast be fogok menni az ország Gyűlésire ha Isten meg segít [Csapó KK; Berz. 17. XII]. 1729: most mihent uy Ceh gűlesünk lesz az őt forintot nyolczra ki potollya [Kv; ACJk 142]. 1736: Balintit Uram csak rosszszűl vagyon s nem is hiszem, hogy a míg a most be allandó Gubernium Confluxussa fog duralni, hogy a Gubernumb(an) comparealhasson erőtlensége miá [ApLt Kálnoki Mihály Apor Péternéhez Nsz-ból]. 1796: Bir egy pusztá Házhelyet, melyet Zállagositott volt el azon helyre most Nagyságod Házat építtetni akar és annál fogva az Exponensnek Jóságát terhelni [Nagyak AF; DobLev. IV/756a]. 1854: az Völtsi völgy északába most tavaszbuza és zab fog vetődni [M.köblös SzD; BetLt 3].

Szk: ~ következő. 1699: Mint hogj Ujfalusi Samuel Atyánkía a' T. Ecclesiát requiralta még fenn lévő adossága felől, igérvén némely részének meg fizetését borul, ígért ... a' most következő szűretkor, urnas vini nr. 50. ~ ötven veder bort annyi pénzben adván a' bort a' mint fog indulni [Kv; SRE 62. — "A bejegyzés ok. 11-én kelt] * ~ közelebb. 1737: Most pedig közelebb, a mely Literalék készenn vaginak küldje által [Dés; Jk 471] * ~ mindjárt/mindjárt. 1648: most mindgiart ... igirenek adnj ... egi ... Jobbagiot [Hsz; Bállt 1] | A telek most mingiart excindaltassek Kamuthi Miklosne Asz(szonyom)nak [O.fenes K; JHbK XLIX/32]. 1693: Az Tatár al(ia)s Bela rész Portiot örökös Jobbagiokkal és Sellerekkel edgiütt ... Fogarasi Györgi Déak Ur(am) Biro Samuel Vr(am)nak most mingyárat mi előttünk per manus kezében bocsattya [Martonfva Hsz; DobLev. I/36] * ~ nem sokára. 1831: talán nost nem sokára ki nyilatkozattatya az Ur Isten a tölvajt [Dés; DLt 332. 21].

7. fennebb, az előzőkben; mai sus; weiter oben, im vorhergehenden. 1779: most Titulalt Magyarosi, Benjamin Ur [Ne; DobLev. III/536. 1a]. 1783: A most nevezet Károsok magok mondották nekem, hogy Beresztelki Pap Flora kalákolta volna ki nekik Nanya Makavéjt [Faragó K; GyL. Bukur Todor (60) jb vall.]. 1793: Udvarhelyi Városnak Magistratussa most említett határozás iránt illetlenül szollott [UszLt VIII. 8/68 a. gv. Kb-ról]. 1841: A nevezett szolgának ... az előbbi vallomása a gazdája most le irtt vallomásával sokakba nem lévén egyező — a gazdát a szolgájával szembesíttük [Dés; DLt 1541. 9a].

8. ebben az adott esetben/helyzetben; de data aceasta, acum; in diesem gegebenen Fall. 1681: most az egyszer his Rationibus megh Gratiaztuk [Dés; Jk]. 1732: az Ne(m)es V(á)r(me)gye maga Attyai Kegjesszíván most egyszer meg gratiaztott néki [Dés; Jk]. 1778: modo legitimo, pénzlen kenáltatta, az A. az Iket ... de az Ik nem leválták, kenáltattja mostis in figura Judiei [Sepsisziván Hsz; BLev.].

9. szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: ~ vñá-nyad ideje most vñány esztendeje; acum cñiva ani; jetzt seit einigen Jahren. 1743: Tudgiuk hogj mast harmad ideje mikor a' nagy drágaság vala őt marjason s egi petakon disztrahalta az Uraság buzáját Carolyvart [Herepe AF; BK Herepei lev.] * ~ (vñány) esztendeje 'ua.; idem'. 1730: most esztendeje jó reggel keresni kezdém az Szántó taligámat az jobbgy Aszsz(onyo)jm mondá hogy keressük Szakács Mátyásnit, oda menénk az házához s-ott találám meg [Csatószeg Cs; Borb. I Mihály Déak Uram de Al Csik Csato Szeg (39) ns vall.]. 1762: most kétt esztendeje téli pasztora voltam az Utrizalt szőlő hegyek(ne)k, és akkor elloptak volt ... karokatt [O.kocsárd KK; Berz. 4. 34. O. 5] * ~ vñány

hete acum cñeva săptămini; jetzt vor einigen Wochen. 1769: Gróff Toldalagi Pál Úr ő nsga Ménesse Tél közepétől fogva mind rühös volt, hanem most mint egy Őt hete, hogy gyogyúlni kezdett holmi burjánnnyal, és Dohattal orvosolván azt [Told. 19/44]. 1844: Szakmari Ferentz mind Örökké gaz ember volt, most két hete is sok moeskolodo szokkal elszidta Cseresnyés Danielnét [A.sófva U; DLt 1441].

10. időhatározói jel-ű hsz v. ragos, ill. névutós fn előtt; inantea unui adverb de timp sau unui substantiv cu sufix sau insojit de o postpozitie; vor einem zeitbestimmenden Umstandswort od. vor einem Substantiv mit Suffix bzw. mit Postposition. a. (éppen most) az elműt; care a trecut (acum); (eben jetzt) vergangen. Szk: ~ delűtűn. 1852: Az anyagi jo Groffné most delűtűn meg látogatat [Kv; Pk 6] * ~ a hēten az elműt hēten. 1720: onnan hazais hajtotta* ő kglmenűl most az heten elis adta [Tarcasfva U; Pf Szederjesi Janosne Annok (40) vall. — "Az ökrűt] * ~ karácsonyi utűn. 1756: a Tőke most Karátson utűn rotatot kettű [Póka MT; Told. 36] * ~ keddre virradólag. 1815: Fekete Stephán beszéllette hogy a Szénával egyűtt el fogta Péter Mihálynt, most kedre viradólag [Mezőbánd MT; DobLev. V/983. 4b Szorduj Kratsun (40) zs vall.] * ~ a napokban az elműt napokban. 1755: Én* el akartam adni most a Napokban a Csűrt és a Házat, hogy ottan el ne ve(sz)szén [Albis Hsz; BLev. — "Bartos Kelemen] * ~ (a) nyáron a műlt nyáron. 1771: (Vincze Erzsók) most a Nyáron egy Verbunkos katonával ... el akart menni [Dés; DLt 321. 11 St. Kis (32) ns vall.]. 1776: Most a' Nyarom most Esztendeje bé hajtotta volt valami kárbol' [Marossztygyörgy MT; Mkg 36. 5/4. — "A borjűt] * ~ (az) őszűn/ősszel az elműt ősszel. 1673: Az Fejűs Tehenek közűl hētt most ősszel ellettek [Fog; Utűl]. 1768: most ősszel hogy elő jűvűk csēplűből kezűm hallogatni, hogj sok szép pénze vagyon [Martonos U; Pf]. 1793: most az őssen egészen elszánta magában hogy minden uton módon elvájűk [Koronka MT; Told.] * ~ pēnteken az elműt pēnteken. 1763: mast Pínteken mene it fel az Generális Siskavits [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.] * ~ szombaton az elműt szombaton. 1852: az utolsó tehēn bé eset a' jászolyba is többet lábra nem állat azis most szombaton ki nyuzták [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * ~ a tavasszal a műlt tavasszal. 1815: egy darabb föld szántatlan maradt ... ezen elmaradott földet most a tavasszal az exponens Ur fel tőrette [Kv; Pk 3] * ~ a télben/tēlen a műlt télén. 1713: (A malom) csak most a Telben keűűlt el [Marosillye H; Utűl]. 1736: ezen határon lévő szőlűjenek az gyeűjűt ki vontatta és hordatta el most az Tēlen [Sámsond MT; Berz. XVIII/32] * ~ vasárnap műlt vasárnap. 1844: most vasárnap is olyan gazlodást tett le, hogy ... a' nép csudájára állott [A.sófva U; DLt 1441].

b. (éppen most) jűvű, ezutáni; care vine (acum); (eben jetzt) kommand, kűnftig, folgend. Szk: ~ nyáron a jűvű nyáron. 1800: Most nyáron Eppen Édes Alma Éreskor lēszenn két Esztendeje [Dés; DLt] * ~ szerdán jűvű szerdán. 1674: Mironás vornik uram is szintűn most szerdán érkeűk meg az portárol [EOE XV, 367 Máté deák a fej-hez].

mosta vmitől (oda)mosott; adus de (apele curgătoare); von etw. hingeschwenmt. 1690: ezen Fog(a)r(a)si Territoriumon van Ngd(na)k egi kis helyetskēje mely semmi-
re kellő iszapos Őlt mosta porond [Fog.; Szád. Recsei Bojer Peter foly.].

mostan 1. éppen most, ebben az időpontban; chiar acum, in momentul acesta; eben jetzt, zu diesem Zeitpunkt. 1550: Kellenek ffely az leginek es menek az birohöz az biro ille(n) sot solt Azth ne(m) tudo(m) Michoda lezegő Embert kerestek ti Mosta(n) es meg sidogatta wket sem ielt ne(m) adot sem torwint ne(m) töt semi igazal ne(m) bocata wket [BesztLt]. 1570: Anna Azzon Borbely Janosne, Es Lakatos Esthwanne Ilona vallyak, hogy Mykor az Molnar megh Betegwlt volna, hywathya hozza Borbel Janosnet hogy megh kenye Mond az Molnarnak Jm Mostan chiak ketthen vagywnk Azert Mond Megh hogy ha volt keozed az Rengeo Margit Leanyawal kyt ky verenek [Kv; Tjk III/2. 100–1]. 1574: Io vrain En Mostan Boros vagiok veletek egywt Lakozta(m), Mostan semmy valazt Nem tehettek, hane(m) loietek Mas Ideoben Eoremest Minden lot vegeztek veletek [Kv; Tjk III/3. 343]. 1635: megh duhotte(m) mostan ne(m) gondolkod senkivel [Mv; MvLt 291. 37b]. 1728: én már réghi ember vagiok, s makkos Pásztor sokszor voltam, de minket ezenn helylen a hol mostan vagjunk Soha Senki nem haborgatott Tavalyigh [Hidvég Hsz; Mk I. I Nic. Mihály (71) jb vall.].

2. jelenleg, a jelenben; in prezent, acum; gegenwärtig. 1545 k.: En Sombori Janos az mi rezem ennekem ozlasba jutot volna az wagy Jewendewbe Jutni kellene attam az en atyammfianak Sombori mihalnak eskewlewbeli rezeyerth ewrewke fiwrol fiwra megh hywathatatlanol de ezkepen hogy az mi mostan benne zalogol volna megh valtcha az vthan maganak tarcha minden hozza tartozoywal [Zsombor K; MNy XL. 137–8]. 1556: dorotthya azzon nagy sebes-tyenne almadj tamasnak eg haz helyet olah frathan, kyn Mostan az ew Jobagia Anthal kenez laknek akarna Jsmeg valamj summa penzbe el zalagosithany, mas Jozaga(na)k annal haznosnak meg valtasanak okayert [Fráta K; SLt U. 26]. 1595: Zaio Simon mosta(n) budosoba Vagion [M.csesztve AF; JHb XXVIII/58]. 1619: Mi Mark Gaspar lo fv személy Ferencz Lukacs szabad szekelytwn mostan falus Biro [Uzon Hsz; BLt 3]. 1697: All Csik szeki Kotormanyi Imreh István mostan Nemzetes all Csik szeki szentt Királlyi Bors Istvan uram mentsege alatt vagon, ugya(n) sz. Kiralyo(n) lakik [Kotormány Cs; CsJk 11]. 1753: négy hold moston széna fünek usuált örökös Föld [Mezőzáh TA; Told. 3]. 1757: (A) tizen ött Magyar Forintákert is vallala mi előtünk kezességet mastan Csapon Commoralo providus Bordány Vónya [Csapó KK; DobLev. 1/273]. 1779: Szent Egyeden résidéalo Nemes Némái György, és Götzen commoralo Párhon István Senkinek nem kénszerítéséből Várolának kezességet moston Nemes Belső Szolnok V(árme)gyei Magistralualis Tömlettében Rabságot szenvedő Vitjai Mihályért [Göc SzD; WassLt].

Szk: ~ folydogáló/folyó esztendő. 1776: ezen moston folyo Esztendőben az közölébb mult fárságon hozzám jővén az Méltóságos Groff Uram eő Nagysága ide valo Dikuj Szávuj nevű Sitárja, Valami szép malaczaím Léven kéri kezdé edgyet töllem [Betlensztmklós KK; BKG Dikuj Iliá (40) jb vall.]. ezen Mostan fojdogalo 1776dik esztendőben Pünkösd havának 28dik napján [M.köblös SzD; RLt]. 1811: a mastan folylyo 1811dik Esztendőb(en) adatot gabonának az ára lészén vékájának Veres Bácsóban 3 Rfr [NagyLak AF; DobLev. IV/934] * amiképpen/amint ennek előt-te/ezelőtt ... ~ is. 1560: magyar frathan es ohla (!) frathan, a' mynt ennek előtte byrodalmok wolt, mostanys wgyan byrtokokat alat legyen, ez felwl megh mondot hazhelnek kwle bekeseget wrasagaban legyenek [K; SLt S. 4]. 1592: az

Arossagnak kereskedeo rendnek allapatiarol ammikepenn ennek eleotte vegeztenek volt, mostannis semmiben ne(m) vytnak [Kv; TanJk I/1. 186]. 1598: Balas Kowachne Catalin azzoni wallya Amint ezeleot az Thoteori Istwa(n) Citacioiara wallottam mostannis annal egiebet semmit az vtrmban ne(m) thudok [Kv; Tjk V/1. 200] * sem ~ sem ezeleött. 1570: Takacz Balint, Nagy Janos, Reody esthwan, hytek zerent ezt valliak, hogy Ewk az Jakabhoz sem mostan sem ez eleowt semmy gonoz eletet sem orsagot Nem Twdnak sem hallottak [Kv; Tjk III/2. 111].

3. mostanában, mostanság; acum, in aceste zile; heutzutage, jetzt. 1569: az gherebenes^a Jobbagyok az falwn kyweol egy Lab feoldet Elitenek az feketeben, Mostan nem elyk, akkor penig Mykor Vramek Elnek vala senky Nem haytogatot sohonnan, hane(m) chyak mostan, vram halala vtan, kezdek az haytogatast [VLt 7/692 Petrus Czako de Menes^b vall. — TA. MT]. 1583: Legh elseoben forog eő kegmek zeme eleot mind az Zabo Georgy hazanak meg vetele kinek az arrat az ezer fforintot le kellene thenny, S mind penigh azon kiweol valo sok keoltsegek, kik feokepen mostan kenzergetik az varost [Kv; TanJk V/3. 274b]. 1602: Mywelhogy mostan az dizno barmoth beosegesen hozzak az varosra, Tetzet hogy mezaros vrain az dizno husnak fontiat a' data praesentinum Adgyak negy negy penzen [Kv; i.h. 1/1. 428]. 1693: mostan igen hamar változható haborusagos idő forogh [Dés; Jk]. 1761: Oltsobb lévén moston helysegeinkben az marha, mint vala ennek előtte, hogy Városunkon az marhahusnak fontyaiss aláb mérettesék szükségessé [Torda; TJKt V. 49]. 1769: Az fel fogott ház helyek biratnak az Szomos Ujvári Dominiumhoz, melyekről mostan Mlgs Daniel Todorás Urnak szoktak, és szoktunk Taxázni, és az urnak Esztendőnként bizonyos Summát adni [Szépkényerúsztmárton SzD; Ks XXIII. 14].

4. ez alkalmommal, ezúttal; de data aceasta; diesmal. 1570: Tavaly Ely volt vegezwe hogy Ez Jeowendeo zokadalomba Semmj vamolas Neh lenne senkytwn es semmybeol, hane(m) chyak az harsbol, Azert Mostanis keryk eo K. Byro vramat hogy senky Neh vamollyon, hane(m) az harsbol vegiek megh, aztis az kapwban [Kv; TanJk V/3. 16b]. 1649: Elegh uilagos(n) declaralta(m) volt elebbi p(ro)p(ositio)mba es abbol emergalt p(ro)cessus seriessebe, miczioda excessust czielekedet az J az fiscus ellen mostan azokat ne(m) iteralo(m) hane(m) recuralok azokra [Kv; Tjk VIII/4. 376]. 1735: Deliberatum Minthogy az Inctus-(na)k Felesege halalos betegség(en) vagion azert mostannis dilatio adatott [Dés; Jk 72]. 1748: Uri igért jó akarattjából csekély Igen pataki^a Házomnak Subleva(ti)ojára, igérte vala az Úr vagy három Szász helységbeli Dézmának impetra-(ti)ojában való assistentiaját, mostanis kérem az Ur enget Sub Leváljon [TKI gr. Teleki Ádám lev. — AF]. 1790: Vegeztek Az mi regi Atyajink Ezen Articulusak megtartasat ugy mastanis vegezet az Che hogy köteles legen minden Betsületes mesterember meg tartani azon Büntetes mellet [Kv; KCJk 20b].

5. nemrégiben; acum, nu de mult, recent; neuerdings, neulich. 1546: Banffy Magdolna azony Egy feelel, mas feelel ... Bogathy Chaspar thenek ilyen zerzeesth hogy az ke(z) erdeeebeel, Bogathy Chaspar az Ew nemesi ha-zaath meg Eppyche ... Mostan magokath meg gondolwan keez penzyl aad Bogathy Chasparnak keeth forynthoth, hogy Bogathy Chaspar ymmar az kez erdeeebeel (!) az Ew haza Eepylesere esz chenalthathassara semi faath ne wagasson esz ne hordasson [Panot^b; DanielO 5. — *Értsd:

köz. ^bPanád KK]. 1568: az Thorday gwlysen mastan w felsyge el vygezte hogy az ispanok el Jaryak megh czyrkalyak az nyet ha kyt ky adnak Nekyk nem zabad meg fogniok sem fel akasztany Bwntesse az artikulusnak Tartassa zerynt [Fog.; BesztLt 57 Casparus Beokeos supremus Consiliarius Regie Maiest(a)t(is) a besz-i tanácshoz]. 1632: Komanai Uduar ház Az kapun beleöl iob kéz feleöl uagion egy boronabol fel rott, es mostan Sindeliezett Teömlöcznek ualo haz [Komána F; UC 14/38. 118.] | Barany Miklos Dridy fi jobbogy volt, mostan szallott ide [Vád F; i.h. 11]. 1658: Az Fejervari Papas Templomhoz ki mosta(n) el eget hagyok fl 40 [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1699: Vagyon ... egy darab mostan fel fogot dnyes kert gyalog fűsz sövény kertel be kerite [Szentdemeter U; LLt Inv. 32]. 1732: Mind ezeket a mostan be esküdt megie Biraja(na)k Barabas Mihaly-nak es Adjunctus tarsainak curajok alatt hagjtuk [Árapatak Hsz; SVJk]. 1780: Conferala Komaromi Kristina Asz-szony Szánto Elek Ur(am) es kedves Elete Parja moston született ... Fiak(na)k ... tizen öt Mgr Forintokat mellyeket jo folylo ezüst penzekül ki szamialván Effective előtűnk Levalta is [Ne; DobLev. III/551].

Szk: ~ közelebb. 1751: Az Adámosi mostan közelebb el mult Computus alkalmatosságával Vándor Péter az Vármege Tisztjeitől az Falus Biro Házához tétetett két napokig detentioiban [Balázstelke KK; IB. Mathias Hoch (50) lib. vall.] * ~ legközelebb. 1680: Christoph Balás hámosi bányász volt, ennek előtte szabad ember is volt, de mostan legközelebb director Barrabás Péter uram szerzett szabad levelet [Dánfa Cs; CsVh 77] * ~ nemrégben/nemrégiben. 1743: mostan nem régen hallom hogy terhes azan asz-(sz)ony, de ki csinálta légyen néki a gyermeket én azt nem tudom [F.lapugy H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1804: az Ompolly vize mellett mostan nem régiben épült Országos Újji Hidon alol a' melly darab helyet fel fogtanak [Sárd AF; EHA] * ~ újólaj/újólán. 1607: mostan vyolan Jeöttem, es telepettem az varasra Deesre [Dés; DLt 299]. 1636: uagyon mostan uyolagh Capitan Ur(am) által epitetet keő pincze, fundamentomatol fogua mind uy [Siménfa U; JHb Inv.] * ~ utolja felé/utoljára. 1682: Szabo Istvan Ur(am) azt teszi fel hogy el igazítottat ratioiat ha el igazította volna, nem compromittalta volna magat mostan utolliaris ratioianak el igazitassara [Kv; RDL I. 161]. 1819: mostan utolya fele fél kupa sylviorium sem volt részére elegendő [Kv; Pk 2].

6.a legközelebbi jövőben; in viitorul apropiat; in nächster Zukunft. 1542: Mosthanes kegelmes azonyom engemeth Kwsthanthinapoyba akar kewldeny, nekem nyncen myt thennem el megek az Istennek akarathyabol [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janoshoz Poson m. ispánjához és Fog. vára urához]. 1570: Thowabba mosta(n) az eo felsyge aknayara chynaltatok valamy keotelet, Azt kerem kedet mynt Vramat hogy kmed adattna faggyatt az keotel szwksegere penzwnkert [Dés; BesztLt 56 Martinus L(ite)rat(us) Lyppay Camerarius Desiensis Casp. Zeochy besz-i bíróról]. 1573: Zeoch Fabian, Azt vallia hogi Ment egykor Zeoch Peter hazához Zeoch palt otth talalta, hallotta hogi Illemmodon Zerzeodik volt Zeoch peterne vele, hogi ha az pert mellyet Mostan Inditok vgi Mond veghez vsyed mynd Brassoba Zeebenbe es az tablan 16 fltot adok [Kv; TJK III/3. 183]. 1594: az mely iozagot mostan keozotteok fel oztnek ez utan valo megh irt keotel alat Bozzasi Janos azert ki foglalhassa kezébwl es keozbe bocziathassa [Szászkerked K; LLt]. 1614: az Apiok eo nekiek az eő Anioktól valo harmadot kj nem Mutata volna az elleöt az Aniok halala vthan

valo Eözüegysegeben tehat mostan legh elseöbenis azt excidalnank nekik [Kv; RDL I. 96a Andreas Junck kezével]. 1765/1770: Az Simén András Uram mostan restauralando Malma [Széplak KK; SLt évr. Transm. 306]. 1774: mostan Küküllő várat lészen uj esztendő napig [Megyesfva MT; LLt Fasc. 126].

Szk: ~ legközelebb. 1692: mosta(n) legh közellyeb műk fiakul eo kglm(ne)k ki váltani bizony semmi keppe(n) megh ne(m) engedgyük [SLt AU. 54 Pokai Sarasi Zsigmond kezével].

7. ~ra a jelenlegi időre; pentru acum; für die jetzige Zeit/jetzt. 1608: Egy feleöl az my Bechiwilletes Vrunk Colosiari Ghellyen Jmreh, más feleöl penigh vgian az eő kgme Zerelemes hazas tarsa Kalachswteő Katha azzony, Coloswari Kalachswteő Ferencz leania teőnek illyen testamentumot, mind mostanra, es mind ieőuendőre megh allando keppen valot [Kv; RDL I. 85]. 1655: Rettegen lako Varga Eörzebeth Moldvai Andrasne kivan absolutiot Uratol citalta mostanra, s nemis comparealt [SZJk 78]. 1790: Az elébbeni 5 esztendőkről valo Difficultassait különöőn irtam, es ezek(ne)k Datuma akkor volt 17a Maji 1787. Most ezt ki nem tettem, nem tudván Nsagod tettzeset akkorrá dátáljámé, vagy Mostanra, a' mikorra a' két utolsokat datátzam [Sztrezakercsesora F; TL. Wessényi Dániel jószá-gig. lev.].

8. ~ról a jelenlegi időpontról; de acum; von dem jetzigen Zeitpunkt/jetzt. 1573: A Semlye siték kewansagat eő k. varosswi mostanrol Ely halasztottak ky keletre hogy akkor meg Mwtassak az helt hwlt (!) kewannanak Malom helt [Kv; TanJk V/3. 72a]. 1653: A vár építéséről afele levélnek ország és tanács consensussából kell adatni Mostan pedig itt sem tanácsim nincsenek egészen, sem gyűlés ideje nincs, hogy végbe mehessen el kell haladni mostanról [ETA I, 96 NSz]. 1690: Ezen Causa mostanrul Differalodik a Következendő szekre [Dés; Jk]. 1735: Mező Csánbanis az antiqua Sessioknak dolga egész Confusiob(an) találatván mostanrol elmarad [Mezőcsán TA; Born. X. 7].

9. ~tól 'ua.; idem'. 1662: a fejedelem teste temetését ... mostantul más alkalmatosságra halasztotta vala [SKR 636]. 1704: A protestatioban az első memorialisának a contentiája lévén azt kívánna, hogy sub authenticó lenne kiadattatva, de ez ... mostantól csak elhalada [WIN I, 147].

10. ~tól fogva/fogván/kezdvé jelenlegi időponttól fogva/kezdvé; incepind de acum; von nun an/jetzt ab. 1584: Zeoch Demeterrel Eotwes Adoriannal es Brozer Andrassal vgmint Juhos emberek el Adattak Juhokat es az varos hatarabol telliessegeel zamky vetettek kiheoz Mostantol fogua Akariak eo kgmek varosul tartany egienleo voxal coneon magokat [Kv; TanJk V/3. 283a]. 1587: myertthogy regteol foghwa mindeneknek mind kised s mind Nag Rendeknek, zwksegh wolt magokat az Waros keonyweben be Iratnj Wegezteteth hog' mostantol foghwan ennek Vianna senky az Varos keonywebbe be Ne Irattassek, mégien az be Irandonak Newe, Zemelie, allapattia megh nem esmeretik [Kv; KvLt Vegyes II/65–6]. 1649/1687 u.: A' Visita(ti)ob(an) a' megyének' rendelők mosta(n)tol fogva a bor korcsomárlást [MMatr. 57. — "Káposztásszmiklósnak]. 1818: ha nevezett Impetrans az ő eleibe szabott feltételek(ne)k és tartozásnak tőkéletesen eleget fog tenni nem csak Privilegiummal szabadon élhet hanem mostantol kezdve tiz Esztendőknék le folyásáig senkinek ezen N. Fejedelemségbe vagy a Partiumba szabad nem fog lenni

rajta kívül az ő általa feltalált és fennebb megírt vízemelő Machinát készíteni [DLt 456 gub.].

mostanában 1. mostanság; in ultima vreme; heutzutage. 1655: Galambfalvi Ferencz kivána melle vissza adattatni Kalmándi Annát, de az J(ncta) instala hogy semmikeppen nem menne mostanában csak simpliciter, mivel sok okot szolgáltatot volna elmenetele után a tüle való el idegenedésre [SzJk 75]. 1745: attól tartottam, hogi az Tallér pénz mostonában nem jár monda Bulza Péter mostani Dévai Detentionban lévő Fiának [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.]. 1755: Kimes Asz(onyo)m eo Excellya ... egyedül lévén, mostanában(an) ide bé nehezetskén tölti idejít [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ból]. 1792: A Seppedékes és haszonvehetetlen helyeket Sándorokkal körül véve haszon vehetőkké tette, és mostanában(an) is idegen országi Mecczendorfi emberekkel Sándoroltatta a Seppedékes helyeket [Szászkerék K; LLt 67/1843]. 1810: hasznat pedig Esztendőnként a Commune Terrenumokból mostanában nem vésznek egyebet, hanem a' Colonusok marháit legelődnék rajtak [Doboka; Ks 76 Conscr. 201].

2. nemrégiben; nu de mult, recent; neuerdings, neulich. 1621: Az melj kuczis penigh awagy Szekeres Legen Jéowenjenj nem regen vagj vghian mostanaba(n) Jeótt az Uarosra Mindazonalt tudos, az Lowakkal iol tud bannj, az Szerker mellet iol tud keőteőzgetnj, es szerszamis megj tūdgia czinalnj, hat awagy Negj loat hait teőbbet nekj ne adgianak f. 18 [Kv; TanJk II/1. 313]. 1680: Ezen Tornác(na)k nap kellet fellől való végéb(en) vagyon ujjonon mostanában(an) fenyő deszkakból parkanyosson epitet hus tartani való egy Tornác [A.porumbák F; Ált Inv. 13]. 1732: Egy ladat is vőtenek mostanab(an) Eccla szamara [Árkos Hsz; SVJk]. 1737: mostanában computust inéálván az itteni quartélyban lévő Granatiros Compániával bizonyos difficultasok maradtanak [Mv; Ks 99]. 1740: mostanában(an) egy keves csigával kevántunk eo Excellentiájá(na)k és Nagod(na)k is obsequialni [Kéménd H; Ks Zejk István lev.].

3. közeljövőben, nemsokára; in curind; in der nächsten Zukunft. 1664: Uram, valóban sok hírek vannak, hogy egy armada jűne mostanában alá és az bányai mezőre szállana [TML III, 94 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. 1826: Ngod mostonában egy olyan Számtartot akar fogadni [Mv; Told. 7].

mostani I. mn 1. jelenlegi; de acum, actual; jettze. 1571: keryk eo k. Byro vramat es kyal Byro vramat ha lehetséges hogi eo kegelmek vigek ala Az Ezer forintot eo Nagnak Mind az Ayandekal egetembe ez Mostany zwksegbe, Neh lattassek Ez varos az Theoby keozet alab valonak lenny [Kv; TanJk V/3. 42a]. 1604: Az mostany es leowende nyawaliaknak vigiazasara ... valazottak feo Capitanioknak az Vnyo Zerent Kadar Mihalt es Roger Martont ... mindenekben azert biro vramtol es az Tanachtol fwgyenek eo kgmekis es mindeneket egyenlo ertelembeol chelekedgyenek [Kv; i.h. 1/1. 488]. 1641/1642: en velem, sem egessegeben, sem mostani halalos betegsegemb(en), semmine-mű Attyamfiáj jött ne(m) tettek [Gyalu K; JHbK XXV/4]. 1651: Lazar Istvanne Aszonjom tekintene az Istent az mostani nyomorúsagokat iljen szeok eődeőben adna tizen egy magar forintot [Diós K; JHbK XVI/25]. 1721: az melly lent vettem volt ez mostani hideg és sok hoharmat mind le forrasztá [Alparét SzD; Ks 96 Dombi László lev.]. 1734: (A) Ditrái Mester Ura(m) ... én vgy hiszem, bizony

meg fogja bänni még a' mostani nyakasságát [Alfalu Cs; ApLt 2 Szentsimoni Páll plébánus lev.]. 1759: Könyörgők azert Tektes Király Biro U(ra)m(na)k hogy könyörűlő szemeit fordítsa rám parantsolván mostani gjamoltalansagomnak orvoslasi aránt [Albis Hsz; DobLev. I/292. 5a Bartok Mihályné panasza].

Szk: ~ *alkalmatossággal*. 1653: Ez mostani alkalmatos-saggal is akaram edes Apam Vra(m) kegyelmedet leuelem atal, Kiuanomis Istenteől eő Felsegeteol, hogy kegyelmedet ez leuelem szerencses oraban talalya [Szárhegy Cs; Törzs. Lázár István apósához, Petki Istvánhoz] * ~ *állapot* jelenlegi helyzet. 1612: eo Fge en altala(m) kegielmeteknek azt parancziollia hogi kegielmetek legie(n) ueztsegsebe(n) ez mostani állapot ne(m) szenved, hogi az kik az eo Fge hadaiban fen uadnak, azok szellel oszlanának [JHbK XLII/11 Wesselényi Pál lev. Nsz-ból]. 1684: az mostani fen forgó állapotokis úgy kívánván szűkségesnek tiltúk hogi az nemes országnak Generalis Gyűlést p(ro)mulgaltatnánk [UzLt IX: 76. 19 fej.] * ~ *divatú*. 1851: Egy mostoni divatu puskaporos szaru [Dés; DLt] * ~ *esztendő*. 1587: Keőttkezik az Merai Dezmabol valo Jeouedelem az búzatt ezen mostani 1587 esztendeoben ki Csipeltettem Jűtott kerűbe 26 1/2 keobeol búza [Kv; Szám. 3/XXVI. 4 Suweges Gergely isp. m. kezével]. 1602: ez mostani 1602 ezendeőben Zent Marton nap eleőt való keőzelbik czieőteőrtőkeőn [Berekeresztúr MT; BálLt 93] * ~ *ideig* mostanig. 1700: miolta Sinka János Ur(am) külön ment az Atyatul, Sinka György Uramtul minden-kor szabadoson korszomallott, az mostani ideig [Makfva MT; DLev. 5] * ~ *idő*. 1571: Ezekben forgatwan az Mostany Ideonek voltat, kewannyak azt hogi az portoeow Molnot eo k. Byro vram Epitesse megj [Kv; TanJk V/3. 37b]. 1723: Zalányi János Uram és felesége Pap Anna Aszony ez mastani nehéző időb(en) ismét felette igen meg szorulván, folyamodott ugjan Dobolyi István Ur(am)hoz és ujjalag kérvén két forint hatvanhat pénzt [Ne; DobLev. I/103] * ~ *időben* mostan. 1594: Megh ertettek varosul eo kegmek biro vramtol az be giwitesnek okat, mutogatia eo kegmé ez mostani wdeoben az sok kweomb kweomb fele zwksegetek mellick naponkent neueketten neűekednek [Kv; TanJk I/1. 235]. 1710: mostani időben minden dolog megeshetik [CsH 119] * ~ *időre* mostanra. 1623: sokzor Kemeny Boldisar Vram talaltatott megj hogi az Jozagert az f. 1000 és ket szaz forint summat per nélkül fel uenneok ... legh utolso fel utolett az summanak, ide Kolosuarra az mostani ődeőre halaztattuk [Szamosfva K; KCs IV. 102] * ~ *környüállásokban* a jelenlegi körülmények között. 1800: A Kőnyebb és tartosabb Szén tsinalás modgyát a mi Társasagunk a mostani Kőnyül allasokban fel nem találhatván, ha ő Nga erre mint egy igen szűkséges dologra nekünk utat mutatna, azt társaságunk háladó szível fogja venni [Torockó; TLev. 9/31] * ~ *módi* jelenlegi divatú. 1731/1768: Egy mostani modi nagy ezüst Ső tartó [Kv; Ks 14. XLIIia Kornis Zsigmond végr.]. 1761: Északra szolgáló, csere Ablak kereszték között, mostani modi negj szegeletű onban foglalt üveg tängjéru negj negj tikkellű Ablaku Házban [Szpring H; JHbK LXVIII. 499] * ~ *terminus* jelenlegi gyűlés/ülésszak. 1563/1577: gyortya zentelew Bodogh azzon Nap eleot valo wasarnapon Coloswarat Teonek Illyen wegezesth ... az Torozkay Jozagnak ozlasarol, hogi az Mosthany Terminusrol halaztottak az Jeouendo Terminusra [Kv; Thor. VIII/2]. 1614/1618: Ngod paranchiol minekwnk, hogi ... Zentelken" ... Banffi Peter es Banffi Mihali

uramat ... ez mostani Terminura Ngod eleiben ok adni hinok [Ks 14. XLV. 2. — *K] * ~ *útal* jelenlegi alkalommal. 1828: K Lonának a' mostani uttal egy Tyro repartialodott [Kendilóna SzD; BetL 2 Kőrösi Szóts Ferentz falu notariusa kezével].

2. jelenleg/pillanatnyilag esedékes; care este de actualitate, de acum; gegenwärtig/augenblicklich fállig. 1557: Azerth ew kegyelmek aggyak ew felsegenek eleybe az waras zolgaltyathyath deh ne(m) panaz keppen kewnnewreggyenek ew felsegenek hogy Ez Mosthany darabanth adassal Ne therhelthessen ew felsege [Kv; TanJk V/1. 19]. 1571: Az feleknek Az my Restancia ado vagon eo kegek zedyek Beh theolek Mind ez Mostany adowal egetembe [Kv; i.h. V/3. 37a]. 1743: a mostani had szedéskor lött katonáva [Vadad MT; VK]. 1784: Se Generalis, Se Partialis Hadi expedicio nintsen, mert a' mostani fel ülést Fejedelmünk nem parantsolta [Nagyak AF; DobLev. III/587 Dobolyi Josef nyil.] | az mostani Vas vámolás modgyáról irott s' előtünk exhibealt Compositio [Asz; TLev. 4/9. 18a].

3. mai, ma meglévő/fennálló; care există in prezent/in momentul de față; heutig, heute vorhanden. 1590/1593: Rigen az zamosth tudgia hogy ez Nagy fwzek helien folt el: Christoff Vram oztan addigh keottette az gatat, hogy eo kge me zorjította ide az peres feoldre az mostani foliasara az vizet [Mikeháza SzD; Ks]. 1591: Ha penigh ferenczj az haz eppitesben nem segitene Andrasnak thehat az eo resze hazais Andrasnak veszszen, Ez alat penigh bekesegeessen lakianak az mostani keozeonsegess hazban [UszT]. 1600: az mostani molnoth tudo(m) hogy Telegdi Mihaly chenaltatta, de en ne(m) tudom howa walo hatar, Zombatlaluie way warosse [i.h. 15/263 Nicolaus Jakab Primipilus Farczadiensis (60) vall.]. 1626: Tudom azt hogy az Czypeo Peter mostani Istallaya megett keoz kert Jar vala kj [A.csernaton Hsz; LLt]. 1718: az mostani Köhazakot T. N. Miko Judit Aszszonnyal építették [Szentmihály Cs; Borb. II]. 1769: az ország uttya a' mostani hidon felyül egy darabocskával ki tért [Apahida K; JHBK XLII/24]. 1807: mikor ezen Esztendőre a határ gyepl fel tsináltatik mind két falu jelen legyen, és a mostani metákon kiki a Gyepüt vgy tsinálja fel örökre [Nyárádsztnedek MT; Told. 37].

4. jelenlegi, jelenleg életben lévő; de acum, care este in viață in momentul de față; jetzig, gegenwärtig am Leben befindlich. 1582: Zikzay Lakatos Janos vallia Amikor Az Lakatos Gergel Meniegzeve vala Igiartanak ez Mostany felesége hazanalis vala az vendegekben [Kv; TJK IV/1. 73]. 1585: Anna zep Miklosne vallia ... zidalmazta ... Jllien Ighikkel, The varga Ilona, Az Mostany vrad ydeyebennis zinte ollia(n) Nylua(n) valo Curwa vagy Mint Az Masik vrad ideyebe(n) [Kv; i.h. 522]. 1628: (Ha) az Ur I(ste)n mostanj Uramtol ualo gyermeke(me)t eltetne, es az en holto(m) uta(n) ebben az Bohniai Jozsagnak negyedreszeben bele reszeswne birodalommal szabad legyen uelle [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei lev. Bánfi Mária végr.]. 1716: eo kglme mégh akkor nehezesedett es terhesedett megh mostani gyermekeuel [Nagyida K; Told 22]. 1796: meg isméri az All Peres Vr, hogy Torotzkora a' Vas mivelők Austriából jötenek; tehát meg kell aztis esmérni, hogy azok a' mostani Torotzkai Lakosoknak Elei voltanak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 65 tábl.]. 1807: a mostani Emberek mint azon osztállj dolgában jelen volt Regiusok(na)k Bizonyításainál hitelesebb Bizonyittást nem tehettek [Aranyosrákos TA; Borb. II].

5. jelenleg tisztségben levő/vmilyen tisztséget viselő; care este in funcție in momentul de față; gegenwärtig im Amt befindlich/ein Amt bekleidend. 1570: Byro vramat Azon keryk Mind plebanos vrammal egyetembe, hogy ew kegne legien gongyok Rea hogy kerestessenek Thwdos Embert Ez Mostani predicator Melle, kynek Thwdomanya legien az predicallasra | Azt vezettek hogy Mywel ez Mostany Notariust zwksegeknek Ideyen hyttak es Ezentdöre keotelezték, Azt akaryak hogy eztendeyet ky Theolchye [Kv; TanJk V/3. 3b, 4b]. 1593: az megh nevezet peresek rea mentek az en Jobbagiomnak feoldere teorweny nelkw mely feold megh ez mostani Capitany Vra(m) Capitansaga eleott keolt kezehez [UszT]. 1658: Nagy Janos mostani Alvinczi udvarbiro [DLev. 3. XXXIA. 9]. 1710: Születik e világra* a mostani római császár, Josefus [CsH 133. — *1678-ban]. 1737: mostani Borbirák Atyánk fiai ő kglmek a Ns Várost egészszen el-járvá(n) Conscribályák mennyire való Dési Borok találtathatnak, és mennyi külső Borok [Dés; Jk 468b]. 1774: a mostani Fungens Tisztartot Antal Mihály Uramat tettek Tit. Plenipotentiarius Balla Miháj és Praefectus Botskor Elek Uramék Tisztartonak [Mocs K; KS Conscr. 26]. 1806: az irt falu mostoni Birája Biro János, két Hütösseivel [F.rákos U; Falujk 10 Sebe János pap-not. kezével].

Szk: ~ és/s jövődöbeli/következendő. 1662/1681: Vojt Mihaly Varamban minden második heten szerint szolgallyon, mikor mostani s következő Udvarbiraim s Porkolabim paranczollyak [Vh; VhU 33]. 1664/1684: Mind ezekben mostani és jövődöbeli Hunyadi tisztviselők Szikszai Mihaly Deakott, és Maradekajat megh tárcsatok [Vh; VhU 221]. 1695/1795: minden rendbéli mostani és követközőndő Radnoti Tiszteinknek ... parantsalyük [Törzs. fej.].

6. vmely pert jelenleg folytató (fél); care este in proces (cu cineva) in acest moment; gegenwärtig irgendeinen Prozeß führend. 1731: nem hogj vertem volna az mostani lntát, de meg inkább Csitítottam, hogj ne veszekedjenek [Dés; Jk]. 1734: az mostani I. jelen létében Iván tanczolvan Csokolodván [Dés; Jk]. 1762: az fel olvastatott Inquisitorriákból nem jó világosságra azon p(rae)tendalt partékának az mostoni A. keziben valo jövelele | a mostoni A. Criminalis dologgal vadoltatott, minthogy az orgazdaság juxta Apr. Cons. ... Criminalis [Torda; TJKT V. 85, 86]. 1796: maga az All Peres Báro Ur is, önként meg esmérí azt, hogy a' mostani Fell Peresek ... a' Privilegialist nyert szeméjkek egyenes maradáki [Mv; TLev. 5/16 Transm. 39].

7. jelenleg érvényben lévő; care este in vigoare in momentul de față; zur Zeit geltend/in Geltung seiend. 1659: Az Maroson peng az ekkédig valókon kívül több portus ne engedtessek, mely mostani constitutionk duráljon két esztendők alatt [EOE XII, 224 egy-i végzés]. 1663/1695: Mihalcz Mihaly Uram is ada Thuri Ferencz Uram(na)k Kezdi Szekben Markosfalvan lévő minden mostani igassagatt falun és annak határiban lévő Szanto földeket [Hsz; Borb. I]. 1734: Az Nemes Meszáros Czech Articulusa szerint Pünkösöd után szükséges keppen a Bárány-husnak limitaltatni kell a Baranynak mostani arrához kepest [Dés; Jk 449a]. 1772: vett volt Buzát Metr. 4. kölcsen mostani árra szer(int) vékája a Hf 1/2 [Nagyak AF; DobLev. II/441. 2a]. 1854: a mostani Törvények szerént az által szállítási díjt az özvegyektől is meg vészik [Uzon Hsz; Kp V. 394 Kispál György özv. Kispál Lászlóéhoz].

8. jelenleg/most használt; care este folosit in momentul de față; jetzt/gegenwärtig gebraucht. 1657: Ez Nikolának egyik fia volt Gyerő, ez is vezetéknev nélkül; ennek gyermeki Gyerő fiainak mondatván, ragadt reájok az mostani név, úgy mint Gyerőfi mely vezetéknevre változván, azután az keresztnévek adattak hozzá [KemÖn. 11]. 1736: Pinár, mostani új néven Várhegy nevű Falunak, az Felső vagy hegyen lévő részben ugyan Várhegy nevű magos Domb hegyen vagyon Nobilitaris fundusok vagy Telekjek [CU XIII/1. — "MT]. 1779: Ezenn Surs, mostani neveken pedig Sztán Antoni, Sztán Ignát, Sztán Nutzul és Sztán Nyíkula nevezetű Emberek(ne)k édes Attyak meg venülvén s el Szegényedvén Tudgyaé a' Tanu, hogy az Ipjához Marisel nevezetű helységben ment volna lakni 's ottis holt volna meg [GyL vk]. 1783: Tisztességet tettek szegénynek br. Bánfi József né a kisasszonyokkal együtt, Szentiványi Sámuelné, Bándiné vagy a mostani neve szerint Tökés Lászlóné Apor Ágnes s más sok becsületes nemesi rend [RettE 422].

9. jelenleg forgalomban/használatban lévő; care este in circulatie in momentul de față; im Umlauf befindlich, gängig, kurant. 1629: mostani garasaris emlékezek, de en bizony számát nem tudom nem emlékezem rea [Kv; TJK VII/3. 5]. 1693: II. Apaffi Mihály Urunk azon beneficiumot fel állított minden esztendőnként száz mostani forintot előtt alumnus tartására parancsolván ki adatni a Kolosvari Refr. collegium(na)k [Kv; SRE 17]. 1705: A' mostani Szebeni új vagy reghi de Császár kepere vert horgasok negyven pénzben ... járjanak és számláltassanak [KvLt I/192 a gub. Nszböl] | Toroczka Istvánné asszonyomnak az százhusz forintokat kölcsön az úr meg adta az interest relaxálván, hanem csak a kurtá mostani forintért hogy hosszú forinttal fizessenek, amely elég interes [WIN I, 613]. 1811: Quietentia. Három száz hat R forintokrol és 30 xrokrol, melyeket hogy osdolai Vas Antal vr Tatrosi Therezia rész loszágának Arendatora az első Semesterre illő Arendatitia Summa defalcatiojába mostani Fekete Bankalisokba 1532 Rfokba és 30 xrokba(n) in quintuplo effective kifizette légyen quietalom [Felső SzD; BetLt 7].

10. ide; din anul acesta; diesjährrig. 1632: Disznok. Eöreg Golie No 106 Tauli Téli Artan N 15 Mostani Gostina N 22 Ez Teli malacz N 90 [UC 14/38. 132]. 1775: Esztendő eme 25 Mostani Eme 13 Nyári eme 31 [Sorostély AF; TGsz 59].

11. ~ eszével mai eszével/gondolkodásával; cu mintea lui de astăzi; mit seinem jetzigen Verstand/Denken. 1593: Bornemizza Tamasne, Cata Azzoni vallia: Menenk be Bachi Tamasneual az toroniba az leaniokhoz, Es kerdem miért mentenek volna ez gonoz chelekedetre, Mondanak mit mondhatnank jo azzoni(m) ez mostani ezwnkel ne(m) chelekettwk volna, de az Isten akkor el veotte volt ezwnket azert chelekettwnk (!) [Kv; TJK V/1. 347]. 1597: Porozlo Marthon ... wallia Sardy Janos immar megh fogtatta wala az feleséget mikoron az leankatis az Biro vram hazatol be vim az toroniba Mikor pedig a leankat kerdezny fogam hogi mit mielt neki Sardy Janos, monda enneke(m) edes Marton vram nem mielt semmit ... keonywez wala az aszony, mondek neki ennelkewl mind el lehetettek volna immar elemedet hazasok wattok nem kellett volna ki hirdetni Mit tehettek edes Marton vram, bezzegh mostany ezemmel en sem chelekednem [Kv; TJK VI/1. 94–5].

12. közelmúltbeli, nemrégén történt; care a avut loc recent; in der jüngsten Vergangenheit geschehen.

1574: Olto Tamas olto Balas Idaba lakozok Harynnay Janos lobbagy ezt wallak hog mynd az ket darab erdőt erkedhez byrtak ... az mostany lghys előt [Erked K; LLT Fasc. 29]. 1598: Süeg Bertanének keth wankosaert mely azzoniunk mostanj it letekor uezeth el f 5 [Kv; Szám. 8/V. 108]. 1698: ha Szekelyhidi Janos nem lőtt volna sokan meg holtunk volna az mostani verekedés mia [Dés; DLT 479]. 1714/1781: a mostani leg közelebb valo Revolutioban a kurucság által, minden Jóságokban eo Nagyságok igen meg pusztultak volt [Gerendlóna TA; JHb LXXI/3. 467]. 1786: eddigis pusztá volt Bentzentz, de a mostoni költözéssel még nagyobbán el pusztult [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1787: (A földnek) a mostani Geometrica méres szerent hasza 82. szilesége pedig 47 öl [Bilak BN; JHbK XXIX/17].

13. (el)következő, jövőendő; care va urma; folgend, (zu-)künftig. 1590: Eleoszeor zolunk az Nemet Mihalyhoz kit vgy mi(n)t ffew gyolkost ez mostani kilencz orara szokott lako heliereol hazatul hiwattunk az mi meg holt szegeny atiankfianak megh hwlt tetemere [UszT II/1 H. 92]. 1649: az ielen valo eztdobben Feiuruari Generalis Gywlésben emanaltott Nyolczadik Articulusnak continentiaia szerint Kendi Lonai Gondviselőket certifiáltatta wolt ez mostani Octualis Terminusra, ide Beztercei Városunkba [JHb III/4 fej.]. 1669: Citaltattya ő kmet ez mostani közelebbik Nemes Varmegye(ne)k Darek szekjre [Kük.; Kp III. 91]. 1683: az vajdától jöttek levelek, hogy ő nga az moldvai Duka vajdával útban lévően, kiki az mostani csütörtökön circiter az maga országában fog érkezni [EOE XVIII, 175 Ambruster György lev.].

II. fr. tsbz-ú alakban; la plural; in Mz. 1. a jelenben élő/működő személyek; persoane care trăiesc/activează in prezent; gegenwärtig lebende/wirkende Personen. 1570: Az Trombitas dolgat eo kegelmek az Zaz Vraim, Byro vramra es az Thanachra hattak, ha az zwksegh azt Mwtathya hogy kettew legien, Bator vgy legien, De Ez Mostanyaknak az Egyk(e) az olah Theobe Neh legien ha penigh egy Trombitassal meg erny, az Tharcion Egy Jnast Mellette [Kv; TanJk V/3. 4a]. 1700: egjéb eörkösegit Fodor Gjörgy vr(am) colálta, eő kglme vette haznát, még elő esztendőkre is meg adta az arendáját, vgy occupálta magának, hogi meg holt osztán ugi deveniált az Feleségére, az Felesegetől az mostaniakra [Abrudbánya; Berz. 17]. 1736: A férfiak reggeli ital gyanánt jó finom csipős ürmös-bort is ittanak, s egsségesnek tartották, mert nem vala olyan paszomántos gyomrok, mint az mostaniaknak [MetTr 321–2]. 1751/1836: azt mondják a mostaniak felöllem, hogy az olyan öreg embernek a szarában" szállott az esze [Barót Hsz; HSzJP Agilis St. Incze (86) pp vall. — "Értsd: lábszárába]. 1775/1781: az akkori paraszt embereknek több gabonájok termett mind sem a mostaniaknak, következés képpen dézmát is többet adtanak mint most [Algyógy H; JHb LXXI/3. 364].

2. hivatalos iratok szokványos bevezetőjében; in introducere a uzuală a actelor oficiale; in den einleitenden Zeilen amtlicher Schriftstücke: a ma élő személyek; persoanele care trăiesc în zilele noastre; die heute Lebenden. 1561: myes esz leuel Rendi zerezt mind mastaniaknak mynd ipundenek tudasara akariwk mvttatni Hog' eg' megzokot es bizonios napon illyen ielentest tőnek mynekwnk [Kv; ÖCART]. 1585: En Galacz Miklos, Nagy Boldisar Galaczak Adgywk emlékezetre mindeneknek mostanyaknak es vtana waloknak hog' [Galac BN; WLt. — "Köv. a határozat]. 1673: Adgyuk tuttara mindeneknek mind mostaniaknak,

mind jövőndöbelieknek, az kiknek illik ez mi levelünknek rendiben [Marossztkirály AF; IB]. 1696: Adgyuk Tuttára és emlékeztetire mindenek(ne)k az kik(ne)k illik mind mostaniak(na)k, mind következendő beliek(ne)k [Ó-Torda; Ks 14. XIV. 14]. 1724: Adgyuk Tudtara mindeneknek mostoniak(na)k és jövőndöbeliek(ne)k [Ne; DobLev. I/107. 1]. 1827: Alább neveinket fel irt Személyek köz bírák és Tanubizonyságak vagyunk adgyuk tudtára és emlékeztetire mindeneknek az kiknek illik mostaniaknak és azután következendőnek ezen írásunknak rendeiben [Asz; Borb. I Vár-falvi Fodor Samuel ns kezével].

3. jelenleg meglévő dolgok/tárgyak; lucrurle/obiectele existente in prezent; die gegenwärtig vorhandenen Sachen. 1681: Sarok karikának való új vasak (: melyek annakidejében, midőn az mostaniak el romlanak, azon szükségre fordítatnak :) [CsVh 93]. 1726: a ki látta az előbbeni épületeket azt mondja hogy a mostaniak igen sokkal fel haladgyák a régieket [Sajókeresztúr SzD; BLt 7]. 1774: kérem kedves Bátyám Urat (!) mindenütt való Jóságotskáimba Pereimnek mind mostaniaknak mind ezután lehető(ne)k szorgalmatos folytatásokat kezére venni [Kozárvár SzD; Told. 22]. 1810: Tartozom a' szobákat mind meg stakaturázni arra a' formára mind a' mostaniak vannak [Bodola Hsz; BLt II. 10].

4. kb. jelenlegi események; evenimente actuale; die gegenwärtigen Ereignisse. 1670: ha mi bizonyos hirei lesznek éjél nappal írja meg urunknak ő nagyságának, mert az mostaniak is igen felvidították Várná, hogy bizonyosságot tudna [TML V, 43 Ispán Ferencz Teleki Mihályhoz]. 1769: ha harmadszor is ily patratumait az actor megújítja, az mostani céhe deliberatumanak articuláris büntetéseit el nem kerülli, az mostaniak is hozzáragadnak és irremissibiliter exequaltatni fognak [Dés; DFaz. 26].

mostanig a jelenlegi időkg, mostanáig; piná acum/in prezent; bis jetzt. 1681: Zarándvarmegyében Bethlenősn lako

Bago Janos mostanig valo nem adozaaert adgyon az gyermek] számára egy io gyermek lovat [IB. Désfalván lakó Thoroczki András fogott közbíró kezével. — "A kiskorú Bethlen István]. 1737: hirtelen valo betegséggel impediáltván alig érkezém haza és 17 hetekig felettébb valo betegséggel maczeráltattam és még mostanig ki nem épültem belőle, és ez mulattatta el velem hogy én most Ngod Udvarlására nem mehettam [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. 1777: En ma egy Hete késén érkeztem viszzá, s az óltától fogva vasárheljre is volt utazásam, s más felé is Embereimet Levelekkel kellett küldönöm, nem volt modam mostanig Levelem által udvarolnam kedves sogor vrának [Lőrincfva MT; SLt XLIV. 13 Thoroczka Peter P. Horvath Ferenchez]. 1812: Nemis hallottam, hogy valaki leg kisebb Justis formalt volna hozzá^a egész mostanig [Koppánd AF; DobLev. IV/943. 17. — "A szóban forgó berekhez].

mostanság 1. mostanában; in ultima vreme; heutzutage. 1618: Nem hallottál-e valami ezféle dolog felől való hírt mostanság? [BTN² 148]. 1629: hallotta(m) ezt immar mosta(n)sag hogy nehezes [Mv; MvLt 290. 189a]. 1630: nem az en ueresegem miat holt megh, mert en ugia(n) nemis uertem mostansagh [Kv; RDL I, 19]. 1702: az a beszéd az mint meg vilagosodik előttünk nem mostanság esett [Kv; ACJk 49]. 1751: En nem tudom hogy irtagattat volna Mostonság [Marossztkirály MT; Told. 29]. 1767: azon utrizalt ...

helyén nem jártunk mostanság [Hidvég Hsz; Eszt-Mk]. 1770: Micsoda állapotban Lett légyen mastonság az Adamosi malom nem Visgáltam [Királyfva KK; JHb LXV. II. 93]. 1775/1781: kupája az eő Nagyságok boroknak a kortsomákon mostonság hol őt, hol hat poltrán költ el [Máda H; JHb LXXI/81. 388]. 1789: Istennek hálá se Szaszvároson se Foltan, se itt mostonság kára Nsgtok(na)k nintsen [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1822: Jakab István beteg talám mostanság fel sem kelhet [Mv; Told. 23].

2. nemrégiben; nu de mult; unlängst. 1583: Komornyk Myhal mastansagh ez vilagbol az hatalmas Istennek vegezesse es renделеse zeryntth, magtalan mwltth volna ky [SLt V. 13 Jmreh deak Papay a gyf-i kápt. hites not. kezével]. 1597: Az scholaban a' mely kamarakat mostansag fel tiztitattatunk volt chinalattunk egy Aztalt ket zeket, atunk az chinalassatol Aztalos Lukachnak f —/69 [Kv; Szám. 7/III. 23]. 1636: Ez haz mind alol feőlül uoylagh mostansagh dezkaztatott furesz dezkaual, ighen szepe [Siménfva U; JHb Inv.]. 1640: Vagion egy fwrez Malomis mostansag Urunk eo N(agysaga) epittette [Hévszamos K; GyU 61]. 1651: En ez Pukosd nap tayba kereket falazok uala Imreh Istuannit s ioue oda kos Peter monda Im miczoda nagy dologt hallottam mostansagy hogy az Bors Thamas leaniának giermeke lot [CsÁlt F. 27. I/16 Hoszuaszay] Andras Peter pix vall. — "Cs]. 1686: Porumbakrol mastansag hajtot rüdeg suldo no 10 [Nsz; Ut]. 1724: mostanság kezdettek a Boldogfalvi határon az Ur Tisztei egy Malmot építeni [Born. I. 18 Naláci György br. Bornemisza Józsefhez]. 1767: a mostanság épült okol [Koronka MT; Told. 19/29].

Szk: csak~. 1614: Chyki Lukaczi Keoreos Pataki Sido Gyorgynek ket harmad feo tulokert keotte magat chjak mostansagh [Csávás MT; BethU 37].

mostansággal mostanában; in ultima vreme; heutzutage. 1570: Fylep Thamas Azt vallyia, hogy More Ambrus Azt Montha hogy vgyan Nem lakyk az felesegewel Mert ez mely germeke mostanzagal lewt Azis Mastwl valo [Kv; Tjk III/2. 147]. 1572: Aztis vallia fwzteoy" hogy Eotet Mostansagal Emlekeztety volt arrol Lakatos Balintne hogy Minekeleote Eoket Leorinchhez kwite volna az fyawal Megh keowetny Az eleot eomaga terden alwa Syrwan keowette volna meg fia kepebe [Kv; Tjk III/3. 31. — "Ferench]. 1577: Az Varba penig Drabantokat annyit tarchon mostany Jdeo allapattyahoz kepest az mynyt (!) mostansagal ew eleotte tartottak [Ks Báthory Kristóf lev.]. 1584: Mostansagal veottunk az ket kamoranak egy nagy eoreg Talpát p(ro) f — d. 45 [Kv; Szám. 3/XV. 14].

mostoha 1. mn 1. ellenséges, rideg; दुष्मन्, ostil; feindlich. 1657: tanulóházában van az pap, catholicus, azzal deakul beszédben ereszkedém igen mostoha módon kezde beszélni az erdélyi magyarok és Bethlen Gábor felől [KemÖn. 56].

2. rossz, gonosz; vitreg, greu; schlecht, böse. 1674: Zalogosítottam volt el ... Mező őri őrs öröks portiomat Melinek is ezek között az mustoha üdök között (: elis pusztulván Mező őri :) Semmi hasznát ő klme ne(m) vehette [Mocs K; JHbK XXV/9]. 1704: Mely bonumok egy Fejer paraszt ládába(n) lévén, és az elébb valo mostoha, s mostani idők változási között Vas Daniel Ur(am) eő Kglme maga kezei között nem bátorkodtathatta tartani [Kv; WassLt]. 1708: a' B(ecsül)etes Céh megh tekintven a' mostani mustoha üdök

mi voltat [Kv; ACJk 66]. 1719: elégséges képpen verificáldott az, hogy mostan nem régen ... Boros Ersébet, és Boros Kata Aszszonyék az mostoha üdődöz képest elégségesen ki házassítottak [Süketfva MT; DobLev. I/95a]. 1730: en sok nyomorúság latott, es ez mostoha vilagnak sok gonoszival küszködő gyamoltalan árva [Folt H; BK sub nro 140 özv. Folti Bálintné Josika Mária végr.]. 1787: ez mostoha világot féklélő irigy nyelvek miatt valo szerencsétlenségedet keserülő szemekkel szemléltem [Marosbogát TA; DobLev. III/126. Ia Szántó Sándor Mich. Péntek de Lemhényhez].

3. keserves; amarnic; bitter(lich), gottsjämmerlich. 1807: az Isten (: akiben egyedül mint árvák Attyában minden bizodalommat helyheztettem vala :) engemet el nem hagyott, sot mostoha sorsomat meg szánván az Egeknek ura modot nyujtott énnékem becsületesen élnem [Kv; Incz. XII. 3a br. Josinczi József lev.].

4. kedvezőtlen, zord; aspru, nefavorabil; ungünstig, streng. 1769: a földi almát vagy magyarot mind hasznos Gyümölsőt kiki igyekezze Szaporítani hogy peniglen a Tavalyi Száraz Esztendő annak bővebb termésit nem engedte, senki azon meg ne ütközzék ... mert nem lesz mindenkor oly mostoha az idő [UszLt XII. 197a]. 1813: a Földös Uraságok több esztendőbéli eddig meg tartott mezei terméseket ezen mostoha esztendőben mind vagy elosztogatták vagy kész pénzért eladták [Déva; Ks 107 Vegyes ir.]. 1828: felette artalmas, s erőssen pusztító Dér — Hoharmat, Aszály, Rogya, és az idő folyásának ... más mostoha kartékony, de közönségesen mindenféle Uralkodo viszontagsái [Kv; SLT Vegyes perir.]. 1831: a Földös Urani Austriai keruletkebe a Mostoha idő járás miatt nagyon meg károsodott Lakosok számára Alamisna szedettessék [Nagykapus K; Rak 40].

II. fn 1. mostohagyermek; copil vitreg; Stiefkind. 1579–1581: Balog Ferenchne eot edes fiawal, az mostoha kywl [Kajántó K; GyU 1]. 1617: vramnak ezek edes gyermek uoltak ennekem chiak mustohaim [Folyfva MT; BfN Martha relicta Benedicti File (50) ns vall.]. 1652: Gergely Matyas ... Eggik fia mostoha [Türe K; GyU 96]. 1681: Nandra-Gyura mostoha fiai Laczko Dan Demeter Laczko Dan Opris Muntyan Karacson Ezek mostohák Taxát fizetnek f. 5 [Gyalár H; VhU 163]. 1695: Horvát Susánna ... az Attyanak mostohája volt [Nagylak AF; DobLev. I/42]. 1736: tudgyae hogj Gjörgj Kífor luonak Nem edes fia hanem mostohája volt? [Kóvár (Szt) vid.; TL 42 vk]. 1753/1781: Josika Imre a Mostohait addig ijeszgeti Béttel, 's egy(gy)el mással mig Józság nélkül hadja geti [Kisalmás H; JHb LXXI/3. 307].

2. mostohaszülő; pärinți vitregi; einer der Stiefeltern. 1585: Ach Mathias Es Hannes Dauner" Erre ezt felele Zeoch Caspar, hogy kegiesegebeol vitte el tanitatny a' gyermeket mert myert hogy Mustohaia chak Rongallia [Kv; TJK IV/1. 443. — "Valja]. 1660: Hogy ez iránt" is ne vándolthassunk, hazánk mostoháinak is nevezessünk, eltöklélt igyekezetem az, hogy közelebb ... az haza szolgálatjára magamat több böcsületes hazafiaival együtt bépraesentálni ne halasztanám [Kemlr. 337. — "A hazán kívül létért]. 1664: En mondam de bizony Jsmérem az mastohat [Veres-egyháza SzD; WassLt Székely Mihály (35) jb vall.].

Szk: ~ kézre marad. 1656: en igen arvajul, es mostoha kezre maradv(n), szegeny es fogiatkozott allapottal voltam [Ádamos KK; BálLt 93].

3. mostohatestvér; frate vitreg; eines der Stiefkinder. 1629: En nem tudom ha Szabo Janos fizetteie ki auagy nem

az eo mustohaiat az hazbol; hane(m) az maga gyermeki-nek az Anyai harmadot megh ki nem fizette [Kv; TJK VII/3. 35]. 1685: Micsuda Mostahaja, volt Pedigh a Nemet Nemzet Eelitul fogua a majior Nemzetnek közlünk^a a Giermekis tud [Gyf; Törzs. Barcsai Ábrahám nyil. — "Értsd: közlünk].

mostohaanya mamă vitregă; Stiefmutter. 1508: Ezt my Emlkezettre adywkw vg mynth, fogoth Byrak elewt, az Zwky Izthwan az ew hwguyual egetembe az Ew Mwsthoia Annokot, az Bathory Annath ky wolt az Zwky Janos felesége meg elegytette mynd leg rwhayarul mynd kedeglen egebekrwł walamy wola [Kv körny.; EM XXIX, 261–3 Cheh István kezével]. 1570: Bernald peter Aztis vallya hogy Jelen volt azkor mykor vegezet Klok vinche az Mwstoha Anyyawal az haz feleol [Kv; TJK III/2. 113]. 1577: (Az) azzony tholdallagy ferencznek Mostowa Annia wolth [Vajdasztiván MT; BfN 71/19]. 1636: latuan Marton vramis mind az Attiafyanak Annának arra Elegtelen uoltat, hogi eo az házat magának tarthassa, vagi benne lakhassék az mustoha Aniniaual eggiwt, keuanak azt hogi tegie le Teglas Jánosne Orsolia Aszszoni azt az f. 40 [Kv; RDL I. 109]. 1669: Germany ... Anyais Tanaszia vala En nekem mostoha Anyam volt, az German Ura utan [Lunka KK; Ut]. 1674: Vagyon egy karmasin szín szoknya, melyet az Apám vit volt Jegyben az Mostoha anyám után Vagyon egy szederjes Dolmány mely az Apámé volt, az mustoha anyám adta volt [Beszt.; WassLt 72/6]. 1710: Az horgasban vagyon egy hold ... idvezült Attyok Testamentaria Dispositioja szerint excindáltatott az mostoha Annyoknak [Albis Hsz; BLv. Transs. 29]. 1744: Grúz aliás Czimpójás Petre Mastaha An(n)ya, ki Petret felnövelte Mostis itten Nemes Maras szeki Uraljban lakik bizanyasan [Uraly MT; SLT AY. 7 Román Opra (30) szabad szem. vall.].

Szk: ~ asszony. 1705/XVIII. sz. eleje: Mi Borbereki Daniel és Borbereki Gáspár egy testvér Atyafiak Nemz Bégányi Ersébeth mostoha Anyánk Asz(zon)j neveletlen árva fiával Borbereki Istokkal tönk edgy más között ilyen alkalmat holmi res mobilis és immobilisek iránt [DobLev. I/59].

mostohaapa tatá vitreg; Stiefvater. 1583: Estis besilete andras kato helfer mihalj mustoha apamnak hogi egi idoben uallami szölő miuesit igen meg uerte uolt [Kv; TJK IV/1. 194a]. 1591 k.: Thudom hogi ez Fazakas Lukach'nak az Attia Molnar vala Az mostoha apia Bonch'a Pal nem hogi tartotta volna ez Lukachot, de ollj beteges ember vala hogi Jnkab Lukach' tartotta [UszT]. 1592/1593: Tudom hogi az Mustoha Apammal eorlenj mentem Oda [Beke; Ks. — "Eltünt település Néma (SzD) táján]. 1643: Ereös heottel megh esketek Kis Janost mustoha apiat Balogh Annanok [Szászcégő SzD; Ks 41. G.]. 1666: Ennekem mostoha Apam volt Takacz Peter, edes egy volt Mathe Pappal [Csávás KK; BálLt 1]. 1678: Drúcza al(ja)s Porfyros Janos sem örökös sem bé adott seller jobbagiok az Csakj Urak(na)k soha nem volt hanem az Mustoha Apja egy orosz sellér ember vala [Füzesszpéter SzD; RLt 1]. 1757: A mostoha Apám ... Vas András [Gyszm; DE 3].

mostohaanya mostohaapa; tatá vitreg; Stiefvater. 1585: Anna Theremy ferenczné vallya hogi lo eletet hallotta(m) az palastos Istwan Anniahoz Az Vrat vgy wteotte vala hogi Abba hala megh de palastos Istwannak Az Mustoha

Attia vala [Kv; TJK IV/1. 419]. 1593: az mj mostoha atthiánk es edes aniank wet volt egy hazat [Szu; UszT 9/43]. 1629: mi annak okaert melto keuansagokat megh Ertue(n) Es az mustoha Attiais Zilahi Fazakas Janos vram ne(m) reluctalua(n), ez eö keuansagok Ellen, Engedelmesek leönnek [Kv; RDL I. 141]. 1717: nekem es Ocsem Uramnak igen nagy bajünk Van az Mostaha Atyankal [Harangláb KK; Ks 96 Szarka Zsigmond lev.]. 1786: Vettem kezemhez kedves Mostaha Atyám Tit. M.Bandi Kováts Ferentz Uramtól 31 ~ harmintzegy darabból álló Leveleket | Mostoha Attyám nem karasodik a szolgálatban [Mezőbánd MT; MbK XI. 73, 74]. 1802: Mostaha attyától 8 jármás okrek volt, melyekből a jobbatskakát a mostoha attya magának hagyot [Komjátszeg TA; Komjátszegi lev.].

mostohafiú 1. fiu vitreg; Stiefsohn. 1562: León ozlasok Es Meg Jgenesswlesek Kemen Janosne Azzonyomnál az Eo Mwstoha fyaywal Ez wytezlew Nemes zemelyek Elóth [KP]. 1584: Lazlo kenez vallia ... Botha Balas meg monta hogy mingyarast megh fogia az Nilas Ferenczne Mustoha fiat de Ne(m) fogta megh [Kv; TJK IV/1. 252]. 1592: Kapitán wramhoz ieottem keonieorgeseom alttal az Inek twtor lewen, Es mostaha fyam lewen raytam walo niomowsag tettek (igy!) [UszT]. 1602: Kalotha zentkiraly hazatol mustoha fiat Ebény Miklost el lopattak Azon mustoha fianak penigh gongiauiselését az Annja Conüent eleot neki fatealta [Gyf; Told. 27]. 1642: Beönieben* Iako Filler Janos alias Demeter Mustoua fia szóttó (!) Bennedek [KSz; BK vk — *Sz]. 1678: Druca al(i)a's Porfyros Janos ... edgi idegen jövevény sellér molnar(na)k Mustoha fia [Kide K; RLt 1 Henczes Gyeorgy ns vall.]. 1739: Néh Csetre Györg Uram(na)k mostaha fia volt Sebestyén Györg Ur(am) [Mezőbánd MT; MbK VI. 6]. 1759: Istok Gergelyne a mostoha, és edes fiaival együtt egy kenyéren léteken váltottak szántó földeket [Bereck Hsz; HszjP Andreas Istok (60) vall.].

2. *dív* (a hazához) hűtlen, hálátlan személy; persoană necredincioasă (patriei); (der Heimat) undankbar. 1657: Ezek közül némelyek büszkéltek is az fejedelemasszony körül német factióból az Bethlen familiát akarják vala ruinálni Ezt mivelék az idegen mostohafiai az hazának [KemÖn. 108].

mostohagyermek copil vitreg; Stiefkind. 1597: megh Nevezett Joszagott, Galaczy Istvantul marattatt, my eleot-tonk Pestesy Janos megh erezte, az ew Mostoha gyermekyek [Galac BN; Wlt]. 1606: Vegezetre ezt mo(n)dhatom hogi en rúllam sok mostoha Ania tanolhat, mi(n)t tartsa mostoha gyermekét vram holta vitan [UszT 20/155 Sofalú Agoston Balintne Damokos Dorottja aszonj vall.]. 1629: hallottam teolleok az mustoha gyermekiteol hogy azt mondtok, hogy adgya ki az eo reszeket [Kv; TJK VII/3. 34]. 1700: (A fundus) ez előtis mostoha gyermekim Sarkadi Ferencz arvai hazokhoz volt applicvala [Dés; Jk 314b]. 1753/1781: Rátz Kristina Aszszonyt Josika Imre ur eo Nagysága el vevén az Mostoha gyermekeinek Tutora volt [Máda H; JHb LXXI/3. 262]. 1798: most látom, hogy nem mostoha gyermekimel, hanem háládatlan Emberekkel vagion ügyem [M.délő TA; DobLev. IV/802. 2a].

mostoha-jobbanya mostohanagyanya; bunică vitregă; Stiefgroßmutter. 1597: Zigiarto Georgine Drúttia azzony ... wallia ... neha zewksegim estenek egizer me(n)tem wala

Nyreo Simonnehoz penz kerny, ki ennekem mostoha lob Anyam volt [Kv; TJK V/1. 109].

mostohaleány fiicá vitregá; Stieftochter. 1568: Magdalena Gabrielis gorg c(on)sors ... fassa e(st), Ezt hallotta(m) hogy az en mustoha leanyom azt monda az en kisbe leanyomnak" [Kv; TJK III/1. 206. — "Köv. a nyil.]. 1573: Dorotya fekete peterne, Azt vallya hogi ... Mwrsal ferencz testamentumaba azt Monta hogi az Mwstoha leanyanak fl 10 es egy tehenet agianak | Teremy Ferench azt vallia, ez ely mwlt Napokban hytta volt Eotet, Aztalos Petert vitez ferenchet es Seres Martont hogi egibe alkwnak az Mustoha Leanyawal. De veghez nem vihettek keoztek [Kv; TJK III/3. 73, 193–4]. 1658: Vagyon egy darab Búczült kertem ... azt hagiom az Mustoha Leanyom(n)ak Panucza(n)ak [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1673/1681: Ha igaz az Expositioja, mostoha Leanyanak szerencsejeigh, negi forint Taxanal töbre ne erőltessen [VhU 440 Thököly Imre vál.]. 1731: láttam Fagá-rasi S(á)m(ue)l(ne)k mostoha leanyaval ... valo egy ház(b)a be rekeszkedéseket [Mezőbánd MT; Born. XXXIX. 16 Maria Kis alias Egerhazi cons. Nicolai Kis (34) pp vall.].

mostohán 1. méltatlanul, igazságtalanul; nedrept; unge-recht/gebührlich. 1672: noha velem ily mostohán bánának némelyek ő kegyelmek közül, de bizony mint véreimet, tagaimat, úgy szánom [TML VI, 166 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1678–1683: az kiket Is(te)n Uratokul es ez haza Feiedelmeiül rendel, s ez haza kozonsegesen urulja tuis uralljatok, ha szinten mostohan mutatja is, hozatok magat | Ezen megh irt vitez urhazis igen mostohan fordult volt Az világ [Ks Kornis Gáspár kezéhez].

Sz. 1679: gondolja meg Kegyelmed azt is, ez világ mint bánik emberrel, egy nap egygyel bánik mostohán, másnap mással [TML VIII, 411 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

2. kedvezőtlenül; neprielnic, nefavorabil; ungünstig. 1794: Az mi a Jozságbeli dolgot nézi ámbár most két hetek alatt az idő igen mostohán viselte is magát a mint lehetett igekeztem mindenenek [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

mostoha-nagyanya bunicá vitregá; Stiefgroßmutter. 1777: A szegény feleségem mostoha nagyanyja volt, mégis minden ember csudálkozik, micsoda édesanyához illő szeretettel viseltetett mind hozzája, mind az édesanyjához [RettE 376].

mostoha-nagyatya bunic vitreg; Stiefgroßvater. 1758: a szegény mostohanagyatyámnak, Váradi Zsigmondnak majd semmi jószága nem volt [RettE 59]. 1761: Horváth István-nak mostoha Nagy Attya lévén Fekete Joseff, más most Fekete Joseffnek édes Anya Fekete Istvánné birja" [Ne; DobLev. II/317. 9a. — *A szóban forgó földet].

mostohaság 1. rideg, szeretetlen bánásmód; severitate, vitregie; Harte, lieblose Behandlungsweise. 1769: Dobolyi Daniel Ur(am) előbbeni Feleségének az én Testvérem(ne)k halála után nem Szerette mostani Felesége mellettem Lakni, azért hogy jól Láttam a' gyermekhez valo mostohaságát [Ne; DobLev. II/408. 6b Catherina Dobai alias Bán (65) vall.].

2. az idő(nek) ~a a körülmények kedvezőtlen volta; im-pejurári neprielnice/nefavorabile; Ungunst der Umstände. 1689: maga Tisztségeben az Idök(ne)k Villongo mivoltahoz es mostohaságához képeest Feles so beli Restantiak marad-

van fen [DLt 450 fej.]. 1693: a' mostani idők(ne)k mostohaságát tekintetbe vévén, kész pénzert száz forintért meg engedi a' Consistoriu(m) Idv. Rhedei István temetést [Kv; SRE 16]. 1705: ez mostani hadakozó időnek mostohasága miatt, szőlő hegyeink(ne)k nagyobb része műveletlen maradvá(n) az elmúlt esztendő(en) az idege(n) borok(na)k be hozását ... meg engedjük [Dés; Jk 346b]. 1740: Haczszei Samuel Deak töb bűntetéssel terheltetett volna, de az blts Czeh az mostani időnek mostahasagatt tekintette [Kv; ÖCJk]. 1803: Jollehet az üdő mostohaságais segítette ezt: De nagybárra az ilyen tanulatlan Kovácsok által hágot a' Vas kőnekis arra ezen felső Grádusra [Torockó; TLev. 9/35].

3. (az időjárás) kedvezőtlensége; (despre vreme) aprime; (Wetter) Ungunst. 1727/1777: Az időnek rövidsége és mostohasága nem engedvin azt, hogy most^a a mezőre erdőre és szőlő hegyekre osztozni ki mehessünk az atyafiak rendelik, a' jövő és közelebb in A(nn)o 1728. következő tavaszi időt azoknak subdivisiójára [Vaja MT; DobLev. III/505. — "Nov. 20-án]. 1752: az időnek mostohasága tellyes meg érsre nem bortsátotta szőlőköt [Told. 37/44]. 1780: néha Karácson előtt olyan idők lévén, melyek mostohasága miatt a' patak el fagy és jegzése miatt semmiképpen funni nem lehet [Torockó; TLev. 5]. 1813: a mostani esztendő termései mivel a Tavasz mostohasága miatt nagyon el késék annál fogva gyaníthatóbb a vékony reménységek [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. 1815: Tekintetes Bartok Ádám Ur mint Földész Urak látván ezen szűk Esztendőnek mostohaságát a Competens Törökbuza Dézmát most rajtok fel nem vévén illetén egyezésre lépét vélek^a [Lunka KK; DobLev. V/980. — "Köv. az egyezés].

mostoháskodik (idő) mostohán viselkedik; (despre vreme) a fi aspru/nefavorabil; (Wetter) sich ungünstig verhalten. 1817: Három vég vásznat most fejeztettek de még nints meg fejezrede, mert az idő tsak mostoháskodot [Héderfája KK; IB. Utó Bálint tt lev.].

mostohául mostohán; aspru, sever; ungünstig, hart. 1678–1683: ez hitvan vilagh, igen mostohajul fizetet [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1679/1681: az vétkes embert megh fogatván, aszt Törvény szerint (: de ha lehet nem mostohajul mellyen a megh adhatatlan birságot értem :) meg büntesse^a [Vh; VhU 676. — "Az ub].

mostoha-unoka nepot vitreg; Stiefenkel. 1600: Ez a peres Fazakas Ambrusne az en zegeny bathyamnak Boythos Boldisarnak mustoha vnokaja volt [Kv; TJK VI/1. 463]. 1681: Onadi Janos Mint hofi Zavidoczki Pal ennek nagi annyat vette el; igi mostoha Unokaja leven, ő nalla lakik [Vh; ÁLt Urb. 8]. 1710: (Apor István) csak a pápista clérusnak százharminckétezer forintot legála, azon kívül a mostohafiának, Korda Sigmondnak, feleséginek, mostohaunokáinak ... sok ezereket legála [CsH 352].

mostoha-ura ?második férj; al doilea soț; der zweite Gemahl. 1606: Bartos Jakab, az Gothart Gergelene mostoha Vra hjúa enge(m) el peczettel hogy Peterfj Ferenczne(n) igazat vegyunk [UzT 20/286 St. Bako de Ethed pp vall.].

mostoha-vó ? ginere vitreg; Stiefschwiegerson. 1787: halottam reménkedett az Exponens Aszszony mostoha veje nek Borbély Nagy Jóseff Uramnak [Dés; DLt].

mostyán óslakos; băstinaș, moștean; Ureinwohner. 1771: azután ne(m) sok időkel valami földek felet égibe szollakoztak Todorán Kratsunnal igen rutul, akiis aszt monda utrizánsok(na)k, eregi te a kurvanjádba Girbora Szentpálihoz ott vagjon a te Mosiad nem itt Csáklján, itt pedig tsak vinjit vagi, nem Mostján [Girbó AF; JHb Száva Juon (65) jb vall.].

moszkoviai moszkvai; de/din Moscova; von Moskau. 1714: Kéneső Szin s Virágos Bársony Férfi Mente, Moscoviai fejer Roka bélléssel 15 arany Skoifium gombokkal fl. Hung. 99 [AH 8].

motiva 1. indíték, motiváció; motiv; Anlaß. 1672: Követem igen bátorságos requisitiomról, mert erre ad okot és motivát tapasztalt kegyelmed atyafisága, jóakarátja [TML VI, 116 Béli Pál Teleki Mihályhoz].

2. érvelés, megokolás; argumentare, argumentatie; Beweisführung. 1672: Szintén ma irata, Uram, Panajot uram velem egy minutát a vezérnek, mely is nem egyéb, hanem merő motiva. Summája: hogy ha azok a vármegyék a holdolás alól fel nem szabadulnak, sem a fejedelemnek nem leszen hol fejedelmeskedni, sem az adót többé meg nem adhatjuk [i.h. 184 Rosnyay Dávid ua-hoz Drinápolyból]. 1678: Paskó az vezér előtt Kegyelmedet név szerént vádolta, nagy motivákat keresett és sok argumentumokkal élt az vezér előtt [TML VIII, 71 Kapi György ua-hoz].

motivum ok, indíték; cauză, pricină, motiv; Grund, Anlaß. 1729: Kérem bizodalommal az Mlgs Guberniumot maga Delieratumanak elucidatioját ki adni ne sajnállyá, ne hofi valami modon, az én eddig való processusom az ilyen formale Deliberatum által, meg ne (igy!) erőtelenítésék. Melyreis sok motivumokat találhat az Mlgs Gubernium [Ks 25. IV. 17. 19 Kornis Zsigmond aláírásával]. 1761: egykor monda Imreh Ur hofi meg ne haragított az Ecsém, mert ha meg haragitt bizony meg rakom. Én nem tudom mire értette a meg rakást, ugj micsoda motivumból mondotta ezt arra sem emlékezem [Branyicska H; JHb XXXV/46. 11]. 1784: mindnyájon proprio instinctu magok tudhatások szerint fatealtanak é ? vagy pedig ellenbe(n) valakitől akármí motivumok által fascinaltattanak é, s tanittattanak é ...? [Fejér m.; BK ad nro 465 vk].

motlás átkutatás, motozás; perchezitię; Durchsuchung. 1785: Azon portékák tanáltattak zsögöti Pál Mátyásnál, gyalog katonánál de az láncon változás tanáltatik, nem oly móddal vagyon, mint mikor az motlaskor megtörvényeztetett [Taploca Cs; RSzF 260].

motol keres, átkutat, motoz; a perchezitię; durchsuchen. 1785: Minthogy a csiktaplocai tisztelendő páter Botár Györgynek gonoszul elveszett egy szántó hosszúvasa és egy erdőlólánca, puhatolózván érettek, igazították volna nyomában Csik Zsögötben (!) aholott is a tiszt urak parancsolatjából az ottan lévő falusbíró és esküttekkel együtt mottlották motolván, az actor Miklós György, qua plenipotentiáriussa írt Botár György uramnak jelen lévén [Taploca Cs; RSzF 260].

motolla 1. (rúd alakú) fonalgombolyító eszköz; rāschitor; Haspel. 1768: Diofából való matorla [Mezősztygyörgy K; Ks 23. XXIIb].

Sz. 1811: Aszszonyak tsak orsó, gu'saj és matólla [ÁrÉ 129].

2. vhány motollányi; de un anumit număr de răschitoare; einige Haspeln viel. 1785: Kendert is fonnak az első Classisbéliék három matollát, az második Classisbéliék másfél Matollát, az Harmadik Classisbéliék pedig fél Matollát [Torockó; Thor.]. 1824: öt matollát vet Sükösdiné [CsV].

motolla-fonal motollán felgombolyított fonál; fir depănat pe răschitor; gehaspelter Faden. 1697: az tornaczbol mennek edj garadiczon az házok hejjára: Itt vagyon Hehel nro 2 Matola Fonal nro 5. Tilolt kender gell 26 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 2].

motollál motollára teker; a depăna pe răschitor; haspeln. 1829 k.: Ezen Director nem fogja kedvelleni az goromba, paraszt, neveletlen értelmű 's materiájú Játékokat melyben a bonczolt embernek bétét motollálják, 's az ördögök kártyáznak [Kv; KvSzL].

motollaláb motollaállvány; rastel pentru răschitor; Haspelgestell. 1674: Vagyon Egi fa hordo soroglya, es ot matola labak [A.porumbák F; UF II, 596].

motolláló szk-ban, in construcții, in Wortkonstruktion: cerna ~ venscel cerna felmotollálására szolgáló eszköz; vitelniță pentru depănat ață; Werkzeug/Gerät zum Haspeln. 1836: edgy Czerna Matolláló Ventsel [MNy XXXVIII, 210].

motollányi vhány motollára való; de un anumit număr de răschitoare; einige Haspeln viel. 1785: Két három Font^a kendert fonunk mellyből kell bé adnunk Száz husz pászma Fonalat [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 3b. — "E szó a kihúzott Matollánny szö fölé írva].

motoz kutat, keres, nyomoz; a efectua o percheziție; durchsuchen. 1804: Ezen romlott háznak fáját a Grof Nemes Antal Ur tzigánya Mosikás Peti lopta el, mellyet abbol tudok hogy mikor a hűtösség nyomozta Grof Miko István Ur Udvari tisztje kérésére nála találatot meg ezen háznak fája a Grof Miko István Ur Tisztartaja észre vévén a kárt nekem mint Falus Bironak meg jelentette, és én hűtőseimmel motoztam, nála tanáltam 's törvényeztem meg ezen háznak oldalabol el veszet fát [Hidvég Hsz; Mk I. IV/122]. 1840: bizonyítsák bé mi tekintetből matoztanak, mint Ns Ember Házánál, mert én Gyilkos — és Gyujtagato nem voltam 's nem vagyok [Dés; DLt 277 Balogh László foly.]. 1840 u.: Fő Hadnagy T. s. Komadi Tarsoly Sandor Ur patronokat küldött matozni de az üres Kuffernél egyebet nem kaptak [Torda; KLev.]. 1843: matozták az ellopott láncokat — de nem kapták meg [Bágyon TA; i.h.].

Szk: zsír ~ni. 1843: Menjetek Bágyonba Török Pistához zsír-matozni [i.h.].

Vö. a mató címszóval.

motozás nyomozás, keresés-kutatás; percheziție; Durchsuchung. 1844: Matozás alkalmával kaptak nállunk egy Zsakat [Bágyon TA; KLev. Vásárhellyi János (24) vall.].

motozó nyomozó; care face percheziție; durchsuchend. 1844: Balog Mosinak az Szallannája el veszvén meg Matoztatta 's nálam egy Kis Kosárba talált egy darabatskát a Matozo Hűtesség [Bágyon TA; KLev. Nutzuj János (21) vall.].

motring l. matring

mótság 1. mozgalom; mișcare; Bewegung. 1618: juta ide Duna, hozá nekem az urunk erős panaszló levelét kit írt volt Kamuti uramnak az magyarországi motusok felől [BTN² 106]. 1662: Ez civilis mótságok, haza belső zűrzavarai lecsendesedvén, a fejedelem ismét az építések s oeconomia, terminusok, törvények kiszolgáltatásában való dolgaihoz lát vala [SKr 192]. 1678: Én bizom Istenben, ezek az motusok az mi hazánkban megcsendesednek [TML VIII. 667 Teleki Mihály Macskási Boldizsárhoz]. 1710: Teleki Mihály Istennek büntető ostroma volt Erdélyen, ő pedig a magyarországi mótságok alkalmatosságával kapa lábra | Midőn penig a császár megértette volna a magyarok mótságát, maga nem mene el az Impérium gyűlésiben, hanem bizonyos követjeit küldözé, kik által a magyar mótságokat remonstrálá [CsH 61, 77]. — L. még BTN² 386; CsH 89, 91; TML III, 81, VI, 224.

2. felkelés, fegyveres megmozdulás; rebeliune, răsmeriță; (bewaffneter) Aufstand. 1671: Úgy adaték értésünkre, Moldva országának lakosa majd futóféiben szekere hátán volna. Mitől és mely országban levőktől való félelmekből cselekedjék, végére bizonyosan nem mehetünk. Minek okáért kegyelmesen parancsoljuk Kegyelmednek jártassa embereit ... a kik bizonyost hozhassanak azon moldvai motusok felől [TML V, 665 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1710: László király idejiben támada a paraszthad Midőn sem a király, sem az ország nem sopiálhatná azt a nagy mótsát, Szapolyai János szepesi gróf lévén erdélyi vajda hozzája küldenek követséget keljen fel és azt a paraszthadát dissipálja^a [CsH 64. — "1514-ben]. 1710 k.: hozák a dániai király és az akkori nagyhírű brandenburgi elector leveleit a fejedelemnek, amelyekben offerálák a magyarországi motusok megcsendesítésére való mediatiojokot [BÖN. 705]. 1736: nem sokkal az Rákóczi Ferencz motusa előtt resuscitáltak az Jósika familia régi baronatuságát [MeTtr 317]. 1758: Azon időben, és motusban ki látattott az Koszta Mihály árpával bé vetett földit szántani ...? [Kük; Ks 66. 45 vk].

3. indok, indíték; motiv, teme; Grund, Anlaß. 1619: noha mondják azt, hogy causa religionis vagyon ez nagy motus, de azt ne higgye, mert az legkisebb ratiója ez motusnak [BTN² 359].

motyó 1. holmi, cókmoz; boarfe, catrafuse; Siebensachen. 1832: A' Számtartoi Ház felett a' Nagy Hiuban Egy Csomo motyó [Sáromberke MT; TSb 26]. 1840: az asszony motyójával együtt töllem végképpen el ment [Dés; DLt 1073].

2. jószág, portéka; copilaș; Ding, Persönchen. 1851: a' kistsi Titi most már hála Istennek helyre állott, vig, játékos és igen kedves Motyó [Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez].

motyog akadozva/halkan beszél; a îngăima/bodogăni/bolborosi; mummeln, murmeln, leise sprechen. 1823–1830: hallgattam^a Hindenburgnál experiment physicát, e szép experimentumokat tett, de nem tud hangot adni a dolognak, és a beszédben csak motyog [FogE 190. — "Lipcseben].

moveál 1. megindít/kezd; a începe/porni; anfangen, einleiten. 1609: Im ez Nihani Napon kezte mouealni ez dolgót, Az vrhoz eo Nagahoz ualo biztaban [Dés; DLt 317]. 1630: az magunk Fejedelemsegenek ereössitese, Rakoczi Georg

Ur(am) promotioia ellen semmit ne(m) mouealunk seöt ha mit eddegh az Teöreök előtt mouealunk auagi obtinealunk uolna is aual ne(m) akarunk elni és magunkat ereösíteni [Törzs. I. Bethlen István nyil.]. 1641: mikor az 1635. esztendőbeli sárfalui gyűléskor, en ellene(m) insurgaltak vala az hazas papok Intek Eö kgmek hogy miért mouealnak affele egienetlenséget, na(m) senki ne(m) haborgatna Eöket [Gelence Hsz; Bfr Petrus Kozma (45) parochus vall.]. 1645: Ez levele(m) praesen(talo) negy kurtant .. Kglteket kere(m) sohut megh ne haborgassa mehesse(ne)k bekevel be hazaiok(ba), ha hul penigh valami erőszak avagi rend kívül valo dolgot akarnanak movealni eökeött megh tartoztassa [BesztLt 146 Acatjus Barczai lev.]. 1671: (Az alperesek) magok között titkos tanácsot forralva(n) rebelljot és seditiot akartanak movealni ez várasba(n), köteleességek ellen [Kv; Tjk XI/1. 145]. 1747: ha az Kis Fenesi határon csinálta(na)k tölire szénát, Kis Fenesre Portiozta(na)k dezmátis oda adta(na)k Semmi Controversiat a két Falu egj más között iránta nem moveált [Sztolna K; JHb 74].

Szk: *difficultást* ~ nehézséget támaszt. 1750: köszönöm háládo szível, hogy a' Martonfalvi Zállagos Józsegh Contractussa ki adásában is difficultást nem moveal [ApLt 3 Alb. Somlyai de Csik Somlyó lev. Nsz-ből]. 1761: a' Mltgos Fiu Atyafiak meg egyezvén, és semmi difficultást nem moveálván, a' Mltgos Aszszony részéről nemely punctumok módó Seqventi a Veszszódi Nyil ellen adatnak be [H; JHb XXXV/40. 6].

2. jog vmilyen törvényes eljárást elindít; a incepu/porni o procedurá legalá; irgendein Verfahren einleiten/führen. Szk: *akciót* ~ pert indít. 1647: Actor Verner Lakatos Iános citaltatua(n) Benkeő Balint Ur(ama)t Kajantoban leueő szanto feőd dolgabol, actiot moveal ellene | Miko Istuan moueal illien actiot Buni Mihalj elle(n) [Kv; Tjk VIII/4. 223, 237]. 1649: Orcz Mihalyne actiojat movealva(n) ellene, Az I. feleleő napot keva(n) [Kv; i.h. 372] * *kauzát* ~ 'ua.' 1686: Szilagyai Janos ujjobba(n) moveallya Causaját Felesege Dobos Borka ellen [SzJk 215] * *pert* ~ 'ua.' 1677: Praedikatori rendekkel pert akarván moveálni valaki in eo casu ki miről állasson kezest [AC 266] * *processzust* ~ 'ua.' 1750: Groff Kornis Sigmond Ur nem haraghatik es haszantalan moveal Processust Ngod ellen ha movealis mert a jobb jobb Levelek Ngnal meg Vannak [Szókefva KK; Ks 94]. 1765/1766: a' megnevezett Aszszony^a Processust moveálván, a' praetitulalt Urak ellen, minek utána hoszszason litigálotanak volna, Törvény közben Conventiálnak volt [Kv; DobLev. III/574. — "Bárá Kemény Krisztina] * *törvényt* ~ törvényre megy. 1677: Történhetik az-is gyakorta, hogy valamely szegény Nemes embernek oly nagy embertől esik bántódása, ki ellen Törvénybéli processust indítani nem mér, és ha szintén Törvényt moveál-is ellene, de a Törvénytévők a' Causat avagy nem levallyák, avagy pronuciálni nem mérnek [AC 175–6].

3. áthelyez; a muta in alt loc; versetzen/legen. 1708: Tegenap movealta az Vr az korcsomát az Kalyibaktol a' vár(b)a a' regi Korcsomarlo helyre [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

moveálhat 1. törvényes eljárást kezdeményezhet; a putea incepu/porni o procedurá legalá; gesetzmäßiges Verfahren in Gang setzen können. 1751: Pálfi Ferencz Vram ezen költségít és jussát is Putnoki Istvánné Aszszonyomtól, ne p(rae)tendalhasa, ne ventialhasa magának ne erigalhasson, ne movealhasson, hanem Puthnoki Istvánné Asz-

szonyom mint magájétt úgy birhassa, Colalhasa rajta disponalhasson [Mezőbánd MT; MbK VIII. 12].

2. ~ja magát elindulhat; a putea pleca; zu gehen anfangen können. 1719: Várom mindazáltal kgd Parancsolattját ha movealhattyaké kgdhez a Szűretre magukat és mikor [KJ. Rétyi Péter lev. Ebesfvárol].

moveálódik haborgat; a tulbura/deranja; stören | kirekeszt; a exclude; ausschließen. 1711: Ha pediglen moveálodnék azokban, melyekb(en) aequaliter participiálódta az Leányok az Fiakkal, azokat unitis viribus tartozzanak óltalmazni [Altörja Hsz; Borb. I].

moveált indított; care a fost inceput/pornit; eingeleitet. 1671: az Anak movealt actiojabol oly dologh elucescalodik, melyben ingessiojok(na)k kell lenni az Directorok(na)k [Kv; Tjk XI/1. 141]. 1677: Tutori vagy Praedecessori által movealt Causákban, ha duplex Citatioja comperialtatik-is valakinek, poenam calumniae non incurrit [AC 273]. 1719: Nemet Kovács ellen movealt Processus [H; UtI]. 1740: Hogj az Ak ó kglmek mostani Czéh-Mesterek ezen ellenünk moveált Ca(us)at nem Condescendáltatta azért az A. ő kglmek Impetitiojok alóll absolváltassam [Dés; Jk 331a]. 1751: Légeni Tks Nzts Némái Márton uram minden Csaki rész Jozszágokban a Regius Fiscusnak penes Publicationem movealt Causaiban mellettünk volt [Kv; JHbK LVIII. 10] | ellenünk ... movealt és agitáltatott Causájában a' továbbra valo és lehető hurtzolóást, fáradságot 's költséget ... akarván eltávoztatni [Koronka MT; Told. 21].

moveáltatik indíttatik; a fi inceput/pornit; eingeleitet werden. 1677: A Só Aknai Kamara Ispánok, Kamara Praefectusok, és Harminczadosokhoz tartozandockal ha mely causak moveáltatnak, a Szék törvényéhez alkalmaztassanak [AC 241–2].

moveáltatott elindíttatott; (care a fost) pornit; eingeleitet. 1695: eo kglmek között movealtatott Controversiak sopialásáb(an) munkálodván, eo kglmek között lett ilyen complanatiojok, melyek rend szerént így következnek [Cege SzD; WassLt].

mozaik ékszerberakás; incrustare, incrustatie; Mosaikereinlage. 1818/1826: Harom darab Mosáik ... Hét Arany Gyűrű [KvAkKt Mss hung. 27]. 1846: Egy Tubákos fejr csont pixis, melyen egy pillango vagyon mozaikkal kirakva [SLt 17].

mozaikos ékszerberakásos; incrustat, cu incrustatie; mit Mosaikereinlage. 1839: Egy mozaikos arany pixis [Kv; LLt].

mozdít 1. megmozdít; a mişca; rühren, regen. Sz: *fület sem ~ja* úgy tesz, mintha nem hallaná. 1676: Vajha Uram, az én írásimnak, sopánkodásimnak s tökéletes információimnak hitele lesz vala, bizony nem ké, Uram, most félni, mert a fület sem mozdítaná senki csak magam őrizhessem, Isten után meg válik, magok mire fakadnak ki [TML VII, 275 Vesselény Pál Teleki Mihályhoz]. 1773: A szegény Bánff György fület sem merte mozdítani, hogy a császár is ott volt. E pedig Kolozsvárt esett, mivel ott fizette ki a lovakat, az hová az úr is elkísérte a császárt [RettE 301].

2. tesz/csinál vmit; a face ceva; etw. tun/machen. 1657: ha azért békével bocsátanak, mindeneknek injuriájok nélkül

megyünk, ha pedig előnkbe jünek, bizony mint nyilvánvaló ellenséggel megharcolok. Ezzel elméne, de semmit mozdítani nem merének [KemÖn. 142]. 1664: Él az Isten, Uram, oly búsulással van mind urunk ő nagysága s mind az urak mindnyájan, látván, az ő felsége részéről semmit nem mozdítottak mellettünk [TML III, 343 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1780: olyanak állanak bé Verős Kovátsságra, kik a' Mesterséget nem tudják ... tudatlanságok miatt közönséges kárt tésznek ... de magokra nézveis tetemes kárt vallanak, mert 'sem Kohoba, 'sem Verőbe, 'sem szén helyben folytatando munkát nem értvén, mikor meg szorulnak, semmit mozdítani nem tudnak [Torockó; TLev. 4]. 1782 k.: mikor modunk es alkalmatosságunk léssen, mik is ki váltjuk a Sententiát addig pedig nem kíványnuk hogy senki a mi képünkben legkissebbetis mozdicson [Ne; DobLev. III/567. 1b].

3. (vmely dolgot) előrevisz/lendít; a duce inainte ceva, a face să progreseze (ceva); eine Sache vorwärtsbringen. 1657: Ez vala pedig az practica, hogy az gyűlésben véle consentiált uraknak cooperatiojok által az respubicát inducálni tentálja nyilvánvaló hadakozásra az pogányság ellen, kit ha effectuálhat, bene quidem, és az kikkel közlőtte s invitált ez hadra mozdítsák ez nagy dolgot [KemÖn. 291]. 1781: Csiktaplocai Lajos István még in anno 1780-ban ideiben zálogban lévén egy darab örökös szántóföldre ... Damokos Imrénél, primipilusnál, megkínálta a földnek zálagjával, in flor. Hung. 4, amely zálogot Damokos Imre nem tagad, hogy oda nem vitte volna irt Lajos István. Azt sem tagadja, hogy az országujtára maga ki nem vetette a Lajos István pénzt. Azután esztendőtol fogva elhallgatták, semmit sem mozdították, hanem Lajos István az szántóföldet kezéhez vette, be is vetette [Taploca Cs; RSzF 249].

Szk: *előbb ~ vmit*. 1748: akármitsoda nagy Summából álló Jóság iránt causát, itt a maga foruman kell inchoalni, és per appellationem ugy előbb mozdítani a mint azt bizonyították Sok causának G(ene)ralis Székrol ezen sedriara lett rejtiojok [Torda; TJKT III. 226].

4. *vkít előbb ~ vkít vmire serkent/öztökél*; a imböldi/in-demna pe cineva (la o acțiune); in aneifern/regen. 1765: azt mondotta Dát Mojszi Commissarius, hogy ha 80. forint nincsen készen bé száll, s béis szállott negyed ötöd magával s akkor ha 80 forintoknak egybe gyűjtésivel akarták az Executorokot előbb mozdítani akkor 100 forintot kért [Kisened AF; Eszt-Mk Vall. 282].

5. szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: *kauzát/pert ~ pert indit*; a intenta un proces; Prozeß einleiten/legen. 1666: ha pedig eh kglmek pert mozdittanának Calumnian maradgya(na)k [Altörja Hsz; Borb. I]. 1772: eő Excellentiája ily csekély okbol ellenem Causat nem mozdított volna, ha roz akaroim igazságtalanul nem informált volt eő Excellentiáját ellenem [Kük.; JHb LXVII. 237]. 1807: A Tordaiak ellen pert kelletvén mozdittanom Inquisitio perogáltatásáért Hf 8 [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. 1827: Tudva vagyon az Asszony előtt hogy némely Attyafiaival az Exponensek ellen mitsoda osztályos pert mozdítottanak vala [Hsz; BLev.] * *törvény ~ 'ua*; idem'. 1665/1793: Ha kik pedig törvényt mozdittanának az ilyen dologban egy forintig valo dolgot s pert Székre ne apellálhasson alioquin, hanem elsőbször plene et integre tégye le az apelláló fél az egy forintot, az után ha el akar menni lássa, a Falus Hűtös biroval edgyt [A.csernaton Hsz; SzékFt 27]. 1711/1792: Ugy le köté magát Etzken Miklos Uram ezen Joakarattyáért Etzken Andras Uramnak, hogy

ha valaha ezen felyel meg irt örökös Jozsagai Szánto földel le mondasában Törvényt mozdittana, vagy haborittaná maga, vagy Posteritassa Etzken Andras Uramot, vagy Posteritássit; tehát ... Calumnian maradjon érette [Albis Hsz; BLev. Transs. 86].

mozdítás előrevivés/lendítés; demers, acțiune întreprinsă cu un anumit scop; Vorwärtsbringung. 1664: Azomban peniglen az erdélyi állapotnak mivolta még csak emlékezetben sem forgott, sem peniglen az residensnek még eddig parancsolatja sem érkezett volna mozdítása felől, holott Kegyelmed nem olyan nagy reménységgel biztat vala bennünket [TML III, 339 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1782: a Causankat alkalmas állapotba hattuk Husvét után én menyek Pestre, addig reménlen, hogy valami mozdítást teszünk benne [Dés; Ks 21. XV. 33 gr. Kornis Zsigmond gr. Kornis Istvánhoz].

Szk: *előbb ~*. 1797: azoknak az kedves Atyánkfiainak^a ezen nevezett ügyünk eléb mozdítására ... adunk teljes erőt (: Plenipotentiat :) hogy azzal élhessenek [Torockó; TLev. 5/13. — ^aKöv. a nevek fels.].

mozdíthat 1. mozgathat, megmozdíthat; a putea mișca; bewegen können. 1584: Sophia varga Andras felesége vallia Tegnap delkor bezellem vala egy nehany embernek Nialiamat es ezen Sos Janosnet hozam eleo, mihelt kezdek feleolle bezelleny, Bizoniara hogy soha az eggik kezemet nem mozdithatom, sem az vyamat [Kv; TJk IV/1. 244].

2. tehet/csinálhat vmit; a putea face ceva; etw. tun/machen können. 1662: Kemény János Barcsai Ákosnak Görényben lételeit tudván, hogy inkább semmit ne indíthasson, mozdíthasson, könnyebben valami alkalomra intethessék, mindenféle való útja elfogattatván, az várba felszorulni kényszerítettet vala [SKr 641].

3. előrevihet/lendíthet; a putea face să progreseze ceva; vorwärtsbringen können. 1852: Panaszoltam bizonyos künn levő adosságaimert kérelmemre, hogy ügyem tovább mozdíthassam, még máig sem nyerhettem semmi választ [Nagylak AF; DobLev. V/1352].

4. serkenthet, ösztökélhet; a putea imböldi/in-demna; aneifern/regen können. 1772: ha az I. Grofné Malma el talál romolni, nagy kárt vall, a' Titt Birák Vrakot Malmom fel emelése meg itilesére éppen nem mozdíthatja, mivel senkinek is más kárral gazdagulni nem szabad [Kük.; JHb LXVII. 230].

mozdítható 1. elmozdítható; care poate fi mișcat; verrückbar. 1825: Az Áruló- és ülő padok, Fogasok Rudak, mint nem az épülethez tartozó mozdítható eszközök fel nem vetettek [Dés; DLt 3].

2. *előbb ~ előrevihető/lendíthető*; care poate să dea un impuls (in realizarea unei acțiuni); vorwärtszubringend. 1681: Esküszöm az élő Istenre, ki atya fiú és szent lélek engem úgy segéllyen, seőt az áldott szent szűz Mária iduezteőnknek szent annya, minden szentek és vallásom szerént üdueösségemet segéteő s dolgaimot eleb mozdítható boldogult lelek érdeme nekem úgy használnyanak, hogy én az eő nagyságok, méltóságok, életek, birodalmok ellen soha senkiel nem tractalok [CsVh 86–7].

3. indítható; care poate fi intentat; einleiten. 1664/1667: Kendj János vram, minden Gergely Deákné, s Gyöngyősi Istváné Aszszonyomék ellen, mozdított és mozdítható perit ... le hagyá és engedé ő kgyme [Szentgerice MT; Ks NN. 25].

4. támasztható; care poate fi ridicat; erhebbar/forderbar. 1792: Jól látták hogy Néhai Testvérek és Dotalista Aszszony el halálozásával sok környű állások változtanak és sok ujjabb p(rae)tensiokra Ok adattatott el maradt Jok iránt mozdithato p(rae)tensiokra nézve [Ne; DobLev. IV/704].

mozdító 1. vmire készítő/kényszerítő; care constringe la ceva; zu etw. zwingend. 1662: Melly levelek a Szatmár és Tokaj alatt hagyott kapitányoknak kezekbe küldetvén, magok is azok mellett tudósítanak vala, minémű mozdító okokkal kellene azon váraknak megadattatásokat szorgalmazni [SKr 213].

2. ~ pénz kb. (serkentő) jutalompénz; sumă de bani dată unei persoane ca recompensă; (anregendes) Lohngeld. 1848: Egyik Biztosnak mint al Szonoknak mozdító pénze 12 xr ... A másik Biztosnak mint Irmoknak mozdító pénze 6 xr. Mind a két Biztos napi bérek 8 napra égynek a 1 f. 14 Rf [Dés; DLt].

mozdított 1. indított; care a fost intentat; eingeleitet. 1664/1667: Kendj János vram, minden ... Gergely Deákné, s Gyöngyösi Istvánné Aszszonyomék ellen, mozdított és mozdithato perit ... le hagyá és engedé ő kgyme [Szentgerice MT; Ks NN. 25]. 1769: Már szt Márton Nap után kezdődik az örökös Titulus alatt lévő Jóságok iránt mozdított perek(ne)k Periodussa, és tart Karátsonig [UszLt XIII. 97]. 1804: Bizonyítsák meg a provocatusok az Instáns Szenterebeti Moyses Mária Gál Péterné, és Lázár Julis ellen, ellenek mozdított Divisionalis perekben Hogy ha az Instánsok a' Moyses Jóságból részt kapnának, Kádár Pál ő kgimeis részt kívánhatna [Usz; Borb. II]. 1807: (A) Professor ellen mozdított pereknek ki menetelit várja el [Bá-lázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII].

2. támasztott; care a fost ridicat; erhoben, gestellt. 1792: jelenti magát az Exp(one)ns Aszszony, hogy a meg nevezett Causat tovább is continuálni fogja, es az irt Nms Vármegye Tkts Generalis Széke előtt minden Titulus alatt leendő, s már mozdított p(rae)tensiok(na)k el látására s meg határozására Commissariusokat kérni fog [Ne; DobLev. IV/704].

mozdul 1. megmozdul; a se mișca; sich bewegen. 1638: Boncza Giörgis hozza üte az karoval s mindgiart az kerti teüeben düle Kováczi Giörgi, csak eggjet sem kezde mozdulni [Mv; MvLt 291. 157a]. 1844: a' derekamba keresztüli iszonyu fájdalom van azt hiszük hogy Vese gyuladás fekszem de az agyba is alig tudak mozdulni [Kv; Pk 6 Pákei Kristina lev.].

2. előrehalad/indul; a înainta/avansa; vorwärtsgehen/ziehen. 1653: Ismét jöve mintegy tíz lovas, mely után a derék is eljőve. Mi is innét előbb mozdulánk reájok, de a zászlókat helyben hagytuk ... mintha ott nagy sereg lett volna [ETA I, 63 NSz]. 1665: az váradi pasa tudósítása szerint az határjáró töröknek Kolosvár felé való igyekezetit hadakkal értvén következní itt megvárni nem akarjuk, hanem Ébeni uram mellé bizonyos számu böcsülletes híveinket rendelvén, ha szintén beljebb találna is mozdulni, az eleiben való menetel felől úgy disponáltunk, hogy mi ... semmi határigazításra nem lépünk [TML III, 362 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1765: míg előbb nem kellett mozdulni az Executoroknak, addig feléjük sem ment [Marossztimre H; Eszt-Mk Vall. 209].

Szk: útba ~ útnak ered, elindul. 1591 u.: Tudo(m) hogy felele Zente Istua(n) az lo feleől hogy sem(m)i nyaualyaia sem erkeölche egieb ninch hane(m) eggik labaua santa, de hogy vtba mozdul azzalys el mulattya [Malomfva U; UszT].

3. előbbre lép/megy; a merge mai înainte; weiter vorwärtsgehen/treten. 1676: Innen az udvarházra mozdulván annak tornaczából szolgáló előtt lepcsékből allo egy fa gradiczoczká melyről be lépven az tornaczban ez ... megis vagyon deszkázva [A.szombatfva F; UF II, 759]. 1677: Innenis előb mozdulván, az vas futató kohra menő két árkon vagyon által téve temérdek deszkából álló egy paló [CsVh 53]. 1680: Kertben való Filegoria. Ezen eleb mozdulván delre nyul fel az kertben való czifran épitet Filegoriara egy kar fas fa garadics [A.porumbák F; ÁLt Inv. 9]. 1764: innen előbb mozdulván talalt egy vére vett sertésre [Torda; TJKt V. 205].

4. távozik, el/kimozdul vhonnan; a pleca de undeva; sich fortbewegen/entfernen, davongehen. 1677: Ha Kegyelmed gondolná az hadaknak eloszlását és nem subsistálhatását, Kegyelmed Kővárig continuálja útját, de tovább onnét semmikeppen ne mozduljon, míg újabb dispositionokat nem veszi [TML VII, 404 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1690: (A németek) Brassó tájékaról sohon ne mozduljanak [Veress, Doc. XI, 430]. 1837: Az Szársát instalom Bátsit küldje meg mert nints mivel mozdulnam, szekérel illy rososz utba meg indulni nem merek [Buzásbesenyő KK; DobLev. V/1218 Ujjfalvi Josef Dobolyi Sigmondhoz].

5. (vmilyen ügyben) tesz/kezdeményez vmit; a iniția ceva (intr-o anumită problemă); (in irgendeiner Angelegenheit) etw. tun/veranlassen. 1678: Kegyelmed tetszése s parancsolatja kívül, bizony se té setová legkissebben is nem mozdulok [TML VIII, 192 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. 1689: az irant való admonitiomra eő kigielmek semmit se mozduának [Szókefva KK; Szád. Sárosi János lev.]. 1737: Kilim Mártonnak kuráltatásában gyogyittásában, semmit sem mozdult [Kv; Tjk XV/13. 35]. 1847: kérdeztek tőlem, hogy hol járok ... ők nem tudnak, de nem is mernek sehová többet mozdulni, és nem fogadnám-e az ő ügyeket is őfelsége eleibe felvinni [VKp 154 Varga Katalin kezével].

mozdulás 1. mozgás, megmozdulás; mișcare; Rührung, Bewegung. 1626/1770 k.: Testi egészésem változek nagy kenra, Melly fel Esztendeig mind rajtam regnála. Tagamban engem úgy el sanyargata, Hogy egyik ujjam sem volt kesz mozdulasa [ItK XLI, 75 Fiátfalvi György pokoljárása]. 1662: a fokokon lévő lövőhelyekre annyira figyelmeznének, ráirányzanának, hogy csak valami mozdulást sajdíthatnának is akármilyen helyeken is a bástyákon, ottan az olly helyekre tiztizenkét jancsárpuska sül vala [SKr 612].

2. mozdulat; mișcare; Bewegung. 1777: Podár Vaszilia minden teste állása s személye és még tsak minden mozdu-lása is úgy hasonlít Néhai Filep Antal Uramhoz mintha éppen szájából pókte volt volna ki [Szásznyires SzD; Ks 30. 28 St. Tsorba ludimagister vall.].

3. (helyéről való) elmozdulás/távozás; plecare; Fortbewegung. 1662: mihelyen a vezérnek Budáról való mozdu-lását kémei által értendi az váradi haddal szállana ki [SKr 169] | Ha derekas ok innét való elmenetelre nem kényszerít, mostanság asszonyunknak innen való mozdu-lását nem reméllem [TML II, 258 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. 1763: hogj az I ... az At ... ne morczongja, szidgja fe-nyegesse, parantsoltatik ... hogj tsak mozdu-lásais az Inek más engedelméből lészen [Torda; TJKt V. 147].

4. kibontakozás, előrehaladás; dezvoltare (in sens progresiv); Entfaltung, Vorwärtsentwicklung. 1786: Én valami képpen hogy egy betűt sem irtam volt sohoval is szerencsémnek mozdulása iránt, úgy a Tábla Personáléjából kiis maradék, ha csak Fő Bironak nem hadnak [M. régen MT; DobLev. III/615. 1a Szántó Sándor lev.]. 1800: a Felséges Fő Kormányozó Tanács parancsolatjának sem lett Sem(m)i mozdulása [Kv; SRE 835]. 1811: méltotasság ... olyan hathatós Rendelést tenni, hogy ne kéntelenítsem szigorogni és mazurkodni akkor, a' midőn az Ekklesia a' mivel nékem restál, azt sem interesezi, sem nem fizeti, 's a' mit fizetett-is eddig-le belőlle ... apránként fizette, úgy hogy semmi nevezetes Oeconomiai mozdulást nem lehetett véle tenni [REkLt ad nr. 32 Krizbai Deső Elek kv-i ref. pap kezével].

5. ~ forma lázadászerű megmozdulás; mișcare de masă cu caracter revendicativ; empörische Bewegung. 1792: felkőlt a föld népe azt hirtelilek felőllek hogy vakmerőségre vetettek fejeket, s talán valami mozdulás formára készülének [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

mozdulat (el)mozdulás, mozgás; mișcare; Bewegung. 1852: a' lelkem Anyám minden legkisebb mozdulatjára felebredek 's felugrom segítségére [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

mozdulatlanul kb. elmozdulásra képtelenül; incapabil de mișcare; regungslos. 1802: eő Nagysága kotsissa mozdulatlanul a földön fetengett [Mv; Born. XXXIX. 53 Mich. Fogarasi (17) famulus vall.].

mozdulhat 1. mozoghat, megmozdulhat; a se putea mișca; sich bewegen können. 1765: (Az executorok) Biráinkot, s lakosainkot gombolyékba kötözték, hogy nemis mozdulhattak [Kisened AF; Eszt-Mk Vall.]. 1803: (A) Betegség mennyire el-gyengített és fogyasztott, már most tsak annyi erőm 's tehetségem sintsen, hogy mások segedelme nélkül mozdulhassak [M. déliő TA; DobLev. IV/868].

2. távozhat, el/kimozdulhat vhonnan; a putea ieși/pleca; sich entfernen/fortbewegen können. 1662: (II. Rákóczi György katonái) Debrecen városát és az ott levő korcsmákat nem tágitják, és a város környül nagy sok fosztogatásokat, prédálásokat gyakorlani nem szűnnek vala, úgy, hogy igaz járatbéli ember házából valamelyfelé alig mozdulhatna [SKr 485]. 1770: Most is annyi az utom, hogy csak a jo Isten tudgya, de oda sem mozdulhatok, mivel csak egy nap az Udvarnál ne légyek, tetemes károkat tapasztalok [Mezőbánd MT; DobLev. II/421 Szántó Sándor édesapjához]. 1777: Miháلت Antal V. Notarius, és Balla János Supernumerarius Ass(ess)or ő Kegyelemek ... az Tekéntetes Tábla mellől nem mozdulhatván Mlgs Fő Ispány Kálnoki Lajos Úr leg ottan másokat exmittálni méltotatott [Asz; Ks 89]. 1806: En áruim mellől nem mozdulhattam [Torda; UszLt ComGub. 1753u]. 1807: Az én Gyermeim még mind betegek ezek mián, mű úgy le vagyunk lántzolva, sem egy felé, sem más felé nem mozdulhatunk [F. detreham TA; Ks 65. 44. Kemény Ignác lev.]. 1839: Pünkösztre jo szívvel látunk, mert Én nem mehetek, de Ti könnyebben mozdulhattak [Veresegyháza AF; DobLev. V/1225. 2a].

Szk: egy nyomot is (nem) ~. 1770: Szegény Filepnek az ő halála nagy hátra maradást okoz az Kedves Anyám Asszony kevés Oeconomijának, 's ezt a csorbát magam meg jelenésemmel örömost potolnám, de ez uttal éppen lehetet-

len hogy egy nyomot is mozdulhassak [Mezőbánd MT; i.h. II/421]. 1788: Eddig tellyességgel a Ludesdi épület dolgá-b(an) nem mozdulhattam egy nyomotis a mezei takarodás mellől [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * *egy toppot sem ~.* 1837: Nagyon Szerettem volna tiszteletére lenni, de itten székezésünk lévén egy toppat sem mozdulhatok ... hanem ki potolom nem sokára a mit most el mulattam [Ó-Torda; TLt Praes. ir. 380/1844 Kassai F. Mihály ügyvéd lev.].

mozdulhatatlan 1. megingathatatlan; neclintit; unerschütterlich. 1782: ő Nagysága admonealhattya Nagyságtokat, hogy Tekintvén Törvényes, és Fejedelmi adomanya mozduhatatlan fundamentumon épült, igaz praetensioját, ne kívannyák hurczolni, és farosztani [Kv; JHb XXV. 64].

2. ~ jó ingatlan; bunuri imobile; unbewegliches Gut, Immobilien. 1790: Minden felkelhető ingo bingo és Mozduhatatlan javaim a Feleségemre száljanak [Barót Hsz; HSzjP].

mozdulhatatlanul elmozdulásra képtelenül; nemișcat; rührungslos. 1825: a földön mozduhatatlanul feküdt [Szentgerice MT; CsS].

mozgalom kb. események zajlása; tumultul evenimente-lor; Toben der Ereignisse. 1854: A tények nyílt mozgalmi erősebb tollak által följegyezték; de sehol sem látom a családi élet izgalmait 's metamorphosisait [Újfe 4].

mozgás mișcare; Bewegung, Rührung. 1710 k.: Miből áll a diaeta? Abból, amivel élünk, úgymint: aér, étel, ital, nyugalás, mozgás, emésztés etc. [BÖn. 511]. 1759: az Gyermekek az Bal kezecskéje keze fején alol tudálatos mozgásban van, minden inai erecskéiben olyan rángotás formalag mozog [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.].

mozgású kb. vmilyen mozduatú; cu un anumit fel de mișcări; mit einer Bewegung. 1805: Görgényi Jantsi lomha mozgású [DLt nyomt. kl]. 1847: Jobb Simon ittás korában megpirassadik és nagyon gráznás, serény mozgású [DLt 849 ua.].

mozgat ige 1. a mișca; bewegen. 1600: Erzengyarto Leorinczne Margith azzony vallia az Ablakon nezek be en Zabo Martont ez Dayka hasan lattam akywel fog wa vagon az faratt valtigh mozgattja vala [Kv; TJK VI/1. 489].

2. helyéből kimozdit; a mișca din locul unde se află; von der Stelle bewegen/rücken. 1781: azon Silipnek 2 ágassait a' viz mozgatta volt a' viz alá ástott volt, kurták lévén az ágassok alá ereszkedtenek [Mihálcfa AF; Eszt-Mk].

3. mozgásban tart; a acționa, a pune în mișcare; in Bewegung/Gang halten. 1823–1830: Azon innen jövet megneztük a Dampf vagy Feuer Maschinét, ahol tűzzel hajítják ki a bányából a vizet, azaz tűz által megmelegítvén a vizet, annak párája mozgatja a vectiseket [FogE 207–8].

4. (vki ellen) hadat ~ hadat indit vki ellen; a porni la luptă (impotriva cuiva); gegen jn Krieg führen. 1619: Magyarországn látja azt is, hogy tú minduntalan miellenünk s az fényes Porta ellen hadat mozgatni igyekezni akartok [BTN² 351].

5. vmilyen dolgot ~ tesz-vesz, tevékenykedik; a trebálui, a face tot felul de treburi mărunte; tun und handeln, schaffen. 1787: a kerteket igazitjuk, a gyümöls fákat tisztogatjuk és

efféle aprolékos dolgokat mozgatunk [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

6. vmit intéz/kezdeményez; a rezolva/initia ceva; etw. verrichten/verlassen. 1619: látom, hogy a sok futó hírt is igen el kezdik hinni immár; hiszem hogy talám nem veszik tréfára, ha valamit akarnak mozgatni [BTN² 325]. 1630: ez legszükségeseb, hogy öfelsége mostan idején hamarsággal főkövetséget instituáljon római császárhoz öfelségéhez, azkitől absolute ez frigynek, békességnek confirmatiójáról levelet hozzon, hogyha valaki az öfelsége birodalma alatt ezt mozgatná is, annak is ellene álljon [i.h. 434]. 1770: 3-tia vétettem elé a kolozsvári continua táblán Gáborfi Istvánné Dusardin Anna asszony ellen való causámat a sárdi jószág iránt Nagy csodája volt minden embernek mit mozgaték [RettE 219].

7. serkent, ösztökél; a imboldi/indemna; aneifern/regen. 1666: Itt, Uram, az ezüst czimer öt hétnek előtte el nem készült semmiképpen, eléggé mozgomat őket, de semmiképpen nem mer elébb biztatni, azért az temetés elébb nem lehet, hanem tegnaphoz öt hétre [TML III, 623 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

8. ~ja magát mozog; a se mișca; sich bewegen. 1823–1830: (Az asszony) egy doktortól tanácsot kértett, hogy micsoda pozitúrában feküdjék, s hogy mozgassa magát a férje alatt, hogy könnyebben fogadhasson méhébe s a gyermeke megéljen [FogE 295].

mozgat /n/ omlásos/szakadásos hely; loc prăpăstios; brüche Abbruchstelle. Hn. 1843: Egy darab írottány az Also mozgatba [Désakna; EHA].

mozgatás kb. előrelendítés; urgentare, pornire; Vorwärtsentwicklung. 1822: légyen ezen fizetésbe accuratusobb Ösem Uram, ne kénszeritsen mindenkor törvényes lépéshez fognom Sz Márton napra fizessen meg, mert akkor elein van nagyobb szükség a perek mozgatására [Szentbenedek AF; DobLev. V/1060 id. Mohai Lőrincz Dobai Sigmondhoz].

mozgathat intézhet; a putea rezolva; verrichten können. 1694: bizony ura(m) ha mostis el mulattyuk, nem tudom mikor, és kinek szolgál az idő? ugyanis ha az materia toab is nyomul s miis az alat el hallunk, nem tudom ki mozgathatya [Nsz; Ks 101 Alvinczi Péter lev.].

mozgatható mozdítható; mobil, transportabil; rückbar. 1847: két mozgatható hámbárok [F.Árpási üvegghuta F; TSB 46].

mozgó szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: ~ bonum ingó jószág, ingóság; bunuri mobile; bewegliches Gut, mobilien. 1745: számlállya elő Klmed már mind mozgo s mind ingatlan Bonumit, hadd értsük mit hágy Klmed a Leányának [Feldoboly Hsz; Kp I Jos. Kováts Dálnoki pastor ref. (60) vall.].

mozgódik mozdul, tesz vmit; a face ceva; etw. schaffen/tun. 1619: Data occasione módót kerestem abba, hogy bő colloquiumom volt ömagyságával az vezérrel felőle, sőt sok egyéb rendbéli törökökkel; az olaszok szörnyítik, az törökök semminek tartják. Nem is látom, hogy itt az Portán az ellen semmit mozgódának [BTN² 241].

mozgolódás 1. (ismételt) mozgás; mișcări (repetate); (wiederholte) Bewegung. 1637: én hogy eötués Janosnenal nagy mozgolodasat, vagy suttogasat hallotta(m) volna, en bizony nem hallotta(m) [Mv; MvLt 291. 110a. — "Csiszár Pálnak]. 1756: bé nézék az ablakon, s hát Molduán Vonnya az akkori Tisztarto Feleségivel az ágyban de mint hogy tsak bé tekintetem, hirtelen vissza fordultam szégyeltembe(n), és féltemben is éppen nem láthattam mint a' kést a hüvelybe(n), de a' bizonyos, hogy mozgolódásokat láttam [Galac BN; WLT Kiribil Györgye (45) jb vall.].

2. vmire való szervezkedés; organizare (de ...); Organisierung. 1619: Nem Tudom, Kegyelmes uram, jól esett-é vagy nem, de én magamtól Szkender pasa uramnak igen serio írtam, miben légyen az Althan és Sorbán mozgolódások, és hogy igen szorgalmatosan vigyázzon reájok [BTN² 335].

mozog 1. a se mișca; sich bewegen. 1614: Az Aytora menüen be nézék az kolczy lykan tehát egymás mellett fekwnek^a az paplan alatt de czyak az labokat latam hogy mozogh vala [Nsz; VLT 53/5267 G. Keortuelyesi (21) vall. — "Báthori Gábor fej. és Dengheleginé]. 1631: Fekete Janos az kathon a ott halt egy eyel, es hallotta eyel hogy mozog volt az Beörueine agia, es ugi ütötte volt agio(n) Fekete Janost [Mv; MvLt 290. 46a]. 1756: bé nézék az ablakon, s hát Molduán Vonya az akkori Tisztarto Feleségivel az ágyban az Asszony alol, maga rajta feküve, és mozgottak [Galac BN; WLT Kiribil Györgye (45) jb vall.]. — L. még CsH 193.

2. rángatózik; a se convulsiona; zucken, zappeln. 1759: az Gyermekek többet nyugodatt 'a keze fejecskejeis korántis annyira nem mozog, az Gyermekek vidámocská tsak a kezefejecekből(en) láttzottak az inak, és erek nem annyira reszketés, mind rángatolog mozgni [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.].

3. inog, lóg; a se mișca/clătina; schwanken. 1817: Vagyon ezen Házban egy viseltes fényő Dészka asztalatska mozog és ingadoz az asztal [Ördöngösfűzes SzD; ÖrmMúz 3]. 1842: mivel az első padimentum el viselt, és a miatt egyetelen az arra rakattatott új parquet az alsó padimentummal együtt mozog és lóg [Kv; ACLev.]. — L. még FogE 101.

4. (vmilyen ügy érdekében) mozgolódik/tevékenykedik; a acționa, a fi activ; (im Interesse einer Sache) sich regen/rühren. 1662: a fővezér, a kapikihának azt parancsolta vala: ird meg, ügymond, az uradnak, békességes országa, nagy gazdagsága, senkitül sem bántása, üljön vesztég, ne mozogjon, megárt. Nem tudja-e, hogy a lengyeleknek a felséges tatár chámmal is barátságok vagyon? öszvevesznek, azt is ellenségévé csinálja s az fényes portának is bajt szerez [SKr 355]. 1722: Az Tis Excellenciaja ordere melletts kel mozognunk [Fog.; KJ]. 1806: ne hogy a' pénz magból könnyű szerel ki pusztítsa magát, hogy aztán még mozogni se lehessen [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.]. 1818: mozagian nem pedig halgassan [Kv; Pk 7]. 1879: A múlt vasárnap kinn voltam Tavasz Józsinál ... Józsi mozog a te dolgodban [PLev. 53 Petelei István Jakab Ödönhoz].

5. vmi előremozdul/halad; a avansa/progresă; vorwärts-rücken. 1788: a bizonyos hogy minden felől a széléken erősen mozog a dolog A Bánatusba ha lenné a mint mondják elég töröket láthatnál és foghatnál a hírek veszedelmesek, és félelmesek [Szászsalmás NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. I. Bethlen Sámuelhez].

6. *a nyelvek ~nak* az emberek pletykálnak; oamenii birfesc; man quatscht. 1675: Mindazonáltal mindezekben az az ... regula, soha az nyelvek mozogni meg nem szűnnek kiknek nyelveket be nem dughatni [TML VII, 67 Matskási Boldisár Teleki Mihályhoz].

mozoghat 1. mozogni képes; a se putea mișca; sich bewegen können. 1771: azon Malomnak jó Silipje nem volt, hanem valami ... rongyos deszkából todozták fodozták annyira is hogy a' felső mozoghatot, de ... az alsokra semmi víz nem ment [Sóvényfa KK; JHb LXVII. 172].

2. járálhat; a putea umbla; herumgehen können. 1852: a' lelkem Anyám egy átaljában gyenge ugyan, mind az által lábai erejét mégis vissza kapta annyira, hogy most páltza segedelmével magárais mozoghat, bajait végezheti [Kv; Pk 7].

mozoghatás kb. mozgási lehetőség; posibilitate/libertate de mișcare; Bewegungsmöglichkeiten. 1854: sajnálva gondolám el, hogy ennyi nemes tűznek, ennyi genialitásnak mért kellett a katonai szolgálai teren mecsevézni; mivé fejlődnek, s mily drága hazai kincscse válhatnak az a megyei szabad mozoghatás mellett [ÚjFE 74–5. — "Gróf Széchenyi István 1826-ban mondott le a katonai pályáról].

mozsár 1. piulitá, piuá; Mörser. 1570: Racz Agotha, Azt valya hogy ... Zanta Cristina ... Eccher Kadas Janosne hazatwl egy Mozart es egy on Thalot Lopot volt [Kv; TJK III/2. 146]. 1608: Egy Mozsár (!) Ninczien teoríe [Kv; RDL I. 83]. 1614: Egi eőreogh mosar: réz [Kv; i.h. 96a]. 1666: ada eő kglme egy mosart teőrostul [Kv; Berz. 7. LXV/28]. 1676: Egi jokora Mozsár f. 6 [Torda; IB VI. 225/22]. 1714: 16 fontot nyomó Mozsár, halak (!) formára öntött fűlével fl. Hung. 8 [AH 48]. 1761: Közép rend két fűlű réz törőjű Mozsár Nr. 1 [Vessződ NK; JHb XXIII/3. 26]. 1850: Mo'sár bűtüstől [Szék SzD; CsV].

Szk: *réz borstörő ~*. 1767: égi kis Réz Bors-törő Mozsár [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78].

2. (aranybányában használt) mozsárféleség; un fel de piua, mojar; eine Art Mörser (gebraucht in der Goldmine). 1757: az ilyen látható Aranyos kőeket minék utánna a' Bányákban ki vágjuk, ki horgyuk; mozsárokbán meg törjük [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

3. portörő malom zúzószervezete; piua unui űteamp; Stampfe in der Pulvermühle. 1632: Vagion ez hataron egy nem regen eppittett Por teőreő malom ház ... ket kerekre es tizenket nilu mosarra czinalt [Betlen F; UC 14/38. 98]. 1637: Bethlenen kjuwl uagyon egy puska por teőreő malom haz, melyben uagyon kett kerek vas cšyapyauval karikayual; tizenhatt rezes nyilayual s meg anny mosariual; mely mosaroknak fenekej rezese; egy darabya uy fwresz dezkalak be vertt [Fog.; UF I, 427].

4. mozsárágyú; mortier, mojar; Mörser. 1662: már néhány esztendőktől fogva minden munitiókkal, öreg lövészszámokkal, mozsárokkal, tüzes számszámokkal, láptákkal, gránátokkal, jó pattantyúokkal várait és cajgházait elkészítette volna [SKr 205]. 1704: Ugyan ma vittene ki a sáncba négy nagy faltörő ágyúkat, tarackokat és egynéhány mozsarakat [WIN I, 237]. 1705: A generál tegnap estig afféle új mozsárokat próbálgattatott, bombákat, kartácsokat és kézi-gránátokat hányatott [i.h. 569]. 1710: Rabutin a szebeni commendánst, Henist újabb haddal s lövészszámokkal küldé Görgény alá, ki ... mihelt a bombát a mozsárból kilőt-

ték, azon szempillantásban mellette való ágyúból kőeket lőtet vala a várbán [CsH 401].

Szk: *őreg bombázó ~*. 1710: Marleoburg herceg az anglusokkal ... százhusz öreg bombázó mosárokat, sok ágyúkat, rézdobokat, zászlókat, minden hadi apparátust a franciától elnyerének [CsH 423].

o Szn. 1599: Mozar Mihali [Kv; Szám. 8/XIV. 30 H].

o An. 1757: az egyik rigo a másik mosár (ökör) [Pusztasztrmklós TA; Berz. 3. 1/9]. 1801: Daru és Mosár (ökör) [Sztrézakercsesora F; TL]. 1854–1859: Mozsár (ökörborjú) [Körtvélyfája MT; LLt].

mozsárágyú 1. ágyúfajta; mortier, mojar; (Kanone) Mörser. 1632: Az tzeleő kasamataban egy nagy eőregh masar algiu, huz masas, harmincz fontos keő goliobissal iaro minden szerzamai iok es uasasok [Fog.; UF I, 134]. 1637: uagyon oda be egy io 14 fontos mosar agyu [i.h. 395]. 1656: vagyon mas ablakis ki vagua Eleőtte egy kis mosar algiu, vasas tengelljen kerekeken es vasazott agion [UF II, 103]. 1665: Jtem ugjan it vagion egy eőrög mosar algiu, ki negy vasas kerekeken all. Jtem harom aprob szerű mosar algiu vas pantos agiaival edgyütt az földön [i.h. 312]. 1734: Szinten ma vittene innét Karolyvarra sok Mozsár és egyeb Agjúkat [BK. Bethlen Ferenc anyához Nsz-ból]. 1756: Dévai Curia Bástyába Mozsár agyu egy [Ks 92. I. 32]. 1804: Lőni való Mozsár agyu nro 6 [Tresztia H; Ks 108]. 1806: A' Mozsár ágyuk meg érkeztek és Madarason az Ujvári Lakadalmán fungáltak, és dörgötenekis [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.].

Szk: *négycarikás ~*. 1632: Az kapu felől ualo kasamataban uagion egi nagi eőregh negy karikas masar algiu tiz masas, tizen eot fontos keő goliobissal iaro, edgik kerek talpa uasazatlan, egieb szerzamai mind uasasok [Fog.; UF I, 135].

2. mozsárágyú-forma díszedény; vas decorativ asemena unui mojar; mörserförmiger Schmucktopf. 1732: Egy ezüst arannyos Mozsár ágyu belé járó pohárocskával fedelestől [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 36].

mozsárágyúcska kis mozsárágyú; mortier mic; Mörserchen. 1737: Korodon* egy mozsár ágyúcska [Ks 40. Varia XXVIIIc. — "KK].

mozsárágyúforma mozsárágyúszerű; de forma unui mortier/mojar; mörserartig. 1705: támadván egy nagy felleg, akikben is igen nagy és rettenetes tűzek látszottanak, annak utáná egy mozsárágyúforma látszatván aláféle a szájával, aki is kisülvén oly nagy tönust adott, akin az egész Anglia meg-rémült [WIN I, 382].

mozsárforma mozsárágyúszerű; de forma unui mortier/mojar; mörserartig. Szk: *~ ágyúcska*. 1662: két könnyű mozsárforma ágyúcskakat idején tengelyekre csináltatott vala, melyeket két-két lovon mindenütt könnyen nyargalvást is utáná hordozhatnának [SKr 448].

mozsárocska kis mozsár; piuá mică, piulitá; Mörserchen. 1714: 3. fontbul allo Mosarotska törővel egjütt s egi fűlével 1 // 80 [AH 48].

mozsárpattantyú ágyúfajta; un fel de tun; Art Mörser. 1528: III ingenia forrea wlgo Mazarpathanthyw [Vh; MNY XXXI, 195]. 1657: úgy végeztem, hogy lövészszámunkban

tízet és egy mozsárpattantyút az városon kívül az táborhelyünkre hagynánk [Kemlr. 315]. 1664: Uram, én úgy hiszem, az mostani állapotokban már ehez nem annyira az mozsár pattantyú, mint az papiros pattantyú kívántatnék [TML III, 190 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

mozsártarack ágyúfajta; (un fel de) obuzier, treasc; Haubitze. 1658: Vagio(n) haro(m) Taracz Vagio(n) egi Siska, Egy mosar Taracz, Vagio(n) tizen niolez Szakallos [Kv; SzCLEv.].

mozsártörő mozsártörő; pisálog, pilug; Mörscherkeule. 1573: Barbara veres gérne Azt vallia hogi Ecchert Ianos Nagi vas Mozar teoret veot volna Eo meg kerdy ha karikas az vege azt Monta hogi az [Kv; Tjk III/3. 140]. 1628: Az kwiseo tár hazban az Feoldeon egy falka vas szerzam kapa Mosarteoreó szekercze, marok vas es egieb affele dibdab [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44 8–9]. 1750: Dani Béres attá volt neki az Mosár törőt a Mosár törőt fel rontván rézzel össze öntötte, s fel melle [Kál MT; Berz. 12. 92/61]. 1789: 10. nagyobb és kisebb Mosár törő, fábol Rft — xr 25 [Mv; ConscrAp. 23].

mozsárú váhny zúzószerkezettel ellátott; cu mai multe pive/piue; mit einigen Stampfvorrichtung(en) versehen. 1637: Azon malom haz mellett job kez feleöl uagyon mas sendelyes boronakbol rott hazis; kiben vagyon negy nytu, mosaru, kasa teoreó keöliw, viz kerekjuel egygywt [Fog; UF I, 425].

mozsártörő mozsártörő; pisálog, pilug; Mörscherkeule, Stöfel. 1829: Egy Mózsár ütőnek két vigit még Nadoltam Nagysagod vasabul [Mv; LLt].

mozsály 1. muzsály

mögé 1. megé

mögött 1. megett

mögül 1. megül

mufti mohamedán törvénytudó pap; muftiu; Mufti | főbíró; marele muftiu; Mufti. 1618: 1 die Julii hivata bé az vezér délután, és ott voltak szembe az mufti, az két kadilesker, az vezérek, cancellarius, nizancsi pasa, teftedár* | ezen napokban a muftit mazullá tészik [BTN² 92, 151. — "A vezér divánjának, tanácsadó testületének főbb tagjai]. 1619: az én uram is azt kívánja, hogy ilyen nagy dolog ne legyen titok az hatalmas császár Portáján, az én uram mentességét csak adja nagyságtok az diván eleibe, önagysága az mufti eleibe, és hadd lássák ilyen méltó mentességét az én uramnak | már ideje volna, hogy megadnók az leveleket muftinak és hocsának [i.h. 197, 335]. 1653: mellette a császárnak a mufti ül vala jobb keze felől [ETA I, 133 NSz]. 1710: Azonkívül a török császár a mufti, ki a török religiónak feje, intimációjából, hogy inkább a nagy Istennek és Mahomet profétájoknak a török nemzet ellen felgerjedett nagy haragját megcsendesíthetné, hallatlan és példa nélkül való poenitentiát rendele az egész Imperiumban, meghirdetvén, hogy az első hónap első péntekén minden ember regtől fogva estig, míg a csillagot meglátná, böjtöljön, és ne enni, se innya feje vesztése alatt ne merészelen [CsH 199].

mulandó pohár mongolic; mongolisches Glas/Becher. 1623: Jutot leörikenek Egi kis vduarj pohar, melj nio(m) p. 26 Myhoknakis Jutot Egi chyerlet magiel pohar nio(m) p. 24 [Kv; RDL I. 121]. 1629: Egy Eöreg h vduari pohár, Az mely nyom m. 3 p. 42 tt f. 78 d. 66. Item, Egy vy Serlegh pohar, Aranas az szely nyom m. 2 p. — aestimaltuk tt f. 41 d. 85. Item. Ket Aranas vy magiel pohar. Az mely nyom m. 1. p. 26 tt. f. 37 [Kv; RDL I. 132]. 1637/1639: 1. selleg h pohar az szelj Aranyas m. 1 p 15 — f. 18 d. — 1. sima selleg h pohar m — p. 40 f. 13 d — 1. sima mugyl pohar nyo(m) p. 31. f. 10 Egi mugyl pohar.m. — p. 34 f. 11 d. 33 [Kv; RDL I. 111]. 1639: Azonjom reszet ugj mint R 16 d. 21 1/2 kez penzül kellett uolna Lakatos Peterne nek deponalnj, az meljet kett Ezüst mugyl poharral fizettünk megh Gjulaj Ferencz ne Azonjom(na)k | 4. Czapazott mugyl poharok [Kv; RDL I. 116]. 1655: Negi Egiben Jaro Mugil poharok f 129 d 17 [Kv; KvRLt IV. 29]. 1662: vagyon egy mugyl feier pohár [Kv; SzCLEv.]. 1676: Adott Egy merő aranyas mugál (!) czapas pohárt fl. 12/60 [Kv; RDL I. 155a]. 1753: Egy mugyl pohár, kívül-belül aranyos. Egy hójagos pohár, az is aranyos [Kv; Jakab, KvTört. II. 148].

mulandó poharacska pähärüj mongolic; mongolisches Gläschen/Becherchen. 1655: Egy Mugyl poharotska M — p. 25 [Kv; RDL I. 29].

muha 1. moh, möha

muhar¹ 1. pázsitfűféle gyomnövény; mohor; Fennich | ennek takarmányul termesztett fajta; mohor cultivat ca plantá furajerá; Kolbenhirse. Hn. 1700: A muharban (sz) a közepin van ingovánj [Szászcsávás KK; EHA]. 1729: Az Muharban (sz) [uo.; EHA]. 1776: A' Muharban (sz) [uo.; EHA].

2. "7. Szn. 1721: Muhar János [Kozárvár SzD; EHA]. 1731: Catharina Muhar cons. Stephani Dienes [Dés; Jk].

muhar² 1. mohar

muharos muharral benőtt; cu mohor; mit Fennich bewachsen. Hn. 1606: Az moharos mezeon Koro(n)di Vas Peter latta(m) diznot eörizett [Uszt 20/72 Paulus Kys de Ilke (50) lib. vall.].

mujere megszólításban; in adresári; in Anrede: asszony; muire, femeie; Weib, Frau. 1762: az éjjel bé jöve Apám Anyám már alutt és fel költvén aszt monda kely fel mujere mert az Isten elég pénzt adott [Gyeke K; Ks 4. VII. 12 Petka cons. inquilini Molduván Nyekita (33) vall.].

mulandó elmúlásra rendelt; trecător, efemer, vremelnik; zum Vergehen bestimmt. 1662: Melly épületek*, mivel belső épületibe nem láttathattak, ahhoz képest bizonyos nem állathatok belőlök (hogy azon épületeknek minden célja csak a testi gyönyörűség volna) hagyatik azoknak ítéletekre, akik efféléket nemcsak láttak, hanem afféle világi mulandó hejábavalóságok körül gyakorolhatták is magokat [SKr 265–6. — "Lichtenstein herceg kastélyában]. 1710 k.: megemeszti az üdő nemcsak az embereket, hanem azoknak minden munkájokat is egész nemzetségeket, azoknak nyelveket, híreket, neveket egyszóval minden mulandó dolgokat [BÖn. 457–8]. 1716: egyedül Istennek ó

szent Felségének titkaiban vagyon minnyájunknak halando Embereknek életünknek vége. Ugy én is bizonytalan vagyok abban mikor és mely órában avagy szempillantásban teczik a' jó Istennek ebből a' mulando 's nyomorult világból bűnös lelkemet magához venni [Kv; JHbK LVII. 28]. 1764: Világi mulando dolgokért sem kívánom szegény bűnös lelkemet terhetni [Középlak K; BfR]. 1771: megismervén eő kigyelmek ez mulando, s változás alá szorítottat Világnak ottan ottan forgando sorsát, tevének mi előttünk illetén emlékeztetett mind ketten [Kv; REkL VII. 24 Fajk András és felesége végr.]. 1810: a' világi mulando élet szüntelen eszemb(en) lévén az én kevés mostani birtokomba lévő jóságokáimról és vagyonkaimról ilyen rendelést teszek [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel végr.]. 1832: Ezen tul néktek Mindnyájatoknak tiszta szivemből kívánom, hogy a mulando élet hátra lévő részét boldogul élhesétek [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartók Ádám végr.].

mulandóság 1. elmúlásra rendeltség; vremelnicie; Vergänglichkeith. 1662: az istenes életű kegyes, méltóságos öreg Bethlen István, minekutána az mulandóság és hamar változandóság alá rekesztetett nyomorult életének sajólódási, törődési, sok szenvedési után fiainak halálokat s azoknak magokszakadtságát is megérte volna, meggondolhatja akárki is, minémű keserűségére lehetett [SKr 284-5]. 1741: Én szegény árva Benkő Anna meg gondolván ez világnak mulandóságát és hertelen változását [Altörja Hsz; HSzjP]. 1864: Alol nevetem saját kezűleg aláírt Somogyi János kibékülve az elkerülhetetlenül bekövetkező földi mulandósággal, mely elől halandónak magát megovni nem lehet végrendelkezésem következőkben teszem meg [Kv; Végr.].

Szk: világi ~. 1798: Jármí Ágnes asszony 8a Januarii e világi mulandóságot Mennyei boldogsággal tserélvén fel, maradtan ingo, és ingatlan Jovai mellyek illetik egyelőleg meg nevezett őt Testvéreket [M.déllő TA; DobLev. IV/802].

2. mulandó élet; existentia efemeră; vergängliches Leben. 1705: ez kevés idők alatt úgy megkeseredtem ez világnak sok viszontagsági között, hogy életem is nékem sokszor terhemre volt, és kívántam egy szempillantásban elváltoznom és elhagynom ez mulandóságot, az örökkévalóságra általmenvén, kibén nincsen változás soha örökre [WIN I, 520].

mulás 1. elmaradás; aminare, negligare; Rück/Ausstand. 1590 kb.: Jobbagimnak penigh Anni Jdeigh valo Nyomorusagat fogsagat, dolga mulasat Nem akartam volna zse forintert [UzszT]. 1662: Az országgyűlési azelőtt az öreg egyházban szoktak vala lenni, melly miatt hogy néhánykor a közönségesen való isteni tiszteltnek hogy mulása is esnék, azt a fejedelem nem kevésse nehezteli vala [SKr 301]. 1667: Kérem azért Kegyelmedet, az mennyiben lehet, igyekezzék megörvoslásában Elhizsem, dolga mulása nélkül Kegyelmednek ez meg nem lézen, de másoknak inkább, mintsem magunknak születettünk [TML IV, 28 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1771: ezen Divisionak mulását és más terminusra való transferálását sollicitálja [Fejér m.; DobLev. II/428. 20].

2. (idő) eltelté/továtunte; trecere (a timpului); (Zeit) Vergehen, Dahinschwinden. 1805: számos Esztendők mulással a' viz ezen álvéusokból ki száradt, kivált mikor száraz idő volt [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt id. Dadai József (57) ns vall.].

3. megszűnés; trecere, incetare; Aufhören. 1710 k.: Nem ettem, tudom néha másfél nap is, nem is kívánta olykor a gyomrom is, az appetitus együtt járt avval a fájdalom mulásával, olyankor osztán ha kaphattam csukát, semling apró halat, csikot vagy ha hal nem volt, tyúkfiat főzettem káposzta levében, tormával; egész patika csak az volt [BÖn. 515].

mulasztás omisiune; Versäumnis, Unterlassung. 1877: Terhes foglalatosságaim nem engedték hogy ígeretem szerént a Karácsoni ünnepeket együtt töltsük, hanem e mulasztásomat igyekezni fogok rövid időn helyre potolni [Marosdécse AF; Tolvaly lev. Tolvaj Károly anyjához].

mulasztási hiányzás; de absentia; Versäumnis-. 1869: a miniszter ur ó nagy méltósága azt javálja, hogy a tanítóknak írásban tételessé szoros kötelességekké a mulasztó gyermekek és mulasztási eseteknek az egyházi hatóságokhoz időnkénti feljelentése [M.bikal K; RAK 175 esp. kl].

mulasztó hiányzó; absent; fehlend, abwesend. 1869: a miniszter ur ó nagy méltósága azt javálja hogy a tanítóknak írásban tételessé szoros kötelességekké a mulasztó gyermekek és mulasztási eseteknek az egyházi hatóságokhoz időnkénti feljelentése [M.bikal K; RAK 175 esp. kl].

mulat 1. vhol időt tölt/időz/tartózkodik; a sta/zábovi intr-un anumit loc/unde; Zeit vertreiben, sich aufhalten, verbleiben. 1570: Katalin Pelbard kadarne, Azt vallya hogy mykor Ada(m) kadar Jgen Betegh volt Ment volt oda lathogatny es mykor otth Mwlratot volna latta hogy megh halna eo ely Jeot onnath [Kv; Tjk III/2. 198]. 1588: Egy Suplicatiot kwldeot volt B. vra(m) es az Tanach az Lakatos feleol, az ky az Sweg Birtane bolttiat meg lopta volt, azertis egy Nappal kellet towab ott mulatny [Kv; Szám. 4/I. 37]. 1621: Az Tatar Can keouete it mulatua(n) atta(m) zabot [Kv; Szám. 15b/X. 3]. 1632: lattuk, hogy neha estue kesőn maid egj oraighis mulatot oda hatra a kertben az Asszony de mi nem tuttuk kivel volt [Mv; MvLt 290. 81a]. 1677: nem utolsó requisituma a' Fejedelmekhez való hűségnek, és tartozó kötelességnek az-is, hogy akarmely időben-is, de kiváltképpen a' Szükség úgy kívánván, valamely Városban lakni, residealni, vagy csak bizonyos ideig mulatni akarnak, mind magok, udvarok népe, fizetet és egyéb rendbéli hadai ot lakhassanak [AC 160]. 1712: Aztis kész vagyok hütemmelis meg bizonyítani, hofi egy oraighis, magam dolgaért Béczb(en), nem mulatta(m) [JHb Jósika István Imréhez]. 1762: két kerekelt kelet renováltam és a lovakat patkoltattam az mián kelet edig it mulatniak [Gyeke K; Ks Bíró János lev.]. 1852: míg választ nyertem egy hétig mulattam [Dés; DLt 1066].

Szk: ~ja a napot. 1609: Voltanak dolgozink ... Mágunk is^a ot Naplottunk mert el sem táuazhattu(nk) hogy Az Nap Zamosok heaban ne Mulassak az Napot [Kv; Szám. 12b/IV. 110. — "A sáfárpolgárok" * idejénél többet ~. 1775: a szegény asszony csak várta az urát, s midőn látta, hogy idejénél többet mulat, utána indult, hát mind a kettő alatt a jég leszakadt [RettE 344] * időt ~. 1560: mynd az alai senky ne mondya hogy valakyt chak vexalunk Getrünk es chak vdewt mulatunk [Kv; SLt ST. 6] * vkin ~ vhol/vkinél tartózkodik/időzik. 1765: az mű helységünkre dirigaltatott Executorokis meg fordultak nálunk esztendő alatt tizszer s tizenegyszeris ... mulattak három, négy ött napokigis rajtunk [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 189] | a Domesticus Executor

roknak hol egy petákot, hol öt poltrát, hol hatot hetet nyolczat, tizet s egy máriást, Bárányt, malaczt adtanak Biráink hogy ne mulassanak rajtunk, vagy felettebb ne keménykedjenek, s vgy tapasztaltuk, hogy voltis hasznunk az a fele adománynyotskáinkért [Karkó AF; i.h. 246].

2. elmulaszt; a nu lua parte la ceva; vernachlässigen/passen. 1650: A kik szt. miseket tunyaságból mulatnak, büntetések fl. 3 [SzO VI, 194 Cszs, Gysz és Ksz hat.]. 1664: Ezek az cancellarista deákoknak is nem engedik, hogy egy szeget is inventáljanak, valamíg Erdélyből emberek meg nem jönek és két hó pénzeket meg nem küldik. Tudja Kegyelmed az dolgot, udvarnál az ilyen nagy arduumokat is mely könnyen mulatják [TML III, 319 Szeptán Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1769: Szebenbe egy Lochel János nevű Szamvető Tiszt, a Szamvetés Mesterségének újabb Formáját és modgyát találván fel, már azt Szebenbe tanitanis kezdette, azért valakik ezen tudománt az Ifjak között meg tanulni kívánnýák, oda menni ne mulassák [USzL XIII. 97].

3. késlekedik; a intirzia; säumen, sich verzögern. 1660: ez okon haladott az ő nagyságához való menésem ím azért magának is ő nagyságának írtam, kérvén Kegyelmedet, Kende urammal levelemet adja be és ő nagyságának említse meg, miért kellett mulatnom [TML I, 506 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ vhol. 1573: Gregor(ius) Boncziday fassus est, hogi Egi vasarnap ... kereztwy peter vachorara hytta volt eotet az Kappa Myhal hazához ketser vagi haromsoris hiwata Kappa Myhalnet az aztalhoz, mykor Ely leot volna, kerdy Eo hwl volna az vra, Mond az azzony, hogi valam adossaga Megh kerny Ment volna, De ely kesset Nem twgia hwl Mwlalna [Kv; TJK III/3. 49].

4. elvisel/tűr vmit; a suportu/răbda ceva; ertragen. 1594: Faydalmas zywel mulattak eo kgmek varosul ez Orzaghis, az Zekereseznek es fokepe(n) Az Zantoknak meltatlan Beer es fizetes kewansagokat, melj dologhnek eo kegmek eleit Akariak vennj [Kv; TanJk I/1. 230]. 1657: Tök azért az fejedelemnek intimatiót, hogy változtatná meg azt az hírt, és simulálná, mintha meg akarna harcolni; megfogadván az fejedelem elsőben az tanácsot, azután az hadi tisztviselőket convocáltát mely miatt háttam megé sok szidalmakat szenyvedék ... melyet csak neveltséggel mulattam, tudván az dolgot [KemÖn. 205–6]. 1662: Az ellenség közelítése híréért a várbán ottan hármát löttek vala, és az egész város felzendülvén, akik lelkiismeretek sérelmétől féltének, a várbá nagyon hordozkodnak; de ellenben akik a fejedelemhez visszahorgolásra elkészítettett elmével volnának, az dolgot az olyanok csak neveltséggel mulatják vala [SKr 496].

5. figyelmen kívül hagy; a nu ține cont de ceva; außer acht lassen. 1660: Úgy cselekedjél, engem cserbe ne hagyj, ne mulass, mert soha bizony több engem semmi szolgálata-ra ne kérj [TML I, 526 Veér Mihály Teleki Mihályhoz].

6. szórakozik, vigad; a cheful/petrece; sich vergnügen/unterhalten. 1570: Ilona yewewe(n) lean ezt valya, hogy ew Zeoch adam hazanal Tart rallast, Es hogy vigadtanak ez eyel sokaygh Mwlattanak | Vas Thamas hithy zerent vallia, Twgya azt hogy Zas Janosne hazanal lakoztanak cois keozettek volt Ment oda Rengeo Anna, es Mwlato Thanchoit veleik Tisztessogh zerent, De Eo semmy Tyzteletlen dolgot Nem latot hozza [Kv; TJK III/2. 70, 102a]. 1573: Ezt kewanniak eo k. hogi Biro vram Meg kyalassa hogy senky Seh Eyel sem Nappal farsangos Rwhaba es Alorchaba Ne larianak Ne Mwlassanak Mert eo kegelmek Ereossen meg Bwntety azokat [Kv; TanJk V/3. 71b]. 1654: azon Eostve

nallom volt az korczia en nallom mulattanak mind [Is-pánlaka AF; Thor. 59 Draguy Szava (40) jb vall.]. 1688: azért mentem az korczomara, hogy ... szépen mulassak, és igyam [Dés; Jk]. 1736: az nagy embereknek régi időben mikor mulattanak, igen kedves muzsikájok volt az török síp, egyszersmind az dob [MetTr 330]. 1755: Ezen esztendő-b(en) esett Husvéthi Innep napon szokásunk szer(ént) mulatván Falunkbeli Ifjaink, és az kik azon Innepeken Templomban nem mennének Falunkból meg szokták büntetni, és vízben hányván az olyat ha magát meg nem váltja. [Balsa H; GyK]. 1767: Tudom azt nyilván és bizonyosan hogy az Udvar Máté Korcsomáros Házánál midőn Magyar Legényekkel edgyütt mulottunk volna, réánk jövének ... Telegucza Juvon, Kis Vaszília és Lázár Mojsiz, Kikis el akarván venni a Hegedűseinket abból kezdődött a verekedés [Betlensztmiklós KK; BK. Solymosi Miháj (18) Udvar Máté conventios szolgája vall.]. 1784: midőn mi a Jakab Pál Asztalánál Csáki György és Feleségével együtt mulatunk vala magunkal el vittük volt Bögözi Fekete Sigmond Uramnak egy Ferentz neuű Fiát aki azon mulatságunkba nekünk musikáljon hegedűjével [Béta U; IB. Agilis Kisbés Széjes István (32) vall.]. 1800: a' Tánczolóban ment, ottan mulatott [Kvh; HSzjP Fazakas Ferencz (26) Szabad Személy vall.].

Szk: boron ~. 1573: Virag leorinch, Zemliesyeto Marton Zebeny azt valliak hogi eok voltanak ez estwe Az Zemliesyeto Istwan hazanal otth Mwlalna volt az Boron [Kv; TJK III/3. 137].

7. elfeledtet; a face pe cineva să uite ceva; vergessen lassen. 1653: Egykor nyavalyás kiment volt szekeren, hogy búslását és bánatját mulassa [ETA I, 114 NSz].

8. együtt ~ szerelmeskedik; a face dragoste cu cineva; liebeln, sich liebosen. 1633: Zabo Jakabne es Giarmati Marto(n) oda mentek volt az eo hazához, es ott eggiöt sokat mulattak, megh az Aszonja reajok vetette az retezt, es azok oda be voltak [Mv; MvLb 290. 126b].

9. ~ja magát mulattatja/szórakoztatja magát, szórakozik; a se distra/amuza; sich unterhalten lassen. 1662: Kérem Kegyelmedet, Szrini Uramnak hallom írását Kegyelmednél, küldje meg nekem is, hadd mulassam magam vele [TML II, 373 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. 1669: Magadat, édesem, mulassad, ne ülj csak benn [TML IV, 468 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithhoz]. 1755: bort vevén, ittunk az Korcsomán egy ejtelt ottan mulattuk magunkot [Déva; Ks 101]. 1777: Nevezetesen egy Macskási Pál nevű ... katonával nagy confidentiában vagon, úgyhogy mikor valami kedvetlensége volt az asszonyonak, maga a szegény Bánfi Mihály úr mondotta a feleségének, hogy hívassa Macskási Pált s mulassa magát amint tetszik [RettE 378].

mulatás 1. (valahol) időzés, tartózkodás; şedere (intr-un anumit loc); Aufenthalt, Verbleib. 1586: 28 octob: Kwite vala el Biro vram az louas legint Gergeolt Miert hogi vrunktol eo Nagtol valaszt várt leot mwlataa keozel hetig meljre attam nekie vram akaratiabol f. 1/50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 63]. 1629: kelleuten mostan itt az Souaniu viznel egi nehani napokigh egesezugunknek helire állatasaert mulatusunknak lenni [USzL VIII. 8/72 fej.]. 1677: Takarodo harangozás után a' kerülőkön kívül senki fegyverrel ne járjon, hanem ha a fő emberek között valaki oly barátságánál vagy joakarojánál valo mulatásában, vagy egyéb dologban, el-találván késni, az oly ember lámpásnál mennyen házához, mert egyébiránt ha lámpás nélkül valaki fegyverrel

étszaka találatik meg-fogattatik, és virradatig kalodában tartatik [AC 225]. 1696: ha az Melsgs Gubernium(na)k továbbá mulatás lenne énis be igjekezném [Gernyeszeg MT; BK. Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez]. 1737: Én ide Peselnekre oly szándékkal jöttem vala fell hogy innen Kászoni erdőkre Continuállyam Vadászo utamott, sótt még onnan Csikba is altall rugaszkodgyam vagy edgy hétig valo mulatásommal [Peselnek Hsz; ApLt 4 Kálnoki Mihály Apor Péterhez]. 1836: az irtt Passualis 4 az az négy Holdnapokig tarthato bátorságos utazás és künn lehető mulatás idejére ki adatni meg határozottatott [TLt Közig. ir. 1075 a gub. Kv-ról].

Szk: ~a esik vmre időz vhol. 1689: Hogi kgltek levelére kese(n) tehettem választ oka az hogi Feyervarraiss mulatásom eset [Szökefva KK; Szád. Sárosi János lev.] * itt benn ~. 1677: ő kegyelmét megcsendesítettük s itt benn mulatását javalljuk [TML II, 539 a fej. Teleki Mihályhoz] * ott ~. 1621: Ot mulatások leue(n) eo kemeknek keoltoek ezek felet melliet refundaltam f —/96 [Kv; Szám. 15b/IX. 198]. 1631: minden fele elest ideien szerezen ot mulatásunkra [Törzs. fej-i rend. Medgyes városához] * sok ~a van vkinek hosszasan időz. 1587: Miert hogi sok mwlatasunk volt es az harom kocin voltunk minden nap leg keuesebbe(n) Tiszen heten Lowakra zenara zabra etelunkre Italunkra keolt f. 16/9 [Kv; Szám. 3/XXX. 15 Seres István sp kezével].

2. főlöleges időtöltés, időhúzás; pierdere/tragere de timp; nutzloser Zeitvertreib/Trödelei. 1570: Kialtassa Meg Biro vram, hogi Minden vincere! (!) oly gondot visellienek az Zeoleo Myweltetesre, hogy az Myweseket Regel Mindiarast ky vigie az Zeoleobe, Es Bochkor keoteozesre Tyztitasa valo Mwlatast Neh engedien Nekyk [Kv; TanJk V/3. 12a].

3. elmulasztás; răminere în urmă cu treburile; Versäumnung. 1756: Plesa Pászkuł ut A Exponállya, hogy az Fejér héten való Csótörtökön Brádon Darabáncz Danilla az Piaczon aszszu gyümölcsl egy zsákot tett a Lovára, azon Zsák másé lévén, és ottan az lovamon találatván, engemet meg fogtanak, verettenek, Kalodáb(a) tettenek; Kaloda válcságot ottan negyven pólrát fizetem; ottan Kis Halmágyra az tömleczbe küldötenek; egj hétig ottan raboskodván Kezességen szabadultam ki; Tömlecz válcságot tiz sustákat fizetem Kezes Levélért két Máriást attam. Meg kévánom, hogi mindezeket Darabáncz Danilla nekem okozván, verésimet, Dólgom mulatását, szenvedésimet, kölcségemet fizesse meg [Bukuresd H; Ks 62/4].

4. késlekedés; intiziare; Verzögerung. 1843: Varga Katalint esmértem, mert én voltam véle Bécsben Bécsben is ültünk hét hetet, mely idő alatt háromheti mulatás után adtuk bé Katalinnal együtt öfelségének kérelmünket [VKP 104 Petrinka Gyorgye (40) bucum-száti (AF) közlakos disunitus vall.].

5. lét; existență; Sein. 1855: Az Isten különös bölcse végeze szerént bizonytalan lévén e földön szeretet kedvesseim közti mulatásom ideje, addig is mig halállom orája eljönne, kívántom földi dolgoim elrendezése áltól az enyimek-hezi forro és igaz szeretetemet holtom után is tanusítani [Sáromberke MT; TSb 7 gr. Teleki Sámuel végr.].

6. mulatozás, szórakozás; petrecere; Unterhaltung. 1572: Bereksassy Iános azt vallia hogi eo latta tyztesseses Mwlatasat Az hegedws Janosnenak egebet Nem twd [Kv; TJK III/3. 33]. 1591: Nagi Mathias, Lenczes vram zolgaia vallia Az mulatas keozbe mikor tanczba Indultunk volna, Az Va-

radi Mihali Inassais az tanczba mene [Kv; TJK V/1. 169]. 1686: Biro Bálint Uram az nehai Istva(n) Gereb vr(am) Madarason lévő Udvar házánál lévén az el mult heten, mulatunk vala, az mulatás közben hozodék elé az Istva(n) Geréb Ur(am) Bethlenfalvan a' szőlös kert(en) ezer Tallért Talált [Dánfva Cs; BK]. 1733: mikor a' Társaság edgyüt vagyon, akár mulatás közben, akár másképpen, Senki a' másikat pirongató Szóval ne illesse [Dés; DLt]. 1757: az inas felszabadulása alkalmatosságával tartozzék adni fl. h. 6, egy veder bort, három fazék ennivalót, egy felsárpecsenyét, kenyeret és gyertyát, amennyi kívántatik, úgy két muzsikást, ha alkalmatossága lészen a céhnak a mulatásra [Dés; DFaz. 19]. 1780: ha Kalandos mulatásokor valaki veszekedést indít, büntetése 1 forint [Kv; EM XI, 224 Az öregebb hidelvi Kalandos-társulat cikkei]. 1829: a Dullo Ur gyakori itt létekor Sámsondrol feles Számu oh bort hordattak a Birák Vajda Urhoz, mely ott vig mulatások között költ el [Mezőkölpény MT; TSb Kelemen Mihály (32) ns vall.].

mulathat 1. (vhol) időzhet, tartózkodhat; a putea sta/șe-dea (intr-un anumit loc); sich aufhalten können. 1573: Regeni peter ezt vallia hogy az Alkűaskor ott volt keoztók, hogy mykor wweges gergel wuegas Janos Ide Jöttek volt, es azt montak eottws Imrenek my Itt ne(m) Mulathatunk ad meg minekwnk az my rezwnket [Kv; TJK III/3. 254]. 1575: Az esptotal Mester dolgat hattak eo kegelmek Mas gyewlesre ez okaert hogy Mostan Nemellyeknek keozzwiek vtok vagion Nem Mwlathatnak anyet hogi Beoweben zolhassanak es vegezhesenek rolla [Kv; TanJk V/3. 110b]. 1639: azért immar ennyi gondo(m) érkezvén nem reméllem hogi itt ben mulathassak hanem menteol hamaréb ki kell men-nem [Homoródsztpál U; Szád. Rédej János Nagy Tamás de Fogaras udvarhelyi vár-provizorhoz]. 1710 k.: Megsírathatnám ezt a bolond sietést, kiváltképpen hogy Berlinben és Francofurti ad Oderam nem mulathattam bár csak egy vagy két napot egyikben-egyikben; ugyan a két helyben való mulatásom tenne talán egy napot [BÖN. 596]. 1728: Bétsben beteges és öreg állapottya miatt az édes Anyám(n)a(k), hosszszason nem mulathatván ... Erdélybe haza jöttünk [Branyicska H; JHb XXXI/26 br. Jósika Dániel aláírásával]. 1823–1830: a nagy köhídnak az Albis vizén, mely Ő- és Újdrezdát összefoglalja mindkét felől való oldalai-ban bizonyos prospectusokban kőpadok, melyek a víz felől befelé vagynak építve, úgy hogy a gyalogolónak akadályok-ra nincsenek és az itt ülők kedvekre mulathatnak. Ezek mint valamely erkélyek olyanok [FogE 187].

2. elmulaszthat; a putea neglija/amina; versäumen können. 1657: Nem mulathatom, hogy ne említsem a fejedelemnek ily nagy szükséges állapotjában is fősvény és háládatlanságát [KemÖn. 274]. 1658: Az mint hallik, hogy ugyan azt a te jó barátodat, Barcsai Ákos uramat, tették az pogányok Erdélyi fejedelemmé; ezt hallván, erre nézve nem mulathattam, ne írnek [TML I, 272 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1660: Nem mulathatnám jó Fiam ne írnek egy vagy két szóval, mivel mind vártam leveledet Erdélyből, de többet egy levelednél nem vettem [i.h. 510 ua. ua-hoz].

3. késlekedhet; a putea intiziare; sich verzögern können. 1580: Delbe tyzen ket orakor Mykor Az Rez dobott meghdtyk akor wlylen le delbe az Mwes egyz vagy Alwzyk de towab ne Mulathasson delbe is hanem egyk oragh, Az az mykor Az Rez dobott Massodzor meghdtyk mingyart fel kellyenek es az Mwheoz foggyanak [Kv; TanJk V/3. 214b].

1661: mi oly bajjal vagyunk, az szekereink mindenütt törnek Kóvartól fogva s nincs is mód benne, hogy megcsinálhassák jól, mert nem mulathatunk [TML II, 131–2 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

4. szórakozhat, mulatozhat; a putea petrece; sich unterhalten können. 1676: Az innepeken kik voltak ő nagyságánál, értem; adja Isten, hogy sok innepeken sok becsületes híveivel mulathasson ő nagysága [TML 239 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

mulatkozás mulatozás, multság; petrecere; Zechen, Unterhaltung. 1843: Csekélakán Silló Ádám házában mulatkozás lévén, kik voltak ott jelen? Az égés ki ütésekor ki jelent meg ott leg először Nem hallotta é a tanu a kérdett mulatkozás — alatt, hogy valaki ezt mondta volna [Ne; KCsI 16 vk].

mulató 1. (vhol) tartózkodó/időző; care șede/stă (intr-un anumit loc); aufhaltend, verweilend. 1797: Bobletik Lupuj most Falu helyén mulato Sellér [Náznánfa MT; Berz. 3. N. 3/21]. 1803: Dobrán mulato Szimulyészkk Juon fel prédáltatása történt volt az Abusai Fogado mellett lévő Kutnál [H; Ks 115 Vegyes ir.].

2. szórakoztató, mulattató; de chef/petrecere; unterhaltend. 1667: ő nagysága az regens fejedelem és az fejedelem-asszony ő nagysága nem volt soha fejedelem, hanem csak mulató társa volt az fejedelemnek (az mikor lehetett szegény fejedelemtől) [TML IV, 210 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ markalfudvari bolond. 1736: Némelynek* megvolt tiz-tizenegy gyalog inasa is azon kívül némelyeknek trombitási, török síposi, hegedűsi, dudási, furulyási, cimbalmosi, énekesi, asztali mulató markalfi avagy az mint hitták, bolondjai [MetTr 362. — *Némely nagy úrnak].

3. mulatásra való; de petrecere; Unterhaltungs-. Szk: ~ filegoria. 1752: vagyon egy nagy Halasto. Melly Halasto felett vagyon labokon Sendely fedel alatt parkanyos deszkából való mulato Filegoria [Pókafva AF; JHb XXV/73. 14–5].

mulatóház casă de petrecere; Vergnügungshaus. 1705: Ideki, amely mulatóháza volt a fejedelemasszonynak az erdőn, mondják, hogy elbontották volna és behordották volna ... mondották a szászok, hogy már nem engedik, hogy mások az ő erdőjüket vesztegessék [WIN I, 533]. 1823: Nms Csorvási Péter 35 Esztendő egyházfiu vall most nem régeiben egy Mulattságba, a Mulato Házhoz bé Szálván egy Kereskedő örmény a mulattságk közbe láttam hogy az aszszony az örmény térgyre ült, de az urais jelen volt [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827].

mulatóhely 1. szórakozóhely; local de petrecere/distracții; Vergnügungsort/lokal. 1635: az falunak mulato helien mulatot volna [Bece AF; Told. 10. II]. 1694: az Arok szeliben lévő szép Filegoria, mulato helynekis csak az Jelensege (!) [Kóvár Szt; JHb Inv.]. 1781: A' Fogado házhöz mennek tserafa graditsokon a' tornáztba, mely előtt vagyon a' Pintze torka felett egy tágos mulato helyly vagy Filegoria, melynek oldal deszkázottjai mind jok [Klementelke MT; Told. 18]. 1822: Miután az óvár a város egy nevezetes része és régisége, e mellett mulató helye is ... Kötelességévé tétetik ... Csomafái Dániel afiának ezen a Tavaszon az Ovárba bé járo szorossan jó kőfalat tsináltatni egy ajtot hagyván az ott való mulato helynek bé járhatására [Dés; EHA]. 1847: Az Elba

nevet viselő mulatóhely ottan lévő feredőházzal 's több épületekkel [Mv; EHA]. — L. még WIN I, 479.

Szk: *nyári ~*. 1705: Ugyan ma hívá a királybíró az urakat és minket is hétfőn ebédjére a kertébe a majorjánál, holott szép nyári mulatóhelye, filegoriája vagyon [WIN I, 431]. 1737: Szép nyári mulato helyly Nyugot felől való oldalában vagyon egy kűs boltos rejték, melly hihető avégre készítettett, hogy félelmes időbe féltő portékát rakjanak belé és kövel bé rakják [CU Petricevich-Horváth Boldizsár conscr.].

2. park; loc de distracții; Park. 1823–1830: Bécsnek számtalan sok mulatóhelyei között nevezetesek az Augarten és a Prater. Ez a lármás időtöltésnek, amaz a csendes mulatásnak helyei [FogE 260].

mulatókert grădină de distracții; Lust/Vergnügungsgarten. 1778: Míg Kolozsvárt voltam, valami comoediában voltam Borbély Ferenczel. Az holott bizony sok szép dolgokat producált a comoediás az törököknek a velencések ellen épített Dardanella nevű fortaliciumát, Párist Versaillessevel, a bavarai electornak szép mulató kertjét [RettE 385–6]. 1829: Ezen a' Nyáron a' mulato kert kortsomának használt Épületei készítették el [BLt 12 kv-i dolgozóház nyomt. szám.]. 1841: A város hat évre bére adja Bartsay Jánosnak a' maga 6 kövű malma árkaik között lévő Elba nevet viselő mulato kertjét, vagyis Szigettyét, az ottani Fogado, Feredő Házokkal, és minden ottan találató Épületekkel együtt [Mv; EHA].

mulatott 1. eltöltött (idő); (timpul) petrecut; verbracht (Zeit). 1809: ennekutánna a szabadság ideje írás által kéretek ki, az Előljárokot, írásban is adattassék ki mellyet ha valaki által hágni mérészene, az ilyennek, a réá háromolni érdemlett büntetésen kívül a Szabadságán felyül mulatott időre fizetése el huzatassék [Uzsl ComGub. 1694 gub.].

2. mulatozott; care a cheft; gezecht. 1683: azon Magyarosi Felnagyot az Korcsomarossal fel hozattam, kiket examinálván azon ott Korcsomán mulatot Olah Emberek felől menti Kglis Uram az Felnagyot magat hogy ed nem ismérte, nem is vőtte észre ott való mulatásokat [Brassó; KJ. G. Draudt a fej-hez].

mulatozás 1. (vhol) időzés, tartózkodás; ședere (intr-un anumit loc); Aufenthalt. 1657: nem is vala pedig az mulatozás bátorságos, mert az ellenségek armádája is nem messze vala [KemÖn. 260]. 1670: Majd maga sem tudja ú nagysága mire vélni addig ott való mulatozását Dávid deáknak [TML V, 107 Székely László Teleki Mihályhoz]. 1737: Ugy Pünkösdkoris vévén észre még oda ki való mulatozását Ngodnak oda hiljában nemis szándékozám [Ne; TL. Onadi B. Josef Teleki Ádámhoz]. 1747: Ami peniglen illeti az A. eo Kglme maga és szolgáljára tött költségeit, sok rendbéli fáradságait dolgaib(an) lött hátra maradasit, signanter Szebenben való menetelit, ottan sok napokig való mulatozását, költségit és fáradozásit, p(rae)tendal listája sz(e)ri)nt 117 forintokat [Torda; TJKT III. 183].

2. késlekedés; intirziere; Säumnis, Verzögerung. 1657: Ezekkel elmenvén az Dunán által, császárt Bécsben nem, hanem Encesdorfon tanálám, az hová mind ennyi kerülés, mulatozás közben is, mint hátrébb megírtam, hét napokon mentem, és nyolcadikra virradólag hajnalban érkeztem [KemÖn. 104].

3. mulatság; distractie, petrecere; Belustigung, Vergnügung. 1653: A fejedelem maga is egykorban bémene a városba a két gyalogokkal, és egy házhöz letelepedék, és nem tudom ha vendégeskedett é, vagy mint lón? de hallám a puskaropogást Elvégezvén a mulatozást és a jóllakást ott benn, kijöve a városból a fejedelem s mind Nagy András [ETA I, 107 NSz].

mulatozhat időzhet; a putea șede/ta (intr-un anumit loc); (ver)weilen können. 1657: Fegyverrel hajtottam, vertem ki őket, az kiket lehetett; mindazáltal mi is nem mulatozhatván, ugyan mégis feleset ott lepett az ellenség [KemÖn. 213. — "Az ittas katonákat]. 1731: mikor egéssége engedné hozzánkis Atyafiához maga mulatságabol valamikor tetzenék el fordulhatna és közöttünk mulatozhatna maga tetzése szerint [Gerend TA; Told. 21].

mulatoz(ik) 1. (vhol) időz, tartózkodik; a sta/șede/ta (intr-un anumit loc); (ver)weilen. 1590: wala nallam az Menie-kezeobe ez az Cheres Peter mene ki egykor, es oth kwn mulatozék [Kv; Tjk V/1. 48]. 1595: Inkab hizem hogy el wolt dolga az zegenj legen(n)ek, migh en ott mulatoztam [UszT 10/57]. 1653: Onnat kijöven Báthori Gábor, itthon Szebenben mulatoza, hadait pedig Brassó körül tartá nyaratszokon [ETA I, 109 NSz]. 1662: Az fejedelem a lippai szorosban meglött harc után Váradra jövése után Székelyhídon s Ecsedben mulatoz vala [SKr 424]. 1701: Tudom asztis bizonyosson hogy ő kglmek Deak Uraim ide jöven hazamhoz jó darab ideig mulatoztak mind itt ben az házban mind pedig künn Tudokozván azon embereket s asztis ki földet(n) laktá(na)k [Kereszténymás H; Szer. Luka Kirána (80) jb vall.]. 1729: Ha aratásnak idején is ott talalna mulatozni Notarius Atyánkfia eő kglme Gabonaitis takarittassa es arattassa fel Csatani Jobbagiokkal [Dés; Jk 386b]. 1753: Janosis többire attan Ezen v(á)r(me)gy(é)ben Kajanelen Mulatoz az Bátyánál [Branyicska H; JHb Petyi Mihály (38) jb vall.]. 1778: bé szálván a Plebaniaba meg gondolkoztam magamban, hogy nem jó lesz ottis mulatoznom, ne hogy vallásom meg változtatására unszoltassam [Jedd MT; Told. 6].

Szk: vmiben ~. 1657: Az feljebb írt móddal míg szolgálom elökeresésében mulatoznm, azalatt az követ urak messzére haladtak [KemÖn. 55].

2. késlekedik; a întirzia; sich verzögern. 1672: akár mely jó és igaz causája legyen is az embernek, de ha nem úgy lát hozzá s mulatoz, elloccogatja [TML VI, 256 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz] | Az szegény Baló uram nem hijában mulatozott, mert nem kevés baja volt az szekerekkel, kik is igen indisposite voltak [i.h. 296 Nalácsi István ua-hoz].

3. szórakozik, mulat; a petrece/chefui; sich unterhalten, zechen. 1602: Az el múlt Zent Istua(n) napia(n) mentem vala Antal Gyeorgini, ott vala az Actor, mulatozunk vala, im(m)ar io kedvetis wettünk vala [UszT 16/72 Georgius Mihály de Bikafalua judex juratus vall.]. 1723: egy alkalmatossággal másokkal edgyütt az Bödi Timofi házánál mulatoztunk s ittunk ekkor láttam, hogy Timafi Marika névű Aszszony emberel Tréfálódott, az őliben szorította az ágyszélyire magához huzta [Szásznyires SzD; Ks 27. XVI]. 1727: Nemeth Katonakkal nyilván paráználkodott, Csokolodott, ölelgetőzött titkos helyeken járt, költ és étczakának idején az Nemetekkel torbézolván kis bé menvén a házból vélek az Sütétben mulatozot [Dés; Jk]. 1734: Voltanak

honesta Confluxusok, hat leg fellyeb hét Déáki személyekből állók, a mikoran is egi darabig mulatoztanak hol musika szoval, hol pedig musika szo nélkül ekor pedig meg esett gyakran hógj a Pedagogus Huszti Uram a maga borabol hordattat [Kv; TKI Fr. Bányai (35) civis vall.]. 1760: a' vén Lukát Láttam a kortsomán estve, reggel, délen minden üdö tájb(an) Kotsis Tománéval mulatozni suttogni [Kóród KK; Ks 17. XXXI]. 1814: én nem tudtam, hogy kednek Pap László uram máléja is vagyon örölni valo, mert én bizonyal mondom, hogy ked a' miolta a' Fogadoban mulatoz, aztis le járatam volna annyi idő alatt [Dés; DLt].

mulatozó 1. (vhol) tartózkodó/lakó; care șede/stă/locuiește (intr-un anumit loc); verweilend, wohnend. 1628: Illien zónk vagion Rettegen mulatozo Füz(i) Gáborhoz [SzJk 19]. 1796: Glavai Adam és Paszk Avram Devan a Nagy Uradalam Tömlöztiben raboskodnak Kristoron mulatozo Sztanisan Gabor egy Kas Mehnek el lopásaert [Kriscsór H; Ks 72. I. 100]. 1799: Déés Várossában Molatazo Veres István [Dés; DLt]. 1805: Panaszol a nemes faluszéke előtt nemes Udvarhely városi moston Szárhegyen mulatozó Karsai Ferenc [Szárhegy Cs; RSzF 283]. 1819: Midőn volnánk ... Sz: Benedeken mint e végre meg hivut Regiusak, jövének mi előnkben Sz: Benedeken mulatozo következő Nemtelen Személyek [Szentbenedek AF; DobLev. V/1027. — "Köv. a fels.].

2. magát világi gyönyörűségben ~ élvezkedő; care se desfată, care știe să guste plăcerile vieții; genießend, ergötzend. 1732: ezen palotának két aintai felett két felől az ajtó Szemöldök párkánján vannak heljhezettve, két világi gjönyörűségeben magokat mulatozó, edgik pénzél kevelykedő, másik koczkában gjönyörködő, kaczagva bolondok ábrázattját representalo effigiesek [Kóród KK; Ks 12. I].

3. ~ ház mulatóház; casă de petrecere; Vergnügungshaus. 1662: Az szegletben levő fejedelmi friss házak felett gjönyörűsées szellős mulatozó, függölábos ablakú házakat mind boltokra csináltatván s azoknak némellyikét mestersées képirással úgy megíratván maga is oda gyakran feltekinelvén, ott szellőzven, mulatozván, néha az levelek között is keresedik vala [SKr 300].

mulatság 1. időzés, ráérés; zábavá; Zeitvertreib. 1675: Mit beszéltének volna az én szolgálom Vásráht, nem tudom. Tudom azt, hogy 2 bekéredzett vala, de háló helyemig utól érének; mulatságok az beszédre ott nem lehetett [TML VII. 55 Béli Pál Teleki Mihályhoz].

2. késlekedés, késedelem; întirziere; Säumnis, Verzögerung. 1573: Onofrius pallio et Margareta vxor sua Brassoiens(es) lurati fassi sunt hogy mykor Zeoch pal Brassoba Ment volna p(er)leni Zeoch peternewel, az dologban Mwlsag kellett lenny Igh Zolt Zeoch Pal Zeoch peternek, Im latom hógj keolceged Ninchen Nekemis Ninchen Azert ezt en Nem varhatom mygh az Byrak Be gywlnék az kerdeore Mert az Meszsze leszen, hane(m) En haza megek [Kv; Tjk III/3. 182]. 1580: Byro vram penigh az vrammal ebbe minde(n) haladek nelkwl serenyen(n) menne(n) elő, hogy az Mulatsagnak myatta, kart ne wallyunk [Kv; Tanjk V/3. 225a]. 1620: Több sok beszédink-tractánk közben, hogy az követ uraim kívánák azt, hogy ónagsága bocsássa el őket, mert az hatalmas császárnak nagy kárára vagyon s leszen az ő ittvaló késések és mulatságok, mivelhogy az nyolc confederatus országokból való követek addig meg nem indulnak, azmeddig ezek az követek hazamennék

[BTN² 406–7]. 1665: Kegyelmednek megírván okát a Bánfi Sigmund uram mulatságának, mely a határjáró török miatt esett [TML III, 364 a. feje. Teleki Mihályhoz].

Szk: minden ~ nélkül. 1573: Biro vram Mindiarast kiral Biro vrammal Mennyen ely Minden Mwlatasagnekwl es az feiedelmet Engesztellie [Kv; TanJk V/3. 92b].

3. mulasztás; abszenti; Versáumnis. 1740: ha valaki az Mesterek közül az orát el mulattya, mikor az Czé Mester Czeh gyűlése alkalmatosságával hivatya, az illyenn(e)k(ne)k lészén büntetése D. 12 Tocies qoties hogy ha okát nem adhatja mulatságának [Kv; FésCJk 72]. 1759: Mathe Laszlo vr(am) egy nehanj esztendőig pellet az Zaboskaban levő jóságert mely törüenre nekem kellett elő allanom mint Major atyafinak költsésem faratcsagom dolgom mulatsaga feles volt Az Divisionk szerent edgjüt kel kötenünk faradunk [Albis Hsz; BLev.].

Szk: ~ esik. 1595: Zilvassi Petertis hazanal ne(m) tala-la(m) dolgunkbanis mulatsag essek, akkor en Magamra, Lowamra ... keolteotem f l d 50 [Kv; Szám. 6/XV. 99] * ~ot szenved. 1587: Elsecbe Mütogattia eo kgme az keozeonsegos zwksegert, feokeppen az Vy esztendőnek Ayandekara mely feletleb valo Mulatsagot Nem zenwedhetne [Kv; TanJk I/1. 41].

4. kellemes időtöltés, szórakozás; distractie, amuzament; angenehme Unterhaltung. 1600: Nylas Miklos valija, hogy oda menth volt az azzony hazához valami buza latogatni, akkor egy hazban voltanak ez fogoly legennyeuel mulatsagh keozben, de semmly oly gonossagot ne(m) latot [Kv; TjK VI/1. 422]. 1710 k.: Mikor osztán nagyobb növén, lóra, puskára, kutyára kaptam, lövöldözés hosszú puskával, pisztollyal, nyargalódás, futtatás, tőke-, árok-, üres hordó-ugratás, vadászat, fürjészás, magam kezemmel való rákaszás, halászás, etc. voltak igen a mulatságim [BÖn. 501]. 1723: Most Kolosvaratt edgy edes kis hálót vettem negy forinton hetven negy pénzen czernából hat öles ... ma ki nemtem vala véile, sok szep csukat, czompot potykát fogam-ték, erősen emlegetenk, ha itt volnál melj szep mulaccsagod lett volna velle [ApLt 1 Apor Péter feleségéhez Méhesről (TA)]. 1725: Az Urnak valami Novellat küldöttem, mulatságának okáért, a' mellyel nekem onnat kívül kedveskedtek, ha újságh ő kegyelme előtt [O.fenes K; Ks Mikola László lev.]. 1736: Az felejtár mellett való ló rendszerént ménló volt, gyakrabban az kése-fás is; akkor volt az fő rendeknek mulatságok, mikor azok nyerítettek s visítottak [MetTr 373]. 1764: azon kiserő Legények tsak mulatság kedvéért mint iffiak tselekkették azon Lövéseket [Nagysajó BN; KS]. 1795: ha mit pedig gyönyörűsegre, Mulatságra, és maga Comoditássára valaki épittene azt a kiválto Successor fizetni ne tartozzék [Kv; JHb XX/41]. — L. még FogE 184; RettE 100.

Szk: lóhátí ~. 1710 k.: jusson eszedbe, egy ló-esés, benu-lás rabság elrekeszthet minden mezei és lóhátí mulatsá-godtól, olyankor mit csinálsz? [BÖn. 557].

5. mulatozás; petrecere; Zecherei, Unterhaltung. 1573: Eo k. meg Ertettek plebanos vramnak Irassa altal valo Inteset, Eo kegelmetwl Jo Newen veszyk hogy lora Intyh eo keget varoswl De eo k. az tyztesseseg Mulatsagtl Nem akarnak senkyt meg fogny, hane(m) Ezt kewanniak eo k. hogi Biro vram Meg kyalassa hogy senky Seh Eyel sem Nappal farsangos Rwhaba es Alorchaba Ne Iarianak Ne Mwlassanak Mert eo kegelmek Eoessen meg Bwntety azo-kat [Kv; TanJk V/3. 71b]. 1665/1754: Ha az B. Társaságnak valami mulatsága történik, ugmint Társ-pohár adás, Bé-

köszöntés, Mű-keresés, és kísérés, in summa, akárm rend-béli mulatság, a' hól a' B. Társaság együtt lészen, a' Szer-hordó Legény tartozik az Asztalnál talpon álva mind addig, mig az Atya Mester háromszor nem mo(n)gya hogy ülljön le fen szolgálni [Kv; ACart. 16]. 1724: Itt ... eleg mulatság, bolondcság ment az farsangon veghez de én csak meg von-tam magamot ithon [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nsz-ból]. 1784: midőn mi a Jakab Pál Asztalánál Csáki György és feleségével mulatunk vala magvknal el vittük volt Bögözi Fekete Sigmund Uramnak egy Ferentz neuű Fiat aki azon mulatságunkba nekünk musikáljon hegedűjével [Béta U; IB. Agilis Kisb Széjles Jstván (32) vall.]. 1785: ez előtt egy néhány Esztendőkel az Lakadalmokban és mulatságokban musikálni szokot musikusoknak illő béreket réánk Jobbá-gyakra vettette [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 5b]. 1816: ha Neha meg is történt hogy más Városi Gazda is kívánta jó embereit meg Embereit, s mulatságba hívni azokat az olytán Gazda Személyessen Szokta volt meg hívni [Déva; Ks 118 Vegyes ir.].

Szk: ~ba ered. 1768: egy alkalmatossággal hozzám jött va-la Illyefalvi Kovács Paáll betsületes Legény egy Leanyotská-nak Látogatasa veget mulatság(b)a eredvén egy más között, oda jo ve Simon Mihály es György Uzonb(an) Lakók, mi-dőn eo kegyelmeket betsülett Láták volna, nem elege-dek meg azzal hanem rutul tusakodni Gazlodni kezdenek [Uzon Hsz; Kp IV Sam. Kovács (64) pp vall.]. * ~ot ad. 1792: a midőn az Exponensre jött a sor maga is szép Mulat-ságot adott [Laszó H; Ks 80. XLVII. 5] * ~ot követ el. 1736 u.: A szegény uramnál* laktunkban mennyi sok mulat-ságot követtünk el, egy egész könyvet lehetne arról írni [MetTrCs 483. — "Gr. Apor Istvánnál] * ~ot tart. 1792: Fársangi alkalmatossággal olly Mulatságot tartottanak, hogy egy nap egyiknél, más nap másiknál tették a Mulatságot [Laszó H; Ks 80. XLVII. 5] * ~ot tesz → ~ot tart * borital közt való ~ dorbézolás, dinomdánom. 1657: Ragadott volt enreám is azon természet, mert az emberséges emberekkel borital közt való mulatságot én is igen szerettem elein, igen is gyakorlottam ... csakhogy bezzeg én is minden sok borital után megkornyadoztam, és ha ma dánom-dánom, holnap valóban bánom-bánom volt [KemÖn. 19] * kertbeli ~. 1796: Egy kertbeli mulatságra előre prenumeráltunk melly egész nyáron nyoittszor leszsz 7 Rfl 30 x [ETF 182. 30–1 Gyarmathi Sámuel felj.].

6. neveltség, csúfság; batjocurá; Lächerlichkeit. 1710 k.: ne rettenjenek el a te szolgálid, szolgálóleányid az én ese-temen, és a te házadnak üldözői ne fuvalkodjanak inkább fel, mikor én az ő ajakokon csúfság, mulatság és nevetség-nek éneke és matériája leszek [BIm. 1017]. 1810: Gáspár Kristóf huszár által hól és mi módon veretett meg Sajgó Lajos Mitől fogva lett felszeggé ? és annál fogva való dolog mulatsága ? [Szárhegy Cs; RSzF 274].

7. maga ~a saját kedvtelése; plácerea proprie; sein/ihr eigenes Behagen. 1662: Ez cajtház romlásából a várbéliek-nek igen sok károk esett vala kik azon boldogtalan órá-ban mind a nagy hőség miatt, s mind magok mulatságáért oda bemenni tanáltak volna, egy szempillantásban való megemészthetőség [SKr 603]. 1736: ezt pedig nem bujasá-gból cselekedte ... hanem csak tisztességes tréfából s maga mulatságából [MetTr 419]. 1760: jötenek volna az kender-máli vendégfogadóból, az hová mentenek volt magok mu-latságára [RettE 108]. 1776: Tudgya é á Tanu Hogy Groff Gyalakuti Lázár János Urfi eo Nga ... maga mu-latsága végett jarogatott volna, Nehai Mlgs Groff Göntz

Ruszkai Kornis Ferentz Úr eo Ngá Kóródi Residentiajához [Nsz; GyL]. 1795: Kegyelmed be menvén a Czigányok között maga mulatsága kedvéért musikast keresni [Ne; DobLev. IV/753. 1a].

mulatságbeli a mulatságban részt vevő; care participă la o petrecere; an der Unterhaltung teilnehmend. 1749: az akkori mulatság beli Legenység [Marossztkirály AF; Told. 25].

mulatsági szórakozási; de distractie; Unterhaltungs-. 1823–1830: Kasselben sokszor voltunk időtölteni, mert mivel Göttingában az egy koncerten kívül egyéb mulatsági közönséges gyűlés nem engedtetik meg a költség kíméléséért, annál fogva a deákok Kasselbe szoktak járni bálókba és komédiákba [FogE 247].

mulatságképpen szórakozásképpen; ca distractie; als Vergnügung. 1657: az fejedelemasszony pedig Kisfaludra menvén, egy ebéd után mindjárt mulatságképpen mind az magyar fraucimereket mind Czeglédit, kinél a láda állott, mind engemet, ki fő lehettem volna a vigyázásra, studio szép hízelkedő beszédekkel magával elhíva s vive [KemÖn. 112].

mulatságos vidámságos; amuzant, nostim; belustigend. 1677: hétfűn jó reggel menvén urunk az Ujegyházszei erdőkre, kin az szép leveles zöld fák alatt bizony igen kies, mulatságos ebéde lón az királybirónak az szép muzsikáknak kedvet szerző zengési nemcsak az embereket vidámíthatta, de talán az vadakat és madarakat is vidámságra indíthatta [TML VII, 359–60 Beldi Pál Teleki Mihályhoz].

mulattában mulatása/ott tartózkodása közben; in timpul șederii cuiva (intr-un anumit loc); während seines/ihrer Aufenthalte. 1619: az sok rossz hírhez képest talám valami oly hírt kaphat ott mulattában az követ, hogy szükséges léssen még Nagyságodnak is tudtára adni [BTN² 169].

mulattat 1. késleltet, halogattat; a face să întirzie ceva; ver/hinziehen. 1669: 24. Martii nekünk írt Kegyelmed levelét vettük; válasz tételünket eddig mulattatta velünk egészségtelenségünk; egyébaránt a dolog nálunk feledékenységen nem volt [TML IV, 446 a fej. Teleki Mihályhoz].

2. szórakoztat; a distra/inveseli; unterhalten. 1704: Mind ezek után az urak is csak fél kedvvel lévén asztalánál, noha török muzsikákat hozatván elő, azzal mulattatta volna őket [WIN I, 189].

mulattatás késedelmeskedés; întirziere; Säumnis. 1847: Öt napi mulattatás naponként 3 frt [SL].

múldogáló múlóban lévő; care se apropie de sfârșit; vergehend. 1804: ezen múldogáló 1804ik Esztendőben 9ber 14dikén [Csekelaka AF; KCSl].

múlhatatlan halaszthatatlan; indispensabil, obligatoriu; unumgänglich. 1803: a most Tavaszi Partialis Sinodus Martiusnak 9dik napján leszen melyre minden Tiszteletes Ad-sessorok esmérjék múlhatatlan kötelességeknak meg jelenni [M.bikal K; Rak 35]. 1868: Az erdőlésre nézve múlhatatlan feltétel legyen, hogy felelős erdő pásztorok legyenek [Szu; Pf Gálffy Sándor lev.].

múlhatatlanul halaszthatatlanul; indispensabil, obligatoriu; unumgänglich 1783: Meg tévén a Tkts Ns Cont. Tábla az már ide bé szállott Mlgs Brigader Generalis Úr eo Nga mind maga s jelen lévő Katonái Lovai számokra meg kívántato széna, Zab és szalma iránt való Repartitioját oly szoross intimatummal hogy a repartíalt Naturalékok múlhatatlanul administraltassa [Torda; TLev. 15/6 Nagy István processualis sz[olga] Biro kezével]. 1817: hogy az éhel való halálozás el kerülthetődjék, múlhatatlanul szükséges a' hathatos segedelem [uo.: TLT 1095]. 1853: te is jő be múlhatatlanul, adig készülj réá [Kv; Pk 6]. 1864: Minden Egyházban a tanítás Nov. lén múlhatatlanul elkezdődjék [Szászlóna K; Rak 148].

múlhat(ik) 1. elmúlhat; a putea trece; vergehen können. 1662: Zólyomi Dávid miatt való baja fejedelemnek alig múlhatott vala, hogy ismét más is következék: Világosvár esett vala török kézbe | a város tüzének sebessége az éjszakai hűvösségben annyiaval csendesebben s a várnak minden ártalma nélkül múlhatnék [SKr 155, 588].

2. *semmibe* ~ nem teljesülhet, nem történhetik meg; a putea eșua; nicht erfolgen können. 1578: Meg értettek eo kegmek egez warasul, az walazt melyel leot eo kegmek Biro vram az feyedelemteol az ket ezer forint felől, eo kegmek ertwen az zwkseget es az feyedelem kewansagat ky semmy keppen heaba nem mehet, es semmybe nem mulhatik Azert az feyedelem kewansaga be tellyesyessere, vetettek fel ket forint adót [Kv; TanJk V/3. 166b]. 1582: Chizar ferencz vallia meg nem kerettwk az Azzont, kezest sem fogtak, hane(m) vgian semmibe múlhatik ez dolog [Kv; TJK IV/1. 67].

múlhatlan halaszthatatlanul; inevitabil, neapărat; unverzüglich. 1848: a' közhelyek fel mérése bévégzését ha tudatnád azonnal, vagy még az előt felmennék ugys mind két pontra nézt találkozásunk mulhotlan szükséges [Usz; Pf].

múlik 1. (idő/folyamat) halad, (el)telik; a trece; vor/vergehen. 1559: Walamely Mezaros penygh az Thewsersegeth walaztangya Maganak, es az Mezarlasnak ellene mond, Annak harom Eztendeygh ne legyen zabad, Mezarlani, de Bathor eztendew mwlwa az Warasnak kedveth lellye Az harom ezthendewnek ky thelesnek elewthew (!) es Alatta semmy okon Ne Meszarolhasson [Kv; TanJk V/1. 57]. 1570: Zigartho Andras ... vallya hogy Mykor az kapw(n) wrzenenek Aznap latta hogy az Lean meg Teert Zeoch Demeterrel es az kert fele Mentenek Eggywt Ez azonba kewes Mwlwa az lean Beh Jeot az kapwn, Azwtan esmet Zeoch Demeteris Beh Jeoth [Kv; TJK III/2. 82]. 1590 k.: az el mult Zent Galnapi sokadalomkor eztendeie mult Im-(m)ar most [UszT]. 1661: Bizony dolog, keservesen esett, hogy eltikolta urunk túlem oda való menetelit, de múlik ez is [TML II, 173 Teleki Mihály Veér Judithhoz]. 1696: Causa Szavaien(sis). Erdős Iudit férjétől Lengiel Mihálytól divortiumot kivan, mert mikor el vette, más Feleségeis volt s dolga ki tudatvá(n) elébb állott már két esztendeje mult [SZjk 297]. 1723: Az á gát Kis Mihálynál ha tehetne kárt, ötlet látam a' tavasszal múlék két esztendeje hogi á házból a víz ki kergette [Királyfva KK; MbK 162]. 1730: Azon kérdésben forgo kereszet én taláitam meg tegnap egy hete mult itt Thordán a Dalnaki János Ur(am) Háza előtt az Czinterem mellett az mely nagy kő ki áll azon kívül á Sárban [Torda; MvRKLev.]. 1765: szavaimért Kornis Gá-

bor uram meg haraguván fel szókék a másik asztaltól, s engem ki pirongata a házból s vgyan tsak üdö mulva bé szollítának, de addig nem quietála Perceptor uram, mig magából le nem tevém a három sustákat [Kisened AF; Eszt-Mk Vall. 290]. 1843: Az Őszön mult Esztendeje Dékány lévén az Ujj Hegyre 4 Marhát bé hajtattam, ezért pálínkat kapva ingert kaptam, minthogy a Kertsedi Török buzás akkor szabadult meg, gondolkoztam hogy meg Marhát hajthatok bé, ki mentem leszkódni a Szőlóbe [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.].

Egyes határozói igenévi adalékok a névutóvá válás folyamatát is tükrözik, ezért vö. a *múlva*, *múlván* címszóval.

2. *múltón* ~ (az idő) egyre telik; (timpul) trece neince-tat/repede; (Zeit) in einem fort vergeht. 1662: az üdö múltón múlván ugy jnformaltatunk az Adonak igen kevés része giült volna még őszve [UszLt IX. 75. 48 fej.].

3. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: *alig* ~, *hogy* ... alig vmi hiányzik ahhoz, hogy ...; *puțin a lipsit să nu ...*, era cit pe-acu să ...; kaum fehlt etw. dazu, daß 1662: Árulók vagynak közöttük, elárultak, elárultak bennünket! — sürűn kezdék kiáltani s nevezet szerint a főrendeket kárhoztatván, csak alig múlték, hogy rájuk nem rohannának, és magok között rít veszedelem nem esnék | noha ók volnának a latrok, tolvajok, nagy becstelennül hányván Újlaki László szemére, csak alig múlt vala, hogy magát is mind a leve levőkkel le nem vagdálnák [SKr 173-4, 318] * *kevésben* ~, *hogy* kis híja, *hogy* ...; era pe punctul de a ..., *puțin a lipsit să nu* es fehlt nicht viel, daß 1600: Erdelyi Georgy vallya mikor az kapw keozze be futa az dardaert Lazlo kewesben mult hogy éotetis Altal nem eoteotte az dardawal [Kv; TJK VI/1. 455] * *kicsiden* ~, *hogy* ... 'ua' idem'. 1619: Bizony csak egy kicsiden múlték, hogy Alexander nem kapá el az moldovai vajdaságot [BTN² 217] * *kicsinyben* ~, *hogy* 'ua'; idem'. 1710: A Székelység azok a projectumok ellen más projectumokat írt, és megcáfolta Szász Jánosnak minden rátióit, s kicsinben múlték, hogy Fejérvárat az országgyűlésiben Szász Jánost ki nem vetik az ablakon [CsH 319].

4. (előre) halad; a progresă/inainta; vorwärtskommen/schreiten. 1666: Én többet az urunk írásánál nem írhatok. Itt is többre nem mehetünk ... Itt már várunk az palatinus tetszésétől. Itt semmi sem múlik [TML III, 586-7 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz].

5. halasztódik; a se amina; aufgeschoben werden. 1661: Irod, édes, szívesen hittál oda. Bizony szívesen mentem volna, mert sok szükségemet végezhettem volna ott el, de múlték most, engednem kell az időnek [TML II, 181 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1791: Sajnálom Nyughatatlanságát az Exponens Urnak, holott azon kevés Gabonának mellyel restálók, Nallam való léte kevés kárt okozhatott, igaz ugyan fogadásaim nem tellyesitettem sok egy s más utaim és bajaim miatt de hogy eddig mult nem Morosusságam miatt mult [Mezőbánd MT; MbK XII. 81].

Sz. 1590: Ez Alat penig varosul kerik eo kgmeket az Serelmeket hogy ne Indullianak, hanem wariának, Ne her-telenkeggének Az Zegenj keossegre bozzusagbol kichin zikrabol Nagy Niawaliat Az Varosra gonoz hirt Newet Ne hozzanak, mert amy halad Ne(m) múlik; Wdeowel eo kgk varos karanel kwl talalnak modot benne [Kv; TanJk I/1. 142].

6. megszűnik, véget ér; a înceta, a se sfîrși; aufhören, zu Ende gehen. 1811: Az Őzvegy sirása, mint a' sebes zápor

Hamar jó és mulik: ha el-telik a Tor [ÁrÉ 203]. 1818: jöjöm bé Nsgd a mezei dolgok mulnak nékem is töb időm lesz [Kv; GYL. Székely István lev.].

Szk: *élete* ~. 1824: Hetfűn, reggeli 6: oráig mula becses Élete, s az az nagy reménységű Fiju kibem vettem vala minden világi reménységemet nagy és életem fogytáig tartó Keserűségemre el vétetett, oda lett és örökös gyászt hagyott Házamban [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 1b id. Dobolyi Sigmond panasza fia halálakor].

7. eltűnik; a dispărea; verschwinden. 1572: Nagiobik Lakatos Peter, Es Erzébet az felesége, Es Lakatos Albert hitek zerenit valliak, hogy Egy vasarnap winek volt az Aztalnal, Azonba Be Jeo oda Lakatos leorinczne ky akkor hayadon volt, Megh allapik az Aztal eleot, Mond hogy teneked Az anyad egy hires kwrwa volt alamsna oztogato volt Te penig egy fatyw Bestie kurwafy vagy, Az lean hogy ezt megh Bezelý azkor azonba Mwlik [Kv; TJK III/3. 29].

8. *vki hűségétől* ~ eláll vki hűsége mellől; a deveni necredincios față de cineva; untreu werden, von js Treue abstehehen. 1662: Szálljon magába és úgy tegyen ítéletet. Műni kellett hűségemtől, mert Istennel bizonyítom, hazámnak híve voltam, vagyok is! [SKr 462. — "Barcsai Ákos felelete Rákóczi György vadjára].

◊ Szk: *hiába* ~ hiábavaló; a fi zadarnic; vergeblich werden. 1662: a toronynak napnyugot felől való oldala nagyon meg kezdvén indulni, mind harangokat, cserépezését és minden faépületit le keltetvén szedetni, abbéli költség hiájában múlt vala [SKr 294]. 1702-1764: Hijába mult Edes almam szaggatásam — Varfokokon s Al kapukan nagy gjakarta vigjazasam [Torockó; MNy IV, 233] * *semmiben* ~ meghiúsul; a eşua; scheitern. 1573: (Mo)nos Myhal vallia hallotta hagi Emlkezet lacab neky az lewel feleol hogy fely tudna De Mindenkor azt Monta az harminchados hogy Meg lehet ezwtan, Azert vgian chiak sembye Mwlt [Kv; TJK III/3. 210a]. 1658: Gyűlést tettek vala pedig az urakban Házamhoz a felházba gyűlték vala valami tractára: hogy mit kellessék cselekedni? De semmiben múlték, és hijában lón a tractájok [ETA I, 167 NSz] * *vkín/vmin* ~ miatta/vmi miatt nem történik meg/halasztódik; a nu avea loc datorită cuiva/unui lucru; seinet/ihretwegen/wegen einer Sache nicht erfolgen, sich verzögern. 1588: En azokkal rea mentem az teorwenyre oth varwan az mas felth mind nap estig de rea nem Jeowenek az teorwenyre kireol en tudomant teottem hogy en kez voltam minden igassagomal raytam nem mwth hanem eo raytok mwth [Zsákíva Sz; Wlt Luc. Barlas jb vall.]. 1643: eddiglen valo io akaratkak keoztűnk megh maradasara, ennel iob eszkeozt fel nem talaltam, mellyet igen nagy keouetkezendeo karommalis effectualni akarok ha kgden nem mulik [Gyalakuta MT; BálLt I]. 1657: noha Istennek kiváltképpen való providentiájából nem mehete elő dolgában az akaraton nem is múlik vala, és így circiter tizenöt esztendőig portán Jediculában tartatván Székely Mojses, ott hala meg is [KemÖn. 154] * *vmiben* ~ a. vmiben marad (a dolog); a rămîne într-un fel; dabeibleiben. 1584: Eothweos B(ene)dek vallia, Az Niergesne ereosén Jaigat vala, Es az hupogast verekedestis hallottam es ebbe múlték 'a dolog [Kv; TJK IV/1. 295]. 1638: mikor uram otthon nem volt, kiűzték engem az házból asszonyom ott benn maradt az katonával Az ilyen dologt én megmondottam uramnak. Alájött bírór uramhoz s kérdett felőle, de én nem tudom, miben múlt [Mv; MvLt 291. 142-3 átírásban]. — b. vmitől függ; a depinde/a fi in funcție de ceva; von etw. abhängen. 1785: én a jég menés

előtt Bentzentzre rekedvén s meg irt levelemmelis B. Gyórfi vrfi ide rekedvén Szászvároson, abba mult hogy Nsgtok töllem levelet nem vehettek [Szászváros; BK. Bara Ferenc lev.].

mulkta bírság; amendä; Geldstrafe/buße. 1650/1687: A' Canonok szerint valo Papok mesterek mulctája egészen Seniore [MMatr.]. 1669: My Daczo Gyorgy Doboka varmegienek Fü biraia es Thorday Ianos Ezen varmegyének vice Jspannya: Adgyuk ez Testimonialis Cedulankat pro Futuro Cautela magiar köblösy Monar Janosnak mivel Lopasb(an) Talaltatot melyről karossaval Concordalt, mi velunkys Tiztekkal az mulctarol satis Facialt [Szék SzD; RLt 1 Thorday Ianos keze írása]. 1679/1681: Magais à mikor érkezik à havasokra ki tekenczen, es à Gorniyk utan (: kival keppen mikor szeket ül :) legyen szemes, szolgáltatassa be igaz(a)n à Mulctat avagi birsagot, à mennyi az en szamomra jut [Vh; VhU 673]. 1694: Valaki a Praedicator Atyafiak közül akar füstös akar porral valo dohanyozasa felöl convinctatit, nem penzel es egyeb mulctaval hanem tisztitl valo meg fosztatással avagy csak ideig valo depositioval büntettetit [SzJk 277]. 1774: Az én Üdöm alat, a miolta én itten Tisztarto vagyok Praefectus Ur(am) Semmit sem percipiált a mi Ratiomban nem ingrediált volna, percipiált Ugyan Sokadalam alkalmatosságával mulctákból menyit percipiált aszt nem tudom [Mocs K; KS Conscr. 192 Mich. Antal (55) ns tt vall.]. — L. még RettE 141.

mulktál bírságol; a amenda; jm eine Geldstrafe/buße auferlegen. 1640: Christophorus Rivulinus* pastor Sz. Marthoniensis⁶. Mivelhogy ez el mult Feiervarat Celebraltatot Generalis Güiesből vakmereősegből szant szandecal ki maradot ... azt mondotta, haza megien es ki költözik az Parochialisból, az meli nilua(n) valo vakmereősegeiert az Eccl(es)ia az 32 Canonnak continenciaja szerent három forinttal mulctallia [SzJk 48. — *Nagybányai. ⁶Szépkényerű-szmtártoni (SzD)]. 1677: Mind Visitationak idején, s' mind egyébkor az Egyházi rendek a szegénységet ne taxállják, mulktallják, egyébirant az efféle külső büntetéseknek rendi nem az ő kegyelmek hivatallyát illetvén | egyébirant ha ugyan czégéres fogyatkozást tapasztalnak maga meg-vonásában, avagy vakmerőségében, ugyan azon hadi expeditio alat, azon Vármegyének Tisztei ... a fogyatkozásnak mivoltához képest illendő poenával mulktallják [AC 10, 93]. 1750: Vegeztük unanimi consensu hogy Tizedes Atyankfiai a' felvetett Buza es Zabbéli restantiakat hajcsak be aliquin a Nemes Varos Constitutioja szerint fl. 6 Hadnagy Uram mulctallya [Dés; Jk 303b].

mulktáltatik bírságoltatik; a fi amendat; jm eine Geldbuße auferlegt werden. 1699: Mínhogy naponként a Szalonna szűkül. es dragodik vegeztük unanimi voto et consensu hogy a' Szalonnanak az ige(n) jova(na)k es köve-rinek fontyat adgyak //15. az azzal kereskedők secus erdemlett büntetessel mulctaltassanak [Dés; Jk 286a]. 1700: Mint hogy a' közönseges Jora mind születettünk mind annak promotiojara kötelessek vagyunk az hidis olyan közönseges jo lévén melynek periclitatiojat szívünk fajdalmaval lattjuk, Végeztük azert unanimi consensu et voluntate hogy minden marhás ember hozasson egy egy szál jo fát ... a gyalog szereké peng 2. nap munkalodgyan ha kik peng ... magokat absentálnak toties quoties fl. 1 mulctaltassanak [Dés; Jk 303].

mulktáz bírságol; a amenda; jm eine Geldbuße auferlegen. 1782: Károlyi Antal ... mihelyt felséges Mária Terézia megholt, mindjárt Szatmár vármegyében, s nevezetesen Szatmárt az egri püspökkel szörnűy persecutiót indított a reformátusok ellen, tömlőcre, árestomra hányatván, mulctázván őket, úgyhogy sokan meg is holtanak a tömlőcözésben [RettE 418]. 1784: Az Torotzkai Birák ... A Törüntételek-benis már annyira terjedtenek, hogy az olyan Causakotis folytatták, mellyek mind Activitassakat, mind pedig Tudományakat exsuperállják Büntetnek, mulctáznak [Torockó; TLev. 2/6].

mulktáztathat bírságoltathat; a putea dispune să fie amendat; jm eine Geldbuße auferlegen lassen können. 1736: Halászni, halásztatni mindenik Possessor Urak(na)k szabad lészen, de a megvágott Vekétt (!) egyik Possesor a' másik Possessornak sine Consensu illius meghalásztatni nem lészen szabad Más paraszt embereknek semmi képen halászni szabad nem lészen, különben akármellyik Possessor Ur Paraszt embert deprehendaltatván, toties quoties in dicta poena mulctaztathassa [Záh TA; Mk V. VII/10].

mulktáztathatik bírságoltathatik; a putea fi amendat; jm eine Geldbuße auferlegt werden können. 1761: Arkosi Ferencz Vr(amna)k 100 napi dolgot igertek azert hogy az ő dolgokban járjon hogy ne mulctaztathassanak [Székfeva KK; Ks CII. 20 Sig. Kosa (31) ns vall.].

mulktáztatik bírságoltatik; a fi amendat; jm eine Geldbuße auferlegt werden. 1737: Az Erős-ódlal alatt lévő Vérmező, a kis hagon innen, az Interveniensek marhai számok-ra erőss tilalomb(an) tartassék; azért ki ki maga marhájára gondot viseltesen; secus, bé hajtaván mulctáztatnak [Dés; Jk 480b]. 1745: azon eltagadott fejsze az J keze alatt találtott melljért incaptivaltatván Ns Vár(me)gyénk V. Ispánnjától mulctaztatott [Torda; TJKT II. 23]. 1763: Felenyeden sellérkedett Opris Marián referálá mi előttünk, hogy az el mult időkben patrálit bizonyos excessusért az Nem(e)s N: Enyedi Reformát(um) Collegium Dominalé Forumán Convinctotván, és bizonyos summa pénzig mulctáztatván, azon Summa pénznek exolutiojara tehetetlen levén ... kötelezi magát Fiurul Fiura örökös Jobbágjul [Felenyed AF; DobLev. II/339]. 1780/1804: bé álván a Mlgos Possessoratus kortsmárlása senkinek a Torotzkói Jobbágysok és szolgáló Sellérek között úgy bé járó jövevények(ne)k is bort vagy egyéb italt beinni, annyival inkább eladni szabad ne légyen másként ha kik tselekednének a Mlgos familia számára confiscaltassék és toties quoties fl. 12 mulctáztassanak [Torockó; TLev. 38–9].

muló szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ban/hagy elévülni enged; a lása sà intre sub incidența prescripției; verjähren lassen. 1766: Provocalvan Farkas Mihály öke-gelmét Divortialt Felesége Fejér Ilona Aszsz(on)y mint hogy ellene iratott actajat nem comprobalta, vagy compro-balni nem akarta, maga aquisitiojat muloban hagyvan, mos-tan ... Farkas Mihály eökegyelme A(ctri)xanak Impetitioja alol simpliciter absolvaltatik [Torda; TJKT V. 335].

múlogatás halogatás; tărăgâneală, aminare (continuă); Versäumnis/zögerung. 1689: azon pusztá örökségeket ... tartozik ... Barcsai Abraham Batyam Ur(am) minden imide

amoda való mulagatas nélkül kezéből ki boczatani [Nagybarcsa H; WassLt Barcsai György kezével].

műlölág 1. futólág; in treacát; beiläufig. 1666: Az gyermek^a temetésére való készüléket én, Uram, szorgalmaztatom, az mennyiben tudtomra van az praefectus uram dispositója, de ő kegyelme kisietvén, én velem igen műlölág beszéle. Kire bízta az dolgokat, maga tudja ő kegyelme [TML III, 615 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — "A fej. Gergely nevű fia]. 1710 k.: Úgy is volt az, hogy ez az anglus volt egyszer Brassón által olyanformán a császár passusával, és akkor mint egy álmod beszéle Apor a guberniumban ... csak műlölág és inkább contra mint pro [BÖN. 921]. 1780: Nem tagadhattyá ugián Communitásunk hogy műlölág meg nem fordult volna ez a difficultás előtte, de azok a helyes és fundamentumos okok a melyekre nézve az Communitás azon Instánsok Darab vasaiknak fel műelhetését nem annyiban arcealta, hanem csak suspendálta Ntók előtt tellyeséggel el tiltoktattanak [Torockó; TLev. 9/19].

Szk: ~ *lett* hevenyészett. 1662: Melyekre való válaszok ... csak könnyű és műlölág lett válasznak tetszenének a szegény nemességnek [SKR 459].

2. észrevétlenül, figyelemre sem méltatva; pe neobservate, nebagat in seamá; unbemerkt, außer acht lassend. 1827: a hus mérő legény azt hallotta ugyan, de szorgos lévén a' hus mérésben mulolag akarta hadni a' Mátsiné vádlását [Dés; DLt az 1848. évi iratok közt].

múlt I. *mn* 1. elmúlt, megelőző; trecut, precedent; vergangen. 1600: adot az egi ház fő mate uram tizen niolc forintot kivel az mult ezendőre tartozot uolna ő kegelme [Kv; Szám. 9/XIII. 19 Damakos Máté isp. m. kezével]. 1687: Ez mult hétenis egi Oláh Asszony el szaladván az kútról, ma is oda van [Szilágycseh; GramTr VIII Szűcs Mihály (45) praesidiarius tizedes vall.]. 1728: az mult Derek arataskor az Mihalcz Istvan Uram Kantaros Lovat el lopak [Altörja Hsz; HSzJP Altörjai Mihálcz Péter (30) vall.]. 1730: A Mult vosarnapra viradolag olyan der löt hog az szölöt megfogolyta [Kisselyk NK; TKI Mihály Deák kezével]. 1746: a mult Csótörtöken Kereszturat Szekünk nem lévén halada az közelb következő Szék napjára [Gagy U; Ks 83 Péterffy Sándor lev.]. 1772: Két Gyermeke Lovat eladattam a mult Hunyadi sokadalomban [Óraljaboldogfva H; JF. Baranyai János lev.]. 1784: a mult hus hagyó kedden este az én Férjem vacsorára hívta volt Csáki Györgyöt [Béta U; IB]. 1799: Mindazáltal meg kell vallani hogy az Ecl(esi)a is már zugolodásra fokadott az orgona nagy késedelmezéséért, mint hogy a Contractus szerint még a mult szüretre kellett volna el készülni [Szászcsávás KK; IB. Szász István ref. pap kezével].

Szk: (az/ez) ~ *éjjel/éjszaka*. 1645: ez mult ejel tiz ora taiba(n) Fundalo Imreh harmad magawal hatalmasul hazara menue(n) sok illetlen dolgokat teolteot el raita [Kv; TJk VIII/4. 1]. 1749: a mult éczaka hallotam hogi jajgatnak vala az eő Nga emberei, a Balavasari határon verik vala ököt vgián Supogot [Köröd KK; Ks 15. LXXVIII. 17] * a ~ *este* tegnap este. 1704: Ugyan amint az mult este és éjszaka, most is, az úr a lábának fájdalma mia igen kínosan vagyon [WIN I, 306] * a ~ *esztendei/évi* tavalyi. 1717: Mult esztendei Borokis éppen sovány, és erőtlenek Voltak [Sárd AF; Utll]. 1749: a mult Esztendei felette nagy szárazság miatt vaját nem Csinyálhattak [Szentdemeter U; Ks 83 Ambrus Gergely lev.]. 1850: Kora Juonnal ... a' mult évi

egyezményt ezen évre is meg hosszabbítottam [Ne; DobLev. V/1327 Dobolyi Bálint a városi tanácshoz] * (az/ez) ~ *esztendőben/évben* tavaly. 1605: chyak affele renden valok praedicalyanak akik az varos eleyben leottenek volt keoneieorgeny es ákikteol ez el mult ezendeoben priualtattanak volt eo kgmek [Kv; TanJk I/1. 493]. 1767: En a' mult esztendőben a' kaszálás farkán Voltam kalákába aratni Kispál Uraimék(na)k a kőkösi határra [Uzon Hsz; Kp IV. 243 Oláh Bukur (19) jb vall.]. 1842: A' mult évbe a fűrés malom víz felőli fala le omolván, a fűrés kerék gerendelyét oda nyomta-é [Kv; KmULev. 2. László János mérnök kezével] * ~ *hó* előző hónap. 1855: Mult ho 17 ról írott betses Levelét tiszteltem — melyre tősténis kívánok válaszolni [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.]. * a ~ *idén* tavaly. 1711: Hatvan esztendőktől fogva voltam a Bolyai Kastelyhoz tartozo Biro; a mult idén jöttem le [Salykó NK; JHb XXIV/2. 5] * (az/ez) ~ *napokban* a minap, a minapában. 1570: Ez Mwlt Napokban az En Molnomat fel twrek Eyel az ollahok es Tyzen het weka bwzat wynek El az Malombol Es Egyeb was zermatots [Apanagyfalu SzD; BesztLt 66 Apaffy Istvan Zwch Gaspar beszt-i bíróhoz]. 1768: Az mult napok(ban) Zilahra fordultam vala bé [Szilágyfőkeresztúr; WLt Dobai Sándor lev.]. * a ~ *nyárban/nyáron* az elmúlt/tavaly nyáron. 1638: az mult Niarban hozot egi io monias Paripat [Mv; MvLt 291. 129b]. 1754: az mult nyáron Donáth Farkas és János Urak a Füves kertet magok kaszaltották és hordották el a szé-náját [Ivánfva NK; RLt Samuel Mohai alias Szabó (60) ns vall.]. * a ~ *őszön/ősszel* az elmúlt/tavaly ősszel. 1640: Census A be adat Cedula szerint f. 15/3 Az szindia adoiat d. 50 ki tudvan azon kívül szolgat(na)k ezel mult ooszel foglalvan el in ser' Minor(um) poss(essorum) [Kisvajdafva F; UC 14/48. 105]. 1730: ökgelme visitatioját a mult őszön a Collegium és Ekklesia nem admittalta [Kv; SRE 155]. 1853: a' mult ősen magam Balás telkén járván [Gálfva MT; DE 3] * a ~ *században*. 1790: a mult Században Keserüi Dajka János és Katona Gelei István (igy!) Püspökjeink; ez Első Rákóczi Györgyöt; amaz, Bethlen Gábor b.e. Fejedelmeket arra bírák, hogy a' tzigéres bűnök ellen Országos Törvények adattassa(na)k ki [Nsz; TL. Málnási László ref. főkonz. pap lev.]. * a ~ *tavaszon/tavasszal* az elmúlt/tavaly tavasszal. 1760: a' mult Tavasszal midőn a Juhokat meg Dézmáltuk maga számára is vett Sándor Gáspár Ur(am) kilencz Sztrunga Bárányokat [Szamosfva K; Ks 92 Andiras Sinka (32) vall.]. 1779: mult Tavaszon egy szép borjuzo 12. forintokara (!) betsültetett tehenünket meg vágta a Zdraptziak ugy hogy azt kár elvottuk [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. * a ~ *télen* az elmúlt/tavaly télen. 1797: Szilágy Csehi Ifjú Székely András a mult télen meg házasodván, mind maga, mind pedig Apja és egész ház tselédjek rosz szokások és erköltstelenségek miatt Feleségével valo keresztyén házassági életre egybe nem gyalulodhatott [IB].

2. korábbi, múltkori; anterior, de deunăzi; der/die/das frűhere. 1732: Inventalván az Eccla bonumit mindenecket jelen lenni talaltunk a szerint a mint Urbarizaltattak volt a mult visitation [Besenyő Hsz; SVJk]. 1765: Bátorkadtam vala a' mult Perioduson Mense Januar(ii) Ngodnak alázatos levelem által udvarolni [Torda; Borb. II Also Lajos lev.]. 1881: Gyenge érvnek tartod azt, amit múlt levelemben írtam [PLev. 85 Petelei István Jakab Ödönhez].

3. lejárt/telt; care a trecut; abgelaufen. Szk: a ~ *esztendőben*. 1802: Osdolai ... Vass Antal Ur Nemes B. Szolnok

vár(me)gyenek Arendae Perceptora hivataljából kötelességére nézve Kegyelmeteket Certificaltattya 8ad Napra Törvényes Executiora ily okon hogy kegyelmetek ... a mult 1800dik és 1801dik Esztendőben a Királyi Fiscusnak tartazo Bárány Dézmát vagy az helyett az Arendát erőszakosan el tartották [BSz; BetLt]. 1825: Az Arendator Cetz Vártán Ur a mult 1824 Esztendőbe fabeli Competentiajat ki hordván hozzá kezdett az 1825k beli fabeli Competentiajának hordásához [Csatány SzD/Dés; DLt 288].

4. *most idő ~ul* vagy on már késő, kifutott az időből; termenul a trecut deja; schon zu spät. 1766: Ditseri maga Processussat az A. eo Kegjelme, hogy az igen helyes volt: erre fellyebb feleltem, itt pedig azt annectálam, hozzá hogy ha helyes volt is, tsak ugyan helye nem volt; mert Metát nem kapott, azt pedig erigáltatni most idő multul vagjon [Torda; TJKt V. 329].

II. /n 1. elmult idő; trecut; Vergangenheit. 1710 k.: Nem olyan az Isten élete, vagy onja, mint az embereké, akik a múltnak és a jövődönék semmi hasznát nem veszik [BÖn. 462]. 1854: most vagyon égető szüksége múltunk emlékeztet az utókor számára fenntartani | a' romlatlan keblű magyarnak százszorozott kegyelettel kell csüngenie múltja emlékein [ÚjFE 4–5]. 1860: soha job idő szakba nem láthatat volna Világat az öszveszedt munka mind a jelen korban, hol a Magyar Nemzet, mind egy panorámába láthatya múltját, tsalodását [M.köblös SzD; BetLt 4 Vajda Ágnes Hodor Károlyhoz].

2. vkinek az előélete; trecutul cuiva; js Vorleben. 1854: fölvevén a' tollat Visszapillantok hát még egyszer már is fátyolozott multamra [ÚjFE 5].

multiplikál 1. megszoroz; a multiplica/inmultji; multiplizieren. 1710 k.: egy óra az egész világ megegyezése szerént hatvan percentés vagy inkább minuta, melyet én hatvannal multiplicalni nem akarok; azért egy nap huszonnégy óra, véssen hát egy nap magának 1440 percentést [BÖn. 449–50]. 1762: a' Commensuratiokban minden darab földnek individualiter széllet hosszát fel mérvén, ne sajnállák a' földek szélességét annak hosszúságával multiplicalni, nem pedig addálni [Szava K; RLt O. 1 Mich. Medve Mart. Vesz máshoz és Lad. Somkerekéhez].

2. kiegészít/bővit; a completa/lärgi; ergänzen/weitern. 1596: En Janosj geörgy Ezzel multiplicalom peremeth vgyan ez Júel" [UszT 11/69. — "Köv. a részl.].

multkor multkoriban; nu demult, deunăzi, zilele trecute; jüngst, unlängst. 1861: Giza multkor duzogot, hogy ötét Bátyám kifelejtete tzedulájából [M.köblös SzD; BetLt 4].

multon 1. mulik 2.

mulva (a jelzett idő) elteltével; peste, după ...; nach (der angegebene(n) Zeit). 1569: Annak wthana nem sok nap mwlwa Latyk Egy kys wasas Ladaczkat az Azzonyom Labanal az Agy Alat [Kv; KvLt II/19]. 1583/XVII. sz. eleje: Mikoron penig harom eztendeo mulua az eo aprod eztendeiet ki teoluten legenuli akarna szolgálni, Eo maga gazdat es Mes-tert maganak ne valazthasson hanem az wdeósb mesternek tartozzek az Ceh adni [Kv; MészCLEv.]. 1584: Catalin Zeoch Ambrusne vallia hogy Eotweos Miklosnenak vala egy tehene, es el vesze Az teye s el kellett Adny, Azonkepen vgmint Masfel het Mulwa Az en wneomis vgy Iara, es el kellett Adnom, es ez Zabo Catora volt gianosagunk

[Kv; TJK IV/1. 219]. 1618: Varga Miklos tartozik meghadni az ket penzt, De ha megh nem mér mondani rola, 15 nap mulua tahat ugián Kortomaz Georgi fizeti megh az ket penztis [Vajdasztiván MT; RDL I. 12]. 1726: Eztet pedig az Borjukertet adák ő kegyelmék falu képeben husz esztendeig ki ne válthassa Taploczafalva ő kegyelmétől, husz esztendő mulva a falu maga saját pénzével, ugymint falu számára válthassa ki [Taploca Cs; SándorO 274]. 1749: nagy kárával tapasztallja a' Magistratus hogy két három holnap mulva accomodallják a hus árulást a kolosvari devaluationhoz [Torda; TJKt III. 152]. 1759: a Lonak az Veres habja harmadnap mulvais láttzat a földön [Szentlász-ló MT; Sár.]. 1772: Balás Jánosnak edgy ökre meg rekedven edgy hét mulva meg döglött, melyet midőn meg Nyuztak volna, Kő találtatott a Madarába(n) [M.léta TA; JHB II/3].

Szk: egy idő/időcske ~. 1767: Kis Vasziy és Teleuczta Juvonis bellyebb nem jövőnek hanem egy időcske mulva el menének onnon [Betlensztmikiós KK; BK. Demeter Ersok Forkos András felesége (32) vall.]. 1791: én is, egy időcske mulva bé menék a' házba [Méra K; RKA]. 1813: egy idő mulva osztán én, Dósa és Töke Ioseff az Asztalhoz kerekedtünk kolbász enni [Dés; DLt 71/1814] * (egy) kevés idő ~. 1599: Egy keűes ydeo mulua Nagy Janosne Jstenkednj kezdé en neke(m) ily zoual Az Istenérth kerlek edes Mattjas Vra(m), menj el ne bochad ide [UszT 13/105 Matthias Chanj de Rugonffalua ns vall.]. 1600: Tudo(m) hogy ezt a Gyeörgyfi Balinth keseőbzéri felesigit Ilonat keobelezen vitték Gyeörgyfi Balint hazához s wgy kwlte el hazatol, eo Orozhagybe ment, es ott kewes ideő mulua wgy leőt ez az Farkas Antal feleséghe ez wilagra [i.h. 15/38] * huzamos idő ~. 1842: a jótékony erős természet győzött a nyavalya sulján, huzamos idő mulva fellábadván [Szu; Ben.] * (jó) darab/darabocska idő ~. 1765: Én ezzel ki menék a Mezőre És midőn egy Darabotska üdő mulva viszsza jöttem volna, a Falub(a), találám [Kóród KK; Ks 18. CXXXVIII. 11]. 1821: azon le kaszált Fű az Exp(onen)s Urnak itéletet, és jártattatott, a' mint hogy azt felis tsináltatta, és jo darab Idő mulva mint magáét szabadosan fényes nappal bé hozatta a' maga Udvarban [Apahida K; RLt O. 2 Pásku Nyikoláj (70) vall.]. * kevés napok ~. 1792: Isten jovoltából most az idő láttatik egy kevésé jobbulni, mely ha így tartana, kevés napok mulva Tavasz-nak szántagatni lehetne [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. * nem sok idő ~. 1599: ne(m) sok ydeo mulua Jüta vtanna Benedekfi Christoph paripan [UszT 13/105 Matthias Chanj de Rugonffalua ns vall.]. 1605: az meg holt Bathiam Berze Mihaly adoth wolt az alperes felesége kezéhez ... Anno 1603. zaz forintoth tartasnak meg oltalmazasnak okaert, melj penzt ... az vtan Nem sok wdő mulua Eleo weőtte mikor eo akartha [i.h. 19/9] * rövid idő ~. 1710: én elmegyek a hadakkal, és rövid idő mulva olyan conditiókot extorqueálok a császártól ... akin maga is nagyságod örömmel fog vígádozni [CsH 106]. 1831: olyan mélységebbe, és köszirtes Hegyekbe ütközénk bele, a melyek miatt a' Metázással vagy éppen meg akadnánk, vagy legalább olyan artificialis Metát nem készíthetnénk, hogy csak rövid idő mulva is ujabb Metalis differentiára alkalmasosság ne adodjék [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb] * tyukmony sült ~ annyi idő elteltével, amíg egy tojás megsül. 1632: be menenek, czak otta(n) hamar mint eg' tiukmoni swlt mulua halla(m) hog' nag' zitkozodas lön [Mv; MvLt 290. 90a].

Vö. a *mulik 1.* alatti adalékokkal.

múlván, múlvánt múlva; peste, după ...; nach (der angehenen Zeit). A. 1584: Myert hogy az Bizonsagok vilagosok es feokeppen Baka Georgnek vallasabol hogy Labanak semmy Niaualiaia Ne(m) lewen delkor ez Zeold Ambrusne hozza ment, es labanak terdet megh fogta es thikmony swtigh raita tartotta vaminemeo lelektul indultatwa(n) ky miat fél ora Mulwan az laba meg veszet es megh horgadot [Kv; Tjk IV/1. 259]. 1653: Medgyest pedig meg adák és abba négyszáz székelet küldének és bébocsáták; de egynehány nap mulván, a ki el nem szaladhata benne, és a falan ki nem teheté a harisnyát, azt levágják | Vagy harmad nap mulván, a bassával a fejedelem a két had közt szembe lón [ETA I, 99, 109 NSz]. 1696: De ha szinten a bereseghen marad is", esztendő mulva(n) a kezessegh le szallyon [Féjér K; ApLt VII/4. — "A jb].

B. 1573: Thomas feyr, et Agneta Rta Erasmi Mezaros fassi sunt Annak vtanna egy harmad Nap Mulwant, esmet meg go(n)dolya Adam Istwan Magat es fel Bonttya az Bekesseget [Kv; Tjk III/3. 198b].

múmia 1. mumie; Mumie. 1662: érkezett volt ... a portára egy persiai követ ... ajándékokat hozott volt ... a császárnak ... pézsmát 700 drámot, aranyba csinált múmiát [SKr 350]. 1710 k.: Mit használt az aegyptusi királyok testének az a kenés, mellyel minden nemzetek felett bujálkodtanak, hanem ha azt, hogy amint mondják az orvosok ma, ha nem hazudnak, hogy múmiául az emberek megeszik s kiganéllják osztán. Őrzött-e meg valaha csak egy testet is a kenés a rothadástól? soha sem. Ha újítják a kenést, eláll ugyan sokáig elszáradva, de olyan éktelen rút fekete, elirtózik az ember tőle [BÖN. 423].

2. ~vá lesz elsorvad, belepusztul; a lincezi; (da-)hinsiechen/sterben. 1662: Kegyelmed levelét ez órában vöttem, panaszkodását értem. Nincsen semmi idegenség bennem, él az Isten, de, Uram mumiává leszek ez rettenetes dolgokban [TML II. 335 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

munator 1. monyator

mundér 1. katonai egyenruha; mundir, uniformă militară; Montur. 1747: (A) két katonát hozám szalította volt az Falus Biro Kék Munderb(an) fegyveresen völtanak [A.hagymás SzD; Ks 27. XVIIb Adamus Filep de Déés jud. nob. vall.] | Láttam két katonát, egyiknek veres hoszsú kalpagja, a' másiknak pedig ki vágott Csákoja égj forma szederjes Munderban valanak [Alór SzD; i.h.] | Pap Mihály nevű katona házomnál járván, Láttam Tiszteséges sárga Gombos szederjes mundérban, veres hoszsú kalpagban [Csicsópojána SzD; i.h.].

2. kabát; hainál; Mantel. 1847: Házi Mundérnak 5 sing Posztot vettem singe 36 x [Szentkatolna Hsz; HSzjP].

Vö. a mundúr címszóval.

mundérkarabély katonai karabély; carabină; Karabiner. 1754: Egy Prussus mundér Karabély [Nsz; Told. 19].

mundérköpönyeg katonaköpönyeg; manta, palton de uniformă militară; Soldaten/Übermantel. 1732: Egy hammu Szín Német mundér köpönyeg, német posztobol [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 3].

mundérláda katonaláda; valiză/cufăr pentru militari; Soldatenkiste/lade. 1762: Bíró Uram poroncsolattyából a mun-

der ládának meg erősítésére vettünk másfél száz szeget 24 x [Kvh; HSzjP].

mundérnadrág katonai egyenruhához való nadrág; pantalon de uniformă militară; Soldatenhose. 1756: egy darab veres mundér Nadrág [Burjánosóbuda K/Mv; TSB 21].

mundéros 1. ~láda katonaláda; cufăr pentru militari; Soldatenkiste/lade. 1799: A Királyi Pénz Tonnák Munderos Ládák [A.árpás F; TKI BB. IV/5].

2. ~legény egyenruhás inas; valet imbrăcat în uniformă; Knecht in Uniform. 1765: Strása lévén láttam hogy oda jöve ... B. Banff Mihályné Aszszony ... egj Mündéros Legénye [Zentelke K; BfN. — "Más inasnak mondja].

mundérozás (katonai) felszerelés, egyenruhával ellátás; echipare; Montierung. 1742: Az uj gyalog katonak(na)k Munderozására esvén Nemes 3székre H fl. 3085/20 [ApLt 3].

mundérozott montírozott; acoperit/poleit cu ...; montiert. Szk: ezüsttel ~ ezüsttel borított/futtatott. 1782: Egy kopot damaskos szegeletes Csőű ezüstel munderozott könnyebb-szerű flintátska [Mv; NkF]. 1823: Egy pár ezüstel munderozot pistoly ágyak Cső nélkül [BK Inv.] * rézzel ~ rézzel futtatott. 1823: Rézzel munderozott gojabis Strutz (!) Bőrös Pofáju Lazarino Flinta [i.h.].

mundér pisztolyocska kis katonai pisztoly; pistolaş, revolver mic; Soldatenpistölchen. 1782: Egy kis aranyozott Munder ezüstös Virágokkal ékesített Csőűj Dámának valo par Pistolyotska [Mv; CsS].

mundérposztó katonaposztó; stofă militară; Militärtuch. 1738: Kék mundér posztó [LLt Fasc. 152].

mundérpuska katonai puska; puşcă militară; Militärflinte. 1774: Az Hajduk házában Mundér Puska 7 [Szu; UszLt XII. 87].

mundérú vmilyen borítású, vmivel futtatott; acoperit/poleit cu ...; mit igrndwelcher Montierung. Szk: rezes ~. 1782: Egy Kis sima rezes monderu 6. Spanyol fegyveretske | Egy belső vagyis Francia Szerszámu Sima rezes monderu par pistolyak | Esmét egy Sima rezes monderu külső szerszámu par pistoly [Mv; NkF].

mundúr, mondúr, montúr 1. katonai egyenruha; uniformă militară; Montur. 1745: az Nemet quartélyosok egy zsuppal fedett borona kamarácskát építetttenek Mundur conservatoria [Kraszna Sz; BfN Krasznai cs.]. 1747: (A katonák) mind ketten kék mundurb(an) és veres kalpagban valá(n)ak [A.hagymás SzD; Ks 27. XVIIb Adamus Filep de Déés jud. nob. vall.]. 1762: Tizenötezer land-milicia állítatik most fel ... Fegyvert most adnak nekik, s lovat, mondurt, de ennél többet nem kapnak, hanem kinek-kinek legyen gondja azon-túl magára [RettE 142–3]. 1765: micsoda dolog az, hogy a szegény ember erővel, vagy vagyon kedve, vagy nincs, a fegyvert felvegye, amellet lova legyen magának, a fegyvernek, szerszámnak, mondurnak az árát megadja, portiot adjon, gazdaskodjék is, mert csak akkor fizetnek, mikor szolgálatban vagyon [i.h. 191]. 1799: állapotokhoz képest

jo paripával, tisztességes mundurral ki állíták [Egerpatak Hsz; HSzJP Fejér András (55) lovas kat. vall.]. 1844: a' vár hajdúi számára évenként készíteni kellett mundurra [Szűv; KLev.]. 1847: Ki mutatása Azon materiáléknak, melyek ezen Vár Hajdúi számára évenként készíteni kellett Montorokra meg kívantatik [Szűv; i.h.].

Szk: *aerialis* ~ kincstári egyenruha. 1795: el-vitt magával el-szökecskor az aerialis mundurból egy inget, egy lábravalót, és egy kék nadrágot [DLt nyomt. kl] * *katonai* ~. 1809: az egész Katonai munturba ment el [DLt 380 ua.].

2. libéria; livrea; Livree. 1797: mint Inas udvari mundurba járt [Náznánfy MT; Berz. 3. 3. N. 21].

3. kabát; hainá; Mantel. 1800: László Imreh Áts mester visel az háznál készült mundurt [DLt nyomt. kl].

mundúr-frakk ? katonaszabású frakk; *frac cu croială asemănătoare uniformelor militare*; Frack mit militärischem Schnitt. 1805: Müller Mihály Mesterségre nézve Sütő visel Montour Frakkot [DLt nyomt. kl].

mundúrkarabély katonai karabély; carabiná; Karabiner. 1753: Mundur romladozott karabély N. 1 [Marosztkirály AF; Told. 18].

mundúr kardvas katonai kardpenge; *lamă de sabie* militár; soldatische Säbelklinge. 1760: Öt Mundur Kard Vass [Mv; TGsz].

mundúr komisszió (katonai) ruházati bizottság; *comisie de echipament*; Monturkommission. 1829: A' Károly Fejervári Katonai Monturs Comisszioba bé adott 912 Darab Katona Pokrotz áránban jött bé a költségek levonása mellett 6756 Rf. 50 xr [BLt 12 kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

mundúrnadrág katonai egyenruhához való nadrág; *pantalon de uniformă* militár; Monturhose. 1783: Árkoson comoraló egy ideig, de most újra desertált senior Szabó András gyalog katona, ugyan Árkoson lakó Göntz Mihály gyalog katonától in absentia, midőn sem maga, sem felesége odahaza nem volna, ellopta egy commissióból való mundurnadrágát és egy pár topánkáját [Árkos Hsz; RSzF 287].

mundúros libériás; *cu livrea*; mit Livree. 1793: szüretkor magát hat lovakkal drága kotsikkal munduros cselékekkel hordozgatta [Páva Hsz; HSzJP Szabó Józsefné Betsek Ilona (30) vall.].

mundúrpénz katonai szolgálat alól mentesítő váltásdíj; *suma plătită persoanei care face armata in locul cuiva*; Lösegeld von dem Soldatendienst. 1838: mester Legény koromba szereztem annyit, hogy a' Mundur pénzt kifizethetem, és magam helyett más Legényt állíthatok [Dés; DLt]. 1842: által vettem a' Mundur pénzbe Orbány Mihálytól 50 xrt [Bereck Hsz; HSzJP]. 1850: ara kérem Edes apámekat hogy amely urnal votunk Kolozsvár (!) engem az inepen el hívut ebedre es azt mondotta hogy ha másképen nem segíthetne rajtam hogy ha az apam akarja hát a — harmintz pengüt el veszik a mundor pénzst (!) [DLt 860 Erdődi Károly dési újonc lev. Gyf-ról].

mundúrpisztoly katonai pisztoly; *pistol* militár; Militär/Soldatenpistole. 1754: Egy pár Prussus mundur Pistoly [Nsz; Told. 19].

mundúr puskacsó katonai puskacsó; *țevă de pușcă* militár; Soldatenflintenrohr. 1760: Negj Mundur Puska tsó [Mv; TGsz].

mundúrzsák katonai hátitáska; *ruccac* militár; Montur(ruck)sack. 1810: Mundur Zsáknak valo poszto [Aranyosrákos TA; Borb.].

mungorló l. mángorló

muniál 1. biztonságossá tesz, megerősít; a intări/consolidă; ver/bestärken. 1694: Nyilik az ebédő Palotára pusztá Ajtó Egi Ablaka kő mellékes Ráma tokos, Rámai nro 3, üvegessek, de igen romladozottak: negyedik rámaja nem tanátatott. Ezt kívül felől jó vas Rostellja muniálja | Ablaki nro 2 tizenegyi tanjér karika hejával. Melléket is kívül az Udvarfelől muniálja egy egy erős jo vas rosteljek [Borberek AF; BFR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeir.]. 1756: nagy vas Láda, mely Dominalis, vagy Provisorialis Cassának nevezetik, holott az Uraság pénzbeli Proventusa konzerváltatik különös nagy kemény mesterséges Zárral muniálva [Déva; Ks 92. I. 32 kúrialeir.].

2. katonailag megerősít; a fortifica; militärisch befestigen | municióval/élelemmel ellát; a aproviziona cu muniție/alimente; mit Munition/Nahrungsmittel versehen. 1657: az Fejérhegyen által feles német praesidiumot indítottak volna, hogy Nagyszombat városát azzal muniálnák, azokra tanálván Horvát István, ellenkezéssel tartóztatta, de nem ruinalhatta [KemÖn. 39]. 1659: az nagy Istenert Nagk, es, Kegyelmetek az paranczolat szerent czelekedgyek, kivaltkep pen valo vigyazzal Nagk, s, Kegyelmetek ... az Partiumban vigyazzon ha penigh Várad keznel vagyon, eyel nappal muniállya az nagy Istenert Nagysaghtok [Borb. I. Követjel. Konstantinápolyból]. 1662: Az jenei főkapitányságba pedig

Weér Györgyöt helyeztette vala. Ez várnak is külső palánkbástyáit kőbástyákra fundálta vala ... lövészerszámokkal, porral, golyóbissal, mindenféle szükséges materiálakkal, eszközökkel eléggé muniálta vala [SKr 300]. 1704: az generál nem azt írta, hogy muniálva hagyja Kolozsvárt, hanem hogy minden kőfalait levonítja [WIN I, 250–1]. 1710 k.: Fejérvárt és a váradjai hidat egyszer muniálta*, praesidiálta, osztán a németet belőle elhozta, s mégis azt kívánta, hogy a város mégse hódoljon, valami hitvány százsz gyalogokra hagyván a várat Száva Mihállyal [BÖn. 944. — "Rabutin].

Szk: *árokkal* ~. 1678: Az fővezér eddig Czeherien alatt van, azt obsideálja, kit is a muszka muniált éléssel, néppel, árokkal [TML VIII, 225 a fej. Teleki Mihályhoz] * *éléssel* ~ → *árokkal* ~ * *emberrel* ~. 1660: Váradot ne felejtse Kegyelmetek emberrel s egyébbel muniálni, mert bizony élvész most, ha csak úgy hagyják [TML I, 527 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *néppel* ~ → *árokkal* ~ * *prezidiummal* ~. 1673: Az moldovai várakat erős praesidiummal muniálta az lengyel és mintegy 6 vagy 7 ezeret hagyott az vajda mellett [TML V, 548 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *profonttal* ~. 1662: Püspök uram assecurálta is az törököt és Apafit, az várakból kiviteti az praesidiumokat, de edes Paterem, ha azokat nem muniálják profonttal, minden realis obsidio nélkül oda lesznek [TML II, 318 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz] * *várral* ~. 1657: többi közt az Oláhországok felől való passusokat is muniálá várakkal [KemÖn. 100].

3. betelepít; a popula (o regiune); besiedeln/völkern. 1767: Josika Imre Vr Divisionalis rátájában jutott Atyai

Vdvar házhoz menvén, és azt Udvari Gondviselője által ki állított feles Jobbággyokkal muniálva találván a Temararia Resistentiat declaralta az említett Gondviselő [JHB XXXV/55].

4. ~ja magát védekezik; a se apára; sich verteidigen. 1657: ha pedig szokások szerint muniálnák magokat sánccal és úgy akarnának oltalmazkodni megszorítván éhkel halnának meg | mű is hozzájuk nem férhetünk vala, mert erős sánccal muniáltak vala magokat [KemÖn. 74, 223].

muniálendő katonai felszereléssel ellátandó; care urmează să fie aprovizionat cu echipament militar; mit Montierung zu versahend. 1665: Palatinus uram rendeltetett több commissarius urakkal Érsekújvár ellenében építendő muniálendő véghelyeknek kimutatására [TML III, 350 Teleki Mihály a fej-hez].

muniálás katonailag való megerősítés; fortificare din punct de vedere militar; militärische Befestigung/stärkung | munióval/élelemmel való ellátás; aprovizionare cu muniție/alimente; Versehen mit Munition/Nahrungsmitteln. 1662: Az generál nagy akadályai az ellenséggel való megvívásban, tanácsa Kolosvárnak elfoglalásában s több várak muniálásában [SKr 659 Tartalomjelző fejezetcíméből]. 1665: Úgy látom az ő nagysága írásából, hogy Somlyó muniálását és segítését török császár ellen való kardvonásnak tartja ő nagysága [TML III, 499 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

muniálhat katonailag megerősíthet; a putea fortifica din punct de vedere militar; militärisch befestigen können | munióval elláthat; a putea aproviziona cu muniție; mit Munition versehen können. 1663: Csudálatos dolog azoknak az eb fiaknak rossz cselekedetek az székelyhidi praesidiumnak, hallatlan dolog előttem. Én bizony igen félek, pogány kézre ne akadjon Soha bizony az török azt meg nem engedi, Erdélyből muniálhassák azt a helyet [TML II, 662–3 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz].

muniált hitelesített; autenticat; beglaubigt. 1652: Mely dologh mi előttünk így menve(n) vegbe(n), mind az ket felnek adtuk es irtuk, ez mi kezünk írásával es szokott pecsetünkkel muniált levelünket fide n(ost)ra mediate [Nsz; IB X. 2].

muniáltatás katonai megerősíttetés; fortificare din punct de vedere militar; militärische Befestigung/Verstärkung | munióval/élelemmel való ellátatás; aprovizionare cu muniție/alimente; Versehen mit Munition/Nahrungsmitteln. 1662: Váradnak Gaudi által való muniáltatása | minden kapuról egy-egy köből búza szállítván azon várnak muniáltatására szép éles takarítottván [SKr 433, 654].

muniáltatik (katonailag) megerősíttetik; a fi fortificat (din punct de vedere militar); (militärisch) befestigt/verstärkt werden | munióval/élelemmel elláttatik; a fi aprovizionat cu muniție/alimente; mit Munition/Nahrungsmitteln versehen werden. 1657: mind magyar és német praesidiummal jól muniáltatott vala" [KemÖn. 269. — "Fülek vára (Nógrád m.). 1662: a vár mind éléssel, porral, golyóbissal, tüzesszerszámokkal eléggé muniáltatva, megtakartatva volna, csak az oltalmazó nép, cajtbert és jó pattantyúsok héjával volnának [SKr 587]. 1663: Isten jó volta és kegyelmes providenciája tartotta csak meg Székelyhidot is ... de

már igen-igen jól muniáltatott [TML II, 600 Teleki Mihály a fej-hez].

munió lőszer; muniție; Munition | hadi felszerelés; echipament militar; Kriegsausrüstung. 1640: Az czeitházat, minden muniókat, hova hamarabb lehet, az ott való káptalanokkal felinventaltasd [RákCsLev. 65 I. Rákóczi György feleségéhez]. 1652: Ezen Pincze boltos, vakolt, meszelt Körül gantár fakra csinált deszka állason muniókhoz való, algyu, Taraczk, és szakállshoz való, puska poris 11 [Görény MT; Törzs]. 1677: A' Mint egyéb Muniók, úgy a' Saletrum-is az Országból semmiképpen ki ne vitessék, az Országban pedig hogy se a' Fejedelmek Czejt-házai, Várai, és mindennapi szükségig meg ne fogyatkozzanak arról ilyen mód végeztetett [AC 134]. 1695: ujjab Comendans jöven ide, az Bástjáták járván mind port golyobist agjukat ujjaban akarja visitálni és inventálni menyi munió van it es meddig érhetni meg véle [Fog.; BK. Boer Gáspár Bethlen Gergelyhez]. 1704: Ma jött híre, hogy a szatmáriak az őket obsidálókra kiűtöttek volna és dissipálták volna, és feles lovakat, muniókat és élést vittek volna bé [WIN I, 68]. 1770: sok gyalogság takarodott bé az országba. Muniókat is sokat szállítottak Tömösvárra, a vaskapui, verestoronyi és ojtói passusokra [RettE 238]. 1820: A Csiki Bányáról a Cameralis Erzetet a' Regimentnek a' Monitiot, Bagásiát, 's egyebeket mindenkor számos Szekerekkel 's Gyakorta kelletik vecturazni [UszLt VIII. 6/68].

Szk: tábori ~. 1711: Hispániában Madridum városhoz közel, maga Carolus a francia táborát megveré és minden tábori munióit, készületit elnyerte a franciának [CsH 472].

muniócs 1. hadi felszerelést tároló; pentru depozitarea echipamentului militar; Munitions-. **Szk:** ~ *bástya*. 1681: Muniócs Bástya, az Dobolo bástya mellett Vagyon ezen Bástyan Réz Taraczk Nro 5 vas Taraczk Nr 1 [Vh; VhU 364].

2. munióit szállító; pentru transportarea muniției; Munition befördernd. **Szk:** ~ *szeker*. 1677: lövő szerszámok, muniócs szekerek eleiben való lovak meglegyenek [TML VII, 490 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

municipális szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ *törvény* helyhatósági szabályzat; dispoziție municipală; ortsbehördliche Ordnung/Vorschrift. 1606/1701: Municipális Törvények az mib(en) az nemesi szabadság(na)k, az ország Törvényének ne(m) derogál, fenn maradhat [KvLt I/188 ogy-i végzés]. 1810: Ambrus Borbára Eözvegy Polatsek Joseffné keresse meg bennünket a Tekintetes Magistratusban bé adott Instantiájára nyert válaszzal azt követett Divisorum Praefectus ki botsáto írásával a véget, hogy Istenben el nyugodot néhai férje Polatsek Josefftól reája maradot egy neveletlen Borbára névű Esztendős Árva Leánykájának minden ingo, és ingatlan jokból Atyai Dualitástát a Nemes Város Municipális Törvényne szerint mutatnok ki, s ettzersmind megis különböztetnők [Kv; Borb. I]. 1863: Házasságunk a polgári törvénykönyv behozatala előtt történtén bár melyikünk halála esetében, a Városi municipális törvény fogná szabályozni a hátramaradott örökösödési jogát [Kv; Végr.].

munk kártyajáték; joc de cărți; Kartenspiel. 1599: Zabo Janos al(ia)s Such ... vallja ... eolenk egy azzalhoz valamy

kartya Jatzsának okaert mikoron penigh Jatzanak Munkott Boldisar vonny kezdte az Zeket Zabo Georgy alol kyt mikor nem engedne az kanna bort Boldisar egychersh mind az fejere burita [Kv; TJK VI/1. 287].

munka 1. muncá, lucru; Arbeit. 1584: az Zaz vramis az vegezés zere(nt) felen legienek es a' munkához fogyanak [Kv; TanJk V/3. 283b]. 1632: Korcziomat ennek előtte így tartottak, hogy fel eztendeigh az faluie uolt az korczioma, fel eztendeigh az Uarhoz korcziomallottak, mely munkaiart iart az korcziomárosnak az fel eztendeore az Uarbol f. 6 es hatt keöbél buza [Betlen F; UC 14/38. 99]. 1681: Mint hogi penig az árok bállésenek erősségere éppéttetett Kö Lábakis, ighen kezdettek romladozni es le szakadozni, azokatis erősséteni kellene, hogi nagyobb költségre való munkat az le szakadás ne szerezne [Vh; VhU 507]. 1699: Eés, az, mikor az munkához hozzá fognak az Aczok mindenkor itt légyen es serenynen vigyázzon [Kv; BLt 7]. 1780: Amelly Gazdának Szegódett Mivesse, és fogadott Szolgaia, mindenkor maga (i)dejében, a Munkára el nem megyen a gazda minden kedvezés nélkül a' Biráknak deferállia [Torockó; TLev. 9a]. 1794: az Munkára hajtott Emberek(ne)k mivel abban az időben drága volt a' gabana sok izben enniek adottat az Ex(ponens) M.Grof Ur [Mezőmadaras MT; BKG St. Szép (28) lib. vall.]. 1796: a Szörnyű, és nehéz Munka mellet Meg Rongyosodtunk volt vízben hoban, es alkalmatlan üdőkben [Déva; Ks 75. VIIIb. 146]. 1801: tsekily munkájának duplason meg kívánta volna az Bérít [Kv; ACLev.].

Szk: ~ alatt lévő. 1843: hordattunk vélek agyagot a Szamoson már rég óta munka alatt lévő gáthoz [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.]. * a ~ ára a munka értéke/díja. 1780/1784: az iratványan tett munka árrát meg fordítsa [Galambod MT; Töld. 29]. 1823: Ezen egész Munkának árra a' Felsőbb Rendelésekhez mérsékelve legitimáltatik 10 tíz Rf. és 37 x Conventios pénzre [Torda; TLt Praes. ir. 65/827-hez id. Hegyesi Elek főbíró kezével]. * ~ban forgott használt. 1681: Kovács Tőkejéb(en) való, munkában forgott ő ülő vas Nro I [Vh; VhU 523]. * ~ba vehet dolgozni kezdet vmin. 1738: a' Szamos túlsó ágán leendő Hidnak építtetése iránt munkálodtunk s igyekeztünk; de minthogy Conventios Acs Mester Emberünk is elébb állott még eddig jó munká(b)a nem vehettünk [Dés; Jk 501b]. * ~ba vesz dolgozni kezd vmin. 1726: Lévén a T. Ecclesianak Tuzok máiban egy regtűl fogva nagy pusztaságban lévő Szőleje T. Cantor Sz. Kiralyi Gerson Atyánkfia kezere véven s munkában vette [Kv; SRE 151]. 1776: a' Constitutionknak is rendben való szedését meg újítását munkában vévén edgy rövid terminusra el készítyük [Torockó; TLev. 715]. * ~ba vétetődik beindul. 1679: Urunk ő naga öránként várja mind Bécsből, mind Portárul emberét, kik ha megérkeznek, mindgyárt vagy egy, vagy más formában az dolog munkában vétetődik [TML VIII, 440 Teleki Mihály Ispán Ferenchez]. * ~jának jutalma munkadíja. 1625: Henczler Benedek vram eo kglme czjnalattva(n) 6 Ezwst kalant melieknek munkajanak Jutalmat Tanacziul eo kglmek magokra veötték [Kv; Szám. 16/XXXIV. 270]. 1801: a Geometra munkája jutalmát ki fizetni ne terheltesenek [M.zsombor K; Somb. I]. * ~jával talál munkájával keres/szerez. 1591: Az mi kewes iozagom es marhachkam wazion, mind En magam, sok Zolgalatommal, faratsagommal, munkammal talaltam [Gyf; BálLt 93]. 1592: az Azzoni ... ha valamit talalt munkaiual, az saiatia, masnak abba

semmi reze ninchen [Kv; TJK V/1. 257]. * a ~ mellé ad vkit munkába küld/rendel vkit. 1765: én is tartozom ... egy jobbagy kőmivesemet is ezen Munka mellé adni [Kv; Ks 11. XLVI. 44]. * ~ra alkalmatlan. 1782: minden munkára alkalmatlan, sőt még az étit sem érdemli meg [Zágon Hsz; HSzjP D. Stephanus Dants Parochus (44) vall.]. * ~ra alkalmatos. 1702: Porka Janos mester az Malom Birakkal edgyező akaratbul Molnarokat, kiket igaz Lelkü Esmeretűk(ne)k es munkara s mestersegre alkalmatosaknak ismer tarscon [Dés; Jk 321a]. | rendellyök ugi el, hogi Azon Munkások ... házas, tűzes, lakos, és az munkára alkalmatos emberek legienek, kik az munkát continuálhassák [UszLt IX. 77/47 gub.]. * ~ra elégtelen munkára alkalmatlan. 1779: Nyavallyáját is pedig olytant, mely miatt a' munkára elégtelen lenne, én nem tudom, nem tapasztaltam [KLev.]. * ~ra jár. 1586: Beogler Mihálys Nem emlekezik ez dologra; mert Munkara Jart [Kv; TJK IV/1. 554]. * ~t foglalhat dolgozt igényelhet. 1794: jollehet egyis közülök azon Hid nélkül el nem élhet, mégis annak dolga segittségire ki nem hajtathatom, holott a két vége igen gyengén áll, úgy hogy kevés víz áradással Holnapokig tartó Munkát foglalhat [Adámos KK; JHb XIX/40]. * ~t folytathat. 1787: Alázatosan jelentem Nsgtok(na)k hogy még eddig elé sem(m)i olyos munkát nem folytathattunk az alkalmatlan idő járasa mián [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. * ~t szerez vki. 1573: Ennekem Kegmed Mindenkoron czyak Munkath Zerez [Görgény MT; BesztLt 3745 Blasius Tholdalagy p(ro)uisor Arcis gergeny Gr. Daum beszti-i főbíróhoz]. * ~t tesz rajta. 1746: egy darab szóló aviticuma a tavaszi munkáját végbenis vitette ... azután pediglen az J. is munkát tett rajta, de a gyümölsit is el hordotta magának [Torda; TJKt III. 78]. * ~t tesz red. 1850: ezen egész év alatt semmi munkát nem tett réa, miből nékem tetemes kárt okozott szőlőm jövőndői termékenységet leg alább két-három évekre meg semmisítvén [DobLev. V/1327 Dobolyi Bálint kezével]. * ~t tétet rajta. 1736: Exmittáltatnak azon rossz kémenynek oculatiojára és romladozásának aestimatiojára Nzes Pap Ferentz és Szalontai Mihály Atyánkfiak i kglmek, hogi mitsoda munkát tessen rajta [Dés; Jk 466b]. * alkudt ~. 1810: mindenikünk mikor alkudt Munkánk nintsen így dolgozunk Magunknak, s mikor vásárossa akad el adgyuk [Kv; ACLev.]. * aratási ~. 1848: tartozok lesznek ... kalákába két napot aratási, vagy kapálási munkában dolgozni [Km; KmUlev. 3. — "A kölcsön kamatja fejében]. * asszonyi ~. 1840: mü ökrösök semmivel egyébbel nem tortozunk, hanem a' hányan vagyunk külön külön a' magunk erőnkön nyolcz nyolcz napot szántani a' gyalogosok pedig hetenként két két napot tenyérral szolgálni es egyéb asszonyi munkát is tenni [A.esküllő K; RLt O. 2]. * bányai ~. 1777: ezen Irásnak ... Szegeletiben láttam ... Kretson Trifült, a kivel itt aláb Bányászkodtam, irtoगतni, olykor midőn a Bányai munkától föl költünk [Dupe piatra H; GyK]. * építési ~. 1850: Szabad lészen haszonbérli Sebessi Ádámnak, a nevezett kőházas Telken a leg el kerülhetlenebb tzel szerű építési és javítási munkákat meg tétetni [Ne; DobLev. V/1298]. * erdővetési ~. 1843: Az erdővetési munkára meg jelent volt az említett két leány [VKp 77]. * fejrénpi ~. 1829: A' robottán fejlű való Fejer népi munka oly sok és terhes hogy nem győzhetik [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. * félbe hagyja a ~t. 1782/1799: a Méltóságos Groff Ur ő Nagysága ... Jobbággyai félbe hagyták a' munkát az Istájon ... nekünk abban kárunk vagyon [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 380]. * felveszi a ~t dologhoz lát. 1590: Nyreó

Marton, es Stamp Janos, zabad akarattioi zerent io kedwek-beol fel Weottek a' munkat, hogy Az Aratok keozibe latnak, ot forognak vigiaznak [Kv; TanJk I/1. 145] * *fogadott* ~ felvállalt munka. 1714: Esett büntetésb(en) Szabo Asztalos György Ur(am) hogy az Farkas György Ur(am) fogadott munkáját el akarta tsinálni kezétől hatta az B: Céh nagy Instantiájára ad fl 1/00 [Kv; ACJk 79] * *fogott* ~ vállalt munka. 1780/1804: a' kiknek elégséges Kővők nem kerülne, azok is annyit vegyenek, mennyi fogott munkájokra elég lehet [Torockó; TLev. 9] * *(föld)mérésbeli* ~. 1788: A magmra vállalt Földmérés béli munkát az Instructio szerint meg jobbitom, és el készíteni igyekezem [Dés; BLev. 10]. 1800/1827: ezen osztály Dolga az Insinere Ur által vitetett és vijendő Mérés béli Munka szerént folyhasson [Erdősztyörgy MT/Mv; TSb 51] * *gyalogszeres* ~. 1735: nyoltz esztendeig voltam az Nehai Idvezült Méltóságos Groff Vrnak K Lonai koltára és Porkolabja nem hallottam hogy az Vr Teleki Samuel Vram eő Natsaga Jozsagabéli ember gyalog szeres munkat vit volna véghez a Lonaj Vdvár-b(an) [Nagysomkút Szt; TKI Kis János (54) jb vall.] * *igaz* ~ becsületes munka. 1584: Ersebet Nagy Janosne Anna Leorincz kowachne^a Ez hagioeüal eleg esmeretesekek voltak, de Jgaz Munkaiaual elt Ruhát Mos az sok lambornak es vgy Keressy eletet [Kv; TJk IV/1. 365. — "Vallja]. 1776: Popa György ez előtt valo esztendőkb(en) igaz munkájával elő ember volt, de három esztendőktől fogva kezdett hegedülést tanulni, az Fogadoban innya s dorbézalni, azalatt a Bánátusi lopokkal barátkozni, és Lovakat étzakánként Cserélni, és venni [Tyéj H; Ks 113 Vevyes ir.] * *irtásbeli* ~. 1764: én öszve járárm az egész Határt az osztálykor, de én semmi nevezetes irtását Batyam Ur(am)nak nem láttam, a Héjja bértzin tudom hogy nyomorgottanak egy darab haszontalan kopár kővös helyet de irtásbeli munkát arrais igen keveset tettek [Középlak K; BfR] * *javitási* ~ → *építési* ~ * *kapálási* ~ → *aratási* ~ * *kétkézi* ~. 1572: Soha sem volt Várczán Páskuj igaz két kézi munkájával elő szántó vető ember; Hanem mindetig Tolvaj-ságával elő ember volt [Bikáca Sz; BfR Elek Miklós (56) jb vall.] * *En Várczán Páskujt igaz két kézi munkájával elő embernek tudom lenni [Somos]; BfR Mákszin Péter (44) zs vall. — "Elitunt település Szilágyceh táján] * kézi* ~. 1774: Az Jozzagokhoz tartozo Jobbagyok minden Esztendőben kézi Munkával tészik a Szolgalatott vagy némellyek asztot egyébel Szokták lefizetni [K; KS vk]. 1820: esztendőnként a Nyári Napakon a mikor fogom kívánni, kézi Munkával tégyen négy hetet az az 24 Napszámot [Ne; DobLev. V/1032 Bartók Adám kezével] * *kohó és verőbeli* ~. 1781: ha a' Strásák mezei vagy kohó verőbeli munkáról jövő vagy arra menő Gazda embert tanálnak az illyeneket lámpás nélkül el bótáshtatták [Torockó; TLev. 2/5] * *közönséges* ~ a. közös munka. 1743: az Emptor Bartok András már mint egy részes a' megh irt bányáb(an), annak szeme, füle, jo gondviselője légyen, ahoz valo közönséges munkab(an) és költségben is mint egyik Czimbora magát ugy viselyle [uo.; Bosla]. — b. (kötelező) közmunka. 1769: A kik másakat az Eo Felsőge birodalmán kívül valo országokra főképpen katonai szolgálatra ki szokni akarot házánál tartana duggat-na az illyen közönséges Munkára a bűnnek mivoltához hosszab, vagy rovidebb üdőkig sententiaztatik és büntettetik [UszLt XIII. 97]. 1809: a' fenn említett Deliquensek, a' kegyelmeket Tömlöttében közönséges munka tétele mellett, mái naptol számlálva egy Esztendei Rabságot szenvedjenek [UszLt ComGub. 1668 a gub. Usz-hez] * *külső* ~

mezei munka. 1756: Münker Márton Uram Lenardot tsak imigy amugy tractalta, külső munkára a' mikor minek ideje volt el hajtotta [Mv; Told. 16/42] * *megadja* a' ~ teljesíti, befejezi a munkát. 1850: Kora Juon még a' kezébe vett pénz el ezen első munkát sem adta meg becsületesen, a ki küldött karokat fel sem szurta, azok ma is szőlőben szét szorva hevernek [DobLev. V/1327 Dobolyi Bálint kezével] * *megalkudja* a' ~. 1791: Az asztalos munkáját is meg alkudtom a Gyogyi Pap Öttsével [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * *megbecsüli* a' ~ ~ felbecsüli a munkát. 1715: A Réz edényt fel osztván meg becsülván a munkájatis jutot Vass László Vram(na)k, edgy kis virágos réz borhűtőcske ket edgy edgy ejteles Cristály palacz [WassLt] * *megdolgozza* a' ~ ~ elvégzi a munkát. 1806: ha héti bérre dolgoztunk veleek sokkal későbbre dolgozzák meg a Munkát [Kv; ACLev.] * *megfordítatik* a' ~ ~ megterítetik a munkája. 1807: A Rákosi Határon levő Török buza föld nem controvertáltatik tsak hogy a Munkája a praetensus Fiunak fordittassék meg [Aranyosrákos TA; Borb. II] * *mezei* ~. 1809: a' mostani szorgos mezei munkáért a' hol minden paraszt ember a' buza bé takarításával munkálódik, teleységgel az emberek innen el nem mehetnek [UszLt ComGub. 1700] * *mindennapi keze* ~ ~. 1629: eo nem szorult volna arra, mindennapi keze munkájawal tapalgatta (!) magát [Kv; TJk VII/3.34] * *napi* ~. 1886: Ha a napi munka ezer nyűgétől idóm volna tervezgetni, azt az álmodalmódnam, hogy csizmadiaműhelyt nyitok s ott aztán csendes nyugalomban végigalszam a még reám mért időt [PLev. 129 Petelei István Jakab Ödönhoz] * *nógatja* a' ~ ~ siettetti a munkát. 1761: Igaz dolog hogi nogatta Mlgos Josika Daniel Urffi ő Nga a munkát, de sok dolgaink lévén ennek haladni kellett [Branyicska H; JHb XXXV/46. 11] * *női* ~. 1846: Egy női munkának való szotyor [Dés; Berz. 20] * *nyári* ~. 1681: a Nyári Takarodásra mindenkor megh szokót a munka^a szünni; mely üdöb^a az nyári Munkara Conver-táltatik nyolcz het [VhU 61. — "Ti. a bányászás]. 1770: kivált a' Nyári munkán mikor Szorgos dolog ideje volt egész hetekett kellett az Uraság dolgán töltönnök [Babuca Sz; IB]. 1824: Minden Esztendőb(en) mindenikünk egy napi nyári Munkát tészünk Kalákában [Góc SzD; SzConscr.] * *nyolcórái* ~. 1823–1830: A fenn irt kővágók az eislebeni bányában egymás után nyolc óráig dolgoznak és nyolc-órái munkájokért kapnak öt-öt jó garast, melyből élnek és mécsnek olajat is vesznek [FogE 207] * *országos* ~ közérdekű munka. 1716: Az farsanglasokot értem, bizony enis itt minden nap farsángolhatnék, ha az országos munka es az egesegem engedne [ApL 2 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből] * *ősi* ~. 1769: A Nyári és Ősi munkák tagasodván az utaknak tsináltatása keményen Sürgettetik [UszLt XIII. 97] * *paraszti* ~. 1769: Medve János belső udvari Cseled volt mint Udvarb(a) szokott, és paraszti munkát nem tanult Jobbagy instalt Kornis István Vr eő Nságá(na)k hogy ... Szolgalatra az Jozsagbol ki bótásssa [Marossztyörgy MT; Ks 67. 48. 31] * *rászorít vkit a' ~ra*. 1808: kezességet ... valóának költsönösön egy másra, hogy ha egyik vagy másik hátra álló lenne a' munka szorgalmatos folytatásáb(an) 's végbe viteléb(en), a' többi tartozék azt rá szoritani a' munkára [Kakasd MT; DLev. 4. XLI] * *robotás* ~. 1677: a' Vasárnapi innep napok-is, hogy innepi szentelés-sel töltessenek-el, méltó dolog; annakokáért azokon a napokon senki, se maga, se szolgai, sem el-kerülhető és rabotás munkára ne kényszeritessenek [AC 237]. 1772: A' Fogyatkozást a' szegénység szokta kipotolni kézi minden napi

robotás munkájából [Algyógy H; JF 36 Ferentzi Ádám szb kezével] * (saját) keze ~ja. 1589/XVII. sz. eleje: saiat kezek munkaiawal keressek nyeket [Kv; KóMCArt. 22]. 1598: Jffiw Boncidai Gergeli wallia thudom hoga keze munkaiawal kereste amye wolt [Kv; TJK V/1. 207] * szabott ~. 1875: ki egyházi kőz munkára kirendeltetvén, a szabott munkát hanyagság vagy makacsságból nem teljesiténé, az azon időben folyó ígás vagy tenyeres napszám árában marasztaltassék el [Damos K; RAK 199] * tavaszi ~. 1763: Mivel már a Tavaszi munka be érkezett én az időt otan sokaig nem tölthetem [Koronka MT; Told. 33/27] * téli ~. 1786: Hoszszas betegségem mián hogy hátra maradása ne légyén a Téli munkának ha az Isten lábra állitt, azon lések hogy ki potoljam [Bencenc H; KB. Bara Ferenc lev.] * tenyeres ~. 1840: Azon taxára kibocsátott Sellérek esztendőnként tegyenek nekem öszvesenn 12 ~ tizenkét héti tenyeres munkát, á hol én kívánandom [Torockó; Bosla] * tenyérrrel teendő ~. 1843: kötölösök le tenni ötven nyári Tenyérrrel téendő napi munkát [Náznánfa MT; Berz. 21] * utána áll a ~nak rááll a munkára. 1831: ha Dextrád a munkának tökéletesen utánna áll az egész Hidat 7. Hetek alatt felállithattya [Torda; TLt Praes. ir. ad nro 340 Köetsi (!) János geometra kezével].

Sz: emberé a ~, Istené a boldogítás. 1663: emberé lévén a munka, Istené az boldogítás [SzO VI, 283 Bánfi Dienes Béli Pálhoz] * én csak a ~val maradtam, ók a haszonnal. 1788: én tsak a munkával maradtam, ók a haszonnal [Nagyrapolt H; JHb XXX/34] * ki az Isten segítségül hívja, minden kezének ~it megáldja. 1667: Valamely ember az Isten segicégöl hijja, minden kezinek munkáit megáldja [AUt 5 Bornemisza Anna fejedelemasszony kezével] * kicsiny ~val nagy hasznót nyer. 1811: Kitsin fáradsággal ember nagy célzt el ér, És kitsin munkával sokszor nagy hasznót nyer [ÁrÉ 39] * miccsodás a pakulár, a ~ is olyan. 1752: Miccsodás a Pakulár a' munkais olyan volt [Backamadaras MT; Told. 37/44] * minden ember ~ja után éljen. 1600: egesseges emberek kudulastol megh zeonnyenek mert valakit abban megh tapasztalnak beontetetlen nem zenwid, hanem minden ember munkaja vthan elyen [Kv; TanJk I/1. 362] * ne légy rest a jó ~ban. 1808: ne légy ez után is restesebb ezen jó munkában [Kemény, CollMss Tom. XXX Varia XII] * rossz ~n hiábaváló a toldás-földás. 1847: rossz munkán hiába valo a toldás földás [Dés; DLT 862] * vékony tehetsége van a ~ra. 1782/1799: (A bányát) Jobbágyokkal Jobbágy szerben mívelteti ... Groff Torockzai Sigmund Ur ő Nagysága, kikis a' Mesterséghez értenek ... de ... vékony tehetségek vagyon a' munkára [Torockó; TLt. 5/16 Transm. 354].

2. fáradság, fáradozás; ostenealá, strádanie; Mühe. 1561: Az ceh mestereknek penig' az bochwbel mwnkaiokert ket ket penzek iaron [Kv; ÖCArt.]. 1567: valamelik nagy biro auagy tanachbelj zemely valamenny nap az waros dolgaban ky iarnak azoknak mindeniknek nyarban fizettese es Jargalassa munkayokert rendeltünk tyz tyz penzt [Vizakna AF; TT 1881. 191]. 1570: Thamas deak vallya hogy Zekel Barlabas hitta volt Eothet Ebedre keryk volt Eotet azon hogy gongyati viselne az zekel peterne perinek zabo vinche ellen, Es Jol meg fizetnek Mwnkayat [Kv; TJK III/2. 16a]. 1608: Keéz Penz wagon melliet sok munkauat talaltunk fel mert az Invertariomban semmy penz nem volt fel Irwa Zaz harmincz haro(m) f(orin)tot, es Niolez penzt [Kv; RDL I. 83]. 1638: 21 praesent(is) nekünk irt kgd Levelet el veöttük, ertyük Chyulai Uamnak oda érkezeset, adgya Isten bodogh

successussát eo kgelme munkaiának [KCSl 142 a fej. Kemény Jánoshoz]. 1661: az leveleket ... Regestralni iszszonyu munka leot volna, s hejaba valois [Kv; Ks 41. C. 1 Val. Benkő kezével]. 1662: Rákóczi fejedelem nem nagy munkával végbevitte vala, hogy Barcsai mellől elállván, az országot ismét mellé állana [SKr 500]. 1755: olyann kietlen nagy Fűzes volt, hogy közöttte Munka volt járni [Zovány Sz; BfN]. 1784: olyan Erdős hely volt Sokadalomra mikor ott el mentem az ókrömet beszélasztattam s nagy munkával és bajjal tudtam kivenni belőle [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 28].

Szk: a ~tól magát meg ne vonja. 1599: Kerik eo kgmet biro vramat varosul, noha lattyak az eo kgme mostany niawaljait hogy ez munkatol magatt megh ne Vonnya, hanem mingyarast mennyen ala eo fel(se)gehez, es amennyben lehet ez eo fel(se)ge kemeny paranchyolatját lagitchya [Kv; TanJk I/1. 340] * felveszi a ~t vállalja a fáradságot. 1573: keryk azon Biro vramat kyal birot hogy eo kegelmek vegek fely az Mwnkat megis, Es az feiedelmet keressek meg keneregienek es terekedienek Az varos Neweben Azon hogi Ne Maradna semy Resze hatra [Kv; TanJk V/3. 87b]. 1597: Zabo Bartosne Anna wallia Az leannak az Job Annia cziak halala eleot harmad nappal hiwata wala hozzaya hogi vennem fel az munkat mennek Gallienne Azzonyomhoz kerue(n) azon hogi az leannak venne fel gondwieseslet Stenczel Andrasne azzonyommal egyewt [Kv; TJK VI/1. 56] * haszontalan ~t teszen fölöslegesen fárado. 1670: ha ő nagysága az mi kegyelmes urunk megtalálja is az bécsei udvart, csak haszontalan munkát teszen s nevétséget szerez amazoknak, az kik ennyiszter bocsátták üres marokkal az ő nagysága embereit [TML V, 382 Bethlen János Teleki Mihályhoz] * Isten boldogítja vki ~ját Isten szerencsés végre vezet vki fáradozását. 1659: mely szüessene(n) igyekeztek az kegtek romlasara felgerjedet fenies Portat ez hazához meg engeztelni es mint boldogította Iste(n) munkankot maga az dolog lehet bizonyogh [UszL 23 fej.] * könnyű ~val kicsi erőfeszítéssel. 1662: a török nemzet az ő okos, ravasz természeti szerint a nagy alkalmatosságokat gyakrabban megkeresvén, szokta elfoglalni csak könnyű munkával s nem sok vérral a nagy derék erősségeket [SKr 622] * ne kímélje/restellje a ~t ne sajnálja a fáradságot. 1573: Igen keryk hogi legen zorgalmatos gongyok rea Ne kemelliek az Mwnkat valamely fele az zwksege Mwtatya, hogi vezteg halgatas myat Ne Jeoién teob tereh eo kegre es az varosrais keozensegel [Kv; TanJk V/3. 78a]. 1578: biro vram haggia meg az adozedeo vrainknak, hogy ha hun tudnak affele penzes vrainkat, eo kegmek ... ne restelliek a munkat hane(m) eo k. meg bechylwliek es hazaknal talallyak meghe keolchynenezzenek teoliek, es az adobol fizessek meg esmeg eo kegmeknek [Kv; i.h. 168a] * rettenetes ~val. 1618: látam egyik nagy völgynek az oldalából mint vizik más völgybe egy bérceken által a forrást rettenetes munkával [BTN² 147]. 1662: Az havasokon rettenetes munkával való költözése a tábornak [SKr 451 Tartalomjelző fejezetcím-ből] * vkinek ~jában/~jáért ad vkinek fáradságáért fizet. 1572: Eo k. biro vram(m) és az Thanaczbeli vrain Remdellenek ket Embert ... kyk ely Mennyenek az Santasok Megh latny mykor valaky ely hya, Az eo Munkayokert aggianak neky d 12 [Kv; TanJk V/3]. 1598: B: wram w kegelme kwlte wolt az harom kapwbely drabantokat egy Jobagért Bossban w kegilme iszene hogy Munkayokban italy pinszt adgiak ... f 2 [Kv; Szám. 7/XVIII. 30 Masass Tamás sz kezével] * vkinek ~jáért jár. 1594: Itt az Jspan jeow-

delmet mindenkor fel zedi az biro mind penzben mind andekben az mi egi emberteöl illenek munkaiert az az bironak jar [Hosszúaszo Sz; UC 113/5. 43].

3. igavonó állat teljesítménye/erőfeszítése; randamentul unui animal de tractiune; Kraftentfaltung eines Zugtiers. 1557: mykor ewk oth lezne, onnan hatra hozny az en kochymath, konyha kochyt es Gaspar Deaket, nag mwka leszen az lowaknak [Nsz; LevT I, 90]. 1570: Golnar peter vallya ad neky egy keobel Bwzat loyay Munkayaba [Kv; TJK III/2. 166]. 1586: Amely zenat zabot az lowak megh Emesztnek, azokat az lowak munkai vtan gywocchie be^a [Kv; KvLt Vegyes III/20. — "Az ispotálysámadó szám- adás-készítésbeli ut.].

Szk: *~ra termelt (ló) igavonásra alkalmas (ló). XVIII. sz. eleje:* Az Hasabos Szárú ló táros és munkára termet [JHB 17/10 lóatási ut.].

4. feladat, teendő; sarcină, datorie; Aufgabe. 1553: Az huzonet forintot kyth felett volt czarno hogy Mwnkaya vagyon Az Rethen, Az Therwen vgy talalta hogy Egy forintot Egy (!) Eomaga hitiuel czyarno fel vehessen [Sólyomkó K; KCs]. 1583: Annak vthanna mikor ez Zep es haznos munkat el vegezki Az varos eleot referalliai [Kv; TanJk V/3. 277a]. 1584: ket ember valasztassek ... aky ezt a munkat successivis temporib(us) eothen forint Alat fel kenszeritessenek venny [Kv; i.h. 280a]. 1694: Elfogadom tisztségemet, és elvégzem a munkám [Kv; KvE 224 VBGy]. 1712: mikor községhe maga munkajat el végezi elsőben mint ha njakon köthe hoznak ugi jo, atkozodasal, morgolo- dasal dolgozik [Ksz; BCs]. 1728: tetszett Tiszt. Naszályi Janos Vr(am) helyén denominálni Notariusnak Udvarhelyi Mihályt Collegium béli Theologiae Professort ki is maga erőtelenségének meg ismerésével Isten segitsége által ma- gát a munkára ajánlja [Kv; SRE 157]. 1737: ő kglme insuf- ficiens lenne azonn munkának vég(en) vételére [Dés; Jk 470]. 1808: a' munka teljessítése fogadása nagyobb bizony- ságára nézve nekem az alább irandó coramizans előtt Ó klmek jobb jobb kezeket bé is adák [DLev. 4 XLI].

Szk: *különös ~ saját, egyéni feladat.* 1761: Nem magunk különös munkánk lévén, hanem az praetitulált M: Baro Vraké ó Ngóké, akor irtuk meg mikor poroncsolták [Branyicska H; JHB XXXV/46. 17].

5. megmunkálás; prelucrare; Bearbeitung. 1765: Ugy mondják, hogy talléros is vagyon, de én nem láttam. Alkal- matlan gaz pénz, kivált hordozni nagy teher, ugyanis egy rhénes forint egy font, a reze sem jó semmire. Elsőbben igen kaptak a havasalföldiek rajta, gondolván, hogy jó a masszája, de minekutána észrevették, hogy munkában sem- mirekellő, feladtak rajta. Nagy kárt vallott az ország ben- ne, de senki sem szól [RettE 192]. 1811: a gyümölcs fa Sok- kal drágább fa mint az erdőben termelt vad fa ... és le vága- tások utánis betesebb munkára fordíttatnak mint az erdei vad fák [DobLev. IV/933]. 1825: nekem is van még tavaly le vágott munkára való ki faragot, és faragni való Istomp fáim [Kötelesmező SzD; TSb 47 Soffre Nyikulaj (35) col. vall.].

6. (szőlő)művelés; lucrare (a viței de vie); (Wein)bau. 1697: Isten Kegyelmeből a' Tavaszi kivanatos napokkal a' szőlő munkajanak ideje eljűvén communi consensu delibe- rative vigeztük [Dés; Jk]. 1799: Vagyon a' Pap számára a' Mál nevű hegyben egy szőlő minden munkáját az Ekla tartozik végbe(n) vinni, a' Termést szüretkor a' Papi házhoz bé vitetni és az Egyháziak által, el szüretni [M.bikal K; RAK I. 1]. 1850: a tavaszon szőlőm munkájának meg késé-

sét látva az első tavaszi ki hajtásra és kapálásra 15 váltó forintot adtam kezébe [Ne; DobLev. V/1327].

Szk: *~ban levő.* 1694: rész szerént munkába(n) és mű- be(n) lévő, rész szerént Pusztá szőlők [Dés; Hr] * *~ja megadatik.* 1756: itt az N: Somkuti hegyen lévén az Uraság- nak két darab szőlője, Balog Uram Gondviselőji hivatalya előtt meg adatot munka után jo fejős volt már most az munkája meg nem adattatván el pusztult azért elis zúrlót [Sárosmagyarberkesz Szt; TKI Szaszari János (60) jb vall.] * *~ját megadja.* 1676/1681: Kérges nevű Falubeli Jobbá- gyink arra kötöttek magokat, hogy azon Szőlőnek minden munkajat jól megh adgyak, valamint illik, jo kertekkel tartyak, hasitot karot elegendőt hordanak bele, kapallyak, gyomlallyak, homlittyak, ganejozzák, egy szoval minden ahoz szükséges munkajat annak idejében minden fogiatko- zas nélkül megh adgyak [Vh; VhU 342–3] * *ősi ~.* 1693: az Aszszony nemely Szőlőket ... el szegődte volna, hogy meg dolgozzak ősi munkajat [Ne; DobLev. I/38. 13] * *tavaszi ~.* 1746: egy darab szőlő aviticuma a tavaszi munkáját végbenis vitette, úgy mint hajtását, karózását és egyszeri kapálásánakis jobb részt [Torda TJKT III. 78].

7. (bánya)művelés; exploatare (minieră); (Berg)bau. 1681: a Bányak munkai mindenkoron az üdőtől függenek [VhU 61]. 1756: Fel hagyott avagy pusztán álló Bányát a' ki fel akarna fogni, és dolgoztatni, azon Bányájának előbbeni Gazdáját admoneáltassa legitime, kik ha félben hagyott munkajokat continuálni nem akarnak, a' más ugy dolgoz- tathassa [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

8. mesterség; meserie; Handwerk. 1756 k.: Nságtok sem kívánhatta azt, hogy a Constitutionnak ereje ellen valamely privatus személyek akar Kovatsok akar más féle mester emberek authoritativé az Verős Kovatsok munkájában in- corporalhasnak magokat, holott ha Verőt kell építeni, mi epittjük, annak Dezmája, annak portioja, annak naponként folyó költsége mi rajtunk forog [Torockó; TLev. 9/9. 1]. 1786: az Thoroczka Lakosak Határok nem tsak hogy ke- vés de sovány is, és ök egyeb munkát az Bányászságon kívül nem tudnak [uo.; i.h. 4/13. 31]. 1831: Sz. Régennek Erdeje lévén, ezen fa materiálakat maga fogja az Erdőből adni — úgy osztán Dedrád a Hídat felállítani, adván Sz Régen egy a munkához értő pallért [Torda; TLt Praes. ir. ad nro 340].

9. kenyérkereset; mīljoc de trai; Broterwerb. 1780: Városi öröksegek iránt való keresésnek és Tiltásnak terminussa leszen a' bánya művelés ideje, és annak utolsó napja ... ezen túl a keresésnek és tiltásnak ereje a' Vas munka folytatásán semmiképpen nem engedtetik, mivel a' szegénység tsak egyszer munkájától el maradjon afféle miatt, nagy kárt vall [Torockó; TLev. 9b]. 1815: (A környező falvak lakói) tsak eddig is már tapasztalhattván azt, mennyi hasznok legyen nékiek ezen Huta fel állításával, hol minden időben jól fizetett munkát kapnak [Jakó, Hamuszi 68]. 1834: soho- nonan semmi munka vagy pénzbeli segedelem [Dés; DLt 534].

10. munkafázis; fază de lucru; Arbeitsphase. 1809: A Szőlőnek nevezetes munkája a bé vagyas vagy is a második kapallás és kötözése a Csonkázással a Kapots Levél honjaj tisztítással együtt, mely ha illendő módon nem fojtatatik árt a Szőlő Termésének [KS Szilágysági Girókuti és kövesdi tisztek instr.]. 1823: Also Évám Szőlő hegybe Utolsó munka a' Meg fedés [Pipe KK; Told. 31].

11. munkadarab; piesă de lucru, lucrare; Arbeitsstück. 1665/1754: Az Ura munkáját a' Legény gazdája otthon nem

létiben le ne tégye, ha le teszi, büntetése flor. 1 [Kv; ACart. 15]. 1701: az következő Husvét napjára tisztességesen el készítse azt az munkát és az B. Cehis többé ne busitassék miatta [Kv; ACJk 37]. XVIII. sz. köz.: Valamit az Urad a műhely körül réád biz vagy az munka az mellyet kezdedben ád hozzá láss munkálkodgyál siess szorgalmatossan [Kv; FésCJk 54]. 1797: az Ötvösnél a Munka nem kész meg tsak a két So tarto van ki kovatsolva de ezénis meg sok dolog van [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

12. a munka értéke; valoare muncii; Wert der Arbeit. 1578: Az lo zekerekhez walo legenieknek, a mywel a zegeődsegh zerent tartozik, azth megh adgya nekik, de heaba ne eöltesse eöket, hanem a mynek my ideie lezen, abban zonetlen el yarianak, hogy az keölchegh ky reaiok es az lowakra megyen, megh ne haladgya dolgokat es munkaiokat a kiteznek [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr. E—136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kowachocz ut. Mathias Niary gondv-höz]. 1589 k.: Ihol io Vraim, ha az en keolcziegemet mu(n)kamat le tezik ennekem en ki ereztem kezembul, az mely Jambornak kegtek adgia" [Szu; UszT. — "A földet]. 1746: a jobbágyinak munkájánál egyéb béri nintsen [Torda; TJkT III. 6].

13. bér, munkadíj; remunerație plătită pentru muncile efectuate; Arbeitslohn. 1653: két Deakok az buza meresben jelen leven két nap alatt adtam Nap szamot egyiknek D. 25. Teszen két napi munkájok — fl. 1 [Kv; EM XLVIII, 364]. 1763: Azon elé adott Argentariakot, kik ... mérették meg, az munkájakott, és arannyazásakott limitaltattáke, vagy tsak a Lotak számát agnoscaltattáke [Kük.; Ks 22. XXlb vk]. 1781: Hát mig Koronkai János az Exponensel" edgyütt lakott munkájából s Keresmenyiből köz költségre tsak egy pénzitis adott volna, vagy hogy ellenben minden költség tsak az Exponensen fordult meg? [T; Bosla vk. — "Anyósával]. 1798: Tsináltam a két kis urfinak két süveget magam belléremmel melynek árba bélessel és munkával 40 xr | igazított egy farkas bundát mejnek munkajaér meg bérelésivel együtt kell 2 Rf [Kv; CsS].

14. kidolgozásmód, megmunkálási mód; metodă de prelucrare, lucrătură; Bearbeitungsart/weise. 1758: Egy ezüstel fotes munkával sinorozott elő ruha [Nsz; TSb 21]. 1805: Egy nagy Chinai feketénn Aranyosonn Lakirozott Kaszten. A' teteinn két Wasen, és egy kosár hasonló munkával [Mv; TGsz 52]. 1844: a csizma szára ju bőr szottyán, talpja mál, készítése a' munka rajta meglehetős [Dés; DLt 827].

Szk: aranyos ~. XVII. sz. m. f.: immaron arol nem tehetek hogy az festekes es aranos munkához nem ert" [Kv; ACJk 529. — "A mesterlegény] * drótos ~val csinált. 1717: Egy ezüstből Drotos munkával tsinált olló Tok [Nsz; WassL] * festekes ~ → aranyos ~ * filigrán ~. 1758: Sma ragdos filegrán munkával valo boglár [Nsz; TSb 21]. 1760: Egy Cziprus Fa Filegránt munkával Ezüst virágokkal készítettett Ládátska [Mv; TGsz]. 1801: Egy pár filegrán munkával készített kés, és villa [Kv; Ks] * köfoglalás ~. 1768: Huszár Benedek Deak(na)k a' bits Ceh engedé a' remeket filegran munkával készíteni, de ugj hogj köfoglalas munkais legien rajta [Kv; ÖCJk] * mostani módi ~. 1769: az pohár mostani módi munká legien és kosárjais legien [Kv; ÖCJk] * táblás ~. 1611: Egi Sima Rubintos giereő f. 6 d. Mas egy Rubintos tablas munkara czinalt giereő nio(m) ar(anyat) 1 es mas fel ortot f 6 d [Kv; RDL I. 88] * tambur ~. 1819: egy fejr sellyem matériából tambur munkával himzett, és veres pantlikával meg-kötött

táska [Dés; DLt 342] * tótos ~. 1789: vettem kezemhez Magyaros fátol garniturok 1. Rendbéli totos munkával varrot garniturt hármaz tászlival [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.] * török ~. 1685 k./1770 k.: Szentgyörgyi Mihály Ur(am) conferalt az Ur Vatsorájához egy patyolat aranyas török munka Keszkenőt [Szépkényerüsztmárton SzD; SzConscr.]. 1740: Mikor Bora Istvánné Aszszonyom az Léányát férhez adta annak adot égi szőnyeget török munkát [Szermerja Hsz; HSzJP Majlád Bokorné Molnár Borka (26) vall.]. 1768: Egy szép Török munkával varrott Sellyem agy takaro [Ks 19. I. 6].

15. vminek az eredménye/gyümölcse; rezultatul muncii cuiva; Ergebnis/Frucht irgendeiner Sache. 1661: De talám azért nem jutott eszedben, gondolád, nem fiókád, hanem fátád leszen; az is enyém leszen, én fáradtságomnak munkája, nem tied [TML II, 176 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1790: Ki is világosodék rossz cselekedetinek munkája, amely nem egyébből álló, hanem az ottan lakó korcsomáros Korda István ládáját felvérvén, akiből nyolcvan magyar forintot kivéve [Jenőfva Cs; RSzF 261].

Szk: az ész ~ja. 1823–1830: (A gépek) anglus találmányok, és az emberi találmányos észnek remek munkáinak méltán tartathatnak [FogE 208] * a teremítés ~ja. 1710 k.: Az Isten előtt mind a maga isteni tökéletességei, mind a teremtéssnek minden dolgai és munkái öröktől fogván öröké mind egyről egyig egyszersmind jelen vannak, és azokban szakadatlanul egyszersmind gyönyörködik [BÖn. 462].

16. a munka eredménye, a kész munkadarab; piesă executată, lucrare; Ergebnis der Arbeit, Arbeitsstück. 1653: szent Márton napkor jöttem haza, és csak készen láttam a munkát, a mit eddig építettek" [ETA I, 76 NSz. — "A mv-i vártemplomon]. 1655/1754 k.: Szükség azért hogy az el készült Remekre a Remekes Legény Lineat, Czirkalmat, Szeg mértéket, horgas mértéket, rá tégyen; ha pedig az Asztal valami más mű szerrel nyílik azis rajta légyen, a' melyel a' Látó Mesterek vizsgálására vihessék az el készített munkát [Kv; ACJk]. 1679: Ezen negi Ladakban vannak mostan el mult lakadalmi Solemnitasra csinált Pastetomok, Külömb Külömb fele állatok s aghak formajara, veres, zöld, fejer viaszbol czifrázott mesterséges munkak [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 55–6]. 1724: tartozik tizenkét forintokat paratis letenni De olyan formalog hogy ha maga facultassából tisztességes munkat tud készíteni de külömben meg nem engettetik [Kv; FésCJk 71]. 1740: az Thordai Varga Mester emberek, az Céhes Szigyártokat, sem nem visitálhattyká, sem nem taxálhattyká, hanem ha mi hibás munkát Szigyártok ennek utána Városunkra hoznak, annak visitálása álljon az Magistratus authorittásáb(an) [Torda; TJkT I. 188]. 1781: Igen apro kása Gyöngy vont rézbe volt fűzve s abból volt valami Munka tsinálva [Nsz; Told. 3]. 1837: Minden igasság nélkül a Czehtol Monostorra ment Almási Sigmond ott Contárkodott munkáját a' Városra bé hozta a' Czéh a Munkát confiscalva ó maga meg esmeri tulajdon contárkodását [Kv; AClev. Kül. Perc. 26].

Szk: bécsi ~. 1816: Az el lopott Pipának le-írása bécsi munka, idegen Czimerrel puntzizrova, veres pipa szár elefánt tsontbol valo Czirádákkal [DLt 816 nyomt. kl.] * elefántcsontból való ~. 1823–1830: a második szoba deszkából borított fallal mármorizálva, ebben elefántcsontból való munkák vagynak, melyek között nevezetesebb az Izsák áldozata, a Proserpina Pluto által való elragadása szekerrel és egy hajó modellje [FogE 185] * esztergárius ~. 1849: az egyik asztalan egy kis Tekerő levél, esztergárius munka

masszív, feketére politurazva [Szentbenedek SzD: Ks 73/55] * *fából való* ~. 1775: Alkudtam meg Kolosvári Oltár csináló Hoffmayer Simon elő kegyelmével Szőkefalvára a tett Delineatiója szerint csinálendo egy Oltárnak el készítéséért (!) oly moddal: hogy annak fából való munkája, és mindenféle Cziradaja oly csinosok, tisztességesek légyenek, valamelyek az Betsből hozott ott Lévo Kereszt Oltárnak munkája [Ks 92] * *filigrán* ~. 1740: Egy Filigrand munka, ezüst aranyos fedeles só tartó [Ne; Told. 19]. 1768: Tizenhárom arany rosa, Filegrán munka [LLT Fasc. 112]. 1771: hegyes törökkel egy filigrán munka ezüst buzdugány [Kendilóna SzD: TL. Teleki Pál hagy. Cseh Benjámin de Miske vall.] * *gyantározatlan* ~. 1655/1754 k.: Senki peng az Sátorban gyantározatlan munkát a Mesterek közül ne árulyon, különben büntetése lészen flor 1 [Kv; ACJK 19] * *gyémántos* ~. 1814: Egy 66. szem szép gránátokból álló Nyakba való gyöngy a közepébe(n) gyémántos munka [Kv; Born. IV/41] * *idegen* ~. 1840: a Tapacirosoknak idegen munkák árulása el tiltásaért relatoriaért a Szolga Biro Urak 4 Fl [Kv; ACSzám. 131] * *köves* ~. 1748: Néhai Korda Sigmund Urnak életében eleget dolgoztam holmi szép arany Medállyokat, s holmi szép köves munkákat [Kv; Szentk. St. Dési (59) vall.] * *legényi* ~. céhlegényi munkadarab. 1801: tsak egy alkalmas Legényi munkátis el nem készíthet nem hogy egy mesteri Remeket capax lenne el készíteni [Kv; ACLev.] * *polirt* ~. 1823–1830: A táncolóhely volt a komédiaház (Opernhaus), igen nagy és hosszú épület, a pádimentoma gyengén menedékes és polirt munka, melyen könnyen megiskamodhatik az ember [FogE 248] * *régi* ~. 1637/1639: Egj szep Rubintos giuru frolyos, nyom Aran(at) 2 ort(ot) 1 Egj Igen nagy Gamahos gyuru frolyos regj munka, nyom Aranyat. 14 [Kv; RDL I. 111]. 1704: Ugyan odafel lévén, láttam a generál kápolnájában egy faragást kőre, igen régi munkát, melyen Christus urunknak némely passiója le volt metszve [WIN I, 270] * *remek* ~. mesterremek. 1782: ezen öt szemelleyek minthogy Haza fiai, Deso remek Janos peng nem haza fia az Fel Kir Commissio aszt tartvan hogi a' remekesek remek munkajok szerent collokal-tassanak az Cehokban, ezen ratiokra nezve az öt remekesek(ne)k utanna tetetett, mellyen magais Desó Jenő ő kigjelme az egész Ceh előtt keze be adasaval acquiescalt [Kv; ÖCJK] * *rézből való* ~. 1823–1830: Az első szobában mind rézből való munkák vagynak, a második szoba deszkából borított fallal mármorizálva, ebben elefántcsontból való munkák vagynak [FogE 185].

17. irat, dokumentum; documente; Schriftstück, Dokument. 1662: A testamentariusok, hihető, mindjárt a testnek Kassáról Fejérvárra, Erdélyben való bevitetése és eltemetése után, azon egész munkáit a fejérvári káptalanba beadván ugyan csak le akarták tenni affélló való gondviseléseket [SKr 86]. 1710 k.: a consistorium eleibe való relatiót, mint magunk munkánkat subscribálnunk kell vala hárman [BÖN. 910]. 1794: Die 24a Maji tartott Consistorialis gyűlésben Fel olvastott azon munka melly az elébbeni Consistorialis gyűlésben ki rendelt Commissio által ki dolgoztatott, és a melly ugy a' mint itten következik helyben hagyattott és meg állittott [Kv; SRE 311]. 1802: az Investigatio Munkáját annak be Végzésével Nékem kezembem juttatni köteleztetnek [Torockó; TLev. 10/8]. 1810: Kolosvári Pallér Léder Joseff minden nemű Kőfalakat és minden egyebet meg betsült ... és nekünk meg mondván Munkánkba így irtuk be [Dob.; Ks 76 Conscr. 17]. 1823: Nemes Közép Szolnok Vármegye Leveles Tárából az Insurrectionalis Biz-

tosság Munkájából ki irta és ki adta Zilahon Werötsi Sándor Archivar(ius) és H. Notar(ius) [Zilah; Végr.]. — L. még FogE 93.

18. pályázat, tanulmány; lucrare, studiu; Bewerbung, Studie. 1814: annak okáért bé adatván a' K Guberniumba azon bolondito buzáról irott munkája Galler nevű híres és tudos Protomedicusnak [Dés; DLt 1014]. 1823–1830: Az auditoriumban soha nem tanítanak, hanem a graduáltatás-kor a disputációk ott folynak, a tudós társaságok ott gyűlnek, s munkájokat ott olvassák fel | Szint György-napkor ülik meg a király születése napját. Ekkor osztatnak ki a fel-tett materiákra irott munkákra kitett jutalmak* [FogE 235, 239. — *1796–1797 tájt a göttingai egyetemen].

19. (irodalmi) mű, könyv; operá (literár), carte; (literarisches) Werk, Buch. 1658: Ajánlván mindazáltal ez kis munkát az én (már sok időtől fogva szolgáltam) mindenkor jó kegyelmes Asszonyomnak az méltóságos Lorántfi Susánna fejedelmi asszonynak [Kemlr. 330]. 1704: Tudja-é, látta-é a tanú, ha Bethlen Miklós uram ilyen ártalmas vagy akármí más ártalmas munkákat és írásokat tött volna? Ellenben, hogy a Diplomának és egyéb hasznos munkáknak effectuálásában munkálkodott és fáradozott-é [WIN I, 171]. 1720: van tizen öt nagy köny, az öte Sz. Tamás munkái [Köröspatak Hsz; HSzJP]. 1769: Bod Péter Báseli munkával fog Ngdnak rövid időn udvarolni [M.igen AF; TL Miss.]. 1777: Ovidius munkáinak magyar versekben való kiadásában is sokat nebelget nyavalyás* [RettE 381. — *Kolumbán János]. 1828: A könyv-vizsgálat itt szorossan veszen mindent; de tsak ugyan a' Crisis alá jött Voltér munkái 's más mintegy 35 darab könyvek is ki fognak adódni [BetLt 4 Hodor Károly lev. Bécsből].

Szk: tudós ~. 1823–1830: Szászvárosról Marosvásárhelyre hozták volt professzornak az híres Fogarasi Pap Józsefet, aki tudós munkáival sok arany és ezüst monétákat nyert volt a külső országi akadémiáktól [FogE 76].

20. műalkotás; operá de art; Kunstwerk. 1710 k.: Apelles, Parrhasius képrók, Phidias, Praxiteles képfaragók és oly híresek voltak, hogy még a bálvány-isteneknek is nagyobb becsületek volt, akiket ők csináltak; de hol vagyon ma az egész világon vagy egy munkájok valóságos? Oda vagyon munkájok, oda magok, oda nevek s emlékezetek [BÖN. 422].

21. szolgálat; serviciu; Dienst. 1740: Az Ur munkájában hiv Szolgai a' M Vásár(helyi) Refor(mata) igyefogyott N. Coll: Tagjai és annak Seniora [Told. 20a].

22. tevékenység; activitate; Tágíteit. 1588: Az Medicus felelő kit Bornemiza Janos Commendal a' városnak vegeztenek eo kgmek, hogy melto volna lenny ez városba(n) egy feó tudos Doctornak, holot a' sok betegség felette ige(n) kezdet grassalnj, az Borbeliok penigh vgmint giakorlatlanok Nem hogy az emberek eletet otalmazhatnak es a' betegseget keoniebithetnek, seot gyakortab artalmas gondviselek munkaiok az latatlansag es tudatlansagh miat [Kv; TanJk I/1. 87]. 1710: A török porta is kitanulván, hogy a keresztény orátorokhoz járnak, felette igen disgustálódék, azt gondolván, hogy Béli Pál is részes volna azon munkák [CsH 143]. 1795: Tessék Kegyelmednek, az ottan való további Tégla vetéstől meg Szűnni nem ásonni, vésetni minthogy ő natsága tellyességgel, azon Kegyelmed munkáját ott meg nem szenvedheti [Adámos KK; JHb XX/18].

23. mesterkedés, intrinka, áskálódás; uneltire, intrigá; Machenschaft, Intrigue. 1619: Ezt tudom, Nagyságod Dániel deákkal bőségesben megértette, miben állott az dolog, és ő,

Szkender pasa micsoda nagy sok munkájával-mesterségével nyomta el az vezéréknél [BTN² 181–2]. 1662: Eszünkbe juthat méltán nekünk ama szomorú beszéddel íratott história, az első Királyi könyvnek 22. részében, az Acháb királyról, kinek királyi birodalmának megzavarásában nem egyebeknek, hanem az időbeli előkelhető és a király körül hatható papságnak munkáival éle [SKr 100]. 1679: Istennel bizonyítok, úgy boldogítson minden dolgaimban, nem én munkám csinálománya bizony szívem fájdalomával van [TML VIII, 390–1 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. 1710: A magyar profügus urak sem szűnnek vala a fejedelmet supplicálni, és hathatós rátiókkal a hadi expeditióra indítani a fejedelem a tanácsurakat azért convocáltatja és azoknak propálnja, úgy mindazáltal, ne vennék ezekben azt, hogy Teleki Mihály munkája volna [CsH 106–7].

24. cselekedet; fapta; Tat. 1711: szép szerént vallja meg Ungvari, velle kik, és ő is kikkel paranzalkodot s mi indította, erre az gonosz munkára mellyet ha ne(m) cselekszik hogj minden gonoszszagi nap fenyre jöjjenek hoheráltal meg torturaztatik, meg csepegtetik, annakutanna az egetesnek helljire ki vitetv(en) meg egetetik gunjaival edgjütt [Kv; Tjk XV/1. 69]. 1744: insinualatotta Az R. Gubernium aztis hogy az előtt szalmák hordattottak a magos hegyekre hogy ha az ott lévő Strasa valami idegen népet látna jöni, azt meg gyujtván a Nepség ebből eszre vévén jövetelit el szaladhatna, de eztis nem approbalta a Regius Co(mm)isarius Ur Exljia, mert láttatik ő Exljia előtt ezis oly munkának a ki az ellenseg ellen szokott practizaltatni [ApLt 4 Árkosi Benkő Raphaél és Imreh József Apor Péterhez Nsz-ból].

25. kivizsgálás, vizsgálat; cercetare, anchetare, anchetă; Untersuchung. 1838: A Tartsafalvi — és Csehétfalvi Közös-ségekn, Havasokban tett kár tétel aránt, törvényes kibotsáttatásunk mellett esketést folytatván — a kellett bizonságok hon nem léte miatt, a munkálat bé nem végződhetett — ezen esketést tovább is folytatni kívánván — az ezen munka folytathatására a következő Julius 3-ik napján terminálván a feltett napra a kezébe adott Petséttel meghívni és elő allítani esmerje Szoros kötélességének a következő Személyeket* [Korond U; Pp Pap Samuel eskető biztos kezével. — "Köv. a nevek fels.].

26. átv munkálkodás; activitate; Betätigung. 1657: Az Ūr-isten csudálatosképpen az szinte csöppönőleg lévő keresztény vérontást így távoztatá el ... Ilyen munkáit az Istennek ezzel háromszor értem [KemÖn. 74]. 1710 k.: ezt az álmod én nem értem csak az én testi szabadulásomra sőt naponként inkább hiteli vélelem melyet én a Szentlélek munkájánál egyébként nem tarthatok, hogy énbennem minden lelki ajándékok az én nagy vigasztalásommal szemlátomást nevedektek s nevedeknek naponként [Blm. 1035] | Apáczi ... a tudományt és könyvek olvasását úgy megszerettette vélelem, hogy azt senki és semmi ki nem űzhette az elméből s kezemből a világnak minden jó s gonosz munkái s változások között is [BÖn. 555]. 1824: az érdeklített fekete Farkast annyival nagyobb különösségnek lehet venni, hogy még tudunkra eddig elé hazánk ilyet nem termett egyfelől; de más felől midőn, a több vele együtt született Kőlykek természeti színeiben jelentek meg, — ezt egynek lehet tartani a munkáiban oly szabad törvények alatt lévő természet szebb Játékai közül [Torda; TLI Köz. ir. 114].

Szk: a békeség ~ja. 1704: Melyre nézve jóllehet elsőbben megcsökönt volt a békeségnek munkája, mindazonáltal annyival már ismét nagyobb reménység lehet ennek az oratornak munkája után [WIN I, 307] * isteni ~. 1662: az

egység lévén fő eszköze a megmaradásnak. Melyre, mint isteni munkára, várhatna is akarki is áldást annak szerzőjétől, az egyenetlenkedést ... kigyomlálván egymás közül [SKr 640] * lelki ~. 1710 k.: Hogy azon szempillantásban a lélek két különböző, derekas, valóságos lelki munkára, gondolat-ra sem érkezik, nem hogy többre; valaminthogy a nyelv két különböző szót egyszersmind nem szólhat, hanem egymásután kell lenni [BÖn. 435] * a test ~i. 1710 k.: a neoterica philosophia a lélek értelme (intellectus) és azt követő akarát (voluntas) igazgatása alá veti mind a test munkáit és szenvedéseit [BÖn. 469].

27. az Isten ~i az Isten tervei; planurile lui Dumnezeu; Gottespläne. 1636: Ez volt az Istennek minden üdövel végben vitetendő munkáinak, öröktől fogván el intéztetett, és tzelul fel tetetett, végek, hogy az ő neve ditsöitessék belőlök [ÖGr Aj. 5]. 1710 k.: A természetvizsgálás is szabados és szükséges is az Isten munkáinak kitanulására [BÖn. 456].

28. a természet ~ja székelés; defecare; Stuhlgang | vizezés; urinare; Harnlassen. 1710: kimondhatatlan fájdalomokat s kínokat érzettem az ágyból a természet munkájára sem vehettek fel két holnapig [CsH 351].

◇ Szk: ~ban van folyamatban van; a fi in curs de rezolvare; im Gange sein. 1679: Tegnap jöve Kgd embere hozzám, ki beszéli, hogy őket Szent-Benedekről Rádai Péter, Fosztó uramék kiverték, de ebben Kegelymed meg ne űtközzék, mivel annak megorvoslása immár munkában vagon [TML VIII, 406 Teleki Mihály Bethlen Gergelyhez] * vki ~ba vétetik kezd meggyőztetni; a fi supus unei munci de lámurire; jn zu überzeugen beginnen. 1758: Barcsai Jánosné asszonyom által már munkába vétettem volt, hogy valamelyik mellé applikáljam magamat [RettE 66].

munkaadás asigurare de lucru; Arbeitgeben. 1859: Jámbor tanítványunkat, munka adással, és oktatással, s pártolással, vagy ha szükség esetiben segedelemmel is el látni ne terheltesse, valamint miis a hozzánk, következő tanítványokat, hasonló bánás moddal, ellátni, költsónos köteleességünknek tartjuk [Szűv; KovCLEv.].

munkabéli 1. ~ interesz munkával lerótt kamat; dobindă achitată prin muncă; durch Arbeit abgeleisteter Zins. 1850: véllem téendő kegyességiért pénz vagy munkabéli interesre magom nem tsak ajánlom hanem Contractizalom is magam [Szászújós SzD; Tsb 35].

2. tevékenységbeli; de activitate; Tätigkeits-. 1710 k.: szöljunk egy keveset az üdőről és az örökkévalóságról, hogy annál is inkább meglássék a világnak a hírnév körül lévő munkabéli bolondsága és hijábalósága [BÖn. 442].

munkácska 1. kevéske munka; (niște) munci mărunte; Arbeitchen. 1777: láttunk itt Észag (!) felől valo oldalában ezen hegynek az akkori nagy Erdőnek közepette tájékan valami munkátskát, mellyet mondtottak, hogy az Exponens nagy Apja vit volna véghez ... ezen á helyen igen távul lévén a Falútól nem jártunk [Dupapiatra H; GyK. Kretson Szimion (56) jb vall.].

2. rövid jelentés/beadvány; referat scurt; kurzer Bericht, kurze Eingabe. 1791: ezen Commissiora bizattatik az is, hogy egy particulare Domest. Consistorium organizatiojáról, hogy ez kiből és hány személyekből álljon, és mind ennek mind a plenum Consistoriumnak objectumáról egy munkátskát készitvén a Consistorium eleiben terjeszsze a megvisgáltatás véget [Kv; SRE 214]. 1794: Eleget mester-

kedtem benne hogy Ngöd parantsolattya szerént de otiori Juris cursu valo Munkátskát bé küldhessem, de sohol sem lelem [Hosszúfalu Szt; TKHf Jakab Gábor gr. Teleki Imréhez]. 1798: Nagyon örvendek rajta ha jo szivel irt Munkátskám a betsülletes Communitás^a előtt is kedvet nyert legyen, s kíváncsi is szívemből hogy örömmel tellyes ki menetele lehessen, s ha az idő ugy hozza magával hogy a' reá tejendő feleletre még valami Reflexiot kellene tenni munkámat s fáradtságomat kedves Jo Vraimtol nem fogom sajnallani [Torockó; TLv. 5/14. 1a. — ^aA torockói verős kovácsi társaság].

munkadíj munkabér; salariu, leafă, retribuție; Arbeitslohn. 1867: A harangláb deszkázásának bevégzése, alja megerősítése megrendelitetik annnyival sürgetőbben, mivel az első munkadíja ki is van fizetve [Nagyercse MT; ETF 107. 22].

munkájú vmilyen kidolgozású, megmunkálású; care este lucrat intr-un anumit fel; von irgendeiner Ausarbeitung. 1748: egy igen ritka munkájú melly fűdczót ... meg ősmertek mindgyár az Uri Aszszonyok, hogy bizonyosan Huszár Mátyásné melly fűdczójé [Abafája MT; Berz. 11. 89/1]. 1850: Egy Darab furnirozott, náddal bevont közepű diofa, szép munkájú kanapé 30 vft [Algyógy H; Born. F. li].

Szk: drága ~. 1732: Egy Persiai Nagy Virágos Selyem Szőnyeg drága munkájú [Kv; Ks 4 Kornis Zsigmond lelt.]. 1784: Egy aranyas ezüst keresztelő Tál, hozzá valo aranyas Kannájával együtt drága munkájú [Szentbenedek SzD; Ks 38. V Clenodia fam.] * *filigrán* ~. 1809: Egy filegrán munkájú arany Pászli [Koronka MT; Told. 19]. 1823: Egy filegrán munkájú ött darabb zöld kövekkel ki rakott Medálion [Szentbenedek SzD; Ks 38. V Clenodia fam.] * *gombkötő* ~ gombkötéses. 1838: Egy fekete uj Magyarka, seprőszin merino bélléssel; hozzávaló gombkötő munkájú lájbli, és szijura szabott bő nadrág [RLt kv-i nyomt. ki Mike Sándor ellopott tárgyai közt] * *rakott* ~ intarziás. 1792: Nagy rakatt Munkájú Almárium három ki huzo Ládákkal. Rakat Munkájú Asztol [CU].

munkakedv poftă de lucru/muncă; Arbeitslust. 1899: Ezt a becsületes törekvést, ezt a dühös munkakedvet, akaraterőt mi, fiam!, szegény emberek, kik szintén sokat kinlódtunk, míg valamik lettünk, becsüljük meg [Plev. 202–3 Petelei István Gyalui Farkashoz].

munkakör sferă de activitate; Arbeitsbereich. 1882 k.: Itt ülök legjobb ügykezzettel betöltve egy munkakört, mely hajlamommal és izlésemmel legjobban megegyez [Plev. 102 Petelei István Jakab Ödönhöz]. 1896: Sok esztendő után, más munkakörben csak a régi mesterségemet folytatom [i.h. 189 ua. Réthy Lajoshoz].

munkál 1. dolgozik; a lucra/munci; arbeiten. 1597: az harangot fel swoltattuk, Ach Lukach hogi eoted magawal raita munkallott, ismeg le bochatotta, attu(n)k f —/50 [Kv; Szám. 7/III. 26].

2. művel; a lucra/cultiva; bebauen. 1804: Tudom aztis, hogy leg alább 17. Esztendeje vagyon, a' miolta Bozintán Kosztán ezt a' helyet munkálni és lassanként használni is kezdette [F.berekszó Sz; BfR III. 12/7 Pogyina Györgyi (40) col. vall.]. 1840: aki ezen egyezésnek ellene cselekszik, az olyan embernek a büntetése léssen azon fruktusnak elvesztése, amit munkált, s még azon felül három Rénes forintig megbüntetődik [Jenőfva Cs; RSzF 157].

3. munkálkodik; a depune eforturi, a se strădui pentru ceva; tätig sein. 1844: meg hagyatik a Nemes Széknek hogy legalább a népes helységekben ezen idves intézet létre hozatalát munkálni és eszközölni törekedjék [UszLt XI. 85/1. 44].

Sz. 1851: az az igazság mit az ember nem munkál abba ne részesedgyék [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.].

munkálat 1. munka; muncă, lucru; Arbeit. 1847: midőn már az idő annyira nyílt munkálathoz^a nem foghatok [Dés; DLt 617. — ^aTéglavetéshez]. 1871: A templom és torony elkészítésére nézve 100 frt határozottatott a kömiveseknek, mivel többszöri elprobálás után 80 frtokért nem akartak kiszállani, hogy munkálatokat, tovább folytassák és bevégezzék [Burdjánosbuda K; RAK 116].

2. kivizsgálás, vizsgálat; cercetare; Untersuchung. 1838: A Tartsafalvi — és Csehétfalvi Közönségeknek, Havasokban tett kár tétel aránt, törvényes ki-botsáttatásunk mellett esketést folytatván — a kellett bizonságok hon nem léte miatt, a munkálat bé nem végződhetett ezenn esketést tovább is folytatni kívánván — az ezen munka folytathatására a következő Julius 3ik napján terminalván a feltett napra a kezébe adott Petséttel meghívni és elő allítani esmerje Szoros köttelességének a következő Személyeket^a [Korond U; Pf Pap Samuel eskető biztos kezével. — ^aKöv. a nevek fels.]. 1843: a biztosság ezen napi munkálatát bévégezte [VKp 69]. 1847: Tovább folytattuk ezen munkálatunkat a fenn irt év Martiusa 26-án az előbbi helyt [VKp 177].

Szk: (ki)nyomozási ~. 1843: A biztosság nyomozási munkálatát bévégezvén jegyzőkönyvét a következőkben véli bérekesztendőnek [VKp 121]. 1847: ezen Tanás^a által 3 szám alatt fölterjesztett kinyomozási Munkálatból világos: Miként Kérelmes ... a' kezébe tartott páltzával Virág Lászlót ugy artzba ütötte, hogy artzázt azonnal Verbe borította el [Kv; DLt 530a. — ^aTi. a dési].

3. jelentés; raport; Bericht, Meldung. 1778: Guberniális Rendelések Egességnek az Emberek és Marhák között fenntarthatására készített Physicusí Munkálat aránt [MvAlt Mátyus, ConsSan. gub.]. 1840: Mely véleményes munkálatom meg tétele, s bé adása mellett, alázatos tisztelettel vagyok A Tkts Nmes Tanátsnak alázatos Szólgája Moldovai J. Ferentz mp városi Esküdt Sz Bíró [Dés; DLt 370]. 1843: az osztály levelet el készítvén, fel olvasván asz-(sz)onyságod azt helyesnek, törvényesnek el esmérte, ellene nem mondván a' Munkálatnak [T; Tolvaly lev.]. 1868: Mind két munkálatához a papok nyujtsanak segédkezet, bérlistákat a bérkimutatókhoz szükséges birtokleveket, conscriptioikat tartsák készen, hogy ezek hiánya miatt a munkálat ne hátráltassék [M.bikal K; RAK 167].

munkálati kivitelezési; de efectuare/executare; Ausfühungs-. 1846: Feltéve hogy ezen hid helyre allítása hat holnapok alatt meg történhet, ez idő alatt a' szükséges munkálati vizgálatokért leendő megjelenésért a Megyei mérnöknek Rfr 50 [Dés; DLt 858/1847].

munkálkodás 1. munka; muncă, lucru; Arbeit. 1584: Ez Eotuen Egy forintnak tíz penznek, Egy forintiat tíz penzet eo kgme(ne)k Az Tarchahazj Munkalkodasaert Meg Engetek, Restal f 50 kit Meg Varnak eo kgmek [Kv; Szám. 3/XIII. 11]. 1649: Balint kouacznek patkolasaert az Varos Louaihoz, es Szeker körül ualo Munkalkodasaert, Adatott

B: V: Tiz forintott [Kv; i.h. 26/VI. 432]. 1665/1754: Ha valamely legény butszatlan el-menvén vissza nem akar jöni Butsú-vétlen oda jártában, míg nem igazitaná dólját, munkálkodván Asztalos művet; vissza jöven azon butsú nem vételiért, munkálkodásáért, és létz pénz le nem vételiért, büntetődjek egy forintal [Kv; ACart. 19]. 1687: Az meg irt malom körül valo kivantato szükséges munkalkodások ... el mulatását így rendelék egy vontatás fának akár cserefa akár lapoczka fa akár Silip fa el mulatasa Denar 12 [Sóvárád MT; Sóváradi Bíró lev.]. 1796: A Koporsom tsináltatására, és a' Sirások(na)k munkálkodásokra hagyok ötven Forintokat Getse Beniamin mp [Déva; Ks 73. 74. VII. 126].

2. fáradozás, buzgólkodás, ügyködés; ostenealá, efort; Bemühung, Eifer. 1568: Megh értettek Biro vram Munkalkodását az Nagy Summanak le Zallitasaban [Kv; TanJk I/1. 32]. 1599: Ezert kellett kgmedett leuelem által megh talalnóm, vgy ertem hogy ott Huzt tartomaniaban Vysken igen Zepen chyenalt leneket arulnak, kyre im enis Harom forintott kvideottem Egy Zabadosomtoll, Kgdett kerem mint byzodalmas Vramatt, kgmed bochyassa egy bizonyos emberet oda Viskra (!) vele ky vegie megh es vegien iott, saggia (!) az en zabadosom kezeben, kgmetteol ebben valo munkalkodasat igen io Neuen vezem [OL Múzeumi anyag Fasc. 216. H. Nr. 92 özv. Wesselényi Ferencné Zarkandi Anna Kerei János huszti várkapitányhoz]. 1664: Az Kegyelmed munkálkodását Isten tegye gyümölcsössé [TML III, 43 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz]. 1760: egyedül az igazmondásért s hazája megmaradása mellett való munkálkodásáért szenved rosszakaróitól [RettE 114]. 1832: a Néhai B. Dániel Istvánné Groff Mikes Anna ur asszony Ó Excellentiája M: Successorai Osztályok dólágban az általunk véghez vitt Hivatalas egész munkálkodasunkert Husz Rftokat Conventios pénzben kezünkhöz vettünk ... Mátéfi Dániel mpr és Verestoy Cséri Farkas mpr. Mind ketten ezen osztályban volt Osztoztato Bírák [Kv; Born. IV. 31].

Szk: együtt való ~ együttműködés. 1682: megh tekintvén az én feleségemnek Harinai Tsap Angalit asszonyinak velem edgyütt való szorgalmatos munkálkodását, io gondviselését ... Azért nem akartam Gondviseletlenül io dispositio nélkül hadni [Kv; RDL I. 160]. 1710 k.: Az emberi lélek és test szoros egységéről és együtt való munkálkodásokról [BÖn. 467] * kölcsönös ~. 1812: Malom Kővet, Bél és Viz Kerekeknek valo Kaláts fákat, Gerendejt az Árendások szoross ügykezettyek és Költsónös Munkálkodások alatt a Milgos Udvar fog adni [Oroszfalu MT; Born. G. IX. 5].

3. véghezvitel; effectuare, executare; Durchführung. 1678: Isten Kglmeteket tovább is fel tett czéljának kegyes munkálkodásában tovább is segítje, szivesen kívánjuk [TML VIII, 201 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1761: Maga Milgos Baro Josika Imreh Ur ó Nga hogi valakit rá kért volna az két Udvarházok meg cseréléseknek munkálkodására, vagi nem, en nem tudom [Branyicska H; JHb XXXV/46. 17].

4. ténykedés, tevékenység; activitate, lucrare; Tätigkeit, Betätigung. 1808: a Szent Benedeki Köz helyek fell osztására ki rendelt Commissio tentálván a Törvényes osztályos executiot minden ellene monadás nélkül be botsáttatván, következőleg folytatott munkálkodásába ... az Asszonyinak a Becski részen valo azon fogását adta [Fejér m.; DobLev. IV/916]. 1830: hogy ezen Protestatiomat az Urak a magok munkálkodásokba" per extensum be írjanak Törvényesen meg kivanom [Nagyikland TA; TLt Köz. ir. 1768. — "Konszkriptori ténykedésre]. 1849: Tisztelt Szolga Biro

Somogyi Ioseff, és kirendelt Biztos Társa Bereczki László által véghez vitt Nyomozas Fő Biro Tisztelt Császár István Urnak 1849be Majus 2-an tett válaszlo Rendelete nyomán ezen kinyomozas általunk tovább folytatattik, mely tsak ugyan a fenn sorolt tisztelt Biztos Urak munkálkodása alá iktattatik [Héjasfva NK; CsZ].

5. ármánykodás, áskálódás; uneltire, lucráturá; Ränkeschmieden. 1826 k.: A' Hajduk Be-Esketése formája A Nemes Törvény Széknek Tiszttségnek Előljáiroimnak semmi titkát dólját ki nem jelentem; sőt ha azok ellen valami rosz munkálkodást sőt igyekezetet észre veszek töstént és koránt be jelentek [UzslT III. 48].

munkálkodhatik 1. tevékenykedhetik; a putea face ceva; sich betätigen können. 1675: mikor be vitetnek az rabok kest övet nallok ne hagyasson, annal inkább valami oly eszközket, melyekkel magok szabadulasaban, vagy magok meg ölesiben munkalkodhassanak [Fog; UF II, 676 Bornemisz Anna ut.]. 1679: Klmed fizeteseben tova nem munkálkodhatunk nemis nevelhettyük magunk is szegenyek vagyunk [Dés; Jk 39b].

2. (víz) folyhat, haladhat; a putea curge; fließen können. 1716: az Gyümölcsös kertett akarnám most kertb(e) venni először, napszámot fogadnék buzával, és az előt való dombot, és ütköztöt (: az pallon felől a ki vagyon :) ell hányatna(m), most a víz is inkább munkalkodhatnek [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.].

munkálkodik 1. dolgozik; a munci/lucra; arbeiten. 1581: Byro vram Akaratyabol az harangot Ky Bontottwk helyebeol. Vgian akoron 10 Legeny hogy fákat és swytokat (!) fel hordottanak is egyeb kyleon kyleon valo zwksegre Munkalkotanak. attunk azo(n) 10 legenyeknek d. 42 [Kv; Szám. 3/IV. 7]. 1585: Orsolia Keomiwes Andrasne" leowe hozzank a Swteo hazba(n) Grusz Peter Twzert, Es kerdem: Myert lo Peter vram hogy temagad leoz, hol a' leany? Monda El Wzem Az hires Curwat teolle(m) Mert Nem teze(n) vala dólgot, Az zeoleobe sem Megien vala munkalkodny [Kv; Tjk IV/1. 455. — "Vallja]. 1589: az Aczioknak hogy ot az hidaknal munkalkottak flo. 3 [Kv; Szám. 4/X. 60]. 1618: Nagy Mihály Kolosvári fiu kötelezé önnön magát a Nyárádtói Szent egyházhöz jobbágságra a Megyével edgyütt a Templomnak építésib(en) munkálkodik [Nyárádtó MT; MMatr. 6]. 1677: némely Nemes atyánkfiai impedialták, hogy az ő innepeken" ne légyen szabad munkálkodni [AC 16. — "Ti. az ortodox ünnepeken]: 1716: Isten eo felsége az Aratásnak ideit el hozván a mely marhán munkálkodni szokott ha két féle marhája vanis ki viheti meg tzóvekelje legeltetheti napkelettől fogva napnyugtáig [A.csernath Hsz; SzékFt 30]. 1758: az exponensek praecessori falu közönséges erdejéből irtották, pusztították s munkálkodtak rajta [Ditró Cs; EHA].

2. tevékenykedik, szorgoskodik; a se strădui/sirgui; sich betätigen/befleißigen. 1577: Eo kegmek ... keryk byro vramat Tanachyawal, hogy megis lobban Munkalkoggyek eo kegmek ezen [Kv; TanJk V/3. 147a]. 1597: Nicolaus Kalmansehi fassús est emmagamis latta(m) hogi az Azzoni waltig forgolodot munkalkodot, es kalmarkodot, hogi az Isten ewket faratsagok vta(n) esmet fel emelte wala [Kv; Tjk VI/1. 14]. 1604: biro vram az valasztot negy Vraimmal egyetemben szorgalmatosan munkalkodgianak hogy az ket ezer forintot Zallitchak három ezer a wagy mentel fellyebben negy ezer forintra [Kv; TanJk I/1. 480]. 1689:

tehetőségünk szerint azon munkalkodtunk I(ste)n engedelméből hogy rossz dolgokat jora vihezzünk [Aranyosrákos (TA) körny.; Borb. I.] | Devai Janos A sz. Partialistol admonealtatván hogy Feleségét complácallya, a békességen semmit nem munkálkodott, sőt Feleségének holt hírét költette [SzJk 236]. 1727/XVIII. sz.: A becsületes Atyák tisztí ez, hogy ha midőn kalandosunkban felső, közép, also rendben levő becsületes Atyánk fiainak halottjak lenne, Dekanyival edgyüt szorgalmatosan anak el takarításában munkalkodgyek, ugymint: koporso csináltatásban, Sir asasban és töbekbenis [Zilah; Borb. II]. 1740: Kérem azért atyafiságos szeretettel az Urat kedves edés! Ötsém Vramat hogy munkalkodjék valami uton modon le jövelele iránt [A.ucsfa F; TKhf gr. Teleki Borbára gr. Teleki Sámuelhez].

3. ts elősegít vmit; a promova/ajuta ceva; (be)fördern, begünstigen. 1676: Lamentálja maga állapotját is, de azt könnyebben hagyja. Azt mondja, tudja kik munkálkodták azt [TML VII, 261 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1679: Kérem Kglét edes Bátyám uram értsen egyet Kgltek s munkálkodja egy szívvel-lélekkel vallása, nemzete javát [TML VIII, 437 Teleki Mihály Ispán Ferenchez]. 1704: az három natio között meghült szeretetnek és egyezségnek valóságát munkálkodják és efficiálják is [WIN I, 205]. 1711: azért akarki ezen 's ebből szarmazható dologban más-(na)k kisbeseget, bestelenséget, annál inkább kárát munkálkodni ... csak akarná is, annál inkább kárát munkálkodná ... a Commembrak közzül pénzének le tételével amovealtas-ek [Dés; DLt 489]. 1758: se atyja, se anyja számba sem vették, mintha nem is lett volna, nem hogy dolgát igyekeztek volna másképpen fordítani és illendő szerencsét munkálkodni [RettE 75]. 1796: Dosa Farkas ur nem hogy a' Lakodalmi Solemnitást végben menni munkálkodta volna, sőt Bernád Ersébethet szekérre rakatván Makfalvára küldette [Lukafva MT; DLv. 4. XLA].

4. ármánykodik, áskálódik; a unelti; Ränke schmieden, stänkern. 1676: A törökök indulása sem volt, Uram higgye Kegyelmed, ok nélkül; látor az ördög, s nem szűnik munkálkodni [TML VII, 280 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. 1704: Toroczkai Péter testvératyafia most is Erdélyben van a több rebellesekkel fejes, és most is mindennap ő felsége ellen munkálkodik, amint és amiben lehet [WIN I, 299].

5. igyekszik vhoval/vkihez; a se duce/a merge undeva/la cineva; sich irgendwohin/zu jm beilen. 1583: wegezne el welek, hogy a my hadonk oda ne munkalkodnek [Gyf; BáthoryErdLev. 107 az erdélyi hármastanács Báthory Istvánhoz]. 1584: zeretlettel kerik biro vramat hogy eo kgme kiraly Biro vrammal egie(te)mbe Munkalkoggyiek elseobe Kendy Sandor vramhoz ... wgiekezzek eo kgme ez Semnariumnak epiteset megh Niomny ... Annak vthanna onnet mingiarast Ala Munkalkoggyanak feierwarra az feiedeleleibe es az p(rae)sedeselek eleibe holot, Siralmason lelengesenek megh minden keouetkezendeo Insegeket [Kv; TanJk V/3. 277b]. 1589: Azert Biro vram eo Kgme Munkalkoggyiek Ala Vrunkhoz Kerie keonyeoreogyeon [Kv; i.h. I/1. 105].

6. a természet ~ a természet dolgozik; natura lucrează; die Natur sich betätigen. 1705: Hanem Isten barátságából a természet magától munkálkodván, a vizeletemben igen sok materia takarodott ki [WIN I, 615].

munkálkodó 1. mn 1. dolgozó; lucrător, care muncește/lucrează; arbeitend. 1587: Ez Wegezes penigh foglallia chak

az Mywes rendeket Cebelieket be, Es ezen kyweol, az Mezeon zanto munkalkodo zegheny rendeket keossegetis kik Ne(m) eos fiuk [Kv; KvLt Vegyes III/66]. 1650: Rakoczj Sigmond Eő Naga konyhaia(n), Es Istalok körül munkalkodo Hostatj Emberek(ne)k Hust Lib. 10 [Kv; Szám. 26/VI. 417]. 1679/1681: a' vas körül munkalkodo minden nemű emberekre, vagi mivesekre legye(n) eo kglmenek" szorgalmatos vigyázása [Vh; VhU 672. — "Az ubnak]. 1767: Városunk kevés Erdője a' Bányákon háló 's éjjelis munkálkodó Vas bánya Czimboraság által szinte el pusztul vala [Torockó; TLv. 7/1]. 1807: a' Groff Teleki haznál munkalkodo fusserekért 21 xr [Kv; ACSzám. 9].

2. munkát végző (állat); (animal) de muncă/povară; Arbeit leistendes (Tier). 1759: Ha Barmai valamikor a szabad helyből kárba szaladnának, tartozzanak csak zálogot venni de munkalkodo Barmait vagy Cseledjit ne incaptiválhassák, hogy így Dolgában kár interveniáljon [Torockó/Gyertyános TA; Bosla].

II. fn vmiben buzgólkodó/fáradó ember; persoana care face ceva; Eifrige(r). 1662: a golyóbis szinte az asztal felett ütne fel egy deszkát s tapaszna pora és darabjai rútól meglepnék az írásban munkálkodókat [SKr 614].

munkálkodott tevékenykedett, közreműködött; care a lucrat/contribuit la ...; mitgewirkt, sich betätigt. 1678: Az Kezeseg vinculumu Exequutiojaba(n) munkakodot (!) Deakok(na)k attam f 12 [Ütl].

munkálkodtatás dolgoztatás; efectuarea unor munci/lucrări; Arbeitenlassen. 1649: Jobbagyokra szantassnak, uetesnek, kaszalasnak es egyeb munkalkottatassnak idejn erogaltanak ... cub: 45 [Kv; Szám. 26/VI. 495].

munkálkodtatik előmozdittatik; a fi efectuat/promovat; befördert werden. 1662: Ott való sok rendbéli lakosok egyenetlenségek, az rendetlenségből gonosz dolgok, veszedelmes üdők alatt munkálkodtatott azoknak orvoslások [SKr 414 Tartalomjelző fejezetcíméből].

munkálkozik tevékenykedik; a activa/lucra; sich betätigen. 1595: adatanak az Birak Wraim Zöcz Mihaly W(ram)-nak miért hogy az előt oda ment varos dolgaban oda hagyatot és abban munkalkozik, költségű 2 Tallert [Kv; Szám. 6/XVIIa. 144 Heltai Gáspár sp kezével].

munkáló 1. dolgozó; care lucrează/muncește; arbeitend. 1848: A Soos Kutnál egy darab Sülyedékes hely bé töltésén munkáló Czigánnak 36 xr [Dés; DLt].

2. munkálkodó, tevékenykedő; care muncește; schaffend, arbeitend. 1835: a' Panaszlo Kérelmesek részint ... nemesek, részint Városi, a' Közönség Jovára munkáló Polgárok [Torda; TLt Praes. ir. 1012].

munkálódás 1. munka; muncă; Arbeit. 1721: a dési torony utolsó felépítésének alkalmatosságával azon toronynak építő mestere volt egy Király Péter nevű ember, aki is megfogadván Thóth Istvánt maga mellé faragó-legénynek megszeretvén igaz munkálódásáért Thot Istvánt fogadta volt ... fogadott öccsének [Dés; ETF 107. 28]. 1756: a Nagy vagyis belső udvar közepében vagyon egy ugro kút, melynek vize ben való alveuson fenyo csatornák vagy csőkön végei jól meg vasazva lévén, hozatik költséges munkálódással és faragot követ feneke, és oldala rendesen kirakva lé-

vén, tetejében kőből ki faragva tanálatik egy fejr Hattyu [Déva; Ks I. 32 kúrialeir.]. 1811: Ezekből méltoztatik a Tettes Nemes Vármegye által látni, minémű szorgalmatos munkálódások tétettek és végeztek el az Leveles-Tárbán [SztLt 85/337 Publico politicorum].

2. tevékenység; activitate; Tätigkeit. 1843: A fenntisztelt rendelkezések teljesedésbe vételére a biztosság folyó hó 13-án Zalatnáról kiindulván, a középső zalatnai uradalomnak Abrudfalva nevű helységében kiszállott, és ottan a következő napokon folytatott munkálódását elkezdette [VKp 66].

3. szolgálat; serviciu; Dienst. 1710 k.: A virtusok között legnagyobb inclinációm volt az én nemzetségem, hazám, vallásom közönséges javának rendem, hivatalom s sphaerám felett való munkálódására [BÖn. 505].

4. buzgólkodás; strădanie; Bestreben, Eifer. 1829: Ez előtt két Esztendővel az Uszo Oskola 2130 Rf V.C.-val el kesztettet ugyan annyira hogy á közönséges tanulásra elég alkalmata volt, de hogy nagyobb Szökésekre, fenn álló, és más mesterségebb uszásra és lehessen használni, Mlgs Rezsán Lajos Ur fáradhatatlan munkálódása által szerzet egybe e' tzelra némely Joltévöktől 1460 Rf-kat, mellyekkel az oskola méljebben ásatattat, ki deszkázattat [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

5. vminek az előmozdítása; promovare, sustinere; Förderung. 1710 k.: Az oda fel említett Andreas Leyard is bėjött vala Landorfejérvárról ennek munkálódására [BÖn. 931]. 1737: annak a dolognak Procurálására, mind Procurátorok előtt, mind egjebütt az hol illik munkálódására deputáltak [Dés; Jk 471a].

munkálódhatik 1. dolgozhatik; a putea lucra/munci; arbeiten können. 1769: a Biro feles embereket fel vévén maga mellé oda jüvének, kikis meg értvén Csáki Ferentztől hogy kárba nem voltak" azt kezdik mondani hogy el kell onnan hajtani mert más nap nem munkalodhatnak az ökrökön az gazdák ha nem étetyük őket [Bögöz U; IB. — "Az ökrök].

2. tevékenykedhetik; a se putea ocupa de ceva ...; sich betätigen können. 1676: küldötték Vajna András uratot Kegyelmedhez, remélvén azt, hogy Isten után Kegyelmed jóakarata s törekedése által lehetne szabadulása. Én is azért kérem Kegyelmedet, ne neheztelje abban munkálódni; ugyanis ha Kegyelmed nem munkálódik benne, kicsoda munkálódhatik? [TML VII, 262 Nemes János Teleki Mihályhoz]. 1696: az Nemes Vármegye exmittálta volt ezen Also járásbéli bécsülletes Fő Bíró Szász Czegőj Balog János és Szász Új ősbén lako Fogarasi Nagy Gábor Vice Jspán uramékat, Az mint hogy eő kgl(m)ek kiis jöttének és azon helybéli Controversiában valo földeket megh okulalván, Továb eő kgl(m)ek ezen dologban nem munkálódhatanak [Dob.; WassLt].

3. is előmozdíthat; a putea promova/sustine; fördern können. 1730: A komisszáriusoknak imponaltam volt, hogy nékem minden excessu sirol az Militianak genuina informatiot tegjenek, hogy azok(na)k orvoslását, annakután én is illendő helyeken munkalodhassam [Csapó KK; Ks 90 Kun László kezével].

munkálódható vmit előmozdítható személy; persoană care poate să promoveze ceva; Förderer (jemand, der etw. fördern kann). 1808: vagyok a Torotzkai közönség(ne)k alázatos Jovát akaro, és munkal(o)dhatója Nagy Dániel mpr. [Torda; TLév. 7/14].

munkálódik 1. dolgozik; a lucra/munci; arbeiten. 1570: Kaytar peter hithy zerent Vallya Aztis latta hogy az kertnek Epitesen az harom attiafiak egy Aranth Munkalottanak [Kv; Tjk III/2. 44]. 1587: az heiazattiat meg meg bontattam miert hogy ez eleöt megis Giwladot harmad napeg munkalottanak az achiok kiknek fizettem f 1/50 [Kv; Szám. 3/XXX. 30 Seres István sp kezével]. 1597: Mind enny Ideig hogy az Acsok es az komiesek munkalottak mys keorniw-leok voltunk neha az Mesterek velwnkis eottek keolteotwnk f 4 [Kv; i.h. 7/V. 9]. 1615: Kováts Gergely erős hitel meg esküvén kötelezé magát a Nyárádtói Templomhoz jobbágyságra a Megyével edgyütt a Templom(na)k építésib(en) munkálódik [Nyárádtó MT; MMatr. 6]. 1702: Solyé Kozák Ura lovai, szekerei körül iöl munkálódik [Széplak KK; SLt AM. 42]. 1743: Gabona és Széna bé takarításra tartoznak Tiz jó szekeret két két jó erős emberrel, punctualiter, a midőn kívántatik Sístálni egy héti munkára két nap magok kenyerek mellett négy nap az Udvar Czipója mellet munkalódni kötölesek [Flapugy H; Ks 62/11]. 1805: (A vincellér) egészszen el takarittásáig a szőlőnek hiven és serényen munkálódik [Erdőszengyel MT; TSb 43]. 1809: a' mostani szorgos mezei munkáért a' hol minden paraszt ember már jobb Idöt mutatván az Ur Isten a' buza bé takarításával munkálódik, telyességgel az emberek innen el nem mehetnek [UszLt ComGub. 1700].

2. tevékenykedik; szorgoskodik; a se strădui; sich betätigen/befiefern. 1575: Ertyk eo k. az hatar Iaras dolgabanis Mint Mwnkalodot eo kegek [Kv; TanJk V/3. 119a]. 1592: Chere Martonne, Orsolia vallia: En teollem veottek meg ketten Zechi Istvan és Zechi Peter az darab kertet Az arulasbannis egi arant teoretettenek, munkalottanak [Kv; Tjk V/1. 229]. 1670: szögdte(m) megh vincelerseghre Bartok Istvannal hogy az kaczkai szőlőmnek minden nemű munkaianak gondgyat viseli mind jobba(n) lehet tehettsege szerint munkalodik dolgozik es dolgoztat jobbágyammal benne kivalykeppen az homlítása(n) forgodik derekason [Dés; Ks 41. C. 10]. 1710: Az kölcsön ki adott Zabnak bé szédesibe eyel nappal munkálodtam és munkálodom, de mind eddig elé cseplet zabjok a szegény embereknek ne(m) volt [Vacsárcsi Cs; BCs]. 1716: latom: bajos ez az orszagos munka: noha minden nap egész nap munkalodunk: megis bajoson mehetünk elé az dologban [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nsz-ból]. 1840: En a Gerendak és Szaru fak meg találása és őszve szedesebe" merőbe munkalodom vó-sárnapot fogva [Várfa TA; Bosla. — "Ti. a megáradt Aranyos elsodorta faanyagában].

3. vmilyen munkát végez; a executa o anumită lucrare; irgendiene Arbeit vollbringen/leisten. 1702: Admonealtatta Walter Janost a B: Ceh Az Ur Gubernator Urunk eo Naga Munkájín kívül hogy senkinek másnak Asztalos Munkát ne munkalodgyék [Kv; ACJk 48].

4. is megművel; a cultiva/lucra; an/bebauen. 1742: a' léány ágat ezen Erkedí, Solymosi, és Barátfalvi Jóságokban nem haereditállya, sőt haereditaltani sem kívánnya, s nem is munkalodgya, vgy mások által is munkalodtatni nem kívánnya [Szászkered K; LLt Fasc. 97].

5. is elősegít/szorgalmaz vmit; a promova/sustine ceva; etw. fördern, betreiben. 1690: az General ő kglme oda fel ő Felsege es ministeri előtt representáltlya sok fogyatkozásokat és munkalodgya terhűnk(ne)k könnyebbülésit [Törzs-Bethlen Sámuel fej-i ut.]. 1700: kérem Mikes Pál uramat munkalodgia az Öcsém Vajna Orbán szabadulását [Zágon Hsz; HSzJP Franciscus Vajna de Zágon (55) sz vall.]. 1710:

(Béldi Pál) úgy akarná, hogy vele együtt és az ő részére munkálódják a fejedelemséget [CsH 141]. 1730: (A megválasztottak) hogy az Ekleisia dolgait, hűvésegen és jó lelki ismerettel munkálodgyák, adgyon Isten ő kglmek(ne)k elégséges kegyelmet [Kv; SRE 159]. 1742: Bethlen Adam vra(m) minden keppen munkalodgya az maga dolgat [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. 1748: Soha pedig nem tapasztaltam nemis Sajditattam valamit Moldován Marton és felesége Illona felől, hogy szeginy Telegdi Péternek halálát vagy élete el fogyását munkalodták volna [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1817: Mert én tudja a teremő Isten, hogy mindenekbe teljes igyekezetemmel a Nagyságod hasznát kívánom munkálodni [Szászszombor SzD; IB. Szentmiklosi István ref. pap lev.].

6. buzgólkodik, ügyködik, fáradozik; a se strădui/osteni; sich beeifern/bemühen. 1570: Az Igenesssegh feleol eo k. az zaz vram aztis Mongiak hogi eleget zoltak Mwnkalottak Bennek, De veghez nem vihetek [Kv; TanJk V/3. 20a]. 1592: En teollem voottok megh ketten Zechi Jstuan es Zechi Peter az darab kertet Az arulasbannis egi arant teorekettene, munkalottanak [Kv; TJK V/1. 229]. 1695: Eddigis Reformata szasz Ecclesiank(na)k dolga csak difficultasban lévén, munkalodtunk hogy illendo Bec(sü)(ete)s szasz Praedicatorat állítsunk [Kv; SRE 31]. 1696: Mi uram mielyt értettük másnap reggel mindgyárt abba(n) munkalodtunk szorgalmatosonn, mint csendesithessük azt a' dolgot [Balázsfa AF; BK. Veniczei Sándor Bethlen Gergelyhez]. 1702: én a sindely szerzeseb(en) eiell nappal munkalodom Ngód parancsolattját várom ha Korondi sindely kevantik-é, vagy pedig zetelaki [Tarcasfa U; Ks 96 Pálffy Ferenc lev.]. 1732: Rudics Borbara Aszszonj igjekezet es munkalodat kezesegen a fogságból való ki szabadulhatásan [Kv; MyRKLev.]. 1778: lévén Nagyságodnak Nemes Bardocz székb(en) Vargason egy Bitsak Miklos nevezetű Taxás Jobbágya az Homorod Sz. Pali Curiához, kinekis Praedecessorai sok szántó Földeket és széna füvetek adtak volt el kit egy uton kit más uton az Vargyasi Lakosok(na)k. ezen Jobbágyok igyekeztek azakat vissza szerezetni és körülötte azak iránt munkalodni, még az melyek kezínél nem volnanak azakatis igyekezünk vissza hozni [Telegdi-Bacon U; Borb. II T. Bacsoni Boda Márton kezével].

7. (el)fárad/megy vhová/vkihez; a se duce undeva/la cineva; sich irgendwohin/zu jm bemühen. 1597: B. V eo kegmé Egez Tanachiaual egietemben fogada meg it valo Zabo Giorgieot ky oda ky Munkalodgiek zeel Varosokon Varakban falukon tudakozni, az el marat sebes es beteges legeniek feleol, kik az kereszt mezej hartzkor eltemetek (!) volt, ennek szegeotsege, melliet megis attam f 13 [Kv; Szám. 7/XII. 9 Filstich Lőrinc sp kezével] | az felperes bizonsagitis chak azert vette be az teorüenj Ahogy Ide mu(n)-kalottak volt [UszT 10/4]. 1605: Kgldeit kere(m) Kglde munkalodgiek oda szeginyekkel es az miben lehet Kglde segitsen nekik, mert ha oda lesz buzaioak mind ehel halnak meg szeginiek [Torockosztgyörgy TA; WassLt Lad. Torozkay St. Ebenihez]. 1621: Egy Stephanus Zeydiuensis neű Deak czinalt uolt az Zaz Templomba ualo Gradualhoz valami versekett hazayaba(n), es hogy ide munkalodot uelle kellett fizetwnk annak d 75 [Kv; Szám. 15/IV. 12]. — Vö. az elmunkálódik címszóval.

8. fn-i in mellett; precedat de un infinitiv; zusammen mit einem Infinitiv: igyekszik megtenni vmit; a se strădui să facă ceva; sich bemühen/beeifern etw. zu tun. 1679: Betlen Gergely uram megbántódását is Kgd censurája szerént orvosla-

ni munkálódtam [TML VIII, 407 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1692: az pénzemet meg kglde ki ném küldé, hanem kglde(e)t kérem asztis mentol hamaréb kezembem küldeni munkalodgiek, mivel az pénzemből igen ki fogytam [Kece TA; ApLt 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez]. 1708: Az ökrök arant valo kgd parancsolattját alázátossa(n) erterm vr(am) és effectualni munkalodom [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

9. közbenjár; a interveni; vermitteln, sich für jn/etw. einsetzen. 1585: Bonchidai Gergeli, es felesége Anna, valliak hallottak Kalachsuteo ferenchneteol, hog' Puskar Balas kerte halala oraian, hog' Ne hagia az feleségett hanem legen segitsegel Tanachiaual, es keolchegeuel, azert Meg Emlekezuen arról, segitette Mind keoltsegeuel s mind Thanachiaual, seot eo Maga is Munkalodot feokeppen az procuratoroknal, hog' Ne hagiak, viseliek gongiat az zegeni Azzonnak Mert Jgassagat Jsmeri [Kv; TJK IV/1. 401b]. 1664: kívántatott gróf uramat levelünk által meg találunk, hogy ő kegyelme csak magától keresne istenes jó módot abban, irván a residensnek is, hogy munkálódnék az fővezér előtt, mikint lecsinálhatná az ellene való nehézséget ne lenne nekünk is történhető nagyobb búlásunk [TML III, 30 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1710: Caprara* eleget munkálódek a török császárnál mind ajándékokkal, mind esztendőnkint való honoráriumi gírással, de semmit véghez nem vihet a fővezér miatt [CsH 164. — "Caprara Aeneas császári tábornok].

10. ármánykodik, fondorlatoskodik; a unelti; Ränke treiben. 1675: Az Brassóban való pénz vitelét is, ki nem irhatom, az mire tekinték. Egy szóval: látom azon volnának leginkább engem, Kegyelmedet, Kapi uramat, Haller János uramat öszveveszethetnének. En nálam bizony ördög uram végben nem viszi. Haller uramat is úgy disponáltam, talán ott is héában munkálódik [TML VII, 5 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. 1710: a jámbor, igaz hazafiát, Keresztesi Sámuel, kit az egész ország választott vala praesidensnek, s be is esküttének, s fungála dicséretesen egy darabig hivataljában, addig munkálódnak Apor István által az udvarban, gyalázzattal a Diploma ellen kivették a praesidensségből, s Haller Istvánt, azért, hogy pápista vala, állíták be helyiben [CsH 302]. 1779: Báro Kemény Miklos, és Sigmond vrak eo Ngok inditották fel a néhai Uratt, s eo Ngok vitték volna bé MVásárhelyre, s munkalottanakis, hogy az irtt gyermekeket eo Nagyságával meg tagadtassák, és a Kemény Jóságából exhaeredaltossák [Szászszombor SzD; KS. Kómives Mihály (70) provisor vall.].

11. átv (az Isten) munkálkodik; (Dumnezeu) lucrează; (Gott) wirken. 1668: Isten ő felsége úgy munkálód(n)ék szívekben, hogy az mely dolgot nagy fáradságunkkal s költséggel is elig vihetnének végben, talán Isten áldása után effélével sokat segíthetnék én is [TML IV, 363 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. 1787: kívánom hogy a Jo Isten az ő vigasztalo Lelke által, munkalodjék hathatosan a Nsgtok szíveikben s adjon erőt arra, hogy mind a kedvek szerint mind a kedvetlen dolgokért ditsóithessék az vrat [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

12. (a víz) sodródik; (despre ape) a lucra; (Wasser) treiben. 1716: igen jól mu(n)kalodván az árviz csinált magának utatt [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.].

munkálódó I. mn 1. dolgozó; care lucrează; arbeitend. 1658: szőlőben munkalodo 25. Emberek(ne)k ... N. 900* [Borberek AF; WassLt Perc. 36. — "Cipót].

2. *a maga hasznát* ~ maga hasznát kereső; care urmărește numai interesul său personal; den eigenen Vorteil/Nutzen suchend. 1772: Mikor megholt, br. Korda György úr volt mellette ... Hej be jó helyre akadott a fősvény zsebrák, maga hasznát per fas et nefas munkálódó gazdag ember. Tudom, hogy nem hevert hijában se szeme, se keze [RettE 288].

3. *vki kárára* ~ vkinek kárt tevő; care face pagube cuiva; jm schadend. 1758: Koszta Mihály Sombori György Uramra kiáltotta a tolvajt kényszerítette a Birot és a Falut hogy azon földin hatalmaskodo és kárára munkálodo okreit és ekéit Titt. Sombori Uramnak fogják el [Erdőalja KK; Ks 66. 45. 17f].

4. *vmiben buzgólkodó*; care se străduiește pentru ceva; irgendwas eifrig tuend. 1672: A mi pedig illeti az én személyemet, oltalmazzon Isten attól, hogy ilyen szent dologban munkálódó jóakaró uramnak incommodálni igyekezzem, sőt szolgálnék inkább, ha tudnék [TML VI, 316 Bethlen János Teleki Mihályhoz].

5. *érvényre jutó*; care se impune; zur Geltung komend/gelangend. 1710 k.: Tudom azt is, Uram, hogy az ilyen és ennél sokkal nagyobb keresztviselési is a te híveidnek azoknak üdvességeket a világ elméjével ellenkező utakon munkálódó bölcsességednek és hatalmadnak jelei [BIm. 1001].

II. *fn* igyekvő ember; om silitor; Eifrige(r), Strebsame(r). 1671: Én ugyan nem gondolhatom, az német okot adjon az törökkel való hadakozásra, de az non putaremtül mindenkor kell tartani. Isten is a vigyázókat és munkálódokat segíti [TML V, 552 Teleki Mihály Bethlen Gergelyhez].

munkálódott 1. dolgozott; a pune pe cineva să lucreze; arbeiten lassen. 1700: Szygyarto Gaspar Ur(am) munkalodtatván Neeb Márton Ur(am)mal és az munkát rajta hagyván mely miattis nem kintsin kára következett Neeb Marton Ur(na)k [Kv; ACJk 35]. 1782: a regi Rátz jusson lévő udvarház helyen Baro Josika Daniel Úr eő nga Sokat munkalodtatott s költött is hogy meg egyengette s kövekkel az oldalosob részt ki rokatta [Nagyrapólt H; JHb XXXI/21. 4].

2. megműveltet; a pune pe cineva să lucreze/cultive; anbauen lassen. 1742: a' leány ágat ... ezen Erkedí, Solymosi, és Barátfalvi Jóságokban nem haereditállyá, sőt haereditaltatni sem kívánnya, s nem is munkálodgya, vgy mások által is munkálodtatni nem kívánnya [Szászkerked K; LLt Fasc. 97].

munkálódzik dolgozik; a lucra/munci; arbeiten. 1634: Uram, kegied sokatt munkalodzatt, az feoidekett mindenütt ike(n) nagioobbittia Kegied sok munkauai [LLt 70/7].

munkáltat (el)faraszt/küld; a trimite undeva; irgendwohin mühevoll hinschicken. 1579: Iryanak eo Kegmek Barbely Georgnek hogy heaba ide zekeryt ne munkaltassa, mert Az Zegenysegh pincznelkwl semmy keppe(n) az borokat ky nem adgya [Kv; TanJk V/3. 203b].

munkáltatás megműveltetés; cultivare/lucrare a pámin-tului; Anbau. 1853: midőn pedig ott tavaszforduló van, török buzám benne a' körülbe lakok és marhák által többnyire legázoltatik, 's így költséges munkáltatásam mindannyiszor füstbe megy [Kv; Pk 3].

munkamű munkadarab; piesă de lucru; Arbeits/Werkstück. 1829: Melyhez hozzá adván ... a' Szegények által

készített és a' Boltban találtató munka mivek, és más elado portékák betsü árrát 5182 Rf 26 3/4 xr [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

munkás I. *mn* 1. dolgozó, dolgozó; muncitor, harnic; ar-beitsam. 1662: az ő életeket noha munkásnak, de nyugodalmasnak tapasztalnak [SKr 521]. 1767: hogy igen munkás Emberek volnának, aszt Se mondhatom, mégis látom csak van mire innyok [Fintóág H; Ks 79. XXXIX. 1]. 1775: mi munkás emberek Léven száma nélkül így láttuk, és tapasztaltuk [Mezősámsond MT; BetLt 7]. 1782/1799: munkás Praefectus Dési Uram, hogy efféléket vegbe vigyen [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 340]. 1823–1830: Ezen esztendők lefolyta alatt kamarabeli, vagy amint másként nevezik privatus praeceptorom volt Szigeti Mihály uram, igen szorgalmatos tanuló, de munkás és hasznos tanító ember [FogE 80].

Szk: ~ *fáradozás/fáradtság*. 1729: azt magam látom, hogy az Mlgs Gubernium azon dologban munkás fáradozast tett [Ks 25. IV. 17 Kornis Zsigmond aláírásával]. 1807: ha az Istennek még további tettik életemet nyujtani, többszörös veres verítékemmel esendő munkás fáradtságam után akarok terjeszkedni [Kv; Incz. XII. 3a br. Iosinczi József lev.] * ~ *kéz* dolgozó kéz. 1825: a' szegény Populé szénved ő nyujt munkás kezeket [UszLt Marchalis széki jk ad Nr. 304–825]. 1852: ha a' mező gazdaság a' közigazgatás által még anyira sem támogatattik hogy pénzünk után munkás kezeket kapjunk, nem csak egyéni de országos kár és elszegényedés következik belőle [Nagylak AF; DobLev. V/1352 Dobolyi Bálint nyil.] * *kézi* ~. 1786: Az Hetenként szolgállok vagyis kézi munkas Thoroczka Lakosak közül egyet sem tudak az ki az maga Szolgálatyát el vonta volna [Torockó; TLev. 4/13. 29].

2. fáradtságos; anevoios, greu; mühevoll. 1595: Az keűes Löűő szérszámot vittetem az Clastromban Az Clastromban valo vittel peng meg lehetet volna, de igen kaaros, és munkas, mert mindenkor el kel egy mastol raknj [Kv; Szám. 6/XVIIa. 155 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1614: Mennuel nehezbe penigh es munkassob, az nem cziak kwlseo ellen-segekteol keorniwl vetetet, es giakran megh rontatol, hanem belíwl eonen magaban felhaborodot orzagokat ... gubernálni [Ks 27 egy-i végzés]. 1741: instalok az Mlgs Grof Uradk Considerálván beteges es egyes voltomott is ha mad vagon bene meltoztasek engemet mar Venseghemre nyugodni hadni, es ilyen nehez es munkas hivatalban bele nem alítani [Zejkfva H; Ks Zejk Miklós lev.]. 1757: Guraszáda Határán(a)k olyan állapottya, es természete vagon hogy ha minden esztendőb(en) munkás irtogatás által nem tisztogatatik, es nem tágasittatik erdőhaton fekvén szaporán a' Borkor fel vészi [Guraszáda H; BK ad nro 144].

3. segítő, támogató; de ajutor; behilflich, unterstützend. 1705: Végeztük ... Hogy a kis réte(n) Pap Daniel Atyánkfiának adott kertiről való Levélnék meg pecsétléseb(en) Hadnagy Dálnoki Daniel vr(am) és Notarius Uraimék legyenek munkások és pecsétellyek meg; mely dologba(n) authoraltuk is eő Gkiet [Dés; Jk 348b]. 1708: A' Gabonák el adásáb(an) jó szíuel leszünk munkások csak csepeltethetők el es lenne keresetek [Fog.; KJ Fogarasi János lev.]. 1725: A mi továbbá az Padimentomozni való kövek doltát illeti én könnyen kiis hányathatom, de most semmi képpen be nem szállithatom ... mihelyen modot látok benne, mindgyarást munkás lésekb benne [O.fenes K; Ks Mikola László lev.]. 1750: Köszönöm alázatossággal a Méltóságos Ur szép Uri

Gratiáját hogj méltoztatot fel szabadulásomban munkás lenni [O.csesztve AF; Ks 83 Péterfi Sándor lev.]. 1778: Ezek felett az belső Jozságanakis az folyó viz nagy kárára vagyon ... ez irántis igyekezünk munkások lenni, hogy az Faluis az folyó vizet vigye a régi alveusába [Telegdi-Bacon U; Borb. II T.Baczoni Boda Márton kezével]. 1782: Csak Munkás leszek benne hogj még a Mint lehet a kantzellarián Tanoljon [Kackó SzD; Kp II. 7 A. Sombori Borbara nyil.] | nem is hallottam hogj legkissebb részben is munkás lett volna a' Productionak, vagy ahoz kívántato Jobbagyok(na)k és Sellerek(ne)k meg szerzésében [Torda; KW]. 1842: meg Istáltam Jüngling Májor Urat hogj lenne Munkás dolgomot fel küldeni a' felséges fő Hadi Vezérséghez [Be-reck Hsz; HSzjP].

4. munkaigényes; care cere/necesită un volum mare de muncă; arbeitsintensiv. 1650: noha teob feoldet es kerteket szakasztottunk ahoz, de sokal alkalmatlamb az teob reszeknel ... mert soueny mind az mezo felol esuen, kulseo es igen sok munkas, faratsagos kertelessekkel ez az resz bantodik inkab megh [Folt H; BK sub nro 117]. 1681: sem mint ket helyen levő nagi kötséges munkas épület allyon gondviseletlenül, jobb volna csak az egynek viselnek jol gondgiat [Hát-szeg; VhU 149]. 1735: Edgyes fa Székek festett, és festetle-nek Sz. Benedeken 99. Kóródon 115 de mivel munká-sabbak és elébb valók a Sz. Benedekiek közül némelyek azon Superantia in bonificationem Kóródon marad. Almarium Sz. Benedeken 5, Korodon 3, de ennek edgyike Diofá-bol munkás és drágább [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc]. 1806: a' Küküllő vize a' régi igaz Árkából Insinéri el intézés szerént ... a' mostani folyo helyére Szék erejével Csinált munkás Gáttal el mozdittatott [Erdősztyörgy MT; WH]. 1809: az idén már két leg munkásabb holnapok el telvén, mégis ma-dokat volonterek csak négyen jelentették [Parajd U; UszLt ComGub. 1743].

5. megművelésre alkalmas; cultivabil, care poate fi cultivat; zum Anbau geeignet. 1754: a Várhegy alljaiaknak ezen helliség régtől fogva valo munkás helljek [Ditró Cs; LLt]. 1814: az nemes commonitásnak fennmaradt osztat-lan továbbra hagyatott erdejéből hoghya magáénak el-nyerhetné azon kicsin munkás elfoglalt partikulácskát [Szárhegy Cs; RSzF 139].

6. vmilyen munkájú; care este lucrat int-un anumit fel; von irgendeiner Arbeit. Szk: *filigrán* ~. 1730: egy Filegrán munkás arannas kard [Kv; Ks 15. LXVIII. 6] * *igen ritka* ~. 1748: Láttam egy igen ritka munkás kőves Török Nyer-get, tiszta ezüst kengyeleivel edgyütt [Torda; Szentk. Sig. Pap (50) ns vall.] * *szép* ~. 1732: Egy arany drága paszo-mántos öv szép munkás Czirádákkal [Kv; Ks Kornis Zsigmond leit. 7] * *török* ~. 1700 e./1770 k.: Egy török munkás, de rongyos keszkenő [SzConscr. 46].

7. fondorlatos, ármánykodó; şiret, viclean; listig. 1764: Ezen mulatságos Lövdőzes Senkinek Semmi kárával nem esvén mitsoda Emberek(ne)k s kiknek esett munkás Költő-ményekből, s kik hiesztették, s kik Fogták ra, ki esztől s Fejékből sült hogj ezen játékos Lövdőzést arra magyaráz-ták mintha bizonyos Uri Asszonyt kívántok volna által löni [KS táblai vk]. 1765: Mind ezenn mulatságos Lövdőzé-sekről rosz végett valo hiesztelések olyan világos tsak mun-kás találmányok mint a Délb(en) tündöklő napfény [Ge-rend TA; KS. J. Somlyai de Fogaras (40) ns vall.]. 1779: Tudgyaé a Tanu hogj Ezen Protestatio tételre kik indították fel Néhai Kemény Gergely Ur eő Ngát, kik vitték bé Marosvásárhelyre és kik voltanak munkások, hogj édes

Gyermekeit eő Nagyságával meg tagadtassák, és a Kemény Jozságból exhaeredaltassák? [Dob.; KS vk].

II. *fn* (bérért) dolgozó ember; muncitor, lucrător; Arbeiter. 1663: az fűreszt epittetven, töb munkasokkal eggiüt, el ellenzem, Tisztem szerint, Certificálám is Keresztwri Ist-vanne Aszszonyomat, fiaival edgiüt az hatalmaskodásért, az Szeredai szek(ne)k első napjara ok adasra [Szováta MT; Berz. 11. 79/7]. 1677: Vizaknát Szeleste Székből a' régi usus szerint tartozzanak segíteni munkások adásával, és nem a' több Regius fundusrol [AC 243]. 1681: Az Bányákba(n) levő Munkások — s fizetések* [VhU 66. — *Köv. a fels.]. 1702: az specificált Munkásokat rendellyék ugj el, hogj Azon Munkások házaz, tűzes, lakos, és az munkára alkalmas emberek legjenek, kik az munkát continuálhassák, és az építés körül és munkásokra provideáló Fő Commissariusok-tol is illendőnek iiltetvén acceptáltathassanak [UszLt IX. 77 gub.]. 1780: Senkinek idő közben más szegődött mives-sét el hodonti, vagy Udvar erejével el venni szabad ne légyen mivel az efféle exorbitatio tetemés kárt szokott okozni a' szegény Gazdának, kinek munkássát más el-kivánnya, az ilyen flor. 12. büntetessék, a' mives pedig azon Esztendő-ben mellyre bé szegodótt legelső gazdjánál maradjon [To-rockó; TLev. 96]. 1843: Nékem parancsolatom lévén, hogj idei Szent György napja után való napra erdőmagvetésre munkasakat küldjek ki, küldöttem 18 embert [VKp 115]. 1862: Toth Lidia ... szivargyári munkás [Kv; RHAK 168].

Szk: *belső* ~. 1699: szorgalmatos(a)n Ura otha(n) ne(m) letebe(n) kiváltepen, mind külső s mind belso mu(n)ka-simhoz ki tekint, és azokat a munkab(an) szorgalmazot-tatty [SzJk 315] * *fujtató* ~. 1780: Kohokban futató mun-kásnak kész kost mellett fizetése légyen egy Ágas vastól tizenkét pénzt [Torockó; TLev. 7b–8a] * *kézi* ~. 1758: az Zágóri lakosok mint hogj azon hidon valo járásokat el nem Kerülhetik az midőn requiráltatnak Udvari Tiszt-yei által Kézi munkasokat az mire Kivántatik nekikis mennyibe(n) tehetség engedí suppedítálnak suppedítá-latnak [Kóród KK; Ks 17. LXXXII. 14] * *külső* ~ → *belső* ~ * *szellemi* ~. 1879: Aztán felhivott, hogj a lap szellemi munkásainak mindenestre dízes seregébe álljak be [PLEv. 49 Petelei István Jakab Ödönhoz] * *verőbéli* ~. 1803: a' Gazda maga Matériáléjában, kivált az Verőbéli munkások miat meg fogyasztok, és csonklást szenved [Torockó; TLev. 9/35].

munkásan 1. fáradtságosan; anevoios, greu; mühsam. 1662: mennyi módon és mennyi formán sértettének, szeg-et-tettek és mocskoltattanak meg nemcsak a bécsi békének szerzésében nehezen és munkáson erősített articulások, hanem még a pozsonyi articulások is [SKr 106].

2. nagy munkaráfordítással; cu pricepere/migală; mit großem Arbeitsaufwand. 1751: A(nn)o 1751 Nemzetes Szabo Gergely Vram ajándékozott egy sokféle posztból munkáson csinált asztalra valo boritékot, mely a külső Templomba az asztalra tétetett [Kv; KvRLt X. A. 43c].

munkásember muncitor; Arbeiter. 1840: mint fáradt munkás ember egy pohár pálinkát innya bé tértem [Dés; DLt 166].

munkásság tevékenység; activitate; Tätigkeit. 1799: én papi 's keresztényi kötelességemnek, a' mennyire ki terjed-het munkásságom jo Lelki esmerettel igyekezem meg felelni [Szászcsávás KK; IB. Szász István ref.pap kezével].

munkatétel munkavégzés; prestare de muncă; Arbeitsleistung. 1756 k.: Minthogy sok Bányák vagynak, és találtanak olyanok, a' melyekben a' Víznek állása miatt nem dolgozhatnak, a vizet is ki nem borsáthatták, az illetén Bányák alá pedig, más idegen Bányász sok költséggel és munka tétellel Stólnát viszen, mellyel a' vizet ki borsáttá ... azon aloll övé lévén az határ, ugy mindazonáltal hogy 'a Felsők(ne)k Bányáját el ne ejtse [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. 1772: harmincz két Esztendőktől fogva ritka Holnap tölt vgy el, a' meljben én hol munka tétel végett, hol pedig másképpen ezen Malomban meg nem fordultam volna [Ádamos KK; JHb LXVII. 291]. 1776: A' Kohókban és Verőkben való munka tétel folytatásában mostanság a' futatás jöven difficultásban a futatást így határoztuk [Torockó; TLev. 7/5. — "Köv. a részl.]. 1777: az Exponens Testvéreit hivta ide munka tétellel, de akkor nem jöttek, s tsak edgyedül kénlodott cir. 20. Esztendőktől fogva [Dupapiatra H; GyK]. 1842: A gyalogosok sok felé voltak el osztva, főbb munka tételök volt a Ronai két szőlő hegyek közti irtáson fel emelkedett szepre tisztítás [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.]. — L. még VKp 133.

munkatétlen munkaképtelen; incapabil de muncă; arbeitsunfähig. 1846: Darvas János kezét úgy meg ütötte hogy ez által nyomoreka és munka tétlenné tette [Dés; DLt 530/1847. 14].

munkatévő munkavégző/igás (állat); (animal) de povară/muncă; Arbeits (Tier). 1652: adának két járó ökröt az magok minden napi munka tévő haszon vevő béres ökrök közül [Kelemenelke MT; Ks 13. XVII. 5]. 1667: Az hugom Szinyeiné asszonyom számára szeretnék és kívánnék jó erős és munkatévő lovakat vennem [TML IV, 23 Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz].

munkátlan munka nélküli, dologtalan; fără lucru/ocupatie; arbeitslos. 1839: a falunak munkátlanabb lakosi faszujka, v(agy) diszno dinye szedese színe alatt, a török buzánkba tetemes károkat tesznek [KLev.].

munkatura élelemsegély; ajutor de alimente; Nahrungs-/Lebensmittelhilfe. 1822: Egerbegyi Majsza Iliáné Inst(antiája) mellyben a Birák által incompetenter rá rott 2 Rft. és 20 xr munkatura, fizetésétől menté tétettetését kéri, két Rftya lévén portioja [TLt Közig. ir. 1260] | Anno 1822 Mező Boly (!) falunak a' Munketurarol valo szám adása A Munketurabol szakasztot hadi Szegedelemre Rf 5 A Munceturabol Meszarasakat Rf. 8 [i.h.].

A falusiak a megelőző évekbeli éhség alatt élelemsegélyt kaptak, s talán erre vonatkozik a munkatura.

munka-végbevitel munkavégzés; prestare de muncă; Arbeitsleistung. 1711: méltotassák az Ur meg tekinteni, mi-csodas bajoskodás és munka végbé vitél legyen mikor az Embér csak másolt vár [Vacsárcsi Cs; BCs].

munszár kelmefajta; un fel de stofă; Art Textil/Stoff. 1687 k.: Egy vegh Egész Munszártól f — //15 [MvRKLev. Vect. 3].

muntli (rövid) kabát; mantelă; (kurzer) Mantel. 1664: Egy fekete virágos Atlasz nyári muntlit Bojtos bársonyos [Beszt.; SL]. 1693: Edgy muntli nestel béltett az eleje fekete

kanaváczból valo flo. 32 // — Edgy pegymetes szőr atlatz muntli flo 10 [Ne; DobLev. I/37].

Vö. a mantli címszóval.

muntlipánt ? (tölgyfa)válaszfal; perete despărțitor (din stejar); (eichene) Trennwand. 1841: Ezen konyhát egy tölgy fa muntli pánt el választván arról a konyha kémény(ny)e téglából jo modgyával vagyon ki vive [Km; KmULev. 2].

muntliszák l. muntlizsák

muntliszt finomliszt, lisztláng; făină de lux, lamura făinii; Mund/Kernmehl. 1752: Kuldgyön Kegyd Semle kását munt Lisztet [Nsz; Ks 78. XIX. 24 gr. Haller János lev.]. 1757: Három véka Muntlisztre Rhf. 4 xr 12 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 152a]. 1766: Az Malmokb(an) Munt Liszthez valo Lada 1 [Déva; Ks 76. IX. 16]. 1789: Eő Nagya Számara Csinyált 6 Véka Munt Lisztre Ment Cub 2 Metr 2 [uo.; Ks 95]. 1797: (Vettem) Aradon 4. Mázsza fain Munt lisztet 22 rf [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir. 49]. 1801: Hat kupa mont liszt [F.zsuk K; SLt 17]. 1841: 20 véka Tiszta gabonából, midőn meg mosattattam, rostáltattam, munt lisztnek úgy semle lisztnek örölttettem [Görgény MT; Born. G. XXIVc]. 1850: 1/4 mázsza muntliszt 5 vft. Öt véka kőz liszt, jó elegy buzából 15 vft [Algyógy H; Born. F. 1 i]. 1850 k.: 8 kupa muntliszt 1 Rf 36 xr [Kv; Pk 6]. 1862: 12 kupa muntliszt [Gyszm; LLt].

muntliszt-készíttetés nullásliszt-készíttetés; măcinatul făinii de lux; Mundmehlmachen. 1771: Fejér V(á)r(me)gyei Joszág Tisztje Cseh Mihály Ur(am) a' mint reportérozza költött a Temetésre Ioszág proventyéből é szerént Munt Liszt és Semlye kása készíttetésre 182//52 [Kendilóna SzD; TL. Teleki Pál hagy. Cseh Benjámin de Miske vall.].

muntlisztartó finomliszt-tartó; in care se păstrează făina de lux; zum Mundmehl aufbewahren dienend. Szk: ~zsák. 1753: Munt Liszt tarto Sákon van vas karika nrő 10 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

muntlizsák, muntliszák köpenyzsák, iszák; desagă, traistă; Mantelsack. 1732: Egy Német posztó muntli sák hammu Szin [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 34]. 1763: mint hogi maga az fogadósné is recognoscallya, hogy Mészáros Pál kezében adta muntli szákját az fogadosnének, de vilagosan ki nem lehet tanulni, hogy azután hova lett azon muntli-szák az fogadosne szolgálójával edgyütt esküjük meg hogi Mészáros Péternek muntli szákját bé adták, s' nálla semmi portékája nem maradt [Torda; TJkt V. 171-2]. 1803: a Legenyem az alatta lévő Lorol a Muntli szakamat el vesztette, volt pedig a Muntli szakban egy Tsukuláté Szin Mente Bárány Bőrrrel praemetet olyan Szinü készüllettel ké szítve, ugyan olyan Szinü Nadrag és egy Lájbi [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 64 Boér Antal kezével. — "Folyt. a fels.]. 1809: Egy pár Sarkantyú Szijut attam 30 xr. Egy Hámnak a' Szügyit öszve todottam 2 Rf Egy Uj muntli zsákot tsináltam 35 Rf [Kv; SLv. 2 Ambrus János sziggyártó mester szám.]. 1813: 1. roszt Montli Zák [DLt 631 nyomt. kl].

muntyán I. mn 1. havasalföldi, Havasalföldről bevándorolt; muntean; aus Muntenien, Muntenier. 1677: Orosz Oláh, Muntyán, s' egyéb nemből álló, uratlan, lézzengő em

berek, szolgaságra vagy jobbágságra köteleztessenek [AC 265].

Szn. 1640: Serb Munta(n) [A.árpás F; UC 14/48. 137]. 1648: Vintelya Muntyan. Kraczon Muntyan nem regen jöt [F.árpás F; UC 26]. 1667/1681: Muntyan Nyagul [VhU 358 Zolyomi Miklós ad. lev.]. 1681: Muntyan Stephan [M.brettey H; VhU 99] | Muntyán Pavel [Hátszeg; VhU 141]. 1690: Muntjan Istvan [Keresztúrfva U; UszLt X. 78]. 1761: Muntyán Kratsun [H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1766: Muntyan Istok [Kozolya H; Ks 74. VII]. 1794: Muntyán Gligor [Déva; Ks].

Szk: ~ asszony. 1640: Nyagoe Koszte edgy fia Salamo(n) nem tudjak hul budosik edgy Muntan Aszszoni lakik ben(n)e [Ohába F; UC 14/48. 36] * ~ ember. 1642: Az Hunyad vármegyebéli atyáncfiai is jelentik kegyelmes urunk, hogy laknának vármegyékben oly muntyán emberek, kik feleségek után nemes funduson lakván, nemességnek praetextusa alatt minden gonosztságot, lopást, gyilkosságot, tolvajlást megcselekesznek [EOE X, 328 Törvénytövegeben] * ~ jobbágy. 1637: Ztantsul Boyer szalitott Muntany Jobbagy [Kopacsel F; UC 14/42. 84]. 1680: Fugitiviti ... Angyel Boankés, Tövisen lakik örökséget ő nágok muntjan Jobbagyi birjak [F.porumbák F; ÁLt Urb. 56] * ~ oláh. 1632: Ez jeoueueny Muntian olahok az el szeőkeőtt jobbagiok hazaiban laknak [Sebes F; UC 14/38. 25] * ~ zsellér. 1640: Radul Knide p(uzta) h(elye) edgy fiaskaia marat hozza most edgy Muntan sell(er) lakik benne [Dridif F; UC 14/48. 108]. 1680: a sellérek csak két napot szolgál-nak egy hétben; erről pedig az Muntyán selljerek(ne)k Asz(onyun)ktul ő nagatul^a annuentiajok is vagjon hogy az mint Lorantfi Susanna Fejedelem Asszoni idejeb(en) szolgaltok, mostis az szerint szolgalljanak [A.porumbák F; ÁLt Urb. 49. — "Bornemisza Anna fejedelemasszonytól] * ~ zsellérjobbágy. 1632: Boer Miklósnak ezen faluban maga feöldere szállított Eött Muntian Selljer Iobbagia [Kisberivov F; UC 14/38. 33].

2. havasalföldiektől viselt/használt; muntelesc; von Munteiern gebraucht. Szk: ~ ing. 1742: Egy muntyán Ing [Nsz; Told. 19] * ~ keszlenő. 1740: Styirbulnak a Szokmánya csinálását Dr. 60 Valami Muntyán keszlenőként Dr. 48 [M.köblös SzD; RLt Rettegi István, DiarOec. 7] * ~ oláh nyereg. 1737 k.: Edgy kis oláh néregh. Egy muntyán olah Aranyas néregh [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.].

3. ~ ország Havasalföld; Muntenia; Walachei. 1747: Groza Makavéj fiaival együtt Muntyán országból a kurucz világ után ki jötenek [Nagycég K; ApLt 2 Katinan Vaszily (77)jb vall.].

II. fn 1. havasalföldi ember; muntean; Walache | Havasalföldről bevándorolt ember; persoană imigrată din Muntenia; aus der Walachei Eingewanderte(r). 1632: Hauas feöldéből (!) jeött muntanok kik az el mult eőzzel csináltak egy egy kalibatt, uadnak szam szerent No. 10 [Holbach F; UC 14/38. 13]. 1637: Bukur nanye maga imit amot paztor-kodik hazab(an) muntyan lakik [A.venice F; UC 14/42. 195]. 1640: Ezeken^a kívül Kemeni Ianos Ur(am) reszen vadnak az faluban 51 haz lobbagi szam es negy pusztá haz melliekb(en) mosttis valami Jóveviny Muntanak laknak sellerül [Bráza F; UC 14/48. 89. — "Az Előzőleg felsorol-takon]. 1677: Zőrény Vármegyében jöt, és ot meg-marháso-dot Muntyának ha viszsa akarnak menni, avagy vitetni, harmad rész marhájjakkal bocsássák-el, két részét meg-tar-tván a Földes Urok [AC 233]. 1681: ezen Muntyanok^a Tizen öt Juhból adnak dézmab(an) egi báranys Juhot; és

ha 15 fejőre nem telhetik, Tizből egi meiorat adnak [VhU 202. — "Az Erdőhátság három falujából valók]. 1700: Az utrumban Specificalt Személyeknek az Attyokat hitták Opris Peter(ne)k; és nem Csonokosi örökös jobbágy volt; hanem Havasoly földi Muntyán volt és onan származat ki jöven elsőben ide Csonokosra; annak utánna fogta magát be ment Havasalföldében; onnan egi idő mulva ismetlen ki jöt és telepedet Csernára az holottis azon két fiai lettenek [H; Szer. Dumitru Sandon (50)jb vall.]. 1726: Tudatja, hogy a gabona szűk termése miatt a pálinkafőzéstől a zsi-dókat, örményeket, ráczoikat, bolgárokat, muntyánokat eltil-tották [Kv; SzO VII, 321]. 1735: Lo vasarlo muntyanok avagy Törökök egy nihanyan vadnak de az lo olcso olcson ve(szik) [Kv; TKI Mihály Deák Teleki Ádámhoz]. 1758/1761: mindnyájon Muntyának lettenek volna, és ittenn Job-bágyosittatának meg Sellérségekbenn, nagyobb részint Barsai Abraham Ur keze alatt [Pad H; Berz. 17a]. — L. még EOE X, 376; UF II, 621.

2. Havasalföld népe; populatia Munteniei; Volk der Walachei. 1655: az ország igen félvén az Muntanoktól, ha nagyságod 2 vagy 3 ezer emberét ide nem bocsátja, bár csak Bozavásáraig [RákDiplő 196 Mikes Kelemen II. Rákóczi Györgyhöz].

3. havasalföldi pénznem; monedă muntească; Geld/Münzsorte in/aus der Walachei. 1727: ez mái naponn fizet-tett eő kegyelme Opris Irimiáért eöttven hat müntyánt és egy sústákat [Harasztos TA; Orb.].

munzeria csikóskert; loc îngrădit pentru minji; Fohlen-garten. Hn. 1805: Zállogba birván Nagyságod a Maros Né-meti határon egy nagy darab helynek (: mellyet Csitkos kert(ne)k csináltatott 's. most Munzeriának neveznek :) [GyK XI. 4/17].

munyator l. monyator

murányi a Murány (Gömör m.) tn -i képzős szárm.; deri-vatul format cu sufixul -i al toponimului Murány; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Murány (Kreis Gömör). 1. Murányban készült; fabricat în Murány; in Murány verfertigt. Szk: ~ porcelánedény. 1849: Görgényi Porcellán Edények el raboltattak és összev törtettek 556 Rf Batizi és Murányi porcellán Edények 230 Rf [Dés; DLt Csedneki József üveges és pléhes boltjából Urbán bejövete-lekor elrabolt, összetört holmik lelt.].

2. Murányból származó; din Murány; aus Murány stam-mend. Szn. 1663: Himvarro Mester Muráni Janos [Utl].

murátforma szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: ~ra csinált nyereg egy fajta törökös nyereg; un fel de șa turcesc; Art türkischer Sattel. 1651: Négy Muratforma csi-nált nyereg felől is poroncolt nagyságot [MTE I, XXIII, 46 Földvári Ferenc II. Rákóczi Györgyhöz Konstantinápoly-ból].

murát-nyereg egy fajta törökös nyereg; un fel de șa turcesc; Art türkischer Sattel. 1665: Hat Murat nyeregeket bársonyost es Szkofiumost végien Pasko Vr(am) az árrát meg adjuk [Utl]. 1676: Budai Péterék hoztak be Item egy murat nyeret hetven tallerban [AUt 264]. 1681: Regi igen viseltes szkofiummal szederjes bársony Muratt nyereg kengyel nélkül | Török, avagy Muratt nyereg | Murat nye-reg alá valo Nemez nro 3 | Fejverarra ... Eot Kurtány s

Harom murat Nyergek [Utl]. 1688: egy Török nyerégh csak pusztan egy Murat Nyeregh közönséges a' kengyellel edgyütt [Beszt.; Ks S.Misc. 27].

Feltételezhető, hogy ez a nyeregajtá Murád szultántól kapta a nevét [RMFegyv. 342].

murgyó becsm kb. semmiházi; nemernic, om de nimic; Taugenichts, Hergelaufene(r). 1733: Tugyae avagy hallottae ki szidta difamalta Forro János uramot és micsodás mocskos szokkal ki illette, hát hunczfutt murgyonak és végzett dolgu embernek ki mondotta? [Oroszfalu Hsz; HSzjP vk].

murkos I. mn 1. vadmurokkal/Daucus carota nevű parlai növénnel benőtt; plin cu morcov de cimp; mit Daucus carota benanntem Unkraut bewachsen. 1851: Augustus 30án kiadván 2 kalangya rozsat a jobbat hol t.i. nem volt annyira meg dölve és nem oly murkos mint egyebütt — Csontos annyit mondott hogy potolyam még valamivel, mert burjános [BetLt].

Hn. 1650: Az Murkos Domb alatt (sz) [M.fenes K; EHA]. 1676: az Murkos ay fenekin megye(n) [Gyalu K; EHA] | Gyalu felől murkos ay fenekin [Nagykapus K; KHn 163]. 1768: Murkosájban [Gyalu K; EHA]. 1781: promontorio Murkas hegy dicti [Kolozs K; EHA]. 1796: Murkosaiiban (k) [Gyalu K; EHA].

2. sárgarépával bevetett; semánat cu morcov; mit Karotten/Mohrrüben besät. 1817: két táblát hagyma magalis ültettünk be, murkos-táblát kettőt, petresejmet edgyet [Héderfája KK; IB. Utó Bálint t lev.].

3. "7" Szn. 1656: Murkus Istvan [Szjk 79]. 1848: Kiadás Murkosnak, amiért a harang lábát megrenoválta frt. — kr. 60 [Nagykapus K; ETF 107. 17].

II. /n 1. vadmurokkal/Daucus carota nevű parlai növénnel borított terület; loc plin cu morcov de cimp; mit Daucus carota benanntem Unkraut bewachsenes Feld. Hn. 1650: poato quodam ante vallem n(omi)ne Murkos in vecinit(a)te [Gyalu K; EHA].

2. sárgarépa-főzelék; sote de morcov; Karotten/Mohrrübenemüse. 1759: Asztalok nem volt cifra az uraknak is csak az én értemre is, hanem szélitiben felvitték a káposztát, répát, murkost, kaszáslevet s több efféle régi magyaros jó étkeket. De most soha sem tudja az ember az uraknál mit eszik, mert egy tál étékben húsfélét is egybebar s úgy főzi [RettE 90].

murok 1. sárgarépa; morcov; Karotte, Mohrrübe. 1595: Racz Andrasnetol veotte(m) Salatát, Paret, Murkot és Retket mindenesteol per f 2 d 25 [Kv; Szám. 6/XVI. 72]. 1614: Minden kertbeli vetemenyt is, káposztát petreselymet, Murkot, Repat az Ioszagban neüellen, hagymat fokhagymat. Es mindenkor az hús melle Adgyon az szegenyeknek abban [Kv; AggmLt A. 83]. 1680: ezen Pinczének ... vadnak deszakkal egy mástól el szakasztott, és fővénnel meg töltet, retek(ne)k, murok(na)k, petreselljem(ne)k torna(na)k valo agyai [A.porumbák F; ÁLt Inv. 19]. 1702: (Férje) Kegyetlenül verte rongálta egy fő verés hagymayért egy főzet murakert ugy el kinzatta hogy csudájára állottanak ki a' szomszedsági [Szjk 338]. 1706: Petreselyem, Murk (!) veres hagyma elegendő | Murok, petreselyemis van [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. 1712: igirtünk murkot metr. nro 1 [Dés; Jk]. 1717: Két Sákban magjaro hagyma, más Sákban fél vekáni Török fokhagyma, Két felől fen valo alma ászok

melyben vagjon murok, kevés körtövény és Répa, Ittem más egy alat valo kis ászkon Petreselyem [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 3]. 1768: Hagyma semmi sem lett Murak egy kosárné [Esztény SzD; Told. 5a]. 1793: Murak Petersejem tzellert ... felesen [Faragó K; Told. 19]. 1798: Találatott hét Véka Murok [Vingárd AF; KCsl 5]. 1841: visznek egy Véka Fuszujkát egy véka murkat [Hosszuászó KK; Born. F. IIh].

Szk: ásott ~. 1688: Asott murok Sax Cub. 6 [A.porumbák F; Utl] * sárga ~. 1812: Quitantia Huszonött véka köz cziponak valo lisztről, kilencz véka szemes Törökbuzáról, hatt véka sárga Murokrol három véka pityokáról [Kv; IB. Kis Ferenc számtartó kezével].

2. sárgarépavetés; strat de morcov; Karotten/Mohrrübensaat. 1656: Ezen kertben az tablaknak az szelin vadnak gyümölcs fak el vetett veres hagyma agy nro. 12. Petreselyem agy nro. 10. Murok nro. 1 [UF II, 177]. 1679: Másik veteményes kert ... 23 táblara vago(n) mostan ezekben, veres hagyma, pár hagyma, Petreselyem, murok, kaposzta, kék kaposzta, veres Czekla, tárkony, Zsállya [Udzsitzpéter K; TL. Bajomi János inv. 139]. 1688: az veteményes kertben Vagyon petreselye(m) 15 apro agygyal elegyesleg veres hagymával, murok kilenczed fel ágygyal [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 7] | egy agj murkombol semmit ki nem adtak, mind magok szűkegekre költöttek [Kv; Utl]. 1694: Veteményes kert ... elosztva, négy eőreg táblakra ... Az 4dikb(en) vannak: ugorka, kerti borsó, Murok [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.]. 1699: vagjon egy veteményes, es viragos kert tablakra fel osztva melly(ne)k első tablájában vagyon foghagyma masik Tablában van murok Harmadik es Negyedik Tablaban mind petreselyem [Szentdemeter U; LLt Inv. 28]. 1778: Két tábla Murok két Tábla Peterselyem [Mezőzáh TA; Told. 18]. 1789: Az Udvar háznál lévő veteményes Kertbe Imo Egy Tábla Fokhagyma, Egy Tábla Murok Petresellyem, Egy tsukker Borsó, Öt Agy Vereshagyma [Branyicska H; JHb XXXV/65]. 1802: Murak egy néhány ágyal szépen nevededik [Szászterked K; LLt 60/1681].

Szk: ásatlan ~. 1688: Asatlan murok ágjal nő 15 [A.porumbák F; Utl].

3. murokeledel; sote de morcov; Karotten/Mohrrüben speise. 1710 k.: Sára ... nekünk olyan jó magyar módra főzte az étket, mert a sok magyar deák már megtanította volt tehénhús, berbécshús petreselyemmel, káposztával, murok paszternákkal, néha birsalmával is, rizskása tejben nem tobzódtunk ugyan, de ugyan eléltünk! [BÖn. 575. — "Ut-rechtben].

murokágy sárgarépa-ágyas; strat de morcov; Karotten/Mohrrübenbeet. 1688: Petreselyem Agy nrő 120 Murok Agy nrő 31 [Görgény MT; Utl].

murok sárgarépa-mag; sáminjtá de morcov; Karotten/Mohrrübensamen. 1656: Ezen also kertben vagion, petreselijem be vetett agy nro. 30. Murok maggal vetet agy nr. 4 [UF II, 154]. 1765: Vagyon Egy fazekban Murok másban Petreselyem mag [Ispánlaka AF; JHb XXVIII. 49. 9].

murokrépa sárgarépa; carotă, morcov; Karotte, Mohrrübe. 1681: Vago(n) itt: Magnak valo kaposzta fő Nro 100 Kerek fejű apro repa ... Retek ighen apro Torma ... Murok répa [Vh; VhU 570]. 1682: Nyers repa ... Murok repa [Vh; VhU 693].

muroktartó sárgarépa-tároló; unde/in care se păstrează morcovi; zum Karotten/Mohrrübenaufbewahren dienend. 1656: Jnet eleb menven ugyan job kez felől vagjon egy köből rakott kaposza es egyeb kerti vetemej, petresellyem murek retek etc tarto pince [Fog.; UF II, 153].

murrog süvít; a şuiera; brausen, sausen. 1739: az magam baltámot is ugi hajták utánunk, ugjan murrog vala [Kézdi-sztlelek Hsz; HSzJP St. Hodor (49) pp vall.].

murvai i. morvai

murza (tatár) méltóságnév; titlu purtat de demnitar (tátari); (tatarischer) Würdenname/bezeichnung. 1621: Az tatárok murzája Kolozsvárra jöve, az hol az gubernátor is Kolozsvárt volt akkor [Kv; KvE 152 SB]. 1658: Item adtának egy tatár murzának százötven tallért, mivel fenyegetődzén, hogy az Hóstátot meggyújtják [Kv; KvE 178 LJ]. 1662: A szultánok, murzák a Szent László gyönyörűséges bányájában megferegedtek vala | egy magyarul tudó legény küldetett be egy tatár murzától, értekezvén; akarna-e hódolni a város, nem-e? [SKr 452, 657]. 1674: Galga szultán Moldovából küldött egy murzát követségül urunkhoz egy látogató levéllel, kinek páreáját Kegyelmednek elküldtem. Az mellett egy paripát is küldött nyergestül, fékestül [TML VI, 657 Székely László Teleki Mihályhoz].

muskáta muskátli, pelargónia; muscatá; Geranie, Pelargonie. 1792: Muskáta [CU]. 1813: üveges virág ház ... Muskáta szép zöld, Cserép 6 [Korunka MT; Told. 18]. Szék: kerek ~. 1813: Kerek Muskata [Alpestes H; Told. 18]. 1814: Kerek Muskáta Cserép 13 | Kerek Muszkáta 78 [Szászvezsöd NK; i.h. gr. Toldalagi Kata lelt.]. * török ~. 1814: Török muszkáta cserépbe 3 [uo.; i.h. ua.].

L. még a *rózsamuskáta* címszót.

muskátagyökér muskátligyökér; rädacina de muscatá; Geranienwurzel. Szék: kerek ~. 1813: Kerek Muskata gyökér Nro 15 [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

muskatér i. muskotály

muskéta (állványos) kanócos puska; muschetá; Muskete. 1628: Huz eőreogh rud vas. Tiz apro Singh vas. Hat Musketa [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 13]. 1648: Die 2 Junii adtunk az muskétáktól az tisztitáson kívül, az kinek mi héja volt, az ki nem restellette maga meg tisztitotta [Mv; EM XVIII, 404]. 1656: Ket musketa Eőreg, Egy sneth puska tok [Doboka; Mk Inv. 2]. 1658: Leőveő szerszámim az menyve vagy(n) Az Szabo Czhenak azokbol hagyok egy Musketat Nro: 1 [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1662: A várbul" a népet mind kifogyatván s fogatván ... sok szép szakállasokat a Patakról oda hordott seregbontókat, muskétákat, minden azokhoz való sok szép port, golyóbist ... szekerekre rakatván és belőle kitakarítatván ... az földbástyáit rúttal levonatta és szélllyelhányatá [SKr 546. — "Az elfoglalt bihari Pocsaj várából]. 1678: Uzonbol" vite(ne)k el Két Muskétát Egy kozák puskát [BLt I. — "Hsz].

Vö. a *muskotály* címszóval.

Szék: aprószerű ~. 1653: (Küldött) valami aprószerű muskétákat is palaczkokkal együtt, minden puskához két két

palaczkok valának ... némelyek öt ezerek mondották [ETA I, 43 NSz].

muskétaagy-fúró burghiu de găurit patul muschetei; Musketenrinnenbohrer. 1666: Muskéta ágy furo [MNY XXXVIII, 210].

muskétacsó kanócospuska-csó; țevă de muschetă; Musketenrohr. 1665: Rosz szakadozott musqueta cző no. 5 [Fog.; UF II, 313].

muskétagyolyóbis kanócospuska-golyó; glonț de muschetă; Musketenkugel. 1657: Itt az fejedelem nagy magnanimitása tetszék meg és resolutussága, mert odaérkezvén, sátorát az hol felvonák", ebédhez ülven sátorán néhány muskéta golyóbis járt által [KemÖn. 42. — "Bethlen Gábor 1623. évi hadjárata alkalmával].

muskéta-öngolyóbis kanócospuska-öngolyó; glonț de plumb pentru muschetă; Musketenbleikugel. 1665: Jtem musketa on goljobis no. 54.031 in tonn. et tonnel. no. 24 [Fog.; UF II, 313].

muskétapor kanócospuska-por; pulbere folosită pentru muschete; Musketenpulver. 1667: Musqueta por in tonell. 53, cont. cont. 35 libr. 25 [UF II, 341].

muskétás muskétával felszerelt katona; muschetar; Musketier. 1653: Előljáróban Posonnál voltak német muskétások — tizenöt száznak hirdették lenni — a városba szorították és ott vágták le őket [ETA I, 123 NSz]. 1657: Páris Pál is, ki mintegy commissariusok vala az oláh hadaknak kezébéli tollas botját behajtotta egy német után a sáncba, belől sűrűséggel állván s lövén az számtalan muskétás, annyi lövés között is békével eljűve | az vízparton nem vala bátorságos állani már akkor, és az áltálaró passust úgy oltalmazni, mert túl muskétások valának, sőt csak pistoly-lövés is általszolgál vala [KemÖn. 47–8, 235].

Szék: gyalog ~. 1657: zsákmányosoknak őrzésére voltak valami másfélszáz gyalog muskétások és három compania lovasok [i.h. 222].

muskéton-pisztoly kanócos pisztoly; pistol cu fitil; Fäustling mit Zündschnur. 1865: Egy pár Carlsbadi Musqueton Pistoly, aranyozott rezes laposs kápával [Mv; TGsz 52].

muskotály, muskotár I. *mn* 1. különleges illatú/zamatú (szőlő); (strugure) tāmiius; Muskateller. 1684: Benedeki Gothárt Istvántól Muskotály Tő szőlőket Tövestül huszonhatot [Utl]. 1727: Anno 1727 in Martio Dolgoztat(m) Hegjes Dombon 6 tőt ... Muskotályt 4 tőt Ketskescsüt 1 tőt Rumunyát [Kv; EMLt Kanita Jánosné jk].

2. különleges illatú/zamatú (alma); (már) tāmiius; Muskateller (Apfel). 1826: termet ... Szilva husos 40 véka ... Alma Brassai feje 3 véka Motskotár 12 véka [Tarcsafva U; Pf].

3. különleges illatú/zamatú gyümölcsöt termő (fa); (pom) care produce fructe tāmiiouse; Muskatellerobst tragend (Baum). 1625 u./1687 k.: Az Adorján völgyében a hoszszu borozdáb(an) adtanak a Mihály fiak 8. gyümölts fákat, az első borozdában 2. körtvély fa muskotály, a másik

Sz. Birtalan körtvélye, az also brozdaban 2. mosolygo alma, egy zöld almafa, ugyna(n) azon also borozdáb(an) 3. piros körtvély fa [MMatr. 159].

4. ~ *kunájú*. 1599: Georgy kowachine Catalin azzony vallja Erzengjartone az seoteo hazban lelentette egycher eleottek Im nem hallottatok zep hirt, azt mondgyak hogy varadon Janos kowachinet Moskotaly kunajwnak neweztek [Kv; TJK VI/1. 298].

II. *fn* 1. különleges illatú/zamatú szőlőfajta; strugure támiios; Muskatellertraube. Szk: *francia* ~. 1852: Éppen tegnap valék a' Bodor Pali kertjében, 's rendeltem meg magam és Miklos számára 100 darab igen fain szőlő fajt, 2-3 éves késaja fatöket, — nagy része frantzia muskotály [Kv; Pk 7].

2. muskotályt termő szilvafa; prun támiios; Muskateller tragender Pflaumenbaum. 1814: azon Gazdaszszonyomnak Kertyébe ... két nevezetes Szilva fák voltak, az edgyik Fejér Szilva fa, a' másik egy idején (!) muskotály, vagy egyébként hogy hívják nem tudom [Dés; Ks 79. 29. 793].

◊ Hn. 1643 u./1770 k.: In Plaga inferiore ... apud fontem vel Puteum Muskotály dictum [Dellőpáti SzD; EHA].

muskotályalma mere támiioase; Muskatellerapfel. 1637: Vagyon ugyan az kemencze mellett egy kws pinczeczyke; abban apro muskatály alma cubul. nro. 6 [UF I, 422]. 1740: Apro Muskatáj alma [Dés; Hr 2/10]. 1748: Muskotály alma metr. 5 [Szászsztyakab SzD; Told. 11/95]. 1756: Visznek az Szekereken két sák Mwskatály almát s egy sák páris almát [Melegföldvár SzD; SLt XXXVII]. 1841: Téli alma Mosojgo alma Muskotáj alma [Kisilye MT; LLt]. 1844: egy vasas cseberbe küldök még eper Muskotály és Paris almákat [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez]. Szk: *téli* ~. 1796: Apro édes Alma. Nyári édes alma. Téli nyers alma ... Teli Muskodály alma [Visa K; Mkg].

muskotály-almafa már támiios; Muskatellerapfelbaum. 1732: gyümölcs hozó fák szeries szerént ezek: három Selljem almafa három nyári körtvélyfa, öt téli körtvélyfa, két tehén almafa, három tanjér almafa, három Molnár almafa, két zöld almafa, egy kormos almafa, három muskotáj almafa, három páris almafa, két Buni almafa [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.].

muskotályaszú vin fécut din támiioasá uscatá; Muskatellerbruchwein. 1844 k.: Piros. Zavaros. nem édes. galán-ga*. Muskotály-aszu. Kellemes üzü [Csekelaka AF; KCsl 6. — "Ti. bor]. 1845: Muskotály-aszu [i.h. 13].

muskotálybor támiioasá, vin támiios/muscat; Muskatellerwein. 1754: Vetetett egy edény Muskotály Bort [Sárpatak MT; TGSz 16]. 1756: 1745be termet, Vrmős és muskatály el változott Borok [Nagyrápoly H; JHb XXXV/35. 18]. 1778: 1 kupa muskatáj bor [Gyf; Berz. 18. D].

muskotálykörtvély pará támiioasá; Muskatellerbirne. 1588: veottem Muskotály Keortwelt d. 6 [Kv; Szám. 4/I. 59]. 1595: Muskotály keortwelt veottem p(er) f — d 25 [Kv; i.h. 6/XVI. 40]. 1597: Muskotali keortwelt f — d 4 [Kv; i.h. 7/XII. 120 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1621: Vaczorarajs att(m) az Czauz konjhajara Apro Muskotali keortwelt feoznj az leuet meg ittak f — 18 [Kv; i.h. 15b/X. 68]. 1684: Muskot(a)ly Körtvelyre f 1 [Uti]. 1717: küldöttem ezen talygásol egj kevés perset almat muskotály körtvélyt [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1785: Meg érvén

a Muskotály körtvély mind ószve szedettem s ezen ferslag-b(an) szároz széna közü rakván fel küldettem, mert szőlő levél között mind egybe fült volna [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1790: Minthogy a Muskotály körtvély érní kezdett, küldettem ezen ember által két kosárral, Gáltőre is küldék egy an(n)yt [uo.; BK ua.].

Szk: *udvarhelyi* ~. XIX. sz. *eleje*: Juniusb(an) érő Udvarhelyi Moskotály kortövély [Keménytelke TA; IB].

muskotály-körtvélyfa pár támiios; Muskatellerbirnbaum. 1736: egy Specialis Muskotály Körtvélyfa [Martonfva NK; CU]. 1786: egy Muskatály Kortvelly fat is ki vagtak [Backamadaras MT; CsS].

muskotálykörtve-szesz spirt din/de pará támiioasá; Muskatellerbirnengeist. 1847: kell az edénybe hozzá adni 9 1/2 veder musthoz 1/2 veder rumat vagy muskotálykörtve-szeszt [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

muskotály-óbor vin vechi fécut din támiioasá; Muskatelleraltwein. 1722: Pipei muskotály o bor [Szamosfva K; Ks 83].

muskotályos illatos zamatú; támiios, muscat; Muskateller-. Szk: ~ *bor*. 1697: Borbereki muskotályos bor cont. Ur. 11//4 Borbereki Ūrmes bor cont Ur 11//4 ... Borbereki veres bor cont Ur 34// [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter inv. 9–10].

muskotály-szilvafa prun támiios; Muskatellerzwetschgen/pflaumenbaum. 1820: Azonn Utrizált Jozságon ... tudok lenni ... Moskotály szilva fát s horgas magu Szilva fákat felesen [Martonos U; Pf].

muskotályszőlő strugure támiios; Muskateller. 1595: 16. Nouemb(ris) Vöttem Muskotály zelöt, Item Almat kört-üelt p(er) d 45 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 154 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

muskotály-szőlőbor vin fécut din támiioasá; Muskatellerwein. 1832: Három kupás Czilinderekbe Renglot pálinka 3 darab ... Muskotáj ó Asszu Szőlő bór egy két kupás Czilinderbe | 1831beli Czelnai muskotáj szőlő bór [Sáromberke MT; TSb 26].

muskotély, muskatér 1. (állványos) kanócos puska; muschetá; Muskete. 1637: Igaz muskoter Jelen n. 39 Kanotos puskák Jelen n. 15 Les Andrasnal puska lodingostol n 1 [Ebesfva; Uti] | Eöt kanotos Puska ennek eggike muskotér [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. 1656: Az praenotalt három deszka tablajan vagjon muskotelihoz agyuhoz valo es apro puska por [Fog.; UF II, 157]. 1659: Lövé szerszamok. Szakallosok Nro. 21 Muskoterok Nro 26 [Uti]. 1662: a házakon köröskörnyül levő ablakokrul szakállasokkal, muskatélyokkal s a bástyák felül tarackokkal is egyaránt lehetnének [SKr 296]. 1673: Muskoteljhoz valo czolonkok szijjástól ... 140 Muskoteljhoz valo, vasas aránzo palczak nr 128. Muskoteljhoz valo on goljabisok 24 tonnaban nro 47031 [UF II, 538]. 1676: Vagjon az kapuban ket felöl czöveken két paraszt padszek, azokon folyül muskateroknak valo fogasok [Fog.; UF II, 637]. 1679: Szakallas puska nro 6. Muskotely nro 10 (: nemellyiket igazittani kellene :) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 42]. 1681: ezen Kapu kö-

zött ... Szakallas puska tartó ráma Nr 1 Ezen jo es kész Szakallas 12 Muskotér (: mindenik jó :) Nro 5 [Vh; VhU 508]. 1710 k.: egy kuracél páncél, sisak, karvasát tudom (volt is igen szép, muskatély, stuc nem járta meg, florenis 135. vettem volt), azt, asszonyom, küldje ide kegyelmed [BÖn. 692].

Vö. a muskétia címszóval.

Szk: ~ *döröckölő vessző*. 1667: Muskotély döröckölő vessző végiben valo tisztito vas nro. 160 [Fog.; UF II, 340] * *kanótos* ~. 1672: Enchusában^a volta(m) ... Az kapun be menvén az társaim fegyverit el szedték, igen nevecséges dolog volt, hogy előnk(en) allitván egy muskotélyost, kész kanotos muskotéllyal, rendel fogta hozzánk [PatN 1a. — "Németalföldön].

2. kanócos puskával felszerelt katona, muskétás; muscheter; Musketier. 1595: Andreas Conkreon (!) az Nemet Muscatirok Capitannat vittek Plebanos W. hazatol 1. Bör szeptemberben Thordag 6 lo f 1 d 50 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 109 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

muskotélyagy kanócospuska-ágy; patul muschetei; Musketenrinnen. 1656: Szakalos es muskoteli agyoknak aszu fa egy rakással [UF II, 103]. 1667: Muskotély ágyának valo ki faragot fák nro. 36 [i.h. 340]. 1673: Muskotélj áginak ki faragott fák nro. 36 [i.h. 541].

muskotélyeső kanócospuska-cső; teavá de muschetá; Musketenrohr. 1673: Vagyon ez hazban Muskotélj csöv, jó ... nro. 6 [UF II, 538].

muskotélygolyóbis, *muskatér*golyóbis kanócospuska-golyó; glont de muschetá, Musketenkugel. 1637: Rez tarazk Jelen uagio(n) n. 7 ... Eöregi Giolióbis Tarazkoz (!) ualo n 23 ... Muskoter Gioliobis Jelen n 7. On Gioliobisok Jelen n. 1012 [Ebesfva; UtI]. 1662: megsegittetem az essezektül egy muskatér golyóbisál [SKr 217].

muskotélyos, *muskatéros* I. *mn* muskétás; de muscheter; Musketier-. 1705: az Gesdorf dragon regimentje mind gyalog szolgálnak muskotélyos formában [WIN I, 632]. 1710 k.: egy jámbor, jó, vén német Tobias nevű kőműves még Bethlen Gábor údején jött volt el fogott muskatélyos számban Erdélybe, és már medgyesi civis, jó magabíró ember volt [BÖn. 503].

Szk: ~ *német*. 1681: Prajmer Andras nevű várbeli Muskoteros nemet | Vajda Hunyad vára ... A Kapu között vago(n) Nemet Muskoteros Nemet Nro 10. Nemet dobos Nro 1. Nemet Tizedes Nro 1. Magiar drabant Nro 1 Magiar Réz dobos Nro 1 [Vh; VhU 31–2, 502, 508]. 1711: az alat erkezik ket Muskotelyos Nemet, es hajat szent Egyedrol ket szekeret [Vassasziván SzD; WassLt Farkas Gábor (38) jud. nob. vall.] * ~ *tiszt*. 1710: Baron Tige ... megparancsolá, hogy a lovas németeket, ha valamely utcában húszan-harmincan csoportozni kezdenek, a muskotélyos tisztok a gyalogokkal mindjárt rájuk menjenek s egybenlövődözéket öket [CsH 384].

II. *fn* muskétával felszerelt katona; muscheter; Musketier. 1652: Musketoros nyakában valo 27. fa töltések három szíjjan [Görgény MT; Törzs]. 1653: Bástá parancsolta a muskatérosoknak, hogy azon az omlán mennének be és ő magának osztán úgy nyitották volna meg a kaput [ETA I, 91 NSz]. 1662 k./1779: egy Muskutélyos Feleséginek

jussán [Fejér m.; MvLt Kővári-Laskai lev. 9]. 1664: Az Muskotelyosok közül öt százat es nem többet akarunk reserualni [Balázsfva; BLt 8]. 1688: Szallom vann. 2. muskotelyos, egy markotan [Kv; UtI]. 1717: az sok muskotérok szüntelen hajókon jönek le az Dunán [SzO VII, 225]. 1721: Muskatélyosok által meg ijuzt 32 kupa borok [Dés; Ks 26. XIV. 1]. 1722: Az Várnak körületiben lévő Bástyák fedeleit rutul meg szaggatta az tempestus, már oda sok sendelj kel, asztis musquatelyossal kel hajtattam [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1723: Buda egészen el éget csak egy ucza maradot meg ket száz muskotelyost megölt az por [Kv; ApLt I Apor József anyjához]. 1729: János nevű Muskotérok ... Tolmátsságot szokot viselni Kapitánj Ur(am) mellet [Sövényfva KK; TSb 51]. 1754: Ezen irtoztató hideg(en) egy szegény Muskotérost meg akarván veszözni, Mgos Carolina Kis Aszszony mint Generalisné ... engemet Platz Majorokhoz küldött Gratia kérmí [Ks 46 Baló Antal lev. Nsz-ból]. 1760: a' Muskatérosok negyven napig mint az halálra valót ugj Strasáltanak [Mv; Told. 15/44]. — L. még CsH 341; SKr 227, 587; TML VIII, 167; WIN I, 121, 240.

Szk: *német* ~. 1662: Kemény János ... jó négyszáz német muskatérosokkal Kassára sietett vala | Gaudi porral, golyóbisál, jó cajberttel, feles pattantyúsokkal, egynehány ezer jó magyar és szemény gyaloggal, német muskatérosokkal úgy megerősítette, hogy Gaudi maga kívánva-kívánna s várná a vezért Várad megszállására [SKr 213–4, 441].

muskotélypor puskaapor; pulbere (folosítá) pentru muschete; Musketenpulver. 1665: Ezen Dobolo és Szabo Janos bastiaja között vagyon egy boltasos por haz, meljben vagyon por ez szerint: Algu por in tonnis no. 36 centenar. 39 libr. 30. Muskatélj por in ton. no. 50 centenar. 29 libr. [UF II, 310]. 1667: Muskotély por in tonnis 41 cont. centenar. 27 1/2 libr. 13 [i.h. 335]. 1683: Adtam Egy Tona Muskoteli port meliben volt lib 100 font [Szád. Boer Zsigmond fog-i vicekapitány kezével].

muskotélypuska, *muskatérpuska* (állványos) kanócos puska; muschetá; Musketé. 1629: Muskoteli puska 47 [Szentdemeter U; LLt]. 1647: Öt muskotelj puska Hatodik Varadi Istvannal az Hadnagynal egi öreg Atczelos puska [Marosillye H; VLT 55/5415]. 1662: Melly két bástyák között való egész oldalceigház úgy meg is rakatott vala a kőfalak alatt különb-különbféle álgyúkhöz való golyóbisokkal, falai mindkétfelől szakállasokkal, muskatér és krompáki puskákál [SKr 298. — "A Szepes megyei Korompán gyártott puskatipus].

muskotély-tartó fegyvertartó; (rastel) pentru muschete; zum Musketenhalten dienend. Szk: ~ *fogas*. 1676: Vadnak ezen kapu között az falban szegezve muskatély tarto fogasak negi darab [Fog.; UF II, 770].

muslis '. 1770: a blts Ché az remeket ki adta Berekszászi Josef Déák(na)k égi mostani modi kehelly pohár az talpán és kosarán muslis munka légien | az blts Cé ki atta Eötvös János Déák(na)k az remeket ... égi mostani modi kehelly pohárt muslis kosárral és talpal [Kv; ÖCJk].

Talán a német Muschel 'kagyló' szóra visszavezethető 'kagylódiszítéss' jelre gondolhatunk.

must 1. kisajtoló szőlőlé; must; Most. 1568: Petrus fwszesy Michael erszengyartho ... fassi sunt ... adig se az

szolot se a mustba el ne adhassanak migne(m) otet^a meg elegitik [Kv; Tjk III/1. 229. — *J. palockyt]. 1570: Anna Jso Ambrwzne ... vallya hogy Ez Ely mwlt zwrethnek Eleotte kert volt Theole Dabo Thamas egy forintot hogy Mwstot ad neky az zwretkor, Es my kor az zeoleot megh zettek volna, es az Mwst kadba volt, kery volt hogy megh aggya neky az Mwstot [Kv; Tjk III/2. 4]. 1602: Zep Miklosne Magdalna azzony vallya Molnar Mihalne kery vala hogy az eo mustiat haza hoznaya [Kv; Tjk VI/1. 564]. 1717: nem adva(n) bé tisztán, a mint I(ste)n adta mustyokat hanem meg Zagyalva, és elegyitve, mely borok(na)k nagy részét, eő Her(cegsé)ge kárré vallotta [Sárd KK; UtI]. 1718: ha azakban az atalagokban nem tölthetem volna aszt az jo mustat, az veres bort nem tuttom volna Miben tölteti [Vidrászeg KK; Ks 96 Bíró György lev.]. 1745: Papi bér Minden ember ad 4 ~ négy kupa Mustat vagy mikor nem teremne 24 ~ huszonnégy pénzlet fizeti ki [Magyaros MT; MMatr. 459]. 1760: Titze Juvon 3. Veder mustat töltött a Sárpataki Uram hordojába [Bethlen SzD; BK. Emeric Ersek (35) jé vall.]. 1806: osztán maga tsak szüretre jött le 's meg szürte a' mustat | a' mustat én haza hoztam Sárosra és bé tettem a' Kamarába a többi mellé, hogy ha jóval valamitskét | a' mustnak nállunk vedre most az ősszel őt márjason jart [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII]. 1843: Szamatozás eként lehet. Csekelakán minden megszállított mustakhoz 10 vederhez 1 löt el-aprózott Örvény-gyökeret kell zacskoban vagy rongyba kötve meg főzni mustban, és gyenge melegen hozzá önteni; a pe'sdülésbe indulást is elő segíti [KCsI 13 Kemény Dénes kezével].

Vö. az *adómust* címszóval.

Szk: ~ *alá való (fenyő)kád/kádacska*. 1693: Egy jo must ala valo Fenyőkád [Ne; DobLev. I/38. 11]. 1722: A Gabonás házban egy must alá való kádatska [Algyógy H; Born. XXIXa. 8 Bornemisza János conscr. 2] * ~ *ban fölt birsalma*. 1841: visznek még egy Kanta mustba fölt Bús almát [Hosszúaszo KK; Born. F. Ilh Szemerjai Károly számadó lev.]. * ~ *eresztieni*. 1608: Az pinczeben vagion kett Cziap allia Boczyka. Vagion kett Iyo, kett mwst Ereszteo Czeo. Vagion kett Cziatorna Mwst Eresztienⁱ valo [Kv; RDL I. 83]. * ~ *eresztő cső*. 1608: Az pinczeben vagion kett mwst Ereszteo Czeo [Kv; RDL I. 83]. 1650: csinaltam egy must-eresztő csőt d. 35 [Kv; ACJk 60b]. * ~ *korában*. 1847: Június 19-én C73 számú virágbort mely must korában le tisztálva, s nemrégiben még édeskedvű s igen szép szamatu volt le palaczkoztattam [KCsI 13 Kemény Dénes kezével]. * ~ *(le)eresztő csatorna*. 1637/1639: Az Pinczehez hattunk egy Eőregh mustos kadat kett lyutt, egy must Eresztő csatornat, es egy cseott [Kv; RDL I. 111]. 1665: Egy must le ereszteo tsiatornát vajtunk f — d. 43 [Kv; SzCLEv.] * ~ *ul ad/fizet*. 1647: ha mit fizettek volna must az D. actor(na)k expiralu(n) az 3 esztendeo az ő fizetesek fele tudodgiek es az szolót Ionas Diak el foglalhassa es az mit az Jk fizettek mustol az üdeo alat az is oda vez [Kv; Tjk VIII/4. 178]. 1774: Esztendőig 'a Fületelki' és Szénaverősi^b Jobbagyok fizettünk Minden Esztendőben taxát 7. Magyar forintot hogy bor taxára eresztetennek volt, ugy mint tavaly attunk 240. veder bort Mustul [LLt Vall. 218. — ^{a-b}KK]. 1776: Minden magános Gazda ad a' Rectornak fél Véka Buzat. Bort Mustul ad 4 Kupából álló fel Vedret [M.goroszló Sz; SzVjk 172] * *fejér* ~ 1820: főzetett Fejér must 3. üstel Mustárnak [Déva; Ks 105] * *fojtott* ~. 1847: Zagyalék 6–7 vedernyi fojtott mustal zavart [KCsI

13 Kemény Dénes kezével] * *sajtott* ~. 1717: Bizonyos relatiobol, Experimentiabol tapasztaltott olyan fraudulentia is hogy az szölőt jól ki nem nyomották a sákból, hane(m) rendkívül mustason hadgyák a Trébelyt, melyre nézve némellyek(ne)k csak nem annyi sajított mustya esik, mint a Nyomo kádrul [Sárd KK; UtI] * *tiszta* ~. 1673: Lipcei György ur(am) ada harmincz hat köből s ket veka buzat in summa Teszen f. 73 minden forintra tartozzanak adni szüretkor egy egy veder mustat, de ne legye(n) valami Zavarék, hanem Tiszta must [Gyf; Incz. IV. 15a].

2. erjedőben levő újbort; tulburel; gärender neuer Wein, Jungwein. 1573: Katalin daroczy Ianos zolgaloia, Azt vallia, hogy tawaly mikor eo Istwan deaknet zolgalta latta hogy penzt kert pecine zeole mywre Mwst feiebe hogy valamint valwian Indul vgy aggya neky, De Zent Martonnapba 13 vedrewel alkwttak meg mykor Immár az kalachsíteo pinceibe volna az bor, Azkor Niolczat leczet volt ely Istwan deakne, Azwtan egyket ne(m) twgia my okkal ely hatta, Kalachsíteone penig harmat foglalt volt Maganak az eo adossagara Illen modon hogy pechine visiele gongiat eo arwlia ki es penzt aggion neky my helen ely kely az bor, ha teobre Megen az adossagnal Eomagae legen [Kv; Tjk III/3. 206]. 1593: latnak az varos zabadsagabanis^a feokeppe(n) a' Bor be hozas mlat Nagy Abusust, vadnak kik a' hegy Alat ideghen bort mustot veottek be hoztak, vadnak kik eoregh chiebrekben palazkokban hortak be borok teolteni [Kv; TanJk I/1. 224. — "Privilegiumában]. 1774: Igenis adnak Szt Márton borán és Dézmán kívül az Vármegyebéli Jobbagyok számtarto Uram(na)k minden Jobbagy Gazda 10. 10. ejtel mustot, melyetis pennáticumnak neveznek [Szentdemeter U; LLt Vall. 75].

3. (vmely terület) szőlőtermés(e) mustban; cantitatea de must obținut (din struguri recoltați de pe o anumită suprafață de vie); Mostertrag. 1574: Hary Imreh az zamosfalwy Embertwl Thwdwan zamosfalwy hataron termet Mwstot Nem veot volna hane(m) Mint varos földén thermetet az gyanant vette [Kv; Tjk III/3. 376a]. 1654: Az Varas szoleie mustiahoz köttettem égi atalagot, d 18 [Mv; MRLt]. 1806: nem tudom meg mondani hogy mintegy hány veder mustat teremhettek meg az Idénn, ezen szőlők [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII]. 1811: A' kapált szőlőnek annyi mustyát szürük, Hogy a szegénységet már könnyebben türük [ÁrÉ 403]. 1864: Mézes mál (sző) édes mustyáról^a [Torda; Pesty, MgHnt 41. 582b. — "Ti. neveztek el].

◊ Hn. 1891: Musthát [Sztána K; KHn 308].

musta rövid nyelvű csizmadiaalapács; teglici de cizmar; Schusterhammer. 1787: Egy Csizmadia Mester embernek valo Musta [Mv; MvLev.]. 1826: Mihály István Urat itten Lisznyoban az Eklésia házánál elsőben egy mustyával, az után kaptával egybe rontotta [Lisznóy Hsz; HSzJP Damo Elek Lisznai gy.kat. vall.]. Mihály István Urat földre ütven meg gyömötölte egy Mustyával [uo.; i.h. Lisznói Huszár Kése Elek (34) vall.]. 1838–1845: Musta, s nem mustya, csizmadia-pöröly, talp és várrásdöngölő ön-, réz- vagy vasból öntve [MNYTK 107]. 1849: két musta, edgyik réz a más vas [Dés; DLt].

mustár 1. mustármag; sámință de muștar; Senfkorn. 1796: Vagyon két zsatko egyikben borsika a másikban mustár [Esztelnek Hsz; HSzJP].

2. (mustármagból és besűritett mustból készített) ételészítő; muștar; Senf. 1597: Ez hatzorbéli Gazdalkodásra keolt

a' melle 1/2 Eitel Mustár ... d 5 [Kv; Szám. 7/XII. 36 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1623: egy kis Talaczka mustárnak valo [Kv; RDL I. 121]. 1681: Mustár, egy korsóban Oct. 1 [Vh; VhU 530]. 1735: egy Mustárnak valo atalogocska [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. 1738: az mustarhoz pediglen kívánt Feleségem Nacságodnak egy kevés fris kolbászal kedveskedni [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1745: Hattulso szállóbból Szin bor forralt Ur. 3. Sajtolas Urnae 7 mustárnak Ur. 1 [Erked K; LLt]. 1820: főzetett Fejér must 3 üstel Mustárnak [Déva; Ks 105]. 1829: Vettem két kupa Mustár lisztet eő Nsga számára Mustárt készíteni [Hosszú-aszó KK; Born. F. Ia Bod László tt szám.]. 1832: Czelnai Mustárnak való must méz [Sáromberke MT; TSb 26].

mustárkóró mustar; Senfstengel. 1710 k.: ami a sas, ráró, sólyom fészke a kősziklákban s a fákon, az a cinege vagy ökörszem fészke a mustár vagy egyéb kórón, csak fészek mindenik, csak lakik s tojik benne [BÖN. 509].

mustárliszt fainá de mustar; Senfmehl. 1829: Vettem két kupa Mustár lisztet eő Nsga számára Mustárt készíteni [Hosszú-aszó KK; Born. F. Ia Bod László tt szám.].

mustármag sámință de mustar; Senfkorn. 1656: Ezen kamarában vagyon egy fias deszka almarium ... második fiokjában mustár magh régi, circiter oct. 3 [UF II, 154]. 1778: Jo az igen bádgyatt és álmossgába, hagyamázba merült betegnek a' két szárok ikrájára Kovással és meg tört mustár maggal s' kevés etezettel tsinált keményetske tészttát kötni [MvAlT Mátyus, ConsSan. gub.].

mustáros I. mn 1. mustár tárolására alkalmas; cu mustar, in care se păstrează mustarul; zum Senf aufbewahren dienend. Szk: ~ *álatagotska*. 1788: Mustáros álatagatska [Mv; TSb 47] * ~ *butelia*. 1790: 1 Mustáros kék Festékes Hollitsi Butelia 1 [Sv; Ks] * ~ *csésze*. 1849: egy mustáros Csésze fedél, és kalanával [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. 1864 k.: Mostáros csésze [Mihálcfa AF; HG Gerliczy cs. hgy.] * ~ *csobolyó*. 1775: Mustáros Csobolyo 1 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153] * ~ *edény*. 1792: Két egyenlő nehézségű Mustáros edények [Kv; SLt 17]. 1800: Mustáros edény, sarkan fordulo fedeles, — kalányostol [Mv; TGSz 52] * ~ *kanta*. 1810: egy kis Mustáros Kanta kitsi horgos Kalánnal [Mv; KGy] * ~ *korsó*. 1844: 2 mustáros korsó [Born. F. IIIC] * ~ *korsócska*. 1772: Ezüst Egy mustáros korsocska kalányával [Egeres K; Ks].

2. mustárral kevert; amestecat cu mustar; mit Senf gemischt. 1852: kitsi Miklos délbe roszul lett nagy tűzbe volt mustáros kovással, vizicátoral meg rakta a' Doctor hát a 4dik nap ki ütöt a' himlő valami kő himlő a mind nevezik [Kv; Pk 6].

II. *fn* mustártartó edény; mustarieră; Senfnaf. 1803: Egy Mustáros kalánastol Egy Nád méz tarto [DobLev. IV/858. 1b].

mustártartó mustarieră; Senfbehälter. 1806: Ezüst Portékák 1. Nádmeix pixis. 1 Mustár tarto kalánastol. 1 meg aranyazott Soo tarto [Ne; DobLev. IV/897. 1a]. 1864: Mustártartó aly nélkül [Mihálcfa/Tövis AF; HG Gerliczy cs. hgy.].

mustfelmérés mäsuralat mustului; Mostvermessung. 1783: (A) Szüretezés, Must fel meres, Meretés s Hordokra lett fel

töltetés én előttem és altallam menvén véghez [Mv; Told. 20/5].

mustfelmérés mäsurare mustului (la dispoziția cuiva); Mostvermessung. 1783: (A) Szüretezés, Must fel meres, Meretés s Hordokra lett fel töltetés én előttem és altallam menvén véghez [Mv; Told. 20/5].

must-hazaszállítás transportarea mustului la domiciliu; Most-Heimbeförderung. 1600: Must haza zallitas tezen f 1 // 75 [Kv; Szám. 9/IX. 54].

must-interes musttal fizetendő kamat; dobindă plătită în must; Mostzins. 1732: Ezen Szent Jakabi Jozság ados Jánosi Mojse Vr(na)k Hf. 180. Minden forintra Esztendeig edgy vider must interes [Szászsztyakab SzD; TSb 51]. 1823–1830: Tavasszal a gróf Bethlen Ádám praeceptorától, Szendrei Jánostól 100 forintot kértünk építés megindíthatása végett kölcsön, két kupa must interesre minden forint után [FogE 295]. 1852: Molduván Maxin Tanász Logyin az idénis a Papoknak fizettek must interest [Szentbenedek AF; DobLev. V/1346 Vizi Farkas Dobolyi Bálinthoz].

mustkenyér 1618: küldtem az két lányomnak két kicsin szepetet lakatostul, tele küldtem fűgével, szőlővel, mustkenyérrel, lemoniaival [BTN² 155].

A kötet gondozója szerint a címszó jel-e mustármaggal készült tésztafeleség.

mustméz miere de must; Mosthonig. 1832: 1829béli Czelnai Must méz félbe | Czelnai Mustárnak való must méz [Sáromberke MT; TSb 26].

mustocska kevéske must; cantitate mică de must; Möstchen. 1604: Myerthogy az Zwret instal az zegeneghnek Arra vagion kiwaltkeppen gongya, onnet varhat keolchyegetis maganak az Zwret eleot ne(m) vehetnek adot, hogy igy felzegh arran az Zegenisegh kewes mustoskajat arra valo tekintetben el ne veztegesse [Kv; TanJk I/1. 484].

must(o)rog-tekenő (sütőházi) tekenőféleség; un fel de covată (de brutărie); Art Trog (im Backhaus). 1599: Az kiraly vczay Sewteohaz kemenczyet foldoztatta megh ezkabaztatott egy tekeneot fizetett d. 14 Ezkabaltatott egy nagy mustorok tekeneot pro d 24 [Kv; Szám. 8/VIII. 9 Val. Zigiarto sen. isp. m. kezével]. 1600: Az o varbely Swteo hazhoz az szegineiek zwksege veottem egj Eoreogh Mustorogh tekeneott f 1 d 25 [Kv; i.h. 9/XIII. 3 Damakos Máté isp. m. kezével]. 1601: Az Kiraly vchay swtheo haznal vadnak 4 Mwstrok tekeneo io. 1 Kisseb mustrok tekeneo 1 Hitwan tekeneo 7 Apro tekeneo io 10 [Kv; AggmLt A. 41].

Vö. a mustrog címszóval.

mustos 1. musttal kevert; (amestecat) cu must; mit Most gemischt. 1592: Bathory Istwan donatioia, hogi à Trebelt zabad legien Saytolatlanis haza hozny, minden dezma fizetesnelkw, de vgy hogy ighen mustos ne legien, hane(m) a' kad feneketeol fogwan felíwl ne halaggio(n) a' Trebely le zowarkodot mustia Negy vy zeslesegenel, Alioquin el vehesek teöle [Kv; DiósyInd. 60].

2. musttal készített, fäcut cu must; mit Most zubereitet. 1621: Mustra mustos pecheniehez d 4 [Kv; Szám. 15b/XI. 136]. 1756: eo Exja itt Létébe szüret Lévén naponként mustos pecsenjére és egjéb főzelékre főztek föl az

szakácsók mustat 1 veder 2 ejtel [Kiskend KK; Ks 71/52 Szám.].

3. ? Szn. 1603: Joan Mustos szab. Gr. Mustos szab. [Kál MT, SzO V, 265]. 1614: Mustos Janos jb [uo.; BethU 56]. 1700: Mustos Janos [uo.; Berz. 3. 39/48].

mustosan musttal keverten; (imbibat) cu must; mit Most gemischt. 1717: Bizonyos relatiobol, Experienciaból tapasztaltatott olyan fraudulentia is hogy az szőlőt jól ki nem nyomották a sákból, hane(m) rendkívül mustason hadgyák a Trébelyt, melyre nézve némellyek(ne)k csak nem annyi sajított mustya esik, mint a Nyomo kádrul [Sárd KK; UtI].

mustoskád cadă pentru must; Mostbottich. 1585: Egy Eoregh Mustos kad f. 1 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 4]. 1595: Az nagy mustos kadra vettem 7 nagy Abranchot d 22 [Kv; Szám. 6/XIII. 5]. 1618: Egi fordított Mustos kaad tt. f — d. 65 [Kv; RDL I. 104 Andreas Junk kezével]. 1659: adtunk az Arvak(na)k Egy io mustos kadat Egy io feredo kadat [Kv; i.h. 143]. 1672: Keövetkezik az ön szerszám egy uy mustos kád [Kv; SzCLEv.]. 1752: Valamely mester Legény az betsületes Chéhban bé akar álani, az tartozik Remmekezni az Remmek pedig e szerint következik. Imo tartozik csinyálni egy Mustos kádót, minden hiba nélkül, égy Hordot égy Feredő Kádót [Kv; KCJk 16].

mustra 1. mutatóvány, minta; mostră; Muster. 1711: Zód kamukát találtam nem igen széles mustrát küttem 4 // zlot az árra [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1751: kültlen butétiatskákb(an) mind az Specialéből mustrát mind az másíkból, az az a második aszszú szőlő borából [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 1768: Vagy 60 Véka árpám lévén el adó küldtettem Mustrát belőlle [Záh TA; DobLev. II/387 Székely István édesapjához]. 1782: A Téli fonást minden Részekre meg kívánnák Baro Torotzkai Gáspárné Mustrát szokott adni, és olyan fonalat kíván, ha a Materia nem arra való is, a' millyen a ki adott Mustra [Torockó; Thor. XX/5]. 1798: most Kolosvárat Jár-tamba az ott való Serfőzővel beszéltem hogy ha Árpát venne igért őt őt Garost vékájáért, ha béis viszik neki az ujj Esztendő kezdetén de adigis küldjek Mustrát belőlle [Mezőbodon TA; IB]. 1815: Küldött egy kótés dohányt, melyet ezenél én is batorkodtam Ngod(na)k leküldeni mint mustrát, azt írja hogy ilyen 100 kótést 40 Rfr állol nem lehet meg venni [Banyica K; IB]. 1816: a' Detentus Házától Mustrául bé küldött krumplik hosszuko Veresek éretlenek [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. 1847: A' posztocsináló által meg festett fonalat küldöm, egy kissé setétebben ütött ki a mustránál, detán haszonvehető lesz így is [Kv; Pk 7].

2. minta, motívum; model, motif; Muster, Modell. 1836: 5-ik léssen a' mustra szerént való tört vesszős formara rosa levélű Bordúrral [IB gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.].

Szk: *szeppes* ~. 1836: a két bővség szarva és a' békerített három rosa levélű két abrosz — ugy a krajtzár nagyságu szeppes mustrák — Ezen őtt abrosz fog leverődni Suster fon-alal [IB ua.] * *török* ~. 1851: 2. Nagy Fajn keszkenő török Mustra [Dés; DLT].

3. megvizsgálás, ellenőrzés; examinare; Musterung. 1756: töllem vásárlott valami kanafácز keszkenőköt, tizenkét Már-jást fizetett érettek, ezek között egy franczia tállér is volt, melyet el küldöttem volt Mustrára a' Nagy Aszszonynak [Kv; Mk IX Vall. 38].

Szk: *~ra fog* ellenőrzés alá vesz. 1718: én bizonj rége(n) mustrára fogta(m) az itt való vékakat, de a' mi már hiteleseb azon formát mindgiárt el küldette a' kolcsár Sz: Kirájlra, és ott in puncto ki tölt [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

4. hadi/katonai szemle; inspectie militară, trecere în revistă; militärische Besichtigung, Inspizierung. 1566: Az Lo feyek pedygh hwswet vthan valo chyeoteorteokeon feyenkent thartozzanak vdwarhoz gyeolny hadakozo zerzámokkal mustrara [SzO II, 182 egy-i végzés]. 1588: My Eleotteonk Rathony Boldissar es Rathony Istwa(n) Nemes zemelliek hyteók vthan igit wallanak, hogy mennek wolt Az mwstrara Erdeóteleki Martonnal, es kyrtt el Az zolgayatal egy kopiat [Perecsen Sz; WLT]. 1596: Az mustra cheóteórteóken león, monda az tizedes Chier Jakab, az Anak Peter Kouachnak, Peter Vra(m) itt maragy estrasa allany, Peter Kouachy itt marada my viueók haza louath, penteken estrasat allott [Uszt 10/47]. 1623: az recuperatusok jo fegyuerrel keonteosseo(k)kel oly kezek legienek hogy hamar való napo(n) az recuperatusoknak kuleon mustraiok leuen, io kezuettel talaltassanak [Csíkszereda; Törzs]. 1625: Az Mustrara Menuen Tordara Az mustrara kertwnk biro Vramtol ket kopiat ahoz vóttwnk ket kopia vasat es lobogónak giolcsot f 2 [Kv; Szám. 16/XXXI. 17]. 1671: Nemes es Vi(tezlő) Tordai István es Szent Miklosi Sigmond nevű udvari szolgaink udvarunkb(an) valo continuuskodások miat jelen a Mustran nem lehetnek [SLT AU. 1 fej.]. 1677: Mint egyebek, ugy a' Székely Vitézlő rendek-is a végzések szerint, hadi expeditiokra fel-ülni tartozzanak; ha a' Fejedelmek vagy arra bizatot Generalisok, vagy fő Tisztek elót, a' Mustrára rendelt időben, és helyben jelen nem lennének, az eddig való usus szerint a' Tisztek büntessék | Mustrákon ki ki jo szerrel fegyverrel, tartozzék jelen lenni, s' mindenkor jo készséggel lenni [AC 156, 263]. 1710 k.: Mustrákat is vármegyében főispán, székelységen a főkapitány tett [BÖn. 677]. 1716: Az Mgos Ur parancsolattját hogy a katonák mustrájára Vinczre be mennyek aláztatossan vettem volt, de mustrája Dobránál léssen a Katonák(na)k [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.].

Szk: *~t hirdet*. 1677: valamikor a' Fő Tisztek Mustrát hirdetnek, minden Nemes ember jo lóval fegyverrel és egyeb hadi készülettel tartozzék comparealni a' meg hirdett napra és helyre [AC 97] * *generalis* ~. 1629: rendeltünk keglmesen hwseghteknek Generalis Mustratt ez mostani Pwnkeósd után valo Szeredara az Barothi réten lenni [Uszt VIII. 72 fej.]. 1677: Hadi Expeditiokban generalis Mustrákról, strásálásokról, csatázásokról, Vár szállásokról, contumaciter magokat absentálok ... convincuntur [AC 257]. 1695: Kászon szekben Imper falvaban Imreh Deak Nobilis, ezen szek(ne)k vice kiraly biraia ... nemes hazanál generalis mustra alkalmatossagával tőnek előtűnk ilyen még hihatalan Contractust senkinek ném kenszeriteséből [BCs] * *lovas* ~. 1658: die 28 aug Ezen napon lón a város népének első lovas mustrája — háromszáz lovas, melyet meg fogunk banni [ETA I, 168 NSz].

5. *~nak való edény* mérőedény; vas de măsurat; Maßgefäß. 1837: 3. tutttzt tángyér — égy mustrának való edény [Szentbenedek SzD; Ks 88 Osz. 9].

6. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch; mintaszerű, kitűnő, kiváló; excelent, exceptional; musterhaft, ausgezeichnet. 1678: Hidgye Kged mustra kis legény az Palkó [TML VIII, 57 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz]. 1895: A székelyt így hívják: Simon Miklós Találékony, ízléssel, páratlan ügyességgel bír. Becsületet valsz

vele, s nekem nem, de neked van érdekében (!) hogy protegálj egy ilyen mustra székelyt [PLev. 172 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mustrakeszkenő mintakendő; şervet de mostră; Muster-tuch. 1836: Szőjen egy abroszt mely a mustra keszkenő formájára fog lenni; t.i. olyan nagy cseppek, vagyis kerek Babok mint egy egy krajtzár ennek bordürja léssen Basarosa [IB gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.].

mustrál 1. szemléz, katonai/hadi ellenőrzést végez; a trece in revistă, a inspecta; mustrieren, inspizieren. 1630: az hatalmas császár hadait eléggé meglátogatta, mustrálta, de azmely derék népe ide az ő maga szerdársága alá valók volnának, azokat is elvitte az vezér az perzsiai hadra [BTN² 427–8]. 1636: az elmúlt napokban miűdön Ngod az szeke-lyek közt jára s Csikban szeredaban is Ngod mustrála ... az sok embereknek ijegetesektől és rettentésektől megijedvén, igasságomat nem producalhattam [LLt Blasius Balyko de Distro^a nyil. — "Cs]. 1666: En, Uram, ma mustrálom az fizetett rendet s holnap az gyalogságot s fizetek magam pénzéből, mert egy pénzt nem hozának s rettenetes zúgolódás volt s bústtatom óránként. Talán az ország pénze ha gyűl, kivehetem az magamét [TML III, 623 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1704: Ugyan ma itt a Kispiacon mustrálták a generál regimentjét, Graven uram jelenlétében, Matyoczki commissarius [WIN I, 265]. 1710: A fejedelem Kállóba jű, és a hadakat mustrálja; Károlyi Sándor is ott volt [Kv; KvE 254 VBGy].

2. mustrán megjelenik; a se prezenta la inspectie/la trece-rea in revistă; bei der Musterung erscheinen. 1635/1867: Szász Mihály fia András Lovon mustralt, legyen gyalog mivel azon Condition vagyon levele [Asz; Borb. I Aranyos-rákosi lustra]. 1677: Urak, Fő és Nemes rendek, valakik fizetet Szolgai az Fejedelmeknek, ha szintén személyekben jelen léssnek-is a' hadi expeditiokban, de a' kiknek mennyi lora vagyon fizetések, azon fellyűl ha annyira valo jóságok vagyon, kiről egyéb iránt szolgáságán kívül tartozot volna egy lovast állatni, non obstante eo hogy Szolga, mindazon-által a fizetet lovas számon kívül, jóságának mennyiségé-hez képest, azon fellyűl valo lovassal tartozzék fel-űlni, mustrálni; és a' hadi expeditiot continualni [AC 93]. XVII. sz. v.: Kővárvideki Nemesek száma, az mi keppen mustrál-tak [UtI].

3. ellenőriz, cenzuráz; a controla/verifica; prüfen, kontrollieren. 1662: Hidgye Kegyelmed, leveleit és írásait nem mustrálom, meg tudom gondolni: Fide, sed cui, vide; azt is: qui facile credit, facile decipitur [TML II, 258 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

mustrálás katonai/hadi szemle/ellenőrzés; inspectie militară, trece in revistă; Musterung, Inspizierung. 1589: 3 Augusty Mykoron Az Mustralasra kenzeritetek volna Mynket kolcheyg My Magunkra es darabontokra, es Loaga-sokra kolt f — d. 94 [Kv; Szám. 4/XII. 17]. 1592: az Mustr-laskor a mi Trombitasunkat B.V. akarattiból bochiattak Gialuba volt ket uttal az Chianadi Janos lowa(n) fizettem f 0 d 25 [Kv; i.h. 5/XIV. 160 Eppel Péter sp kezével]. 1598: B: wram w kegelmek Tanaczwl Nap estig Etlen Mwnka-lodwan az waross Nipinek walogatasaban es Mwstralasaban w kegelmek hagiak hogy wacszorara walot kezertesek w kegelmeknek [Kv; i.h. 7/XVIII. 52 Masass Tamás sp kezével]. 1677: E mustrálásnak ily modon valo neme mindazon-

által értetik csak a' békességés időbéli mustrákra, és nem az olyanokra, mellyek hadi expeditiok alatt, avagy hadi indu-lásra hirdettetett időben szoktak lenni | A' kiknek pedig arra valo értekek nincsen egy lovat tarthassanak, az olyan em-berek, szablyát, puskát, és jo gyalog embernek valo fegyvert tartsanak Ezeknek pedig mustrálására, és meg-látogatá-sára, bizonyos Commissariusok bocsáttatnak esztendőnként [AC 97, 226].

mustrálhat hadi/katonai szemlén megjelenhet; a se putea prezenta la trece in revistă; bei der Musterung erscheinen können. 1677: A' mely szegény Nemes ember lovas számban nem mustrálhat, hadban nem mehet, értéketlensége miatt, gyalogszerben, jo ahoz valo készülettel, compa-reallyon [AC 94].

mustráló mustrán megjelenő; care se prezintă la trece in revistă; bei der Musterung erscheinend. 1677: A' lovas-nak penig egyéb fegyverei között, jo lobogos kopjája légven; egyházi Nemes ember leg aláb egy kopjával, fellyeb valo rendű, és két loval mustralo Nemes esmber, két kopjával [AC 97].

mustrálta vki által mustrált, ellenőrzött, szemlézett; care a fost inspectat/trecut in revistă de ...; durch jn/von jm geprüft/gemustert. 1710 k.: Még azelőtt béhozták vala Jm-gesről a szegény Bethlen Pál mustrálta hadat [BÖn. 770].

mustráltat szemléztet, katonai/hadi ellenőrzést végeztet; a dispune inspectia; inspizieren lassen. 1596: 13. May. Mustraltatak ő km(e)k az egez Varost: Hagya Biro W. hogy 2. Tablara főzessen, mert ő kme az Hadnagyokatis mind be hiua [Kv; Szám. 6/XVIIa. 11 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1635: Az mikor az megh holt Kegls Vrnk eo Fge Fogaras-nal az hidon mustraltata Tudom hogj akkor Vzoniak es Zacziuaiak Fogarasban, haton vagi heten valanak [Ereszte-vény Hsz; BLt].

mustráltatás katonai/hadi ellenőrzítés; inspectie militară, trece in revistă; Musterung, Inspizierung. 1662: Barcsai Ákos igyekezeteket látván, ad diem 20 Augusti Tordához, a Keresztes mezejére gyűlést hirdettet vala, de hogy a vármegyék tudniillik az erdélyiek, székelység is azon alkalmatossággal meg is mustráltatnék a pártiumbéli vár-megyéknek mustráltatások mostanról más alkalmatosságra halasztatván [SKr 494].

mustramester katonai szemle vezetője; persoana care conduce inspectia militară; Inspizierungsleiter. 1588: Miko-ron Az my kegyelmes feiedelmeónk az Erdely wayda Som-liay Bathory Sigmond 1587 Ezendeoben, orzagawal vegez-te volna, hogy minden varmegyekben leweo hywey megh mustralnanak Melyre mikoron Az vrunk eo Nagysaga feo Ispanok paranchyolathya zerent Reya gywlteonk volna, vrwnknakis eo nagysaganak bizonyos mwstra mestere ott le-wen, Az eo nagysaga zazloyat ky tewen [Somlyó Sz; WLt]. 1593: Die 17 septembris ... Rud Janosnak, az Kassai Mustra mesternek adatot biro wram Poczy Janos 4 lowat desig f 2 [Kv; Szám. 5/XXI. 115]. 1594: 8. Marty Az mustra mester-nek Haller Ghabornak Biro wram Akarattiból vittem Enny aiandekoth^a [Kv; i.h. 6/VI. 11. — "Köv. a fels.]. 1599: Mind ez el mult ezendeobely, s mind penigh ez ielen valo ezten-deoben valo praesidiumra kjt reank vettetek volt orzagul,

fizetnek az mustra mesternek Gereoff Janosnak fl 600 [Kv; i.h. 8/XV. 9].

mustrás mintás; cu motive; gemustert, modelliert, mit Muster. Szk: *szölő* ~. 1836: 4dik Negyedik lészen Szölő Mustrás olyan mint az Léanyomé Basarosa Szélel — vagy Bordurel [IB gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.].

mustring (sütőházi) tekenőféleség; un fel de covatá (de brutárie); Art Trog (im Backhaus). 1591: Az swteő hazban vagion Zarwas tekeneo X. Eoregh Mostrogh 1. Zita vagion io III [Kv; AggmLt A. 53]. 1808: Találatott a Sütő Háznál Két ujj mustrok [Kv; i.h. B. 43].

Vö. a *must(o)rog*-tekenő címszóval.

mustrasajtó szőlőprés; teasc, presá de struguri; Weinpresse. 1732: bé menven az meg irt lovásza udvarra, talál az ember egy jó sendelj fedél alatt, cserefa lábokon álló jó Sajtó szint, alatta lévő jól el készült must, és olaj Sajtó, készülvél edgjütt [Kóród KK; Ks 12. I].

muszaj I. áll-ként v. áll. névszói részeként; cu funcție predicativă; als Prädikat od. als nominaler Teil des Prädikats: föltétlenül szükséges; musai, trebuie, e absolut necesar; es muß sein, es ist unbedingt nötig. 1763: mast Pénteken mene it fel az Generális Siskavits, kiis mast Csik Gyergyot Három széket Barducz széket minde (!) bizanyal fel ülteti, Vaj akarnak Vaj nem de muszaj [Kóród KK; Ks 1. CII. 18 Szarka József tt lev.]. 1835: ugy is kezdettek a sok elengedés miatt tartani mint ha muszaj volna, hogy ő Nga ki ossza nékiek a' maga gabonáját [Zsibó Sz; WLt]. 1836: én pénzt nem kértém nem is kerem addég mig muszaj nem lesz [Kv; Pf Matéfi Lajos lev.]. 1867: vacsorám nincs ugyan minden (!) estve de sokszor ugy megéhezem ebédőtől vacsoráig hogy muszaj hogy hozassak mert ha nem hozatnék le betegedném [Pf Pálffy György Kv-ról apjához, Pálffy Lajoshoz Tarcsafára (U)]. 1883: Semmi se sarkall arra, hogy írjak. Halommal gyűjtöm a tárgyakat. Egyet-egyet kidolgozom, és bezárom a fiókba. Nagy néha, ha muszaj, bemocskoltatom nyomdafestékekkel [PLEv. 109 Petelei István Jakab Ödönhöz].

II. *mn* kényszerű; obligat, silit; willkürlich. 1879: Dr. Tolnay Lajos úr csendes fasét tartott az én semmiségemmel. Nagy ostentatival köszönt jó messziről, s aztán elfordította a fejét, nézván az égre, a földre, egy elrepülő bogárra, cammogó bivalyra, csak reám nem. Olyan muszaj köszönéseket. De beszédbe nem elegyedett. Igen tréfás viszony volt [i.h. 49 ua. ua-hoz].

muszán-csipke csipkefajta; un fel de dantelă; Art Spitze. 1851: 15 sing mouszán csipke [Kv; KCsl 11].

muszelim muzulmán; musulman; mohammedanisch, muslimisch. 1641: az ottvaló muszelim emberivel megfogták az kalarásunkat és igen hurcolták [Veress, Doc. X. 108–9 Matei Basarab vajda Serédi Istvánhoz Tírgovistéről].

muszi muszaj; musai, trebuie; muß sein. 1756: A' minap egy játék közbe mondotta Németi Uram; Még így ki nem fogytam a' pénzből, de muszi meg kell lenni, hogy hamar pénzem legyen [Kv; Mk IX Vall. 57].

muszka I. *mn* 1. orosz; rus; russisch. 1582: 30 sept. Boldis Jacob wizen keet Müzkua wrat, Zekely Balintal negy

lowan Deesig fizette(m) f. 2 [Kv; Szám. 3/V. 48 Lederer Mihály sp kezével]. 1823–1830: A mi ott^a talált szolgálónkat Dortchennek (Doris) hívták, már jól kitanult volt, egy muszka deáktól esett meg, s hazament [FogE 226–7. — *Göttingában].

Szn. 1598: Muzka Jstuan [Kv; Szám. 8/V. 141]. 1602: Muzka Pal szab. [Kozmás Cs; SzO V, 236]. 1614: Muzka Pal lib. [Kozmás Cs; BethU 438] | Muzka Miklos lib. [Gyszm; i.h. 482] | Muszka Peter zs [Medesér U; i.h. 160]. 1621: Muzka Janos gyalog [Kv; Szám. 15b/IX. 275]. 1773: Muszka Jakabb [Ditró Cs; EHA]. 1787: Muszka Mária [Kv; Pk 6]. 1848: Muszka Jóseff. Muszka János [Búrjánosóbuda K; Rak 10]. 1857: Muszka István [Gyalu K; Rak 247].

Szk: ~ *birodalom* a. Oroszország. 1769: a' Muszka biradalombol valo s eddig itt is folyásb(an) lévő Tallérok meg tiltatnak ugj hogj az közelítő 1770. Esztenób(en) folyások azoknak abrogaltatik [UzslT XIII. 97]. — b. orosz uralom/fennhatóság. 1773: Amely pappal a szolgáló bíró találkozott volt, az a Contumatiára járt volt pálinka vásárolni, s már ment hazafelé. A császár is jött visszafelé s szemben találkozáván kérdezte öfelsége, hol lakik s vagyon-e jó állapot a muszka birodalma alatt azt felelte, hogy semmit sem tud mondani a muszka birodalma alatt való állapotról, mivel nincsen békesség [RetE 300] * ~ *cár*. 1657: reménlik vala, hogy competitorok lennének: római császár maga vagy fiai számokra, moszka cár, svéciai király brandeburgus s talán többek is [KemÖn. 295]. 1710: A muszka cár, minekutána a svéciai király hadát egészen debellálta, hadait mindenfelől egybegyűjtven, kijő Moschoviából és Kozákországot visszafoglalja [CsH 452]. 1759: A muszka cár száznegyven ezer számból álló népet ígért felséges királynénknak, a francia pedig százhuszszet [RetE 82] * ~ *cárné*. 1775: a volt oka, hogy a lengyel király, Poniatocski, összeszűrven a muszka cárnéval a levét, a király vérszemre kapván, nagy hadat gyűjtött [RetE 356] * ~ *császár*. 1669: az lengyelek 2. Majji gyűlnék össze, hogy királyt választanak magoknak. Az mint hallotta, az muszka császárt, Condeust, az florenciai herceget forgatják [TML IV, 451 Székely László Teleki Mihályhoz] * ~ *had*. 1711: Azalatt, míg a tracta volt, a fővezér bizonyos hadait küldvén Brailához, generál Thoma meg nem meri várni, hanem elszalad, a vele való muszka hadak eloszolnak [CsH 470] * ~ *kapitány*. 1739: Muszka kapitánynak Biro Uramni eni valot, kenjeret, sert es akavitat de 60 [Kvh; HSzJP] * ~ *katonaság*. 1852: a' haszonbérli állítása szerént a' kerítést a mely fűz ágakból volt s el sorvadott — az istáló sövény falával, szalma fedele és létezetével együtt, 1849be a' muszka katonaság hordotta el tüzelésre [Km; KmUlev. 2] * ~ *követ*. 1618: az cancellarius bójöve hozzája az lengyel és muszka követeknek való levelekkel [BTN² 130]. 1657: azalatt az muszka követekkel is az lengyelországi említett dolgokról tractálván (kikkel néha gorelykát szokásom s kelleten kívül is innom kellett) [KemÖn. 91]. 1779: Igen nagy reménységem vagyon, Isten után, az békességhez, mivel a muszka követ Berlinbe ment a békesség iránt való tractára szörnyű nagy pompával [RetE 394] * ~ *párt*. 1773: Mondják, hogy szép része Lengyelországnak az, melyet a mieink bírnak, a föld népével is jól megegyeznek, sőt a muszka pártól sokan jönnek által a királyné részére, mivel a muszka sokféle erőszakot teszen rajtok [RetE 316] * ~ *tábor*. 1849: A Muszka Tábor béjöttével^a egy fiatal fevős Bivalom el vészett [Torda; DobLev. V/1276. — *A lev. okt. 17-én kelt]. 1851: az osztrák és Muszka tábor itt Létivel [Dés; DLt 1147].

2. Oroszországban gyártott/készített; rusesc, făcut/fabricat în Rusia; in Rußland hergestellt/erzeugt. Szk: ~ *prém.* 1801: ünnep napokon visel zöld, aranyos sinorral ékesített mentét muszka prémmel [DLT nyomt. kl] * ~ *suba.* 1581: Három muszkva suba vagyon, egyik fejr priska bőrrrel bérlett, másik veres mohar, harmadik csemelet azokat hagyom az hűgaimnak [SzO IV, 76 Székely András végr.] * ~ *tea.* 1850 k.: muszka thea [Kv; Pk 2] * ~ *vászon.* 1836: egy muszka vászonból való nyári pantallón [DLT 116 nyomt. kl].

3. oroszos; rusesc; russisch, auf russische Art. 1827: Egy Fejér Brillánt hosszúko négy szegletű formájú Muszka férjfiu Gyűrű [DLT 464 kv-i nyomt. kl]. 1832: égy muszka formájú gyűrű [Kv; ÖCJk].

4. ~ *módra* oroszosan; in felul ruşilor, ca ruşii; auf russische Art/Weise. 1823–1830: Mikor Göttingába voltam, ott láttam előbb, hogy valami curlandus deákoknak muszka módra egészen le volt nyírva az hajok, melyet némely ott levő magyarok is követvén, hogy hazajöttünk, módiba hozták az hajnyírást [FogE 67].

5. orosz nyelvű; de limba rusă; in russischer Sprache. 1618: Szölfikár^a itt nem volt, mert magam tudom, hogy akkor az lengyel és muszka levelek fordításában volt foglalatos [BTN² 128. — ^aA tolmács].

6. ~ *tallér* rubel; rublă; Rubel. 1769: a Muszka tallérnak, mely közönségesen Rublonnak nevezetik a következő Augustusi Holnap első napjától fogva éő Felséginek Országában folyása meg nem engedtetik, mivel magában annyit nem ér [UszLt XIII. 97].

◊ *Án.* 1785: Muszka (paripa) [Bányabükk TA; MkG].

◊ *Hn.* 1750: Veres-patakba a Muszkára menő Porgolaton belől vagyon egy Rét [Abrudbánya; EHA]. 1773: A Muszka Jakabb Hazánál (sz) [Ditró Cs; EHA]. 1825: A Muszka Kutyánál [Válaszút K; BHn 172]. XIX. sz. köz.: A' Muszka Rét Maros felől [Déva H; EHA].

II. *fn* 1. egysz-ú alakban; la singular; in Einzahlform: az orosz nép; poporul rus; das russische Volk | az orosz nép/Oroszország vezetősége; conducerea rusă/Rusiei; Vorstand/Leitung des russischen Volkes/Rußlands. 1670: Az muszka az lengyelek ellen haddal készül [TML V, 78 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz]. 1672: Az muszka csak az maga végei erősítésére küldött hadakat [TML VI, 319 Baló László Teleki Mihályhoz]. 1678: az lengyel király a békességet felbontaná a törökkel, sőt követeket küldött az muszkához [TML VIII, 76 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz]. 1704: Turkulec nevű moldovai fi beszéltette, hogy a muszka 30.000 kozákokat küldött a lengyel király mellé, úgyhogy a lengyel király is 10.000 saxot és 10.000 lengyelt küldjön a kurucokra [WIN I, 194]. 1710: Mind a muszka, mind a svét azt izené, semmi szükségnek nincsen magyar katonára [CsH 397]. 1731: Az Ui Török Sultán ha az Persával meg békél az Muszkával fog valamit kezdeni, vgj a' mi Kgimes Császárunkis belé elegjedik [Nsz; Ks 83]. 1763: Ebben az esztendőben holt meg a saxoniai elector és lengyel király Fridericus Augustus; igen régi ember volt. A királyság felett nagy zenebona vagyon, mert a muszka egyet, a mi királynéknak más akarnának betenni [RettE 157].

2. egysz-ú alakban; la singular; in Einzahlform: az orosz hadsereg; armata rusă; das russische Heer. 1656: Lengyelország pusztittatik a svéciától, muszkától, tatártól és kozáktól [ETA I, 160 NSz]. 1658: A tatároktól nem kell félni, mert most jött egy város szolgálja Szebenből, azt mondotta, hogy egy követ jött az tatár hám után, hogy menjen be, mert

az kozák, az muszka rajtok van [TML I, 279 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1759: Bár ült volna otthon az istenadta muszkája, talán eddig békeség lett volna [RettE 82]. 1772: A prussus betéven a testvéröccsét hercegnek a maga részibe, az az rész, mely a mi királynénknak jutott, feltámadott Wilhelmus ellen. Melyet a muszka észrevevén rajtament, hogy kardra hányja őket [RettE 276]. 1806: a' Burkus és a Muszka a' Frantziát 2 versen jól meg agiabugáltak [Vingrád AF; Ks Lázár József Kornis Gáspárhoz]. 1807: A Muszka úgy meg verte a Frantziát, hogy 40 Szekereken vitték a Sebeseket, így írta a német ujság [Dés; KMN 219]. 1809: Molduvába a Muszka és a' Török verekedtek és mi ki jöttünk [UszLt ComGub. 1668–9].

3. orosz katona; soldat rus; russischer Soldat. 1657: mint-hogy pedig nulla calamitas sola, ez veszedelmező állapotjoknak boldogtalansága ada szívet és alkalmatosságot azután mind moszkáknak, svecusoknak, hogy irruáljanak [KemÖn. 293]. 1737: Az Muszkaoknak attunk kenyeret [Kvh; HSzJP]. 1849: (Meghalt) Ifjabb Ujvári János 60 éves korába Mikor a Muszkák Hunyadot meg szállították, az agyuk dörgései, és felelem miatt, — csak ének szoval is alig tudok el temetni [Damos K; RAK 125].

muszkáné orosz nő; rusoaică; Russin. 1748: a Korpadi babonás oláhnétis maga házánál tartotta, azzal a' Tökés Márton ingit, hogy a' Muszkáné házától el foghassa, babonaztatta [Torda; TJkT III. 204].

muszkaországi oroszországi; din Rusia; aus Rußland. 1739: Egy kapornya szín Anglia Mentet Ezüst paszamanost Muszka országi Fejer belessel [Ilyefva Hsz; HSzJP]. 1789: vettem kezemhez Bundák Egy Muszka országi karmantyut, vétele 4 Csaszi arany [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.].

muszkásan ridegen; neprietenos, rezervat; unfreundlich, rauh. 1879: Te, örökké olyan fene muszkásan szólítasz engemet meg, de én azért csak „kedvesnek” szólítalak, mert kedves vagy nekem [PLev. 44 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

muszkulus izom; muşchi; Muskel. 1710 k.: Anno 1677. a hosszas fogságban a gutaütésnek jelei kezdenek rajtam látszani, kiváltképpen a bal kezemen, a hüvelykem s mutató ujjam között való nagy musculus reszketni kezdett erősen, úgy, hogy akárki láthatta [BÖn. 527].

muszlin 1. (áttetsző) batiszt; muselină; Musselin. 1800: 1 ki varrott Muschelimből való fehér fersing [LLt br. Bálintit Anna Mária kel.]. 1843: 9 Sing Hamuszlin Muselin 6 fl [Kv; Pk 6].

2. muszlinból készült; de muselină; aus Musselin. 1807: Muslin Nyakra-való keszkenők [DLT 623 nyomt. kl]. 1840 k.: Öt Kanavász Plágen. négy pár musulin kis Firhang [BLt 3].

muszlin-főkötő scufie/boneta de muselină; Musselinhaube. 1805: Hat Musulin Főkötő ... Egy Musulin ruha [Szamosfva K; BLt 9].

muszlin-garnír muszlinfonal; fir de muselină; Musselinalgarn. 1800: három fein Slesiából Muselin garnírral készült felső fersing [LLt br. Bálintit Anna Mária kel.].

muszlining cămașă de muselină; Musselinhermd. 1768: Veszszös Muslin ing. Előruhástól, Tászlístól, Gallérostól, Keszkenőstől. Virágos Muslin ing [Császári SzD; WassLt gr. Vass Ágnes fehéreneműje].

muszlin-ingujj mincă de cămașă din muselină; Musselinhermdärmel. 1797: Egy síma batíz Ferséng fejeér pikett Lájblival virágos mosalin ing ujjal [M.köblös SzD; RLt Kisbudaki Rettégi Terésia kel.].

muszlinkeszkenő muszlinkendő; basmă/năframă de muselină; Musselintuch. 1789: kett Musolin keszkenyő 2/36 [WLt Cserei Heléna jk 31a]. 1805: Őt Musulin Keszkenyő Két Viseltes Musulin Keszkenyő [Szamosfva K; BLt 9]. 1816: fáin Musulin keszkenő | fejeér selyem Musulin keszkenő [Szentgerice MT; UnVjk 255].

muszlinköntös muszlinruha; rochie de muselină; Musselinkleid. 1807: Egy fejeér muschelin Köntös [DLt 378 nyomt. kl]. 1816: Fejeér Muszlin köntes 7 Rf 10 xr [Kv; Born. IV. 41].

muszlinposztó áttetsző selyemszövet; stofă de muselină; Musselinstoff. 1850: Egy fekete mousselin posztó, fekete orleans bérléssel készített kabát [Mv; DE 2].

muszlinruha rochie de muselină; Musselinkleid. 1805: Hat Musulin Főkötő Egy Musulin ruha [Szamosfva K; BLt 9].

muszlin-tászli muszlin gallércsipke; dantelă la guler din muselină; Kragenspitze aus Musselin. 1788: Egy pár duplás sujtásos musalin tászli, belső gallér, Ing váll, kötő szál vonásos patyolat belső gallér [Mv; TSb 47].

musztika 1. sonkoly; boştină; Wachskuchen. 1730: találattik egy hitván tarisznjában musztika [Szemerja Hsz; HSzjP]. 1774: Méhes kertekből, Méh-Serből Viaszból, Mézből, Musztikából mi jöhetett bé? [KS gub. vk].

Vö. a *fűrészmusztika* címszóval.

2. ~hordozó ? sonkolylopó; hoţ de boştină; Wachskuchendieb. 1708: Egi nehánjszor hallotta(m) hogi Tolvainak laponak Mustika hordozonak s Kurtának szidták Pap János Ur(ama)t az ... Papok [Velker K; Ks 101].

musztikás sonkolyos, sonkolygyűjtő; boştinar; Wachskuchensammler. Szn. 1644: Diszno Pastor Musticas Iános [Mv; MvLt 291. 409a]. 1652: Mustikas Istvan [SzJk 70]. 1700: Musztikás János [Kv; Szám. 40/III. 105]. 1754/1828: Musztikás Miklos [Cszs; CsV].

muszuj 1. kelmefajta; un fel de ţesătură; Art Stoff/Ge-webe. 1695/1770 k.: Pro pulpito est unum mantik canabeum rubro filo acupictum, vulgo Muszuly dictum [Máliom SzD; SzConscr.]. 1708: Két vég veres muszuj. Egi vég kék bagazia [ApLt 5 néhai gr. Apor István ingóságai]. 1711: 5 Sing Persiai Bagazia 31/2 Vég tarka gyapottas materia 5/44 1 Vég tarka Mazulán 2/172. 10 Sing Muszuly 4/120 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. 1714 e.: Koronka Mártonné adott 5 sing Zold muszult az éneklő szekre [Bergenyé MT; MMatr. 335]. 1720: egy darab zöld muszuly [Köröspatak Hsz; HSzjP]. 1732: hammu szín Supellat öreg Veres tarka,

muszullal béliet [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 3]. 1736: Hosszú mentéket is viseltenek az akkori emberek az nemes emberek veres muszulyból, bárány bórral bérelve [MetTr 351]. 1739: Tarka szernalcsiából (!) álló az közepe az körül valója pedig muszujból álló paplany [Szászkerked K; LLt Fasc. 96]. 1753: Fekete Frauuszlyt tizenöt singet [Mezőzáh TA; Told. 73]. 1758: Veres muszujal bé vont kanapé | A Palota közepin fel kötve üveg kirstálljos Gyertya tarto veres muszujal bé vont, Veres Sellyem rojtos sinoron függ Nro 2 [Déva; Ks 76. IX. 8]. 1845: egy darabotska Muszuj kék Szinű [Dés; DLt 1388].

2. ránkba szedett, széles szegélyű szoknya; un fel de fustă foarte largă şi cu increţituri mărunte, tivită cu o bandă colorată de postav; faltiger Frauenrock mit breitem Saum. 1843: néhai Tasnádi Er'sebet panasolta, hogy férje erősen meg kinozta, hogy olyan a teste éppen mint a fekete muszujja [Farnos K; KLev.]. 1864: a melyet a vállig veres hárásszal kivarrott ingelő takarja alól kék muszuj (fersing) alján öt ujnyi színes posztóval szegve, mely két felől felaggatva van a csipónél, úgy, hogy a posztó szegély hátul egy félkör köpez [Nagypetri K; NrÉrt. XXXIII. 273; NNy 299].

3. muszujból készült; fűcút din ţesătură muszuj; aus muszuj-Stoff verfertigt. 1699: egy Muszur viseltes paplan [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. 1734: Három vánkös haj alá valo muszuly [Kv; Pk 6]. 1807: Felesége hasonló módon Olá nemzet fekete Szokmányba, bőr mejre valóba, mely otska zsiros, Katrintzába kék muszuly, az az gyapotból font, és szótt festett előruhába, csizmába járt Nagyiklódról szókott el [DLt 494 nyomt. kl].

muszujabrosz faţă de masă din muszuj; Tischtuch aus muszuj. 1731: Ferenczi Samuel feleségével adat az ur asztalára hogy szüntelen ot állyon egy zöld muszuly abrosz [Galambod MT; MMatr. 419].

muszuj-fersing (un fel de) rochie din muszuj; Frauenrock aus muszuj. 1748: akkor tsak muszuly felső ingben, s, rása mentéb(en) járt, most Anglia róka torkos mentéje, s, két szép szoknyája [Torda; Borb.]. 1832: Egy Muszuj Csikos Fersing [Nyárádsztanna MT; MvLev. Novák Péterné gazd-i konvenciójából].

muszuj-nyakravaló fular din muszuj; Halstuch aus muszuj. XVIII. sz. eleje: Egy Katona Verbualásra Egy fekete muszuj nyakra valóért [Kük.; JHbB].

muszuj-párnaha faţă de pernă din muszuj; Kissenbezug aus muszuj. 1733: Edgi veres muszully parna haj [Maros sztkirály AF; Told. 2].

muszujruha rochie din muszuj; Kleid aus muszuj. 1817: Egy Muszur Ruha | Két viseltes Muszur Ruhák [Mv; MvLev.]. 1831: Egy fekete muszuj ruha [Körtvélyfája MT; LLt]. 1840: Egy muszuj ruhát Áts Istvánné [Dés; DLt 456. — "Vett meg].

muta I. *mn* néma; mut; Stumm. 1820: a' Báro mostis arra valo, Minapabais a' pajtába vezeté az Jluca muta Léányátis [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pálffy Ferentz (29) hites assz. vall.]. 1823: Nms Csernátoni Samuel Uram Oroszfaluba ismég egy boldogtalan Muta olá Léánt ferteztetet meg [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827 Baroti János (44) ^{ns} vall.].

II. *fn* néma ember; mut; Stumme(r). 1820: a' Báro Minapabais a' pajtába vezeté az Jluca muta Léányátis, 's hogy onnét ki jöttek, a' muta mutatta mit tsinált a' Báro [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pálffy Ferentz (29) hites assz. vall.]. 1843: Szentyit kezdé olá nyelven szidni és aknai mutának neveze [Dés; DLt 1300].

mutáció változtatás; schimbare; Änderung. 1619: Azmint feljül is irtam, Kegyelmes uram, az levélnek mutatióját, bővebben gondokodván felőle és az Felséged két levelét semmiben nem mutálom, hanem in specie adom meg az muftinak és hocsának | Istennek légyen hálá őkegyelmek az főkövet uraim itt benn létekbén találkozik az mutatió is, kit én, Kegyelmes uram, nem tagadok, hogy ha ugyan mutatióknak kellett lenni [BTN² 338, 381].

mutafaraka politikai küldetésben járó főkövet; trimis principal in misiune politică; Haupt/Obergesandte(r) in politischer Sendung. 1614: Monda ismét Kamuti uram: Ha odajuttok, mondd sok szolgálatomat az hatalmas császárnak, s mondd meg, hogy egy mutafarakád vagon Erdélybe, Kamuti Farkas, azki azt izené, hogy mindenben jó választ tégy [BTN² 65]. 1618: monda az mufti: Ha mutafaraka vagy, hogy nem ülsz az hatalmas császár mellett? [i.h. 93].

mutafarakaság főkövetség; funcția de trimis principal; Haupt/Obergesandtschaft. 1618: Kamuti uram monda, hogy: Én hazug nem vagyok megmutatom mutafarakaságonról való levelemmel is, hogy az hatalmas császárnak igaz szolgálja voltam [BTN² 93]. 1619: Költségebe és mutafarakaságába költséget kérék Mikó uramnak [i.h. 282].

mutál 1. megváltoztat; a schimba; verändern. 1619: Kez-lár agának penig Felséged levelet nem irt, mely dolog, Felséges uram, énnékem bizony felette súlyos: ha Felséged levelet mutáljam-é és az önagsága instructióján álljak meg, melyet látok teljességgel, hogy mind az Felséged javára tendál, vagy csak abban hadjam az Felséged írását? | az Felséged két levelét semmiben nem mutálom [BTN² 336, 338]. 1670: az dnus Anak kénszerítesséből kellet mutálni Religióját az fel kért személynek [Kv; TanJk II/1. 804].

2. el/áthelyez; a muta; verlegen. 1663: Ha holott valamely tisztet vagy mutálni, vagy ha nem volna, helyre állítani akar-na ő nagysága, lehetne meg [TML II, 484 Teleki Mihály Gillyán Gergelyhez].

mutat 1. rámutat, rámutatással megjelöl; a arăta; zeigen. 1568: Laur(entius) Zekel fassus est egy Gyermeke az zorosson Jo uolt ky syrua. Es egy feyer mentebeli kathona Jnas Jo uuolt az gyermekre eloth. Vaczy Peter az vca közepin találwan az germekre az ky syrua Mondua(n) ky bantha teged az gyermek mutatoth az feierbelire [Kv; TJK III/1. 143]. 1570: Az varas feold Mereoye Igh vallya Eothet ... hittak ky zent gérgh hegere zeolio Merny, Eo ely me(n)t es ky Merte az myt Mwtatak [Kv; TJK III/2. 166a]. 1590: Latam hogy kj tartia vala az pwskat mind le bwrwla(n)k jetteonkben, az kerezet mwtatak lhol ahol attal leottek az kerezet [Szu; UszT]. 1606: Az keörtueltis zedgiek meg jmezt, azt mütata az mely alatt az zekar vala [i.h. 20/203 Britannás Imreh de Kis Kede pp vall.]. 1632: ezen közbe be jut oda Timar Janos is es az Csonka kezeuel mutata az vizre [Mv; MvLt 290. 102a]. 1714: ezen helj az honnan mutattyák, hogy a' Füzesiek az Mohalyi Fodor

Luka és János szénáját el vitték [Vasassztiván SzD; WassLt Darabant Lázár (67) szabad személy vall.]. 1750: a' Csürböl ki jöven ... mutatának ... két jo párkanyos Asztagot [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 2]. 1775: Én Vas Andras Jágersegemben Sokat vadaszván azon erdős helysegen az Jáger társam mutatta mindenik Makkos kosár helyéle nekem az vadászatban [Oltszem Hsz; Mk II. 2/71]. 1841: az ménes pásztor nem is mutatta soholt a hidak körül — helyét, vagy jelét, miből — látható lesz vala — hogy ha ott törté volna el lábát* [Torockó; DLt 1541. — *A csikó].

Szk: *kebelére* ~. 1569: Lucas Custos Campi, Juratus fassus est hallotta ezt, hogy Janos deak ezt Monta Wicey Janos vramnak hogy te Viced Janos Jgen kerengez Az halo eleot egzer rea keryttetelek vala, Azonban Az keobelere Mutat, es Mond hogy Byzon esmet rea kerytlek az halora ewel A sentenciawal [Kv; TJK III/1. 172b] * *rév ~ni*. 1586: Desy Imreh vallia az viznelis Balast Intem arra hogy a Torday embert akit az vt es Rew Mutatny kertewnk es fogattunk vala eot penzbe, Azt megh varna [Kv; TJK IV/1. 604] * *út ~ni → rév ~ni*.

Sz. 1662: legyen azon Kegyelmetek, ha az békeség ugyan véghez megyen, az praesidium addig ki ne vitessék, még kinek-kinek jószága s jovai nem restituiálnak, mert az után, ha ki talál menni, bizony félek, csak karón varjat mutatnak [TML II, 357 Ebeni István Teleki Mihályhoz].

2. megmutat, látni enged; a arăta, a lăsa să se vadă; zeigen, sehen lassen. 1568: Ezt tudom hogy oda hiua Zabo gergelne, es egy gatyát mutata, s monda lade mynemw az feyerwary gatyaja [Kv; TJK III/1. 173]. 1573: Katalin Kalmar Istwanne azt vallia, hogy lakot egygywt puskarnewal Latta hagi rakot eleh parta Eoueket kapcokat Arangywreoket ... egi Nasfat is mwtatot nekj [Kv; TJK III/3. 172]. 1584: Eotweos Orban vallia, hiwata Baki pal es mutata egy Eowechket, kit mond vala hogy a Nennye [Kv; TJK IV/1. 197]. 1604: Azt mondotta en nekem Galfy Mihaly, Jm hul edes eöczem, tudod az eleott Skallatba granatba iarak uala, de im(m)ar ahoz iutek hagi csak ruham sinch, mütata az dolman(n)iat hagi megh kopott [UszT 20/128]. 1619: Az vezér önagsága így monda: Egyik levelet az urad csak maga előtt olvastassa el azt csak maga tudja, az másikat jobb, ha mindennek mutatja [BTN² 217–8]. 1630: En az Fazakas Gyorgy előbi Felesege betegsegeben mentem latnj es kerdem mi lelte agiaban fekwuen fel fedte magát es mutatta hagi eo raita niczen (!) semy Verés [Kv; RDL I. 20]. 1774: mutatott Fekete Györgynének egy kis kalamár nevezetű Ládát, és abban jó féle gyöngyököt [Szentdemeter U; LLt Vall. 71]. 1780: utoljára engemis bé hivut a pin-cében s mutatta az üres hordót [Berekeresztúr MT; BetLt 6 G. Csege (20) jb vall.].

Szk: *körmét* ~ja. 1757: Jol üsmérem Czirilla Mária nevű szász kurva személyt Egy alkalmatossággal hallottam a' szájából, hogy azt mondotta, de tsak engemet el venne, értvén Németi István Uramat, semmi baja nem lenne, meg perczentvén az körmit mutatta [Kv; Mk IX Vall. 193–4].

3. kártélt/testi sérelmet bizonyítás/panaszkeppen meg-nézet/szemléltet; a arăta cuiva pagubele/leziunile suferite in urma a ceva; Schaden/körperliche Beschädigung zwecks Beweis/als Klage beschauen lassen. 1570: Erzebet Dabo Thamasne, Ma hogy Jew volt az pyachrol haza fele, fekete Mathene be hytta hazához es Mwtathya volt neky Jm lassad Menye keowet hantak ez Eyel az en hazamra [Kv; TJK III/2. 70]. 1584: Zentmiklossy Gergely vallia ... az Nierges-

ne Mutattia vala A Bors Eorleo fath kyt raita el teortek volt [Kv; Tjk IV/1. 295]. 1590: chówaltam vala megh egy feöldemeth az malomfalwy hatarban eo el iarta mind az chówak Ellenis, Mikoro(n) rea hyttam volna az falus polgarth Jakab Istwanth mutattam volna neki az szeker nyomoth hogy az chówá Ellen el iarta, mondom myert mywelled ezt raytam [UszT]. 1629: az J. wernj kezte agyat be teorte sebesítette, veres Jngetis mutata [Kv; Tjk VII/3. 200]. 1644: mutatta szegeni aszoni hogy meli rut kikek voltak az testen [Mv; MvLt 291. 417b]. 1761: Ferentz Lórintz az ócsivel Andrásal öszve veszvén, a' vékonyyába ütette a' kést, nekem András azon estve mutatta a' Sebet es lattam, hogy ha tsapanolag a' bór alatt nem ment volna a' kés, meg kellett volna azon Seb mián halni [Szászsztiván KK; BK. Martinus Kötélverő (36) jb vall.]. 1783: Hallottam, hogy Babos Antal uramat Báró Apor Péter Urffi meg támadván a haját neki ki tépte, mutattais az akkor tett kopotzságát [Feltorja Hsz; HSzjP Agneta Henter Gabriellis Köntzei consors (34) ns vall.]. 1794: őket is meg-verte a' Szolga Biro, 's mutatta is verettetésének jelét; annakutánna maga Hajda és Felesége mutatták testeken a' kékséget, 's láttam mely erőssen meg-verettetenek [Ne; DobLev. IV/728. 3a]. 1801: Mutata Aszszanyam előtt az útésnek helyét ugymint homlokán egy kék fel duladást [K; KLev.].

Szk: kárt ~. 1582: az feyedelem vrúnk eo Nagysaga Deszma Aztaga latnya es akarunk vala menny, mert az kaart meg akaryak vala mutatnya, de az Gattúl fogúa, Annra volt az vysz Torlas, hogy Sohul az mayorok keosze nem mehetnek, mert az vysz minden fele az mezeore es mayorokra Torlott es arat vala ki, my nekwnk kartys mutatnak vala, de my nem mehetnek oda az nagy vyzteol azt lattuk hogy Isten Beochywlhette volna meg az kart [KvLt a km-i konvent oklev. Joh. de Zwchyak, Benedictus Bornemyza de Patha, Sig. Georgffalwy de Georgffalwa aláírásával] * kéket ~ kék foltot megsemmisített. 1568: Ezt lattam hogy az Kadar Markos leanya oszue haborodot vala az nemetneuel azon az anyokys meg Juta Kadar Markosne es Rea mene az nemetnere ... az Nemet ... Rajta futamek Kadar markosnera ... az azony ... vgy mutata az kekét es vgy mongya vala az Nemetnek la myt mytellet [Kv; Tjk III/1. 214]. 1591: Karoly Benedek, fenessi Thamas, varos hites zolgay valliak, Lattuk hogi Barbeli Balint biro vramhoz jeoue es kekét mutata, monda azt hogi fenessi Marthon verte [Kv; Tjk V/1. 80]. 1594: Or birsagh keőzeőtteők es Parazna birsagh egi egi forint veer birsagh hatuan hat penz Az ki keketh mutatu hatuan penz [Bagos Sz; UC 113/5. 17] * nyomot ~. 1606: ök kezek megh Eskenny hogy az melj niomott oda uitek Uy szekeilyre az eo marhayok nyoma azo(n) keszek eskenny. chjak hogy eokis ha nyomott mutatnak megh eskejenek hogy az karos emberek marhaja nyoma, arra az alperesek azt mondak hogy nem eskonnenek azo(n) [UszT 20/103] * vért ~. 1570: verny kezdyk palchawal az Loert hogy myert lopta volna ely Az Sebes embert vyzyk Byro vram eleybe vert Mwtatny [Kv; Tjk III/2. 52]. 1573: Katalin Kis Boldisarne vallya Erkezik Molnar Kelemen, Mond gergelne te chywkas kelemen, Myre Marchongottad meg az en vramat az korchoman, Azonnal Meg zydia Kelemen hozza wag az zekercewel Az Aiton essik az vagas es az Eleo rhwan az kezetis Meg Ery kwesse Gergelne penig Indwl Byro vramhoz hogi vert Mwtasson [Kv; Tjk III/3. 280]. 1736: a mi a verekedést illeti az Instáns vért mutatván Hadnagy ur(amna)k, magais Ferenczi úr fateallya in facie

sedriae, azért solvat poenam fh: 12 Ferenczi János ur(am) [Torda; Tjkt I. 114].

4. (igazolást/iratot) elő/felmutat; a aráta/prezenta (o dovadā/un act oficial); (Beweis/Schriftstück) vorweisen. 1568: Pal wram azt mongya kyrwl lewelet(is) mutatta, hogy Eo chyak az Eo rezeth atta el [Gyf; JHbK XII. 8]. 1573: Eothwes Antal Azt vallia hogy mykor az holt testet temetny akarnak vinny vgi Erkezet Zilagine latta hogi pechetet Mwtat volt Mindennek es tylt volt Mind kwlseo belseo Marhat Mig az eo adossaga ky telyk, es hogy ky hoztak az testet az hazbol azonnal lakatot vetetet az hazra [Kv; Tjk III/3. 240]. 1603: Balog ferencznę Zent mihalj martazonj hiti utan ezt wallia Jót wala hozank az kedey Janosj gergelj fia mutata Egi leuelet monda hogi balog ferencz En foglallak Ez miklos gereb wram lewelewl [UszT 17/27]. 1665/1754: akár ide jövő, akár töllünk el-menő Legények Poszpertet B. Ché petséttye alatt mutassanak, külbmben két hétnél tovább mű-helly nem adatik [Kv; ACart. 1]. 1735: az It elő hivatva(n) Csak aszt itérálya, hogy mutasson Contractust, kiről már fellyebb docealt az A [Dés; Jk 157b]. 1753: az Elől járo rendektől az vraktol olyan levelet mutattak azon Joszágról hogi az után Csáki Sigmond vr nem háborgatta [Nagyalmás K; JHb XXX/9]. 1754: látom, hogy Nemes János bizonyos Summa pénzit á Mlgos vr(na)k el költötte tagadgya azon adosságot vagy-is regeleg arra hogy reversalist mutasson á Mlgos vr rolla [Hidvég Hsz; ApLt 5 Nemes Ádám Apor Józsefhez]. 1782/1799: Privilegiumot nem tudunk mutatni, hanem lehet reménség, hogy Capitanba vagy egyebűtt találtsasék [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 330].

5. (remeket kötelező ellenőrzésre) bemutat; a prezenta (pentru verificare obiectul confectiunat la trecerea probei de maistru); (Meisterstück zwecks Prüfung) zur Schau stellen. 1773 u.: 22 Februarii remeket mutatván ifjú Márton György ókglme, mely remek munkában talált a nemes Céh 1-mo az korszóban hibát" ... 2do az fazékan avagy annak magaságában^b [Dés; DFaz. 29. — ^{a-b}Folyt. a hibák részl.]. 1854: Balas Márton Remekjét mutatta [Kv; ACLev. Kül. Perc. 71].

6. kb. számadáskor előad/mutat vmit; a aráta/prezenta ceva cind se face socoteală; anlässlich der Rechnungslegung vortragen/darstellen. 1585: Midón a templumban be mentwnk volna visitalnj mutatának kesk penzi f. 272 d 95 [Kv; Szám. 3/XIX. 9]. 1589: Jutot en Kezemhez Jwh, Capraual kossal, Milwarauat es meddeo Juhokkal egietembe 292. Ezek mellett mütatot enneke(m) a' Juhasz 29 Jüh bort, ki doggel holt volna megh [Kv; i.h. 4/XI. 9–10]. 1586: az eo Zam Ado Regestumaban Az Pasytt es egieb fele dezma disznok Introitussarol Irast Mutasson^a, meg mongia, Meny Vagyon labon, Menyit zalonnazot megh, Menyit teót penze benne [Kv; KvLt Vegyes III/20. — ^aAz isp. m.].

7. (ajándékot) bemutat/átad; a prezenta/preda (cadoul); (Geschenk) vorzeigen/übergeben. 1582: Benedek az hid kapubeli tizedes mentt meraban^a az Poliaki myhall Leanya meniegzeiere az varos kepeben mutatot eg' Zeonyegett mellyet wottem f. 4 d. 50 | Az waros kepeben mutatattam Eottwes myhall vramnak eg' feier zeonyegett weottem f. 4 d. 50 [Kv; Szám. 3/VIII. 59, 62. — ^aK]. 1751: Imé egy Báránkát adok Az új Királynak mutatok Költsétek jo egésséggel Istennek segítségével [Hétfalu Br; EM LI, 124 betl. játék].

8. közszemlére/megtekintésre bocsát; a expune; öffentlich zur Schau stellen. 1806: delután egy Olosz ... valami bu

bákat és egy kutyát tántoltatott, egy Tengeri tövissel díszít is mutatott [Dés; KMN 175]. 1811: Páthmos Szigetében egy kezét mutatnak; Melynek az ujjai ha el-vágattatnak Ismét ujra nőnek, és azt tartják erről, Hogy e' vágatott le Szent János Testéről [ÁrÉ 180]. 1847: A' templom^a egyik oldalában van Népomuk sz. János drága ezüst öntetű síremléke; nyelvét kristály üvegbe zárva mutatják [Méhés 5. — ^aA prágai székesegyház].

9. szemléltet, szemléletesen megmutat; a indica/aráta/ilustra; darstellen. 1619: voltam salutálni az lengyel követnél. Igen tisztességesen fogadott vala, és sokat is conferála vélem az ő tractájokról. In mappa mutatá is az kozákoknak minden útokat, lakóhelyeket és az Fekete-tengerre való szállásokat [BTN² 259]. 1786: A Geographiának tanítása oly értelemmel parancsoltatik, hogy igyekezzenek a mesterek a Földnek állásáról, elosztásáról, gondolatotkákat adni Tanítványaiknak, bővebben beszéljessék s mutassák Erdélynek állását, határait, vizeit, városait [Csetri, Kőrösi Csoma 41 A ref. főkonz. iskolaügyi rend.].

Szk: példával ~. 1811: Egyességre intette Fiait; Intette, és nem csak szóval tanította, Hanem mit tégyenek példával mutatta [ÁrÉ 102].

10. mutatással érzékeltet; a demonstra (arátind ceva); durch Zeigen versinnlichen. 1619: Egybeszorítám az vezér előtt az két kezemet s úgy mutatám az vezérnek önagságának, mondtam, hogy: Nagyságos uram, semmit ne kételkedjék nagyságod abban, hogy az én uram az nagyságod kívánja szerént Mehmet pasa urammal mindenben meg ne egyezne [BTN² 325]. 1631: Tudom eszt is hogy az en házam eleott, egyczer More Lászlora keoppenyegh aloll, ele veuen az hegyes teort, ki uona Valasz utj Jstua(n) feligh, es az fia Valaszutj Ferencz More Laszlo hata megett, az nyakához meregetuén az kezeuel, mutattya vala az Attyanak Valaszutj Jstua(n)nak mint kellene banni [Abrudbánya; Törzs. Georgi Egri (54) jur. civ. vall.]. 1644: Georeogh Thamas az Czakannial Ereosse(n) mutatia vala hogi Meny el kurua Aho(n) biro haza [Mv; MvLt 291. 430a].

11. mutogat (vmerre); a aráta (intr-o direcție); (in irgendeine Richtung) weisen. 1603: Almadj Gaspar vallia az azonj kezde mutatnj az feier Daniel hazához, oda tekintek, tehát varga Janosnet egy Nemet az falhoz tamazotta [Kv; TJK VI/1. 689] | hogi mutatot volna walahoua nem mutatot sehoua, hanem cziak mondotta hogi keresswk: mindenüt [UszT 17/22]. 1639: ahun beste ilek (!) kurua fiak immar erre is ut s emerre is ut; ugj mond, meg az kezeuel mutata, immar szabad minden fele [Mv; MvLt 291. 178a]. 1804: Gutta ütésbe esett volt, hogy még szollani sem tudott, hanem tsak az ujjával mutatott úgy meg nimult [Körszpatak Hsz; HSzJP Zöldi Benedekné Ovári Mária (40) prov. vall.].

12. (fenyegetésképpen fegyvert) elő/felmutat; a aráta (arma drept amenințare); (als Drohung Waffen) vor/aufweisen. 1570: Ifiabik Iweges gérgh vallya, hogy Egnap (!) Mykor Eotet ferdeos kelemen fayd leony hyttha volna mykor Jeonek az uthan az pathycarius Trefal volt ferdeos Kelemennel, valamj Bothot Mwthat volt ferdeos kelemenek hogy ely kapya [Kv; TJK III/2. 186]. 1720: az Boldor Péter fiaí penig azt kiáltyak vala hogy nem kell nekik Ispány s szolgabiro és az Lántsát mutatván néki ez lészen néked Ispányod szolgabirod baszm a lelketed [Vormága H; JHb XXXIII. 32]. 1836: mit érsz te itt előttem egyedül üress kézzel hisze (!) veled egyedül meg küzdem — lenni kénék leg alább tiz tizen kettőnek melletted, akkor az olá elé vette

az Eszterha alol a' vas villát, 's mutatta né uram vasvillámis van [Csekelaka AF; KCsl 16].

Szk: fegyvert ~. 1710: Bethlen Gergely, Farkas s más hasonló, ki egy, ki másfelé elszaladnak, és ha Béli Pál egyenesen kijőjön, készületlen találván őket, könnyen Telekiéket kezéhez veheti vala. De gondolván azt, elég, hogy fegyvert mutatott, már a fejedelem megijedett s Telekiék mellől könnyen áll, azalatt a fejedelemnek alázatosan írván, remonstrálá, hogy nem önagsága ellen vette volna fel a hadakot [CsH 136. — 1678-ra von. feljegyzés].

13. határt/határjelet ki/megmutat; a aráta/indica hotarul/semnele de hotar; Grenze/Flurzeichen zeigen. 1641: itt mutattak it az Zaraz patakna volna az Turbuczaj es Cokmanj közeott vallo hatar az Teren vagj az Laposson [Csokmány SzD; JHbK VIII/8]. 1721: Singfalvi Uraimek pedig producaltanak in A(nn)o 1641. emanalt Inquisitorianak Transumptumat, az melyben az vallok az bűdös kutat teszik fel, melyre rug az Denes Mihály földé, es ezen az földön mutattak le az hatart az utig [Asz; Borb. II]. 1735: néhai Szilvasi János ur(am) gondolvan hogj a Patai határ talám az emlitet helljeken kivülleb fog lenni, feles öreg commetaneusokat, és vicinusokat convocaltotvan azok mindenütt a töllem elő mondot terminusokig, és helljekig mutottak a' Patai és Deszméri határokra [Szamosfva K; JHbK XLII/27]. 1758: az Üver fön Levó követ mutatá nekünk a Zallogos helynek határának Lenni [Ditró Cs; LLt]. 1759: maga a' Föbiri Háportani Boer András Uram vette a' karot a' kezéb(e) és ugy ütötte oda, a' hol az Esküttök mutatták a' metát [Girbó AF; JHb]. 1774: egy rakottya Bokrot mutatot a belső végén határnak és onnan igyenesen ki [Bikfva Hsz; HSzJP Joannes Makavé (40) zs vall.]. 1779: ezen Haros nevezetű Erdőnek Metait ... az Örög emberekis otton mutatták, amint most is kiteczenek [Szék SzD; WassLt Mich. Bárdos (64) civis vall.].

14. vmely földet vki tulajdonának mond/megjelöl; a spune că o anumită parcelă este proprietatea cuiva; ein Feldstück js Eigentum nennen/anzeigen. 1682: Tudode bizonyoson hogy ennek ellötte Becski Eva aszony esketvin itt az maga földej felöl hogy akoris Diosi Janos Ur(am) számára esküttek és mutaták ezen földet [Dob.; RLt 1 vk] | mikor Becski Eva aszony ki jártata az maga földet akoris Diosi Janos uram(na)k vallak és mutaták ezen földet [M.köblös SzD; i.h. Zobor János (50) jb vall.]. 1732: Napolyi Részre két antiqua Sessiot mutatank [O.bogát AF; JHb XXVI/60].

15. vmilyen célra kijelöl vmit; a desemna ceva pentru etw. für ein bestimmtes Ziel bezeichnen. 1570: Azon valazot vraitmat hattak eo kegek hogy az Juhoknak hatart Mw-tassanak, hogy azon kywl Neh Iarianak [Kv; TanJk V/3. 8b]. 1577: warga mate keresztur faluaban cziakan balas Jobagia hite szerint eszt felele, eszt tudom hogi my meg kerők cziakan balas wramtol hogi valahol adna egi keues szena fwet minekwk nekwnk ot mutata az szen egető pataka mellet [UszT]. 1583: Jelentette Sombory vram Azt(is) hogy azoknak az Iffiaknak Az tanach zerzene es Mutatna hazat s zallast [Kv; TanJk V/3. 271b]. 1592: Janos kiraly lewele hogy Monostor es Bachy keőzeot, a' Monostoriatk vtat tartozzanak adny a Coloswariaknak az Erdeön valo Jarasra. Nemes Emberek mutattak zabad vtath [Kv; DiósyInd. 31]. 1596: senkit az keozeonseges helie(n) arulny ne engedienek kewleombe(n), hane(m) amely kalmarnak kamoraya nem leze(n), az vasarbirak helt mutassanak, ahol zereda(n) es Chieoteorteokeon satort wohasson es arulhason [Kv; TanJk I/1. 284]. 1646: Az bechwilletes Vensegh

fen leuen bizonyos okokert az Szür Mies Vrajnknak az kapu keöszöet, kinek kinek mutatnank Heljet, es Neueket is Jrnuk fel [Kv; SzCLev.]. 1649: Marko Janos mivel Czéh kívül elt 3 esztendeigh büntetést az szokás szerint le teven helyet mutatnak néki [Kv; MészCLev.].

16. bizonyóságot tesz vmiről, bizonyít/igazol vmit; a da dovadā de ceva, a dovedi ceva; etw. beweisen. 1561: Az myntt hogy chehek lewele azt tarchia, hogy eleozeor Mester remeket megh chinalliak, Azzal mutassa hogy eo elegh mester [Kv; ÖCLev.]. 1635: Az Erdő allapotia felől is ezt tudom mondani, hogy Kiraly Janosnak nem tudom semmi vérséget igazságot hozza kéanta az falu hogy abban valo igazságot mutassa, de nem lattam hogy mutathatta volna [Diós K; JHBK XXIII/1]. 1639: Mikoro(n) azért imar közölgöttünk volna Salfalva felé, Barcziai Sigmond Eő Naga Iambor szolgai Inhibitalnak hagi onnet tovab nemennyünk, es ugan nemis akartanak vala élő boczatani. De mi annak az Inhibitionnak nem cedalank: hanem kérdük hagi mutassak: mivel Inhibialnak [H; JHBK XLV/32]. 1798: A' Fell peres Aszszony reflectal a' tisztelet Groffne producaljon, és mutassa, hogy mellyiktől, mennyit és mennyi pénzigt vett zálogban [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 1b]. 1806: Az ablakon való békandikálásért pedig hogy valami büntetés volna a Törvényb(en) arról se mutat a' Felpere, de ha mutatna is, nem az Alperes kandidált bé leg előbb, hanem Áts Joseffné, miért nem perli azt [Dés; DLT 250].

Szk: hitelesen ~. 1815: tessék az Aszszonyoknak hitelesen mutatnia Zállogrol, inhaerentiáról, melioratioirol, mellyeknek kifizetését az Exponens Ur a Kezünkél lévő Csomo pénzből offeraltatja [Szentbenedek AF; DobLev. V/976]. 1832: (A) rész Józseget tovább idegen kéznél nem hagyhatván, ezennel a' Tkts Urat ezen kezünkben lévő kisebb Zállag Summával oly formán kínáltatják hogy ha az Ur több Zállag summáról fog hitelesen mutatni az investitúrákkal edgyütt a' Deterioratiooknak le vonások mellett készek immediate le fizetni [Fejér m.; i.h. V/1183] * világost ~ bizonyít. 1781: Deliberátum. Az actornak productuma ellen nem tudván világost mutatni, az inctus tartozik leválni az zálogot s a földet remittálni [Taploca Cs; RSzF 249].

17. átv (ki)nyilvánít, tanúsít; a manifesta/arata/expresa; erklären, bezeugen. 1573: my megh tekyntwhen az wytezleo Kamwthy Balasnak zolgalattatht kyt my hozzank mwthath Nag' emberseggel azokrol my sem Akarthonk neky halaadathlanok lenny: hanem az my falwnkath Magyar orboth neky Attwk és keotheottewk ezer forynthba hog' Birhassa [Törzs. Bekes Gáspár aláírásával]. 1626/XVIII. sz.: Meg jobbúlásakat büntől nem mutaták [IK 1931. 81]. 1669: ő nagysága elméje az vádlások után is hamar szokott csendesedni és nehézséget nem szokta akáki ellen is, kivált Kegyelmed ellen mutatni [TML IV, 409 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1705: Az úr postscriptában íratá meg velem a Cancellaria levelében, hogy József császárnak maga három dologról írt az úr 3. megköszönte kegyelmességét, melyet mutatott mindnyájoknak ide írt levelében [WIN I, 482].

Szk: akaratát ~ja. 1642: ha mi akaratját mutattja kmetek illendő dolgokban tehetsegem szerint igiekezem szolgalmi kmeteknek nagib dologbanis [Sófva BN; BesztL 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz] * atyafiságát ~ja. 1670: kérem ő kegyelmét is, mutassa igaz atyafiságát minden jó alkalmatossággal, kibén kétségem sincsen [TML 416 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1730: már egy Nehány esztendőtől fogva Mihálcz Ferencz Uram ... Miko Judith Asz-

szony mellett lévén, Mindenekben kedve kereső engedelmes jo Atyafiságát Mutatta ő kegyelméhez [Somolyo Cs; Borb. II] * atyafiságát ~ja → szeretetét ~ja * barátságát ~. 1670: az úti leveleket Huszain megolvastatta s vissza adta, s barátságot mutatott hozzájuk [TML V, 19 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * engedelmeséget ~. 1659: valakik az fenies Portához es hozzának engedelmesseget mutatnak, megh ne károsotzak, egetest rablast az Orzagba ne tegyenek [UszLt 23 fej.]. 1676: nagyiob engedelmesseget Éles György Partialisunkhoz mutatta [SzjK 130]. 1740 k.: Akosfalvi Szilágyi Sándor tanittoihoz valo engedelmesseget nem mutatta 's tellyesítette [Msz; MbK X. 59] * engedetlenséget ~. 1603: (Kegyelmetek) ne mutasson engedetlenséget ha kegyelmetek különben viseli magát, más külomb utat keresünk az kegyelmetek hozzánk való hajtására [SzO VI, 7 Székely Mózes rend.]. * gráciát ~. 1710: Ha nagyságot jámbor szolgálatomért akarja hozzám gráciáját mutatni, Isten előtt is kedves dolgot cselekszik [CsH 305]. 1793: azon alázatosan instálók Nsgodnak gazdaságotskájok fojtathatásában Méltotassák hozzájuk gráciát Mutatni [Kályán K; JF 36 LevK Vég Mihály lev.]. * háládatosságot ~. 1607: Az Vrak is kik uelwnk iwnek az ő Felge obstentatioiára haladatosságot akaruan mutatni utolsó tiztessegeben, semmi egieb haddal ninczenek, hanem czik magok zolgaial [Lompért Sz; Törzs. Petrus P. Alvinci Concionator aulae suae Serenitatis mp.]. — "Köv. még két aláírás] * haragot ~. 1600: hozzam ieőwe Jakoch Andras, s mo(n)da azzonio(m) wid el onnat az gyermeketh ahon wl azt mo(n)dam hogy el hozo(m), de semmi haragiat ott ne mutassa [UszT 15/64 Bodo Benedekne, Ersebet azzony Zent Egyhazas olahfalwy wall.]. * hosztilitást ~ a. ellenségeskedést nyilvánít. 1671: ha a' Méltóságos Fejedelem Rákoczi György Uram ő Naga az fényes Portától kegyelmet nyerhet, az ő Naga hűségére redealnom szabad legyen, a' Porta engedelmeből, ha ő Naga addig ez Nemes Ország ellen hosztilitást nem mutat [CC 11]. — b. (haddal) ellenáll. 1657: az lovashadakkal az vár alját megnyargaltatván s kapdostatván, mutatának hosztilitást [KemOn. 148. — "Munkács váráté]. 1710: Teleki Mihálytól Sezenből szüntelen jött az order mind Bethlen Gergelyre, mind Gyulaffira, életek, fejek vesztése alatt hogy semmi hosztilitást ne mutassanak a német ellen [CsH 188] * hűséget ~. 1664: noha mutatják az német vitézek hűségüket, de az ő hűségetek minden hórul hora való igazán megfizetés hordozza [TML III, 76 Boldai Márton Teleki Mihályhoz]. 1679: azt mondá a thiaja, szemben semmiféle ellensége hatalmas császárnak nem cselekszi azt velek, a mit mi, hogy egyfelől hűséget mutasson, másfelől levágassa vitézit [TML VIII, 562 Székely László ua-hoz] * idegenséget ~ idegenkedik. 1766: magokis idegenységet nem lattatnak mutatni [Torda; KW]. 1803: Sogor Aszony ... semmi idegenségit nemis mutatta [Ádamos KK; Pk 5] * igaz magyarságát ~ja. 1673: régen mutatják ők az ő igaz magyarságokat | Istenért s üdvösségéért kérem Kegyelmedet, most mutassa igaz magyarságát s bár csak szép szót nyújtson ennek az mi hadunknak [TML VI, 416, 418 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz] * irgalmasságot ~. 1658: ő kegyelmek is mutassák, az én árva állapotomat tekintvén, jó akaratjokat és irgalmasságokat az szegény uramhoz [TML I, 161 Bornemisza Judit Teleki Mihályhoz] * jóakaratot ~. 1628: az en szerel(me)s Uramat kerem az en fiamhoz Allia Samuelhez" az en holto(m) uta(n) mutassa minden igaz io akaratjait [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei lev. Bánfi Mária végr. — "Első házasságából való fiához]. 1702: Istálának

igen alázatosan előttünk hogy újolag mutatnok jo akaratunkat hozzajok [Dés; Jk 336a] * jó kedvet ~ kb. kegyességet nyilvánít. 1579: Doctor vramnak¹ It leteben gondom volt rea hog ha zywöt mek lagytanok az zegen plebanos-hoz² hog Jó akaratgyat es Jo ketwet mutatna az zegen plebanos vramnak ó Nagnal az mek zabadulassaban [Kv; Szám. 1/XVIII. 20. — "Blandrata Györgynek, a fej. orvosának. ^bDávid Ferenchez] * jó szívet ~ vkihez. 1774: Én is jó szívet mutattam hozzá, tudván régtől fogva az ó természetit [RettE 324] * kedvetlenséget ~. 1618: úgy vóm eszembe, hogy mind kedvetlenséget mutatnak hozzám [BTN² 127]. 1653: Báthori Gábor a portát megtalálta volt követei által

hogy már hűségít ajánlaná majd kedvetlenséget mutatott vala a porta hozzája [ETA 1, 105 NSz] * kegyelmességet ~. 1564: Vagion oly atiankfia hogy w felsége kegyelmességet vette es mutatta igassagaban de azual semmyt nem gondolt vele [Csz; SzO II, 176]. 1664: Ikafaluan lako Balogh Thamas talala meg bennünköt alazatos könyörgése által, jelentven ennek előtte valo údókben mutattuk volt kegyelmességünköt hozzája az hadi expeditiobol immunitaltunk (!) volt [Törzs. a fej. Hsz-hez] * kegyelmet ~. 1724: továbbra is eő Sz. Felsége Sz. Annnya esedezése által kegyelmet mutassa [Darlac KK; ApL 2 gr. Haller János anyósához] * kegyetlenséget ~. 1660: Az egri pasa térdre esvén az vezér előtt mondván mit cselekszik nagyságod ilyen városnak bíráival; most jöttél be az országba, ha ilyen kegyetlenséget mutatssz, nem illik [Kv; KvE 180 LJ] * keménységet ~. 1657: Nagy keménységet mutat az fejedelem ekkor is énhozzá, nehezen bocsátván el fiamat [Kernőn. 17] * kereszténységet ~. 1664: Az vajda dolgán búsul ó nagysága és akarná igen, ha mi jót tehetne vele, nagy kegyetlenséget mutatván az felső elmutatásokban [TML III, 307 Teleki Mihály a fej-hez] * örömet ~. 1814: A' keresztelés alkalmatosságával Grof Teleki Adám egész édes Atyai Örömet mutatott, 's maga is a' Czeremoniánn egész végig jelen volt [Mv; TSb 51] * szeretetet ~. 1714/1781: édes Ura meg irt első Urától való gyermekei nevelésekben, és azoknak lábra való állításokban igen nagy szeretet, és atyaságot eő Nagysága mutatta [Gerendóna TA; JHb LXXI/3. 468]. 1759: kívánván Atyafiságos Szeretemet Teleki Sámuel ötsémhez bővebben mutatni [Moha NK; TSb 2] * szinceritást ~. 1619: Markó vajda uramat kétszer küldtem hezzájak s igen nagy sinceritást mutattak még eddig hezzánk [BTN² 190] * szívességet ~. 1779: nagyobb gratiául venném ha az Vr sogor Vram, annyi szívességet mutatna és nékem Husvétig Száz forintot költsődnőznék [Szentbenedek AF; DobLev. III/539. 1b] * vmilyen magaviseletet ~. 1771: Molnár Mihálynét tudom hogy nem házos Aszszonyhoz valo maga viseletet mutat [Dés; DLt 321. 16a].

18. (irat) igazol/bizonyít vmit; (despre un document) a dovedi/certifica; (Schreiben/Dokument) beweisen. 1680: (Bernhard deák) Anyaval volt egy Conradus Istvannal az eő keme job Atjával, a' mint az genealogia mutattyja [Kv; RDL I. 158]. 1681: Kaszalo Rét. Az Hunyadi Hataro(n); mellyek micsodások, az Inventarium mutattyja [VhU 46]. 1776: A Mlgs Groff Kornis Anna Kis Aszszony, a' mint a' Matricula mutattyja 18. esztendő [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonfi (31) rk káplán vall.]. 1777: történt akkoron Bede Juonnakis, egy fekete Szörű kantzájánakis gonoszul valo el téveljedése meg tanálván annak modgya szerént el eskütte s kezéhez is adatodot a' kancza; a' mint az arol költ Zavatos levél mutattyja [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1798: En

Groff Korda Mária tészek a Regius Urak előtt illyen protestatiot, hogy a kibocsátott Joszágra, ha mi leveleim akadnának, mellyek azt mutaták, hogy ollyas Joszágok is mentenek ki, mellyek nem illetik Trauzner Sigmond részét, tehát azokat ne légyen késő megigazítani [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 26a]. 1799: Borbára és István Részeket N. Nemeti Istvánné Szabo Judith azonn el zálagosításnál fogva birta Soha meg Nem örökösítette a mint az itten Kegyelemekkel közlött hiteles Esketés Mutattyja [Szentimre MT; BalLev.]. 1847: Nékem Berzenczei Jánosnak el halálozott számado Tisztem, már néhai Gáspár Josef, miként számadásai mutatják, feles károkat téven, elhatároztam volt maradékai ellen számoltato széket tartani [Mv; Berz. 21].

19. (vmi/vmely körülmény) megvilágít/nyilvánvalóvá tesz vmit; a aratá/face evident (un lucru); (irgendein Umstand) etw. erhellen/offensichtlich machen. 1637: azt soha bizoni semmi ratio nem mutattia hogi az eruagas miat eset volna szanto Martonnak vaksaga [Mv; MvLt 291. 106b]. 1677: a' Fejedelmek-is akarmely időben-is valamely Városban lakni, rezideálni akarnak, mind magok, udvarok népet lakhassanak, melyről ennek előtte-is az Országnak voltak bizonyos Constitutioi; ez egész világon lévő minden Országbeli példák-is azont mutattyák [AC 160]. 1718: experientia mutattyja; hogi az afféle Szemetes lyukak taploi es Fomentuma az afféle nyavalyáknak¹ [KvLt I/235 a gub. Kv-ról. — "A pestisnek]. 1761: nemde tsupán tsak a' jozon okoskodás-is, mutatja és bizonyítja? [Koronka MT; Told. 26]. 1766: En ismértém néhai Bentsér Pálné Asz(sz)onyomot tudom aztis, hogy Csikban létiben soha ép elmével nem volt mind beszédgye, mind pedig maga viselése egyűyű tébollyagságot mutatta [Csicsó Cs; Ks 92] | a Földnek formája úgy mutattyja hogy valósággal azon Dőlő Földhöz valo [Kökös Hsz; Kp I. 234] | az helynek állapotja is azt mutattyja hogy az régi időkben irotvány hely lehetett [Szásznyires SzD; Ks 33 Szásznyires II. 16]. 1767: Amint a' circumstanciák mutattyák gondolhatni hogy Orgazdákis Lennének mint hogy a féle rosz híró nevű Emberekkel tartanak barácságot [Fintóág H; Ks 79. XXXIX. 1]. 1797: itten régen is Malamnak kellettteni, mint hogy annak vastag régi Czövökei és Arka azt mutattyák [T; JHb Hesdátci cs.].

20. vmi jelez/jelöl/megmutat vmit; a aratá/denota; zeigen, andeuten. 1570: a hydon alol epen mutata az Patak-nak eleoby folyamat [Gyalakuta MT; EHA]. 1607: Mert semmi egieb hadat mw nem uizwnk, az eő Felge fizetett uduara Nepenel, kiknek tiztessege nem mutatta, hogy Coporsoiaigh ell ne késériék [Lompért Sz; Törzs. Petrus P. Alvinci Concionator aulae suae Serenitatis mp^a. — "Köv. még két aláírás]. 1766: azon fattyu gyermek(ne)k formája, s Ábrázattya Mutattyja, hogy Docz Juon, nem pedig Petrucz György légyen Édes Attya [Grohot H; Ks 40/9]. 1782: Mi örökké azon Petsétél éltünk a Magunk dolgaiban ab Anno 1590, a' mint maga a Pecsét mutattyja a melynek Czimere két Hoszszu Vas, és egy Mesterségünket mutato Lapos Vass [Torockó; Thor. XX/4 Fr. Bartók (59) jb vall.]. 1790: Ejjeli ora, mely Lámpással mutat I [Sv; Ks]. 1815/1817: ezen a Curialis helyen a mint a romladoszt maradványok mutattyák lehettek Derék és Kemény épületek, de már most tsak azoknak omló félben lévő falai ... láttatnak [Szu; TSb 47]. 1840: Vásárhelyi Örmény Csiki Marton az egyéb aránt szép erdő merőbe meg mesztelenítette, úgy hogy ma csak a' tőrsök csutkok mutattyák az erdő helyét [Udvarfva MT; EHA].

21. *vmire* ~ a. jelez vmit; a indica ceva; etw. zeigen, andeuten. 1733: minden jelek oda fel hadakozásra mutatnak [ApLt 1 gr. Haller János lev. Nsz-ból]. 1710: (Bánffy Dénes) mind fényes udvara népivel, mind egyéb készüléttel arra mutatván, hogy mostani úri állapotával meg nem elégednék [CsH 114]. 1846: a' mi megint nem a' falusi lakosok és Ekklá tagjai gyarapításokra — hanem javaikból való ki-mejjesztésekre mutat [K; KLev]. — b. bizonyít vmit; a do-vedi ceva; bewiesen. 1650: az az J leuleis arra mutat, hogy 80 forintban adtak volt el öreokössön s az is vigealt [UszT 2b]. 1699: Hathazi Szabo Janosnenak Nemes Juditnak maga nyelve vallasi vadnak hogy faraval tartotta az Urat mely nyilván valo paraznasagra mutat [Dés; Jk 300a]. 1762: beszédekéből, a vagy magok viselésekből vetté valami olyt észre a' Tanu, mely arra mutatna, hogy ők ástákki a' pénzét a' megnevezett helyről? [Dob; Ks 40. VII/12 vk].

22. *átv* vmi megkíván/követel vmit; a pretinde/necesita ceva; wünschen, verlangen. 1561: az istennek paroncho-lattya is mwattatja hog' mynden tarsasagba Mertekletes es io rendtartással valo élet oriztesseg' (!) meg [Kv; ÓArt.]. 1594: Eo kegmek varosul lattiak az bor kezdesnek zertelen-seget, Azert vegeztek eo kegmek hogi nioicz penznel fellieb senki czegeren borat ne kezgie akki penig alab valo lezen, aztis arra zerent kezgiek, ammint az bornak iob es alab valo volta mutattia [Kv; TanJk I/1. 235]. 1677: Isten ellen valo káromkodo, és hallani-is irtozásra valo szitkozodások kez-dettenek bé-származni csak nem régen hazánkban; melyért-is hogy annak neme és mivolta szerint valo kemény büntetés-sel, és ha annak érdeme ugy mutattya, halállal-is meg-büntetessenek affélét cselekedők, végeztetik [AC 131–2].

Szk: az állapot ~ja. 1590: Talalkoznak neha egieb keözön-seges zyksegekis, kiknek vti keölcegekbe hül ket ket penz szoktak rendelni, Zekwl az lofeiekre; Azonkeppen Rauas Zerintis, hül pedig Annalis teobbet az mint az sziksegh es Allapot mutattja [UszT] * a szeretet ~ja. 1561: Myuel hog' mynd az tiztesseges okosság mynd penig, es fewkeppen az istenhes (!) es atianfiahoz ualo zeretet azt mutattja hog' az hallottaknak wtošo es wegsew zoigalatt yokbaes ielen leg-w(n)k ... Annak okaert illyk hogy az mesterek feienkent az halottaknak temetesre ualo kesereseben ielen leg'enek [Kv; ÓArt.] * a szükség ~ja. 1561: Mydon az zwksegy mw-tattya az mestherek zombatnap gwlyenek eg'be Mynden mester tartozzek ot ielen lennj [Kv; ÓArt.]. 1567: Enne-kem vrunkttwl Ew felsegettlw Tanusagom vala, hogy En az k. vydekerol, valo nepett, mynd adyg meg az zwksseg mw-tattya Itt az Ew felsege hazza myen Tartoztassam [Kóvár Szt; BesztLt 52 Horwatt Janos kóvary kappita(n) a beszt-i bíróhoz] * vkinek tiszte ~ja vki tisztsége megkívánja. 1578: migh az Eo Nagysaga lewelet es paranchyolattat kegyelmetek megh nem mutattia, addigh az vrunk Jozagat byrnya kegyelmeteknek nem Engedem, nem azert penigh hogy kegyelmetek feleol valamit ketelkednem, de Tyztem vgyan azt mytattya, hogy Nyilwban es valoba megh Erchyem [SzO IV, 61 Michael Racz Capitaneus Arcis Var-hegy Petrus Hersely brassói főbíróhoz].

23. a törvény/a törvény egyenessége/igazsága ~ vmit a tör-vény előír/elrendel/megszab vmit; legea stabilește/fixează ceva; das Gesetz schreibt vor. 1569: Ennekeom ez en vram Jobbaga felesége Atthyahoz Jiljen felelethom wacion, ky az en wram Jobbagyat Az en vram Monabwl feleségewel germokewel Marhayawal el zeokthette, kyt Nem Mywel-heteot wolna, Azert En ... Mínd kyleon kyleon dyokat Megh kywanom ... ha theorweny Mwthattja Ew magathis kez-

heoz kywanaom Mynt affele gonoz thewo Emborth [Nagysajó BN; BesztLt 62 Lucas Horwath Domy Ger-gely beszt-i bíróhoz]. 1570: Filstich Leorincz Emlakezyk rea hogy eo Biroasagaban Erthe ely Adossagat Kalmar Janos Torozkay gergelien terwen zerent Az theorweny azt Mwtatta Kalmar Janosnak hogy Marhaiabol vegyen Jgazat, ha az Ninch kyleo Érekegebeol [Kv; Tjk III/2. 144b]. 1588: chyan Benedek, Bathori Elekne Azzonyom Jobbaga

Perechyenben Jeött nemes vdwarhazamra zidalmazott, rwolt bayra hytt kyertt Az theorwenteol feyet kewa-nom ha Theorweny mwttatthya Az hatalomnak terhetis ke-wanom Az Theorwenteol [Somlyó Sz; WLT]. 1590: Ezekben kezek vagiunk bizonyítani ha az teorvny mutattya | melj éoreksegek az felet Lúkachj Janos neuy Jobbagiunk birta vgj minth ver, ha az teorüeni mutatna hogy megh kellene mondano(m) Annak Attiaffisagath az se legen kesoő [UszT]. 1599: Jsten oltalmaztha megh, az en Jobbagiomat, hogy szörnwy halállal megh nem olte ez Kan Pal, mely che-lekedetiert ha az törüiny mutattia, fejehez szolok [Szinye SzD; Ks]. 1610: Ha az teorüeny mutattia kez uagiok az nio(m)ra eskennj ualahaniod magam(m)al az teorüeny mu-tattia | Az kis faludj Ambrus maraduait pedig ha az teorüeny mutattia, azokatis megh neueze(m) [UszT 23, 24a]. 1668: A törvénynek igazságais azt mutatja: ha valaki-nek marháját valaki megveszi avagy az marhát el kell venni, megadván az árát, avagy odaadott Szent Miklós pén-zét amittálja [Kv; KvE 205 LJ]. 1727: Az egyenes Leiki isméret és az Törvénynekis egyenessége kinek kinek azt mutattya hogy az melly dologrol egyszer maturo Consilio Judicium lett, azon Törvényt nem lehet el rontani, azon Birok az ki azt pronuntialta söt manutenealni tartozik (így!) [Ne; DobLev. I/129].

24. vki vmilyen látszatot kelt, színlel/tettet vmit; a arăta, a se prefăce; den Anschein erwecken. 1620: azon állottunk meg, hogy Balassi uram semmit már ne láttassék reductálni az dolog ellen, hanem mutassa mindenben azt, mintha öke-gyelmének igen tetszenék [BTN² 393]. 1657: ekkor noha böcsületesb állapottal voltam, és külsőképpen mutatták hogy már, de belsőképpen nem látának szivesen úgy, mint mikor szegény uram halálának híret vittém vala [KemÖn. 115–6]. 1662: hátul a víz mutatni láttatott securitást | a csiki, háromszéki székelységnek egy része Barcsai Ákos ellen megpártolkodtak vala benne jól levágatván a többi magokat a hűségre megtérteknek mutatják vala lenni, noha nemsokára ismét a valóság magát másképpen mutatta vala ki [SKr 380, 638]. 1671: Kegyelmed mutasson igen jó kedvet és beszélgessen familiariter vele [TML V, 456 Rhé-dei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1822: ötet Arestomba kel tenni vasra veretvén nem kel meg verni, hanem mikor meg fogatya akor ugy kel mutatni mintha 'Somjora külden-de meg Gratziazyán meg kel engedni öreg meg hal az eske-tésbe [Mv; IB gr. Korda Anna lev.].

25. vmilyennek látszik/tűnik; a părea într-un anumit fel: scheinen, vorkommen. 1782: A törökkel való háborúkor a homlokát rútul betörték volt, mellyel nagy martialitást mutatott [RettE 419. — "Gr. Kálnoki Antal generális]. 1793: idősbb Kászoni István ugy hallottam hogy Székely földről Származott ki ide különbenis székely formát muta-tot, Székelyesen beszelt [Nagylak AF; DobLev. IV/722] | egyik lovat Barnának mondja, a másik egérszörűnek most eztett Plugor Tamás is vallyá, hogy motskos szörű Lo volt mert ő egyszer rá nézett és izzadva látván feketétt mutatott [HSzj motskos al.]. 1823–1830: Vagynak közel és

távol levő helyei és erdei, melyektől úgy vagyon körülvetetve, hogy amfiteátrum formát mutat [FogE 187. — "Drezda].

26. ábrázol; a reprezenta; darstellen. 1807: Egy briliáns reszketődő, a' melly félholdot és tsillagot mutat [DLt 378 nyomt. kl].

27. vmilyen termést ígér; a promite o anumită recoltă; irgendeine Ernte versprechen. 1768: A szőlő tsak vékonyon mutat két vagj 3 tseberrel ha leszen [Esztyén SzD; Told. 5a]. 1788: A buzának apró a feje legfellyebb fél termést mutat mostan [HSzj búza-fej al.]. 1844: a' Szőlő szépen mutat érdegel, de mégis nem nagyon biztat, jo Szűrettel [Széplak KK; SLt évr. Sípós Miklós P. Horváth Ferenchez].

28. bab jósol; a prezice; weis/voraussagen. 1759: Faluvégi Mihályné^a valami czérnára egy kis kenyeret ragasztott, s az feje felett kerengeti Kérdem: „mit csinál kged szomszéd asszony”, mondá „én azt próbálom, ha az sokadalomban jó szerencsém léssen-e, vagy sem, ha jó szerencsét mutat, elmenyek, ha pedig nem, nem fogok elmenni” [Bözöd U; Ethn. XXIV, 87 Gergely Boldizsárné Osvát Anna (32) pix vall. — "Boszorkánysággal gyanúsított asszony].

29. (Isten) éreztet/megad vmit; (Dumnezeu) ne arată/dă ceva; (Gott) läßt etw. fühlen | (Isten) rendel vkit/vmit; (despre divinitate) a predestina/ursi/sorti; (Gott) bestimmt jn/etw. 1596: Ertik ew kegmek warossul aztis hogy immar egy falka ydeoteöl fogwa az Schola gondwiseleo Tanito Mester nekewl vacalt Intikis eo kegmt Biro vramat Tanachiawal egietembe(n) hogy ew kegmek az mostany Thordai Mesternek Zent Martony Balintnak aggyanak hiwatalt addigh miglen az Isten Iob alkotmatossagot mutat, es arra az hiwatalra alkotmatosbat találhatni [Kv; TanJk I/1. 281]. 1597: az kenyer zerben vigiazasok legien es vgi adasak az kenyeret amint melto s illendeo, holot Jsten az búzánakis olchosagot mutatta [Kv; i.h. 296]. 1597: Ersebet így felele. En Globicz Mihálihoz magamat ne(m) keotelezt(m) neke(m) sem testemnek sem lelkemnek nem kel hane(m) az en Jstene(m) az en ziwemet Vrbeger Balint-hoz vezelerette es nekem azt mutatta eleotte(m) iaronak en azt kedwelen es ahoz megiek [Kv; Tjk VI/1. 63]. 1667: Én még evvel, az kit Isten nekem mutatott, soha beszédes nem voltam [TML IV, 142 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

Szk: Isten áldását ~ja Isten jó termést ad. 1670: Vagyon Egy fel hold szőlőis Also Hoiab(an) eztis hadtuk az relicta kezenel, mieltesse meg s I(ste)n áldasat mutatvan raita tarczia az szegeny arvakat s magat belőle [Kv; RDL I. 152]. 1772: Amint eddig volt mostanis tetszet, hogy az kalandosban levő emberek közülünk fel veder bort adgyon, ha az Isten áldasat mutatya [Zilah; Borb. II]. 1746: Az Csatani Tisztsz Praedicatornak Sallariuma determináltott e szerint. Imo Minden Gazda ember tartozik fél véka málét adni, Isten bővebb áldását mutatván jövődöben egy vékát [Dés; DLt Liber Inventionis] * Isten haragját ~ja. 1662: a mindenható Isten felgerjedett haragját így mutatá, hogy elsőnek táborjárt helyüket sáskákkal foglalta el [SKr 107] * Isten jelt ~. 1762: jött hozzám Lupsor Vonuly fia Juon hogy adjam oda a pénz kereső furut a soga Toma kertiben mutatott az Isten valamí jelt aszt akarják meg visgálni [Gyeke K; Ks 4. VII/12 Ano cons. Bogdány Juon zs vall.]. 1823–1830: neki az Úr az égen egy jelt mutatott [FogE 117. — "Szivárványt] * Isten kegyelmét ~ja. 1831: az Isten hozzátak mutasa kegyelmit 's álgyan meg egészégel [Kv; Pk 6] * Isten modalitást/módot ~ Isten lehetőséget

rendel vmiben. 1596: intik ew kegmek az Ado zedeo vramat zeretettel hogy Akiknek ... adossok wolnanak azokat zep zowal chendezechik az migh az penznek meg zeresebe(n) Isten mas modot mutat [Kv; TanJk I/1. 283]. 1664: más modalitást is mutat Isten az dolognak meg orvoslásában [TML III, 163 a fej. Teleki Mihályhoz] * Isten vkit fejedelmül vki elé ~ Isten vkit fejedelmül rendel. 1581: Az Vristen eo zent felsege felsegedet feiedelmwl Eleonkbe mutatta [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály Báthory Istvánhoz] * Isten vmilyen utat ~ Isten vmilyen utat kijelöl. 1670: Kérem Kegyelmedet, ezekben fáradozzon és sietesse ha az Isten más utat mutat, ez nem leszen annak akadályára [TML V, 396 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

30. ~ja magát a. (vhol) mutatkozik vki; a se arăta (undeva); sich (irgendwo) zeigen. 1573: Gaspar deak Azt vallia hogi haza Jeot^a ket Napis lesekedet felesége vtan, Esmet zekere Eleybe Ment Nem akarta Magat hon Mw-tatny [Kv; Tjk III/3. 155. — "Gergely deák]. — b. felfedi/megmutatja magát; a se dezveli/descoperi; sich enthüllen/zeigen. 1570: Margit Kadar Balintne Soos Mathene Margith azzon valyak hogy Mykor hallotak volna hogy fazakas Jmre az feleséget megh verte volna, Mentenek volt oda lathny Mezytelen leh vethkezet eleotek es wgy Mw-tatta Magat Mint verte az wra, Eok Lattak hogy Minden teste vgy volt Minth egy kek pozto [Kv; Tjk II/2. 110]. — c. teszi magát; a se preface; sich stellen. 1619: Gratianus uramnak én magam megadtam az Nagyságod levelét; azmit szóval győz, mutatja magát, hogy lelkét is kiadná Nagyságodért [BTN² 190]. — d. feltűnést kelt, észrevételi magát; a face vlvă, a face să fie observat; Aufsehen erregen. 1584: az rezzeleődessel akarnak magokat mutattny [BáthoryErdL. 237]. — e. vminek/vmilyennek láttatja magát; a face să fie considerat ...; sich in irgendeiner Weise sehen lassen. 1667: (Naláczai István) egészen is Kegyelmed igaz atyafiának mutatta magát [TML IV, 220 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. — f. vhogyan viselkedik, vmilyennek látszik; a se comporta într-un anumit fel; sich irgendetwie benehmen. 1595: feier Warat Sz. György Kapútiában, hogy az Darabantok, az Wy, és az több Algyú nezesünkét kedűetlen szóval ne vegyek, az mint magokat mutattyakis vala: Adatanak ökm(e)k az Darabantoknak borra d 25 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 144 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1678–1683: azkiket, Is(te)n Uratokul rendel uralljatok, ha szinten mostohan mutatja is hozatok magat [Ks Kornis Gáspár kezével]. — g. vmi vhogyan mutatkozik; a se arăta într-un anumit fel; sich irgendetwie zeigen. 1700: itt Ura(m) a^a határ valoban szomorán mutatja magát [Gyulatelke K; SLt AF. 27 Tövissi Rácz Iljes P. Horvát Miklóshoz]. 1735: a marha dőgi egy kevésse meg kezdet volt Sünni s ugj mutatya magat mint-ha könnyebben volna, mind eddig meg ejnel töb meg nem dőglöt [ApLt 4 Lőrincfi Láslo Apor Péterhez]. 1784: ugy látom hogy az idén minden dolgok ugy mutatják magokat, hogy szük esztendő légyen [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] — h. vminek tűnik; a (se) părea ca ...; scheinen. 1803: Két tajték pipák kisedetek, melyek közül az edgyik(ne)k fedele Sárga réznek mutatya magát [Ne; DobLev. IV/858. 2a]. — i. (termés) vmilyennek ígérkezik; (despre recoltă) a se arăta într-un anumit fel; (Ernte) versprechen zu werden. 1717: Az ősi vetések szépen mutattyák magokat [Méhés TA; ApLt 2 Makai Mihály Apor Péterhez]. 1796 k.: Az Ősz Buzák nem igen jól mutatják Magokat, a Szegény emberek sokat ki Szantottan(a)k [Banyica K; IB. Gombos István tt lev.]. 1818: A Méltosagos Udvarnak Három Láb

Máléji Mind igen Joknak Mutatyák Magakat [Galac BN; WLT Kováts Mihály gondv. lev.].

◊ *Szk: hasznót* ~ hasznót hajt; a aduce folos; Nutzen bringen. 1582: Ezeknek felette Nezwén az Gabonának és mostány wdeoben olchosagath amy megh maradot el Nem Attak és penze Ne(m) theottek, hanem Az Maiorsagbol Mutattak anny haznot azon kiweol kith el nem vetettek benne Tawaz buza c(u)b 15 3/8. Eoz buza c(u)b 19 1/4 Arpa c(u)b 10. Zab cub. 25 [Kv; Szám. 3/Vl. 15 Diósi Gergely not. kezével]. 1679/1681: minden féle veteménj annyi legyen benne^a hogi á mi á várbeli sükségtől megh marad benne, aszt adhassák el, és á kerteszt Conventioja szerint Contentálhassák azzal; mert abban haszon nincze(n), ha neki sokat fizetnek, eő peng hasznót nem mutat [Vh; VhU 675. — "A vár raktáraiban] * *késedelmet* ~ késedelmeskedik; a intirzia (cu ceva); sich verzögern. 1762: a' Rimonda Lovakban adandó Spontaneum Subsidiium iránt, tette ugyan nagyobb része a' Fő Tisztek(ne)k maga kötelességét De ellenben némellyek késedelmet mutatnak [Nsz; Ks 18/XCIII] * *nagyobbat* ~ nagyobbaknak bizonyul; a se dovedi mai mare; sich als größer erweisen. 1580: Az my nemő Mertekeket tart Kiraly Biro vra(m) Ertyk eo kegmek hogy valamenyewel nagióbbat Mutat hogy se(m) mint az Bek Iános Merteke, kery eo kegmt hogy conferraljak egy mashoz és igazechyak vgy el hogy Az zegenegnek kara nelkw legie(n) [Kv; TanJk V/3. 230b] * *reménységet* ~ reményteljesnek látszik; a fi promitátor; hoffnungsvoll scheinen. 1725: ez igen jo darab erdő, és jövendőbeli makk természet szép reménységet mutat [Mezőmés MT; BK] * *segítséget* ~ a. (katonai) segítséget nyújt; a da/acorda ajutor (militar); (militärische) Hilfe erweisen/bieten. 1615: Az kwlseo Segitsegeket az mi illeti olly helien mutatass Segitsegeket, ahol nekeőnk keonniebse-gwnkre és meg maradasunkra legien [Törzs. fej-i rend. Ussz-hez]. — b. vmivel kisegit; a ajuta cu ceva; mit etw. aushelfen. 1664: Ha Bethlen uramék ő kegyelmek valami kevés búzabéli segítségeket mutatnak Isten is megáldaná ő kegyelmeket [TML III, 130 Szalárdi János Teleki Mihályhoz] * *szekuritást* ~ biztonságot nyújt; a da siguranță; Sicherheit bieten. 1677: A' meg-adás után a' vitelben a' magok határáig oly securitast mutatván a' Nemes embernek, a' meg-adot Jobbágnak el-vitelébe, hogy ha abban a' Nemes ember impediataltnék, a' Hajdu Város béliek eo facto in poena ducentorum florenorum Hungaricalium convincáltassanak [AC 173] * *utcdát* ~ kitessékel; a da (pe cineva) afară din casă; jn hinaus-schaffen. 1590: mond Bodo Marton, No fedegd le te kozos ez (!) lelek mert meg ma kulemben iarz, es hogy intette volna az alperes hogy el menne onnet mert vczat mutatna nek [Kv; TJk V/1. 44 Zantho Jstuan Julay Jstuanne zolgaia vall.] * *vmilyen példát* ~ vmilyen példát ad/nyújt; a da exemplu; Beispiel geben. 1662: másoknak is gonosz példát mutatni igyekeznének [SKr 410]. 1762: Kegyelmedis maga személljesen, e' mostan meg kívántato Segicség adásban, dicsiretes példát mutatni ell nem mulattja [Nsz; Ks 18/XCIII]. 1863: A' T. Papok mutassanak jo példát a' segély adásban [Gyalu K; RAK 83].

mutatandó kinyilvánítandó; care urmează să fie exprimat; zu zeigend. 1662: Balogh Máté vicekapitány helyben hagyaték egyik lovas hadnagyul pedig Teleki Mihály, hogy ő már mind a jenei dolgokban, s mind egyéb szolgálatban hűségét mutatta s mutatandó volna, állattattak vala [SKr 510].

1671: Teleki Mihály Atyánkfiának mind eddig mutatott s' mind ennek utána mutatando hűséges szolgálattát megtekéntvén, a' kis Selyki Fiscus számára cedalandó Dézmát vita durante a' mi kegyelmes Urunk ő Nagysága ő kegyelmének conferralván, melyben mi-is Országul ő kegyelmét confirmaltuk [CC 73] | Bá! Pataki János könyörög Kglis Aszszonyom Házammal által ellenben Borberekben vettem vólt egy szegenj nemes Aszszontol egy kis paraszt Fundust Melljnek meg nemessítése felől, hozzám mutatando Nagd kgl(me)ssegett értettem meltoztassék Nagd azt az egy Fundusotskat ... nekem örökkösen adni, meg-is nemessíteni [Törzs]. 1786: Énis a' ki el nyomattatásoknak rendit ... ki tanultam volt, az Ur hozzájuk mutatando kegyességét 's Patrociniumatás meg szolgálai igyekezem [Mezőmadaras MT; TLev. 5/5 Medve Mihály prókator lev.]. 1790: A Méltóságos Urnakis ... hozzám mutatando Gratiáját minden töllem ki telhetőkben aláztoson meg hálalni teljes igyekezettel kívánom [Radnot KK; DobLev. III/678. 2a Csato Mihály aláírásával].

mutatás 1. felmutatás; arătare/scoatere; Vor/Aufzeigen. 1671: ha mellyik fél bántodását praetendallja, az illyen dologban egy fegyvernek ki-vonásával, vagy mutatásával obviahlattya per viam repulsionis az executiot [CC 76]. 1700: egi Balog Sigmund nevű Cancellarista Deák más Társával menvén Köles Mezőben, ott foglalni kezdvén Telekine^a Aszon számára az Falut Mikola László uram tiltatta szolgabiroval az Diakokat de aval nem gondolván az Deákok, meg indulának az Deakok az Falu felé, meliet látván Kis Karacson nevű Jobbágya meztelen fegyvernek mutatásával^b [Burjánosbuda K; JHbK LVIII. 38. — "Özv. Teleki Mihályné Vér Judit. "Értsd hozzá: tiltakozik].

2. kifejezés/mutatás/nyilvánítás; exprimare; Ausserung. 1657: azt tanácslák, ne vonjam el magam szolgálatjokból, mind az közjóra nézve, mind pedig, hogy gonoszakaróimnak sugallásokat ne erősitem hozzájuk megidegenettségemnek mutatásával [KemÖn. 306]. 1663: Látom Nagyságod udvarbíró uramhoz való kegyelmességének mutatását [TML II, 435 Teleki Mihály Lónyai Annához]. 1710 k.: a vallás pedig, és annak mind az Istenhez, mind felebarátodhoz követni szokott mutatása akár szóban, akár cselekedetben legyen, annak a fának gyümölcse, virága, levele [BÖn. 429]. 1808: (A) meg hunyázkodásnak mutatása tsuda mely igen jól esik az illyen subtyrannusok(na)k [Kemény, CollMss Tom. XXX Varia XII].

3. *elébb való* ~ halogatás; aminare; Aufschub, Verzögerung. 1570: Az felekyek Theorwenyenek Rend tartassat eo k. Megh Engettek az Regy állapotba lenny, De wgy hogy Byro vram Eleybe hywassa az keznez és megh hagia eo k. Nely hogi Az koloswary Embernek Nappal tegen Theorwent Neh estwe seh eyel, Es Neh halogassa hane(m) harmad napra Theorwent es Jgazat tegyen, Mynden eleb walo Mwtatasnelkw [Kv; TanJk V/3. 10a].

mutathat 1. megmutathat; a putea arăta; zeigen können. 1678: Oly embereknek mutathatja kgd ezen levelemet, tudom ki fűtyöléssel, ki főcsóválással fogja ezen dolgot érteni, ki mosolygással térszen ítéletet s feleletet felőle [TML VIII, 228 Teleki Mihály Naláczli Istvánhoz].

2. (igazolást/iratot) elő/felmutathat; a putea prezenta (o adeverință/un act oficial); (Ausweis/Schreiben) vorzeigen können. 1587: Az Pasitt, es egieb Dezma Diszno Jntroitűsárol semmi Jrast nem mūtathatunk, mert hogi ennek

előtte nem kertenek, s nemis attak [Kv; Szám. 3/XXVI. 11 Suweges Gergely isp. m. kezével]. 1662: ha kinek adós vagyok, levelemet mutathatja, meg kell fizetni [TML II, 239 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1720: Nehai Rác Janossal nem kevés esmerettségem volt, és ha fel hányhatnám Levelemet azok között töb írásatis mutathatnám [Dés; WassLt Sig. Varadi Senior a Kis Budok vall.]. 1736 u.: gróf Apor István publice azt mondotta Nagyságtok közül melyik mutathat ilyen authenticum Instrumentumokat az maga familiájáról [MetTrCs 446–7].

3. megjelölhet/nevezhet; a putea desemna; benennen/bezeichnen können. 1619: igen fő gondja legyen, hogy abból az országból való embert küldjön bátor csak postán maga emberével ide az hatalmas császár Portájára ideje lészén, hogy itt az hatalmas császárnak mutathassunk odavaló embert [BTN² 302].

4. (határt) kijelölhet/mutathat; a putea marca/indica (hotarele); ab/vermarken können. 1769/1802: Commissarius Uraimék némely öreg Emberektől meg kérdették, mind a helyet ottan lévő Pojánának és Erdőt, hogy hová való Határnak állítanak lenni, de soholtis azon Erdők között semminémű meták(na)k erectioját, melyet határ domboknak fel hányásával distingváltathatnának egy mástól nem mutathattanak [Torda; TJKt III. 37].

5. vhová utalhat; a putea indrepta intr-o anumită direcție; irgendwohin hinweisen können. 1666: mi az toáb való menetellel senki határát el ne(m) veszszük, hanem had ocu-náljuk mindenik helyet, ocuálván lassuk hová mutathatna helyesben az határ járt levél [Thor. III/6 országos kommissió jel.].

6. bizonyíthat; a putea dovedii; beweisen können. 1635: Az Erdő allappotia felőlís ezt tudom mondani hogy Kiraly Janosnak nem tudom semmi vérséget igassagat hozza, Diosi hataron se szanto feoldheöz, se Erdeöheöz keuanta az falu hogy abban való igassagat mutassa, de nem lattam hagi mutathatta volna [Diós K; JHBK XXIII/1]. 1672: úgy tetszik, ellenkezőket is mutathatnék dolgokban; de ennek vizsgálata nem engemet illet [TML VI, 399 Béli Pál Teleki Mihályhoz].

7. kimutathat/nyilváníthat, nyilvánvalóvá tehet; a putea demonstra/aráta; offenbaren können. Szk: bátorságát ~ja. 1662: Az vezér mihelyt érkeznek, hogy azzal is bátorságát mutathassa s a mieinknek rémulést szerezessen, ottan nagy fényes sátorát felvonatta vala [SKr 552] * emberséget ~. 1657: Ott, uram, semmi emberséget nem mutathatsz, és nem is látó idő van, ha mit cselekednél is [KemÖn. 270] * engedelmességét ~ja. 1619: mentől hamarabb külön az erdélyi főkövetet az adóval küldje bé az urad, hogy mutathassuk az uradnak az hatalmas császárhoz való nagy hüvségét, engedelmességét [BTN² 352] * gráciáját ~ja. 1666: ha Nagyságtok annyi gratiáját mutathatná, maga Nagyságtok löcsei doctorát ó nagysága meglátására, s ha kívántatnék, orvoslására is beküldené [TML III, 585 Teleki Mihály Széchy Máriához] * hüségét ~ja → engedelmességét ~ja * jóakarát ~ja. 1766: a szegény asszonyhoz mutathassa valami jóakarátját [RettÉ 201] * kegyelmességét ~ja. 1670: más becsületes hivekhez is, a kikhez akarnek, effélékből mutathatnák ó nagyságuk kegyelmességeket [TML V, 39 Teleki Mihály Nalánczi Istvánhoz] * szeretetét ~ja. 1666: nagy nyereségnek tartaná ó nagysága, ha miben Nagyságodhoz mutathatná atyafiságos jó szeretetét, szolgálátját ó nagysága [TML III, 585 Teleki Mihály Széchy Máriához] * szolgálátját ~ja → szeretetét ~ja.

◊ Szk: bizonyyságot ~ bizonyíthat; a putea dovedii; beweisen können. 1809: a Frantzia Hadi Seregből el fogatott Foglyok közül, azok a' kiknek Szándékok lenne itten ezen Tartományba maradni, ha életek táplálása, és kenyerek keresése modgyárol az illendő Elöljáróknak elégséges Bizonyyságot mutathatnak, meg telepíttethetnek [UszLt ComGub. 1736 gub.] * hasznót ~ hasznót hajthat; a putea aduce folos; Nutzen bringen können. 1679/1681: Harom Major ház léven eze(n) jószág(b)an azokhoz oly majornekat tarczo(n) eő kglme^a hagi mindenik mutathasso(n) szép hasznót a majorsagbol [Vh; VhU 671. — "Az ub] * jelét ~ja vminek bizonyítékot adhat vmiről; a putea da dovadă de ceva; Beweis liefern können. 1625: egiczter Nagy lakj Thamas Nalunk Jszik vala monda Nagy lakj Thamas azt hallo(m) Inczie Istwanne hogy terhes vagy Oklandy Mihalitól, monda Inczie Istvanne, en nem vagiok Jelletis mutathato(m), megis mutata Jelenseget, hogy nem terhes [Bözöd U; UszT 89a] * módot ~ lehetőséget nyújthat; a putea da posibilitate; Möglichkeite bieten können. 1620: azt akarjuk megérteni, micsoda módot mutathat ó abba az ura, hogy azokat az mi kezünkbe adhatja [BTN² 398] * utat ~ vmire 'ua.; idem'. 1696: Noha az A reszéről látunk ollya(n) dolgokat a' mellyek neki utat mutathatnának a' divortiumra megis keszülyenek jobban hozza [SzJk 295]. XVIII. sz. köz.: mi azon atyafitól úgy meg sértetünk hogy talám holtig tarto atyafiságtalan-ságra és kedvetlenségre mutathat utat [Nsz; Told. 2].

mutatkozik 1. láthatóvá válik, látszik; a apărea; erscheinen, sich zeigen. 1844: A' Küküllő megint el borítá határunkot, a' kertész pinczéje bővölködik vizzel, a' hosszú pinczébe is mutatkozik | A' Szőlők készülnek; de már vagy két éjszaka hó harmátis mutatkozik [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

2. ígérkezik; a se anunța; sich anlassen, versprechen. 1839: A szőlőbéli Termés szépen mutatkozik most daraszolják és leveledzik [Bodola Hsz; BLt II. 12]. 1874: az egyház erdejében makk termés mutatkozván, annak elárúsításáról intézkedni kellene [M.bikal K; RAK 308].

3. vmilyennek tűnik/látszik; a párea intr-un anumit fel; scheinen. 1879: Végzem ezt a firkát. A kocsis fenyeget, hogy ó indul vissza mindjárt. Nem tatár-e ezen kocsis, Ödön? Orcája is, természete is igen kegyetlennek mutatkozik [PLev. 58 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mutató I. mn 1. (iratot) felmutató; care prezintă (ceva); (Schreiben) aufzeigend. 1620: Ez leuelem mutató Jambor szolgám Michael Demeter, Migyen oda Szekelli feodire [Borb. I Nimetty Gergelli usz-i kapitány Kv-ról]. 1632: megh tekenven ez levelem mutató Kozta Miklosnak alazatos könyörgését, s mind peniglen Apianak kénezségben való hűséges szolgallatyt ugyan azon kenézségben megh hadtam [Vh; VhU 387–8 St. Bethlen és Petrus Bethlen ad. lev.]. 1645: Ez leuelünkut mutató, Colosuaro lakó Viczej Antal, Jonas Deak^a ... hiueinket ... boczatottuk haza Colosuarra Taborunkból [RDL I. 164 I. Rákóczi György rend. — "Köv. még hat név]. 1669: Ez levelem mutató Paporic István nevű beczületes ifiu legeny hogy nagyobb securitással uttyat continualhassa, kívána teöllem, adnám uti levelemet néki [Kv; RLt 1]. 1828: ezen írásomat mutató Tordai 'Sigmond személyesen requirálni szándékozik a' Tkts Urat, méltoztatik ötet ... kegyesen fogadni [Nyárádszereda MT; DobLev. V/144 Ertsei Pál ref. pap Dobolyi 'Sigmondhoz].

2. vmire utaló/valló, vmit jelző; care indică ceva; auf etw. hinweisend. 1689: Az Asszony ellen penigh vadnak holmi paráznságra mutató circumstanciákis egy Istva(n) nevű szolgáljával egy ágyba(n) valo fekvése [SzJk 236]. 1693: Puskas Istvánnak relatorijából világosa(n) ki tetczik Bartalyus alias Nagy Juditnak az Horvatokkal valo tilalmas és nyilván(n) valo paráznságra mutató egy néhány rendbéli conversatiói [SzJk 272]. 1739: (A) Paráznságra nyilván mutató gonosz Conversatiójokért Deliberáltott, hogy az lk mindketten meg veszsözötnek, és a Nms Városlól extermináltatn(a)k [Dés; Jk 314b]. 1846: ezennel meghagyom a királyi ispánságnak, hogy a felügyelete alá bízott uradalomban a jobbágyok magaviseletét figyelemmel kövesse ha netalám lázadásra mutató legkisebb jeleket is venne észre az igazgatósági elnökségnek feljelentse [VKp 139–40].

3. (látványosságként) bemutató; care prezintă ceva (pentru a oferi un spectacol); (als Sehenswürdigkeit) vorführend. 1657: Nagy solennitással lön ez lakodalom hosszú asztalokon mind ezüst tálak sok különb-különbféle muzsikák, farsangosok, köteleken jádók s táncosok és különb-különbféle mesterségeket mutató emberek, melyek csudálkozásra valók voltak [KemÖn. 264–5]. 1829: Kigyokot mutató Olosz Velte Ferentz adott 7 Rf. 30 xr [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

4. ábrázoló; care reprezentă ceva; darstellend. 1803: (Az abrosz) egyik szélyin veres fejővel varrott jegyetske láttzik, egyik szinéről egy kű keresztetsket, az ellenben valo p(e)-d(ig) O forma Betüt mutató [Désfva KK; UnVjk]. 1810: Egy tőzelést mutató czifrázo vas nyelestol [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 16]. 1849: Ezen szobának egy ablaka előtt egy fejr gyoits gombos Forhang — Nyil formát mutató [Somkerék SzD; Ks 73/55].

5. szemléltető; care ilustrează; veranschaulichend. 1782: Mi örökké azon Petségél éltünk a Magunk dolgaiban ab Anno 1590, a' mint maga a Petségél mutattya a melynek Czimere két Hoszszu Vas, és egy Mesterségünket mutató Lapos Vass [Torockó; Thor. XX/4 Fr. Bartók (59) jb vall.].

6. megmutató/jelölő; care indică; bezeichnend. 1833: A' Naturalekrol s Materialekrol szollo Matarium nincsen is be adva csak az arol szollo számadó könyv, holott a' Diarium articulussát minden pontra citálni, 's a' Számadó könyvben az azt mutató rubricában inferálni kell [Kisecsküllő K; Somb. II].

7. jelző; care arată; zeigend. 1789: vasbol tsinált feketén festett ket fejű Sas Koronáson, ennek p(e)d(ig) közepében egy ütő és fertálytis mutató Réz Ora Rft 200 [Mv; ConscrAp. 43]. 1816: Egy ujj 'Sebbeli Ora az Orákat, és minutákat mutató tábla ... fejár [DLt 456 nyomt. kl].

8. ~ szócika mutató névmás; pronome demonstrativ; hinweisendes Fürwort. 1710 k.: ez a mutató szócika „az”, valóságot tézsen s mutat, semmit pedig senki sem mutat meg [BÖn. 438].

9. vmit kimutató/nyilvánító; care arată/exprimă ceva; etw. anzeigend. 1765: (Bornemissza Ignác) magának való, majd minden generositas nélkül való, gravitást nagyot mutató ember [RettE 193].

10. tettező, színlelő; care se prefăce; heuchelnd. 1753: ha még ehez hasonló adná elő magát, lehetne könnyen meg mutatni, mitsodas igaz Lélek fekszik a szentséget mutató praetextus alatt [Szentisimon Cs; Ks 22. XXlb].

11. vminek látszó; care pare a fi; aussehend. 1783: minyárt ország uttyán kívül vólt edgy Piatzotskát mutató pusz-

ta hely, mely ... az Fogadonakis prospectust és diszt adott [Bergénye MT; LLt Fasc. 13].

II. /n 1. óramutató; arátátor, ac; Uhrzeiger. 1652: Balkéz felől az kapu félen cserfából jo kötözessel csinalt ora láb, fen benne eoreg ütő ora minden készségével, mutatójával, kötele(n) függő pondusival [Görgény MT; Törzs]. 1700: Negj Folyo ora, kopot mutatójával edgjütt no. 1 [Ebesfva; Ut]. 1714: Rézb(e) foglaltott körökes ora, Pixis formara két oldalrul mutatója lévén, futraljb(an) fl. Hung. 10 [AH 45]. 1815 k.: Az egy Monostor-kapu fatoronyban valo egy ora, a torony mindenik oldalán számtáblával s mutatóval ellátva [Kv; ETF 107. 15].

2. mutatóujj; deget arátátor; Zeigefinger. 1635: az mágá ujjaba(n), az mutatoban, pecziet nyomo Gyűrű válá [Mv; MvLt 291. 60a].

mutatódik 1. látszik; a se vedea; sich zeigen. 1632: im vagio(n) ennekem egy kichin poharom latom annak az feneken, mintha vgian az Albert kouaczne neue mutatodnek megh irua [Mv; MvLt 290. 108b].

2. kb. feltűnik, megjelenik; a apărea; erscheinen. 1662: Bethlen István elhitetvén mind a portát, s mind a budai vezért, hogy a fejedelem olly nagy unalomban volna az ország népe előtt, mind csak színnel s kénytelenségből cselekednék, amit cselekednek vala a fejedelem mellett, de csak mutatodnék valamennyire való fegyver fejedelem ellen a fényes portáról, ottan elállának mellőle [SKr 167].

mutató-tábla 1. tartalommutató; tablă de materii; Inhaltsverzeichnis. 1636: Mutato tábláiok az egész gradvalban levő minden fele nemű eneknek [ÖGr Aj. 1a].

2. számlap; cadran; Zifferblatt. 1816: Egy ujj Frantzia proba tétel nélkül való 'Sebbeli Ora a' mutató táblájának mezeje kék [DLt 456 nyomt. kl].

mutatótt 1. rámutatással megjelölt; care a fost arătat/indicat prin arătare; durch Hinzeigen bezeichnet. 1769/1802: A mutatótt kereszties fák határt distinguishingo jegyeknek nem tartathatnak [Torda; TJkt III. 38]. 1841: Illyetén maga ki beszéllése után a nevezett szolgának, az aránt is meg kerdztük, hogy mutatná meg, — mikor a tsiko a lábával a kövek közzé, a mutatótt jukba be lépett, miképpen találta a kiemeléskor [Dés; DLt 1541].

2. bemutatott, előterjesztett; care a fost prezentat; vorgelegt. 1814: Az előmbbe mutatótt Insineri planumot, s rajzolatot látom [Dés; Ks 79. 29. 791].

3. (vmilyen célra) kijelölt; care a fost indicat (cu un anumit scop); (für ein bestimmtes Ziel) festgesetzt. 1578: Az feleky Juhnak it az határo(n) valo Jarassat az varas barma elót, ige(n) nehezyk egez varassul Azert vegeztek eo kegmek hogy ... meg elegeggenek nekik mutatótt hatarral [Kv; TanJk V/3. 172b]. 1580: Ha ky penigh Az neky mutatótt helyeke(n) kwweol Jwhat legeltetty Azt bwntessek megzokot mod zarent [Kv; i.h. 214a]. 1657: (Az ellenség) megüzésére jó ordinanciával Bánházi Istvánt bocsátám ezen szókkal megüzvén, az mutatótt helynél tovább ne menj [KemÖn. 249].

4. kimutatótt/nyilvánított; care a fost exprimat/demonstrat; bewiesen. 1662: Ez volna-e az ő sok szép gazdálkodásoknak, ajándékoknak és sok hozzájuk mutatótt emberségnek meghálálása? [SKr 685]. 1667: utólszor írott leveléből érttettem Kegyelmed mostani keserves igyemben hozzámutatótt jó akarátját [TML IV, 198–9 Bethlen Drú

siánna Teleki Mihályhoz]. 1675: Cserei János Fogarasi kapitány Ur(amna)k fizetést hozzánk mutatot hűségéért rendelt fizetésen kül ez szerint jobbitottuk Urammal ő kmevel [Uti]. 1750: alig vártam modgyát mikép velem (: gyámoltalonságomban :) mutatott Istenes kegyelmességet ... meg hálálhassom [Kiscég K; Ks 83 Caspar(us) Szatsvai lev.]. 1778: emlékezvén a' Communitas Nagyságadnak a szegény helységhez mutatát kégyessigiről esekedni kíván, hogy az mostani Bironak minden szolgálattját pénzü kész oda bé szolgáltatni, hová Natságad parantsolya [To-rockó; Bosla]. 1814: azon vagyok, hogy hozzáam mutatott barátságodat köszönettel viszontagolyam [Görgény MT; Ks 94 Vegyes lev.].

5. (Istentől) nyújtott/lehetővé tett; care a fost dat/ofertit (de Dumnezeu); (von Gott) geboten/ermöglicht. 1657: midőn az Istentől mutatott alkalmatosságot describálnám, és intimálnám is az dolgot nékik, kiadák az választ [Kemőn. 197]. 1664: Jól meg kell azért gondolni az Istentől mutatott jó alkalmatosságot el nem mulatni [TML III, 172 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. 1786: Ha az Ur l(ste)n megmarasztja Czelnán mutatott áldását, a' léssen, a' mi a' Ngd Asztalát Borral fénn tarthatja [TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

mutatóujj deget arátatór; Zeigefinger. 1710 k.: a hosszas fogságban a gutaütésnek jelei kezdének rajtam látszani, kiváltképpen a bal kezemen, a hüvelykem s mutató ujjam között való nagy musculus reszketni kezdett erősen [Bőn. 527]. 1759: az kezecskéit az Gyermekek nem fájlolta, kivált az hüvelykecskéivel, s mutató ujjával az Gyermekek koltsokat is meg fogott, s tartottis [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.]. 1803: az Apám hogi a' mutató ujját tsak a' bőr tartotta Trutza Mnyihailával vágatta el a' bőrt [Toplica MT; Born. Xvc. 1. 115]. 1807: Sztán Antal Beretzi Székely Katona, magos barna szeg ember a jobb mutató Ujja el-vagyon vágva [DLt 101/1808 nyomt. kl]. 1819: főbe akarván engem ütni botommal ellent veték, 's ... jobb kezem mutató ujját meg sértette [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

mutattat (ajándékként) bemutatatt/átadat; a dispune să fie prezentat/predat (drept cadou); (als Geschenk) vorzeigen/übergeben lassen. 1582: Vgian ez Nap Varos kepeben Mutattattam eg' zeonyegett, az Kalmar Peternek mellyet Veottem p(ro) f. 4 [Kv; Szám. 3/VIII. 49].

mutattatik kb. nyújtatik, biztosítottatik; a fi oferit/asigurat; geboten/gesichert werden. Szk: *alkalmatosság* ~. 1662: amint már azelett is palatinustul arra alkalmatosság mutatott bizonyos becsületes követelt kellene a békesség tractálására felbocsátani [SKr 244] * *szabados út* ~ szabad elvonulás biztosítottatik. 1662: fizetéseket ugyan szorgalmaztatják vala, melly hogy nem adatnék, hanem inkább nekik szabados út engedtetnék s mutattatnék, azon nagyon kezd-vén dühösködni egy nap Tergovistyan házokra útvén, egyuttal benne tizehetet ... szabályra hánytak vala [SKr 334].

mutatvány szemelvény; fragment, mostră; Auslese. 1879: Mutatványt is közölt belőle, mely felett én ma is borzongok Nem értettem egy szavát sem [PLev. 62 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mutatványszám tiszteletpéldány; specimen; Freiemplar. 1879: Tuba Lidit nem olvastam. A Havi szem(le) nem jár

Csikinek, csak mutatványszám van neki belőle [PLev. 41 Petelei István Jakab Ödönhöz].

mutiláció megcsonkítás; mutilare; Verstümmelung. 1760: az mutilatoria, vagi páltzazásra ítéltett személyeket a' rendelt időben Octobernek első napján szabadon botsassa [DLt 321 gub.].

mutogat 1. (rendre) megmutogat; a aráta (rind pe rind); (nach und nach) zeigen. 1570: Pesthy Zabo Lwkachne ezt valya, hogy Aztis Latta hogy Zeoch Jmrehne Mwthogatta az Sathorok keozeot Mindennek az gywreot | Nyrew Ambrws ezt vallia hithy zerent, hogy tawajl eztendébe zwrethkor hogy az zeoleben volna, Megen oda Zabo Jmreh Kalmar Jllessel, es Mwtogatyá volt az zelew, hogy Meddegh akaria adny Kalmar Jllesnek [Kv; Tjk III/2. 66, 90]. 1573: Katalin nehay Bwday Zabo Ianosne Azt vallia hogy Latta aztis hogi Nagy szept Approlek Ezwst Mywet eleh hozot eleoh Rwhaiaba Mwtogatta hogi az attyatwl Marat volna [Kv; Tjk III/3. 168]. 1590: Orsoli az Gal kowachi zolgalo leania wallia reggel hogy el jutal mutogatál egj hwuel kest az kit Kapa Ferencz adott volna [Kv; Tjk V/1. 39]. 1610: kerdem ha meg oztottak az örökegeth monda hogi meg oztottak es vgian mutogatta hogy kinek kinek my Jutot benne [Vágás U; UszT 51a]. 1639: Azt latam hogi mutogatak az Aszony Nepek az kezkenéit de nem lattam mi volt benne [Mv; MvLt 291. 180b]. 1762: Gránát gyöngyöt is négy szálát mutogatott [Oltsem Hsz; Mk RN. IX/109]. 1779: edgykor Kemény Miklos Urfihoz mentt, és eő Nga az Istálojában híván ötett, mutogatni kezdette a Lovait néki [Nagysajó BN; KS. Farkas János (58) jb vall.]. 1823: e nem igaz Bánko, melyet látván magamis, azt mondtam ted el ne mutogasd senkinek mert evel porul jársz, mivel e' csak Kurva Bánko [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827 Roska Mitruj (50) szolgálmaember vall.].

2. *ujjal/ujjon-ujjal* ~ *ujjal* rámutat; a aráta cu degetul; mit dem Finger auf etw. weisen. 1662: Melly szomorú jelek a hamar következő közönséges nagy gonoszt ugyan mint egy ujjal mutogatni láttattak vala | Tekintsd meg a 4. 7., 8. verseket is, mellyekkel mintegy ujjon-ujjal mutogatja a Szentlélek, hogy ez nagy hálaadatlanúság ingerlette egyik fel ösztentelőségét, hogy ötet rabságra adná [SKr 342, 703].

3. (kártételt/testi sérelmet ismételt) megnézet/szemlél-tet; a aráta in repetate rinduri (pagubele/leziunile produse); (Schaden/körperliche Verletzung wiederholt) sehen/anschauen lassen. 1596: Azt ne(m) lattam mikor megh verte az J az A Aszont, de az veresehnek kekit latam vertis latam raita kekylt az veresehnek mutogata az A azzony [UszT 11/11]. 1598: Zekely Balintne Ersebet wallia. Lata(m) azt hogi az Zappanos legeny mutogatia vala sebet rut veres vala [Kv; Tjk V/1. 162]. 1630: mutogata Borsos Ura(m) az kar tetelt [Mv; MvLt 290. 222b]. 1631: Koczis Mihalyne mutatá Uramnak az kekét megh monda Beczki Kata hogi mutogasd hires kurua mutogasd ugj mond | Koczis Mihalyne mutogata valtigh az kekeket rajta, enis latam hogi elegend kekek valanak rajta [Mv; i.h. 231, 232]. 1667: Ez Nemes Colosuaj Tanacz parantzolatitjabol, es Nagy Szeócs Mihaly Vra(m) akarattjabol kj menek Bekas Patakba(n) ugyan eő kiglnék karainak megh oculalasa es eligazitasara melly karait mikor eő kiglime mutogatta uolna, es az mitt szemekinkel abba(n) lattunk uolna lattunk ilyen kart [Kv; RDL I. 148]. 1729: aztis hallottam Boda Györne Aszszonyomtól, mikor karát mutogatta nekem

Bartok Uram a Csűrbe hogy ebbe az én sertesim is ette-
nek [Feldoboly Hsz; DobLev. I/141]. 1849: mutagatta a'
testét, mely mind tupa fekete kék volt [Dés; DLt].

Szk: *kéket* ~. 1596: az mely vert es keket mutogatott azt
az l (che)lekette raita [UszT 11/11] * *vért* ~ → *kéket* ~.

4. (iratot bizonyítólág) elő/felmutatgat; a prezenta/aráta
(un act); (Schreiben) vorzeigen. 1573: Nireo Kalman
filstich Leorinch Azt valliak hogi 1570 Ezendeobe Mikor
Birak volnanak ... feierwary Imre feiedelem lewelet Mwtoga-
tia volt es azt Monta hogy En Debreceny vagiok fwsteom
ott vagion, ha kinek my dolga velem Meg talal otth, Ihon az
feiedelem lewele [Kv; TJK III/3. 296]. 1660: Batzka Mada-
rasi Kovacs Martonne ada ertesemre, hogy Fodor Ger-
gely fia Istvá(n), alnok parancsolattját mutogatvan, az
hazbol teovrentelenül es igaz oknell ki akarja hanni
[Eszt-Mk Cserei lev. fej.]. 1753: ezen konkolyt hintó, és go-
noszságot indított emberek mutogattak volna némely írás-
kot? [Törzs]. 1791: (A levelek) közül némelyeket nékemis
mutogatott Köpetzi Uram és olvasat nevezetesen egy Division-
alistis, melyből erdóket, réteket kérdezett és tudako-
zott tőlem, hogy azok hol volnának és kik bírnák azokat
[Várfa TA; Borb. II Mich. Kováts (80) ns vall.]. 1793:
Barta Sigmund bé ment Létzfalvára és Kaszoni István-
nak a maga Létzfálvi Jozságából taxa pénzt hozott s Jozsá-
gárol valo Levelitis mutogatta [Nagylak AF; DobLev.
IV/722 Mich. Szepesi de N.lak (52) ns vall.].

5. számadásban kimutatgat; a aráta mereu (darea
socoteliilor); (bei Rechnungslegung) wiederholt erweisen.
1600: Die 18 Decembris exhibealt egy schedachkat (!) ki-
ben mutogat regestumanak be Adassa vthan valo buza ky
oztast Cub 51 1/2 tt az Atta fl. 257/50 [Kv; Szám. 9/LX.
14]. 1797: 19 forintya amint az Sogora fel irta s mutogatta
van kin hitelbe ezen Hordo ugyan alkalmasint Meg fizeto-
dik ezzel [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

6. (határt/határjelt) rendre kimutat/mutogat; a aráta rind
pe rind (hotarele/semnele de hotar); (Grenze/Grenzzei-
chen) nach und nach bezeigen. 1597: ezen may Hatar
iarasunkba mwtogattak az Alpretye eoreg win emberek
mynekónkis az kereztes hatar fakat [A.csobánka SzD; Ks.] |
Twdom hogy uersengettek az Alpretyek az Nagy mezeyekel
ezen hatar felöl most keozónsigessen ammyntt ky me-
nenk, az kereztes hatar ffakat mwtogatak mynekónk az
alpretyak [Büdos SzD; Ks.] | wynek ky bennonket es mynd
azon Jarok el az Hatarth mwtogattak akkoris az Hatar
kereztes fakat [Szinye SzD; Ks.]. 1625: ot voltam mikor az
Agiagfaluiak es musnaiak az hatart el Jarak Akkor la-
ta(m) hogi az mattisfalviak mutogatiaiak vala az hatarokat
azt monták hogi az hol most az halom vagion az hasittia
megy az hatart az külső fele musnay hatar Mattisfalui nagj
marton mutogatta s Jarta az hatart [Derzs U; UszT 156a].
1714: ki járván azon Határokat Kgltek a mely métaok
mutogatott, azok mind újjak, és tsak minapiak [KvLt I/211
a gub. Nsz-ből]. 1751: az itt valo oláhok aszalgattak az
Controversias helylén ... mind aszszu fákok mutogatanak
jegyek [Remete Cs; LLt Fasc. 150. — "Értsd: határjel-
nek]. 1755: mutogatták az Hátarát ezen Rétnak [Nyárádszt-
lászló MT; Sár.]. 1769/1802: egy Bükfában vagatott keresz-
tet mutogattanak de a Convocalt Fatensek nem ott
mondották az nevezett Határaknak egyben útkezéseket
[BSz; JHb LXVII/3. 47].

Szk: *határ* ~ni. 1755: Amburus Mártan el menván hatar
mutogatni [Nyárádsztlászló MT; Sár.].

7. kijelöl; a marca/aráta; bezeichnen. Szk: *erdő* ~ni. 1799:
Ki menván az Estimált Nyilaknak, ki mutogatása végett, De
a mutogatás elein meg jelent Atyafiak, Gazdak, a' Nyilak-
hoz nem állattak, hanem onnan azon jo, vagy nemis igen jo
akarattal vissza kelletvén jöni, és Communitast kelletett
Gyűjteni Ismét ki mentünk Erdő mutogatni [Torockó;
TLev. 5].

8. bizonygat, bizonyít; a dovedi (cu insistentă); beweisen.
1583: Az Aztalosokatis rea kenszeritettek eo kmek varosul
hogy az eo Torniokat meg epichek, Miwel hogy penigh ze-
gensegeket Mutogattak, ezt tekinthwen hogy vgia(n) !ol
megh chinaloggiek es epwllyeon varosul tiz forintot igirnek
segitsegewl [Kv; TanJk V/3. 275a]. 1603: Myerthogy eo
kgmek az restantia Sattcz adonak exigalasara valaztottak
volt vasarhelyi Balinth Deak es Hannes Adam Vramekat,
noha eo kgmek mostan mütogatiaiak beteges Allapottyokat,
es kewannak azt hogy mas rendbelyeket valaztananak he-
lyettek Eo kgmek varosul arra semmy keppen Nem mehet-
nek [Kv; i.h. I/1. 440]. 1614: My feliul meg neuezet Ozto
birak Az varostol ky adot Instructio szerent Fazakas mi-
halt meg Eskuttettuk, hogi mindennemw Jokat eleo ad es
neuez az ozlasra Annakutanna Bizonios adossagokat mu-
togata, hogi eo tartoznek masnak, Az melj adossagokat El-
soben az keozbeól kj deputaltuk, es meg fizettunk [Kv;
RDL I. 95]. 1699: en valamit bizonyithatok így a' kd in-
tentumat el akaro(m) magamrol fordítani es abbanis artat-
lansagomat mutogatni [Dés; Jk 293a]. 1710 k.: mü Frank
Bálinttal ketten eléggé mutogattuk, hogy ez jó; még egy
derék könyvet is hozott fel Frank, abból is eleget bizonyítot-
tuk, de hiában volt [BÖn. 758].

9. vmi megerősít/bizonyít vmit; a intári/dovedi; bestär-
ken, beweisen. 1662: azmint azután a dolgok mutogatták,
hihető, az parancsolatott vala Szejdi passának, ő is minde-
nekben Ali passátul függene és hallgatna [SKr 565]. 1765:
Tkts Cserei Mihály Ur(am) egész elete fottaig mindennel
bővölködött a' mint bizonyos megh liffu legénségiben
szerzett drága külömb külömb féle substantiák mutogatnyák
máigis [Bölön Hsz; Eszt-Mk Cserei lev.].

10. előtar, kifejt; a prezenta/expune; darlegen. 1579: Meg
ertettek ezis eo kegmek egez warassul Mynemo leveleket
es paranchiolat hoztak vrunkult Az plebanos vram" meg
tartoztatassa felöl. Azert ketteot Az vrain keozzw
kwlgienek Ala Az feyedelemhez es enyhyczek zallichyak
Az eo Naga haragyat, Mutogassak Az kezessegetis, hogy
mint hogy istennek fogsagaba is wagio(n) lambor feo embe-
rek es Attiafyay kezessegere az tartoztatásnak gialazattiaual
ne terhelne, Mert sohowa Innet el ne(m) megie(n) [Kv;
TanJk V/3. 188a. — "Dávid Ferenc]. 1591: Biro vram eo
kegme Elseoben mutogatia az varosnak sok rendbeli
zwkseget rendeltene adot ket vonast f. 2 [Kv; i.h. I/1.
166]. 1601: megh ertettek eo kgmek varoswl az mezarosok-
nak keonieorgeseket, es panazolkodasokat mutogatwan az
baromnak felette zeok es draga voltatt ... kyre valo kepest
kewanniak az hws arranak neweleset [Kv; i.h. 382]. 1843:
én az emberekhez menván, egy hosszú beszédet tarték, mu-
togatván, mily szorongató szüksége lenne az uradalomnak
erdőre, mely az erdőplántálást nélkülözhetetlenné tészí
[VKp 79–80].

Szk: *okot* ~. 1657: kapitánságoként szaggatva proponá-
lám nékik az dolgot jó declaratióval elsőben, megcommen-
dálván híres vitézi forgolódásokat, hűségeket okot muto-
gáték nékik, mintha az pacificatióának conditiója kéválná az

fejedelem felől azért kell elbocsátani hadait [KemÖn. 287].

11. (rendre) kinyilvánít/kifejezésre juttat, kimutatgat; a manifesta/exprima/a da dovadă de ceva (de mai multe ori); (nach und nach) äußern/zum Ausdruck bringen. 1662: Utoljára pedig a fejedelemnek is gyakrabban itt kinn forgásában, annál is inkább kezdte vala udvarát gyakorlani, szeretetinek jelét mutogatni [SKr 283]. 1766: Hogy el hagyta az I férjét és hidegségét, szeretetlenségét hozzája bizonyos szavaival mutogatta hogy soha hozzá vízzá nem mégyen, nem szereti, nem is szerette soha [GörgJk 207].

12. *ilan* ide-oda mutatgat, erre-arra hivatkozik; a face cir-mir; wiederholt hin und her zeigen, auf dies und das Bezug nehmen. 1599: Chanady Ferencz vallia egynehanizor kertem Nyreo Josatol^a de en eleottem chyak imida amoda mutogatott es eleb halogatott [Kv; TJK VI/1. 291. — "A pénzt, amellyel adós volt]. 1658: Kértem vala Kegyelmedet, hogy az mely jobbágyom Sütő Györgyöt szolgálta, ne felekezzék el róla Mindenfelé mutogat ú, de ne hagyja Kegyelmed reá, mert majd tökéletlen olyan kicsiben [TML I, 294 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1664: Majtini Andras megh halván szállattanak volt minden nemű acquisitumi s bonumi á feleségére, kiis meg halván, mi voltunk közeléb való Atyafiak, s azok az bonumok minket illetnek ... egy néhány izben requiráltom à Kolosvári Uraimekat, hogy adnák kezemb(e), de csak ide s tova mutogatnak, és így az igaz véreket illetendő jók, más idegenek által disszipoznak, nekünk nagy kárunkra [SLt 25. IV. 2].

13. *vkire* ~ vkire hivatkozik; a face referiri la cineva; sich auf jn beziehen. 1589/XVII. sz. *eleje*: Ha valamely Keörmives Mestert az Varosbeli ember, vagy egyeb kwiseő személy hozzá huiand Házához, megh mutatun annak mit akarna az eo házánál mieltetni: Ha az szegeőtségh véghez telliesseggel nem mehet, szabadon más mestert hiasson házához ha az miueltető ember huiatalliaira hozzá nem menne, vele nem akarna szegődni, hanem az eleőször

huiatot mesterre mutogatna, oly szin alatt, hagi nem akarna annak ártani Ez dolog meg bizonylúan mindenik mester huszon eőt eőt forintal erősen megh bwntettessek [Kv; KómcArt. 15–6].

14. *pert* ~ perrel fenyegetőzik; a amenința cu intentarea unui proces; mit Prozeß drohen. 1573: Kalmar Janos ha meg Alkwszik az varoszal lo, es azt Jo Newen veszik eo k. hwl penig Tërwenkedny akar Arrais gongiok leszen eo kegnek Szeot Meg vgian Nehez Newen veszik eo k. hagi Eccher bekeszeget kwant, Mostan penig pert Mwtogat [Kv; TanJk V/3. 93b].

15. kb. kilátásba helyez; a pune în vedere; in Aussicht stellen. 1657: az svecusok magyarországi, az litvánusok lengyel királyságot mutogatnak öngaságának, melyeknek nagy és nehéz voltak lehetetlenséget importálnak [KemÖn. 190].

16. *~ja magát* a. mutatkozik vhol; a se apăra/a apărea pe undeva; sich irgendwo sehen lassen. 1602: Teutsch Janos ket hetigh nem igen mutogatta magath minthogy az bodulas esett [Kv; TJK VI/1. 589]. 1704: Reggel valami lovasok, kucok mutogatván magokat a Kómal-tetőn, a kösziklán a keresztnél de mikor onnan leszállingóznak, nem olvashattunk többet 14-nél [Kv; Kve 288 SzF]. — b. meg-megjelenik, fel-feltűnik; a apărea; erscheinen. 1705: Ma reggel esett vala valami kis lárna mert a kurucok itt körül mutogatták magokat és a kistornyai malomnál égettenek is [WIN I, 503]. — c. meg-megmutatja magát vkinek; a se arăta cuiva; sich vor jm zeigen. 1705: Az németek mindennap ki-

járnak zsákmányra A kurucok is mutogatják néha magokat nekik, de semmi dolgot nem cselekszenek [WIN I, 532]. — d. büszkélkedik, feltűnősködik; a umbla ȋnțoș; stolzieren, sich in auffälliger Weise benehmen. XVIII. sz. *eleje*: az Örög Ember is ki Leányt, vagy Iffiu Aszszont véssen, nem férje a Felesiginek, hanem tsak Pasztora, akarmint mutogassa maghat, turpis Senilis Amor [JHb 17/10 lórtartási ut.]. 1710: (Bánffy Dénes) mindennap fejedelmi köntösökben mutogatja vala magát, kivált minekutánna a baronatusi titlust publicáltatá [CsH 112]. 1772: (A gárdisták) járnak le idehaza engedelemmel büszkélkedni s magokat mutogatni [RettE 269]. — e. vmi vhogyan mutatkozik, vmilyennek látszik; a se arăta; sich zeigen, scheinen. 1662: az szerencse jól kezdvén magát mutogatni az haza igazgatásában, az szomszédságbeli lengyel- és két oláhországbéliekkel és végbeli török tisztviselőkkel jó szomszédságot visel vala [SKr 142–3].

mutogatás 1. (kár) megnézetés/szemléltetés; inspectare/verificare (a pagubelor); (Schaden) Beschau. 1620: engemmet az panchel chehi biro falu zauauul huiatott vala chehre Doboka var megyeben ualamy pallonak elvagasanak mutogatasara [RLt O. 5 Sos Mihaly kidej (48) Doboka m. vice bírāja vall.].

2. mutatgatás, irányítás; indrumare; Leitung, Weisung. 1831: Abba vagjok ennyi felszegecségemben szerentsés, hogy egi fel serdülendő Fiatskám bele kapott mesterségembe, a' ki az én mutogatásom mellett faritsal [Dés; DLt 828].

3. (határ)kimutatás; indicare, arătare (a hotarelor); (Grenze) Nachweis. 1776: Meg latván Szilágyi Sándor Uram, hogy a Nagy-Laki és Káptalani Örögök most az ő kigyelme birodalmában lévő helyre, és kaszállora reá mentenek szitkokkal, és kemény meg kötözéssel fenyegetvén, szándékokban és letett hitek után teendő mutogatasokban, és világosításokban impediálta [Fejér m.; DobLev. II/477. 1b Kövesdi Boér Pál hites assz. kezével].

4. kijelölés; marcarea, arătare; Bestimmung, Bezeichnung. 1799: Ki menvén az Estimált Nyilaknak, ki mutogatása végett, De a mutogatás elein meg jelent Atyafiak, Gazdak, a' Nyilakhoz nem állattak Communitast kellett Gyűjteni Ismét ki mentünk Erdő mutogatni [Torockó; TLev. 5].

5. látványosság megmutogatása; asigurarea vizionării expozitelor; Darstellung/Vorführung einer Sehenswürdigkeit. 1823–1830: Mindezen ritkaságok házaiba való bemene-telért, mutogatásért, magyarázatért a gondviselőnek, szolgáknak stb. elment 200 Rhf [FogE 186. — "A drezdai múzeumban].

6. bizonygatás; dovedire, demonstrare; Beweisführung. 1605: Megh tekintwen Teutsch Janosnak sok sopankodasit az varos eleot valo esedezeset keonicorgeset kar vallasinak mutogatásit az Colosi Camara Jspansagarol engettetek megh neky szaz hatwan kilench frtot [Kv; TanJk I/1. 526].

7. fitogtatás; fálire (cu ceva); Großtueren. 1657: Imé az előmenetelnék grádusára léptél; intelek azért szeretettel, meggondold, micsoda dolog bizattatott reád, és magad jó legénységednek mutogatásával s hirtelenkedéssel magadnak veszedelmet, és közönséges kárt uradnak s nemzedeknek ne szerezz [KemÖn. 200].

Szk: *maga elméje* ~a. 1678–1683: Egi kis rövid politia melljet nem magam elmem mutogatására sem mas politicussabbak tanulasara, hanem Is(te)n az kiket ez Kornis hazban megh marazt, iovoltabol azoknak tanulsagara, nem artol-mosnak itiltem pennara venni [Ks Kornis Gáspár kezével].

8. *ide s tova/imide amoda való* ~ kifogáskeresés, huzavona; tărăgănare, întirziere; Bemängelung, Verzögerung. 1659: egj turbát, melyb(en) volt harmjnczeöt forjnt negj taller es egieb edjietmásis el vittek paranczollyuk Koncz Andras huiünk minden el uit jouait mingjárast taub való es imide amoda való mutogatas nélkül, megh adassa [UszLt 26 fej.]. 1664: Magyar Ig(enben) lako Gergely Janos instala hogy az puskasok közöl k(ibocsa)tanok Minek okaert kegyelmessen es igen serio (parant)solyuk hüsegednek latvan ez levelünköt mindgyarast min(den) imide amoda való mutogatas nélkül az puskasok közöl bocssassa ki [Incz. III. 4 fej.]. 1671: a' meg-bántodott fél Vármegye székin vagy gyűlésin meg-bántodását adgya elő, s' comproballya-is, melyet minden imide amoda való mutogatas és kedvezés nélkül, a' Fő Tisztek tartozzanak igazításban venni [CC 46]. 1679: (A szökött jb-ok) valaholot fel talatlatni fognak eő kglme szolgai mingyárt minden ide s tova való mutogatas nélkül, eő kglme arra rendeltet embereinek kezekb(en) adni el ne mulassa [WassLt fej.].

mutogató I. *mn* bizonyító; care dovedește ceva; beweisend. Szk: *elméjét* ~. 1777: (Vida István) sok elméjét mutogató énekeket írt s ki is nyomtatta [RettE 382].

II. *fn* be/megmutató; persoană care prezintă/arată ceva; (Museums)Führer. 1796: Bibliotheca mutogatónak 30 xr, Portzellán, Chinai és Japoniai Cabinét mutogatónak 3 Rfl Fegyveres Ház mutogatónak 3 Rfl Torony mutogatónak 20 xr [ETF 182. 27 Gyarmathi Sámuel fej.].

mutogatattik (határjel) ki/megmutattatik; a fi arátat/indicat (semnele de hotar); (Grenzzeichen) bewiesen werden. 1784: ugy gondolom, ezek a kövek, melyek a' több emberek által mutogatattak valasztyák el a két határt egy mástól [Gyertyános H; JHb XXXI/51. 35].

mutter anyacsavar; piulitá; Mutter (Schraube). 1822: vett kezéhez Három muttert és Öt pilom (!) szeget nyom 10 1/2 fontot [Dés; DLt az 1821. évi iratok közt]. 1846: (Az) uj Tengelynek ... mind a két vege ujra megvágasa 2 uj Muterel együtt Rf 12 xr 30 [Kv; Újf. 1 Augner György kov. m. kezével]. 1864: 2 uj mütter egy uj Saragja Lánca a hátulso Saragján [Kv; TGSz 37].

Szk: ~ *igazító vas*. 1812: Egy mutter igazító vas xr 14 [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 10 kov.] * ~ *lyukasztó*. 1812: Egy el töröt mutter jukasztó [Mv; i.h. 11 ua.].

mutteres anyacsavarral ellátott, anyacsavaros; cu piulită; mit Mutter(schraube versehen). Szk: ~ *kapocs*. 1852: Az első víz kerék a szorító pántok helyett, négy helyen, külön két srofos, mutteres kapcsolokkal van el látva [Km; KmULev. 2 malom lelt.] * ~ *srofos szeg/srófszeg*. 1849: két mutteres srofos szeg hidhaz valok [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. 1851: régi szekér szin; ebbe van egy rét gyalu ... három gyalu vassal, az alsó gyalu öt mutteres sróf szeggel fel srofolva [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

mutuál kölcsönvesz; a imprumuta; ausborgen, entliehen. 1718: jollehet subrepartitióink meg vadnak az falukra de pénz is az Militia Tiszteitől kellett mutualnunk, ugj kerültük az Executiot de mar onnan is ki fogitunk [Somlyó Cs; Ks].

mutuált kölcsönvett; imprumutat, (care este) luat cu imprumut; ausgeborgt, entliehen. 1728: mint hogy késedel-

mét nem szenved à dolog, bizonyos (!) helyről mutuált pénzel potollyák ki hogy az Falilia közönséges dolgai egész confusiob(an) ne legyenek [Déva; JHb XXII].

mutuj bamba, ütődött; mutálau, nerod, prost; Tölpel. 1793: szép szavaira soha semmit sem felelt a' Néhai Gróf Ur jelen létiben, hanem háta megé le tsufolta, Siketnek, boldondnak, mutujnak, bestelennek nevezvén [Koronka MT; Told.].

Hn. 1845: az ugy nevezett Mutuj Gödre [Varalmás K; EHA].

múzeum 1. muzeu; Museum. 1823–1830: (Göttingában) nevezetes a tanácsház, az univerzitás épületei a múzeum [FogE 231].

2. dolgozószoba; cameră de lucru; Arbeitszimmer. 1732: A predikator museuma tapasztatlan és ablak nélkül való [Szemerja Hsz; HSzjP].

muzulmán I. *mn* mohamedán; musulman, mahomedan; mohammedanisch | török; turc; türkisch. Szk: ~ *birodalom*. 1619: az keresztény császárság nem olyan, mint az muzulmán császárság az egész muzulmán birodalomnak egy fejedelme vagyon és az gyermekről gyermekre marad. Mihelt az muzulmán császárok az fejedelemségbe beléülnek, az egész muzulmán birodalom mindjárt egyszersmind fejet hajt [BTN² 365] * ~ *császárság* → ~ *birodalom* * ~ *nemzet*. 1619: az hatalmas császárnak, és az muzulmán nemzetnek árulói vadtok — ügymond —, de bizony megbánjátok | Jött az követ azért, azmikeppen az régi szokás volt, hogy új császárt adván az Isten az muzulmán nemzetnek, azt köszöntse s üdvözelve, és az régi eleiknek egymással való régen egybekötött frigyeket megerősítse [BTN² 181, 262]. 1662: naponkint a ti vitézitek valahová fordulnak, hatalmas győzhetetlen császár vitézin, a méltóságos muszurmán nemzet mindenütt szép szerencsékkel járnak [SKr 184]. 1710: A török udvar látván a kereszténységnek nagy szerencséjét és a muszurmán nemzetnek szörnyű romlását, megismerik, hogy Isten őket a bűnért bünteti, megszégyén a német császárral hittelt tett békességet [CsH 198–9] * ~ *nemzetiség*. 1653: „Hatalmas bassa!” „Az egy Isten minden jóval megáldja hatalmaságodat és az hatalmas győzhetetlen császárt és az egész muzulmán nemzetséget” [ETA I, 31 NSz A mv-i ariánusok és szombatosok a budai basához 1595-ben]. 1662: hallatott volna is olyan szó a töröktől: kár volna azoknak sokáig élniük, akik miatt a muzurmány nemzetségnek az egy vár alatt annyi kára esett volna [SKr 623].

II. *fn* az iszlám híve, mohamedán ember; musulman, mahomedan; Mohammedaner. 1619: valaki az hatalmas császárnak s muzulmán nemzetnek igaz szolgája, s jót s igazat kíván s maga is igaz muzulmán, az én uram felől nem adomány — s igiretre néz, hanem igaz szolgálatjára, azmelyet eddig megmutatott és most is mutat az hatalmas császárnak és muzulmán nemzetnek | Ha igaz muzulmánok vadtok, nekünk tartoznátok több igazzal, hogynem mint más [BTN² 363, 385–6].

múzsza muza; Muse. 1811: Mu'sám Árokalyát főképpen énekli, Annak Ritkaságát 's szépségét érdeklí | Mu'sám jer azért is, mind a világ előtt, Igyekezünköl mutassuk meg mi lött | Oh te szép függő Kert Képzelek a' Pimpla és Pierus Hegyen, Képzelem a' kilencz Mu'sák' sétálását És rendjeid között választott szállását [ÁrE 3, 44, 126]. 1879:

Óhajtom, hogy csókoljon annyiszor képen a múzsa, ahány-szor a feleséged [PLev. 68 Petelei István Jakab Ödönhöz].

muszdaly kocsánytalan tölgy; gorun; Steineiche. 1785: a Kecsek mint egy palcza es egy fejsze nyel korani szép tserefa fiatalokat es tsere muszdajokat kereken es oldalul meg hán-tohattak [Kórispatak U; Pf]. 1791: az Oláh Toth Falusi Ha-tárokon tanítato Szálás, Mak Termó, Tölgyes, Cser, Bükk, Musdaj, és más egyébbféle Fákkal telles, elegyes, 's alább va-lobb Bokros Erdők [Szentásló TA; JHbK XXVI/10].

Hn. 1626: az Musdal alat (sz) [Bikfva Hsz; EHA]. 1628: Musdaly oldalan (e) [Szucság K; KHn 253]. 1679: az mus-daly alat (sz) [Bikfva Hsz; EHA]. 1732: Musdaly nevezetű erdő [Szucság K; KHn 253]. 1744: A kis Musdály Cserefás fiatalos Erdő [M.bece AF; EHA]. 1758: A musdajon (sz) [Sztána K; EHA]. 1765: Musdallyan (e) [Szucság K; KHn 254]. 1798/1812: Musdajon (sz) [Nyárádsztrmárton MT; EHA]. 1813: A' Mu'sdaj megett (sz) [Zsobok K; KHn 323]. 1815: A Kis mosdályba (sz) [M.bece AF; EHA]. 1816: Mus-dallyon (sz) [Nyárádsztrmárton MT; EHA].

muszdalyfa kocsánytalan tölgyfa; gorun; Steineichen-baum. 1718: Alábbatska tavally le ésett egy jo Musdally fa [MNY XXXVIII, 53]. 1785: ugy lattuk s itültük hogy azon ketske ragas miatt meg hibaztanak erősen a fiatal tsere musdaj fak [Kórispatak U; Pf].

muszdalyos muszdallyal benőtt (föld); goruniş, gorunişte; (Erde) mit Steineichen bewachsen. Hn. 1589 k.: az musda-los uta mellett (irt) [Malomfva U; EHA]. 1685: Az Tikos Arkán fellyül az musdalyos oldalon az verőfényen (sz). Az Tikos Fő alatt az musdalyasban egy darab tövissé föld [M.köblös SzD; EHA]. 1714: Musdalyosb(an) egy darab erdő [Lengyelfva U; Orb.]. 1864: Musdalos [Malomfva U; Pesty, MgHnt 248b].

muszdalyos tölgyfa kocsánytalan tölgyfa; gorun; Stein-eiche. 1666/1793: a ki pedig musdajos tölgyfát tsak hátán hoznais, a ki fentőnek vagy egyéb darék műbe való makkos bikk fát, musdallyos tölgy fát meg hantana vagy le vágna, azért maradjon három forinton, mely birság simpliciter a Falué legyen [A.csernátan Hsz; SzékFt 19].

muszika 1. zene; muzicá; Musik | zenélés, muzsikálás; muzicá, cintare la un instrument muzical; Musizieren. 1594: Musikához ualo trombitak tokostul uagion No 4 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22]. 1657: Gyulafi Sámuel és Bethlen István középső leánya lakodalma volna Fejérvárat gyászos álla-potban muzsika nélkül [KemÖn. 131]. 1660: asszonyunk ő nagysága ideérkezvén városunkban, az ő nagysága trombitá-si meglátogatván bennünket muzsikáikkal, az ő nga méltó-ságos tekintetiért adtunk nékiek az b. czéh parancsolatjára f. 1 [Mv; EM XXI, 537]. 1710 k.: csinála ugyan egy úri va-csorát négy asztalhoz, de mint özvegy embernek, násznagy, vőfély nem kellett muszika sem volt [BÖn. 753]. 1711: neki kártya, kocka, musika, vadászat egyéb haszontalan-ság nem kell [CsH 463]. 1714: Musikához valo 1. Virgima (!) nevű Instrumentam hosza való requisitumokkal [AH 57]. 1739: vendégség, táncz, musika absolute tiltassék meg* [SzO VII, 399 gub. — "Böjt idején"]. 1758: Muzsikán is kap-tam, de az karhegedűmet ... egy barátom ellopá és össze-verontá [RettE 80]. 1777: hallottam Oprián János csúrinél musikát, és vigasságot [H; Ks 114 Vegyes ir.].

Szk: ~t tanul. 1811: a' Gróf-is, Miskát és Gyurkát, Küldi Kolo'svárra tanulni Mu'sikát [ÁrÉ 38] * *insztrumentális* ~ hangszere zene. 1636: Az Instrumentalis Musicanak első eredeteket, és találtatásokat szorgalmatosan nyomózzák [ÖGr Aj. 7] * *török* ~. 1704: mikor a németek bėjőttének Erdélybe és az urak valamely vendégségnek idején bár ne török muzsikát, hanem csak török nótát is amikor fütatta-nak a németeknek, mindjárt megharagudtanak [WIN I, 230].

2. hangszer; instrument muzical; Musikinstrument | he-gedű; vioará; Geige. 1636: Az orgonán értvén minden fuvos és tömlős sipokat az mi nemű a' Magyaroknak első Musi-cajok, az bordo sip, vagy duda-is [ÖGr Aj. 7]. 1736: az nagy embereknek régi időben mikor mulattanak, igen kedves muzsikájok volt az török sip, egyszersmind az dob | (Apafi Mihálynak) Igen kedves muzsikája volt az duda [MetTr 330, 336]. 1794: Városi Szolga Biro Korponai Samuel Vram a' Czigányok közzé jöven Mazurhoz ment hogy hívja musikálni, de midőn ő azt felelte volna hogy nintsen musikája, minthogy hegedűjét zálogba vetette, a fiamhoz Groszuj Antalhoz mentek ... és kérték a hegedűjét tőle de ő nem adta oda [Ne; DobLev. IV/728. 1b] | azt mondá hogy menjek-el musikálni, de én azt felelvén hogy nintsen hegedűm, mivel tömlőzt váltáságért zálogba vetettem, töl-lem el-mentek hogy mástol kérjenek számomra musikát [Ne; i.h. 2b Mazur Farkas 48 zs vall.]. 1799: Negy Legény töllem a' Musikást el akarván venni ott addig huzolod-tunk, mig a' Musika is össze romlott [Berz. 4. 31. N. 27]. 1806: ebéd felet N. Papa meg ditsért hogy Misivel ellenzet-em a Musikának Susikatol való elvételét [Dés; KMN 313]. 1829: el küldé engemet hogy a musikásokat vinném a Vardára, a musikájokat akasszszam fel a Szegre [Szárhegy Cs; LLt].

Szk: *török* ~. 1704: (A németek) minket a mi hűségünkért azzal csúfolnak, hogy török muzsikát hozattanak elő, s azzal muzsikáltattanak [WIN I, 230].

3. ~t verő óra zenélő óra; ceas cu muzică; Spieluhr. 1714: Fekete futrálj(ban) Musikát verő négi szegletes ora fl. Hung. 24 [AH 45].

4. zenélni-tudás, hangszerezen játszás; cîntatul la un instru-ment muzical; auf Musikinstrument Spielen, Musizieren-können. 1770: Haller János személyére, latinítására, egyéb nyelveknek tudására s muzsikájára nézve akárhol meglehet [RettE 227–8].

◊ Szn. 1824: Musika Anna [Burjánosóbuda K; RAK 34].

muszikácska hangszerecske; muzicuță; Musikinstrument-chen. 1681: Török sip uj Nro 2 ... Virginia Orosz Musi-kaczka, ighen kiczin, fa Tokostol Nro 1 [Vh; VhU 539].

muszika-eszköz hangszer; instrument muzical; Musikin-strument. 1636: Az régi Pogányok az friss vendégségek-ben azon Musica eszközöknek zengések, pengések mel-lett az igaz Istent-is dicsérték [ÖGr Aj. 8].

muszikai zenei; de muzicá, muzical; musikalisch, Musik-. 1636: Polidorus Vergilius Lib. 1. de invent. rerum cap. 14. ugy okoskodik felőle, hogy az musikai mesterseget az termé-szet adta légyen ajándékon az embereknek | az uti járás, avagy akarmi dolog tételbeli munkának fáradságát-is meg enyhíti, ha tellyességgel el nem űzi-is, tsak valami paraszti dudolás, danolás, és süvöltés-is, mentől inkább tehát az mesterseges musikai zengedezés? [ÖGr Aj. 7–8].

Szk: ~ eszköz hangszer. 1636: szent David a buzgó hivet az muzikai eszközökkel való Isteni ditséretre kisztegeti [i.h. 8].

muzsikakönyv kottás könyv; caiet de muzică; Notenbuch. 1594: Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium Az Musicusok hazaban Fekethe fenieő ladachka vagion No. 1. Musika keőniuekel rakua uagion [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 29].

muzsikál 1. zenél, hangszeren játszik; a cinta la instrument muzical; musizieren | hegedűl; a cinta la vioară; auf der Violine/Geige spielen. 1705: Tizenkét trombitás és egy rézdobos is volt, akik szüntelen muzsikáltak [WIN I, 522]. 1741: mint hogj mi Jobbagj vagyunk az Mlgs Ur(na)k s muzikálni kételenségünk tartja hogj az Ur kortsomáján muzikállyunk, Sokszor ejjel nappal muzikáltunk az boron ivokat tánczal meg elégitettük [Fráta K; BLt I Hoka Marcsi (50) jb vall.]. 1767: midőn a korszomáról ki mentünk az utszán Udvar András egy felé akar vala vinni Liányos házhoz muzikálni, Csenteri Mihály pedig más felé [Betlensztmiklós KK; BK. Rádúj Gyurka (40) zingarus vall.]. 1769: egy lakodalam lévén a Teszurban ... Gláva Togyer is ott volt Dudájával muzikálni [Bukuresz H; Ks]. 1784: magunkal el vittük volt Bőgőzi Fekete Sigmund Uramnak egy Fereznt neuű Fiát aki azon mulatságunkba nekünk muzikáljon hegedűjvel [Béta U; IB. Agilis Kisseb Szejes István (32) vall.]. 1794: nagy Bőjt lévén a' Catholicusoknak nem zabad muzikálni | engemet hivutt a Szolga Biro hogy muzikaljunk ő Kgylmének [Ne; DobLev. IV/728. 1b, 5a]. 1829: az napon pedig setét estvli időkortájban muzikáltak s tántzoltak domboltak [Szárhegy Cs; LLt]. 1833: Újparaszt Vasvilla István keveset muzikálni, klárinétozni pedig jól tud [DLt 773 nyomt. kl]. 1843: ki fogadták új paraszt Jobbagy Grékuj Josit minden héten vasárnapokon muzikálni egy melléje meg kívántato Kontorassal [Náznánfa MT; Berz. 21].

2. (béka) brekeg; a orăci; quaken. 1806: Martius 22a estve felé setáltunk a Békakat hallottuk muzikálni [Dés; KMN 314].

muzsikálada kintorna; flaşnetă; Leierkasten, Drehorgel. 1759: szállitasson el Egy musika Ládát Egy új Hege-dűt [Sárd AF; TSb 51].

muzsikálás zenélés, vmely hangszeren játszás; cintat la un instrument muzical; Musizieren | hegedülés; cintat la vioară; Geigenspielen. 1636: a Christus medjére azok az Isteni tiszteletben levő muzikálások meg-is szüntenek hanem sok seculumokkal azok után kezdetett lassan lassan tíf-rasagnak okáért az Ecclesiakban bé tsuszni mászni [ÓGr Aj. 8]. 1677: hasonloképpen egyéb vétkeknek nemeivel való büntetésekben-is: magok autoritásokból pedig, a' közönséges szabadság ellen való tilalmazásokat, a' minéművek tánczolásért, muzikálásért, szokot helyekben való vad fogásért való tilalmakat, és abból következő büntetéseket közönséges Constitutio nélkül, a' Fő, és Vice Tisztek ne cselekedgyenek [AC 238]. 1772: Mind a ketten hallottunk Musikálást Tántzat és rikoltozást a Mlgs L.B. Henter Ádám Ur ő Nga Kortsomáján Vasárnaponként [Dés; DLt 321. 48b Joannes Kis (38) ns és Klara Pogáts (25) cons. Joannis Kis vall.]. 1794: kérték az hegedűjét tőlle hogy vigyék Mazurhoz mu'sikálás végett, de ő nem adta oda [Ne; DobLev. IV/928.

1b]. 1844: Kis János reggelre kelve Vasárnap el hivutt Sinfalvára azt mondván, hogy egy Czigánnak adgya Musikálásaért — De a' Czigány akkor nem érkezvén Hegedűlni adott hat Rforintot [Bágyon TA; KLev. — *A bugyagó nad-rágot].

muzsikálgat hegedűlget; a cinta la vioară; auf der Geige spielen. 1794: a' fiamhoz Groszuj Antalhoz a' ki nem régen kezdett mu'sikálgatni, mentek a Polgárral és kérték az hegedűjét tőlle hogy vigyék Mazurhoz mu'sikálás végett [Ne; DobLev. IV/728. 1b].

muzsikáló 1. hegedülő; care cintă la vioară; auf der Geige spielend. 1880: A Budapestből kivágott két képet küldtek Kék és veres plajbással van a kép kimázolva. Az egyik egy muzsikáló és ábrázoló vén cigányt ábrázol [PLev. 73 Petelei István Jakab Ödönhoz].

2. ~ óra zenelő óra; ceas cu muzică; Spieluhr. 1712: Egy arany óra egy falra való kerek ütő orát praetendal az Apór Familia Egy Musikáló óra vagyon [ApLt 5]. 1726: Groff Haller János Uramnak holtom után hagyom az Musikáló Orát [i.h. 3 Apór Péter végr.]. 1849: Mu'sikáló nagy óra ... 200 Pft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

3. muzsikáláshoz való/szolgáló; pentru cintat la un instrument muzical; zum musizieren dienend. **Szk:** ~ hely muzsikus pódium. 1657: az ajtó felett vala egy muzsikáló hely, deszkás [KemÖn. 84] * ~ szék 'ua'. 1724: Musikáló szék; és azon két deszkában szegezett gyertya tartók [Korónka MT; Told. 29/12]. 1736: Volt peng az színben két muzsikáló-szék magosan felcsinálva, az egyikben muzsikáltak az vőlegény muzsikási, az másikban az örömatyáé [MetTr 383]. 1746: Felső Palotán levő Musikáló Széken vagyon szál deszka 7 [Marossztkirály AF; Told. 19].

muzsikáltat 1. zenéltet, húzatja vkivel; a pune pe cineva să cinte la un instrument muzical; musizieren lassen | hegedültet; a pune pe cineva să cinte la vioară; für sich auf der Geige spielen lassen. 1704: mentünk conversatióra Kornys uramékhoz, és ott sokáig muzsikáltattunk és az asszonyok muzsika mellett énekeltenek | török muzsikát hozattanak elő, s azzal muzsikáltattanak [WIN I, 72, 230]. 1710: hogy megháborodott elméje^a csendesedjék, hegedűsöket hivatott, s ott muzsikáltatott a fejünél [CsH 298. — *Apor István-nak].

2. ~ja magát húzatja magának; a dispune (cuiva) să i se cinte (la vioară); für sich musizieren lassen. 1664: Ő bizony csak vigan vagyon mindennap, muzikáltatja magát és azt mondja, hogy fizetne annak az ellenségnek, az ki alája jűne Kóvárnak [TML III, 95 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. 1772: Gazmér Györgyvet elégszer tudom hogy Vasárnap reggel Templom előtt magát Musikáltatta a Kortsomán [Dés; DLt 321. 64a Mich. Szavai (48) ns vall.]. 1796: virattigis mu'sikáltotta magát, tánczoltak, és ittak sok izben [Kv; AggmLt B. 15]. 1842: a jelen volt musikussokkal magukat muzikáltatták [Dés; DLt 1298]. 1846: Darvas János azt felelte, hogy ő úgy egyezett meg Pál Daniellel, hogy mikor néki téttenzi fog magát a' Bandával musikalassa [Dés; DLt 530/1847. 16].

muzsikáltatás zeneszóval való mulatozás; petrecere cu muzică; Zechen beim Musikklang | hegedültetés; faptul de a pune pe cineva să cinte la vioară; Spielenlassen auf der Geige. 1735: meg esett sokszor hogj a jo Igen p(ataki) bor

tekaioikal egietembe [Kv; i.h. 6/XXIX. 32 Bachi Tamas sp kezével].

E címszót vö. a *muzsikás* címszóval.

muzsikus-cigány cigányzenész; láutar igan; Zigeunermusiker. 1790: Drassai Sakadalomkor Musikus Czigányok-(na)k Hung f 2 [Drassó AF; TSb 24]. 1810: Thordai Musikus Czigány Suki Vojssa Latzinak a haja mostani módi szerint el-vagyon vágva [DLt 151 nyomt. kl]. 1818: Berki Latzi musikus tzigány [Dés; RKak 142]. 1859: halt meg Dobos Jozsi muzsikus cigány 67 éves korában [Dés; RHak 101]. 1862: Dani Imre muzsikus cigány [Szentkirály K; Rak 31].

muzsikus-leány zenészlány; muzicantă; Musikermädchen. 1618: Az varró leán felől sok fāradságunk, munkánk volt, de mi soha szerét nem tehetük. Végre csak az Juszuf csausz muzsikus leányát is megvesszük vala, de azt izené, hogy ha százezer oszporát adnának is, nem adják el gyaurnak, mert nem szabad [BTN² 167].

muzsnai a Muzsna (U) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Muzsna/Mujna; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Muzsna. I. mn Muzsnak lakó; din/care locuiește in Muzsna; in Muzsna wohnhaft. 1625: Tamas bwkiben Matis falua feleol en tudasomra nem birt Musnai ember [Nagyalambfva U; UszT 155b]. 1713: Langos Marton Musnai nemes Ember hiti után így val [JHb XXV/40].

Szn. 1730: Josephus Musnyai [Dés; Jk]. 1735: Musnyai Joseph [Dés; Jk]. 1741: Josephus Musnai [Dés; Jk 7]. 1759: Musnai Éva [Hermányi, EDEM. 617].

II. *fn* Muzsna lakosa; locuitor din Muzsna; Bewohner von Muzsna. 1610: az Agiagfaluiak az Musnayakoth az Cir-calasnak rendire Citaltak volt [UszT 22].

mű 1. munka; muncă, lucru; Arbeit. 1551: Az keg. zablayanak mynden myet megfyzettem [Nsz; LevT I, 90]. 1561: Ha valamely legeny es warasa igne Miuelny es it az varason myet nem talalna kiert oly herre ky menny a hun semmy ceh nynchen olyan helyen ket hetnel toab ne leg'en zabad myelni [Kv; ÖCART.]. 1570: Kyreom Kegel: hog szezezo(n) egy Kywymyweszt Kegel: oth az Tw kegel: tek varosaban szak (!) egy Kw oszlopoth Rakatna(n)k fel annak vtanna Teob mywet es adna(n)k neky ha it akarna maradny [Bethlen SzD; BesztLt 115]. 1581: Az Pallerok az Mywet siettessek a mint Jobba(n) lehet [Kv; TanJk V/3. 238a]. 1585: fizettünk Ach Antalnak az hiazas mywetol f. 5 [Kv; Szám. 3/XIX. 39]. 1589/XVII. sz. eleje: minden keömiuesek tartozzanak serenien iol es huien az mwmben szolgálni [Kv; KómcArt. 15]. 1590: az A ... myües Ember, Asztalos, az mith myüeuél talalt ne(m) osztotta megh velünk [UszT]. 1597: Ach Lúkachnak Jeowendeoben walo mw feyebe attünk tt f 8 [Kv; Szám. 7/III. 29]. 1626: az Achyok miueihez szarü es Lecz szegeknek veot vasat No: 14 [Kv; i.h. 16/XXVII. 26]. 1640: Minden, mikor az Czeh Apa Fejedelem avagy waras szamara valo miuet parancziol, engedelmes legyen; mert a szofogadatlansagnak büntetése három forint [Kv; KovCLEv.]. 1768: Hogy az Hetek változzanak valaki Művét vegzi ősz fogytán, viszont Tavasz kezdetiben a' kezdje, hogy így se szegényne se tehetősebbe (!) kárt ne vallyon [Torockó; TLev. 9/12].

Szk: ~re áll munkába áll. 1629: Keomies Pal műre alla, nekünk is volt hetiberes legenynk | gyermek koromban együt jártam Keomies Pallal az oskolaban tudom aztan hogy műre alla s az mű után veue oztan magat elé [Kv; TJK VII/3. 32] * *művet ad* munkát ad. 1593: Jmre deakne vallia monda az Lonai zolgaia, Ha megh iw, mond megh neki, hogi vram azt izente, hogy Jwieon ki, mert miuet ad nekj [Kv; TJK V/1. 321] * *művet felfogad*. 1561: Senki egy mesteris tób myet fel ne fogadgion ha nem chak az menyit alkolmas wdeigy el vegezhet [Kv; ÖCART.]. 1589/XVII. sz. eleje: Senki az Mesterek közwl ne mereszellyen kwlömb kwlömb heljeken, kwlömb kwlömb miuet fel fogadni, es arra az Gazdakot Bisztatni [Kv; KómcArt. 17] * *művet kerestet*. 1665/1754: Ha más Városról ide Legény jö, avagy innét mégyen ... Művet akarván azért kerestetni, elsőbenis keresse fel az Atya Mestert, jelentse szándékát, kérje szolgálattját [Kv; ACART. 17–8] * *művet üz*. 1570: Thakach gérgh. Takacz kelemen, Georgh Takach, Azt vallyak hogy Ewk semyt azban Nem Thwdnak, hogy hoz peternek valahonnat Attiafiarol Marhaya vagy Érekege maradotht volna, Mert egy zegen legen volt mykor megh Neozeotis, hane(m) az thwgyak vassal kereskedet es az mywet Igen wzte Azzal kereste az my volt [Kv; TJK III/2. 202] * *felfogadott* ~. 1589/XVII. sz. eleje: Az Ceh Mesterek penigh iol rea vigiaz-zanak, hogi az fel fogadott miuet szep takarosen, es az eö tisztességeknék, io hireknék neueknék öreghbwlesere, dicziret, vegezzenek el minden fel fogadott epitenieket [Kv; KómcArt. 19]. 1655/1754 k.: (Tartozik) a' fel fogadott miveket-is a' Czéh porontsolattjából corrigálni és tisztességesen véghez vinni [Kv; ACJk 8] * *megszegődött* ~. 1589: ha valamely mester, ualamey Mesternek ueghez ment es eppen megh szegődött miuere menne aszt az Mestert tizenket forintal meg bwntessek [Kv; KómcArt. 6]. 1589/XVII. sz. eleje: Minden Mester oly gonduselessel, uigiázással forgodgiek az eö megh szegödeot miue keorniwl, hogy az Gazdaknak ualaimikeppen kárt ne hozzanak [Kv; i.h. 18]. 1640: egy mesteris más meg szegeodeot miuet el ne szöllya se miuelteteojét egy forint büntetés alatt [Kv; KovCLEv.].

2. (szólóben való) munkálkodás, (szóló)művelés; municipale efectuate (in vie); Weinbau. 1568: Stephan(us) Hwnya di iuratus fass(us) e(st), tudo(m) azt hogy mikor az zabo balint zpleyebe myel vala ez ez lean, es az myet el vegezte volna, hat akor zabo balint egy palastot woth el tole [Kv; TJK III/1. 200]. 1578: Az Zolokre gondot wiseltessen, hogy minden myweket yol es ydeyen megh adassa, epiche es eöregbiche eöket [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr.E—136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachocz ut. Mathias Niary gondv-höz]. 1590: Elseo mie Az Zeöleonek Karozta megh az Zeöleoth 55 Ember ... Masodik mie az zeöleonek. Haitotta megh az Zeöleoth 126 ember^a [Kv; Szám. 4/XIX. 11. — "Folyt. a fels.]. 1600: Az három hold zeoleore az mitt keolteottem, karora, veszeore, ki vitelre, karoszasara, Haytasra, es Hayto veszeore, kapalasara, Leweleszessere, Keoteoszesere, es keüeresere, zedesere, Mechesere, es elfedesere minden Myewel egyetemb(en) keolteottem f 57 d 68 [Kv; i.h. 9/XIII. 3 Damakos Máté isp. m. kezével]. 1666: Alkuttam megh Nagy Giorgy sogoral az Keömalý eöth fertaly seöleömnnek minden fele művel megh művelésere [Kv; ACLev.]. 1681: mint hogi eze(n) szölök ighen el sovajndotak, kellene Úy ért földel mindenik tövet megh buritani es minden művét az eö idejéb(en) jol meg adván, megh láttja az gazda, I(ste)n aldasa után mint fogh epülni

[Vh; VhU 586]. 1694: vagjon Nagj Majorság Szóló Ez a' szóló circ(ter) husz ember kapáló, egy hétig: ennek eddig való műve, karozása, hajtása kapálása, meg-adatott [Borberek AF; BTR]. 1729: Vinczi Nagj István Uris tartozék ... a' szóló(ne)k minden mivét idejében meg adni [Ne; DobLev. I/140].

Szk: ~ben levő szóló megmunkált szóló. 1694: rész szerént munkába(n) és műbe(n) lévő, rész szerént Pusztá szőlők [Dés; Hr].

3. (bánya)művelés/kitermelés; exploatare (minieră); Bergbau. 1571: Az kynkeo banyat meg lassak, es az elebbi mod zerentt az mywet el kezdye | Az chyky ravók az hamoron való kez vasat zokot arra zerentt el aggyak, es azt az banya zokot mye el kezdere fordechyak az elebbi fyzezés zerent [SzO III, 336 fej.]. 1767: Ha egyik bányabeli Mű a' másikkba hallatik, azon bányákban a' Napszámok-(na)k szaporitása tellyesselg tollátatik [Torockó; TLev. 7/1]. 1822: az edgyezés minden pontyaiban Szorossan meg tartassék és a' büntetés ne kupa Borokban Dorbézolásban, se nem a' Müvtől való el rekesztéssben essék, hanem a' hibázót toties quoties a' Constitutio szerentt való büntetéssel büntetődjék [Gyéressztkirály TA; i.h. 9/27].

Szk: jó ~ben van. 1662: az dési, széki, kolosi, tordai és vizaknai nagy jövedelmű sóaknak. Ismét zalatnai arany-, ezüst-, kénésóbányák, kapnikai arany-, ezüsbányák is mind kezében valának*, mellyek Bethlen fejedelem idejétől fogva mind jó műben lévén műveltetések s azokból való jövedelmeknek bejárása jó folyásban vala [SKr 201–2. — "I. Rákóczi Györgynek].

4. vassfeldolgozás, vasműves munka; prelucrarea fierului; Eisenarbeit. 1669: Műre való vas Nr. 38 [Utl]. 1700: miven való vas Cent 1/127 [Katona K; Utl]. 1781 k.: Minden verős Kovács a' mennyi vasat a' miven tsinál azt tartozzék az Mlgs Familiának a' végett rendelőndő bé váltojához Administrátorához vinni [Torockó; TLev. 9/20]. 1805: meg vallyak azt hogy Voltak köztettek a kik az Mivből eddig adni szokot sing vassal meg nem elégedtek hanem loptanak [uo.; i.h. 9/39]. Ttartozzék egy Verőbeli Czimboraság a kovácsnak és Segitonek az Miv ideje alatt 18 veka kenyerekre való Gabanát adni [Torockósztyörgy TA; i.h. 9/41 br. Thorockzai Joseff kezével].

5. építés, építkezés; construire, constructie; Bauarbeit. 1569: Az Keomies Mihályt is en az nyaron nem vgy tartottam, hogy eo el menyen es az en vram haza műet félbe hagian ennekem azért ewis semmit nem ielentete, hogy akarna el meny [Nagysajó BN; BesztLt 56 Horwatt Lukach Nagy Sajóy tizt tarto Domby Gergely besz-i bírőhoz]. 1573: Keomyes Leorinchne es Nerges Iánosne Azt valliak hogy az halabai holt volt Kalmar Imre haza tayan Mwheoz valo fa volt zokfele [Kv; TJK III/3. 195]. 1574: Katalin Nagi peterne Azt vallia hogi Latot (!) oth hogi az chwrt fia rakwa volt teglawal, latot faragot keweket Mywbe valo keoweket | Sofia az nehai Haydw Iánosne, Dorottya gereb peterne Azt valliak hogi cok Laktak Iartak az Keotelweroe Iános hazaba eltebe holta vtanis, Lattak hogi takarwa volt haza ... Mywbe valo fawal [Kv; i.h. 339, 340].

6. (kéz)műves)mesterség; meserie; Handwerk. 1570: Eo K. varoswl megh Ertettek Byro vramnak my valzt Theot az varmegie, Azert eo keg is Azt Mongyak hogy ha Az orzag vegezese zerentt Megh vehetyk az Mywnek való zerzamot, Eokis keszek leznak az orzag vegese (!) zerent Myweket adny [Kv; TanJk V/3. 6b]. 1589/XVII. sz. eleje: Ha teörtnekek az Varosra valamely farago, vagy Rako Legennek

iőuese, miuenek giakorlasanak okaert, annál az Mesternel az hova be ment volna, tizen eődöd napnál touab ne lakhassek [Kv; KómcArt. 10–1]. 1594: Zabados wargha Wargha Andras az hazhoz zolgal miueuel [Somlyó Sz; UC 113/5]. 1595: vegeztenek mostan vyolagh, hogi valameli Mezaros az eo tanult miue mellet akar megh maradni, es mezarlani akar, tahat ez mai napon valazzon benne, ha az mezarlas melle akar allani telles eleteben tartozzek hust vagni [Kv; TanJk I/1. 257]. 1638: az fianak Nagj Andrásnak Illjen fel teott szandoka uolna, ha Istenteol megh engedue lenni, hogi miuel Eő semmi Műet ne(m) tanolt uolna, tehát utra akarna menni, es ualamej Vr vduaraban szolgalatra akarna magatt adnj [Kv; RDL I. 115]. 1641: mikor Colosuarath az miet Torday Borbely Istuannal tanulnia uala, nekem azt monta Borbely Istua(n) hogy toroczky lazlo vr(am) szamara tanittia [A.jára TA; Thor. XV/7] | ez az Toroczky Borbely Istuan ittis születet az eo kglme foolden ez vilaghra Torozkon Toroczky Lazlo vr(am) szerze az borbely mire is talam nincz megh ket esztendeie hogi el ment miere Toroczkorol [Torockósztyörgy TA; Thor. XV/8 Szekeres Mihály (70) tt vall.].

Szk: ~re odaad. 1629: en attam oda az műre az ifiuczikat en tanittattam [Kv; TJK VII/3. 110] * művet exerceál mesterséget folytat. 1592: Kegielmes Vrnuk meegys keónieörgeunk Nagnak sok fele bantasikrol, az regi kiraliok feidelmek ydeieben soha az Eotvessy Rend keőzeót Mezeo varasban, Chiehes Eotwes nem lakot, hanem chiak valamely kontarak vezeőttek, mertt soha azok az őh mewueket ygazan exercialny nem akarhath [Kv; ÓCLEv.] * művet exerceálhat mesterséget folytathat. 1671: Csik Szeredai Csismadiak mivekkel azon tartományt elégségesképpen el nem tarthatták, azért másunnan-is azon féle mives emberek szabadossan bé-mehessenek, és miveket exerceálhassák [CC 89] * művet követ mesterséget folytat. 1702: az I Des varossa Csizmadia Czehiben Inasi esztendőt el töltöt felis szabaditatot es mostis azon művét követi mint böcsületes Ifju Legeny [Dés; Jk 333b] * művet művelhet mesterséget folytathat. 1655/1754 k.: A meg holt Mester Relictája a' művet mivelhesse, mig a' meg holt Urának nevé viseli, a' Czehis tartozzék ... Legénnyel meg-kinálni [Kv; ACJk 10] * művet tanul. 1570: Bernal deak, Azt vallyia, hogy Thwgya azt egy Inast zerzettek volt zebeny Ambrws fyat, fazakas Symonhoz Mywet tanulny | Zeoch Kelemen, Zeoch Pal, hitek zerent vallyak, hogy Lattak My kor Zeoch Gérgy által hywatta Az Dawyd new legent ky Belger Peterne Tanwl Mywet [Kv; TJK III/2. 143, 161]. 1624: i laktam Colaswarat Jacob Kouachynal Inasul, s — akkor tanultam miet [Dés; DLt 354] * művével szolgál. 1588: Az Vargaual Szam vetűen hogi ide az Jspotal hazhoz művevel zolgal, mint hogi Sarv chinalasa, es Sarv foldozással (igy!) fiztettem nekie f. 6 d. 47 [Kv; Szám. 4/V. 47 Gr. Veber sp kezével]. 1640: Marton Kowacz ... Miéuel zolgal [Gyalu K; GyU 54] | Zeocz Lengjel Janos ... Jeoueueny de Mjeuel zolgal | Vagion egy Gombkeoteois Nemes ember, de semmi eoroksege nincz mjeuel akarna zolgalnj [Km; GyU 47, 48]. 1648: Radul Cizmas Sztan Cizmas Havasföldi cizmadiaik mivekkel zolgalnak [Porumbák F; UF I, 860]. 1652: Ferencz Kovats ... Mweuel zolgal | Lakatos István Mweuel zolgal [Gyalu K; GyU 116–7] * feltiltja vki művét eltilt vkit mestersége gyakorlásától. 1561: mynden mestert az ky uagy tizteletlensége wag' engedetlenségbe talaltatik. Az elso wetekert eg' lot ewstet bwnttetetik megy Az masikert kettouel Az harmadikert fel girawal. Ha mynd ezekkel is

nem gondolna: vakmerőségből meg nem terne miet fel tilchak zolgaiait inassat el weg'ek [Kv; ÓArt.]. 1586: Was Gergely vallia, Mikor megh Akarnak vezzeozny Az eotweos leghent Ben valek Az chehben, vgyan Zechy Istua(n) hazanal Mikor voxra Mentenek volna sok fele Mene az vox, kinek Arra Mene zowa hogy Ne banchak hane(m) mywet tilchak fel, ky penigh azt monda hogy megh Veriek | Niary Marton vallia, En oly voxot monta(m), hogy chak a' vezzeot Mutassak megh neky es egy Jdeigh tilchak fel Myweth [Kv; Tjk IV/1. 555, 557] * *müvelletti a művet* folytatja a mesterséget. 1561: Istennek el wegezet akarattya-ból ha walamely mesternek történik ez wilagból ky multa Es az felesége az myet myeltetni akaria. Egy egez eztendeig' es haromnapig mweltethesse [Kv; ÓArt.]. 1616: Ada penigh kétt Tualj Tinott ... es az Keömiües Mwzert, de az mw zert illyen forman, hogy mint az Chehnek zokassa zerint, mégh Mwuelletj Orsolya Azzonj* az Mwuet tehat kezenel maradgio(n) [Kv; RDL I. 101 Andreas Junck kezével. — *A mester özevgye] * *malombeli* ~. 1594: Dolgoztünk Az Gatthon, Az Malombely mywel veottem korong fath, 2 Bokrot d 32 [Kv; Szám. 6/VII. 8] * *ötvösi* ~. 1561: eg' megzokot es bizonios napon az my Thanach hazunkban egez Tanachul wlenk Ez bplcz es tizteletes ferfiak otwos gergely filstich peter, es otwosi mywon walo mestereknek me (!) ceh mesteri, Nemelly ides mesterekkel ozue iouenek my elonkbe Es mynd az egez tob otwes mesterek kepebe illyen ielentest tönek mynekwnk [Kv; ÓArt.] * *tölcséres* ~. 1583: Zeoch Georgy vallia teócheres Adamnak zezrem eg' eochemet Reowid Nap az zeme meg vesse az eochemnek vgy hogy mikor a' teolcheres Miheöz Akarna kezdeni Nem lat [Kv; Tjk IV/1. 452].

7. (kész kézműves) termék/készítmény; produs (ai unui meseriaş); (Handwerker) Arbeitsstück. 1560: Az mweknek megh olcharlasarol. Es egy Mastol ualo el hytegeteserewl Art 2 [Kv; ÓArt.]. 1561: senki semmi nemw miet tizeneg' lottosnal alab ualo ezwtbol ne merezellyen mielni [Kv; i.h.]. 1570: Az varga vrain dolga feleol Ig zoltak hagi Byro vra(m) Be hywassa az ceh Mestert es Eleybe aggya hagi vgi Arwillyak Myweket es oly arron aggyak hagi ky Melto es Alkalmas Arra Myert hagi Az Beort eokis olcho-ban vezik vgi hagi panaz Reaiok Neh leoién feletteb valo draga volta feleol [Kv; TanJk V/3. 11b]. 1627: A csizmadiák is mivel minden műveket képtelen drágán adják, végeztük felőlők, hogy műveket így adják* [EOE VIII, 452. — *Köv. az árszabályzat részl.]. 1630: Szabo Marton foldozot mind ennekem sarut Mind penigh az Jnasnak s mind Uramnak maganak s Aszoniomnakis foldozta Csizmáját. de uy miuet en nem tudom hagi miwelt volna [Mv; MvLt 290. 221a]. 1657: az melly B. Vasari mives atyankfia az eo mivét ott akarna arulni, tehat minden, az B. Chehnek adgyon öt forintot [Kv; ÓCjk]. 1666/1793: a ki pedig sentőnek vagy egyéb darék műbe való makkos bikk fát ... le vágna, azért maradjon három forinton [A.csernáton Hsz; SzékFt 19]. 1671: Minden helyekre Ország Gyűlése alatt, az mives emberek, minden félé műveket szabadoson bé-vihetik, árulhattak [CC 84]. 1677: Müben lévő aranyat és ezüstöt az Országból ki-vinni szabados ne légyen [AC 62]. 1746: Ez országban pedig minden Sokadalmas Czéhetlen helyeken a posztot áruló Sátorok(na)k végiben mingyárt Szakaszszanak ezen Gombkötőknek műveknek alkalmas árulásnak való helyet [Torda; Tjkt III. 104 egy-i végzés]. 1844: Esztergajos Kováts László kérelme mellyb(en) az O Tordai piatzon Székely Farkasnén alol edgy sátor helyet

kér mivei el adhatására 3 Ezüst ft. Taxa fizetés ígérése mellett adattatni [Torda; TVLt 318. 148]. — L. még AC 273; DFaz. 13, 32; SzO VI, 78.

Szk: *aranyos* ~. 1580: Aranyas Mwnek ualo festek [Nsz; MKsz 1890. 370] * *gyöngyös* ~. 1573: Nehay Zas Lwkach-ne Azt vallia hagi latot Nallok elegh arany es ezwt Marhat es geongies Mywet, De eo Nem Twgia ha eowek volt vagi Nem [Kv; Tjk III/3. 127] * *idegen* ~ nem céhtag készítménye. 1561: Az idegen mwiel ualo kereskedes felöl Artic. 7 [Kv; ÓArt.]. 1573: Nilas Mate Azt vallia hogy vicey Antal Birosagaban adot volt Eo ely hazanal egi kasat* ... egi olahnak, Melliet hagi az kowachok meg lattak volt Teorwent kertenek rea Mond eo az bironak hagi ha az kowachoknak zabad Idegen mywet arwly, Eotetis Nem Tilthatiak meg rola [Kv; Tjk III/2. 180. — *Értsd: kaszt] * *portai* ~. 1677: A' Fejedelmek számára valo vásárlások. Portai és egyéb művekre valo ezüst és arany adás, a' Tárházakból administraltassék [AC 248] * *újkeresztény* ~ habán készítmény. 1643/1687: vagyon egy bádóg pohár, egy ön kanna, egy új keresztény miv keresztelő pohár [Vadasd MT; MMatr. 149] * *vásári/vásáros* ~. 1583: Eothweos Peter vallia, Laktam Eothweos Orbannal Vasaros miweis eleg volt Ne(m) zwkeolkeodeot | Jloná Eothwes Georgne vallia hog ez eothweos Orbannak Igaz elege volt, mind ezwt es Arany Marhaia vasary Miweis igaz eleg volt [Kv; Tjk IV/1. 117]. 1629: mikor eótuos Gergely megh hala eleg ezüst marhaja vala, ezüst pohari parteöuej, vasari miue, miszeri az meliek mind erre az Eótuos Istuannera marattnak volt [Mv; MvLt 290. 182a].

8. *művében megpróbálhat* a mesterremek alapján megítélhet vkit; a putea aprecia/judeca pe cineva pe baza obiectului confectionat la trecerea probei de maistru; jn auf Grund eines Meisterstücks beurteilen können. 1592: Chiak keónieorgeunk Nagnak hogy az my(n)t az limitatiobannys megh vagion, hogy az fele Mezeo Varossy es az kyk nem ygaz Cheben vadnak hogy my kyk Kolchios Varosban Chehek vagiunk probalhassuk megh eóket mwvekbén, es ezews-teóket lathassuk p(ro)balhassuk megh [Kv; ÓClev.].

9. (tudományos) munka; lucrare (ştiinţifică); (wissenschaftliche) Arbeit. 1600: Ma, pénteken égettük meg Vásárhelyen a piacon, a nyilvános pellengermél a szombatos eretnekek istenkáromló műveit* [BTN² 449. — *Piskolti Fabricius Balázs kálvinista prédikátor feljegyzése 1600 május 6-ról]. 1896: November 20-án Bolyairól beszélünk*. Egy amerikai tudós beszél Bolyairól mint tudósról. Koncz Józsi bibliográfiailag szól a műveiről [PLEv. 184 Petelei István Jakab Ödönhoz. — *A Kemény Zsigmond Társaságban].

műfaj irodalmi művek csoportja; gen (literar); (literarische) Kunstgattung/art. 1895: Ezt az apróságot azért küldöm Méltóságodnak, hogy az emlékezetébe juttassam magamat Ez rövid, s a műfajt, tudom, nemigen szereti Méltóságod [PLEv. 171 Petelei István Gyulai Pálhoz].

műhely 1. kézműves munka végzésére szolgáló helyiség; atelier; Werkstatt | a műhelyben dolgozó munkaközösség; munciori di atelier; Arbeitsgemeinschaft einer Werkstatt. 1561: senky egy mesteris a kinek ket beres legenye uag'on ualamely mestert mihel'ebe heti berre ne merezlyen tarthani [Kv; ÓArt.]. 1570: Eothues Myhal Demeter deak fya hity zarent vallya hogy Mykor Ew keomyes ferench Jnassa volt. Azkor chinallia volt pechy Matthias Az Mester Remeket vgian otthan az Keomyes ferencz Mywhelieben [Kv; Tjk

III/2. 121]. 1586: Barbara Lakatos Ianosne Vallia, Megh hagiak a' leghenieknék hogy Leorinczet A Mihelbe vigiek [Kv; TJK IV/1. 545]. 1621: az Mwhelyben wlók vala [Dés; DLt 345]. 1655/1754: Ha valamely Mester, más Mester Társának műhelyéből Legénnyit avagy Inassát valami szín alatt el-hitegetné, tartozzék büntetéssel flor 4 [Kv; ACJk 7]. 1681: Kováts műhelyéb(e) valo vas fogo Nro 1 [Vh; VhU 530]. 1694: ajandekot igirt hogy csak hozza jőjjön mihelyben [Kv; ACJk 18]. 1701: Ha idegen Posztócsináló Mester Legén az Betsületes Céhben állani akarna, tartozik a Remekért egy egész Esztendőt edgy Betsületes Mester embernél dolgozni, és a Remeket azon Műhelyben tsinálni [Kv; PosztCART. 21]. 1771: az remek készítésének helye lészen az Szakál János vr(am) mihellye [Kv; ÖCJk]. 1816: Midőn ... a' nevezett Detentus a' Műhelybe fűttőzni bé tért, szemlélték nálla valamit, és ha igen mit ...? [Déva; Ks 116 Vegyes ir. vk]. 1846: A' Déési Betsületes nemes Szabo Czéh ... anélkül — hogy Principalissam panaszozt volna a' nemes Czéhnek művhelyéből fel tiltatt 's más művhelybe rendelték [Dés; DLt 850].

2. (kisiparos) műhelyben végzett munka/munkalehetőség; (posibilitate de) lucru in atelierul unui meseriaş; Arbeitsfähigkeit in einem Handwerk. 1665/1754: akár ide jövő, akár tőlünk el-menő Legények Poszpertet B. Ché petséttye alatt mutassanak, különben két hétnél tovább mű-helly nem adatik [Kv; ACART. 23]. 1806: Végeztetett közönséges akaratból, hogy senki is kantáros legént ne hozassan magának, műhelyt annak ne adjan [Dés; DFaz. 34].

Szk: ~éből felkel abbahagyja a munkát. 1665/1754: két hét el-telven, ha fel akar kelni műhelyéből^a, Szombaton említs meg Mesterének, kérje annak felette, hogy Szándékában ne tartson ellent, kiváltképpen ha el vagyon vágyódása, és Szekeresse is fogadva [Kv; ACART. 17–8. — "A vándorlegény] * feltiltja vki ~ét vkit eltilt a munkától. 1701: Ha valamelyik Mester ember valami nagy bűnben esnék, annak a' Műhelyét mingyárt tiltsák fel törvény fottáig [Kv; PosztCART. 14].

3. (kézműves) munkapad; tejghea (a unui meseriaş); Arbeitsbank. 1679: Asztalosí gyaluláshoz valo, őt szál deszkából álló mi hely nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 101–2]. 1774: Bordoson lakó Szász Mihály névű Jobbágnak volt egy fűjszéje, két Furuja, asztalos egész szerszám a Mivellyestől (!) edgyütt, ezek az kastélyban Vannak egy bőlban bé csukva [Szentdemeter U; LLt Vall. 29–30]. 1839: Egy uj mihelly két fiokjával és egy Tőke | Egy kis Záros Láda | Rf. Egy Uj műhely 4 Rf. Egy Tőke | Rf 30 x | A' műhelly fiokjába egy csomo Potzok^a [Dés; DLt. — "Sizmadiamester műszerei]. 1851: A' Korongat tarto művhely [Dés; DLt].

4. szellemi tevékenység színhelye; cameră de lucru (a unui intelectual); Stelle der geistigen Tätigkeit. 1884: milyen jó volna, ha egyszer erre vennék az utakat Érdekelne téged a műhelyem, kiszáradt tentatartóm [PLEV. 110 Petelei István Jakab Ödönöz].

5. átv hely(szin); loc; Platz. 1776: Az Bunak bánatnak és minden njomorusag(na)k műhejjéből Szebenből 5. praesentis nekem irni méltoztatott Mltgs Sogor Uram levelet örömmel és szomoránis vettem [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev.].

műhely-asztal (kézműves) munkapad; tejghea (a unui meseriaş); Werkbank. 1810: Egy 3. fiokos műhely asztal Rf 5 [Mv; MvLEV. Trincseni Mihály hagy. 19].

műhelybeli műhelyben dolgozó; care lucrează în atelier; in der Werkstatt arbeitend. 1756: nétalám lehet oly velekedés is; hogy a' Vas csinálás mellett egyéb vas portéka keszitesből is volna valami proventusunk, holott mi csak szintén vasat veretünk száljában, és azontul abból egy szept sem tudunk csinálni, hanem azt benn a' Városban a Műhelybeli kovácsok, és Czigányok készittik [Torockó; TLEV.].

műhelyes ? műhellyel rendelkező mester; meseriaş care dispune de un atelier; über eine Werkstatt verfügender Meister. 1808: A Műhelyes mostoha fia ... még tartozik egy tulok árrával ... 28 vftban [Déva; Ks 119b].

Hn. 1832: A Műhelyes János réttyn fellyül (r) [Abrudbánya; EHA].

műhelyes társ egy műhelyben dolgozó mesterlegény; coleg de calfă; Handwerksbursche. 1846: két műhelyes társai szemébe vallották, és bizonyították [Kv; ACLEV. Kül. Perc. 51].

műhelyház atelier (mare); Werkstattshaus. 1744: Lakatosnak mű hely háza Vagyon benne egy Lakatos koho vagyis kemencze 1 [Branyicska H; JHb 103/151].

műhelypad (kézműves) munkapad; tejghea (a unui meseriaş); Arbeitsbank. 1846: elő vevén kézébe, egy leg veszedelmesebb Sértő műszert Schnitzert s azt a' Műhely padba bele vágva ugymond, még ma ezen háznál vért iszom [Kv; ACLEV. Kül. Perc. 49].

műhelyszék munkapad; tejghea; Arbeitsbank. 1656: csináltam ... műhely Szeke t. 50 [Kv; ACJk 7a].

műkedvelő kb. művészet iránt érdeklődő; amator de artă; (kunst)liebend. 1894: Maga nemcsak könyvtáros, de apa is, akinek idestova műkedvelő gyermekei lesznek [PLEV. 166 Petelei István Gyalui Farkashoz].

műkeresés kb. munkalehetőség keresése; căutare de lucru; Suchen nach Arbeitsmöglichkeiten. 1655/1754 k.: A meg holt Mester Relictája a' mivét mivelhesse míg a' meg holt Urának nevét viseli, a' Czéhis tartozzék a' műv keresés szerént Legénnyel meg-kinálni [Kv; ACJk 10]. 1665/1754: Ha más Városról ide Legény jő Művet akarván kerestetni, elsőben is keresse fel az Atya Mestert, jelentse szándékát tégye le a' műkeresésért d. 14. és ... valamely betsületes Mester Műhelyében két hétig való művet keresnek néki [Kv; ACART. 17–8].

műkerestetés kb. munkalehetőség keresése; căutare de lucru; Suchen nach Arbeitsmöglichkeiten. 1665/1754: Az Vándorlásról és Mű kerestetésről. Ha más Városról ide Legény jő, avagy innét mégyen, az az Legény ha Társ legény, tartozik a' Társaságot, a' Társaság köszönetivel köszönteni [Kv; ACART. 17].

működés tevékenység; activitate; Tăgigkeit. 1845: az Árvai Szék eddigi tollvivője László Ferentz atyánkfia hivatalos működésit tsakis ezen Köz Gyűlésig vállalván ajánlatván Széki Elnök Királyi Biro atyánkfiának, hogy végyen fel erre alkalmas egyént [Usz; UszLT XI. 85/6. 23]. 1848: a gaz camarilla működése oda van irányozva, hogy ... a magyar

nemzet a szolgaságba lenyűgöztessek [RevRTr III, 201 Gaál őrnagy Vörös Antal kormánybiztoshoz]. 1849: midőn működésünkkel tovább haladni szándékoznánk, Kováts Moses ur úgy nyilatkozott, hogyha a Tanuk az általa le tapodott Tollo ősvényen állítandgyák meg a Borozdát igenis el fogadgya, külömben nem [Szu; Borb. II Simó Pál várm. jegyző kezével]. 1863: A vizsgálószek 1864 Január 5-én kezd meg működését Győrfeván [M.bikal/Szászlóna K; RAK 143 esp. kl].

működik 1. tevékenykedik; a activa; sich betätigen. 1847: szelíd vallományában is megösméri, hogy a nyugtalanok lakosok ... engedelmességre bírattatni próbáltattak. Még is amidőn ezek ellenére ... működni merészelt rosszindulatjának nagy és csálhatatlan jeleit adta [VKp 293]. 1872: a jobb oldal azon működnék mi szerént egy ujjabb választást nyerhetne [Csehétvá U; Pf].

Szk: *Isten keze ~*. 1884: Oly meghatólag állítja Ön a tényeket az olvasó elé, hogy meg vagyok győződve, hogy sokan az ellenpárt közül is igazat adnak Önnek. S én, ki Isten kezét látom működni a nemes, bátor felszólalásban, ellentállni nem tudok, hogy leghálásabb köszönetemet ki ne fejezzem Ön iránt [PLev. 115 öv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz].

2. a funciona; in Betrieb sein. 1846: Maga a Fűrés Málom egészen kő fallbol van építve A fűrészelő gépely egy olyan négy gerendákból alakított szekeren működik, amely 8 hengeret magában foglaló ágyon jár [Bács K; KmULev. 2].

működő tevékenykedő; care activează; sich betätigend. 1861: A' Magyar Tudos Akadeima (!) kebelében működő Statistai bizottság, a' Magyar Korona alatt élő népek Ethnographiai állapotjának lelkiesmére ki derítését tűzvé ki czélul e' végre minden T. Papnak, én is ide zárok edgyet* [Gyalu K; RAK 57. — "Ti. tabellát].

műszer 1. kézműves mesterség gyakorlásához való felszerelés; uneltă; Gerät. 1568: Geruasius Nemez gyarto, Cleme(n)s Nemez gyarto iur(ati) fassi sunt pariformiter, hogy eők egez cehei vegelt hogy valaky e közplok Coloswarot es Monostoron myw szert vezen, az tob mesterekel tartoszek meg oztany, szasz penz kotel alat [Kv; Tjk III/1. 221]. 1570: Pjtter Belger, Matthes orcz, Hannes Reymet, hitek zerent vallyak, hogy Mykor Adam Kadar testamentomot Theot Eleottek Az Mwzer Mind Thot Andrasnak Maradot volt Mind eo hordotta ely [Kv; Tjk III/2. 199]. 1625: Azert hitta(m) ele kegjelmetek elejbe az al perest uolt az meg holt peter kouaczynak kouaczj mü szere ki talalmania uolt felesegeuel egjut talaltak az mely mwzer uerre, osre Engemet iletne mert en peter kouaczjal egy uolt(m) [UszT 73]. 1635: Nytraí Martho(n) kez my szerben szállá Lakatos Peterne [Mv; MvLt 291. 60a]. 1655/1754 k.: A' meg holt Mesternek penig a' műszerét, akármy nével nevezendöket senki a' Czéh hire nélkül meg-ne mérészelye venni | Ha ki pedig ez ellen tselekeszik, attól a' jámbortol T. Biro Urunk és a' Tanás erejével el vétesék mind a mive, mind a miszere [Kv; ACJk 10, 17]. 1732: ezen kamorában ... találtunk egy rendbeli kovacsnak való miv szert, ugimint egy nagy vas pöröljt* [Kóród KK; Ks 12. I. — "Folyt. a fels.]. 1756 k.: Vas csinálás körül való mű szerre f. h. 6 [Torockó; TLev. 9/9. 1]. 1830: Füscher

Elek Jánostol ... füsserkedésiert ifju Czéh Mester Varga Ur egy Város szolga által a' műszerit el vétette [Kv; ACSzám. 87].

Vö. a csizmadia-, kannagyártó-, kovács-, kőművesműszer stb. címszókka.

2. vmilyen (kézműves) szerszám; sculă; Werkzeug. 1574: Beczkereky gergy gywlay Eottwes Demeter Zolgaya, Azt vallia hogi egi estwe Megen volt az Eottwes Ambrus hazához Mywzerert [Kv; Tjk III/3. 403]. 1625: Az acquisitumatis attia fia ellen masnak nem adhatta volna az Azzoni hane(m) az Ura attiafiajt meg kellett volna uelle kenalni miert meg ne(m) kenalta; uiza itelj az teörvenj az Anak a' mw szereket [UszT 73]. 1635: Az mikor Lakatos Peter meg hálá elég my szere marada [Mv; MvLt 291. 59b]. 1641: Hogy ha valamely Kowacz Mester legény awagy inas az Czéh kívül kontarkodnek minden mw szeret es eszkeozét Biro Vramnak és a Tanacznak erejeuel el vitethessek [Kv; KovCLEv.]. 1676: Vadnak az asztalos mesterséghez Asztalos Thamas keze alatt holmi miszerek illyen rendel* [Fog.; UF II, 708. — "Köv. a fels.]. 1756: mi csak ... vasat veretünk száljában, és azontul abból egy szeget sem tudunk csinálni, hanem azt benn a' Városban a Mihelybeli kovácsok, és Czigányok készittik, kikkel csináltattuk miis minden Műszereinket [Torockó; TLev.]. 1787: Szabo Mesterséghez való Műszerek* [Mv; MvLev Ajtai István hagy. 8. — "Köv. a fels.]. 1810: kérvén a Mivszereit kezekbe adattatni; némelly nem hasznalt darabokat adott tsak kezekbe [Kv; ACLev.]. 1829: pléhes Mester Ember Szabo Ferentz sequestrált pléhes Mesterséghez tartazo Mivszereket conscribaltuk ... a következendő rendel [Torda; TVLt 378]. 3. (vmiféle nyitó) eszköz/szerszám; uneltă/sculă (cu care se poate deschide ceva); (irgendein) Öffnungsgerät/werkzeug. 1655/1754 k.: Szükség hogy az el készült Remekre a Remekes Legény Lineat, Czirkalmat, Szeg mértéket, horgas mértéket, rá tégyen; ha pedig az Asztal valami más műszerrel nyilik azis rajta légyen, a' melyel a' Lato Mesterek vizsgálására vihessék az el készített munkát [Kv; ACJk].

műszer-igazító vmilyen kovácsszerszám; un fel de uneltă de fierar; Art Schmiedewerkzeug. 1812: Három Műszer igazitto Rf 12 [Mv; MvLev. Szabadi József kov. hagy. 11].

műszer-ráma szerszámtartó állvány/polc; raft de scule; Werkzeugständer. 1649: Csinaltam egy nehany darab művet Bako Andrasnak az malommesternek Elsőben egy műszeramat poharszek modgyara f 3 d 80* [Kv; ACJk 63b. — "Folyt. a fels.].

műszerszám kézműves szerszám; uneltă, sculă; Handwerkerwerkzeug. 1568: Geruasius Clemens Joannes, Nemezyartok ... fassi sunt, pariformiter, hogy eők az mely mw szerzamat veznek Beztercen, az Ceh penzeuel, azt meg ozak, de akyt sayat penzekon veznek azt ne ozak [Kv; Tjk III/1. 221]. 1625: Aczi Antal djb dab mu zerzamatol pericipialtunk ... f 4 d 47 | Erkezwen Fejerwarrol az vrunk eo felge para(n)cziolattia, hogj negj Aztolost B. V. minden mwh szerszamal Fejerwarra kwdlgie(n) [Kv; Szám. 16/XXXIII. 20, 16/XXXIV. 207].

műszerszám tartó szerszámtartó; pentru păstrat scule; Werkzeug haltend. Szk: ~ fogas. 1656: Miszerszam tarto

fogas 2 [UF II, 108] * ~ láda. 1656: Ezen saffar hazban vagyon egy negy szegre csinalt asztalos miszerszam tarto lada [i.h. 114].

műszokás céhbeli szokás; obicejurile din breslā; Brauch in der Zunft. 1665/1754: az ujj Társ legény Tiszti pedig ez lészen: hogy más Várasban vándorolván, a' hunnat mégyen annak a' Társaságnak és Mestereknek köszönetivel a' mű szokás szerént tisztességgel és engedelemmel köszönteni azon B. Társaságot, a' hová mégyen [Kv; ACart. 23].

művel l. mivel

művelődéstörténelmi de istoria artei; kunsthistorisch. 1879: Találkoztam Balázi barátoddal Szólott nagy művelődéstörténelmi dolgozatáról, melyet munkába vett | A könyvtárak hiányát igen mélyen érzi. Tudatta velem, hogy sajnálkozik azon a krachon, mely érte az én múlt századbeli művelődéstörténelmi tanulmányomat [PLEv. 51 Petelei István Jakab Ödönhöz].

műves l. mives

művész artist; Künstler. 1847: Kovachich Sándor ügyes pennájú, zongorán jeles művész [DLt 1246 nyomt. kl].

művészet 1. artā; Kunst. 1890: Az egyetlen művészet, melyet üzők: a heverés művészete [PLEv. 154 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. vmely tevékenységben való nagyfokú hozzáértés, ügyesség; iscusință, dibăcie; Kunstfertigkeit. 1890: A kolozsvári közönség, mely olyan őszinte, mely tisztelettel adózik a Nagyságod művészetének, egyszerre teljes mértékben érdeklődik estélyeink iránt arra az igen-igen kedves hírre, hogy alkalmá lesz Nagyságodat viszontlátni [i.h. 153 ua. Prielle Kornéliához].

Szk: bányászi ~. 1803: a Bányász Föld Urainak több rendbéli Daciaikat fizetünk a Nemes Vármegye által is minden némű Terhek hordozására szoríttatunk és így a Bányászi Művészet nagy csonkulást szenvedni kénytelenítettik [Torockó; TLev. 15/9].

művészeti a művészettel kapcsolatos; artistic; Kunst-. 1879: Tudod-e, Ödön, hogy Kabdebó Frici nyomtattassa ki a verseit; előfizetési felhívást küldött nekem is. Azt írja benne, hogy neki nincs e versekkel semmi művészeti célja [PLEv. 60 Petelei István Jakab Ödönhöz].